

JAN KUHANEN, KAISA HARJU JA MARKKU HOKKANEN

Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys

Suomalaiset Apumaassa 1965–2000

Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys

JAN KUHANEN, KAISA HARJU
JA MARKKU HOKKANEN

Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys

Suomalaiset Apumaassa 1965–2000

Historiallisia Tutkimuksia 290

Teos on Suomen Historiallisen Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2023 Jan Kuhanen, Kaisa Harju, Markku Hokkanen ja SKS

Sarja-asu: Timo Numminen
Kannen toteutus: Eija Hukka
Taitto: Jaana Tarsa
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-614-5 (nid.)
ISBN 978-951-858-615-2 (EPUB)
ISBN 978-951-858-616-9 (PDF)

ISSN 0073-2559 (nid.)
ISSN 2670-3866 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/ht.290>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä, ellei toisin mainita. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
<https://doi.org/10.21435/ht.290>
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2023

Sisällys

PROLOGI 7

JOHDANTO 12

Tavoitteet 16

Kehitysyhteistyöntekijöiden maailma tutkimuksen kohteena 19

Apumaa ja historia 23

Näkökulmia suomalaisen kehitysyhteistyön historiaan 26

Tutkimuksen lähteet ja metodit 35

SUOMEN INTEGROITUMINEN KEHITYSYHTEISTYÖN MAAILMAAN 49

Dekolonisaatio, kylmä sota ja kehitysapu 53

Suomen YK-asiantuntijat tienraivaajina 56

Virallisen kehitysavun organisointi 59

Elinkeinoelämä ja kehitysyhteistyö 66

Asiantuntijaksi kolmanteen maailmaan 70

Lähetystyö, ekumeeninen diakonia ja kehitysapu 76

Kansalaisyhteiskunta herää 79

SUOMESTA APUMAAHAN – MOTIIIVIT, HAKEUTUMINEN JA VALMENNUS 85

Maailma avartuu 87

Solidaarisuutta, uskoa ja aatteen paloa 98

Maailmanparantajista ja golfin pelaajista uranrakentajiin 111

Valmistautuminen kentälle 123

APUMAASSA – OLOSUHTEET, KULTTUURI, SOPEUTUMINEN JA
TURVALLISUUS 142

Olosuhteet 143

Asettautuminen 148

Sopeutuminen 159

Kielitaito, sosiaaliset taidot ja ekspatriaattiyhteisö yhdistävinä ja
erottavina tekijöinä 167

Turvallisuus 174

KEHITYSYHTEISTYÖTÄ KÄYTÄNNÖSSÄ 189

Vastapari – *counterpart* 197

Työskentely Apumaassa 201

Apumaan hierarkiat ja sisäiset jännitteet 209

Suhteet paikallisiin yhteistyökumppaneihin 221

Alkoholi ja henkilösuhteet 233

KEHITYSYHTEISTYÖN VAIETTU PUOLI 242

Kehityskolikon kaksi puolta 242

Korruptio kehitysyhteistyössä 244

KOTIINPALUUN RISTIRIITAISUUS JA KEHITYSYHTEISTYÖN MIELI 267

Paluun syyt 268

Vieraana omalla maalla 271

Paluu työelämään 280

Paluu Apumaahan 283

Suomalainen maailmankansalainen 287

Apumaan paradoksit ja kehitysyhteistyön mieli 296

EPILOGI 309

Viitteet 316

Lähteet ja kirjallisuus 356

Kirjoittajat 375

Abstract 376

Asiahakemisto 378

Nimihakemisto 387

Prologi

Tämä teos perustuu Koneen Säätiön vuosina 2017–2022 rahoittamaan hankkeeseen Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys – koetut merkitykset ja maailmankansalaisuuden muisti suomalaisessa kehitysavussa 1950–2020. Hankkeessa kerättiin kehitysavun ja kehitysyhteistyön piirissä toimineiden muistelmia, haastatteluja ja valokuvia yhdessä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa. Hankkeen järjestämässä seminaarissa eräs yleisöstä kysyi, tehdäänkö muilla aloilla vastaavia tutkimuksia, joissa ihmisiltä kysellään jälkikäteen kokemuksia työnsä mielekkyydestä. Kysymys oli pohtimisen arvoinen. Kehitysyhteistyö ja -apu herättävät julkisessa ja yksityisessä keskustelussa usein vahvoja reaktioita puolesta ja vastaan. Vaikka harvalla Suomessa on henkilökohtaista kokemusta kehitysyhteistyöstä, sitä arvotetaan muihin aloihin verrattuna hyvin mustavalkoisesti.

Kehitysyhteistyöllä tarkoitetaan pitkäkestoista, laajoihin sosiaalisiin ja taloudellisiin ongelmiin keskittävää toimintaa, jonka tavoitteena on yhteiskunnan rakenteiden kehittäminen ja muuttaminen paremmaksi. Sitä rahoittavat valtiot ja ylikansalliset organisaatiot, ja sen käytännön toteutuksesta huolehtivat muun muassa YK:n erityisjärjestöt, kansalaisjärjestöt ja eri alojen yritykset. Kehitysyhteistyötä perustellaan usein välttämättömänä eettisenä ja poliittisena velvollisuutena Suomelle, joka on Yhdistyneiden kansakuntien (YK) aktiivinen jäsen ja liberaali demokratia globaalissa pohjoisessa. Kehitysyhteistyö esitetään tässä katsannossa tavallisesti sekä velvollisuutena että kansallisena etuna. Se

on eräänlainen jäsenmaksu kehittyneiden valtioiden kerhoon – osoittaahan avunanto jo itsessään antajan vauraan ja kehittyneen aseman.¹ Viime vuosina kehitysyhteistyön perusteluihin on liitetty myös ilmastomuutos, ympäristökysymykset ja kansallinen turvallisuus keskinäisriippuvaisessa maailmassa. Yksilötasolla kehitysyhteistyötä on perusteltu esimerkiksi kristillisen ja liberaalin humanitarismin ja altruismin periaatteilla. Suomessa on myös toisinaan muisteltu maamme asemaa kansainvälisen avun vastaanottajana toisen maailmansodan jälkeen ja ajateltu velvollisuudeksemme antaa takaisin vaurastuttuamme itse. Maailman köyhimpien valtioiden, yhteiskuntien ja ihmisten auttaminen nousi 1960-luvulla – ainakin mielikuvien tasolla – erityisesti länsimaisen vasemmiston asiaksi yhdessä esimerkiksi Vietnamin sodan vastustamisen kanssa. Kehityshankkeet vetosivat kuitenkin myös Suomessa yli puoluerajojen,² ja esimerkiksi kristillinen lähetysliike alkoi suuntautua kansainvälisesti yhä enemmän kehitystyöhön 1960-luvulta alkaen. Edistyksen tavoin kehitys oli monelle käsite, jota oli vaikea vastustaa – ainakin periaatteessa.

Kehitysyhteistyön vaikuttavuutta, tehokkuutta ja mielekkyyttä on toisaalta myös voimakkaasti kyseenalaistettu viimeistään 1980-luvulta saakka, ja suomalaisten resurssien käyttämistä vieraiden valtioiden, yhteiskuntien ja ihmisten kehittämiseksi ja auttamiseksi on pidetty jo lähtökohtaisesti epäilyttävänä. Osa kriitikoista uskoo ennemmin kansainväliseen kauppaan kuin kehitysyhteistyöhön, toisten mielestä kotimaan asiat pitäisi ylipäättään hoitaa ensin. Joillekin kehitysyhteistyö saattaa periaatteessa olla hyväksyttävää, mutta käytännössä epäilyt tuhlauksesta, tehottomuudesta ja korruptiosta varjostavat alaa. Kysymys siitä, menevätkö avun tai yhteistyön hedelmät todella niitä tarvitseville tai ansaitseville ja saavatko ne kestävää muutosta aikaan, on monelle kriitikolle olennainen. Suomella ei ole myöskään nähty olevan samanlaista koloniaalista menneisyyttä riistävänä siirtomaaisäntänä kuin monilla muilla Euroopan mailla, joissa kehitystyötä perustellaan myös kompensationsa menneisyyden epäoikeudenmukaisuuksista ja omasta vaurastumisesta siirtomaiden kustannuksella.

Kehitysyhteistyön populaarissa arvioinnissa moraalikysymykset ja moralisointi piilevät usein vähintäänkin rivien välissä, jos eivät ole

eksplisiittisesti esillä. Tässä suhteessa kehitysyhteistyökeskustelu muistuttaa historiallisia puhetapoja köyhäinavusta, sosiaaliturvasta tai vaikkapa päihdetyöstä, vaikka toisaalta ero ylikansallisen ja kansallisen avunannon ja resurssien siirron välillä on merkittävä. On kuitenkin huomionarvoista, että suomalaisten yritysten tai sijoittajien yllirajainen toiminta – tai perinteinen kristillinen lähetystyö – ei vaikuta herättävän yhtä vahvoja tunteita kuin kehitysyhteistyö.

1990-luvulta 2020-luvun alkuun kritiikki kehitysyhteistyötä kohtaan on voimistunut sekä akateemisessa tutkimuksessa että kansainvälisessä kehitysavun ja -yhteistyön toimintaympäristössä eli ”Apumaassa”. Tämäkin tutkimus ammentaa erityisesti antropologian ja kehitystutkimuksen kriittisistä perinteistä, joissa on kiinnitetty huomiota esimerkiksi kehitysajattelun ja -toiminnan koloniaalisiin juuriin ja kehityksen valtasuhteisiin, rakenteisiin ja byrokratisoitumiseen. Myös kehitysajattelua usein leimaavan länsimaisen liberaalin humanitarismin on nähty sisältävän omat ongelmansa: onko kehitysprojektien tarkoitus muuttaa koko maailma ”kehittyneen” lännen kaltaiseksi, ja jos on, mitä muutoksesta seuraisi?³

Keskustelussa kehitysyhteistyön mielekkyydestä äänessä ovat olleet pääasiassa poliitikot, virkamiehet ja journalistit. Tämä tutkimus nostaa keskiöön alan kenttäväen eli ruohonjuuritason toimijat, joiden näkemyksiä ei ole julkisuudessa juuri kuultu. Lähestymme kysymystä kehitysyhteistyön mielestä historiallisesti: toisaalta yksilöiden kokemusten, muistojen ja kertomusten, toisaalta kirjallisten lähteiden, erityisesti arkistolähteiden, avulla. Tarkoituksemme ei ole esittää ratkaisua kehitysyhteistyön mielekkyyden dilemmaan vaan valottaa ilmiötä historiallisesti ja osoittaa, että kehitysyhteistyön mielekkyys rakentuu historiallisesti, dynaamisesti ja useilla tasoilla yksilöllisesti, yhteisöllisesti ja rakenteellisesti. Ihmiset ovat harjoittaneet kehitysyhteistyötä erilaisin motiivein, intressein ja tavoittein. He ovat myös toimineet organisaatioissa ja rakenteissa, jotka ovat muotoutuneet historiassa tietynlaisiksi. Kehitysyhteistyön niin kutsutun virallisen mielen – ylempien tason politiikan, ideologian ja hallinnon, joista ovat kirjoittaneet ennen muuta viranhaltijat – tutkimus on oma, laaja aiheensa, jonka uranuurtajia Suomessa ovat Juhani Koponen ja Lauri Siitonen.⁴ Käsillä oleva tutkimus

pyrkii täydentämään kehitysyhteistyön historiaa kenttä- ja mikrotason näkökulmilla.

Suomalainen kehitysyhteistyö ja globaali Apumaa ovat muuttuneet huomattavasti 1960-luvulta nykypäivään. Tämä tutkimus painottuu 1970-luvulta 1990-luvulle, jona aikana kehitysapu muuttui kehitysyhteistyöksi, järjestösektorin merkitys alan toiminnassa kasvoi radikaalisti ja valtiollinen bilateraalin eli kahdenvälisen kehitystoiminta laajeni – aina 1990-luvun alun lamavuosiin saakka. Kylmän sodan päättyminen sekä Suomen EU-jäsenyys mullistivat 1990-luvulla kansainvälistä kontekstia, jossa kehitysyhteistyötä harjoitettiin.

Kertomus kehitysyhteistyön mielestä 1900-luvun kolmen viimeisen vuosikymmenen Suomessa on myös kertomus Suomen ja suomalaisten kansainvälisistä yhteyksistä, vuorovaikutuksesta, toiminnasta ja identiteeteistä globalisoituvassa maailmassa. Kuten rauhanturvaajat, ulkomailla opiskelleet, au pairit tai kansainvälisissä yrityksissä työskennelleet myös kehitystehtävissä toimineet tuhannet suomalaiset muodostivat uudenlaisia, ylirajaisia yhteyksiä ja verkostoja, jotka kiinnittivät Suomen uusin tavoin maailmaan ja erityisesti globaaliin etelään. Aikaisemmin suomalaisten yhteyksiä Aasiaan, Afrikkaan ja Latinalaiseen Amerikkaan olivat ylläpitäneet lähinnä kapea poliittis-taloudellinen eliitti sekä lähetystyöntekijöiden ja merimiesten kaltaiset erityisryhmät. Sen sijaan 1900-luvun lopun liikkuvat kehitysyhteistyön ”maailmankansalaiset” olivat sosiaaliselta ja ideologiselta taustaltaan heterogeenisempi joukko, jossa naiset olivat usein vähintään yhtä edustettuja kuin miehet. Tämän joukon kehitysyhteistyökokemus alkoi heidän hakeutuessaan tai tullessaan rekrytoiduksi kehitystehtäviin ja valmistautuessaan kentälle, jatkui matkalla ja työskentelyllä Apumaassa ja tietyllä tapaa päättyi heidän palattuaan kotimaahan – tavallisesti Helsinki-Vantaan lentokentälle. Toisella tapaa tuo kokemus ei kuitenkaan päättynyt kotiinpaluuseen vaan jatkui ihmisten elämässä, asenteissa, tavoissa tarkastella maailmaa – ja muistoissa. He katsoivat myös muuttuvaa Suomea, itseään ja ympäristöään kokemustensa valossa. Heidän kertomuksensa toivottavasti auttavat meitä ymmärtämään sekä maailmaa että itseämme paremmin.

* * *

Kiitämme sydämellisesti kaikkia muistojaan, näkemyksiään, tekstejään ja valokuviaan jakaneita, jotka tekivät tutkimushankkeen ja tämän teoksen mahdollisiksi. Koneen Säätiötä kiitämme hankkeen rahoituksesta, Kamari-tilan puitteista seminaarillemme ja rakentavan joustavasta suhtautumisesta muutoksiin hankkeen aikataulussa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on ollut hankkeen tärkeä yhteistyökumppani suunnitteluvaiheesta alkaen, mistä lämmin kiitos. Kiitämme myös ulkoministeriötä arvokkaasta yhteistyöstä hankkeen aikana.

Tutkimushankkeen suunnittelussa Kalle Kananoja oli aivan keskeisessä roolissa, minkä lisäksi kiitämme Kallea viisaista neuvoista matkan varrella. Juhani Koposta ja Martti Eirolaa kiitämme arvokkaista keskusteluista ja yhteisistä konferenssipaneeleista. Opimme paljon Pamela Whiten tuoreista tutkimuksista, niistä kiitos. Sanni Harju-Nikulaa kiitämme teknisestä avusta. Oulun yliopiston humanistinen tiedekunta ja etenkin historiatieteiden väki on ollut meille korvaamaton tutkijayhteisö. Erityisesti haluamme kiittää Paula Rossia, Kari Aleniusta, Tiina Kinnusta ja Heini Hakosaloa.

Lopuksi erityinen kiitos kuuluu nimettömille lausunnonantajille, jotka tekivät suuren työn käsikirjoituksen arvioinnissa. Arvostamme suuresti asiantuntevaa palautettanne, joka auttoi meitä korjaamaan ja parantamaan käsikirjoitusta merkittävästi. Mahdolliset virheet ja puutteet ovat luonnollisesti omiamme.

Omistamme teoksen kaikille tutkimushankkeeseen ja muistitietokeräykseen osallistuneille suomalaisen kehitysyhteistyön tekijöille sekä suurlähtettiläs Kari Karangon (1941–2020) muistolle.

Johdanto

Heinäkuisena maanantaina 1968 Espoon Säästöpankkiopistolla Matinkylässä kävi innostunut hyörinä. Paikalle oli kokoontunut pieni joukko verrattain hyvin koulutettuja nuoria naisia ja miehiä eri puolilta Suomea. Mukana oli muun muassa useampia merkonomeja ja agrologeja sekä muutamia teknisten alojen edustajia, kuten rakennusmestari, radio-insinööri, laborantti ja maanmittausteknikko. Joukon täydensivät pari luonnontieteiden ja filosofian kandidaattia. Värikkään ryhmän lomassa, korkeiden mäntyjen varjostamalla pihamaalla käyskenteli muutamia ihmisiä, jotka erottuivat muista lähinnä pukeutumisensa puolesta. He olivat ulkoministeriön uudehkon kansainvälisen kehitysavun toimiston nuorehkoja virkamiehiä.⁵

Oli alkamassa Suomen ensimmäisen kehitysjoukon kuusiviikkoinen valmennusjakso. Sen tavoitteena oli valmistaa kaikkiaan 101 hakijan joukosta valitut 22 vapaaehtoista toimimaan vieraassa kulttuurissa. Opetusta saatiin muun muassa ”englannin kielessä, terveydenhoidossa, ruoanlaitossa, mopedinhuollossa ja juridiikassa”.⁶ Kouluttajina toimi ulkoministeriön virkamiehiä, lähetystyöntekijöitä, tutkijoita sekä ulkomaalaisia asiantuntijoita, joista osalla oli aiempaa kokemusta kehitysmaiden olosuhteista. Valmennuskurssin jälkeen joukko lennätettäisiin kohdemaahan, Tansaniaan, jossa heitä odottaisi kahden vuoden mittainen työjakso.⁷

Suomen ensimmäiseen kehitysjoukkoon valitut 22 vapaaehtoista tekivät suomalaista kehitysyhteistyöhistoriaa. Kehitysaputehtäviin oli

heitä ennen matkannut vain harvoja suomalaisia: yleensä akateemisesti koulutettuja, kokeneita asiantuntijoita, jotka toimivat jonkin YK:n organisaation palveluksessa tai kohdemaiden hallinnon ylätasolla ministeriöissä, valtionyhtiöissä tai projektihallinnossa.⁸ Kehitysjoukkolaiset sen sijaan olivat nuoria ja tuiki tavallisia, yleensä opistotasaisen koulutuksen omanneita suomalaisia, joiden tehtävänä oli helpottaa kroonista koulutetun työvoiman pulaa kohdemaissa.

Kehitysjoukot olivat oraalalle nousseen suomalaisen kehitysavun ensimmäinen suurempi ponnistus, joka sai osakseen myös kansainvälistä huomiota. Tämä johtui pitkälti siitä, että Suomi kehitysjoukkoineen tuli muihin Pohjoismaihin verrattuna jälkijunassa. Kun muut Pohjoismaat Islantia lukuun ottamatta käynnistelivät omia kehitysjoukko-ohjelmiaan 1960-luvun puolivälissä, otti Suomen virallinen kehitysapu vasta haparoivia ensiaskeleitaan.⁹ Kun Suomi viimein päätyi oman kehitysjoukon perustamiseen 1967, ratkaisu sai kiitosta niin muissa Pohjoismaissa kuin kansainvälisen International Voluntary Servicen (IVS) piirissäkin.¹⁰ Kehitysjoukkojen perustamisen myötä Suomi rinnastui paitsi Pohjoismaihin myös niihin läntisen Euroopan maihin, kuten Saksan liittotasavaltaan, Ranskaan ja Isoon-Britanniaan, joilla oli merkittävää omaa kehitysjoukko- ja kehitysaputoimintaa. Kehitysapu, kehitysyhteistyö ja kehityspolitiikka voidaankin nähdä osana ”symbolista” maantiedettä, jonka avulla Suomi sijoittui länteen ja teolliseen, kehittyneeseen pohjoiseen.¹¹

Moderni kehitysjoukkotoiminta syntyi Yhdysvalloissa 1960-luvun alussa presidentti John F. Kennedyn aloitteesta. Kehitysjoukot (eng. *Peace Corps*) olivat sodanjälkeisen Yhdysvaltain maailmanvallan pehmeä keino pyrkiä patoamaan kommunismia ja levittämään vaikutusvaltaansa kolmannen maailman maihin. Kehitysjoukkojen tavoitteena oli amerikkalaisten ihanteiden, kuten demokratian ja taloudellisen liberalismien, levittäminen ja juurruttaminen kehitysmaihin kehitysavun varjolla.

Tuhansien nuorten, koulutettujen amerikkalaisten rekrytointi, valmentaminen ja lähettäminen kehitysaputyöhön herätti vallinneessa suurvaltapolitiittisessa tilanteessa vastustusta Neuvostoliiton johtamassa itäblokkissa. Siellä kehitysjoukot nähtiin amerikkalaisen imperialismin työkaluna, jolla pyrittiin vaikuttamaan kolmannen maailman maiden

sisäisiin asioihin. Kehitysyhteistyön näkökulmasta aika kehitysjoukko-toiminnalle oli kuitenkin mitä otollisin. YK:n ihmisoikeuksien julistuksen, siirtomaavallan purkautumisen ja Länsi-Euroopan nopean jälleenrakennuksen myötä läntisen maailman oli vallannut kehitysoptimismi, joka huipentui 1960-luvun nimeämiseen *kehityksen vuosikymmeneksi*. Tässä optimismin ilmapiirissä kehitysjoukot edustivat uudenlaista, kolonialismin historiallisesta painolastista vapaata tapaa rakentaa suhteita kolmannen maailman maihin. Yhdysvalloista toimintamalli kopioitiin pian Eurooppaan, jossa entiset siirtomaavallat omaksuivat sen osaksi aluillaan olevaa kansainvälistä kehitysapua, jonka avulla ne pyrkivät ylläpitämään suhteita entisiin alusmaihinsa. Myös Pohjoismaista Tanska, Norja ja Ruotsi alkoivat suunnitella ja kehittää omia kehitysjoukko-ohjelmiaan osana laajenevaa kehitysaputoimintaansa.¹²

Suomessa idean kehitysjoukoista nosti esiin vuonna 1961 perustettu Ylioppilaiden Kansainvälinen Apu -järjestö (YKA). YKAN kehitysjoukkoja käsittelevä mietintö jätettiin valtioneuvostolle maaliskuussa 1965. Sen allekirjoittajina olivat muun muassa Martti Ahtisaari, Jaakko Ilo-niemi ja Tapani Brotherus, jotka siirtyivät vuoden 1965 alussa silloin vastikään perustetun ulkoasianministeriön kehitysaputoimiston palvelukseen. Mietinnössä painotettiin kehitysjoukkotoiminnan hyötyjä pait-si vastaanottajamaalle myös Suomelle. Kehitysjoukkojen kautta Suomi voisi nostaa ulkomaille lähetettävien asiantuntijoidensa määrää ja siten kasvattaa asiantuntemustaan kansainvälisestä kehitysavusta ja ylipää-tään kehityksimaista, joiden laajempi tuntemus oli edellytys taloudellisten, poliittisten ja kulttuurisuhteiden syventämiselle.¹³

Suomen ensimmäisen kehitysjoukon sijoitusmaaksi valikoitui Tansania. Muut esillä olleet maat, Etiopia ja Kenia, nähtiin myös potentiaalisina kohdemaina, mutta lopulliseen päätökseen vaikuttivat Tansaniassa jo käynnissä olleet yhteispohjoismaiset kehityshankkeet sekä vireillä ollut laajempi suunnitelma kasvattaa kahdenvälistä kehitysapua Tansanian hallituksen kanssa. Liittämällä kehitysjoukkotoiminta bilateraalseen apuun haviteltiin kustannustehokkuutta – pienipalkkaisia kehitysjoukkolaisia voitaisiin työllistää kentällä myös bilateraalihankkeisiin. Myös Tansanian valmius tarjota työpaikkoja kehitysjoukkolaisille sekä maan aiempi kokemus vapaaehtoistoiminnan kohdemaana huomioitiin valinnassa.¹⁴

Lähdön alla kehitysjoukkolaisten mielialat ja odotukset olivat korkealla. Valinnassa oli painotettu ammatillista pätevyyttä, riittävää työkokemusta, hyvää sopeutumiskykyä ja siivoja elintapoja. Silti osa lähtijöistä piti valintaprosessia lähinnä hakuammuntana, sillä ulkoministeriöllä ei juuri ollut aiempaa kokemusta hakijoiden testaamisesta. Jopa hakijoiden terveystarkastuksen tekemiseen kysyttiin neuvoa muista Pohjoismaista.¹⁵ Aarre Anttilaa, 21-vuotiaasta tilanhoitajaa Nummen Saukkolasta, ajoi kehitysjoukkoihin halu sekä nähdä maailmaa ja erilaisia kulttuureja että auttaa tarpeessa olevia. Vaikka kehitysjoukkoideologia painotti vapaaehtoisuutta ja solidaarisuutta, ideologiset seikat olivat ensimmäisen kehitysjoukon keskuudessa motiiveista vähäisimpiä. Sen sijaan haluttiin matkustaa, nähdä maailmaa ja kokea uutta, sillä 1960-luvun Suomessa ulkomaille matkustaminen oli vielä harvinaista.¹⁶ Monelle lähtijälle vaiheikas lentomatka Helsingistä päiväntasaajan eteläpuolelle oli kokemus jo itsessään. Perillä kehitysjoukkolaisia odotti kahden viikon intensiivikurssi, joka valmisti suahilin (swahili) kielen ja Tansanian olojen ymmärtämiseen. Kurssin jälkeen joukko hajaantui ympäri maata sijaitseviin toimipaikkoihinsa ja aloitti työnsä.¹⁷ Heidän yhteyshenkilönään silloisessa pääkaupungissa Dar es Salaamissa toimi kehitysaputoimiston kehitysjoukkovastaava Einari Nikkola.

Kielikurssin jälkeen kehitysjoukkolaisten sopeutuminen Tansaniaan jatkui kommellusten täyttämällä matkalla kohti asemapaikkoja. Kehitymaan puutteellinen infrastruktuuri ja valtavat etäisyydet tulivat monelle yllätyksenä. Aarre Anttilan siirtyminen pääkaupunki Dar es Salaamista asemapaikkaan Mbaraliin Lounais-Tansaniaan ei sekään onnistunut mutkitta. Ensi yrittämällä hänen nimensä puuttui bussin matkustajaluettelosta, joten kyytiin ei ollut asiaa. Seuraavana päivänä hän päätti kokeilla juna, joka ei pitkästä odottelusta huolimatta lähtenyt liikkeelle. Selvisi, ettei Mbaraliin itse asiassa mennyt rataakaan. Seuraavana aamuna Anttila kokeili jälleen bussia, mutta tällä kertaa lähdön esti konevika. Neljännellä yrittämällä Anttila pääsi vihdoinkin matkaan kohti toimipaikkaansa.¹⁸

Kehitysjoukkolaisten kenttäkokemukset olivat suomalaisten ensimmäisiä konkreettisia kokemuksia pidempiaikaisesta toiminnasta tuolloin vasta rakenteilla olleessa Apumaassa. Ne ennakoivat pitkälti

suomalaisten tulevia kokemuksia kehitysyhteistyöstä. Muutamille kehitysjoukkolaisille ensimmäinen reissu jäi syystä tai toisesta ainoaksi. Joillekin ensikokemus avasi mahdollisuuden jatkotehtäviin kehitysavussa, toisille kehitysjoukot tarjosivat lähtölaukauksen kansainväliselle kehitysyhteistyöuralle. Vaikka kehityksen ja kehitysyhteistyön historiaa on tutkittu laajalti, Apumaa ihmisineen, käytäntöineen ja arkipäivän realiteetteineen on viime vuosiin asti jäänyt pitkälti akateemisen tutkimuksen ulkopuolelle. Tämä teos pyrkii osaltaan korjaamaan tilannetta.

Tavoitteet

Tämän kirjan tavoitteena on hahmottaa ja kuvata lukijalle kehitysyhteistyön maailmaa ja todellisuutta kehitysyhteistyötehtävissä työskennelleiden ja työskentelevien suomalaisten näkökulmasta. Kirja päästää ääneen pienen joukon kehitysyhteistyön ammattilaisia, jotka ovat toimineet eri aikoina eri tehtävissä eri puolilla maailmaa. Siten kirja tarjoaa suomalaisen kehitystyöhön ja sen historiaan näkökulman, jossa painottuvat yksilön mielipiteet ja henkilökohtaiset kokemukset sekä niille annetut merkitykset. Kirja ei ole yleisesitys suomalaisen kehitysyhteistyön historiasta, eikä se pyri antamaan vastauksia kehityspoliittisiin kysymyksiin tai laajemmin kehityksen ongelmiin. Tavoitteena on pikemminkin tuoda esiin, millä tavalla ja millaisten teemojen kautta suomalaisen kehitysyhteistyön historiaa on mahdollista lähestyä ja tutkia. Kirja on mikrohistoriallinen avaus, jossa korostuu yksilön elämämpiiri ja kokemus osana suurempaa kokonaisuutta, tässä tapauksessa kehitysyhteistyötä.¹⁹ Mikäli kirja inspiroi jotakuta lukijaa tai tutkijaa pohtimaan tai keskustelemaan aiheesta, kertomaan omia kokemuksiaan esille nousevista teemoista tai perehtymään niihin syvemmin tutkimuksen keinoin, on se täyttänyt tärkeimmän tehtävänsä.

Kirja lähestyy yksilöllistä kehitysyhteistyökokemusta eri vaiheisiin jakautuvana ajallisena prosessina, jonka jokainen vaihe osaltaan vaikuttaa siihen, millaiseksi yksilön kehityskaakokemus kokonaisuudessaan muodostuu. Ensimmäinen vaihe käsittää kehitysyhteistyötehtäviin hakeutumisen. Tätä vaihetta kuvataan kirjan luvussa Suomesta Apumaaan – motiivit, hakeutuminen ja valmennus. Siinä tarkastellaan hakeu-

tumiseen vaikuttaneita tekijöitä, yksilöllisiä motiiveja sekä tehtäviin saatua valmennusta. Luku antaa kuvan siitä, millaiset seikat motivoivat suomalaisia kehitys yhteistyötehtäviin eri vuosikymmeninä, kuinka heitä valmisteltiin tuleviin tehtäviinsä ja kuinka valmiita he omasta mielestään olivat kohtaamaan työnsä asettamat haasteet. Samalla luku piirtää kuvaa nopeasti muuttuvasta Suomesta, jonka oma kehitys määrittä osittain myös sitä, millaisia voimavaroja Suomella oli tarjota kansainvälisen kehitysavun kentälle.

Toinen vaihe käsittää toiminnan kohdemaassa, jota käsitellään luvuissa Apumaassa – olosuhteet, kulttuuri, sopeutuminen ja turvallisuus, Kehitys yhteistyötä käytännössä ja Kehitys yhteistyön vaiettu puoli. Niissä tarkastellaan suomalaisten kehitys yhteistyöntekijöiden asettautumiseen ja sopeutumiseen liittyviä kysymyksiä, työntekoa sekä työhön, kohdemaassa elämiseen ja Apumaan käytäntöihin ja ilmiöihin liittyviä mielekkyyden ja mielettömyyden kokemuksia.

Kehitys yhteistyökokemuksen kolmatta ja viimeistä vaihetta, paluuta, käsitellään luvussa Kotiinpaluun ristiriitaisuus ja kehitys yhteistyön mieli. Luku käsittelee kotiinpaluuseen, identiteettiin ja maailmankatsomukseen liittyviä kysymyksiä edeltävien lukujen pohjalta. Paluu Suomeen herätti haastatelluissa monenlaisia tunteita. Luku kuvaa paluuseen liittyviä ongelmia ja haasteita ja tuo esiin haastateltavien pohdintoja siitä, millä tavalla kehitys yhteistyökokemus vaikutti heihin ihmisinä ja miten se näkyi yhtäältä heidän suhtautumisessaan Suomeen, suomalaisiin ja suomalaisuuteen ja toisaalta maailmaan laajemmin.

Henkilökohtaisten kokemusten ja niille annettujen merkitysten tarkastelemisen ohella kirjan tavoitteena on tehdä Apumaata ja sen käytäntöjä näkyväksi lukijalle. Vuosikymmenten aikana kehitys yhteistyön hallinnossa ja käytännössä tapahtuneet ja edelleen jatkuvat muutokset tekevät Apumaan historiallisen rakentumisen kuvaamisesta ajoittain vaikeaa. Kirja ei pyri kehitys yhteistyön hallinnollisen historian yksityiskohtaiseen kuvaamiseen ja analyysiin, vaan tavoitteena on hahmotella lukijalle kuva suomalaisen kehitys yhteistyön eri vuosikymmeninä vallinneista käytännöistä, joiden puitteissa valtaosa tutkimukseen haastatelluista toimi kehitys yhteistyötehtävissään. Kirjan alkuosassa luodaan lyhyt katsaus kehityksen ja kehitys yhteistyön historiaan maailmanlaajuisesti

ja siirrytään sitten tarkastelemaan, kuinka Suomi toisen maailmansodan jälkeisessä maailmassa vähitellen integroitui osaksi YK-vetoista kehitysapumaailmaa. Näin lukijalle ensin avataan näkymä maailmanlaajuisen kehityksen historiaan ja sitten peilataan suomalaisen kehitysavun ja -yhteistyön historiaa tätä näkymää vasten.

Ajallisesti tutkimus käsittelee kehitysyhteistyötä pääasiallisesti aikavälillä 1965–2000. Kirjassa suomalaiset kehitysyhteistyöntekijät on jaettu kahteen sukupolveen. Tekemämme jaottelu perustuu toisaalta kehitysyhteistyössä tapahtuneisiin muutoksiin tarkasteluajavälillä ja toisaalta kirjan muistitietoaineistosta nousseisiin kokemuseroihin kansainvälistyvässä ja muuttuvassa Suomessa. Sukupolvien välinen raja on kuitenkin häilyvä.²⁰ Ensimmäinen sukupolvi lähti kentälle vuosina 1965–1985. He käynnistivät Suomen virallisen kehitysyhteistyön ja loivat sen perustan. Heidän työtään määrittivät suomalaisten vahvaa läsnäoloa kentällä vaatinut tekninen apu ja kehitysyhteistyön kasvu. Toinen sukupolvi lähti kentälle vuosina 1985–2000. He astuivat kehitysyhteistyön maailmaan aikaisempia vuosikymmeniä vauraammasta, globaalimmas- ta ja kansainvälisemmästä Suomesta ja omasivat ensimmäistä sukupolvea enemmän kokemuksia myös globaalista etelästä. Toisen sukupolven aikana kansalaisjärjestyön merkitys kasvoi, naisten määrä alalla lisääntyi ja kehitysyhteistyön määrärahoja leikattiin, mikä supisti kehitysapua merkittävästi.

Kehitysyhteistyön maailma on 2000-luvulla varsin toisenlainen kuin 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Sen tutkiminen olisi vaatinut suuren joukon kehitysyhteistyössä yhä aktiivisesti mukana olevien suomalaisten osallistumista. Valtaosa heistä viettää kuitenkin pitkiä jaksoja työtehtävissä ulkomailla, joten tarvittavien haastattelujen järjestäminen tutkimuksen aikataulun puitteissa ei ollut mahdollista. Lisäksi 2000-luvun arkistomateriaalin saatavuus on rajoitettua, minkä vuoksi tarvittavaa asiakirja-aineistoa ei olisi ollut mahdollista kerätä kaikilta osin riittävän laaja-alaisesti haastattelujen tueksi. Tämä tutkimus kertoo siten menneestä kehitysyhteistyön maailmasta – maailmasta, joka ei enää koskaan palaa, mutta jonka historiaan suuntautuva matkamme on vasta alussa.

Kehitysyhteistyöntekijöiden maailma tutkimuksen kohteena

Kehitystutkimuksen piirissä 2000-luvun alussa virinnyt Apumaa-keskustelu on avannut uudenlaisen näkökulman kansainväliseen kehitysapuun nostamalla avustustyöntekijöiden henkilökohtaiset kokemukset tutkimuksen keskiöön.²¹ Apumaa on alun perin antropologi Raymond Apthorpen kehittämä käsite, jolla tarkoitetaan heterogeenista kansainvälistä yhteisöä, joka työskentelee kehitysyhteistyötehtävissä ja humanitaarisen avun parissa.²² Apumaa koostuu eri alojen ammattilaisista, vapaaehtoistyöntekijöistä, valtion virkamiehistä, organisaatioiden johtohenkilöistä, konsulteista ja hankkeiden kenttätyöntekijöistä, joihin kuuluu niin asiantuntijoita, neuvonantajia, tiedottajia, turvamiehiä kuin autonkuljettajiaakin.

Apumaa viittaa myös toimintaympäristöön, jossa kehitysyhteistyö ja humanitaarinen avustustyö tapahtuvat. Se ulottuu etelän kehitysapukentiltä pohjoisen metropoleihin ja niissä kehitysapua hallinnoiviin ylikansallisiin ja kansallisiin instituutioihin ja järjestöihin, tutkimuslaitoksiin ja akateemiseen maailmaan, kansalaisyhteiskuntaan ja liike-elämään, joissa heterogeeninen joukko toimijoita tuottaa valtaosan kehitysapua koskevasta tiedosta, mielikuvista, poliittisista päätöksistä, palveluista ja kommunikaatiosta. Apumaa on hierarkkinen toimintakulttuuri, jolla on oma kielensä ja symbolijärjestelmänsä, joiden tuntemus on edellytys Apumaan ymmärtämiseksi. Samalla Apumaa on alati muuttuva, jatkuvassa liikkeessä oleva maailma, jonka jäsenille on tyypillistä äärimmäinen liikkuvuus ja liikuteltavuus – ihmiset ja työtehtävät liikkuvat maasta ja maanosasta toiseen, organisaatiosta toiseen, hankkeesta ja sektorista toiseen valtioiden sisällä ja edelleen portaalta toiselle organisaatioiden ja yksiköiden sisäisessä hierarkiassa.²³

Apumaa-keskustelun nousu 2000-luvun alkupuolella ei ole sattumaa, vaan se voidaan nähdä seurauksena avustustyön, erityisesti humanitaarisen avun, rajusta kasvusta. Vaikka pohjoisten avunantajamaiden avustuspäärahajoja on leikattu 2000-luvulla, humanitaarisen avustustyön osuus kokonaisavusta on kasvanut 1990-luvun alusta lähtien.²⁴ Samalla toimijoiden määrä kentällä on lisääntynyt siinä määrin, että 2020-luvulla

kehitysavun ja humanitaarisen avun parissa työskentelee todennäköisesti enemmän ihmisiä kuin koskaan aikaisemmin.

Antropologi Rosalind Eybenin mukaan Apumaa-keskustelussa on kyse kehitysapuyhteisön asenteiden ja toimintamuotojen kriittisestä arvioinnista parempien käytäntöjen ja toimivampien yhteistyösuhteiden löytämiseksi. Kehitysapuyhteisön on opittava tuntemaan itsensä ja tiedostamaan ajatteluunsa ja käyttäytymiseensä pesiytyneet valta-asetelmat ja epätasa-arvoa ylläpitävät toimintamallit. Eybenin mukaan kehitysyhteistyön tulisi olla kaksisuuntainen prosessi, jossa molemmat osapuolet oppivat toisiltaan ja jonka seurauksena kehityksen tiellä olevia kulttuurisia ja muita esteitä voidaan lähestyä yhteisymmärryksessä. Samalla pohjoisen ja etelän välillä on siirryttävä yksipuolisesta tiedon tuottamisesta ja siirtämisestä aitoon vuorovaikutukseen, jossa myös etelän tuottama tieto huomioidaan kehitysuunnitelmissa.²⁵

Antropologit David Mosse, Jean-Pierre Olivier de Sardan ja Roderick Stirrat ovat kukin nostaneet esiin kehitysyhteistyön tuottaman tiedon ja asiantuntijuuden merkityksen globaaleja valtasuhteita tuottavina, ylläpitävinä ja uusintavina voimina. Kehitysavun asiantuntijakulttuurin etnografia ja historia paljastavat monimutkaisia tiedon rakentumisen ja kommunikaation prosesseja Apumaan sisällä sekä asiantuntijatiedon soveltamiseen liittyviä haasteita paikallistasolla.

Yksilötasolla kehitysyhteistyön kenttätodellisuus merkitsee asiantuntijatiedon soveltamista käytäntöön paikallisissa oloissa sekä ongelmien ja menestysten tunnistamista ja jatkuvaa raportointia eteenpäin (ylöspäin) suunnittelutasolle. Apumaa tuottaa siten kehityshankkeiden toteutuksen eri vaiheista valtavan määrän tietoa, jonka merkitystä ja tähdellisyyttä tavoitteiden ja lopputuloksen kannalta on usein vaikea arvioida. Vuosikymmenet vallinnut tilanne, jossa kehityspoliittinen päätöksenteko keskittyy ylätasolle ja vastuu hankkeiden onnistumisesta alatasolle, ilmentää kehitykseen pesiytynyttä institutionalismia: Apumaassa suunnittelun ja soveltamisen kulttuurit poikkeavat merkittävästi toisistaan eikä toimeenpanevan tason tuottama tieto paikallisista olosuhteista ja todellisuudesta aina saavuta ylätason toimijoita.²⁶ Verkostot, tiedontuotanto, valtasuhteet ja pitkät etäisyydet keskusten ja periferioiden välillä olivat kaikki keskeisiä piirteitä myös kolonialismille ja myöhemmälle

yliekansalliselle liiketoiminnalle globaalien pohjoisen ja etelän välillä.²⁷ Apumaa voidaankin sijoittaa osaksi pidempää jatkumoa verkottuneessa maailmanhistoriassa.²⁸

Kehityksen ongelmat eivät kumpua ainoastaan avun vastaanottajamaiden paikallisesta todellisuudesta, kulttuurisista stereotyyppioista tai historiallisesta epäoikeudenmukaisuudesta vaan myös Apumaan sisäisistä epäjohtonmukaisuuksista, joiden esiin nostaminen tutkimuksen keinoin on perusteltua. Apumaan henkilösuhteiden rakentumista muualta tulleiden ja paikallisten asiantuntijoiden välillä sekä pohjoisen eri asiantuntija- ja apuorganisaatioiden sisällä on enenevässä määrin alettu tutkia vasta hiljattain.²⁹ Apumaan toimijoiden väliset suhteet ja kontaktit vaikuttavat paitsi hankkeissa tuotetun tiedon ja tietotaidon siirtymiseen myös siihen, koetaanko yksittäisten kehityshankkeiden tai -ohjelmien tarjoama ”kehitys” ylipäätään mielekkäänä ja tavoiteltavana.³⁰

Mielenkiintoiseksi mutta samalla ongelmalliseksi Apumaa-keskustelun tekee se, että usein sitä käyvät kehitysapu- ja avustustehtävissä toimivat ihmiset itse – syistä, jotka eivät ole ulkopuolisille, kehitysyhteistyön toimintakulttuuria ymmärtämättömälle välttämättä selviä.³¹ Halutaanko keskustelun avulla kiinnittää kehitysapumaailman toimijoiden huomio sellaisiin kehitysyhteistyön ongelmiin, jotka ovat arkipäivää Apumaassa, mutta jotka eivät koskaan päädy loppuraporttien tai evaluaatioiden sivuille ja siten suunnittelijoiden ja rahoittajien tietoisuuteen? Pyritäänkö Apumaa-keskustelulla muokkaamaan suuren yleisön mielikuvia avustustyöstä ja sen tekijöistä ja siten vahvistamaan kehitysavun arvostusta ja oikeutusta?³² Ilmentääkö Apumaa-keskustelu kenties kehitysapumaailman sisäistä narsismia (kuten Elizabeth Harrison on ehdottanut), joka kumpuaa oman aseman ja työn mieltämisestä erityiseksi ja erityislaatuiseksi, moraalisesti yleväksi?³³ Vai heijastaako Apumaa-keskustelu kenties laajempaa kehitysavun kriisiä, jossa yleivät tavoitteet pysyvät saavuttamattomissa ja jossa kehitysapuun lähtökohtaisesti sisältyvä eriarvoisuus antajien ja vastaanottajien välillä on muodostumassa merkittäväksi yhteistyön ongelmaksi? Ovatko itse työ ja siitä saatava henkilökohtainen kompensatio syrjäyttäneet tuloksellisuuden vaatimuksen? Onko matkasta tullut perillepääsyä olennaisempi tekijä?³⁴

Apumaakeskustelussa äänessä ovat pääosin kehitysapukentällä toimivat ja kehitystä tutkivat antropologit. Heidän huomionsa keskipisteessä ovat pääasiassa projektitason toimijat, jotka vastaavat hankkeiden käytännön toteutuksesta ja joiden kokemaan kehitysavun nykytodellisuuteen etnografisella tutkimusotteella pääsee helposti käsiksi. Roderick Stirrat on omien kenttäkokemustensa perusteella tunnistanut kolme avustustyöntekijän stereotyyppiä – *lähetystyöntekijän*, *palkkasoturin* ja *kiertolaisen* (eng. *misfit*) – joita tavataan kehitysapukentällä ympäri maailmaa.

Lähetystyöntekijä käsittää paitsi uskonnollisesti motivoitunutta kehitysyhteistyötä tekevät myös ne, jotka eivät toimi uskonnolliselta pohjalta mutta suhtautuvat kehitysapuun ja humanitaariseen työhön lähes uskonnollisella pieteetillä. Osaa heistä motivoi tarve toisten ihmisten auttamiseen ja voimakas sitoutuminen työhön, jonka suorittaminen koetaan velvollisuutena. Heidän palkintonsa on työ itse, tuloksista riippumatta.³⁵ Heidän vastakohtanaan voidaan pitää *palkkasotureita*, joita motivoivat ensisijaisesti raha ja muut työhön liittyvät materiaaliset tai immateriaaliset edut. Kehitysavun konsulttikulttuuri tuottaa työhönsä myös melko kyynisesti suhtautuvia asiantuntijoita, joiden näkemykset kehitysavun mielekkyydestä poikkeavat lähetystyöntekijöiden vastaavista.³⁶ *Kiertolaisen* kohtalona on tulla riippuvaiseksi Apumaan elämäntavasta ja käytännöistä siinä määrin, että he ovat haluttomia asettumaan niin sanotusti normaaliin elämään Apumaan ulkopuolella pestautuen yhä uudelleen uusien hankkeiden palvelukseen. Heistä muodostuu organisaatiosta, maasta ja maanosasta toiseen siirtyviä kosmopoliitteja nomadeja, joille Apumaan todellisuus muodostuu normaaliksi.³⁷ Stirratin mukaan tämä kohtalo odottaa monia lähetystyöntekijöitä, joille työn antamat elämykset ja merkityksellisyys ovat niin suuria, että elämä Apumaan ulkopuolella muuttuu ennen pitkää mahdottomaksi.

Nykyisen kehitysapumaailman monimuotoisuus ja toimenkuvien kirjavuus vaikeuttavat modernin avustustyöntekijän työnkuvan ja toimintakentän yksiselitteistä määrittelyä.³⁸ Etnografinen tutkimusote rajaa pois suuren määrän toimijoita, eritoten ne, joiden työpanos kehitysyhteistyössä ei tapahdu kentällä vaan organisaatioiden yltäasolla. Antropologisen lähestymistavan seurauksena tutkimuksen kohteeksi valikoituvat usein toiset kentällä toimivat antropologit. Tämä uhkaa kaventaa Apu-

maa-keskustelun yhden tieteen sisäiseksi keskusteluksi. Stirratin mukaan Apumaan tutkijoiden ei pitäisi tyytyä havainnoimaan kehitysapumaailmaa ja sen toimintamalleja sisältä käsin ja ainoastaan kehityksen antropologian näkökulmasta. Heidän tulisi astua Apumaan ulkopuolelle ja havainnoida sitä ikään kuin ulkopuolisina saadakseen selville, mitä kehitysapumaailmassa on meneillään.³⁹ Tässä tutkimuksessa lähestytään Apumaata ulkopuolelta historiallistamalla ja kontekstualisoimalla suomalaista kehitysapumaailmaa, vaikkakin pienessä mittakaavassa ja suhteellisen rajallisen lähdeaineiston puitteissa.

Apumaa ja historia

Apumaa-keskustelua on perusteltua kritisoida myös ajallisesta näkökulmasta. Käsitteen Apumaa viittaa nykyisellään 2000-luvun humanitaarisen työn ja kehitysavun maailmaan ja siellä vallitseviin toimintatapoihin. 2000-luvun Apumaa on kuitenkin tulos pitkästä historiallisesta kehityksestä, jonka valtavirtaan antropologit ovat astuneet vasta verrattain myöhään. Aina 1960-luvulta 1990-luvulle kehitys yhteistyömaailmaa miehittivät asiantuntijat ja konsultit, jotka olivat koulutustaustaltaan pääasiassa muita kuin antropologeja tai yhteiskuntatieteilijöitä.⁴⁰ 1970-luvun Apumaa poikkesi 2000-luvun vastaavasta muun muassa tavoitteiden, teknologian ja toimintatapojen osalta. Ainoastaan nykyaikaan kiinnittyvä Apumaa-keskustelu ei auta meitä ymmärtämään kyseisen toimintaympäristön ja -kulttuurin historiallista rakentumista ja siihen eri aikoina vaikuttaneita seikkoja.

Silke Rothin mukaan Apumaan juuret ulottuvat kristilliseen lähestytyöhön, kolonialismiin ja globaalin pohjoisen ja etelän välisen eriarvoisuuden historialliseen rakentumiseen.⁴¹ Niihin palautuvat ennakkokäsitykset ja toiseuden kokemukset ovat yhä vahvasti läsnä nykypäivän kehitys yhteistyömaailmassa.⁴² Apumaassa on tunnistettavissa neljä sisäistä, historiaan palautuvaa jakolinjaa, joista ensimmäinen on jako avun antajiin ja sen vastaanottajiin. Vaikka Apumaa periaatteessa toimii kulttuuristen kohtaamisten kenttänä, vain hyvin pieni osa kohde maiden väestöstä on välittömästi kosketuksissa Apumaahan ja vielä pienempi osa integroituu suoraan sen rakenteisiin. Apumaa on valtaosin

ekspatriaattiyhteisö, johon integroituminen edellyttää koulutuksellista, sosiaalista ja taloudellista pääomaa, joka on yhä vain harvojen paikallisten ulottuvilla. Analogia siirtomaa-aikaan on ilmeinen, mitä pohjoisen ja etelän alati kasvava ero vauraudessa ja hyvinvoinnissa alleviivaa.⁴³

Kehitysyhteistyön motiivi ja tehtävänkuva muodostavat toisen Apumaan sisäisen jakolinjan, joka on palautettavissa historiaan. Siirtomaa-hallitukset sietivät alueillaan kristillisiä lähetysjärjestöjä, koska järjestöt ottivat kantaakseen monia sosiaaliseen kehitykseen liittyviä tehtäviä, joihin hallituksilla ei ollut halua eikä varoja. Lähetysjärjestöt puolestaan kokivat tekevänsä konkreettista hyvää paikkaamalla siirtomaahallinnon laiminlyöntejä.⁴⁴ Tämä työnjako siirtyi sittemmin osittain myös kehitysyhteistyömaailmaan, jossa avunantajamaat, kansalaisjärjestöt ja kehitysyhteistyöorganisaatiot toteuttavat ja rahoittavat globaalin etelän valtioiden sosiaalisia tehtäviä erilaisten hankkeiden avulla. Sekulaarit ja uskonnolliset kansalaisjärjestöt ja viralliset kehitysapuorganisaatiot eivät aina ole olleet yksimielisiä kehityksen päämääristä ja sovellettavista menetelmistä. Ruohonjuuritasolla toimivia, usein ideologisesti motivoituneita kansalaisjärjestöjä on pitkään väheksytty virallisten kehitysorganisaatioiden taholta. Niitä on pidetty näpertelijöinä, joiden tarkoituksena on lähinnä tarjota mielihyvää ja rikastuttavia kokemuksia työntekijöilleen.⁴⁵ Suuret avustusorganisaatiot puolestaan eristävät työntekijänsä ympäröivästä maailmasta omaan ekspatriaatti-asiantuntijakuplaansa, jossa kohtaamiset kehitysmaiden todellisuuden kanssa jäävät usein viitteellisiksi. Niin kansalaisjärjestöt kuin kehitysapuorganisaatiot puhuvat kuitenkin itsestään kehityksen asiantuntijoina. Kuten Silke Roth toteaa, Apumaata ja sen kokemista leimaa paradoksaalisuus, joka kumpuaa paitsi historiasta myös pohjoisen ja etelän välisistä moninaisista eroavaisuuksista sekä Apumaan sisäisistä valtasuhteista, joiden mielettömyys uhkaa aika ajoin avustustyön mielekkyyttä.⁴⁶

Kolmas, hyvin merkittävä jakolinja kulkee kehityspolitiikan ja käytännön kehitysyhteistyön ja samalla nykyisyyden ja menneen välillä. Kuten David Mosse toteaa, kehitys on tarjonnut kehityksen globaalin pohjoisen ja etelän välisten suhteiden rakentamiselle toisen maailmansodan jälkeisessä maailmassa. Kehitys on ollut pohjoisen keino levittää taloudellista ja kulttuurista vaikutusvaltaansa ympäri maailmaa aina 1990-luvulle

saakka, jolloin kysymykset globaalista oikeudenmukaisuudesta ja tarjotun kehitysmallin mielekkyydestä alkoivat saada enemmän huomiota osakseen.

Kehitysyhteistyöhön kohdistuvan kritiikin seurauksena kansallisten ja ylikansallisten kehitysorganisaatioiden oli pakko uudistaa politiikkaansa ajan hengen vaatimusten mukaisesti. Ne pyrkivät häivyttämään kehitykseen liitettyä historiallista painolastia – kolonialismia, kylmän sodan poliittista valtapeliä ja 1980-luvun taloudellista uusliberalismia – uudelta kalskahtavien kehitystavoitteiden taakse. Nämä tavoitteet julistivat globaalin köyhyyden vähentämistä kumppanuuden, ihmisoikeuksien ja demokratian edistämisen kautta. Uudet ajat vaativat uudenlaista politiikkaa, mutta Mossen mukaan uuden kehityspolitiikan suunnittelijat eivät juurikaan pohtineet, kuinka uutta politiikkaa voitaisiin soveltaa käytäntöön kehityshankkeissa paikallistasolla. Hänen mukaansa kehityspolitiikka, joka ei perustu menneen kehitysyhteistyön ja sen toimivien käytäntöjen tuntemiselle vaan vallalla olevalle, poliittisesti korrektille kehitysdiskursseille, syventää kuilua politiikan ja sen toteutuksen, teorian ja käytännön ja nykyisyyden ja menneen välillä.⁴⁷ Tämä kuilu on alusta alkaen ollut osa kehitysyhteistyömaailmaa. Kehitysyhteistyöorganisaatioiden toimiminen ikään kuin historiattomassa tilassa on synnyttänyt Apumaan yltäasolla kuviteltuja representaatioita paikallistasosta sekä todellisuudelle vierasta kehityspolitiikkaa ja -suunnittelua, joka ei huomioi kohdealueen aiempaa historiallista kehitystä ja siellä vallitsevia realiteetteja.⁴⁸

Neljäs merkittävä jakolinja Apumaan historiallisessa rakentumisessa liittyy sukupuoleen. Kehitysyhteistyö oli pitkään hyvin miehinen maailma, jossa naisten täytyi taistella organisaatioiden ja vastaanottajamaiden miehistä byrokratiaa vastaan saadakseen toteuttaa ammatillisia ambitiotaan. Aluksi naisten rooli oli pitkälti seurata miestään kohdemaihin eri puolille maailmaa ja huolehtia perheen arjen sujuvuudesta kulloisessakin asemapaikassa. Tämä roolijako alkoi vähitellen purkautua 1980-luvulla, ja 2000-luvulla Apumaa on jo huomattavasti tasa-arvoisempi työympäristö kuin 1960–1970-luvuilla. Naisten esiinmarssi kehitysyhteistyökentällä ja sen vaikutukset Apumaan käytäntöihin, henkilökohtaisiin motiiveihin ja kehitysavun yleisiin päämääriin ja toteutukseen kaipaavat edelleen lisätutkimusta.⁴⁹

Näkökulmia suomalaisen kehitysyhteistyön historiaan

Kehitykseen ja kehitysyhteistyöhön liittyvien teemojen akateemisella tutkimuksella on Suomessa ja muualla maailmassa jo useiden vuosikymmenten mittaiset perinteet.⁵⁰ Kehityksen historia ja kehitysyhteistyön historia ovat kaksi eri tutkimussuuntaa, vaikka niiden teemat ovat rinnakkaisia. Kehityksen historia painottuu kehityksen käsitteen ja kehitysjattelun syntyhistoriaan sekä kehitystutkimuksena tunnetun yhteiskuntatieteellisen tieteenalan eri koulukuntien näkemyksiin muun muassa siitä, mitä kehitys on ja kuinka se eri aikoina on ymmärretty.⁵¹ Kehitysavun ja -yhteistyön historia puolestaan keskittyy kehityksen nimissä tapahtuvaan toimintaan politiikan, instituutioiden ja eri sidosryhmien tasolla. Tutkimusalueena kehitysyhteistyön historia on siten laaja ja monitahoinen, ja sitä on mahdollista lähestyä useista eri näkökulmista – myös paikallisesta – kuten kunnianhimoisimmat kehitysavun tarinat ovat tehneet.⁵²

Suomalaisen kehitysyhteistyön historiaa on tutkittu toistaiseksi verrattain vähän ja lähinnä kehityspolitiikan näkökulmasta.⁵³ Sen laajemman historiallisen kaaren hahmotteleminen on tähän mennessä jäänyt muutamien tutkijoiden ja kehitysyhteistyöhallinnon sisällä toimineiden virkailijoiden harteille.⁵⁴ Viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana kehitysyhteistyön historiaan palautuvat teemat ovat olleet varsin maltillisesti edustettuina akateemisten opinnäytetöiden aihekirjossa. Huomiota osakseen ovat saaneet yksittäiset kehitysyhteistyöhankkeet, Suomen kehitysavun kohdemaiden valintaan liittyvät ideologiset ja poliittiset tekijät sekä suomalaisten kansalaisjärjestöjen harjoittaman kehitysyhteistyön historia.⁵⁵ Suomalaista kehityskaaliikkettä ja kansalaisjärjestöjen harjoittamaa kehitysyhteistyötä on arvioitu historian näkökulmasta myös liikkeen sisältä käsin, eräänlaisena kriittisenä itsetutkiskeluna.⁵⁶ Niin ikään uskonnollisten organisaatioiden tekemä kehitysyhteistyö on viime vuosina saanut osakseen ansaittua huomiota.⁵⁷

Suomen kehitysyhteistyön ensimmäisten vuosikymmenten (1965–1995) kriittisessä läpivalaisussa nousee esiin kehityspolitiikan linjauksen ja päämäärien ristiriita suhteessa kehitysyhteistyössä vallinneisiin käytäntöihin ja niiden avulla saavutettuihin tuloksiin. Kehitysyhteistyö

oli ulkopolitiikkaa ja imagopolitiikkaa, jolla Suomi pyrki asemoimaan itseään osaksi YK:n peruskirjan periaatteisiin sitoutunutta läntistä maailmaa. Samalla se oli keino rakentaa poliittisia ja taloudellisia suhteita Latinalaisen Amerikan, Aasian ja Afrikan maihin, joista osa oli vastikään itsenäistyneitä ja joihin Suomen yhteydet olivat hatarat tai olemattomat. Kehitysyhteistyö oli osittain myös kauppapolitiikkaa, sillä erityisesti bilateraalissa yhteistyössä korostuivat kehityshankkeiden hyödyt suomalaiselle elinkeinoelämälle. Viime kädessä kehitysyhteistyö oli myös aitoon auttamishaluun perustuvaa ja kehityksen mahdollisuuden uskovaa toimintaa, jonka tekemiseen Suomella ja suomalaisilla oli 2000-luvulle tultaessa paremmat tiedolliset ja taidolliset edellytykset kuin koskaan aikaisemmin.⁵⁸

Varsinainen kehitysyhteistyö – kehityspoliittisten päämäärien soveltaminen käytäntöön – on toistaiseksi saanut vain niukasti historioitsijoiden ja muiden historian näkökulmasta aiheetta lähestyvien tutkijoiden huomiota osakseen. Kehitysyhteistyön historiaa sivuavia teoksia ovat kirjoittaneet niin tutkijat kuin akatemian ulkopuoliset kirjoittajat. Alla esitellään näistä muutamia, tämän tutkimuksen näkökulmasta keskeisimpiä teoksia. Läpileikkauksen suomalaisen kehitysyhteistyön kirjosta tarjoaa Juhani Koposen ja Tiina Kontisen toimittama pamfletti *Kehitysapukeisarin vaatekaapilla* (2011). Teos esittelee joitakin Suomen lähihistorian kehitysyhteistyön saavutuksia – hyvässä ja pahassa – Amerikoissa, Afrikassa ja Aasiassa. Kuten teoksen toimittajat loppusanoissaan toteavat, kehitysyhteistyö ei nykyisellään ole vain puhdasta teknistä ongelmanratkaisua vaan laajempaa ”yhteiskunnallista ja poliittista toimintaa, joka tapahtuu historian ja kulttuurin luomissa puitteissa” ja jonka mahdollisuudet globaalin köyhyyden ja eriarvoisuuden vähentämisessä ovat parhaimmillaankin rajalliset.⁵⁹ Teoksesta ilmenee, että vaikka tapa tehdä kehitysyhteistyötä on viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana muuttunut paljon, avun oikea kohdistaminen ja mitoittaminen haluttujen kehitysvaikutusten aikaansaamiseksi on edelleen haasteellista.

Toimittaja Rauli Virtasen kirjassa *Kaivoja köyhille* (2013) puhuvat Suomen kehitysyhteistyön alkuaikojen tekijät kehitysapuvirkailijoista kaivonporaajiin. Virtasen teos on puhdas haastattelukirja, eikä se sellaisena pyri problematisoimaan kehitysyhteistyötä tai kehitysyhteistyö-

veteraanien siitä esittämiä näkemyksiä. Teos onkin nähtävä eräänlaisena kunnianosoituksena ammattikunnalle, jonka työ on vuosikymmenten saatossa saanut julkisuudessa osakseen vain vähän kiitosta mutta sitäkin enemmän kritiikkiä.⁶⁰

Perusteellisemmin kehitysyhteistyön ja avustustyön todellisuuteen paneutuvat muutamat Apumaan ”sisäpiiriin” lukeutuvat kirjoittajat. Näistä ensimmäisenä mainittakoon Suomen Amnesty Internationalin toiminnanjohtaja Frank Johansson ja hänen teoksensa *Hyvän tekemisen markkinat* (2017), joka luo kriittisen katsauksen kansainvälisen humanitaarisen koneiston toimintaan. Johanssonin teoksesta välittyy tekijän tuntema pettymys ja turhautuneisuus kansainväliseen avustustyöhön, josta on vuosituhannen vaihteen jälkeen tullut suuren luokan liiketoimintaa, jota ohjaavat liike-elämän lainalaisuudet ja jossa ihmisten hätä on valjastettu globaalien avustuskoneiston rahanteon välineeksi. Johanssonin mukaan järjestöjen kasvaneet resurssit eivät heijastu avustuskentälle, jossa oikeudenmukaisempi ja tasa-arvoisempi maailma on likipitään yhtä kaukainen tavoite kuin 30 vuotta aiemmin kansalaisjärjestöjen nousun alkaessa. Teos tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman 2000-luvun kansalaisjärjestötoiminnan huonosti tunnettuun todellisuuteen.⁶¹

Entisen suurlähettilään ja myös kehitysyhteistyöhallinnossa pitkän uran tehneen Matti Kääriäisen teos *Kehitysyhteistyön kirous* (2015) avaa varsin lohduttoman – ja osin kärjistetyn – kuvan suomalaisen ja kansainvälisen kehitysyhteistyökoneiston toiminnasta aina kehitysrahoituslaitoksista yksittäisiin kehitysyhteistyöhankkeisiin. Kääriäisen näkemyksen mukaan kehitysyhteistyö on niin meillä kuin muuallakin edelleen avunantajan omista lähtökohdista ja tarpeista kumpuavaa, itsekästä, avunantajan kansallisia etuja ensisijaisesti palvelevaa toimintaa, jonka perusteet ja tarkoitukset on kyseenalaistettava. Ajoittaisesta jälkiviisastelusta huolimatta teos on painava puheenvuoro pitkän linjan ammattilaiselta ja valottaa mielenkiintoisesti Apumaan ylätason mentaliteettia, toimintatapoja ja toiminnan seurauksia.⁶²

Olli Alhon kehitysyhteistyöntekijöiden työssään kokemia myötä- ja vastoinkäymisiä kartoittava tutkimus *Kehitysyhteistyöasiantuntija vieraassa kulttuurissa* (1980) on sosiologinen läpileikkaus Tansanian ja Sambian suomalaisyhteisöistä 1970-luvun lopulla. Se on lajissaan ainoa laajempi

akateeminen tutkimus siitä, kuinka suomalaiset kehitys yhteistyöasian-
tuntijat perheineen sopeutuivat kohdemaiden oloihin ja elämäntapaan.
Alhon tutkimus perustuu yli 50 haastatteluun, joiden pohjalta hän kar-
toitti muun muassa kehitys yhteistyötehtäviin lähteneiden motiiveja,
koulutustaustaa, heidän saamaansa valmennusta, sopeutumista asema-
maahan ja sen kulttuuriin sekä yhteisön sisäistä vuorovaikutusta ja suh-
teita paikallisiin ja muihin ekspatriaatteihin. Alho pyrki kartoittamaan
myös muutosta, jonka kehitys yhteistyökokemus sai aikaan suomalaisis-
sa henkilökohtaisella tasolla suhteessa Suomeen ja suomalaisuuteen.
Loppusanoissaan Alho toteaa tutkimuksen tulosten olleen jokseenkin
”epädramaattisia”, koska 1970-luvun loppuun mennessä parantuneet
rekrytointikäytännöt olivat hänen mukaansa poistaneet melko tarkkaan
sen mahdollisuuden, että asiantuntijapestistä tulisi täydellinen epäon-
nistuminen kulttuurisokin tai muunlaisen sopeutumattomuuden seu-
rauksena. Kehitys yhteistyökokemus vaikutti kuitenkin suomalaisiin
yksilöinä merkittävästi jo itse työkomennuksen aikana ja todennäköi-
sesti heijastui myös heidän myöhempään elämäänsä.⁶³ Kaiken kaikkiaan
Alhon tutkimus tarjoaa oivallisen vertailukohdan myöhemmälle kehitys-
yhteistyön historiaa kenttätasolla kartoittavalle tutkimukselle.

Alhon ohella kehitys yhteistyöntekijöitä, heidän motiivejaan ja suh-
tautumistaan työhönsä on niin ikään sosiologisesta näkökulmasta
tutkinut Märta Salokoski. Salokosken opinnäytetutkielma on ymmär-
rettävistä syistä rajatumpi ja aineistonsa puolesta Alhon tutkimusta
huomattavasti suppeampi, mutta silti mielenkiintoinen kartoitus suo-
malaisten teknisen avun asiantuntijoiden motiiveista, identiteetistä,
työkokemuksista ja paikallisten olojen ymmärtämisestä 1960-luvun
lopun maailmassa.⁶⁴

Pamela Whiten väitöskirja *The Go-Betweens: The Role of 'Technical Assistance' in International Development Cooperation* (2020) on tuorein
avaus suomalaisten kehitys yhteistyöntekijöiden maailmaan. Tutkimuk-
sessaan White selvittää, millainen rooli kehitys yhteistyötä käytännössä
toteuttavilla ihmisillä ja organisaatioilla on projektien muodostumisessa
ja miten apua ohjaavat säädökset ja normit sekä kohdemaan kulttuu-
ri, yhteiskunta ja ympäristö siihen vaikuttavat. Tutkimus valottaa myös
suomalaisten motiiveja osallistua apuun. Se perustuu suomalaisten

kehitysyhteistyöntekijöiden haastatteluihin, kyselylomaketutkimukseen, raportteihin ja kenttähavaintoihin. Whiten mukaan yksilöiden ominaisuuksilla ja kyvyillä on vähintään yhtä keskeinen vaikutus hankkeiden tuloksiin kuin teknologian ja rahan siirrolla. Tämän vuoksi myös kehitysyhteistyöntekijöiden motiivien ja toiminnan tutkiminen on tärkeää.⁶⁵

Alhoa, Salokoskea ja Whitea lukuun ottamatta tutkijat eivät ole olleet kiinnostuneita varsinaisen kehitysyhteistyön tekijöistä, heidän työstään ja sopeutumisestaan tai niihin liittyvistä haasteista.⁶⁶ Johanssonin ja Kääriäisen kaltaisten yksittäisten sisäpiiriläisten esittämä avustustyön ja kehitysyhteistyön kritiikki on siten helposti leimattavissa subjektiiviseksi kokemukseksi, jota ei voi yleistää kehitysyhteistyöhön laajemmin. Suomalaisten tutkijoiden suomalaisen kehitysyhteistyön kritiikki on ollut varsin maltillista ja keskittynyt pääosin kehityspoliittisten päämäärien ja avun yleisten käytäntöjen välisiin ristiriitoihin. Pysyttelemällä kehityspoliitikassa, määrärahapäätöksissä ja muissa Apumaan ylätason ongelmissa kehitysyhteistyön tutkijat – osana Apumaan hierarkkista valtarakennetta – eristävät itsensä kehitysyhteistyön ruohonjuuritason todellisuudesta, jota olisi yhä enemmän tutkittava. Kuten David Mosse esittää, on välttämätöntä ymmärtää sitä, mitä kentällä todellisuudessa tapahtuu, jotta ylätason päätöksenteko vastaisi edes jollakin tavalla sitä, mitä paikallistasolla on realistista saavuttaa.⁶⁷

Akateemisten tutkimusten sijaan tietoa kehitysyhteistyön käytännön toteutuksesta on etsittävä muualta, kuten kehitysyhteistyötehtävissä toimineiden henkilöiden muistelmista. Kehitysyhteistyötehtävissä toimineiden suomalaisten julkaistut muistelmat ovat harvalukuisia verrattuna esimerkiksi humanitaarisen avun parissa tai lähetystyössä toimineiden vastaaviin. Vaikka monet lähetystehtävissä maailmalla olleet suomalaiset tekivät myös kehitysyhteistyöksi luettavaa työtä, seuraavassa keskitytään ainoastaan muistelmiin, joissa kirjoittaja käsittelee varsinaista kehitysyhteistyötä.

Pitkän linjan ammattiyhdistysaktiivi, toimittaja ja kirjailija Pekka Peltola kritisoi voimakkaasti nykymuotoista kehitysapua ja siihen liittyvää laajaa korruptiota kirjassaan *Afrikassa* (2011). Peltola tietää mistä kirjoittaa, sillä hän on henkilökohtaisesti toiminut kehitysyhteistyötehtävissä eri osissa Afrikkaa useilla vuosikymmenillä ja todistanut, kuinka

korruptio tunkeutuu läpi yhteiskunnan – ylätasolta alatasolle. Korruptio on myös osa kehitysyhteistyöhankkeiden arkea, jossa sitä siedetään ikään kuin välttämättömänä pahana, jonka olemassaoloa kukaan paikan päällä ei uskalla kyseenalaistaa.⁶⁸ Korruptio pysyy, ja Peltola – oletettavasti monien kaltaistensa tavoin – herää huomaamaan, että kehitykseen ja Afrikan uusiin johtajiin 1980- ja 1990-luvuilla asetetut odotukset olivat ennenaikaisia. Omiin kokemuksiinsa ja havaintoihinsa sekä kehitysavun tuloksellisuutta kartoittaviin tutkimuksiin perustuen Peltola päätyi kehitysyhteistyön kritiikissään siihen, että nykymuotoinen hallituksille annettava kehitysapu olisi suurelta osin lopetettava ja avussa tulisi siirtyä kansalaisyhteiskunnan ja koulutuksen suoraan tukemiseen. Hänen mukaansa apua edelleen tarvitaan, mutta avun kohdentaminen ja sen antamisen tapa ovat vääriä.

Peltola ei syvenny kirjassaan Apumaan todellisuuteen muutamaa henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvaa esimerkkiä lukuun ottamatta, vaikka hänellä olisi epäilemättä ollut mahdollisuus siihen. Niin eivät tee myöskään Heljä Kervinen tai Tuija Wetterstrand, joiden Tansaniaa ja Somaliaa käsittelevät muistelmateokset kertovat kehitysyhteistyökemuksesta mukana seuraavan puolison näkökulmasta.⁶⁹ Kervisen ja Wetterstrandin teokset kuvaavat Apumaan suomalaistoimijoita varsin erilaisissa maissa ja olosuhteissa kahdella eri vuosikymmenellä, 1970-luvulla ja 1980-luvun lopulla.

Kervisen kuvaama 1970-luvun Tansania vaikuttaa kiireettömältä, lepöisältä, svengaavalta ja suomalaisten näkökulmasta jopa viihtyisältä verrattuna 1980-luvun lopun sisäisten kiistojen repimään Somaliaan, jossa ulkomaalaiset kehitysyhteistyö- ja avustustyöntekijät olivat aseellisten ryhmittymien potentiaalinen väkivallan kohde. Kervinen antaa mielenkiintoisen kuvan suomalaisten elinolosuhteista ja uuteen ympäristöön sopeutumisesta, jota hänen mukaansa eivät häirinneet ennakkoluulot eikä edes reipas alkoholinkulutus, joka ikään kuin kuului uuteen ekspatriaattielämäntapaan. Ahkeran naukkaulun vastapainona ovat monet uudet, liikunnalliset harrastukset, kuten golf, tennis, uinti, purjehdus ja valtamerikalastus. Pientä säröä suomalaisyhteisön harmoniaan tuovat poliittiset erimielisyydet, joihin kirjoittaja viittaa toisinaan ohimennen mutta joista esimerkiksi Olli Alhon tutkimus kertoo enemmän. Kervisen

kuvaus on varsin monipuolinen mutta epäilemättä siloteltu, sillä esiin nostetaan lähinnä ekspatriaattielämän miellyttäviä puolia pienine arkisine ongelmineen ja sattumuksineen.⁷⁰

Wetterstrand kuvaa suomalaisen ja kansainvälisen ekspatriaattiyhteisön elämää Somaliassa poliittisen epävakauden, turvattomuuden, kielivaikeuksien, kulttuuristen erojen, eristäytyneisyyden ja mahdottomalta tuntuvien kehitystavoitteiden ristipaineessa. Länsimaalaiset avustustyöntekijät turvautuvat toisiinsa kansallisuudesta riippumatta pysyäkseen henkisesti kunnossa ja jatkaakseen työtään, jota eivät periaatteellisista syistä voineet jättää kesken ennen kuin kaikkien on paettava laajenevan sodan jaloista. Tekstistä, joka perustuu pitkälti kirjoittajan päiväkirjamerkintöihin, kuvastuu turhautuminen ja henkinen kuormitus, jotka olosuhteiden toivottomuus saa aikaan. Vaikka suomalaisten kehitysyhteistyö Somaliassa valui hukkaan sodan myötä, monelle paikalla olleelle Somalian-kokemus avasi oven uran luomiselle kansainvälisissä tehtävissä.⁷¹

Astetta henkilökohtaisemman kuvauksen kehitysyhteistyön iloista ja suruista, onnistumisista ja epäonnistumisista tarjoaa Jari Vainio kirjassaan *Viidakkotohtori* (2017). Se on Itä-Sambian syrjäseudulla lääkärinä toimineen Vainion päiväkirjoihin perustuva kuvaus niistä seitsemästä vuodesta, jotka hän vietti paljolti eristyksissä muusta maailmasta puolaisten katolisten sisarten ylläpitämässä sairaalassa. Henkilökohtaisella tasolla *Viidakkotohtori* on kasvukertomus, jossa ulkopuolisuuden kokemuksen kanssa painiva Vainio vähitellen juurtuu yhä tiiviimmin osaksi yhteisöä, jonka jättäminen seitsemän vuoden jälkeen muodostuu koko hänen kehityskaikokomennuksensa vaikeimmaksi vaiheeksi. Samalla se on kehitysyhteistyömaailmaa – myös suomalaista sellaista – kriittisesti kuvaava teos, joka nostaa esiin muun muassa korruption Apumaan eri tasoilla.⁷² Vainion kirja on kriittisyydessään piristävä poikkeus muistelmien joukossa. Se kuvaa uskomattomalta kuulostavia väärinkäytöksiä ja hallinnollisia päättömyyksiä Apumaassa ruohonjuuritason perspektiivistä ja uskottavan oloisesti. Vainion esittämä kritiikki kohdistuu paitsi paikallisiin ja suomalaisiin virkamiehiin myös hänen suomalaisen työnantajaansa, jonka kirkasotsainen julkikuva saa kirjan sivuilla useampia kolhuja.

Suomen yhteiskunnallis-poliittisessa ilmapiirissä kehitysavun ja sen käytäntöjen kritisointi sisältäpäin, muutoin kuin viran puolesta, on ollut ja on yhä epäsovinnainen, ja siitä koituu seuraamuksia lähinnä kritiikin esittäjälle itselleen.⁷³ Akateemisen tutkimuksen ja muistelmien sijaan kehitysavun kovin kritiikki onkin löydettävissä takavuosisien suomalaisesta kaunokirjallisuudesta, jossa aihetta on käsitelty ajoittain ja josta tässä yhteydessä on paikallaan nostaa esiin kaksi teosta.

Ensimmäinen on Matti Pulkkinen *Romaanihenkilön kuolema* (1985), rönsyilevä ja sekava antiromaani, joka julkaisuaikanaan sai paljon huomiota. Pulkkinen romaanissa Suomen historia, kirjoittajan lapsuus, hänen Afrikan-kokemuksensa ja niiden myötä esiin piirtyvät kehitys-yhteistyönäkemyksensä sekoittuvat eksistentiaalisiin pohdintoihin ihmisyydestä. Pulkkinen kuvaukset kehitys-yhteistyön paikallisesta todellisuudesta Tansaniassa ja Sansibarilla ovat joko ihastuttavaa, vihastuttavaa tai surullista luettavaa riippuen siitä, miltä kannalta lukija asiaa katsoo. Pulkkinen kuvauksessa suomalaiset kehitys-yhteistyöntekijät taistelevat järempäisesti osin itse rakentamiaan tuulimyllyjä vastaan paikallisten lähinnä ihmetellessä toimintaa sivustakatsojina. Kulttuuriset erityispiirteet ja niiden merkitys kehityksen kannalta nousevat teoksen keskiöön. Kirjailijan hampaisiin joutuu myös suomalainen antropologinen tutkimus, joka pyrkii kriittikittömästi ymmärtämään kehitysmaiden ihmisiä ja heidän kulttuuriaan, tapojaan ja uskomuksiaan ja selittämään niitä parhain päin. Ilmestymisaikanaan kirja oli suosittua lukemista myös suomalaisten kehitys-yhteistyöntekijöiden parissa osittain siksi, että se kuvasi uskottavasti kehitys-yhteistyön todellisuutta – sen mieltä ja mielettämyyttä.⁷⁴

Vieläkin raadollisemman kuvan käytännön kehitys-yhteistyöstä tarjoaa Väinö Lesosen kirja *Pole sana Afrika* (1999), joka kustantajan kansitekstin mukaan tarjoaa näköalan ”virallisen kehitys-yhteistyön julkisivun taakse pikimustaan pimeyteen”. Toisin kuin Pulkkinen Lesonen omaa pitkän henkilökohtaisen kokemuksen kehitys-yhteistyötehtävistä ympäri maailmaa. Omakohtainen kokemus heijastuu kirjan sivuilta suomalaisen ja paikallisten välisten suhteiden rujona kuvauksena. Se ei mairittele suomalaisia, joiden asenteet paikallisia kohtaan olivat osin kuin suoraan siirtomaa-ajalta:

Sairastelu hidastaa työtä. Puskaradion välityksellä hankitaan uusia miehiä. Osa on pelkkiä varkaita ja laiskoja seisoskelijoita. Ne karsiutuvat viikossa, jotkut ensimmäisenä päivänä. Yleensä riittää kova karjaisu perkele ja suunnan osoitus pikitielle. Kaikki tämä käy hermoille ja itsehillintä on tiukoilla. Lyönti ei ole vielä lähtenyt, mutta se on joka päivä yhä todennäköisempää. Alan kohta uskoa, että neekerit oikein tahallaan kerjäävät sitä. On valittava joko pellen rooli tai väkivaltaisen kurittajan. Molemmat tuntuvat huonoilta vaihtoehdoilta. Jompikumpi tarjoutuu itsestään, siihen ajautuu.⁷⁵

Pulkkisen ja Lesosen romaanien sivuilta avautuu kuva menneiden vuosikymmenten kehitysyhteistyöstä ja erityisesti sen vaietuista piirteistä, joista Olli Alhon tutkimus antaa satunnaisia viitteitä, mutta josta suomalainen kehitysyhteistyön tutkimus laajemmin vaikenee, ymmärrettävistä syistä. Romaaneissa kuvatut suomalaiset kehitysyhteistyöntekijät muodostavat kirjavan joukon idealisteja, realisteja ja oman onnen onkijoita, joiden motiivit lähteä kehitysyhteistyöhön ovat moninaiset ja edellytykset toimia vieraisissa kulttuureissa rajalliset. Kommunikaatio-ongelmien, turhautumisen ja ihmissuhdevaikeuksien seurauksena pintaan nousevat alkoholismi, epäluulo, välinpitämättömyys ja väkivalta, jotka leimaavat sekä suomalaisten keskinäisiä suhteita että heidän suhteitaan paikallisiin. Rasismi on läsnä – tietoisesti tai tiedostamattomasti – miltei kaikessa sosiaalisessa kanssakäymisessä paikallisten kanssa. Kuva on fiktiivinen ja kärjistetty – vai onko?

Pulkkisen ja Lesosen teoksissa suomalaisen kehitysyhteistyön kritiikkinä esiin nousee politiikan ja käytännön välinen kuilu, johon edellä on jo viitattu. Poliittisissa linjauksissa ja julistuksissa kehitysyhteistyö näyttäytyy hyväntahtoisena ja rakentavana yhteistyönä tai kumppanuutena. Mutta todellisuudessa siihen kuuluvat sisäänrakennettuina eri-arvoisuus ja rasismi, joita kehitysyhteistyön käytännöt ilmentävät, ylläpitävät ja uusintavat.⁷⁶ Kehitysyhteistyön paikallista todellisuutta ja käytäntöön soveltamista eivät kehityspolitiikan laatijat, siitä puhuvat poliitikot tai sitä tutkivat tutkijat ole välttämättä koskaan todistaneet, tai jos ovat, eivät mielellään sitä kommentoi. Apumaa ja sen todellisuus

on pidetty turvallisen välimatkan päässä, useiden suodattimien takana. Ne varmistavat, että ylätason saavuttaa vain sellainen Apumaata ja sen käytäntöjä koskeva tieto, joka on turvallista, hyväksyttävää ja poliittisesti korrektaa.

Muiden muassa Juhani Koponen ja Jean-Pierre Olivier de Sardan ovat todenneet, ettei kehitysohjelmien ja -hankkeiden visioima kehitys tapahdu itsestään vaan vaatii toteutuakseen intervention, käytännön toteuttamisvaiheen. Interventiota voidaan kuvailla erilaisilla, usein myönteisiltä kuulostavilla termeillä (yhteistyö, kumppanuus), mutta käsitteiden positiivisista mielleyhtymistä huolimatta toteuttamisvaihe on monella tapaa ongelmallinen niin avun antajan kuin vastaanottajankin näkökulmasta.⁷⁷ Käytännön avustus- ja kehitysyhteistyössä ylevät periaatteet, jalot tarkoitukset ja moraaliset rajat usein hämärtyvät ja pinnan alla piilevät historiaan, kulttuuriin, rotuun ja sukupuoleen palautuvat valtarakennelmat, ennakkoluulot ja -asetelmat nousevat esiin.⁷⁸ Siksi kehitysyhteistyön tutkimuksessa viime vuosina esiin nostettu näkökulma yksilöiden ja heidän uskomustensa, motiivinsa ja tavoitteidensa merkityksestä käytännön kehitysyhteistyössä on tärkeä – se auttaa ymmärtämään kehitysyhteistyön ja siihen kietoutuvan vallan rakenteita ja käytäntöjä paikallistasolta alkaen.⁷⁹

Tutkimuksen lähteet ja metodit

Lähdeaineiston osalta tutkimus hyödyntää pääasiallisesti kahta erityyppistä lähdekokonaisuutta, muistitietoa ja asiakirja-aineistoa, joita täydentävät sanoma- ja aikakauslehtiaineisto ja tutkimuskirjallisuus. Muistitietoaaineisto koostuu tätä tutkimusta varten erityisesti kerätystä haastatteluaineistosta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) keräämistä autobiografisista, julkaisemattomista muistelmateksteistä sekä julkaistuista muistelmateoksista. Alla käsitellään lyhyesti muistiin sekä muistamiseen ja siihen perustuvaan suulliseen historiaan liittyviä ongelmia tutkimuksen näkökulmasta ja keskustellaan käytetyn asiakirja-aineiston heikkouksista ja vahvuuksista.

MUISTI JA MUISTAMINEN – YKSILÖLLINEN JA KOLLEKTIIVINEN

Suullisen historian kertomukset pohjautuvat yksilöiden muistiin ja muistikuviin. Muisti on ihmisen minuuden perusta. Sen avulla menneisyyden kokemuksista rakentuvat yksilön persoonallisuus ja identiteetti, joista hänen sosiaalinen olemassaolonsa riippuu. Ihmisellä on taipumus muistaa erityisen hyvin asioita, jotka tapahtumahetkellä olivat hänelle jollain tapaa merkityksellisiä. Uusien taitojen oppiminen, ensimmäinen koulupäivä, ensirakkaus, ensimmäinen työpaikka ja muut, usein ensi kertaa elämän varrella vastaan tulevat asiat jäävät tapahtumina muistiin, koska ne olivat tapahtuma-aikaan uusia ja jännittäviä, vaikka niiden merkityksellisyys suhteessa niitä seuraaviin tapahtumiin olisi vähäinen. Sen sijaan usein toistuvat, rutiininomaiset tapahtumat ja kokemukset jättävät vähemmän vahvoja muistijälkiä, vaikka niillä saattaa olla yksilön elämän ja toiminnan kannalta suurempi merkitys. Muisti toimii siten yksilöllisesti ja valikoivasti menneiden tapahtumien tallentajana. Muisti on myös työkalu, jonka avulla yksittäiset muistikuvat on mahdollista koota ja järjestää loogiseksi kertomuksiksi menneestä. Muistin avulla ihminen luo nykyhetkessä merkityksiä menneestä, ja siten muistot ovat yhtä lailla osa nykyhetkeä kuin menneisyyttä. Nykyhetki ja siinä vallitsevat olosuhteet vaikuttavat siihen, millaisia merkityksiä ihmiset liittävät muistamiinsa asioihin.⁸⁰

Yksilöllinen muisti ei ole puhdas muistipankki, josta yksilö voi hakea tai poimia haluamansa autenttiset muistikuvat. Yksilöllinen muisti toimii suhteessa julkiseen muistiin, joka on laajempi kuin yksilön oma kokemus menneestä.⁸¹ Julkinen muisti sisältää symboleja ja tarinoita, jotka auttavat tekemään nykyisyydestä ymmärrettävän sillä tavoin kuin yhteisön jäsenet sen mieltävät. Julkinen muisti vaikuttaa yksilölliseen muistiin, koska ihmiset omaksuvat näkemyksiä julkisesta keskustelusta ja liittävät niitä muistissaan olevien asioiden yhteyteen, jossa ne sekoittuvat henkilökohtaisiin kokemuksiin ja täydentävät niitä. Yksilöllinen muisti on siten altis ”melulle”, joka tulee ympäristöstä ja vaikuttaa muistikuviin.⁸²

Haastattelijan ja haastateltavan keskustelutilanteessa synnyttämä tarina perustuu haastateltavan muistikuviin ja haastattelijan esittämiin kysymyksiin eikä tästä syystä koskaan ole objektiivinen tai neutraali. Tarinaan vaikuttavat muistin ohella yhtä lailla haastattelijan muodostama käsitys haastateltavasta (vaikuttaa siihen, mitä haastattelija päät-

tää kysyä) kuin haastateltavan muodostama mielikuva haastattelijasta ja mahdollisesta yleisöstä, jolle haastattelun tarjoamaa kertomusta tullaan esittelemään. Nämä vaikuttavat siihen, mitä sanotaan, miten se sanotaan ja millaiseksi tarina muodostuu. Haastattelevan tutkijan tulee tiedostaa oma roolinsa muistamisen ja siten tarinan rakentumisen ohjaamisessa. Hän päättää, mistä aiheista keskustellaan, ja tekee tutkijana lopullisen aineiston pohjalta tulkintoja siitä, mitä sanottiin, miten ja miksi.⁸³

Henkilökohtaisten narratiivien, oli sitten kyse haastattelusta tai autobiografisesta muistelmatekstistä, on katsottu olevan vain rajoitetusti yksilöllisiä. Strukturalistisen tulkinnan mukaan ihmisten kokemukset ja kyky kertoa niistä määrittyvät olemassa olevien kulttuuristen mallien ja konventioiden sekä kielen kautta. Ihmiset puhuvat usein asioista niin kuin heidän kulttuurinsa opettaa niistä puhumaan eikä siten kuin he ovat ne itse yksilöllisesti kokeneet. Äärimmäisen poststrukturalistisen näkemyksen mukaan ihmisen yksilöllisyys voidaan nähdä kokonaan kulttuuristen mallien määrittelemänä ja siten olettaa, ettei mikään, mitä ihminen kertoo itsestään, edusta häntä itseään vaan on vallitsevien kulttuuristen konventioiden mukaista, niiden ohjailemaa ja sanelemaa. Ihmiset rakentavat sosiaalisia rooleja, jotka ohjaavat heidän käyttäytymistään eri tilanteissa. Sosiaaliset roolit ovat läsnä myös haastattelutilanteessa ja vaikuttavat sen lopputulokseen.⁸⁴ Kehitysyhteistyön maailmassa oleskelleet ja työskennelleet ihmiset puhuvat siten usein kokemuksistaan omaksumassaan kehitysyhteistyöntekijän roolissa kulttuurisen prisman läpi. Tämä prisma suodattaa heidän moninaiset kokemuksensa kulttuuristen konventioiden ja vallitsevien poliittisten tilanteiden mukaiseksi kehitysyhteistyön kertomukseksi, joka usein on koherentti suhteessa kehitysyhteistyön kollektiiviseen muistiin.

Kollektiivisen muistin tehtävänä on oikeuttaa nykyhetkessä vallitsevaa asiaintilaa käyttämällä hyväksi menneisyyden valikoivaa muistamista. Kollektiivinen muisti on sidoksissa valtaan – poliittiseen, taloudelliseen tai symboliseen – ja sen avulla pyritään antamaan vallalle ja vallankäytölle identiteetti ja oikeutus. Kollektiivinen muistaminen on ylhäältä ohjailtua ja johdettua toimintaa, jonka vaikuttimet ja motiivit ovat nykyhetkessä ja sen tapahtumissa. Sen keinoin voidaan tuottaa menneestä kertomuksia, jotka perustuvat nykyhetkestä käsin tehtävään, menneiden tapahtumien

historiasta riippumattomaan tulkintaan.⁸⁵ Esimerkiksi kehitys yhteistyöstä puhuttaessa äänessä ovat usein poliitikot, virkamiehet, asiantuntijat ja tutkijat, toisin sanoen yhteiskunnalliset vallankäyttäjät, jotka kannanotoillaan rajaavat sitä, mistä puhutaan ja miten. Kehitys yhteistyötä käsittelevät puheenvuorot ovat osa poliittisen ja symbolisen vallan tuottamaa kertomusta kehitys yhteistyöstä ja sen merkityksestä. Esimerkiksi maailmanlaajuisesti kehitys yhteistyöhön usein liitettävä ja poliitikkojen ja virkamiesten ahkerasti esittämä ajatus kehityksestä lähtökohtaisesti hyvänä ja tavoiteltavana asiana on muodostunut osaksi kehitys yhteistyön kollektiivista muistia.⁸⁶ Tämä kollektiivinen muistikuva ohjaa pitkälti sekä suomalaista kehitys yhteistyökeskustelua että tavallisten suomalaisten ymmärrystä kehitys yhteistyöstä. Kehityksen ja kehitys yhteistyön samaistaminen hyvään ja hyvän tekemiseen on osa kehitys yhteistyömaailman kollektiivisen muistin varaan rakentuvaa identiteettiä ja olemassaolon oikeutusta.

Toinen kehitys yhteistyön muisteluun vaikuttava tekijä on sen kytkeytyminen julkisessa ja kollektiivisessa muistissa 1960–1970-lukujen vasemmistolaisiin nuorisoliikkeisiin. Nuorisoliikkeiden nousu ja niiden kolmannelle maailmalle osoittama tuki olivat ilmiöinä todellisia. Niitä koskevassa historiakuvassa painottuu kuitenkin radikaalin kaupunkilaisen eliitin näkökulma. Euroopan historian professori Laura Kolben mukaan erityisesti vasemmistolaiset nuorisoradikaalit rakensivat jo 1960-luvulta lähtien kertomusta radikaalista 1960-luvusta aktiivisen kirjoittelun ja medianäkyvyyden kautta.⁸⁷ Vaikka nuorisoradikalismiin osallistui lopulta hyvin rajattu joukko suomalaisia, siitä on tullut julkisen muistelun kautta 1960-lukulaisuutta määrittävä, yhteisesti jaettu sukupolvikokemus.⁸⁸ Vasemmistolaisten liikkeiden piiristä nousseet tai niitä lähellä olevat vaikuttajat ovat muistelleet julkisesti paljon myös kehitys yhteistyön alkuvaiheita, vaikka kehitys yhteistyöhön on alusta saakka osallistunut ihmisiä yli puoluerajojen.⁸⁹ Julkisen muistelun pohjalta syntynyt historiakuva vaikuttaa myös yksityiseen muistiin. Erityisesti kehitys yhteistyöntekijöiden ensimmäinen sukupolvi peilaa muistojaan kehitys yhteistyön oletettuihin, vasemmistolaisiin arvoihin.

Kehitys yhteistyön kollektiivista muistia määrittää myös kehitys yhteistyöhön kohdistunut kritiikki. Suomalaisten näkemys kehitys yhteistyöstä perustuu paitsi poliitikkojen ja virkamiesten antamiin lausuntoihin myös median siitä muutoin antamaan kuvaan. 1970-luvulla kehitys yhteistyön

kritiikki kohdistui siihen, että Suomi ei täyttänyt YK:n antamia kehitysavun määrärahatavoitteita. Sen sijaan 1980-luvulta lähtien kritiikissä korostuvat ennen muuta kehitysyhteistyön negatiiviset puolet, kuten epäonnistumiset, väärinkäytökset ja epäjohdonmukaisuudet. 1990-luvulla koko toiminnan mielekkyyttä kyseenalaistettiin yhä enemmän, ja 2000-luvulla vaatimukset kehitysyhteistyörahoituksen leikkaamisesta tulivat osaksi erityisesti oikeistopopulistien poliittista agenda. Reaktiona kritiikkiin monet kehitysyhteistyöyhteisön jäsenet ovat omaksuneet julkisuudessa korostetun puolustuksellisen aseman ja puheenparren, jossa kehitysyhteistyöstä annettavien lausuntojen on paitsi pyrittävä esittämään kehitys ja kehitysyhteistyö hyvänä ja tarpeellisena myös selittämään sen puutteita ja puolustamaan ja tähdentämään sen oikeutusta tulevaisuudessa.⁹⁰ Kehitysyhteistyön kollektiivinen muisti – sikäli kuin se edellä kuvatulla tavalla vaikuttaa yksilöiden tapaan jäsentää ja kertoa kokemastaan – vinouttaa siten myös menneen ajan kehitysyhteistyöstä nykyhetkessä tuotettuja, yksilölliseen muistiin palautuvia representaatioita. Tutkijan tehtävänä haastattelutilanteessa on tiedostaa ja tunnistaa haastateltavien kertomuksiin sisältyvät, kehitysyhteistyön kollektiiviseen muistiin palautuvat representaatiot ja kurottaa niiden tuottamien kertomusten tuolle puolen yksilön omiin kokemuksiin, tuntoihin ja muistikuviiin.

HAASTATTELUAINEISTO

Haastatteluaineiston keruu tapahtui suullisen historian tutkimukselle tyypillisesti yksilöllisten henkilöhaastattelujen kautta. Haastatteluissa käytettiin puolistrukturoitua haastattelurunkoa. Menetelmä eroaa henkilöhistoriallisessa haastattelussa käytetystä elinkaarihaastattelusta siinä, että haastattelu on jaettu eri teemaosioihin sen mukaan, millaista tietoa tutkija informantiltaan haluaa saada. Avoimessa henkilöhistoriallisessa elinkaarihaastattelussa tutkijan rooli haastattelujen teemojen valinnassa on rajoitetumpi. Tässä tapauksessa haastattelurunko oli jaettu tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti kolmeen temaattiseen osioon, jotka määrittivät Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran muistitietokeruun pohjana olleiden teemojen mukaan. Ne käsittelivät lähtöä, kohdemaassa toimimista ja paluuta. Tavoitteena oli kerätä haastatteluaineisto, joka vastaisi tematiikaltaan mahdollisimman paljon SKS:n kanssa kerättyä

kehitysyhteistyön muistitietoaineistoa. Temaattinen haastattelurunko ei ollut haastattelijaa sitova vaan ainoastaan viitteellinen, ja kysymyksiä esitettiin vapaasti myös muista teemoista, joita keskusteluissa nousi esiin.⁹¹

Kirjaa varten haastatellut ihmiset eivät muodosta tilastollisesti edustavaa otosta suomalaisista kehitysyhteistyöntekijöistä kautta aikain vaan pienehkön (30 haastattelua, ks. taulukko 1), tutkimuksen metodologisen lähestymistavan määrittämän ryhmän. Heistä 12 on naisia ja 18 miehiä. Haastateltavat (informantit) valittiin niin sanottua lumipallomenetelmää käyttäen, jossa jokaisen haastattelun yhteydessä haastateltavaa pyydettiin nimeämään muita, hänen mielestään haastateltavaksi soveltuvia kehitysyhteistyöammattilaisia. Osa näin esiin tulleista henkilöistä valikoitui lopulta haastateltavien joukkoon, joka rajoitetusta koostaan huolimatta on ammatilliselta jakaumaltaan varsin edustava läpileikkaus suomalaisista kehitysyhteistyöntekijöistä, tietyin varauksin. Mukaan mahtuu ulkoasiainhallinnon entisiä virkamiehiä, eri alojen – erityisesti maa- ja metsätalouden – neuvonantajia ja konsultteja, sosiaalityöntekijöitä, järjestötyöntekijöitä sekä terveydenhuoltoalan ammattilaisia. Heistä osa on toiminut useammassa ammatillisessa roolissa eri työnantajien palveluksessa kehitysyhteistyöuransa aikana. Haastateltavien joukossa ei valitettavasti ole eri suomalaisurakoitsijoiden palveluksessa toimineita eri alojen ammattilaisia, kuten rakennusmestareita, tienrakentajia, kaironporajia, sahureita, metsureita tai muita ammattiosajia.⁹²

Taulukko 1. Muistitietoaineisto aloitusvuosikymmenittäin jaoteltuna

	1960-luku	1970-luku	1980-luku	1990-luku	2000-luku	2010	Koko aineisto
Haastattelut	0	10	12	7	0	1	30
Muistelutekstit	1	5	2	4	2	0	14
Yhteensä	1	15	14	10	2	1	44

Lumipallomenetelmän etuna on sen kyky tuottaa verrattain nopeasti suurikin joukko tutkimukseen soveltuvia informanteja muutamien portinvartijoiden eli sellaisten ihmisten kautta, jotka ovat hyvin verkostoituneet

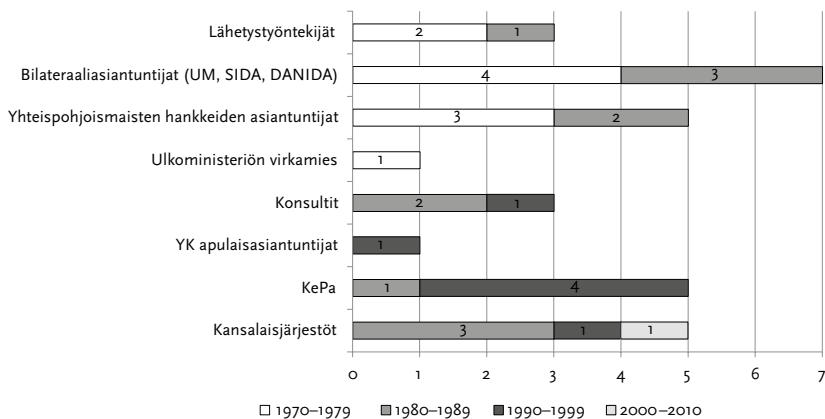
kaltaistensa ihmisten kanssa. Portinvartijoita haastatteleamalla tutkijoille avautuu entistä suurempi joukko mahdollisia haastateltavia. Menetelmän heikkoutena on, että tutkimukseen valikoituneiden henkilöiden taustat ovat jossain määrin yhtenevät. Jos portinvartija-informantti on työskennellyt tietyssä organisaatiossa, hänen esiin nostamansa henkilöt ovat usein – joskaan eivät aina – samassa organisaatiossa toimineita. Tällöin vaarana on, että haastateltavien ryhmästä muodostuu liian homogeeninen, tiettyyn organisaatioon tai kehitysyhteistyön osa-alueeseen liittyvien henkilöiden muodostama joukko. Tämä menetelmään sisältyvä heikkous pyrittiin ottamaan huomioon informanttien valinnassa ja liiallista keskittymistä organisaatioittain tai toimialoittain pyrittiin välttämään, tosin – kuten edellä todettiin – tässä ei kaikilta osin onnistuttu. Lumipallomenetelmän tuottamia vääristymiä on pyritty osin korjaamaan kehitysyhteistyön arkiston avulla. Ulkoasiainministeriön (ulkoministeriön) kehitysyhteistyöosaston ja muun muassa eri kansalaisjärjestöjen arkistoitujen asiakirjojen perusteella tutkimukseen valikoitui haastateltavaksi muutamia henkilöitä, jotka ovat toimineet kehitysyhteistyötehtävissä menneinä vuosikymmeninä. Heidän valintakriteereinään toimivat arkistoaineiston perusteella mielenkiintoiselta vaikuttaneet kenttäkokemukset.

Haastateltavista 12 aloitti kehitysyhteistyön ulkoministeriön bilateraali-hankkeiden tai yhteispohjoismaisten hankkeiden asiantuntijana, 13 kansalais- tai lähetysjärjestön palveluksessa ja kolme konsulttina (ks. kuvaaja 1). Konsulttina aloittaneiden määrää voidaan pitää pienenä. Epäsuhtaa tasoittaa kuitenkin se, että moni haastateltavista työskenteli uransa myöhemmissä vaiheissa konsulttina. Eri organisaatioissa työskennelleiden miesten ja naisten ensimmäiset kenttäkokemukset sijoittuvat epätasaisesti kirjan tarkastelujaksolle. Tämän voi toisaalta katsoa heijastelevan kehitysyhteistyössä tapahtuneita muutoksia. Bilateraali- ja yhteispohjoismaisissa hankkeissa työskennelleiden miesten ääni painottuu ensimmäisen sukupolven kokemuksissa 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin kehitysyhteistyö oli pääasiassa miesvaltaisten alojen, taloushallinnon, teknisen alan ja metsä- ja maatalousalan, asiantuntijatyötä. Vuosina 1970–1985 aloittaneista haastateltavista vain yksi on nainen. Sukupuolijakauma kääntyy pääläelleen 1990-luvulla, jolloin haastateltavista vain yksi on mies. 1990-luvulle osuu alan naisistuminen ja kansalaisjärjestöjen

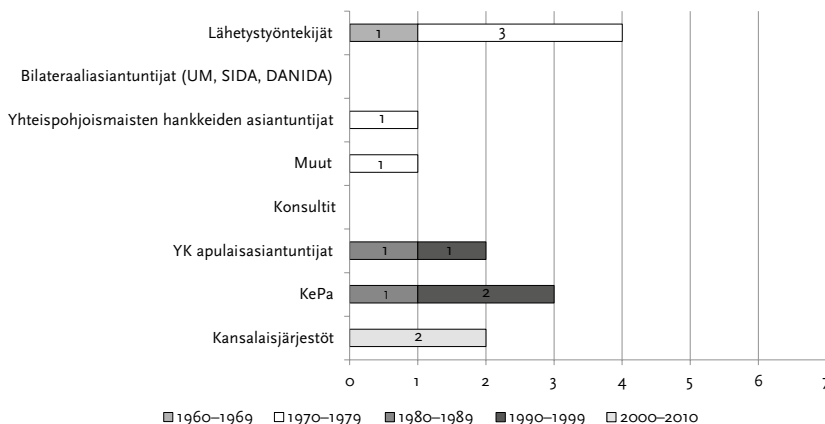
roolin kasvu. 1990-luvulla aloittaneiden haastatteluja on aineistossa vähiten (ks. taulukko 1), mutta kuten konsulttien kohdalla myös tässä epäsuhtaa tasoittaa se, että aikaisempina vuosikymmeninä aloittaneilla kehitysyhteistyön ammattilaisilla on kenttäkokemuksia myös 1990-luvulta. Lisäksi kirjallinen muistitietoaineisto täydentää haastatteluja.

Kuvaaja 1. Informanttien työtehtävät ensimmäisellä kaudella.

Työtehtävä ensimmäisellä kaudella (haastattelut)

Työtehtävä ensimmäisellä kaudella (muistelmatekstit, SKS)

Valtaosa henkilöistä, joiden halukkuutta haastatteluun tiedusteltiin, vastasi pyyntöön myöntävästi. Haastattelupyyntöön kielteisesti vastaanetta oli ainoastaan muutamia. Analysoitaessa sitä, millaisia vastauksia haastatteluissa saatiin, on huomioitava, että tässä tutkimuksessa äänessä ovat ihmiset, jotka suhtautuvat kokemukseensa pääsääntöisesti positiivisesti ja ovat halukkaita muistelemaan ja keskustelemaan siitä ulkopuolisten kanssa, osa anonymisti ja osa omalla nimellään. Osa anonymiteetin suojassa haastatteluun suostuneista oli vielä äskettäin toiminut tai toimi edelleen kehitysyhteistyömaailmassa eikä siksi halunnut nimensä esiintyvän henkilökohtaisia mielipiteitään sisältävissä haastatteluissa. Jotkut puolestaan kokivat kertomansa asiat siinä määrin sensitiivisiksi, että halusivat vielä eläköitymisen jälkeenkin puhua anonymiteetin suojassa.

Haastattelut toteutettiin pääosin haastateltavien kotona, työpaikalla tai muutamassa tapauksessa yhteisesti sovitussa julkisessa tilassa, kuten kahvilassa. Kutakin informanttia haastateltiin ainoastaan kerran, ja tyypillinen haastattelun kesto vaihteli noin tunnista kahteen tuntiin. Vain yhdestä sessiosta koostuvat haastattelut eivät yleensä ole tutkimuksen kannalta paras vaihtoehto. Haastattelijan ja haastateltavan välisen luottamuksen syntyminen ja vahvistuminen vaatii aikansa, eikä yksi haastattelukerta yleensä riitä siihen. Useammat haastattelukerrat mahdollistavat myös aiempien keskusteluiden pohjalta mieleen palautuneiden muistikuvien tallentamisen.⁹³ Tässä tutkimuksessa kertahaastattelujen käyttöön päädyttiin työekonomisista syistä.

Tähän tutkimukseen kerättyjen haastattelujen määrä on riittävä antamaan kuvaa suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden motiivien ja kokemusten kirjosta 1970-luvulta 2000-luvulle. Pidemmälle meneviä, eri ammattikuntia koskevia yleistyksiä tai eri ammattikuntien välisiä vertailuja ei käytetyn aineiston pohjalta ole kuitenkaan mahdollista tehdä. Tämä olisi vaatinut erilaista otantaa ja moninkertaisen määrän haastatteluja, mihin hankkeen käytössä olleet resurssit olivat riittämättömät.

KEHITYSYHTEISTYÖN MUISTITIETOAINEISTO

JA MUISTEMATEOKSET

SKS:n vuonna 2017 julkistama kehitysyhteistyötä koskeva muistitietokeräys tuotti pienehkön määrän (19 kappaletta) tasoltaan vaihtelevia lyhyehköjä muistelmatekstejä sekä joukon oheismateriaalia, lähinnä valokuvia. Tästä aineistosta käytetään 14 muistelmatekstiä.⁹⁴ Ulkopuolelle jätetty aineisto sisältää lehtileikkeitä ja keruun aiheeseen liittymätöntä materiaalia. Mukaan valitut tekstit kertovat suomalaisten kehitysyhteistyökokemuksista eri puolilla maailmaa vuodesta 1969 alkaen (ks. taulukko 1). Kirjoittajat ovat lähteneet kentälle pääasiassa lähetys- ja kansalaisjärjestötyön kautta. Bilateraalihankkeissa ja konsultteina aloittaneita keräys ei tavoittanut (ks. kuvaaja 1). Osa vastaajista on kuitenkin siirtynyt näihin tehtäviin uransa myöhemmissä vaiheissa.

Teksteissä kuvastuu kokemusten kirjo ja tehtävänkuvien moninaisuus sekä ristiriitaiset tuntemukset, joita kokemus kirjoittajissa on herättänyt. Huolimatta aineiston rajallisesta määrästä ja kirjavuudesta muistelmatekstit tarjoavat välähdyksiä kehitysyhteistyön todellisuuteen eri vuosikymmeninä sekä kriittisiä näkemyksiä niin kehitysyhteistyöstä, sen tekijöistä kuin avun vastaanottajistakin. Koska teksteissä painottuu henkilökohtaisuus, omien kokemusten suhde kehitysyhteistyön laajempaan kokonaisuuteen jää niissä ymmärrettävästi usein vajavaiseksi. Kirjoittajat kirjoittivat sellaisista asioista, jotka he kokivat jollakin tapaa erityisen merkittäviksi, mielekkäiksi tai mielettömiksi ja joista heidän mielestään kehitysyhteistyöstä kiinnostuneiden tulisi erityisesti olla tietoisia.

Muistelmateksteihin – niin julkaisemattomiin kuin julkaistuihinkin – liittyy historian tutkimuksen näkökulmasta ongelmia, joista tutkijan on oltava tietoinen kyseisiä aineistoja käyttäessään. Autobiografinen kertomus on henkilökohtaisten muistojen organisoinnin väline, jolla kertoja rakentaa kuvaa itsestään ja ympäristöstään.⁹⁵ Luomansa tarinan kautta kertoja kuvaa itseään ihmisenä ja toimijana, eikä syntyvä kertomus voi siten olla objektiivinen ja neutraali. Tutkijan näkökulmasta autobiografinen kertomus on selektiivinen, henkilöhaastattelua kapeampi ja ongelmallisempi muistamisen menetelmä, jonka tuloksena ei ole – toisin kuin haastattelun kohdalla – kahden ihmisen keskustelun myötä synty-

nyt kertomus vaan kertojan henkilökohtainen, hänen omiin motiiveihinsa ja tavoitteisiinsa palautuva representaatio menneestä.

Julkaisuun tarkoitettujen muistelmatekstien kohdalla kirjoittajalla on todennäköisesti ollut käytössään laajempi ajallinen viitekehys tekstin työstämiselle. Se on mahdollistanut tekstin tarkemman jäsentelyn, syvemmän reflektoinnin sekä taustatiedon hankinnan ja käytön. Muistelmateokset – kuten muutkin autobiografiset tekstit – harvoin pohjautuvat pelkkiin henkilön muistissa säilyneisiin muistikuviin, vaan niiden laatimisessa on käytetty apuna esimerkiksi päiväkirjoja, kirjeitä, lehtileikkeitä, valokuvia ja muuta muistia tukevaa materiaalia. Muistelmateoksen tekijällä on ollut aikaa punnita muistojaan ja sanojaan, tukeutua muistia auttaviin tausta-aineistoihin ja muokata tekstiä kustantajan mahdollisesti antamien ohjeiden pohjalta. Hänellä on ollut aikaa miettiä, mikä on muistamisen arvoista, mikä ei. Julkaistujen muistelmateosten kohdalla kyse on myös usein liiketoiminnallisista tavoitteista, mikä luonnollisesti vaikuttaa siihen, että kertomus pyritään esittämään sellaisena, että sille löytyy myös kaupallista potentiaalia. Maailmalla 2000-luvulla nopeasti kasvanut *development blockbuster* -ilmiö on esimerkki siitä, kuinka suurelle yleisölle suunnatuista muistelmista tai sisäpiiriläisten kokemuksesta avustus- ja kehitysyhteistyön maailmassa on muokattu vetäviä, miljoonia myyviä kassamagneetteja.⁹⁶ Vaikka ilmiö ei ole merkittävässä määrin rantautunut Suomeen, myös Suomessa julkaistun muistelmakirjallisuuden tavoitteena on vähintäänkin olla tuottamatta taloudellista tappiota kustantajalleen.

KEHITYSYHTEISTYÖN ARKISTO

Kehitysyhteistyön arkistolla tarkoitetaan tässä yhteydessä kaikkea valtionhallinnon, kansalaisjärjestöjen ja uskonnollisten organisaatioiden kehitysyhteistyöhön ja -apuun liittyvää, vuosikymmenten saatossa tuotamaa asiakirja-aineistoa, jonka arkistonmuodostaja itse tai valtiollinen arkistohallinto on asianmukaisesti arkistoinut. Kehitysyhteistyön arkiston piiriin on luettava myös elinkeinoelämän ja ammattiyhdistysliikkeen toimijoiden, kuten keskusliittojen, yhdistysten ja yhtiöiden, keräämät ja ylläpitämät kehitysyhteistyötoimintaan liittyvät arkistot. Näin ymmärrettynä kehitysyhteistyön arkisto on varsin laaja, vaikkakin iältään verrattain

nuori. Koska virallinen kehitysyhteistyö on 1960-luvulta lähtien ollut osa Suomen ulkopoliittikkaa, on virallinen kehitysyhteistyön arkisto sijoitettu ulkoasiainhallinnon arkiston osaksi. Kehitysyhteistyöhallinnolla ei siis edelleenkaan ole omaa arkistoa, mikä heijastanee kyseisen ulkopoliittikan haaran arvostusta Suomessa.

Arkistoja pidetään yleisesti kansakunnan julkisen muistin säilytys-tiloina. Arkistot eivät kuitenkaan ole vain mykkiä asiakirjojen loppusijoituspaikkoja vaan yhteiskunnassa vallinneiden valtasuhteiden ja hallintokäytäntöjen ilmentäjiä. Arkistot kertovat omalla tavallaan menneiden aikojen sosiaalisista ja poliittisista oloista ja ilmapiiristä. Yksittäinen arkistoitu asiakirja voidaan luokitella joko luotettavaksi tai epäluotettavaksi, relevantiksi tai irrelevantiksi, mutta riippumatta asiakirjan totuudenmukaisuudesta tai sisällöllisestä annista se kertoo aina jotain niistä olosuhteista ja siitä ajasta, jossa se alun pitäen laadittiin.⁹⁷ Näin arkistot heijastavat hallinnon tai muun toiminnan kannalta tärkeiksi miellettyjä osa-alueita ja toimintatapoja. Ne eivät siten kata läheskään kaikkea sitä toiminnan kirjoa, joka asiakokonaisuuteen – kuten kehitysyhteistyöhön – tosiasiaassa liittyy.

Suomalaisen kehitysyhteistyön arkistoissa korostuvat yksinomaan yhteistyön suomalaisen osapuolen näkemykset, kun taas yhteistyön toisen osapuolen näkemykset loistavat poissaolollaan. Arkinen projekti- ja henkilöstöhallinto on tuottanut valtaosan kehitysyhteistyön asiakirjamassasta, kun taas kehitysyhteistyön varsinaisesta toteutuksesta asiakirjoja on saatavilla varsin niukalti. Tämä kertoo tutkijalle paljon kehitysyhteistyöhallinnon yleisestä mentaliteetistä mutta vain vähän itse kehitysyhteistyöstä. Siksi tutkijan on opeteltava tulkitsemaan arkistoja myös hiljaisuuden kautta: se, mistä arkistot vaikenevat, kertoo kenties kyseisen toiminnan luonteesta. Suomalaisen kehitysyhteistyön arkisto pystyy tarjoamaan välähdyksiä suomalaisesta toimijuudesta hallinnon ja kehitysyhteistyön eri tasoilla, mukaan lukien kenttätasolla, mutta kaikesta päätellen kehitysyhteistyöhallinnossa – ja siten kehitysyhteistyössä laajemmin – prioriteetit ovat olleet muualla kuin kenttäväen kohtaamien olosuhteiden ja ongelmien ymmärtämisessä.

Käsillä olevassa tutkimuksessa arkistoaineistolla pyritään täydentämään kerättyä haastattelu- ja muistitietoa, jotka keskittyvät

kehitysyhteistyön kenttätason toimijuuteen. Arkistomateriaalin avulla mukaan saadaan kehitysyhteistyön hallinnon taso, joka auttaa hahmotamaan kokonaiskuvaa ja ymmärtämään Apumaan institutionaalisia hierarkioita ja niiden toimintaa. Tämän tutkimuksen kannalta erityisen relevantti arkisto ulkoministeriön arkiston ohella on Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen (Kepa) arkisto, joka avaa suomalaista kehitysyhteistyötä 1980- ja 1990-luvuilla kansalaisjärjestöjen näkökulmasta. Sen vahvuus on Kepan työntekijöiden asemapaikoiltaan ajanjaksolla 1987–1995 tuottama asiakirja-aineisto, joka koostuu kirjeenvaihdosta, kokouspöytäkirjoista, työntekijöiden vuosi- ja loppuraporteista, matkaraporteista ja erilaisista muistioista. Ne kertovat kehitysyhteistyön todellisuudesta paikallistasolla Sambiassa, Nicaraguassa ja Mosambikissa. Tutkimus hyödyntää myös Kirkon ulkomaanavun, Suomen Lähetysseuran, Marttaliiton ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton arkistoja sekä ammattiyhdistysliikettä lähellä olevien poliittisten toimijoiden sekä elinkeinoelämän toimijoiden tuottamaa kehitysyhteistyötä käsittelevää arkistoaineistoa. Viimeksi mainitut aineistot on koottu Työväen Arkistossa Helsingissä ja Elinkeinoelämän keskusarkistossa Mikkelissä.

Tämä tutkimus keskittyy suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden – ja heistä pienen, selektiivisen joukon – kokemuksiin, näkemyksiin, muistoihin ja kuvauksiin kehitysyhteistyöstä. Se kertoo näistä toimijoista, suomalaisesta kehitysavun historiasta ja Apumaan-kokemuksista pikemmin sirpalemaisesti kuin kokonaisvaltaisesti. Lisäksi toimijoiden äänet ovat väistämättä subjektiivisia.

On myös huomioitava aineistojen rajoitukset ja puutteet ja todettava lyhyesti, mitä tämä tutkimus ei käsittele. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole ollut mahdollista hyödyntää kirjallisia aineistoja tai toteuttaa haastatteluja kehitysyhteistyön kohdemaissa. Näin ollen tutkimuksesta puuttuvat kohdemaiden toimijoiden, avun vastaanottajien, yhteistyökumppaneiden, viranomaisten ja suomalaisten kanssa eri tavoin tekemisissä olleiden ihmisten näkemykset, äänet ja tulkinnat, joita kattavammassa tutkimuksessa olisi välttämätöntä selvittää. Tämä valitettava asiointila on

tyypillinen kehitysyhteistyön historialle, osin – toki ymmärrettävienkin – resurssikysymysten vuoksi. Norjan kehitysavun historiaprojektissa, jolla oli käytössään poikkeuksellisen paljon resursseja, pyrittiin jossain määrin selvittämään myös kohdemaiden toimijoiden näkemyksiä. Se osoittautui kuitenkin ongelmalliseksi, sillä yhä jatkuvien kehityssuhteiden avoin kritisointi, vaikka se olisi kohdistunut historiaan, oli avun vastaanottajamaissa usein hankalaa.⁹⁸ Perusteellisempi tutkimus suomalaisen kehitysavun ja -yhteistyön mielestä ja mielekkyydestä vaatisi kuitenkin myös esimerkiksi nepalilaisten, nicaragualaisten ja sambialaisten toimijoiden ja äänten huomioimista – näistä maista kotoisin olevien tutkijoiden kanssa tehdyn yhteistyön kautta.

Suomen integroituminen kehitysyhteistyön maailmaan

Yhdysvaltain presidentti Harry S. Truman toi virkaanastujaispuheessaan 20. tammikuuta 1949 maailman tietoon uuden käsitteen, alikehityksen. Alikehittyneellä (eng. *under-developed*) tarkoitettiin länsimaiden mittapuulla taloudellisesti kehittyvätöntä, köyhää ja takapajuista aluetta tai kansaa – suhteessa kehittyneeseen (eng. *developed*) ja edistyneeseen, toisin sanoen teollistuneeseen ja sivistyneeseen.⁹⁹ Trumanin puhetta ja erityisesti sen mainintaa alikehityksestä on pidetty uuden kehityksen aikakauden alkuna. Syntyi uusi, talouskasvun varaan rakentuva kehitysparadigma sekä kehitysdiskurssi, jossa alikehitys ja kehitys esitettiin historiallisena jatkumona, prosessina, jonka käyttövoimana toimi talouskasvu. Alikehitys–kehitys-diskurssi edusti vaihtoehtoista tapaa tarkastella niin maailman historiaa kuin sen tulevaisuuttakin: alikehitys oli seurausta alhaisesta tuotannosta ja tuottavuudesta, ja kehitys syntyi vastaavasti tuotantoa ja tuottavuutta lisäämällä eli talouskasvun myötä. Trumanin mukaan alikehitys voitaisiin poistaa yksinkertaisesti tuotantoa lisäämällä. Kehityksestä ja sen mahdollistavasta talouskasvusta tuli siten avain ihmiskunnan yhteiseen hyvään, eikä kehityksen päämääriä tai keinoja tai niiden tarpeellisuutta sopinut epäillä. Uusi kehitysparadigma ruokki illuusiota muutoksesta kohti parempaa: ensi kertaa maailmanhistoriassa se olisi kaikkien kansojen ulottuvilla.¹⁰⁰

Ajatus kehityksestä keinona maailman parantamiseksi on Trumania huomattavasti vanhempaa perua. Sen juuret juontuvat 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Eurooppaan, jossa varhaiset sosialistit ja positivistit ryhtyivät vaatimaan nopean teollistumisen ja sitä seuranneen ”edistykseen” (eng. *progress*) mukanaan tuomien yhteiskunnallisten epäkohtien korjaamista. Euroopan teollistuvissa maissa kapitalismin hedelmät jakautuivat epätasaisesti: sängen harvoja koskettavan vaurauden vastapainona syntyi ylen määrin köyhyyttä ja kurjuutta, jotka toimivat kasvu-
alustana toivottomuudelle, rikollisuudelle ja yleiselle yhteiskunnalliselle epäjärjestykselle. Sosialistien ja positivistien visioissa kahlitse mattoman kapitalismin aikaansaamia epäkohtia voitiin korjata suunnitelmallisen kehityksen avulla ja siten rakentaa yhteiskunnasta parempi kaikille sen jäsenille. Näin ollen ajatus kehityksestä syntyi vastavoimaksi edistykselle ja sen tuottamalle epäjärjestykselle.¹⁰¹

Sosiologian isäksi kutsuttu Auguste Comte (1798–1857) määritteli 1800-luvun puolivälissä tarkemmin kehityskäsitteen sisältöä. Comte katsoi, että ihmisyyhteisöt ovat alisteisia samankaltaisille lainalaisuuksille kuin muukin luonto ja että nämä yhteisöjen kehitystä ohjaavat lainalaisuudet olisivat löydettävissä tieteellisen tutkimuksen, tarkemmin sanoen sosiologian, keinoin. Comten mukaan edistys itsessään on päämäärätöntä ja satunnaista, mutta positivistisen tieteen avulla sille voidaan antaa suunta ja järjestys. Tästä muodostuu hänen ajatuksensa kehityksen luonteesta: toisin kuin edistys kehitys on ohjattua muutosta kohti parempaa.¹⁰²

G. W. F. Hegelin, Karl Marxin ja Charles Darwinin näkemykset historiasta, yhteiskunnasta ja luonnosta mullistivat eurooppalaista ajatusmaailmaa 1800-luvulla. Ne vaikuttivat myös siihen, kuinka kehitys tuohon aikaan ymmärrettiin. Hegelin historianfilosofia, jossa kansakuntien historia näyttäytyi teleologisena, päämäärähakuisena prosessina, yhdistyi eurooppalaisen sivistyneistön mielikuvissa Darwinin ideaan evoluutiosta sekä Marxin historialliseen materialismiin ja dialektiikkaan historian käyttövoimina. Biologiassa kehitys ymmärrettiin jokaiseen organismiin sisältyvän kasvupotentiaalin toteutumisena – toukasta muodostuu kotelo, josta ajan myötä kuoriutuu perhonen. Siinä missä Darwinin näkemyksissä organismien evoluutio tuotti luonnonvalinnan kautta lopulta olosuhteisiin parhaiten sopeutuvia elämänmuotoja, ihmisyyhteisöjen

kehityksen ymmärrettiin – Comtea, Hegeliä ja Marxia seuraten – kulkevan päämäärähakuisesti kohti alati parempia ja täydellisempiä muotoja. Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa pidettiin läntisessä ajatusmaailmassa tämän kehityksen siihenastisina huipentumina. Kehitys ja evoluutio alettiin ymmärtää yhä enemmän toistensa synonyymeiksi.¹⁰³

1800-luvun jälkipuoliskolla huipentunut siirtomaavalloitus nähtiin Euroopassa ikään kuin osana valtioiden ja kansakuntien luonnollista kehitystä, jossa ne – saavutettuaan tietyn kehityksen tason (teollistunut) – valloittavat uusia alueita synnyttäen näin uusia, viriilejä markkinoita ja yhteiskuntia. Euroopan ”kehittyneet” suurvallat pitivät siten kohtalonaan ja moraalisen velvollisuutenaan edistää ihmiskunnan yhteistä hyvää kaikkialla maailmassa, ennen kaikkea köyhillä ja ”jälkeenjääneillä” (eng. *backward*) alueilla.¹⁰⁴ Kehittyneiden valtioiden tuli ottaa vastuu primitiivisten kansojen saattamisesta edistykseen tielle. Keinoina toimivat imperialismi ja kolonialismi.

Euroopan suurvallat perustelivat väestölleen siirtomaavalloituksen olevan sivistystehtävä, keino muuttaa maailmaa paremmaksi. Näin olisi mahdollista lopettaa muun muassa Afrikassa yhä rehottanut orjuus ja orjakauppa sekä edistää orjakaupasta kärsineiden alueiden toipumista. Humanitaaristen, sinänsä ylevien ja järkevien periaatteiden taakse kätkeytyi kuitenkin valloituksen reaali poliittinen motiivi: suurvaltojen välinen valtapoliittinen ja taloudellinen kilpailu, jonka näyttämöiksi muodostuivat 1800-luvulla paitsi Eurooppa myös Aasia ja Afrikka.¹⁰⁵

Siirtomaavalloitusta seurasi kolonialismi, jonka puitteissa siirtomaihin pystytettiin niiden hallintaan ja taloudelliseen hyödyntämiseen tarvittavat rakenteet ja infrastruktuuri.¹⁰⁶ Koloniaalinen järjestelmä sekä sen vaikutukset vaihtelivat eri alueilla. Järjestelmänä se oli holhoava, pakottava ja väkivaltainen, mutta Euroopassa sen tarkoitusta pidettiin pohjimmiltaan hyvänä niin siirtomaiden asukkaiden, emämaan kuin koko ihmiskunnankin kannalta. Katsottiin, että kolonialismi valjastaisi tropiikissa käyttämättömänä uinuneet resurssit koko ihmiskunnan palvelukseen. Siirtomaavaltojen näkökulmasta kyse oli alistettujen kansojen edunvalvonnasta (eng. *trusteeship*) ihmiskunnan yhteisen hyvän nimissä. Pakottamista perusteltiin alueiden ja ihmisten jälkeenjääneisyydellä – tilalla, joka pyrittiin muuttamaan edistykseksi ja sivistykseksi.¹⁰⁷

Kolonialismin myötä ne edistyksen voimat, jotka olivat tuottaneet niin vaurautta kuin kurjuuttakin Euroopassa, pääsivät valloilleen myös siirtomaissa. Ensivaiheessa seurauksena oli riistaa, väkivaltaa, sekasortoa, nälkää ja sairauksia siirtomaahallinnon keskittyessä lähinnä oman auktoriteettinsa ja jatkuvuutensa turvaamiseen olosuhteissa, jotka monin paikoin tuottivat huomattavia haasteita ajan eurooppalaiselle elämäntavalle, tieteelle ja teknologialle.¹⁰⁸ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustettu Kansainliitto määritteli 1920-luvun alussa uudelleen siirtomaavallan oikeutusta ja tavoitteita. Liitto vaati, että siirtomaita kehitettäisiin ensisijaisesti niiden asukkaiden ja vasta toissijaisesti koko maailman yhteisen hyvän nimissä – ja oikeutti näin globaalien kolonialistisen järjestyksen. Vaatimukset edellyttivät tehokkaampaa hallintoa ja siirtomaissa vallitsevien olosuhteiden parempaa tuntemusta. Metropolien yliopistoihin perustettiin kouluja ja instituutteja, jotka kouluttivat siirtomaavirkamiehiä ja -asiantuntijoita sekä tuottivat moninaista tietoa siirtomaista ja niiden resursseista hallinnon ja emämaan tarpeisiin.¹⁰⁹

Siirtomaiden kehittäminen nousi esiin erityisesti 1930-luvulla, jolloin maailmanlaajuisen talouslaman syövereissä kamppailevat länsimaat ottivat ensiaskeleita hyvinvointivaltion rakentamiseksi. Talouslaman aiheuttama köyhyys miellettiin yhteiskunnallisen ja poliittisen epävakauden kasvualustaksi, jolloin oli poliittisesti ja yhteiskunnallisesti järkevää kohentaa köyhälistön oloja valtion kustannuksella. Kun samaan aikaan siirtomaiden köyhyys ja kurjuus tuli ensi kertaa laajasti emämaiden kansalaisten tietoisuuteen, yleinen ilmapiiri Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa alkoi kääntyä kolonialismia vastaan. Britannian siirtomaapolitiikan tavoitteeksi muodostuikin 1930-luvulla ottaa siirtomaiden väestön tarpeet huomioon maiden resurssien kehittämisessä. Reformipolitiikka tuotti vuoden 1940 lain ”Colonial Development and Welfare Act”, jonka pohjalta merentakaisien alueiden taloudellisia, sosiaalisia ja poliittisia rakenteita pyrittiin kehittämään ajan vaatimusten mukaisesti. Ranskassa vastaava laki säädettiin 1946.¹¹⁰

Trumanin visioimaa kehitystä alettiin toisen maailmansodan jälkeen toteuttaa YK:n alaisuudessa ja sen periaatteiden mukaisesti, mikä merkitsi siirtomaavallan purkamista ja YK:n jäsenvaltioiden sitoutumista kehityksen päämääriin. Alikehittyneiksi määritellyt alueet ja kansat sekä

niiden menneisyys ja nykyisyys oli myös määriteltävä uudelleen. Uusi kehitysparadigma tuomitsi kolonialismin yhtenä merkittävänä alikehityksen syynä ja luokitteli samalla kaikki siirtomaavallan alla olleet alueet alikehittyneiksi riippumatta siitä, millainen niiden historiallinen kokemus suhteessa kolonialismiin oli todellisuudessa ollut.¹¹¹ Uuden kehitysparadigman mukaan talouskasvu ja siitä kumpuava kehitys vapauttaisivat alikehittyneet alueet niiden historiallisesta painolastista ja ohjaisivat ne jatkuvan edistyksen tielle. Dekolonisaatio raivaisi siten viimeisenkin esteen kansakuntien vapauden ja vaurauden tieltä.¹¹²

Dekolonisaatio, kylmä sota ja kehitysapu

Toisen maailmansodan vielä jatkuessa alkoivat liittoutuneet pystyttää rakenteita, joista myöhemmin vuosikymmeninä muodostui kansainvälisen kehitysapuorganisaation perusta. Erityisen keskeisiksi osoittautuivat vuonna 1944 perustetut Bretton Woods -instituutiot, Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF). Ne luotiin alun perin sodanjälkeisen Euroopan jälleenrakennusta varten, kuten myös monet YK:n erityisjärjestöistä, mutta myöhemmin niiden toimintakentäksi vakiintuivat lähinnä kehitysmaat. Trumanin virkaanastujaispuheen jälkimainingeissa YK:ssa muodostettiin elimiä, virastoja ja ohjelmia toteuttamaan myös varsinaista kehitysapua. Marraskuussa 1949 perustettiin Expanded Programme of Technical Assistance (EPTA), joka muun muassa rahoitti asiantuntijoiden (eng. *technical experts*) lähettämistä maailmalle, myönsi stipendejä avunsaajamaiden asukkaille ja koulutti henkilökuntaa organisaatioiden johtotehtäviin. Eri virastojen johtajista koostuva Technical Assistance Board sen sijaan määritteli kehitysohjelmat tavoitteineen ja valvoi, että niille myönnettyt varat käytettiin asianmukaisesti. Technical Assistance Committee (TAC), joka koostui YK:n talous- ja sosiaalineuvoston (ECOSOC) jäsenistä, käsitteli hankesuunnitelmat etukäteen. Nämä organisaatiot kansainvälistivät auttamisen ja kehitysavun ottamalla mukaan auttajamaiksi sellaisia YK:n jäsenmaita, joilla ei ollut siirtomaavelvoitteita. Avun antamisesta alikehittyneiksi luokitelluille maille tuli eräänlainen YK:n vauraiden jäsenmaiden velvollisuus, tapa osoittaa sitoutuneisuuttaan järjestön periaatteisiin.¹¹³

Dekolonisaation myötä länsimaat alkoivat 1960-luvun alussa luoda alueellisia ja kansallisia kehitysapuorganisaatioita. Euroopan jälleenrakennukseen tarkoitettua Marshall-apua hallinnoinut Euroopan taloudellinen yhteistyöjärjestö (OEEC) muuttui 1960-luvun alussa transatlanttiseksi Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestöksi (OECD), jonka alaisuuteen perustettiin erillinen Kehitysapukomitea (DAC). DAC:n tehtäväksi tuli läntisen avun laajempi suunnittelu, koordinointi ja seuranta. Samaan aikaan länsimaat ryhtyivät perustamaan kansallisia kehitysapuorganisaatioitaan: Kanadan vuonna 1960 perustettua kehitysaputoimistoa seurasi Yhdysvaltojen kehitysyhteistyövirasto (USAID) vuonna 1961. Niin ikään Euroopan vanhoissa siirtomaavalloissa kolonialismin aikaiset kehitysministeriöt muokattiin ajan henkeen sopiviksi ulkomaanavun virastoiksi 1960-luvun alussa.¹¹⁴

Ottaen huomioon, että kehitys ja kolonialismi nähtiin toisen maailmansodan jälkeen keskenään ristiriitaisina, on ironista, että dekolonisaation myötä moni aiemmin siirtomaahallinnon palveluksessa työskennellyt virkailija jatkoi työtään itsenäistyneiden maiden hallitusten palveluksessa vanhalla virkapaikallaan tai siirtyi kehitysapua antavien organisaatioiden palvelukseen.¹¹⁵ Erityisesti monissa Afrikan uusissa, itsenäisissä valtioissa kehityssuunnitelmien toteutuksesta vastasivat pitkälti samat henkilöt, jotka vain muutamia vuosia aikaisemmin olivat toteuttaneet samoissa maissa siirtomaahallinnon alaisia hankkeita.¹¹⁶ Näissä maissa sekä uusissa kehitysyhteistyöorganisaatioissa entisten siirtomaavirkailijoiden kokemusta yhtäältä arvostettiin, toisaalta heidän katsottiin ylläpitävän vanhoja kolonialismin ajoilta periytyviä ajatus- ja toimintamalleja. He muodostivat kuitenkin kehitysapua antavien organisaatioiden ensimmäisen asiantuntijajoukon, joka ajan myötä alkoi korvautua nuoremman polven edustajilla, joilla oli tarvittavat tutkinnot ja ajan hengen mukainen ideologia, mutta ei kokemusta kenttätyöstä tai kehitysmaiden olosuhteista.¹¹⁷

Myös kylmän sodan toinen osapuoli, Neuvostoliiton johtama itäblokki, käynnisteli kehitysaputoimintaa 1940-luvun lopulla. Kehitys- ja talousapu oli osa Neuvostoliiton antikapitalistista ja anti-imperialistista agendaa, jolla maa pyrki vastaamaan Yhdysvaltain johtaman länsiliittouman kasvavaan vaikutusvalttaan maailmalla. YK näyttäytyi Neuvostolii-

tolle lännen vaikutusvallan työkaluna, ja vaikka maa osallistui myöhemmin muutamien YK:n kehitysohjelmien rahoitukseen, se ei kattavasti ollut mukana YK-johtoisessa kehitysaputoiminnassa. Kehitys- ja talousapua varten Moskova loi omia, kilpailevia toimielimiään. Vuonna 1949 Neuvostoliitto, Bulgaria, Tšekkoslovakia, Unkari, Puola ja Romania perustivat sosialistisille maille Keskinäisen taloudellisen avun neuvoston (Comecon), joka toimi lähinnä hallitusten välisessä koordinoivassa roolissa. Varsinainen Neuvostoliiton antama talous- ja kehitysapu perustui pitkälti bilateraalisiin sopimuksiin.

1950-luvun loppuun mennessä Neuvostoliitto oli solminut kauppasopimuksia lukuisten etelän hallitusten kanssa. Kaupan painopiste oli ras-kaassa teollisuudessa ja teollisuustuotteissa. Neuvostoliiton talousavun vastaanottajia olivat ennen muuta Euroopan ja Aasian uudet kommunistihallitukset ja Intia, mutta joukossa oli myös useita arabimaita, kuten Egypti ja Algeria. Saharan eteläpuolisen Afrikan maista apua saivat ensi-vaiheessa muun muassa Guinea ja Mali. Keski-Aasian maista Afganistan pääsi Neuvostoliiton avun piiriin 1954 ja nautti runsaskätisestä neuvostoavusta myös 1960-luvulla. Vuoden 1959 jälkeen avunsaajien joukkoon liittyi myös Kuuba. 1950-luvulla Neuvostoliitto oli maailman viidenneksi suurin avunantajamaa heti Yhdysvaltojen, Ranskan, Ison-Britannian ja Saksan liittotasavallan jälkeen.

Kiina liittyi avunantajamaiden joukkoon 1960-luvulla, jolloin itäblokin antama apu oli voimakkaassa kasvussa. Tuolloin sekä Neuvostoliitto että Kiina pyrkivät kehitysavulla saamaan diplomaattista ja poliittista jalansijaa erityisesti Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, josta dekolonisaa-tion myötä oli kehittymässä uusi kylmän sodan rintama.¹¹⁸

Kylmän sodan kilpailuasetelma väritti kehitysavun ensimmäisiä vuosikymmeniä, ja suurin osa avusta suuntautui alueille, joissa kylmä sota oli kuumimmillaan. 1950-luvun lopulta 1960-luvun alkuvuosiin määräl-lisesti eniten apua saivat siten Aasian ja Lähi-idän maat, kun taas Latina-lainen Amerikka ja Afrikka saivat huomattavasti vähemmän. Afrikan saama apu lisääntyi 1960-luvun kuluessa, jolloin dekolonisaatio kiihtyi ja avunantajamaiden joukko kasvoi. Tällöin suurvaltojen osuus avun ko-konaimäärästä pieneni, ja näin myös ne alueet, jotka eivät olleet kylmän sodan keskiössä, saivat suhteessa enemmän apua. Aasia oli kuitenkin

pitkään Latinalaisen Amerikan ja erityisesti Afrikan edellä vastaanotetun kehitysavun määrässä.¹¹⁹

Ideologisesta kahtiajaosta huolimatta kehitys näyttäytyi mahdollisuutena kolmannen maailman maiden hallituksille – niin sosialistisille, kapitalistisille kuin sitoutumattomillekin. Indonesian Bandungissa joukko Aasian ja Afrikan maita laati vuonna 1955 julkilausuman, jossa painotettiin kehityksen tarpeellisuutta kansallisen suvereniteetin, vaurauden ja yhtäläisten ihmisoikeuksien kannalta. Usko kehityksen voimaan oli siis vahva myös avun vastaanottajamaissa.¹²⁰ Kehitystä ei kuitenkaan saavutettaisi ilman uhrauksia. Jo vuonna 1951 YK:n Department of Social and Economic Affairs totesi raportissaan, että nopea taloudellinen kehitys vaatisi alikehittyneiltä mailta ”tuskallisia muutoksia”. Kehitys edellyttäisi alikehittyneen maailman täydellistä uudelleenjärjestämistä kehittyneiden maiden ohjauksessa. Vanhat uskomukset, tavat ja sosiaaliset suhteet tulisivat muuttumaan, eikä osa ihmisistä pysyisi mukana nopean edistyksen ja muutoksen tahdissa.¹²¹ Kehityksessä tulisi siten olemaan niin voittajia kuin häviäjiäkin.

Suomen YK-asiantuntijat tienraivaajina

Historiallinen perspektiivi suomalaiseseen kehitysyhteistyöhön¹²² avaa uuden näkökulman kansainvälisen Apumaan rakentumiseen sekä suomalaisten rooliin ja toimijuuteen siinä. Suomi, kuten muutkin Pohjoismaat, linkittyi postkoloniaaliseen kolmanteen maailmaan eri lähtökohdista kuin esimerkiksi Yhdysvallat tai Euroopan entiset siirtomaavallat. Suomen suhde Aasian ja Afrikan uusiin itsenäisiin kansakuntiin oli ennen 1960-lukua varsin hatara: se muodostui lähinnä satunnaisen kaupankäynnin ja kristillisen lähetystyön ympärille.¹²³ YK:n vähitellen aloittama kehitysapu tarjosi 1950-luvulta lähtien Suomelle ja muille Pohjoismaille mahdollisuuden rakentaa ja syventää suhteitaan kolmannen maailman maihin. Kuten Juhani Koponen ja Hannu Heinonen ovat todenneet, Suomen suhteiden kehittymisessä esimerkiksi Afrikan maihin lippu on seurannut apua, eli poliittisia suhteita on rakennettu hiljalleen kehitysavun ympärille.¹²⁴

Suomen integroituminen kehitysapumaailmaan tapahtui ensi alkuun sekä avun vastaanottajan että -antajan roolissa. Vaikka Suomi liittyi YK:n

jäseneksi vasta 1955, maa kelpuutettiin – Yhdysvaltojen myötävaikutuksella – YK:n organisoiman kansainvälisen avun vastaanottajaksi jo tätä ennen. Päätöksellä haluttiin turvata Suomen taloudellinen ja sosiaalinen kehitys ja yhteiskuntarauha. Sodan köyhdyttämä ja raskaiden sotakorvausten kanssa kamppaileva Suomi sai vuosina 1949–1972 Maailmanpankilta lähes 300 miljoonan dollarin edestä lainoja raskaan teollisuutensa ja liikenne- ja energiaverkkojensa kehittämiseen. Apuaan tarjosivat myös YK:n erityisjärjestöt, erityisesti UNICEF, joka oli yksi Euroopan auttamista varten perustetuista, sittemmin kehitysmaihin toiminnan painopisteensä suunnanneista avustusjärjestöistä.¹²⁵

Ennen virallisen kehitysaputoiminnan käynnistymistä Suomen työköket kehitysapumaailmaan olivat yksittäisten asiantuntijoiden varassa. Suomalaisten kehitysapuasiantuntijoiden etujoukko hakeutui palvelukseen YK:n eri jäsenjärjestöihin, kuten YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestöön (FAO) ja Maailman terveysjärjestöön (WHO), jo 1940-luvun lopulla, jolloin sodan runtelema Suomi lukeutui vielä avunsaajamaihin. Osa suomalaisasiantuntijoista, kuten ekonomi Eero Kalkkinen, kohosi vaikutusvaltaiseen asemaan. Kalkkinen aloitti FAO:n ja Euroopan talouskomission (ECE) yhteisen metsäosaston palveluksessa Genevessä vuonna 1948. Kymmenen vuotta myöhemmin Kalkkinen nimitettiin FAO:n Latinalaisen Amerikan metsäosaston päälliköksi Santiago de Chileen, jossa hänen tehtäviinsä kuului muun muassa mantereen metsäpolitiikan suuntaviivojen hahmotteleminen sekä eri maiden metsähallinnon ja -lainsäädännön kehittäminen. Viiden Chilen-vuoden jälkeen vuonna 1963 Kalkkinen siirtyi FAO/ECE:n puutavaraosaston johtoon, jossa hän toimi eläköitymiseensä asti, vuoteen 1982.¹²⁶

Vuodesta 1951 lähtien FAO:n metsätalousasiantuntijana niin ikään Chilessä toimi diplomi-insinööri Lars Hartman, jonka toimikausi jatkui Kalkkisen alaisuudessa 1960-luvun alussa.¹²⁷ Hartmanin erityisalaa oli Chilen metsäteollisuuden kehittäminen. Roolissaan hän tukeutui vahvasti suomalaiseen metsäosaamiseen. Vuonna 1952 Suomen FAO-toimikunnan puheenjohtaja, professori Eino Saari toimi FAO:n palkkaamana metsäsektorin erityisasiantuntijana Paraguayssa. Suomalaisen vahvaa panosta FAO:n metsäjaostossa täydensivät Metsähallituksen entinen johtaja, professori Nils Osara sekä diplomi-insinööri ja ekonomi

Risto Eklund. Osara toimi Roomassa FAO:n metsätuotanto-osaston johtajana vuosina 1962–1968. Eklund puolestaan aloitti järjestön palveluksessa vuonna 1959 ja eteni sen Itä-Afrikan metsäosaston johtoon vuonna 1964 toimipaikkanaan Addis Abeba. Sekä Osaran että Eklundin toimenkuvaan kuului kehitysmaiden metsätalouden laaja-alainen arviointi ja suunnittelu.¹²⁸

Vuodesta 1955 FAO:n palveluksessa toimi myös eläinlääketieteen tohtori Axel Carpentier, joka työskenteli maitotalousasiantuntijana Salvadorissa, Syyriassa ja Tanganjikassa ja siirtyi Intian Delhiin vuonna 1961. Delhissä hänen tehtäviinsä kuului Intian hallituksen avustaminen maan maitotalouden kehittämiseksi. Muutaman Intiassa vietetyn vuoden jälkeen Carpentier siirtyi FAO:n liha- ja maitotalousohjelman johtoon organisaation päämajaan Roomaan. Siellä hän osallistui alaisuudessaan työskennelleiden suomalaisasiantuntijoiden kanssa muun muassa FAO:n meijeri- ja maitotalousohjelman kehittämiseen.¹²⁹

Vuonna 1956 silloinen lääkintöhallituksen kansanterveysosaston päällikkö, lääkintöneuvos Leo Kaprio kutsuttiin WHO:n alueelliseksi neuvonantajaksi Lähi-itään, Aleksandriaan. Sitä ennen Kaprio oli toiminut muutamia vuosia kansainvälisen asiantuntijaryhmän jäsenenä WHO:n terveydenhoitohallinnossa. Aleksandriassa hänen tehtäviinsä kuului terveydenhuollon kehittäminen yhteistyössä Lähi-idän hallitusten kanssa. Kaprion toimialue ulottui Libyasta ja Sudanista aina Afganistaniin ja Pakistaniin saakka. Lähi-idästä Kaprio siirtyi neuvonantajaksi Eurooppaan ja nousi kesäkuussa 1964 WHO:n kansanterveyspalvelujen osaston johtoon. Vain kolme vuotta myöhemmin Kaprio valittiin WHO:n Euroopan alaosaston johtoon, jossa hän toimi aina 1980-luvun puoliväliin asti.¹³⁰

Kaikkiaan noin 30 suomalaista asiantuntijaa työskenteli yhdeksässä YK:n teknisen avun järjestössä 1950-luvun puolivälissä.¹³¹ Vuonna 1961 suomalaisia asiantuntijoita toimi YK:n järjestöissä 55, joista 21 niin sanotuissa kenttätehtävissä. Eniten suomalaisia työskenteli FAO:n palveluksessa, jossa heitä vuonna 1967 oli 18. WHO:n palveluksessa työskenteli seitsemän suomalaista, joista viisi kenttätehtävissä. Suuri osa YK:n suomalaisasiantuntijoista oli metsäalalta, seuraavana tulivat kaupan ja terveydenhuollon ammattilaiset. Kansainvälisesti eniten kysyntää oli

pätevillä insinööreillä ja tilasto- ja hallintovirkkamiehillä. Vuoteen 1966 mennessä suomalaisia oli kaiken kaikkiaan toiminut eri YK:n tehtävissä maailmalla yli 200.¹³²

Suurissa kansainvälisissä kehitysrahoituslaitoksissa suomalaisasiantuntijoita oli niukalti. Suomi liittyi Maailmanpankkiin ja Kansainväliseen valuuttarahastoon vuonna 1948, Kansainväliseen rahoitusyhtiöön (IFC) vuonna 1956, Kansainväliseen kehittämisjärjestöön (IDA) vuonna 1960, Aasian kehityspankkiin (ADB) vuonna 1966, Latinalaisen Amerikan kehityspankkiin (IADB) vuonna 1977 sekä Afrikan kehityspankkiin (AfDB) vuonna 1981. Vuonna 1967 IMF:n palveluksessa toimi neljä suomalaista, Maailmanpankissa vain kaksi. Suomalaisten määrä Maailmanpankissa nousi yhdeksään vuoteen 1970 mennessä, mutta vielä 1980-luvun alussa suomalaiset katsoivat olevansa siellä aliedustettuina.¹³³

Uudet yhteispohjoismaiset kehitysyhteistyöhankkeet sekä Suomen oman bilateraalisesta avustustoiminnan vähittäinen käynnistyminen johtivat 1960-luvun lopulla siihen, että suomalaisasiantuntijoiden määrä maailmalla alkoi vähitellen kasvaa. Muutamia kymmeniä suomalaisia työskenteli Tansaniassa ja Keniassa yhteispohjoismaisten kehitysprojektien puitteissa jo vuodesta 1964 lähtien. Heistä keskeisimmässä asemässä toimivat Kibahan maatalouskoulun rehtori, agronomi Tapani Katara sekä Kenian osuustoimintaliikkeen keskuspankin johtaja, ekonomi Kullervo Hirvonen.¹³⁴ Myös YK:n järjestöissä suomalaisten määrä kasvoi. Suomen ja FAO:n välisen sopimuksen pohjalta Suomi saattoi vuodesta 1965 alkaen sijoittaa nuoria apulaisasiantuntijoita FAO:n asiantuntijoiden avustajiksi, mikä Suomen FAO-toimikunnan mukaan olisi heille ”erinomainen tilaisuus perehtyä kansainväliseen toimintaan ja avartaa maailmankatsomustaan”.¹³⁵

Virallisen kehitysavun organisointi

Kun suomalaiset käynnistelivät kehitysyhteistyötä 1960–1970-lukujen vaihteessa, Suomella oli vielä kehityksessä kiinniotettavaa – ainakin jos vertaa YK:n kehitysohjelmaa UNDP:n inhimillisen kehityksen indeksiin sekä läntiseen Eurooppaan. Sakari Saaritsan mukaan Suomi oli vielä 1800-luvun lopulla häntäpäässä indeksin jokaisella osa-alueella:

terveydessä, koulutuksessa ja tuloissa. Eri osa-alueilla nousu alkoi hie-
man eri aikaan, mutta 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla kullakin
osa-alueella tapahtui nopeaa kehitystä, ja Suomi kiri indeksin kärki-
joukkoon. Elinajanodote nousi. Suomi sääti yleisen oppivelvollisuuden
viimeisenä maana Euroopassa, vuonna 1921. Kansakoululaisten lisäksi
myös oppikoululaisten määrä kasvoi. Talous lähti sotien jälkeen voimak-
kaaseen nousuun, joskin myönteinen kehitys oli alkanut jo aikaisem-
min. Varsinainen Länsi-Euroopan kiinniotto tapahtui kuitenkin vasta
1980-luvulla: esimerkiksi bruttokansantuotteen osalta Suomi saavutti
muun Länsi-Euroopan 1970–80-luvulla ja väestön koulutuksen osalta
(keskimääräisissä kouluvuosissa mitattuna) 1990-luvulla.¹³⁶

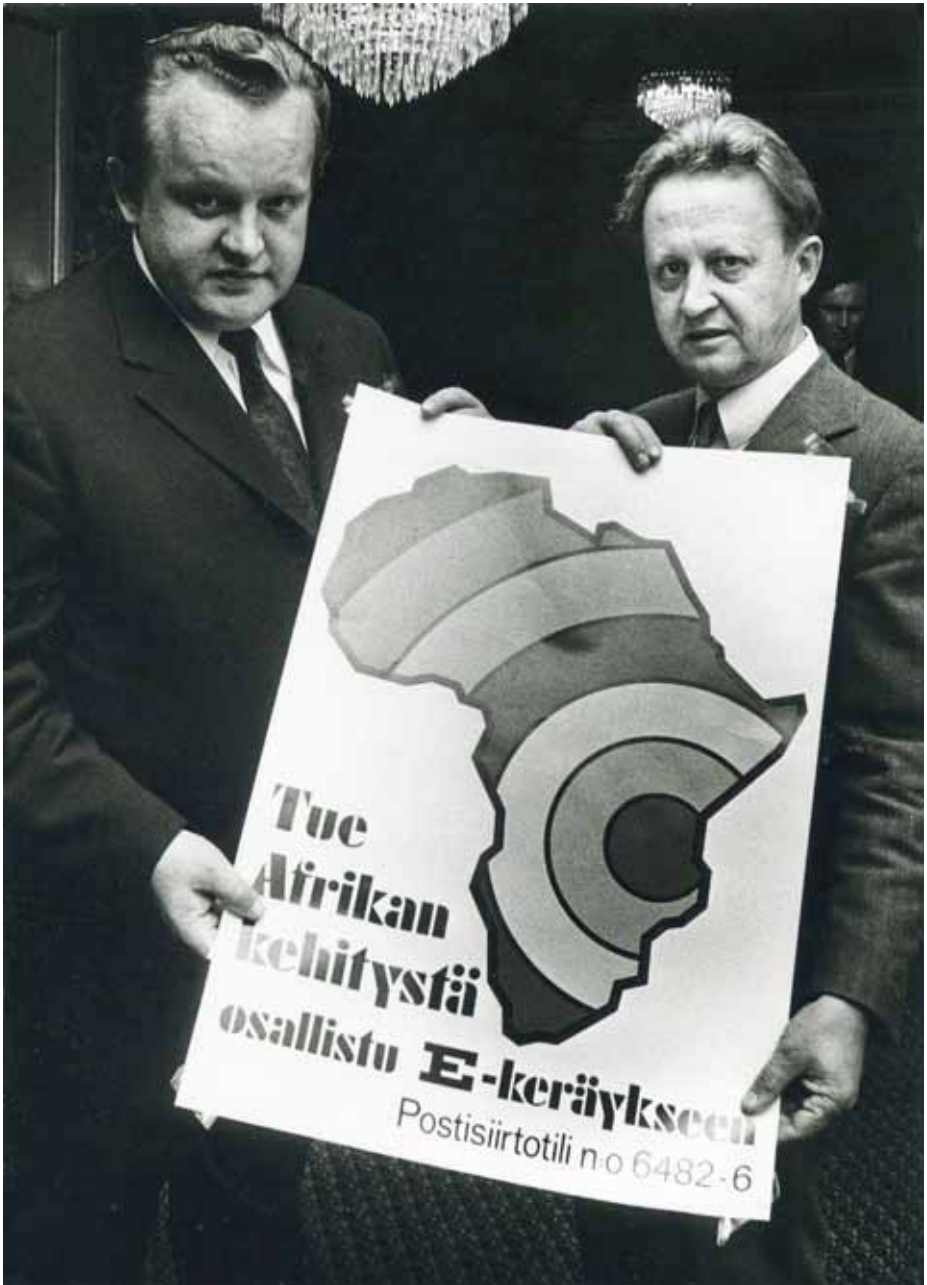
Juhani Koposen ja Sakari Saaritsan mukaan Suomen tie kehityksen
kärkimaaksi ei ollut erityisen suunniteltu, eikä se tapahtunut eristyksis-
sä yksin puurtaen vaan pääsemällä osaksi globaalin talouden luomaa
vaurautta.¹³⁷ 1960-luvulla alkanut kehityksen loppukiri oli murroksen ai-
kaa: yhteiskunnan rakenteet uudistuivat Suomen siirtyessä entistä kan-
sainvälisempään talouteen sekä kilpailuun kansainvälisillä markkinoilla.
Maatalousvaltainen elinkeinorakenne kääntyi modernin palveluyhteis-
kunnan suuntaan. Kun leivän saaminen pientilalla hankaloitui, kaupun-
gistuminen – tai maaseudun tyhjentyminen – käynnistyi: suomalaiset
muuttivat maalta kaupunkeihin ja Suomesta Ruotsiin työn ja opiskelun
perässä. Aikaisemmin maataloilta ja metsästä elantonsa saaneet suoma-
laiset siirtyivät kasvavassa määrin tehtaisiin ja toimistotöihin. Nopean
talouskasvun myötä resursseja voitiin käyttää myös yhteiskunnallisiin
uudistuksiin. Hyvinvointivaltiota alettiin rakentaa talouskasvun tuke-
miseksi ja rakennemuutoksen vaikutusten hallitsemiseksi.¹³⁸ Koulutusta
nykyaikaistettiin 1960- ja 1970-luvuilla.¹³⁹ Korkeakouluopiskelijoiden
määrä kaksinkertaistui 1960-luvulla sotienjälkeisten suurten ikäluok-
kien siirtyessä yliopistoihin, ja vuonna 1967 Suomen korkeakouluissa
oli lähes 50 000 opiskelijaa.¹⁴⁰

Suomen virallisen kehitysavun voidaan katsoa alkaneen 14.6.1957,
jolloin Suomen ja Intian hallitukset allekirjoittivat sopimuksen teknisen
avun antamisesta Intialle. Sopimuksen puitteissa Intian Punjabiin lähe-
tettiin kaksi suomalaista metsäasiantuntijaa. Näin Suomi, jonka omaa
kehitystä Maailmanpankki vielä tuolloin rahoitti runsaskätisesti, liittyi

avunantajamaiden joukkoon.¹⁴¹ Muutamaa vuotta myöhemmin, kesäkuussa 1961, valtioneuvosto asetti kansainvälisen kehitysavun komitean selvittämään Suomen kehitysapuun ja sen hallinnointiin liittyviä kysymyksiä. Valtioneuvoston päätöksen taustalla vaikutti monta tekijää. YK oli edeltävänä vuonna julistanut 1960-luvun kehityksen vuosikymmeneksi. Lisäksi kehitysapukysymysten ympärille oli virinnyt pohjoismaista yhteistyötä ja yhteispohjoismaisia kehitysapuhankkeita, ja toisaalta kehitysavuksi luokiteltavat toimet olivat hajaantuneet Suomessa eri hallinnonaloille. Maaliskuussa 1963 jättämässään mietinnössä komitea suositti erillisen kehitysaputoimiston perustamista ulkoasianministeriön alaisuuteen. Toimisto vastaisi kehitysavun hallinnosta, toteutuksesta ja kehittämisestä.¹⁴² Tätä tarkoitusta varten helmikuussa 1965 perustettiin Kansainvälisen kehitysavun toimisto, jonka päällikkönä aloitti Jaakko Iloniemi.¹⁴³

Uusi toimisto sai toimitilat Helsingin keskustasta Hallituskatu 17:n kuudennesta kerroksesta (nykyisen Yliopistokadun ja Mikonkadun kulmauksessa). Virallisesti työt aloitettiin 1.3.1965. Apulaistoimistopäällikkönä toimi Tapani Brotherus ja sihteereinä Lars Hyttinen, Martti Ahtisaari ja Rauni Turkia. Osasto hallinnoi multi- ja bilateraalaisia sekä yhteispohjoismaisia apuhankkeita, asiantuntijarekrytointia ja kansainvälistä stipendiaattitoimintaa. Vuoden 1966 lopussa valtioneuvosto perusti 25-jäsenisen kehitysapuasian neuvottelukunnan, jonka puheenjohtajana aloitti professori Jouko Paakkanen. Neuvottelukunnan tehtävänä oli toimia neuvoa-antavana elimenä kehitysapuun liittyvissä asioissa sekä keskittyä hahmottamaan lähinnä avun sisällön ja rahoituksen pitkän aikavälin kehitystä.¹⁴⁴

Vuonna 1965 Suomen antama kehitysapu oli noin 6,3 miljoonaa markkaa. Se oli 0,03 prosenttia bruttokansantuotteesta ja jäi siten merkittävästi alle YK:n asettaman yhden prosentin tavoitteen. OECD-maiden keskiarvo vuonna 1965 oli 0,61 prosenttia. Keskiarvon alapuolelle jäivät muun muassa kaikki Pohjoismaat, joista parhaiten sijoittui Ruotsi 0,25 prosentillaan. Suomen niukoista kehitysapuvaroista kanavoitiin 80 prosenttia YK:n järjestöjen kautta, 19 prosenttia yhteispohjoismaisten hankkeiden kautta ja vain prosentti kahdenvälisenä bilateraaliapuna.¹⁴⁵ Bilateraalisen avun kasvattamista vaikeutti paitsi taloudellisten resurssien

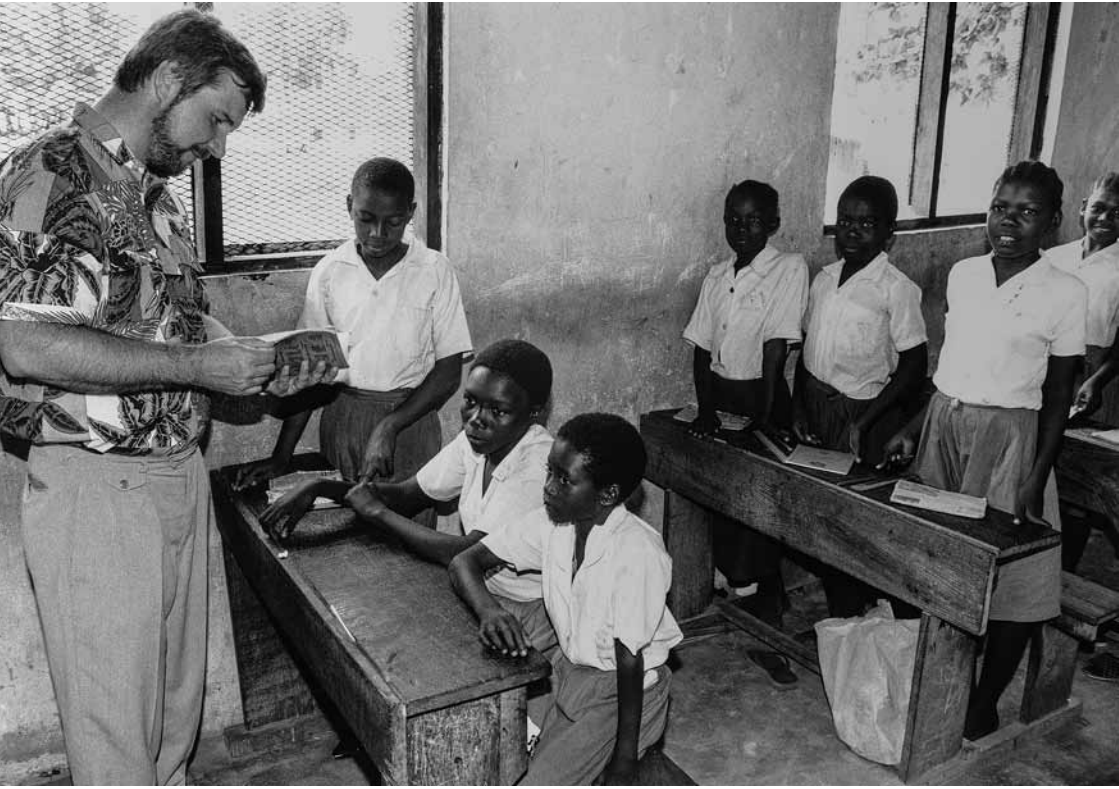

Ulkoministeriön virkamies Martti Ahtisaari ja Sakari Kiuru Kulutusosuuskuntien keskusliitosta (KK) esittelevät liiton kehitysyhteistyöhankkeen julistetta vuonna 1972. Kuvaaja tuntematon. Työväenmuseo Werstas.

myös osaamisen puute: ”Projektisuunnitteluun ja hallintoon perehtynyt henkilöuntaa ei tässä vaiheessa ole Suomessa juuri nimeksikään.”¹⁴⁶ Myös kielitaidon puute rajoitti, sillä englannin kielen sujuva osaaminen oli harvinaista – ranskasta, espanjasta tai portugalista puhumattakaan. Kehitysmaihin lähtevien suomalaisasiantuntijoiden koulutuksessa oli siten turvaututtava muihin Pohjoismaihin, ennen muuta Tanskaan ja Ruotsiin.¹⁴⁷ Tätä ammattitaito- ja kokemusvajetta pyrittiin paikkaamaan muun muassa kehitysjoukkojen ja YK:n apulaisasiantuntijaohjelman avulla.¹⁴⁸

1960-luvun lopulla suomalaisten kiinnostus kehitysmaita kohtaan lisääntyi. Julkinen keskustelu ja kansalaisten tietämys kehitysyhteistyöstä oli vielä 1960-luvun alussa ollut vähäistä.¹⁴⁹ Vuosikymmenen loppuun mennessä kehitysoptimismi, kansainvälistyminen ja nuorison politisoituminen saattoivat yhä useamman suomalaisen aikaisempaa tiiviimpään kosketukseen kolmannen maailman kanssa. Kiinnostus kehitysmaita kohtaan oli kansainvälinen ilmiö, joka kytkeytyi toisaalta entisten siirtomaiden itsenäistymiseen ja 1960-lukuun *kehityksen vuosikymmeneä*, toisaalta 1960- ja 1970-luvun kansainväliseen opiskelijaradikalismiin ja nuorisoaktivismiin. Yhteiskunnallinen herääminen mobilisoi nuoret eri puolilla maailmaa vastustamaan vanhoja valtarakenteita. Liikhdintään kuului niin Suomessa kuin muuallakin vahva vasemmistolaisävytteinen rauhanaate sekä luottamus yksilön mahdollisuuksiin vaikuttaa ympäröivään yhteiskuntaan. Imperialismin vastustaminen ja huoli kolmannen maailman tilasta oli olennainen osa 1960–1970-lukujen nuorisoliikettä.¹⁵⁰ Ajan henkeä leimasi myös yleinen modernisaatioajattelu sekä usko parempaan tulevaisuuteen. 1960-lukua onkin kuvattu kehityksen vuosikymmenen ohella myös optimismin vuosikymmeneksi.¹⁵¹ Vallalla olleen kehitysparadigman mukaan kehitysmaiden ongelmat olivat ratkaistavissa suhteellisen ripeästi. Se tapahtuisi modernisoimalla maat pääoman, tietojen ja taitojen viennin keinoin.¹⁵²

Ajan aatteellinen ilmapiiiri heijastui myös kehitysaputoimistoon ja koko kehitysyhteistyökenttään, joka leimautui vasemmistolaiseksi huolimatta siitä, että innostus kehitysmas-asioita kohtaan ylitti puoluerajat. Ulkoministeriössä kehitysavusta innostuneeseen ”nuorisoon” suhtauduttiin varauksella, ja muissa ministeriöissä, erityisesti valtiovarain-

Suomen ensimmäinen kehitys yhteistyöministeri Toimi Kankaanniemi tansanialaisessa koulussa vuonna 1991. Kuvaaja Sixten Johansson. Journalistinen kuva-arkisto JOKA, Museovirasto.

ministeriössä, heitä pidettiin hurmoksellisina jeesustelijoina. Todellisuudessa moni kehitys yhteistyöosaston nuori virkamies tuli kokonaan poliittisten puolueiden ulkopuolelta. He olivat eri alojen ammattilaisia vailla merkittävää ideologista paloa tai poliittista agenda ja yhdessä vasemmistolaisittain suuntautuneiden virkaveljiensä kanssa he suhtautuivat ulkoministeriön poliittisen osaston, ”rusettipelleporukan”, toimintakulttuuriin lähinnä huvittuneesti. Ministeriön sisällä nuorisoa vastustettiin osittain hallinnon sisäisten resurssikysymysten vuoksi, sillä kehitys yhteistyön nähtiin vievän niukkoja varoja muulta ulko- ja kaupp-

politiikalta.¹⁵³ Äänensävyt muuttuivat, kun selvisi, että Suomi saattoi kehitysavun kautta edistää omia – myös taloudellisia – etujaan. Lisäksi kehitysapu mahdollisti yhteistyön tärkeiden viiteryhmien, kuten Pohjoismaiden ja läntisen Euroopan maiden, kanssa. Näin voitiin rakentaa länteen ja läntisiin arvoihin perustuvaa positiivista Suomi-kuvaa, mikä ei muilla ulkopolitiikan saroilla aina ollut mahdollista.¹⁵⁴

Suomen kehitysyhteistyön määrärahojen taso pysyi kansainvälisesti verrattuna matalalla aina 1970-luvun lopulle saakka, vaikka rahoituksen määrä nousikin nopeasti 1960-luvun puolivälistä lähtien.¹⁵⁵ Vuosina 1965–1970 kehitysyhteistyön budjetti kasvoi 5,93 miljoonasta markasta 28,67 miljoonaan markkaan.¹⁵⁶ Yhä suurempi osa määrärahoista kohdistettiin multilateraalisen eli monenkeskisen avun sijasta kahdenväliseen apuun ja yhteispohjoismaisten hankkeiden sijasta Suomen omiin projekteihin. Alkuun Suomen antama apu suunnattiin muutamaan pääasialliseen vastaanottajamaahan niitä varten laadittujen yhteistyöohjelmien puitteissa. Näihin niin sanottuihin ohjelmamaihin lukeutuivat 1970-luvun alussa Chile, Nigeria, Sambia, Tansania ja Vietnam, joskin Chile putosi pois vuonna 1973 tapahtuneen sotilasvallankaappauksen seurauksena. Maakohtaisten kehitysohjelmien ulkopuolella Suomi antoi joillekin maille myös hankeapua erilaisiin kehitysyhteistyöprojekteihin. Vuonna 1973 näihin projektimaihin kuuluivat Etiopia, Kenia, Kuuba, Peru ja Tunisia.¹⁵⁷ Afrikka on 1960-luvulta saakka ollut Suomen tärkein kehitysavun kohdealue.¹⁵⁸

Suomen antama apu muodostui ajalle tyypilliseen tapaan pääomaavusta ja teknisestä avusta. Pääoma-apua annettiin valtionneuvoston ja Suomen Pankin hallinnoimien kehitysluottojen muodossa. Kehitysluotot olivat määräaikaaisia, hallitusten välisiin sopimuksiin perustuvia lainoja, joiden korko oli alhainen ja takaisinmaksuaika pitkä ja joita myönnettiin Suomen kanssa kehitysluottosopimuksen tehneille maille kehityshankkeiden rahoitukseen. Näitä maita olivat 1970-luvun alussa Tansania, Peru, Kuuba, Sambia, Chile ja Vietnam.

Tekninen apu puolestaan tarkoittaa tietojen, taitojen ja asiantuntemuksen viemistä kehitysmaihin. Teknisen avun tärkein muoto on myös asiantuntija-avuksi kutsuttu henkilöapu. Henkilöavun puitteissa suomalaisia asiantuntijoita rekrytoitiin yhteispohjoismaisiin hankkeisiin

ja YK:n järjestöjen palvelukseen sekä bilateraalisen avun kohdemaissa sijaitseviin tehtäviin tai hankkeisiin. 1970-luvun alussa noin kolmannes Suomen kahdenvälisestä avusta käytettiin henkilöapuun. Teknisen avun piiriin luettiin myös stipendit, joita myönnettiin vastaanottajamaiden kansalaisille Suomessa opiskelemista varten. Osa teknisestä avusta annettiin lahja-apuna eli kohdemaan käyttöön hankittiin kehitysyhteistyövaroin esimerkiksi laitteita ja koneita. Lahja-apua annettiin usein henkilöavun ohella. Erityisesti kahdenvälisessä kehitysyhteistyössä alettiin suoran asiantuntija-avun rinnalla jo 1960-luvulla hyödyntää vakituisesti paitsi eri virastojen ja oppilaitosten tarjoamaa asiantuntemusta myös yksityisen sektorin osaamista. Käytännössä tämä tarkoitti yksityisten konsulttiyhtiöiden ottamista mukaan kehitysyhteistyöhankkeiden suunnitteluun ja toteutukseen. Konsulttiyhtiöiden käyttöä perusteltiin niiden laaja-alaisella osaamisella sekä soveltuvuudella erityisesti kestoltaan lyhyemmän projektiavun tarpeisiin.¹⁵⁹

Elinkeinoelämä ja kehitysyhteistyö

Kehitysmaiden auttamisen ja Suomen länsi- ja pohjoismaisen imagon vahvistamisen lisäksi kehitysyhteistyö palveli Suomen taloudellisia intressejä. Suomalainen elinkeinoelämä loi jo varhain verkostoja kehitysapumaailman suuriin toimijoihin. FAO:n vahva suomalaisedustus suosi suomalaisia metsäalan toimijoita. Kuusikymmentäluvun alussa Metsähallituksen Henrik Gripenberg ja Valmetin Eliel Sahlman visioivat Chilen metsäteollisuuden tulevia kehityslinjoja yhdessä muutaman muun suomalaistoimijan kanssa.¹⁶⁰

Myös Suomen kahdenvälisessä kehitysavussa lähdettiin liikkeelle metsästä. Intian metsähanketta seurasi vuonna 1965 Suomen ja Tunisian hallitusten välinen sopimus metsäalan yhteistyöstä, ja seuraavana vuonna ensimmäiset suomalaiset metsäasiantuntijat matkustivat Tunisiaan.¹⁶¹ Vuonna 1966 myös Sambia kääntyi Suomen puoleen puunjalostusteollisuuden kehittämisessä. Ulkoministeriössä pyyntö ohjattiin kehitysaputoimistoon, joka värväsi suomalaisen insinööritoimiston selvittämään asiaa. Syyskuussa 1967 suomalainen metsäalan konsultti matkusti Sambiaan tutustumaan maan metsävaroihin ja puunjalostus-

teollisuuden mahdollisuuksiin. Näin sai alkunsa toimintamalli, jossa valittiin suomalaisia metsäalan yrityksiä ja asiantuntijaorganisaatioita toteuttamaan kehitysyhteistyövaroin rahoitettuja metsäalan hankkeita. Suomalaisytykset ja -organisaatiot veivät suomalaisia toimintatapoja paitsi Afrikkaan ja Latinalaiseen Amerikkaan, hieman myöhemmin myös Aasiaan.¹⁶²

Vuodesta 1960 lähtien Suomi lähetti muiden Pohjoismaiden tavoin edustustoihinsa kaupallisia sihteerejä, joiden tehtävä oli tunnustella maaperää suomalaisille yrityksille. Valtion kasvava kehitysapu tarjosi suomalaisille yrityksille uuden väylän kansainvälisille markkinoille. Bilateraaliset kehitysluotot ja projektiapu, jotka yleistyivät 1970-luvulla virallisen kehitysavun muotoina, loivat otollisia mahdollisuuksia elinkeinoelämälle. Projektiavun lisääntymisen myötä yksityiset konsultti- ja teollisuusyritykset saattoivat osallistua kehitysapuvaroin rahoitettaviin hankkeisiin tarjouskilpailujen kautta. Hankkeet painottuivat 1970-luvulla maa- ja metsätalouteen ja teollisuuden ja infrastruktuurin kehittämiseen. Ne tarjosivat yrityksille ja asiantuntijoille referenssejä ja kokemusta kehityksimaista, joista odotettiin varteenotettavia markkinoita Suomen vientiteollisuudelle.

Myös kehitysluotot oli sidottu Suomesta tehtäviin hankintoihin. Noin 75–85 prosenttia kehitysluotoista palautui suoraan Suomeen erilaisina hankintoina hyödyttäen siten suomalaista elinkeinoelämää.¹⁶³ Konsulttiyhtiöiden rooli oli alusta saakka merkittävä: niille suunnattiin jo 1970-luvun alussa kolmannes teknisen avun rahoituksesta. 1970-luvun loppua kohden ulkoministeriön palkkalistoilla suoraan työskentelevien asiantuntijoiden määrä väheni, ja suurin osa hankkeista siirtyi konsulttien toteutettavaksi.¹⁶⁴

Suomen harjoittama kehitysyhteistyö joutui 1970-luvulla lehdistön ja kehitysyhteistyötä tukevien kansalaisten hampaisiin. Määrärahojen nostoa kannattavat suomalaiset kritisoivat määrärahojen rajallisuutta ja kohdentamista. Presidentti Kekkonen vuonna 1970 julki lausuma tavoite nostaa kehitysavun osuus bruttokansantuotteesta 0,7 prosenttiin näytti karkaavan. Lisäksi arvostelijoiden mukaan oli väärin, että kehitysapu näytti hyödyttävän enemmän Suomea ja sen kauppapolitiikkaa kuin vastaanottajamaita.¹⁶⁵ Vallitsevaa kehitysyhteistyön linjaa puolustanut

valtionvarainministeri Johannes Virolainen taas katsoi, että epäitsekkyys kehitysavussa ei palvelisi ketään. Virolainen totesi vuonna 1973, että bilateraalista apua oli kasvatettava juuri siksi, että kehitysavusta Suomeen palautuva osa kasvaisi silloisesta, liian alhaisena pidetystä tasosta.¹⁶⁶ Ulkoministeri Ahti Karjalainen selvitteli Suomen virallista näkökulmaa lehdistölle Itä-Afrikan-matkallaan:

Meitä arvostellaan siitä, että antaessamme kehitysluottoa asetamme ehdoksi, että 80 prosenttia näistä hankkeista pitää tehdä Suomesta. Tämä arvostelu on sikäli naiivia, että tarvittavat tavarat hankitaan kuitenkin jostain teollistuneesta maasta. Miksi ne sitten pitäisi hankkia Ruotsista, Länsi-Saksasta tai Amerikasta, kun me pystymme monella alalla toimittamaan aivan yhtä hyviä tuotteita. Bilateraalisen avun osalta monet maat ovat paljon pidemmällä tässä sidonnaisuudessa. [– –] Emme pakota näitä maita millään tavalla. Itse ne saavat sanoa, mitä haluavat, kun me tänne luoton myönämme.¹⁶⁷

Keskustelu avun hyötyjen jakautumisesta heijasti yleismaailmallista kah-tiajakoa suhtautumisessa kehitysyhteistyöhön: toiset pitivät sitä moraalilaisena velvoitteena, toiset kansallisten intressien välikappaleena. Ensin mainittua näkemystä edustivat Suomessa muun muassa kristilliset ja ei-kristilliset kansalaisjärjestöt ja ammattiyhdistysliike, jotka korostivat kohdemaiden sosiaaliseen kehitykseen panostamista. Kehitysyhteistyön kansallista etua taas painottivat pääasiassa valtionvarainministeriö, muutamat virallisen avun parissa toimivat virkamiehet ja elinkeinoelämä.

Kun kehitysyhteistyömäärärahat alkoivat Suomessa 1970-luvun lopulla kasvaa, kehitysyhteistyön moraalista puolta painottaneet suomalaiset kaipasivat merkittäviä lisäpanostuksia erityisesti sosiaaliseen kehitykseen painottuviin hankkeisiin, kuten YK oli esittänyt. Toivomus toteutui kuitenkin vain osittain.¹⁶⁸ Suomalaisessa bilateraalisisessa yhteistyössä asiantuntija-avusta siirryttiin yhä selkeämmin projektiapuun, jossa konsulttien ja tavarantoimittajina toimivien yritysten rooli ei suinkaan pienentynyt.¹⁶⁹ Osaltaan sen takasi Teollisen kehitysyhteistyörahaston Tekeran (Finnfund) perustaminen. Tekera oli ulkoministeriön hallin-

noima valtioenemmistöinen osakeyhtiö, jonka tarkoituksena oli ”voittoa tavoittelematta rahoittaa kehitysmaihin perustettavia suomalaisten ja kehitysmaiden yritysten yhteisiä yrityksiä hankkimalla näiden osakkeita ja osuuksia sekä myöntämällä niille lainoja”.¹⁷⁰ Tekeran pääoma toiminnan alkaessa vuonna 1979 oli 80 miljoonaa markkaa.¹⁷¹ Perustamisen taustalla oli kiihtynyt kansainvälinen kilpailu kehitysmaiden markkinoista, joista suomalainen elinkeinoelämä ei halunnut jäädä paitsi. Tekeran ja kasvuun kääntyneiden kehitysyhteistyömäärärahojen avulla Suomi pyrki turvaamaan suomalaisyhtiöiden menestymistä maailmalla. Silloinen ulkoministeri Paavo Väyrynen perusteli perustamispäätöstä:

Siirtomaataustan vuoksi monilla teollisuusmailla on vakiintuneet kauppasuhteet kehitysmaissa, ja maailmanmarkkinoilla Suomi on mitätön tekijä. Mutta jos suomalainen työläinen ja viljelijä ovat mukana toimittamassa tuotteita kehitysmaihin kehitysyhteistyön turvin, se toki antaa aivan toisenlaisen motivaation tälle toiminnalle.¹⁷²

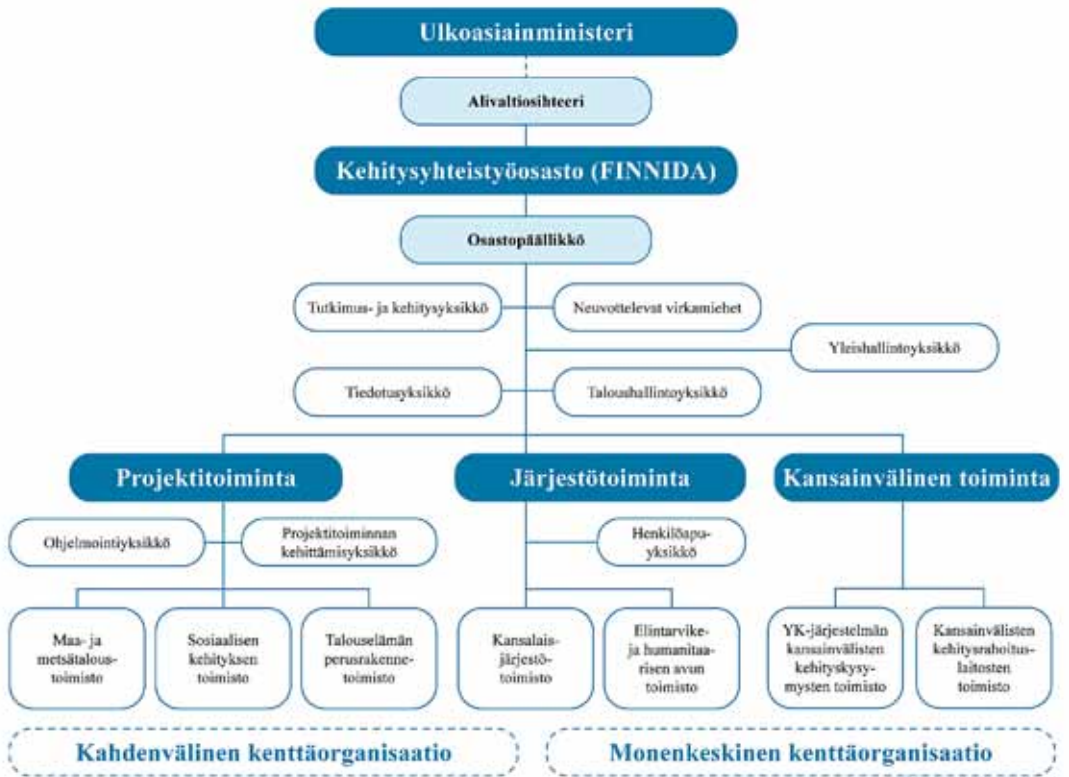
Suomalaisen kehitysavun suuri vuosikymmen, 1980-luku, oli suuri ennen kaikkea suomalaisten kehitysyhteistyöammattilaisten ja elinkeinoelämän kannalta, joiden läsnäolo kolmannessa maailmassa vahvistui. Suomessa elettiin voimakasta nousukautta, joka osaltaan mahdollisti kehitysapumäärärahojen kasvattamisen kansainvälisessäkin vertailussa poikkeuksellisen nopeasti.¹⁷³ Kalevi Sorsan hallitus asetti kesällä 1985 tavoitteeksi kehitysyhteistyömäärärahojen lisäämisen siten, että YK:n asettama taso – 0,7 prosenttia bruttokansantuotteesta – saavutettaisiin vuonna 1989. Vaikka tavoitteeseen ei 1980-luvun aikana ylletty, oli vuosikymmen määrärahojen valossa suomalaisen kehitysyhteistyön kulta-aikaa.

Vuosittain kasvaneen apusumman myötä myös avunsaajamaiden joukko oli 1980-luvun jälkipuoliskolle tullessa kasvanut viiteentoista. Suomen kehitysyhteistyötä pyrittiin kohdentamaan vähiten kehittyneisiin ja alhaisen tulotason maihin, mutta mukana oli myös kauppapotentiaaliltaan kiinnostavia valtioita.¹⁷⁴ Ensisijaisia kohdemaita olivat Egypti, Kenia, Sambia, Sri Lanka, Tansania ja Vietnam, jotka saivat suurimman osan Suomen antamasta avusta. Noin 35 prosenttia avusta meni

vähiten kehittyneiden maiden ryhmälle, johon kuuluivat Bangladesh, Etiopia, Nepal, Somalia, Sudan sekä Tansania. Apua saivat myös Burma, Peru, Mosambik ja Nicaragua. Näiden 15 kohdemaan lisäksi Suomi rahoitti yksittäisiä projekteja muun muassa Indonesiassa, Meksikossa ja Zimbabwessa. Avun tarkasteleminen toimialoittain paljastaa massiivisen painotuksen teolliseen apuun: vuonna 1986 vain 16,5 prosenttia kahdenvälisestä avusta osoitettiin opetukseen ja terveydenhuoltoon.¹⁷⁵ Vuonna 1989 sosiaalinen kehitys kattoi 29,5 prosenttia kahdenvälisestä avusta.¹⁷⁶ Elinkeinoelämälle tärkeät toimialat – maa- ja metsätalous ja talouden perusrakenteiden tukeminen – säilyttivät kuitenkin asemansa.¹⁷⁷ 1980-luvun kehitysyhteistyön vakiokuvastoon kuuluivat suuret, konsulttien toteuttamat ja paljon suomalaista henkilökuntaa sisältäneet infrastruktuuriprojektit.¹⁷⁸ Myös sosiaalisen sektorin avun rahoitusta suunnattiin konsulttiyritysten toteuttamiin rakennusurakoihin, kuten sairaaloiden rakennusprojekteihin ja vesiprojekteihin.¹⁷⁹

Asiantuntijaksi kolmanteen maailmaan

Määrärahojen ja kohdemaiden lisääntymisen seurauksena myös kehitysyhteistyöosaston organisaatio kasvoi 1980-luvun kuluessa (ks. kuvio 1). Vuonna 1988 osaston palveluksessa Helsingissä toimi 165 henkilöä. Lisäksi kenttähallinnon tehtävissä toimi yli 20 henkilöä ympäri maailmaa. 1990-luvun alkuun mennessä lisävirkoja kaavailtiin suunnittelun, toteutuksen ja valvonnan nopeasti kasvaviin tarpeisiin. Kentälle päädyttiin pääasiassa joko multilateraalisen avun kansainvälisten järjestöjen tai kahdenvälisen avun pohjoismaisten tai suomalaisten hankkeiden kautta. Vuonna 1988 Suomen rahoittamia kehitysyhteistyöhankkeita toteutti kaikkiaan 22 julkista laitosta, noin 40 konsulttiyritystä sekä noin 20 urakoitsijaa ja laite- ja tavarantoimittajaa. Lisäksi hankkeiden esivalmistelu ja arviointi työllistivät kymmeniä asiantuntijoita ja yrityksiä lyhyempien ajanjaksojen ajan.¹⁸⁰ Lähetysjärjestöjä lukuun ottamatta kansalaisjärjestöjen rooli henkilöavussa oli vielä 1980-luvulle tultaessa marginaalinen.¹⁸¹

Tekijät: Saara Harju-Nikula

Kuvio 1. Ulkoasiainministeriön kehitys yhteistyöosaston organisaatio vuonna 1988.

Kattavaa lukua kehitys yhteistyöhön osallistuneiden suomalaisten määrästä on hankala antaa, sillä konsulttiyritysten kautta palkatuista työntekijöistä ei ole koottuja tilastoja. Pelkästään ulkoministeriön omat rekrytoinnit kuitenkin osoittavat, että asiantuntijoiden määrä kasvoi nopeasti jo 1960–1970-lukujen vaihteessa. Vuosina 1966–1973 erityyppisiin kehitys yhteistyötehtäviin ulkomaille lähti ulkoministeriön rekrytoimina asiantuntijoina yhteensä 512 suomalaista.¹⁸² Julkisuudessa esitettyjen arvioiden mukaan 1990-luvun alussa, kun mittavat kehitys yhteistyömäärärahoihin kohdistuneet leikkaukset olivat jo alkaneet, kehitys yhteistyö työllisti välillisesti noin 4 000 suomalaista.¹⁸³ Kehitys yhteistyön puitteissa kymmenet suomalaisyritykset olivat päässeet viemään tuotteitaan ja

osaamistaan kehitysluottojen turvin maailmalle, mikä oli edesauttanut niiden kansainvälistymistä. Sadat projekteissa toimineet suomalaiset eri alojen ammattilaiset ja asiantuntijat muodostivat 1990-luvulle tultaessa kansainvälisiin tehtäviin soveltuvan työvoimareservin, jolle tulevana vuosikymmeninä avautui uramahdollisuuksia konsulttiyritysten, YK:n ja suomalaisten ja kansainvälisten kansalaisjärjestöjen palveluksessa.

Vaikka kuka tahansa saattoi osallistua kehitysyhteistyöhön lahjoitusten ja kansalaisjärjestötoiminnan kautta,¹⁸⁴ varsinainen palkattu asiantuntijatyö oli ja on edelleen mahdollista vain huomattavasti harvemmillä suomalaisilla. Keskeisenä kriteerinä on alusta saakka ollut korkea koulutus ja työkokemus. 1970-luvulla henkilöavun pääasiallinen muoto oli niin Suomessa kuin muuallakin niin kutsuttu *gap filling* -apu eli eri alojen asiantuntijoiden lähettäminen globaaliin etelään paikkaamaan koulutetun työvoiman puutetta.¹⁸⁵ Ulkoministeriön rekrytoimat asiantuntijat työskentelivät esimerkiksi arkkitehteina, taloushallinnon asiantuntijoina tai metsä- ja maatalouden asiantuntijoina kohdemaan ministeriöissä, hallinnossa ja tutkimus- ja koulutuslaitoksissa. Konsulttiyhtiöissä suomalaiset tekivät erilaisia luonnonvarojen kartoituksia, esi-investointitutkimuksia sekä vesihuollon ja metsä-, metalli- ja kaivosteollisuuden suunnitelmia. Lisäksi he tekivät kannattavuustutkimuksia tehtaiden tai kaivosten perustamiseen tai tehostamiseen liittyen.¹⁸⁶ Ulkoministeriön kehitysyhteistyöosaston vuonna 1974 julkaisemassa *Suomi ja kehitysyhteistyö* -kirjassa todetaan, että YK:n kehitysjoukot olivat ainoa mahdollisuus nuorille, vähän työkokemusta omaaville ja ei-akateemisille henkilöille osallistua ”kehityskaatäyöskentelyyn Suomen valtion välityksellä”.¹⁸⁷

Myös 1980-luvulla rekrytointiosastolla katsottiin, että ”yleismiehiä” kehityskaatäissa oli ”omasta takaa” ja ettei ”suoraan oppilaitoksesta valmistuvalla valitettavasti ole yleensä mahdollisuutta lähteä kehitysyhteistyöhön”.¹⁸⁸ Heti valmistumisensa jälkeen kehitysyhteistyöosastolle soitellut Hannele Kankuri muistaakin, miten ”järvivirkailija” kehotti häntä hankkimaan elämäkokemusta ennen seuraavaa yhteydenottoa:

– – ja sehän oli valtavan hyvä ohje. [– –] Kun mä olin valmistunu kasikolme [1983], lähdin ysiyks [1991], niin mulla [– –] siinä sit kuitenkin hiukan [– –] tuli elämäkokemustakin tietysti.¹⁸⁹

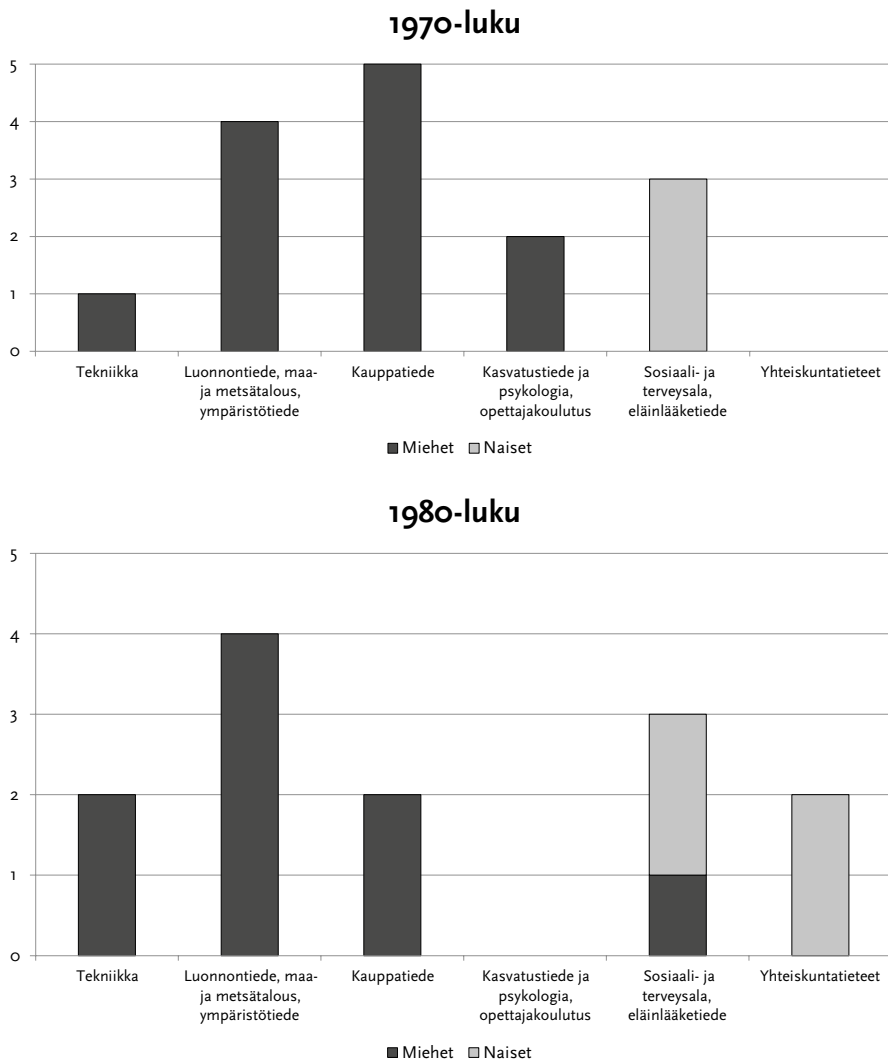
Kentälle lähtiessään Kankuri oli koulutettu, työelämää nähnyt ja iältään noin kolmekymppinen. Näiden kriteerien osalta hän edusti tyypillistä lähtijää, kuten valtaosa tähän kirjaan osallistuneista. Pääosalla heistä oli yliopistokoulutus, ja he olivat kentälle lähtiessään noin 30-vuotiaita. Ei ollut myöskään poikkeuksellista aloittaa kehitysyhteistyöura vasta 35–45-vuotiaana.¹⁹⁰ Korkeasti koulutettujen lähettäminen kehitysyhteistyöhön tuki kehitysmaiden lisäksi myös Suomen omia tarpeita talouskasvun ja länsimaisen imagon rakentamisen huippuvuosina 1960–1980. Se toimi yhtenä keinona kansainvälistää 1960-luvun rakennemuutoksessa kasvanutta korkeasti koulutettua työvoimaa.

Kehitysyhteistyön asiantuntijuus oli vielä 1970-luvulla hyvin sukupuolittunutta.¹⁹¹ Pääosa sen painopistealoilla – maa- ja metsätaloudessa, teollisuudessa ja rakennusosalalla – työskentelevistä oli miehiä. Esimerkiksi Olli Alhon vuonna 1978 haastattelemissa asiantuntijoista lähes kaikki olivat miehiä, ja yli puolella heistä oli teknisen alan koulutus.¹⁹² Yrjö Venna muistelee DANIDAn hallinnoiman yhteispohjoismaisen hankkeen kokoonpanoa seuraavasti: ”Asiantuntijana ei ollu yhtään naista. Ja ne oli... ammatiltaan [– –] enimmäkseen ekonomisteja ja tämmösiä kauppatieteilijöitä ja [– –], kansantaloustieteilijöitä.”

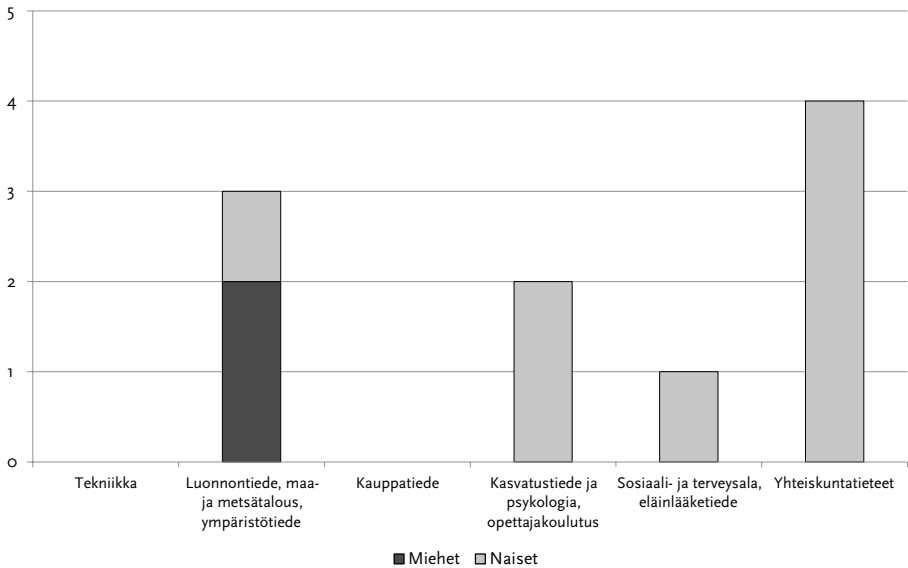
Naisten esiinmarssi sekulaarissa kehitysyhteistyössä erityisesti 1980-luvulta eteenpäin oli kansainvälinen ilmiö.¹⁹³ Sitä vauhditti erityisesti kansalaisjärjestöjen mukaantulo mutta myös 1970-luvulla alkanut kansainvälinen kehitysparadigman muutos. Maailmalla 1950- ja 1960-lukujen kasvuoptimismi haihtui 1970-luvulla vuoden 1973 öljykriisin myötä.¹⁹⁴ Kun teollistaminen ja bruttokansantuotteen nosto eivät tuoneet toivottuja kehitysvaiikutuksia, kehitysyhteistyössä alettiin korostaa myös ihmisten perustarpeiden (eng. *basic needs*) täyttämistä. Näkökulman muutoksen seurauksia olivat esimerkiksi maaseudun köyhiin kohdistuneet maaseudun kehittämishankkeet ja Maailman terveysjärjestön vuonna 1981 käynnistämä Terveyttä kaikille vuoteen 2000 -ohjelma. Paikallisten ihmisten osallistumista (*participation*) heitä koskevien hankkeiden suunnitteluun ja päätöksentekoon pyrittiin lisäämään. Paradigman muutos näkyi myös kansalaisjärjestöjen esiinmarssina ruohonjuuritason hankkeiden toteuttajina sekä Suomen julkisessa keskustelussa esitettyinä yleisinä vaatimuksina sosiaalisen avun, kuten terveydenhoidon ja

koulutuksen, osuuden nostosta.¹⁹⁵ Sukupuolinäkökulman valtavirtaistuminen (eng. *gender mainstreaming*) kehitysyhteistyössä asetti myös kehitysmaiden naisten aseman parantamisen kehityksen keskiöön.¹⁹⁶ Asian-tuntijoita tarvittiin nyt myös aloilta, jotka eivät olleet niin miesvaltaisia.

Kuvaaja 2. Informanttien koulutusala ja sukupuoli aloitusvuosikymmenen mukaan.

1990-luku

Kirjan informanttien sukupuolijakauma ja koulutustausta heijastelevat osin tätä muutosta (ks. kuvaaja 2).¹⁹⁷ Suomessa sukupuolinäkökulma, maaseudun köyhyyden vähentäminen ja ympäristönsuojelu tulivat mukaan kehitys yhteistyöhön 1980-luvun puolivälin tienoilla.¹⁹⁸ Varsinaisesta kehitys yhteistyön naisvaltaistumisesta voidaan kuitenkin puhua vasta 1990-luvulta eteenpäin. Esimerkiksi ulkoministeriön kehitys yhteistyöosaston suoraan palkkaamissa asiantuntijoissa naisten määrä oli vielä vuonna 1985 suhteellisen pieni: 338 asiantuntijasta 55 oli naisia. Tästä asiantuntijajoukosta 165 miestä ja 22 naista työskenteli kehitysmaissa toteutettavissa projekteissa.¹⁹⁹ Noin puolella projektityöntekijöistä oli teknisen alan koulutus, ja loput tehtävistä jakautuivat metsä- ja maatalousalan, opetuksen, terveydenhuollon ja erityissuunnittelun aloille.²⁰⁰ Vuonna 1988 julkaistu Pohjoismaiden teknisen avun evaluointi antaa samansuuntaisia viitteitä naisten määrästä kehitys yhteistyössä. Sen mukaan 900 pohjoismaisesta kehitys yhteistyöntekijästä vain pieni osa oli naisia.²⁰¹

Lähetystyo, ekumeeninen diakonia ja kehitysapu

Kristillisten lahetysjärjestöjen tekemää sivistys- ja terveydenhoitotyötä eri maanosien kansojen keskuudessa ei pitkään mielletty osaksi kehitysapua ja -yhteistyötä, vaikka toiminnalla oli samoja piirteitä. Lähetystyön nähtiin kuuluvan kehitysyhteistyötä edeltävään koloniaaliseen maailmaan ja palvelevan tarkoituksena, jotka eivät toisen maailmansodan jälkeisessä maailmassa olleet enää kaikilta osin hyväksyttäviä. Kun kansainväliset rahoituslaitokset ryhtyivät 1950-luvulla enenevässä määrin rahoittamaan Euroopan jälleenrakennukseen osallistuneiden YK:n jäsenjärjestöjen ja kansalaisjärjestöjen kehityshankkeita kolmannen maailman maissa, myös kristilliset lahetysjärjestöt ympäri maailman ryhtyivät muokkaamaan toimintatapojaan, jotta ne vastaisivat paremmin tavanomaisten kansalaisjärjestöjen toimintaa. Lähetysjärjestöt muun muassa antoivat erilaisille kehityshankkeille suuremman roolin työssään ja lunastivat näin paikkansa myös kehitysyhteistyön maailmassa, osana historiallista jatkumoa koloniaalisesta jälkikoloniaaliseen maailmaan.²⁰²

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon (SELK) lahetysorganisaatiolla, Suomen Lähetysseuralla (SLS), oli vuonna 1959 maailmalla kaikkiaan 115 lähettä Afrikassa, Aasiassa ja Lähi-idässä. Lounais-Afrikasta 1800-luvun lopulla alkanut lahetystoiminta oli laajentunut muun muassa Kiinaan, Pakistaniin ja Tanganjikaan (osa nykyistä Tansaniaa), joissa kaikissa SLS:n lähetit toimivat tehtävissä, jotka olivat rinnastettavissa kehitysapuun.²⁰³

Tanganjikassa SLS aloitti toiminnan vuonna 1948 kolmen lähetin voimin. Vuoteen 1964 mennessä lähettien määrä oli kasvanut 23:een. Heidän joukossaan oli opettajia, nuoriso-ohjaajia ja sairaanhoitajia. Merkillepantavaa on, että heistä liki puolet oli naisia.²⁰⁴ Naisten rooli lahetyksessä oli merkittävä: jo 1920-luvulla kaksi kolmesta SLS:n lähetistä oli naisia.²⁰⁵ Esimerkiksi Länsi-Pakistanissa SLS:n naislääkäri ja kolme sairaanhoitajaa ylläpitivät 1960-luvun alussa entistä anglikaanien lahetysairaala yhdessä yhdysvaltalaisen ja saksalaisten lääkintälähetien kanssa.²⁰⁶ Vuonna 1970 Suomen Lähetysseuran työalueilla työskenteli kaikkiaan 195 lähettä, joista 143 oli naisia.²⁰⁷ Lähetysseurat ja niiden

tekemä sivistys- ja hoitotyö kohdemaissa olivat siten ensimmäinen naisille avoin väylä kehitysavun maailmaan.²⁰⁸

Vuonna 1947 SELK liittyi juuri perustetun Luterilaisen maailmanliiton (LWF) jäseneksi, joka toi kirkkojenvälisen avustustoiminnan osaksi SELK:n toimintaa ja avasi kansainvälisen avustustoiminnan ovia myös suomalaisille. Suomeen perustettiin syyskuussa 1947 Luterilaisen maailmanliiton suomalainen kansalliskomitea (LMSK), joka organisoi LWF:n tavoitteita vastaavaa toimintaa kansallisessa mittakaavassa. Komiteassa oli kaikkiaan 26 jäsentä, ja sen johdossa toimi aluksi arkkipiispa Aleksi Lehtonen. Jo 1940-luvun lopulta lähtien suomalaisia työskenteli LWF:ssä huomionarvoisilla paikoilla. Järjestön silloisen johtajan Sylvester Mischelfelderin yhtenä avustajana Genevessä toimi pastori Pentti Palonen. Vuonna 1952 perustetun LWF:n Maailmanpalvelun jaoston johtajana Itävallassa toimi vuosina 1953–1956 pastori Ahti Auranen. Jaoston tehtäviin kuului muun muassa kansainvälisen avustustyön suunnittelu ja koordinointi.²⁰⁹

Sodanjälkeisessä Euroopassa LWF:n avustustyön keskiössä oli pakolaisapu, jota myös LMSK ryhtyi toteuttamaan – aluksi sangen vaatimattomalla panostuksella.²¹⁰ Ensimmäiset avustuskohteet sijaitsivat Itä-Euroopassa, kuten Unkarissa, Puolassa ja Itä-Saksassa. Vuonna 1963 LMSK:n toimintaa organisoitiin uudelleen vastaamaan paremmin ajan tarpeita. Tällöin esiin nousi ajatus kansainvälisen palvelun kehittämisestä ja kehitysmaiden auttamisesta muun muassa Ruotsin ja Yhdysvaltojen luterilaisten kirkkojen esimerkkien pohjalta. Tämä tarkoitti paitsi rahallisen ja materiaalisen avun lisäämistä myös panostamista henkilöistöön, joka toimisi kirkon ulkomaanhankkeissa työvoimana. Kansainvälistä avustustoimintaa koordinoimaan perustettiin LMSK:n oma Maailmanpalvelun jaosto, jonka johtoon valittiin Ahti Auranen ja jonka jäsenistöön kuuluivat muun muassa johtaja John Forsberg, varatuomari Marga Ahlqvist ja maa- ja metsätalouden kandidaatti Hilikka Pietilä.²¹¹ Osana kirkon ulkomaanasioiden uudelleenjärjestelyä LMSK lakkautettiin 1973, ja sen tehtävät siirtyivät Kirkon ulkomaanasiain toimikunnalle (KUT). KUT:n alaisuudessa vuoden 1974 alusta alkaen toimi Kirkon ulkomaanavun valiokunta, joka tunnetaan paremmin Kirkon ulkomaanavun (KUA) nimellä.²¹²

Kansainvälistä avustustoimintaa eli ekumeenista diakoniaa rahoitettiin aluksi valtaosin seurakunnilta kerättävin kolehti- ja lahjoitusvaroin, erilaisin kohdennetuin täsmäkeräyksin sekä vuodesta 1968 lähtien myös kirkollisverovaroin. Niin ikään osa vuosittaisen Yhteisvastuu-keräyksen tuotosta kanavoitiin kansainväliseen avustustyöhön. Vuonna 1964 LMSK:n Yhteisvastuu-osuus oli noin 90 000 markkaa, joka kattoi huomattavan osan 130 000 markan kokonaisavustusbudjetista. Varat ohjattiin LWF:n ja Kirkkojen maailmanneuvoston (WCC) kautta valittuihin avustuskohteisiin, kuten Hong Kongiin, Etiopiaan, Tansaniaan, Jordaniaan ja Unkariin.²¹³ Täsmäkeräyksistä ensimmäinen oli 14.–21.11.1965 toteutettu Tansania-aktio, jolla kerättiin varoja Tansaniaan saapuneiden ruandalaispakolaisten auttamiseksi. Paljon näkyvyyttä sai myös vuonna 1968 toteutettu keräys Biafran sodan uhreille. Tieto maailman hädästä välittyi ympäri Suomea kirkkokansan piiriin, kun siitä kerrottiin seurakuntalaisille niin kirkkoherrojen saarnoissa kuin keräysten ja kolehtien keruun yhteydessäkin. Puumalassa tai Iisalmissa kolehtihaaviin sujautettu marka saattoi siten taata päivän ruoka-annoksen usealle aliravitulle lapselle tai auttaa pakolaisia hankkimaan itselleen maataloustyökaluja. Näin 1960-luvun lopulla hahmoaan hakevan Apumaan rihmastot ulottuivat ”alikehittyneiden” eteläisten kohdemaiden syrjäseuduilta yhtä lailla kehityksen kynnyksellä uinuviin Kainuun kyliin.²¹⁴

Kirkon ulkomaanavun avustustoiminnan ohjautuessa isojen yhteistoimintaorganisaatioiden kautta pakolais-, katastrofi- ja kehitysapuna eri puolille maailmaa Suomen Lähetysseura keskittyi perinteiseksi mielletyn kehitysavun antamiseen. Avunsaajana oli Ambo-Kavangon kirkko Lounais-Afrikassa, alueen ensimmäinen itsenäinen luterilainen kirkko, jonka tulevaisuuden toimintaedellytyksiä pyrittiin tukemaan kehityshankkein. Tätä varten perustettiin Helsingissä maaliskuussa 1966 Ambo-Kavangon kehityskomitea, jonka tavoitteena oli Ambo-Kavangon kirkon ja alueen ”kaikinpuolinen kehittäminen”.²¹⁵ Loka-marraskuussa 1967 perustettiin Ambo-Kavangon kirkon kehitysrahasto sekä Suomen Lähetysseuran kehitysapurahasto, joista ensimmäinen pyrki lähinnä keräämään varoja paikallisen kirkon toiminnan turvaamiseksi. Suomen Lähetysseuran kehitysapurahaston tavoitteena puolestaan oli tukea Lähetysseuran pitkäjänteistä työtä Ambomaalla kanavoimalla suomalaisten Ambomaa-avustuksia suo-

raan Ambo-Kavangon alueen kehittämiseen sen sijaan, että avustukset olisi maksettu ja kierrätetty Kirkon ulkomaanavun kautta.²¹⁶ Osasyynä järjestelyyn lienee ollut penseys humanitaarista apua kohtaan, jota Kirkon ulkomaanapu jakoi Afrikassa toimiville, aseelliseen taisteluun turvautuville vapautusliikkeille. Suomen Lähetysseuran piirissä vapautusliikkeet nähtiin vielä 1960-luvun alussa lähinnä terroristijärjestöinä.²¹⁷

Siinä missä Kirkon ulkomaanapu profiloitui uudenaikaisena, yleismaailmallisena kirkollisena avustusjärjestönä, Suomen Lähetysseuran kehitysavussa painottui alkuun jatkuvuus ja paikallisuus – jo vuosikymmenien mittaisen työn loppuun saattaminen Ambomaalla. Kasvava kehitysapu soi kuitenkin myös monille perinteisille lähetysseuroille tilaisuuden laajentaa toimintaansa. Kehitysavun varjolla lähetystyötä voitiin ulottaa uusille alueille ja uusin kohdemaihin ilman, että toimintatapa muistutti liiaksi siirtomaa-aikojen pakanamissiota. 1970-luvun alkuun mennessä myös Suomen Lähetysseuran toiminta oli kasvussa: sen kehitysaputoiminta laajeni Lounais-Afrikan ulkopuolelle Tansaniaan sekä Etiopiaan, jossa yhteistyötä suunniteltiin muun muassa helluntailaisen Suomen Vapaan Ulkolähetyksen kanssa.²¹⁸ Kun toiminta Ambomaan lähetyksentällä vähitellen 1970-luvun kuluessa hiipui, uusia kenttiä avattiin muualla Afrikassa ja Aasiassa.

Kansalaisyhteiskunta herää

Jo 1950-luvun kuluessa kehitysmaakysymykset nousivat Suomen ylioppilaskuntien liiton (SYL) piirissä esiin lisääntyneen kansainvälisen opiskelijatoiminnan seurauksena. Vuonna 1961 perustettu Ylioppilaiden Kansainvälinen Apu ryhtyi harjoittamaan avustustoimintaa yhteispuhjoismaisissa hankkeissa, jotka suuntautuivat muun muassa Peruun ja Tanganjikaan. Kyseessä oli lähinnä kehitysmaiden opiskelijoiden ja oppilaitosten tukeminen parempien opiskelumahdollisuuksien edistämiseksi. Kehitysyhteistyön kannalta kenties merkittävintä YKA:n Suomessa toteutetussa toiminnassa olivat vuodesta 1962 järjestetyt vuosittaiset kehitysapuseminaarit. Ne levittivät tehokkaasti kehitysmaatietoutta suomalaisten opiskelijoiden keskuuteen. Monista opiskelijoista tuli näin kehitysmaakysymysten harrastajia, joiden joukosta sittemmin kouliutui

kehitysyhteistyökysymysten parissa tavalla tai toisella toimivia virkamiehiä ja asiantuntijoita.²¹⁹

Opiskelijoiden toteuttamassa kehitysmaiden avustamisessa vallitsi vielä 1960-luvun alussa ei-poliittinen, vanhaa akateemisuutta edustava suuntaus, jossa kehitysmaakysymystä tarkasteltiin erityisesti rauhanaatteen ja YK-optimismin näkökulmasta.²²⁰ Varsinaisen ”kehitysmaaherätyksen” suomalainen yhteiskunta koki laajemmin vasta 1960-luvun jälkipuoliskolla vasemmistoradikalismien nousun myötä. Sen ensimmäisiä ilmentymiä olivat ydinaseiden ja Vietnamin sodan vastustus, joka saavutti laajaa kannatusta paitsi opiskelijapiireissä myös evankelisluterilaisen kirkon sisällä. Rauhanaatetta edistämään perustettiin Sadankomitea, ”60-lukulaisen aktivismin sydän ja moottori”, jonka piiristä nousi sittemmin erilaisten yhden asian liikkeiden toimijoita.²²¹ Dekolonisaatio, Etelä-Afrikan apartheid-politiikka ja Lounais-Afrikan miehitys sekä eteläisen Afrikan itsenäisyys- ja vapautusliikkeet, Biafran sota ja Portugalin siirtomaissa puhjenneet siirtomaasodat nostivat erityisesti Afrikan maiden kurjat olot suomalaisten opiskelijaradikaalien ja vasemmistoaktivistien asialistalle. Sadankomitean ja monien muiden kehitysmaita näkyvästi tukeneiden suomalaisjärjestöjen – esimerkiksi vuoden 1962 anti-apartheid-komitean, Ylioppilaiden YK-liiton ja Teiniliiton – johto oli 1960-luvulla lähellä Suomen Sosialidemokraattista Puoluetta. 1960-luvun lopulla kommunistinen puolue kasvatti suosiotaan nuorten radikaalien keskuudessa, ja siitä tuli anti-imperialistisen liikkeen veturi.

Myös kehitysyhteistyö politisoitui voimakkaasti muun yhteiskunnan mukana.²²² Erityisesti taistolaisliikkeen on esitetty polarisoineen yhteiskunnallista keskustelua jokaisella rintamalla.²²³ 1970-luvun poliittiset vastakkainasettelut kiristivät ilmapiiriä niin järjestötyössä kuin kehitysyhteistyöhallinnossakin,²²⁴ jossa virkojen täyttöä muistellaan ”dema-reiden” ja ”kepulaisten” välisenä kamppailuna.²²⁵ Myös pluralistinen vasemmistolaisuus vaihtui kädenvääntöön sosiaalidemokraattien, vasemmistolaisten ja taistolaisten välillä.²²⁶

Tiedonvälityksen kehittyminen – kuten television yleistyminen – toi kehitysmaiden kriisit uudella, elävällä tavalla myös laajemman yleisön tietoisuuteen. Vietnamin sodan lisäksi Biafran sota ja Chilen sotilasvallankaappaus mobilisoivat lukuisia suomalaisia osallistumaan mielen-

Kolmatta maailmaa tukevat mielenosoitukset keräsivät paljon väkeä kaduille, kuten Vietnam-mielenosoitus Hakaniemen torille 25.8.1969. Kuvaaja Yrjö Lintunen. Kansan Arkisto.

osoituksiin ja apukeräyksiin.²²⁷ Vaikka kehitysyhteistyö ja kolmannen maailman tilanne olivat 1960-luvulta lähtien aikaisempaa näkyvämmiin esillä, niistä ei kuitenkaan tullut koko Suomen asiaa. Mielipidemittausten valossa suurin osa suomalaisista ei ollut vielä 1970-luvun alussa muodostanut selvää kantaa kehitysyhteistyöstä tai lukeutunut sen kannattajiin.²²⁸ Kehitysyhteistyöllä oli kuitenkin laaja tuki erityisesti korkeasti koulutettujen, kaupunkilaisten ja nuorten keskuudessa.²²⁹ Se nähtiin paitsi moraalisena velvollisuutena²³⁰ myös toimivana keinona auttaa kehitysmaita:

Siis se [1970-luvun alku] oli sitä semmosta optimismin aikaa. *We shall overcome.* [– –]. Siis tämmönen optimistinen ehkä, tota, kuva ja pitää mennä sinne, pitää auttaa niitä. Että kolmas maailma... Silloin ei puhuttu... lopetettiin puhumasta alikehittyneistä maista. Ne olivat kehittyviä maita. Ja sitä piti auttaa.²³¹

Filosofi Thomas Wallgrenin mukaan suomalaisessa kehitysmaaliikkeessä vaikutti alusta alkaen vahvasti kolme aatevirtausta: työväenliikkeen solidaarisuus, kristillinen lähimmäisenrakkaus ja länsimaisesta humanismista juontuva käsitys universaalista ihmisyydestä.²³² Vasemmiston radikalisoituminen antoi liikkeelle alkusysäyksen, joka loi pohjan ideologisesti erilaisten tahojen – erityisesti työväenliikkeen ja luterilaisen kirkon – vuoropuhelulle kolmannen maailman asioista. 1960-luvun kehitysmaaherätyksen taustalla vaikuttavat aatteet siirtyivät valtakunnan tason politiikkaan 1960-luvun lopulta lähtien ensin Paasion ensimmäisen, niin sanotun kansanrintamahallituksen (1966–1968), ja sittemmin Paasion toisen (1972) ja Sorsan ensimmäisen (1972–1975) hallituksen myötävaikutuksella. Kun kehitysyhteistyöosasto – aiemmalta nimeltään kehitysaputoimisto – alkoi vuonna 1974 tukea verovaroin kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyötä, kuului ensimmäisiin tuensajiin muun muassa ammattiyhdistysliikkeen ja evankelisluterilaisen kirkon alaisia sekä muita kristillisen arvopohjan omaavia järjestöjä.²³³

Kansalaisjärjestötoiminnasta alkoi jo 1960-luvulla muotoutua tapa, jolla kehitysmaaherätyksen kokenut kansalaisyhteiskunta saattoi konkreettisesti osallistua paremman maailman rakentamiseen. 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa erilaiset vaihtoehtoliikkeet, kuten ympäristö-

Kepan ensimmäisen kehitysjoukon kokoaminen on alkanut. Tiedotustilaisuudessa 11.6.1986 Lusakan kenttätoimiston kenttätökoordinaattori Pekka Aalto, Kepan toiminnanjohtaja Folke Sundman ja Timo Kaartinen. Kuvaaja Leif Rosas. Journalistinen kuva-arkisto JOKA, Museovirasto.

liike, vetosivat ajan nuorisoon ja nostivat esiin myös kehitysmaiden ongelmia. Kuitenkin vasta 1980-luvun jälkipuoliskolla kansalaisjärjestöt murtautuivat laajemmin esiin kehitysyhteistyössä niin Suomessa kuin muualla maailmalla.²³⁴ Niiden toiminnan kannalta merkittävää oli Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen perustaminen vuonna 1985. Kepa oli valtion kehitysyhteistyöbudjetista rahoitettu yhdistys, joka toimi kehitysyhteistyötä tekevien suomalaisten kansalaisjärjestöjen katto-organisaationa. Kepan keskeisimpiä saavutuksia oli kehitysjoukkotoiminnan elvyttäminen sekä kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyön koordinoinnin tehostaminen, näkyvyyden lisääminen ja arvostuksen nostaminen.²³⁵

Kansalaisjärjestöjen hankkeet ja Kepan vuonna 1987 Sambiassa aloittama kehitysjoukko-ohjelma avasivat uusia väyliä kentälle. Kansalaisjärjestöille suunnatuista määrärahoista 80–90 prosenttia käytettiin sosiaalisektorin hankkeisiin, pääasiassa terveydenhoitoon ja opetukseen.²³⁶ Kepa tarjosi mahdollisuuksia sekä naisille että vastavalmistuneille. Tämä oli lähtijöiden kannalta merkittävä muutos aikaisempiin

vuosikymmeniin, jolloin tehtävät oli YK:n kehitysjoukkoja lukuun ottamatta suunnattu lähinnä kokeneille asiantuntijoille. Asiantuntijatehtävistä poiketen kehitysjoukkolaisten rekrytointivaatimukset olivat kevyemmät: kehitysjoukkolaiselta vaadittiin minkä tahansa alan koulutusta ja kahden vuoden työkokemusta tältä alalta, sujuvaa kielitaitoa sekä ”psykkistä soveltuvuutta, erityisesti yhteistyökykyä”.²³⁷ Valtioneuvosto oli asettanut komitean suunnittelemaan kehitys yhteisjoukkotoiminnan aloittamista uudelleen, ja tämän komitean mietinnössä ennustettiin, että vaikka kehitysjoukkolaisille ei ollut yläikärajaa, suurin osa heistä olisi vastavalmistuneita nuoria, joilla oli ”voimakas motivaatio työskennellä kehitysmaissa”. Yksi kehitysjoukkotoiminnan päämääristä olikin koulia nuorista suomalaisista kehitys yhteistyön ammattilaisia. Mietinnön mukaan kehitysjoukkolaisena hankittu kenttäkokemus pätevoittäisi osallistujat kehitys yhteistyön asiantuntijatehtäviin.²³⁸ Kirsi Salosen mukaan yhteensä 220 suomalaista työskenteli kehitysjoukkolaisina Sambiassa, Nicaraguassa ja Mosambikissa vuosina 1987–1995.²³⁹

Kansalaisjärjestöjen toiminnan kehittymisen ja laajentumisen myötä myös toiminnan tehokkuusvaatimukset kohosivat ja byrokratisoituminen lisääntyi 1990-luvulle tultaessa. Toiminnasta tuli ammattimaisempaa ja kulut kasvoivat. Valtion kehitys yhteistyömäärärahoihin kohdistetut leikkaukset ajoivat monet kansalaisjärjestöt ahtaalle 1990-luvun alussa. Järjestökentän sisällä syntyi kilpailua saatavilla olevien tukiryhmien resursseista, mikä lisäsi järjestöjen tarvetta markkinoida itseään ja tavoitteitaan tavalla, joka vetoaisi kehitys yhteistyöstä kiinnostuneeseen keskivertokansalaiseen. Suomalaisille markkinoiduissa mielikuvissa kansalaisjärjestöjen harjoittama kehitys yhteistyö näyttäytyi aatteellisena, moraalisen ja järkevästi kohdennettuna toimintana, joka takaisi avun tehokkaan perillemenon.²⁴⁰ Siinä painottuivat sosiaalisen sektorin hankkeet, tasa-arvo ja solidaarisuus sekä kansalaisten laaja osallistuminen kehitys yhteistyöhön esimerkiksi varan keruuhankkeiden ja vapaaehtoistyön kautta.²⁴¹ Suomen kehitys yhteistyön julkisuuskuva onkin viime vuosikymmeninä rakentunut vahvasti kansalaisjärjestöjen työn varaan. Vaikka valtaosa Suomen kehitys yhteistyövaroista kanavoituu muiden organisaatioiden kautta, kansalaisjärjestöjen kehitys yhteistyölle antama imago on todennäköisesti merkittävästi vaikuttanut suomalaisten suopeaan suhtautumiseen kehitys yhteistyötä kohtaan.²⁴²

Suomesta Apumaahan – motiivit, hakeutuminen ja valmennus

Kyllä se varmaan on se sama asia, mikä motivoi ihmisiä, jotka on lähteny tähän, että niillä on [– –] maailmanparantamisen halu, et jollakin tavalla haluaa olla ja tehdä työtä sen eteen, että maailma ois parempi paikka.²⁴³

– – ei mitään tällaista, niinkun halu auttaa ihmisiä. Semmost mul ei ollu.²⁴⁴

Aika raadolliset motiivit. Minä en oo mikään Äiti Teresa.²⁴⁵

Matti Teräväisen 30-vuotinen ura maailmalla alkoi vuonna 1968, kun hän päätti lähteä asiantuntijaksi Keniaan yhteispohjoismaiseen hankkeeseen. Lähdölle oli useita syitä. 28-vuotias, maisteriksi valmistunut Teräväinen ei kokenut aikaisempaa työtään omakseen ja hakeutui Kultusosuuskuntien Keskusliiton palvelukseen. Uusi työ avasi mahdollisuuden kehitysyhteistyötehtäviin. Palkka oli Suomen ansiotasoon nähden hyvä ja siten keskeinen houkutin Teräväisen lähdölle. Ennen kaikkea Teräväinen kuitenkin kertoo olleensa ”osuustoiminnan lähetyssaarnaaja”. Hän oli kokenut 1960-luvulla aatteellisen ja poliittisen herätyksen sekä ”60-luvun hengen”, avautumisen maailmalle. Teräväinen uskoi, että osuuskauppaliike oli ”hyväksi ihmiselle”, ja halusi edistää sitä myös

kolmannessa maailmassa. Työ Keniassa tuntui hyvältä, koska se sopi omiin arvoihin. Teräväisen mukaan aatteelliseen heräämiseen liittyi aluksi myös kokemus itsestä ”suurena auttajana”.²⁴⁶

Teräväisen kertomus kuvastaa paitsi hänen omia motiivejaan myös laajemmin niitä syitä, miksi suomalaiset ovat hakeutuneet kehitysyhteistyötehtäviin eri vuosikymmeninä. Teräväinen lukeutuu ”osuustoiminnan lähetyssaarnaajana” niihin kehitysyhteistyöntekijöihin, joiden lähtöön vaikutti vahvasti aatteellisista tai ideologisista syistä kumpuava halu auttaa kehitysmaita ja niiden ihmisiä. Kristillinen lähimmäisenrakkaus tai kansainvälinen solidaarisuusaate olivat keskeisiä innoittajia monen – myös tähän kirjaan osallistuneen – suomalaisen hakeutumisessa kentälle eri vuosikymmeninä. Teräväisen tapaan moni oli kokenut nuoruudessaan herätyksen maailman epätasa-arvoisuuteen. Kehitysyhteistyö tarjosi heille väylän tehdä omien arvojensa mukaista työtä epätasa-arvon poistamiseksi.²⁴⁷ Osalle heistä kehitysyhteistyöstä tuli kutsumuksen kaltainen elämäntehtävä.²⁴⁸

Toisaalta Teräväisen kuvauksesta löytyy auttamisen ja solidaarisuuden rinnalla omaan uraan, henkilökohtaiseen kasvuun ja taloudelliseen hyötyyn liittyviä motiiveja. Oli tyypillistä, että kehitysyhteistyöntekijällä oli useita, päällekkäisiä syitä lähtöön.²⁴⁹ Kehitysyhteistyö on tarjonnut eri vuosikymmeninä väylän henkilökohtaiseen muutokseen ja itsensä etsimiseen: se on toisaalta tyydyttänyt kaukokaipuuta, toisaalta tarjonnut ammatillisia haasteita, mahdollisuuden oppia vieraista kulttuureista, työskennellä ja elää ulkomailla sekä rakentaa kansainvälistä uraa. Kehitysyhteistyö on ollut myös keino seikkailla ja tienata rahaa. Vaikka olosuhteet kentällä ovat vaihdelleet merkittävästi kohdemaasta ja tehtävästä riippuen, Apumaa on tarjonnut osalle lähtijöistä materiaalisia etuja – parempaa palkkaa, verovapaan auton, hienon asunnon ja harrastuksia – joita työ kotimaassa ei mahdollistanut.²⁵⁰

Tässä luvussa tarkastellaan, miten eri aikoina kentälle lähteneet suomalaiset kertovat hakeutumisestaan kehitysyhteistyötehtäviin: miten ja miksi he päättivät lähteä ja miten he valmistautuivat työskentelyyn ja elämään kehitysmaissa. Samalla luku valottaa niitä asioita, joita kehitysyhteistyöntekijöiltä on eri aikoina edellytetty. Suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden kentälle lähdön muistelu voidaan nähdä paitsi

kertomuksena menneestä myös tapana rakentaa omaa henkilökuvaa ja ammatti-identiteettiä, sillä muistelijat määrittävät omaa rooliaan ja paikkaansa Apumaassa ottamalla kantaa sen sisäisiin ristiriitaisuuksiin.

Maaailma avartuu

Silke Rothin mukaan kehitysyhteistyöntekijöitä motivoi usein samanaikaisesti auttamishalu ja seikkailunhalu.²⁵¹ Näin näyttäisi olleen myös monen suomalaisen kohdalla. Pamela White on todennut, että muiden globaalista pohjoisesta tulevien kehitysyhteistyöntekijöiden tapaan suomalaisia on ajanut kentälle moninaisten ja toisiinsa limittyvien motiivien kirjo, josta on vaikea erottaa yhtä pääsyytä lähtöön. Whiten mukaan 1990-luvulla ja sitä ennen aloittaneilla kehitysyhteistyöntekijöillä matkustaminen, uusien kulttuurien näkeminen ja seikkailu kuuluivat yleisimpiin motiiveihin. Usein niihin myös yhdistyi halu tehdä hyvää. Uraan liittyvät motiivit taas olivat tärkeitä erityisesti 1990-luvun jälkeen aloittaneille kehitysyhteistyöntekijöille.²⁵² Myös Olli Alho ja Tiina Kontinen ovat päätyneet samansuuntaisiin tuloksiin. Alhon mukaan vuonna 1978 Tansaniassa ja Sambiassa työskennelleitä suomalaisia motivoi seikkailunhalu, mahdollisuus asua ja työskennellä ulkomailla sekä uraan liittyvät syyt. Myös taloudelliset motiivit olivat tärkeässä roolissa.²⁵³ Tiina Kontisen väitöstutkimuksesta ilmenee, että 2000-luvun alussa Tansaniassa vapaaehtoisina työskennelleille suomalaisille taas oli tärkeää oma henkilökohtainen kasvu, oppiminen ja sosiaalisen aseman parantaminen. Muusta kansalaisjärjestötoiminnasta poiketen kehitysyhteistyölle erityinen motiivi on Kontisen mukaan syyllisyys, joka aiheutuu globaalin epätasa-arvon ja oman etuoikeutetun aseman tiedostamisesta.²⁵⁴

Kehitysyhteistyötehtäviin haettiin sekä avoimien hakujen että suhteiden kautta. Ulkoministeriö, konsulttiyritykset ja 1980-luvulla kasvavassa määrin mukaan tulleet kansalaisjärjestöt tiedottivat paikoista 1970–1980-luvuilla suurimmassa sanomalehdissä. Lisäksi ulkoministeriö julkaisi kaksi kertaa vuodessa ilmestyvää lehteä, jossa kerrottiin avoimista asiantuntijatehtävistä.²⁵⁵ Monelle ensimmäinen paikka löytyi lehti-ilmoituksen avulla.²⁵⁶ Osa mielti lähtöä pitkäänkin. Esimerkiksi Riitta Kujala kertoo, että kehitysyhteistyö oli ollut jo jonkin aikaa mielessä

salaisena haaveena ennen hakemuksen lähettämistä. Johdatusjuttuna toimi työpaikkailmoitus, joka oli julkaistu Helsingin Sanomien ilmoitus-sivulla, joka häneltä tavallisesti jäi lukematta. Ilmoitukseen vastaaminen – peloista huolimatta – poiki vuosikymmenien pituisen uran lääkärinä Ugandassa.²⁵⁷ Toisilla pitkä ura taas saattoi käynnistyä hyvinkin spontaani, jopa ilman aikaisempaa kiinnostusta kehitysyhteistyöhön:

– – sitten yhtenä sunnuntaiaamuna niin minä menin hakemaan croissantteja alakerran kaupasta ja ostin Berlingske Tidenen, ja siel oli tämmönen työpaikka, et haluaako joku kehitysapuun Tansaniaan ja mä vähän innostuin siitä sitten, ja tota niin pistin hakemuksen ja sen jälkeen olen ollu matkalla.²⁵⁸

Kun päätös hakemisesta oli tehty, sujui kentälle pääsy toisinaan kuvatujen esimerkkien tapaan helposti ja paikka löytyi nopeasti. Osa taas joutui odottamaan. Vuonna 1987 julkaistussa rekrytointioppaassa tiedettiin kertoa, että ”haettavan henkilön tehtäväkuva on usein hyvin erikoistunut” ja ”kehitysyhteistyötehtävistä kiinnostuneelle henkilölle sopivan tehtävän kohdalle tulo saattaa tapahtua kuukausien, jopa vuosien kuluttua kiinnostuksen heräämisestä”.²⁵⁹ Näin kävi Jussi Ojalalle, joka kertoo kuulostelleensa kymmenen vuoden ajan aktiivisesti mahdollisuutta lähteä kentälle.²⁶⁰ Joskus jo saatu paikka peruuntui. Esa Hurtig oli lähdössä jo 1970-luvun lopussa YK:n apulaisasiantuntijaksi FAO:n projektiin. Ulkoministeriöstä ilmoitettiin ilouutiset, mutta ”samana iltana [–] tuli kiireinen soitto, että nyt siellä projektissa on ongelmia, että [–] FAO on perunu sen homman, et tuota, sä et voikkaan lähtee sinne”. Hurtig löysi lehti-ilmoituksen kautta uuden paikan Ruotsin kansainvälisen kehitysyhteistyön keskusviraston (SIDA) projektissa ja lähti Tansaniaan 1980-luvun alussa.²⁶¹ Suomalaiset hakeutuivatkin alusta saakka myös muiden Pohjoismaiden kahdenvälistä kehitysyhteistyötä hallinnoiviin virastoihin, kuten Ruotsin SIDAan ja Tanskan DANIDAan.²⁶² Osaa asiantuntijoista taas pyydettiin suoraan mukaan ensimmäiseen projektiin, eli myös erilaiset verkostot olivat tärkeitä kentälle päätyksen taustatekijöitä.²⁶³ Oli myös tavallista, että kentällä luodut kontaktit auttoivat jatkossa työllistymään uudelleen.²⁶⁴

Ja sitten kun oli tehny yhden [1] kehitysmaaprojektin, niin siit tuli semmonen kierre, että konsulttitoimisto tietysti sitten tarjos näitä, joilla oli referenssiä ja kokemuksia, niin seuraaviin hankkeisiin ja... ja tota... Se oli se kierre, mikä on sitten pitäny näissä kuvioissa.²⁶⁵

Kiinnostus kehitysyhteistyöhön syttyi matkustaessa, tai kehitysyhteistyöhön lähdettiin, koska siten voitiin matkustaa ja elää ulkomailla. Tämä koskee yhtä lailla sekä ensimmäisen että toisen sukupolven kehitysyhteistyöntekijöitä ja pätee niin konsulttien, Kepan voluntaarien kuin bilateraalihankkeiden, yhteispohjoismaisten hankkeiden ja kansalaisjärjestösektorin työntekijöidenkin kohdalla. Monet eri vuosikymmeninä kentälle lähteneet mainitsevat tärkeäksi motiivikseen uteliaisuuden ja tiedonhalun: halun nähdä maailmaa ja oppia sekä tutustua uudensuomalaisiin, eri tavalla ajatteleviin ihmisiin. Tiedonhaluun ja uteliaisuuteen liittyi niin 1970- kuin 2010-luvullakin halu ymmärtää kehitysyhteistyötä ja kokea se: millaista se todellisuudessa on ja voidaanko sillä auttaa globaalia etelää?²⁶⁶ Osa kertoo kokeneensa jo lapsuudessa ja nuoruudessa voimakasta kaukokaipuuta tai mielenkiintoa kaukaisia maita ja kansoja kohtaan.²⁶⁷

Sainko tartunnan kuunnelllessani putkiradiosta Afrikan elefanteista, jotka keksivät puhelimen. Vai katsoessani sunnuntai-iltapäivisin televisiosta Tarzan-elokuvia. Äitini kertoi, että vielä hänen kouluaikanaan isot alueet Afrikan kartoissa merkittiin valkoisiksi: niitä ei Eurooppa tuntenut. Ajatus kiehtoi. Aikuistuessani seikkailumieleen liittyivät maailmanparannusajatukset: halusin siirtyä sanoista tekoihin.²⁶⁸

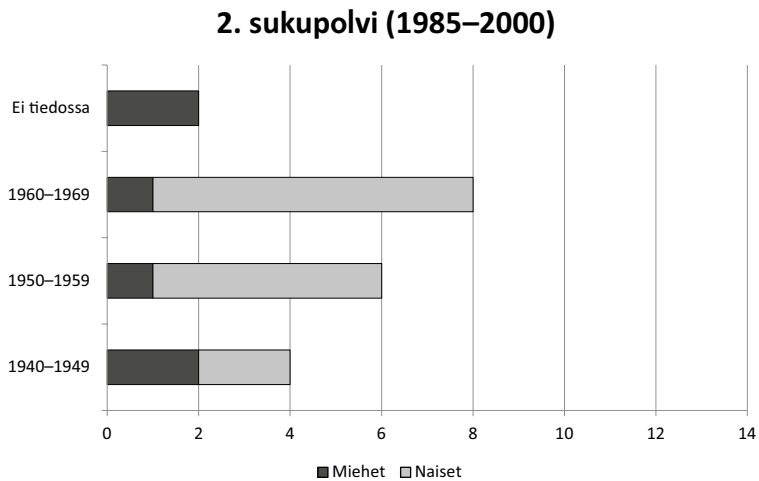
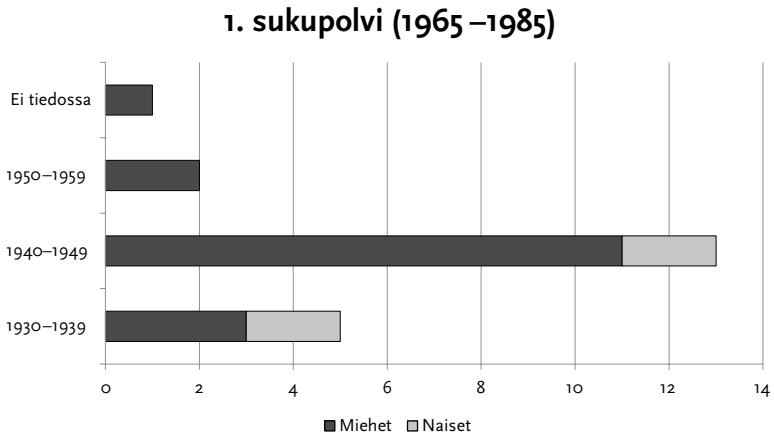
Palkatuksi asiantuntijaksi kehitysyhteistyöhön lähdettiin yleensä suhteellisen kypsässä iässä. Silti työelämän sijasta erityisesti lapsuuden ja nuoruuden kokemukset nousevat muistelussa kehitysyhteistyöhön hakeutumisen merkittäviksi taustatekijöiksi. Vaikka hakeutuminen saattoi olla myös spontaani päähänpisto,²⁶⁹ monelle 1970–1990-luvuilla lähteneelle suomalaiselle se hahmottuu muistelussa ennen kaikkea pitkänä prosessina, joka rakentuu eri elämänvaiheissa tavattujen ihmisten, luotujen verkostojen, kerättyjen kokemusten, opittujen tietojen ja taitojen ja jopa sattuman varaan.²⁷⁰

Kirjan muistitietoaineistossa ensimmäiseen kehitysyhteistyöntekijä-sukupolveen, joka syntyi 1930-, 1940- ja 1950-luvuilla ja lähti kentälle vuosina 1965–1985 (ks. kuvaaja 3), kuuluu lähetystyöntekijöitä, bilateraalihankkeiden ja yhteispohjoismaisten hankkeiden asiantuntijoita sekä kaksi 1980-luvulla kentälle lähtenyttä konsulttia. Tämän joukon kauko-kaipuuta ja uteliaisuutta ruokkivat lapsuudessa seikkailukirjallisuus, kodin kansainvälinen ilmapiiri ja ulkomaiset vieraat sekä vanhempien arvomaailma ja elämänasenne.²⁷¹ Myös perheen evakkotaustan ja karjalaisuuteen liitettyjen piirteiden, kuten sosiaalisuuden ja vilkkauden, katsottiin lisäävän valmiuksia lähteä vieraaseen maahan ja kulttuuripiiriin.²⁷² Varhaisia kosketuksia Afrikkaan tarjosivat kirjallisuuden lisäksi myös lähetystyöntekijät ja heidän mukanaan Suomessa vierailleet namibialaiset – ja Helsingin Tehtaankadulla leikkineet lähetystyöntekijöiden lapset.²⁷³ Suomen Lähetysseura aloitti Ambomaan lähetyksen vuonna 1870. Sen lähetit olivat ensimmäisiä suomalaisia, joilla oli käytännön kokemusta kehitysmaista, ja he myös levittivät lähetyksalueita koskevaa tietoaan aktiivisesti ja laajalle yleisölle hankkiakseen varoja ja kannatusta lähetykselle.²⁷⁴ Kylissä ja kaupungeissa kiertävien lähetystyöntekijöiden eksoottisilla kuvauksilla oli tärkeä rooli kehitysmaita koskevien mielikuvien tuottajana ja kiinnostuksen herättäjänä. Vaikutus ulottui ajallisesti myös toiseen kehitysyhteistyöntekijäsukupolveen sekä yli uskonnollisten piirien:

– – mummoni on ollut huolissaan uskonnollisesta kasvatuksesta, kun minut on kasvatettu hyvin avarakatseiseksi [– –]. Ja hän on vienyt minut lähetysseuran juhlille. Ja minun perheeni ei käynyt tällaisissa tilaisuuksissa [– –] ja hän, hänen vaikutus oli sitten hyvin erilainen, kuin mitä hän odotti. Mä olen siellä niin kuin nähnyt lastenlääkäreitä, jotka olivat töissä Tansaniassa. Ja mä olen kuullu niitten, ja katsonut heidän diaesityksiä joskus 60-luvulla. Pienenä, viisvuotiaana. Ja sit mä olen niinku seurannut sitä ja tuumannut, että ”nyt mä tiedän, isona musta tulee lääkäri ja mä lähden Afrikkaan töihin”.²⁷⁵

Kehitysyhteistyöntekijöiltä ei edellytetty aikaisempaa ulkomaankokemusta, eikä sitä kaikilta löytynytkään. Monet ensimmäisen polven kehitysyhteistyöntekijöistä olivat kuitenkin matkustelleet, opiskelleet ja

Kuvaaja 3. Informanttien syntymävuodet.

työskennelleet ulkomailla jo ennen ensimmäistä pestiään.²⁷⁶ Ensimmäisen polven kehitysyhteistyöntekijät kuuluvat pääosin 1960-luvulla nuoruuttaan eläneeseen ikäluokkaan, jolle on Katja-Maria Miettusen mukaan tyypillistä muistella ”radikaalia 60-lukua” kansainvälistymisen ja Suomen avautumisen aikana.²⁷⁷ Tällainen muistelu seuraa ja osaltaan myös vahvistaa 1960-luvun historiakuvaa poikkeuksellisenä ja erityisen merkittävänä ajanjaksona.²⁷⁸

Tämän kirjan aineistossa kokemus maailman avartumisesta ei kuitenkaan ollut pelkästään 1960-lukua koskeva ilmiö, vaan se kuvaa yleisesti eri vuosikymmeninä maailmalle päässeiden nuorten tuntemuksia. Vastaavia esimerkkejä löytyy myös muista tutkimuksista. Jo 1940–1950-luvuilla, kun matkustaminen oli vielä luokkasidonnaista, Itä-Euroopan kansandemokratioissa järjestetetyt maailman nuorisofestivaalit avasivat tuhansille suomalaisille työläisnuorille harvinaisen mahdollisuuden päästä ulkomaille. Festivaalimatkat kommunisti- ja vasemmistolaisnuorten kansainväliseen suurtahtumaan olivat helppo ja edullinen tapa matkustaa, koska matkat olivat Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton organisoimia ja Neuvostoliitto ja muut sosialistimaat tukivat matkoja taloudellisesti. Pia Koivusen mukaan festivaaleille lähteneet nuoret näkivät oman kokemuksensa ”kuuskyläisten” tapaan osana Suomen laajempaa kansainvälistymistä ja syrjäisyyden ja takapajuisuuden murtamista.²⁷⁹ Myös ylioppilaiden toiminnassa kansainväliset yhteydet – erityisesti pohjoismainen yhteistyö – olivat tärkeitä jo jälleenrakennusaikana. Laura Kolben mukaan 60-luvulle astuminen ei merkinnyt ylioppilaiden kansainvälistymisen suhteen murrosta vaan jo olemassa olevan kansainvälisen toiminnan laajenemista.²⁸⁰ Myös esimerkiksi 1800-luvun lopulla alkanut lähetystyö ja 1800-luvulta Kanadaan ja Yhdysvaltioihin kohdistunut siirtolaisuus osoittavat, että iso joukko suomalaisia matkusti kauas seikkailun, uskon tai elannon perässä jo kauan ennen 1960-lukua.²⁸¹ Nuorten valmius lähteä maailmalle ei siis näytä historian valossa poikkeukselliselta.

Vaikka kokemus maailman avautumisesta henkilökohtaisella ja kollektiivisella tasolla yhdistää eri aikoina matkustaneita nuoria, 1960-luvun henkinen ilmapiiri, kasvanut varallisuus ja lisääntynyt vapaa-aika tekivät ulkomaille lähtemisen helpommaksi yhä useammalle. On tärkeä muistaa, että valtaosa suomalaisista ei edelleenkään muuttanut tai matkustanut ulkomaille, ja moni jäi asumaan synnyinseudulleen.²⁸² Suomessa 1960-luvulla tapahtunut rakennemuutos tarkoitti kuitenkin myös lisääntynyttä liikkuvuutta. Ihmiset muuttivat opiskelun, työn ja paremman elintason perässä maalta kaupunkeihin ja Suomesta Ruotsiin.²⁸³ Työaikalainsäädännön uudistaminen, kuten pidempi vuosiloma ja viisipäiväinen työviikko, sekä siirtyminen maataloudesta teollisuus- ja palveluammatteihin tarkoittivat selvempää vapaa- ja työajan erottamista.

Nopean talouskasvun ja lisääntyneen vapaa-ajan myötä yhä useammilla kotitalouksilla oli aikaa ja varallisuutta vapaa-ajan matkailuun. Välimerelle suuntautuneet seuramatkat kasvasivat suosiotaan 1950-luvulta lähtien, ja 1960-luvun alussa autolautat Ruotsiin ja Saksaan avasivat tien Eurooppaan.²⁸⁴ Nuoret kävivät kielikursseilla ja hanttihommissa ja liftasivat ulkomaille.²⁸⁵ Henkiset esteet murtuivat, kun yhä useampi tunsijonkun, joka oli lähtenyt.²⁸⁶

Ensimmäisen kehitysyhteistyöntekijäsukupolven varhaiset matkat 1960-luvulla liittyivät usein opiskeluajan ulkomaanvaihtoihin ja työharjoitteluihin ja suuntautuivat pääasiassa Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin.²⁸⁷ Marja-Leena Salinille opiskelijavaihto Yhdysvalloissa vuosina 1960–1961 oli ”käänteentekevä siihen kiinnostukseen, mitä maailmalla tapahtuu”. Hänen mieleensä on jäänyt etelävaltioiden rotuerottelu, mutta erityisesti myös Brysselissä matkalla Yhdysvaltoihin tavatut afrikkalaiset:

Mä ihastuin niihin afrikkalaisiin aivan valtavasti, jotka mä silloin tapasin. Ja sit kun mä lähdin takaisin ja mua haastateltiin -61 lehteen siellä, niin mä olin sanonu siinä, että haluan joskus olla, tota... lääkäri tai tohtori, ja tehdä töitä Afrikassa.²⁸⁸

Kymmenen vuotta vaihtokokemuksen jälkeen, vuonna 1972, Salin ja hänen puolisonsa hakivat Marja-Leena Salinin aloitteesta lähetyskurssille lehti-ilmoituksen kautta.²⁸⁹ Aiemmin tehdyt matkat olivat harvoin lähdön ainoa taustatekijä, mutta niillä oli yhteys kentälle hakeutumiseen ja oman ammatti-identiteetin kehittymiseen. Matkustaminen opetti kansainvälistä kanssakäymistä, avasi mieltä ja laajensi perspektiiviä Suomen ulkopuolelle.²⁹⁰ Esimeriksi Salinin tapauksessa vaihtokokemus herätti auttamishalun ja kiinnostuksen kansainvälistä toimintaa, kuten kehitysyhteistyötä, kohtaan. Toisaalta kehitysyhteistyöhön saatettiin myös hakeutua halusta matkustaa ja elää ulkomailla. Olli Alhon mukaan nämä olivat 1970-luvun lopulla hyvin tyypillisiä syitä lähteä kehitysyhteistyöhön.²⁹¹ Tansaniassa 1970-luvun puolivälissä työskennellyt mies kertoo, että hän hakeutui ulkoministeriön palkkaamaksi asiantuntijaksi, koska hänellä oli ”jonkinlainen halu mennä ulkomaillekin töihin uudestaan”. Hän oli ollut nuorempana Saksassa harjoittelijana ja kokenut sen avartavana:

Me oltiin [perheen kanssa] matkusteltu aika paljon, niin että... että meistä ulkomaille meno ei ollu sen... siinä suhteessa mitenkään hankalaa. [– –] ja sitten kun minä olin ollu jo ulkomailla, niin mua ei ujostuttanu lähteä sinne... Siellä tulee toimeen. Ja sitten kun tuli... tuo oli ihan hyvä... hyvä harppaus vähän kauemmaks. Me ei oltu... me ei oltu ennen käyty Afrikassa, niin mentiin sillä kertaa Afrikkaan.²⁹²

Hakupaperit jätettyään myös Salinit päätyivät pakkaamaan perheensä autoon ja testaamaan matkakestävyyttään ennakkoon ajamalla lomalle Portugaliin.²⁹³ Turistimatkailun ja erityisesti seuramatkojen merkitystä suomalaisten kansainvälistymisessä on kyseenalaistettu, koska niillä kosketus paikalliseen elämään jää pieneksi.²⁹⁴ Kehitysyhteistyöntekijöiden muistelussa opiskelijavaihtojen ja työharjoittelujen lisäksi kuitenkin myös vapaa-ajanmatkailu Euroopassa ja Yhdysvalloissa lisäsi valmiuksia lähteä kentälle: se kartutti kielitaitoa ja antoi rohkaisua sille, että vieraassa maassa ja kulttuurissa pärjäsi. Suomen vaurastuessa matkustelu lisääntyi myös työväestön ja maanviljelijöiden keskuudessa. Öljykriisistä huolimatta matkustajamäärät moninkertaistuivat vuosina 1968–1978, ja 1970-luvun alussa seuramatkoja järjestettiin jo kaukaisiin kohteisiin, kuten Thaimaahan. Interrail-kortin käyttöönotto vuonna 1972 helpotti nuorten matkustamista Euroopassa. Korttien myynnin perusteella interrail-matkailu oli väkilukuun suhteutettuna suosittua suomalaisnuorten keskuudessa.²⁹⁵ Vuonna 1978 arviolta 630 000 eli 24 prosenttia suomalaisista vietti lomansa ainakin osin ulkomailla. Vuonna 1993 vastaavat luvut olivat 1,4 miljoonaa ja 39,3 prosenttia.²⁹⁶

Kansainvälistymisen ja kehitysyhteistyön aloituksen myötä suorat kontaktit kehitysmaihin ja kehitysyhteistyöhön lisääntyivät 1970- ja etenkin 1980-luvulla. Tämä näkyy erityisesti kirjan toisen kehitysyhteistyösukupolven eli 1940-, 1950- ja 1960-luvuilla syntyneiden ja vuosina 1985–2000 kentälle lähteneiden muistoissa (ks. kuvaaja 3). Aikaisempien lähtijöiden tapaan osa heistä liittyy kehitysyhteistyökiinnostuksensa lapsuuden seikkailukirjallisuuteen, lähetystyöntekijöiden kertomuksiin tai perheen kansainväliseen ilmapiiriin. Toisen sukupolven kohdalla lapsuudenunelma lähetystyöstä sai kuitenkin rinnalleen unelman kehitys-

yhteistyöstä. Perhetuttavan kehitysyhteistyöpestinsä päätteeksi hankki hieno auto sekä eksoottiset esineet ja niistä kerrotut tarinat tekivät lähtemättömän vaikutuksen ja herättivät toiveen siitä, että pääsisi itsekin aikuisena lähtemään ”kehitysyhteistyötehtäviin jonnekin kauas”.²⁹⁷ Myös omat lapsuudenkokemukset kentällä vanhempien mukana toimivat sysäyksenä kehitysyhteistyöuralle.²⁹⁸ Aikuisilla taas ystävien ja työka vereiden kertomukset omista kehitysyhteistyökokemuksista ”herättivät kiinnostusta [lähteä] maailmalle”.²⁹⁹

Valtaosa kirjan toisen kehitysyhteistyösukupolven edustajista lähti kentälle Kepan ja kansalaisjärjestöjen kautta (ks. kuvaaja 1). Aikaisemmista lähtijöistä poiketen yhä useammalla oli jo ennen tehtävään hakeutumista omakohtaista kokemusta kehitysmaista. Ensimmäisen kehitysyhteistyöntekijäsukupolven vapaa-ajanmatkat suuntautuivat vielä 1960-luvulla pääasiassa Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Sen sijaan 1980-luvulla vierailtiin kehitysyhteistyöntekijöinä työskentelevien sukulaisten ja ystävien luona turisteina ”haastelemissa”, miltä kehitysyhteistyö tuntuisi.³⁰⁰ Into matkustaa tai halu elää tietyssä maassa tai maanosassa saattoi toimia motiivina lähdölle. Näin oli kehitysyhteistyöuransa 1980-luvun lopulla aloittaneella konsultilla, joka ei omien sanojensa mukaan ole koskaan ollut kehitysyhteistyön ”*true believer*”. Kehitysyhteistyö toimi hänelle ensisijaisesti väylänä päästä takaisin Etelä-Amerikkaan, jossa hän oli ollut vaihdossa. Vaihdsta palattuaan konsultti siirtyi opiskelemaan kansainvälistä politiikkaa ja kehitysmaiden maantiedettä ja palasi mantereelle kehitysyhteistyöntekijänä. Hän kertoo, että koulustausta ei niinkään vaikuttanut hänen uravalintoihinsa, vaan aikaisemmat kokemukset maailmalla suuntasivat uran ja siihen sopivan koulutuksen valintaa.³⁰¹

Konsultin kuvaus tuo esiin myös toisen piirteen, joka aineistossa nousee esiin uutena toisen sukupolven kohdalla: vaihtovuosi- ja vapaaehtoistyökokemukset globaalissa etelässä. Toisen sukupolven kokemukset opiskelusta ja työskentelystä globaalissa etelässä ennen varsinaista kehitysyhteistyöpestiä muodostavat keskeisen eron aikaisempaan sukupolveen, joka lähti kentälle pääasiassa kotimaassa työskentelyyn suunnatun koulutuksen ja kotimaassa hankitun työkokemuksen kanssa. Muistelijoista erityisesti monella 1960-luvulla syntyneellä ja Kepan

kautta lähteneellä oli taustaa vapaaehtoisena. Vapaaehtoistyö- ja vaihtokokemukset heijastelevat osaltaan 1980-luvun nousukauden takaamia parempia matkustusmahdollisuuksia ja nuorison kansainvälistymistä. Toisaalta Kepan voluntaarien suuri määrä aineistossa erityisesti 1990-luvulla lähteneiden kohdalla voi myös ylikorostaa vapaaehtoistyön roolia kentälle lähdön taustatekijänä. Kuten edellä on todettu, kehitysjoukoissa ammatilliselle kokemukselle ei ollut yhtä tiukkoja vaatimuksia kuin ulkoministeriön rekrytoinneissa. Kepassa pidettiin tärkeänä sopeutumiskykyä ja avointa ja suvaitsevaa suhtautumista kohdemaan kulttuuriin.³⁰² Vapaaehtoistyö viittasi tällaisiin asenteisiin ja todennäköisesti edesauttoi kehitysjoukkoihin pääsyä. On tärkeä muistaa, että 1980-luvulla kentälle lähdettiin edelleen myös samanlaisella työ- ja koulutustaustalla kuin 1970-luvulla.

Matkustaminen globaalissa etelässä ja siellä herännyt halu lähteä tekemään maailmaa paremmaksi vaikuttivat esimerkiksi Antti Pelttarin koulutusvalintoihin ja hakeutumiseen vapaaehtoistyöhön. Pelttari lähti Kepan voluntaarina Nicaraguaan vuonna 1992. Hän koki nuorena ”valtavaa kaukokaipuuta” pienessä kyläyhteisössä ja lähti lukion loputtua reissaamaan vuosiksi ympäri maailmaa. Pisimmillään hän oli yhtäjaksoisesti vuoden ulkomailla matkustellen Aasiassa ja tehden vapaaehtoistyötä Kansainvälisen vapaaehtoisen työleirijärjestön (KVT) kautta Nepalissa, Bangladeshissa, Intiassa ja Pakistanissa. Vapaaehtoistyössä Pelttari koki ympäristöherätyksen, jonka seurauksena hän hakeutui opiskelemaan maa- ja metsätaloutta. Kyseinen ala oli paras valinta ”maailman pelastamiseen”, ”koska [– –] tavallaan se osaamaton toiminta [näillä aloilla] on yks suurimpia syitä tän maailman kurjuuden aiheuttajina”.³⁰³ Pelttarin mukaan lähteminen oli 1980-luvun nousukaudella helppoa verrattuna tähän päivään. Vuosikymmen merkitsi hänelle ja useille muille nuorille maailman avartumista, ja kokemuksia haettiin yhä kauempaa:

Tää aika ja hektisyys on niin erilainen. [– –] Ei mulla ollu kiirettä valmistua yhtään miksikään, mä en... ollu hajuakaan mikä musta tulee isona, niin... eikä musta [maailman kiertäminen] tuntuu tuhlaamiselta [– –]. Se oli mahdollista. Se oli ihan silleen aivan

järjettömän niinku helppoa saada Suomesta jotakin hanttihommia, tehdä niitä pari kolme [2–3] kuukautta ja lähteä taas reissuun. [– –] Ja jotenkin se, se tuntu siltä, et se maailma on niinku... Silloin tuntu, et maailma on niinku avautumassa mulle ja tavallaan meille ja meidän sukupolvelle.³⁰⁴

Pelttarin tapaan myös Päivi Ahosella oli jo nuorena kiinnostus nähdä maailmaa. Ahonen lähti lukion jälkeen 1970-luvun alussa ensin ”hanttihommiin” Englantiin ja sitten vapaaehtoistyöhön KVT:n kautta. Opiskeluaikanaan hän kävi ensin vapaaehtoisena 2–3 viikon työleireillä Euroopan maissa, kuten Puolassa, Unkarissa ja Norjassa. Työelämään siirtymisen jälkeen vapaaehtoistyö ulottui jo kauemmas – Keniaan, Intiaan ja Nepaliin. Ahonen kertoo olleensa KVT:n ensimmäinen vapaaehtoinen, joka lähti Afrikkaan. Hän kävi lomillaan työleireillä 1970- ja 1980-luvuilla, kunnes lähti vuonna 1990 Kepan kehitysjoukkolaisena Sambiaan: ”Ja sit kun mä olin tehnyt tätä kahden kolmen viikon vapaaehtoistyötä niin totta kai se sitten... oli semmonen innostus, että toi on juuri mua varten.”³⁰⁵ Ahosen pitkä tausta vapaaehtoisena heijastelee mahdollisesti niitä vaihtoehtoja, joita etenkin sosiaali- ja kasvatusalalle suunnanneilla naisilla oli ennen 1980-luvun loppua. Vapaaehtoistyö saattoi lähetystyön lisäksi olla ainoa realistinen väylä kentälle. Oven avauduttua Ahosesta tuli kehitysyhteistyön pitkän linjan ammattilainen.

Vapaaehtois- ja kehitysyhteistyön kautta voitiin yhdistää halu niin matkustella kuin auttaakin, kun reissaamisen saattoi yhdistää ”johonkin hyödylliseen”.³⁰⁶ Auttamisen lisäksi tai sijasta motiivina saattoi olla halu kehittää ja testata itseään. Näin oli paljon matkustelleella Miia Nuikalla, joka lähti 1980-luvun lopulla vapaaehtoiseksi Hondurasiin. Nuikka oli kiinnostunut tasa-arvoasioista, mutta ei varsinaisesti ajatellut lähtevänsä auttamaan vaan päinvastoin oppimaan itsestään, ”katsoo, miten mä voin laittaa itseni likoon”. Työskentely pakolaisleireillä kuitenkin muutti Nuikkaa pysyvästi, kun hän näki, miten Yhdysvaltojen politiikka ja vallankäyttö näkyivät ihmisten arjessa, mitä sisällissodat käytännössä tarkoittivat ja millaisia vastarintaliikkeet ja jopa sota olivat. Nuikka sai vahvan ”herätyksen” kehitysyhteistyöhön:

Et jotenkin itelle tuli sellanen vahva tunne, et joo, että mul on niinku joku tehtävä nyt. Tää kuulostaa kauheen uskonnolliselta, mutta siis sillä tavalla, että mulle niinku tuli semmonen vahva tunne, että mä haluan olla vaikuttamassa siihen, että asiat [– –] maailmassa muuttuu reilummiks.³⁰⁷

Solidaarisuutta, uskoa ja aatteen paloa

Suomalaisten vapaaehtoisten kehitysyhteistyötä 2000-luvun Tansaniassa tutkineen Tiina Kontisen mukaan kehitysyhteistyöasioiden harrastaminen tarjosi nuorille väylän oman suuntansa etsimiseen.³⁰⁸ Tämä näyttäisi pitävän paikkansa myös aikaisempien sukupolvien kohdalla. Matkakokemusten ja kansainvälisyyden lisäksi erityisesti nuoruusajan yhteiskunnallinen, uskonnollinen ja poliittinen toiminta, opiskelijaelämä sekä järjestötyö muodostuivat monelle tärkeäksi osaksi kehitysyhteistyöntekijäksi kasvamista. Monet 1970-luvulla kentälle lähteneet bilateraali- ja yhteispohjoismaisten hankkeiden asiantuntijat ja lähetystyöntekijät kertovat kiinnostuneensa kehitysyhteistyöstä nimenomaan kotimaan opiskelija- ja järjestötoiminnassa.

Näin kiinnostustaan kuvaa myös pitkän uran kehitysmaa-asioiden parissa tehnyt suurlähtettiläs Kari Karanko. Hän kertoo kuuluneensa nuorena siihen ”demariporukkaan”, joka harrasti kehitysmaakysymyksiä jo 1950- ja 1960-luvuilla. Kiinnostuksen syttymiseen 1950-luvulla vaikutti Karangon lapsuudenkodin kansainvälinen ilmapiiri, johon kuuluivat sekä monipuolinen lukemisto että vireät yhteydet muun muassa Saksaan ja Unkariin ja suomalaisiin lähetystyöntekijöihin. Erityisen ”räjäyttävä kokemus” hänelle oli kuitenkin opiskelijaelämä 1960-luvun alun Jyväskylässä.³⁰⁹ Opiskelijat nostivat kehitysmaakysymystä esille Suomessa eturintamassa YK-liiton ja rauhanliikkeiden kanssa. Aluksi tietoisuus kehitysmaista lisääntyi opiskelijalehtien reportaasien ja opiskelijoiden omien kansainvälisten yhteyksien, kuten stipendivaihdon ja kansainvälisten ylioppilasjärjestöjen, kautta. Opiskelijoiden toteuttama tiedotustoiminta ja varojen keruu Suomen Punaisen Ristin (SPR) ja Kansainvälisen Ylioppilashuollon humanitaariselle työlle alkoi 1950-luvulla. 1960-luvulla työ keskittyi opiskelijoiden osalta YKA:n (1961–68) ympä-

rille.³¹⁰ Ylioppilaiden lisäksi myös oppikoululaisten asioita ajava Teiniliitto ja sen paikalliset teinikunnat nostivat kehitysyhteistyön agendalleen.³¹¹

Karanko toimi YKA:n paikallisessa johdossa ja haki myös Suomen ylioppilaskuntien liiton ja Teiniliiton yhteisen lukutaitokampanjan koordinaattoriksi Boliviaan 1960-luvun alkupuoliskolla. Sinne hän ei tullut valituksi, mutta pääsi 1960-luvun alussa mukaan Kalervo Siikalan pääkaupunkiseudulla järjestämiin kehitysapuseminaareihin. Seminaareihin osallistui useita kehitysavun tulevia pitkän linjan konkareita, ja myös Karangolle osallistuminen oli tärkeä kokemus. Karanko muistelee kehitysyhteistyöhön hakeutumista ennen kaikkea ammattitaidon rakentamisen näkökulmasta. Hakeutumisessa merkityksellistä oli nuorena koettu kansainvälistyminen ja tarvittavien tietojen, taitojen ja kokemuksen hankkiminen:

Nämä ovat niinkun taustoja... siellä taustalla kuitenkin ja sitten mun kiinnostukseni kehitysmaita kohtaan johtui yksinkertaisesti siitä, että mä opiskelin sitä... kehityskaakysymyksiä ja mun opintovalintani ja muut tällaset, opettajatutkinto ja sitten niinkun taloustieteet, niin ne niinku oli myöskin valikoitunu tavallaan sillä tavalla, että... että sieltä oli mahdollisuus sitten niinku, joko hallintovirkamiehenä tai muuten sitten, lähteä kehityskaatehtäviin.³¹²

Karangon kertomus on tyypiesimerkki siitä, miten järjestötoiminta ja luodut kontaktit – kuten tärkeäksi koetut Siikalan seminaarit – toimivat sopivan koulutuksen ohella yhtenä porttina kehitysyhteistyön asiantuntijaksi. Kansalaisyhteiskunnan vaikutus kehitysyhteistyön muotoutumiseen 1960–1970-luvuilla on arvioitu vähäiseksi, sillä tuolloin kehitysyhteistyöpolitiikkaa ja määrärahakehitystä ohjasivat pääasiassa ulko- ja kauppapoliittiset intressit.³¹³ Toisaalta kansalaisyhteiskunnan ja Suomen valtion kehitysyhteistyön välillä oli myös selvä kytkös, kun ottaa huomioon, että entisistä opiskelija-aktiiveista tuli kehitysyhteistyöasioista päättäviä virkamiehiä.³¹⁴

Suomessa kehitysyhteistyö oli uutta, eikä sen hoitamiseen ollut vaikiintunutta perinnettä ennen kehitysaputoimiston perustamista. Yksittäisiä projekteja oli hoidettu 1950-luvulla hajanaisesti eri ministeriöissä,

sillä Suomessa ei entisten siirtomaavaltujen tapaan ollut siirtomaahallinnon ajalta periytyntä virkamieskoneistoa avun hallinnointiin.³¹⁵ Kehitysyhteistyöosasto, entiseltä nimeltään kehitysaputoimisto, poikkesi ulkoministeriön perinteisen virkamiesuran vaatimuksista. Etenkin aluksi sinne palkattiin nuorta, yliopistosta vastikään valmistunutta ja kehityskaakysymyksistä kiinnostunutta väkeä.³¹⁶ Suuri osa ensimmäisistä virkamiehistä oli Karangon tapaan entisiä kehitysyhteistyön opiskelijaaktiiveja, jotka saivat kannuksia uralleen esimerkiksi Suomen ylioppilaskuntien liitosta (SYL) tai YKA:sta.³¹⁷ Karanko aloitti 1970-luvun alussa työt kehitysaputoimistossa, jossa ”tehtiin päämäärätietoisesti kehitysyhteistyötä”, jonka tavoitteena oli ”auttaa kehitysmaita auttamaan itse itseään”. Karangon mukaan työssä oli tietty ideologinen viritys, mutta myös realismi oli mukana, koska pelkät ideologiset kuvitelmat avusta eivät toimineet käytännössä.³¹⁸

Kehitysyhteistyötä hoitaneiden virkamiesten taustan lisäksi toinen selvä kytkös kansalaisyhteiskunnan ja kehitysyhteistyön välillä löytyy 1960–1970-lukujen nuorisoliikkeistä, nuorison politisoitumisesta ja kansainvälisen solidaarisuusajattelun noususta, jotka lisäsivät kiinnostusta kehitysyhteistyötä kohtaan. Myös Karangon kiinnostus kehitysyhteistyöhön liittyy opiskelijaelämään ja sosiaalidemokraattiseen taustaan, mutta opiskelija-aktivismin roolia hän ei korosta. Vahvemmin juuri radikaalin 1960-luvun ja poliittisen 1970-luvun hengessä kiinnostuksensa taustoja muistelee Karangon kanssa samoihin aikoihin opiskellut Jukka Jänis, joka lähti DANIDAn asiantuntijana Tansaniaan vuonna 1986. Jänis aloitti opintonsa Helsingin kauppakorkeakoulussa vuonna 1965, jolloin kolmas maailma oli pinnalla:

Elettiin sellaisia aikoja, jolloin oli voimakasta murrosta niinkun kansainvälistymisessä ja vasemmistolaisessa liikkeessä varsinkin. [– –] Se tietysti sivusi tätä kehitysyhteistyötä ja sorrettujen kansojen vapautustaistelua, erikoisesti Afrikassa. No Aasiassa tietysti oli Vietnamin sota erikseen, mutta [– –] myöskin nää Afrikan vapautusliikkeet oli... tapetilla koko ajan ja Helsingissähän oli [– –] semmonen yhteisö, kun Tricont-liike, jossa oli kirjapaino ja painettiin aineistoa ja osallistuttiin mielenosoituksiin ja vaadittiin [– –] eteläi-

sessä Afrikassa olevien siirtomaiden vapautusta. Tää vapautustais-
telu [- -] ja sitten tuota myöskin tavattiin jonkin verran afrikkalaisia
opiskelijoita ja ne sai tähän asiaan niinku... lisäs tätä kiinnostusta.
Et oikeestaan tämmönen yhteiskunnallinen herääminen oli niinku
[- -] se aivan alkukäynnistys [- -] tälle kiinnostukselle kehitysyh-
teistyöasioihin.³¹⁹

Essi Jouhkin ja Liisa Lalun mukaan 1960–1970-lukujen nuoruusmuis-
toihin liittyy tunne muutoksesta sekä heräämisestä yhteiskuntaan ja
maailmaan.³²⁰ Tämä näkyy selvästi Jäniksen ja osin myös Karangon
muistelussa. Ajan henkeen kuului huoli kolmannen maailman tilasta,
ja valistustyöstä siirryttiin myös suoriin tekoihin oikeudenmukaisem-
man maailman rakentamiseksi.³²¹ 1960-luvun nuoret – tulevat kehi-
tysyhteistyöntekijät – tapasivat afrikkalaisia opiskelijoita ja osallistuivat
anti-apartheid-liikkeeseen sekä vuonna 1968 perustetun Tricontin eli
kolmannen maailman vapaustaisteluita tukeneen ja imperialismia vas-
tustaneen liikkeen toimintaan. Lisäksi he osallistuivat Vietnamin sodan
vastaisiin ja Afrikan vapausliikkeitä tukeviin mielenosoituksiin.³²² Hel-
singissä järjestettiin kolmatta maailmaa käsitteleviä keskustelutilaisuuksia,
seminaareja ja luentoja.³²³ Helsingin yliopisto perusti 1970-luvulla
kehitysmaainstituutin, jonka eräs kehitysyhteistyöntekijä kertoo ”räjäyt-
täneen tietoisuuden” maailman tilasta ja saaneen siten valitsemaan ke-
hitysyhteistyön perinteisen urapolun sijasta.³²⁴

Yhteiskunnalliseen ja poliittiseen heräämiseen liittyvän solidaari-
suusajattelun rinnalla toinen tärkeä arvomotiivi lähdölle olivat kristil-
liset arvot ja lähimmäisenrakkaus.³²⁵ Ne veivät Esa Ahosen Suomen Lä-
hetysseuran lähetystyöntekijäksi Nepaliin vuonna 1979. Ahonen kertoo,
että häntä motivoi kristillinen elämänskatsomus ja johdatus: ”halu antaa
ammattillinen osaaminen kehitysmaiden eteenpäinviemiseksi, vaikka
emme [vaimoni kanssa] varmasti syvästi ymmärtäneet, mitä se voisi
käytännössä tarkoittaa ja mikä on paras tapa toteuttaa sitä”. Karangon
tapaan Ahonen paikantaa lähtönsä juuret lapsuuden kotikasvatukseen
sekä varhaisiin kohtaamiisiinsa lähetystyöntekijöiden kanssa. Helsingin
opiskelijaelämässä tuli 1970-luvun alussa virikkeitä monesta suunnas-
ta,³²⁶ kun nuoriso koki 1960–1970-luvun taitteessa yhteiskunnallisen

herätyksen lisäksi myös vahvan lähetysherätyksen.³²⁷ Kristillisen opiskelijatoiminnan lisäksi opiskelijavaihto Kanadassa antoi lisävalmiuksia kansainvälisyyteen. Lopullinen sysäys tuli kuitenkin ystävältä, joka lähti hallinnolliseen työhön Tansaniaan. Ahonen kertoo ymmärtäneensä, että myös hänen omalle osaamiselleen voisi olla käyttöä.³²⁸

Lähetystyön ja kehitysyhteistyön suhde on monisyinen ja osin ambivalentti.³²⁹ Niiden keskeinen ero tiivistyy lähetystyön lähetykskäskyyn ja siihen pohjautuvaan lähetykskutsuun, joka muodostaa erityisen motiivin lähetystyölle. Tämä motiivi näyttäytyy kuitenkin kyseenalaisena monelle sekulaarista lähtökohdasta työtä tekeväille.³³⁰ Kentälle lähteminen on lähetykskutsun saaneelle Jumalan osoittama, henkilökohtainen tehtävä, jonka tarkoituksena on viedä evankeliumia maailmalle ja saattaa kohdemaan ihmiset seurakunnan yhteyteen joko sananjulistuksella tai palvelutyön ja esimerkin kautta.³³¹ Vaikka kenttätö itsessään saattaa sisältää altruistista toimintaa, kuten sairaiden hoitamista ja heikommassa asemassa olevien auttamista, lähtöön ei aina liity perinteisessä mielessä altruistisia motiiveja, kuten auttamishalua.³³² Lähetykskutsu saattaa olla myös ristiriidassa omien henkilökohtaisten toiveiden ja suunnitelmien kanssa. Henkilökohtainen vakaumus ja usko Jumalan johdatukseen ovat kuitenkin saaneet lähtemään kentälle silloinkin, kun oma kiinnostus työhön on puuttunut:

No mä en ollu yhtään kiinnostunu. Minua tota pyydettiin. [– –] [Lähetyjärjestöstä] niinku työntekijä soitti mulle, että oisinko [– –] kiinnostunu lähtee Bangladeshiin? Mä sanoin, et en missään tapauksessa, et ei mua kiinnosta. [naurua] Mut jotenkin sit siinä vuosen puhelinsoiton jälkeen niin – toki mä oon niinkun uskova ihminen, et uskon Jumalaan – niin... niin koin, että se on mun paikka sit kuitenkin, et kyl mun pitää lähtee.³³³

Lähetykskäskystä huolimatta lähetystyötä ja sekulaaria kehitysyhteistyötä yhdistävät paitsi ruohonjuuritason työn samankaltaisuus myös ihmiset. Kristillisen uskon motivoimat suomalaiset työskentelevät sekä sekulaareissa että uskonnollisissa järjestöissä.³³⁴ He myös liikkuvat niiden välillä. Organisaation vaihtoon ei välttämättä ole sisältynyt arvoristiriitoja,

eikä työtäkään ole aina koettu erilaiseksi.³³⁵ Lähetyskutsun saanut Jaana Rannikko siirtyi vaivatta lähetystyöstä Kepan kehitysjoukkolaiseksi Sambiaan.³³⁶ Myös Esa Ahonen aloitti työskentelyn Kepassa vuonna 1986 toisen lähetyskautensa jälkeen. Ahonen oli jo nuorena valmis lähtemään kentälle eri reittien kautta: hän kertoo hakeneensa kaupallisen sihteerin tehtäviä ja junioritehtäviä YK:ssa ennen ensimmäistä lähetyskauttaan. Kepa vaikutti ”vasemmistolaiselta”, mutta toisaalta Ahonen koki oman ajattelunsa olevan ”niin sosiaalista vaikka ei ehkä sosialistista, että jouduin välillä ravistelemaan työtovereitani, kun koin olevani vasemmistolaisin koko porukasta”.³³⁷

Kehitysyhteistyössä 1970–1980-luvuilla vallinnut niin sanottu vasemmistolaisuus, ideologisuus ja idealistisuus näyttävät muodostuneen vakiintuneeksi kertomukseksi, joka määrittää kehitysyhteistyön (altruistisia) arvoja ja jota vasten kehitysyhteistyöntekijät peilaavat omia motiivejaan. Kirjan aineiston ihmisistä muutamilla tuli selkeästi esille vasemmistolaisiin poliittisiin arvoihin liittyvä taustamotiivi. Suurin osa kehitysyhteistyöntekijöistä ei kuitenkaan mainitse ollenkaan poliittis-ideologisia motiiveja kentälle hakeutumisensa taustatekijöinä. Esa Ahosen tapaan ideologisia motiiveja kommentoivat eri sävyin pääasiassa 1940- ja 1950-luvuilla syntyneet ja nuoruuttaan 1960–1970-luvuilla eläneet kehitysyhteistyöntekijät. Ikäluokka näyttää merkitsevän enemmän kuin kentälle lähdon ajankohta, sillä kommentoijia on sekä ensimmäisestä että toisesta kehitysyhteistyöntekijäsukupolvesta.³³⁸ Suomen teknistä apua ja sen tekijöitä väitöskirjassaan tutkinut Pamela White on tehnyt samanlaisen huomion. Hänen haastattelemistaan kehitysyhteistyöntekijöistä 1990-luvulla ja sitä aikaisemmin uransa aloittaneet kertovat poliittisten ja aatteellisten syiden vaikuttaneen heidän lähtöönsä kentälle. He myös viittaavat 2000-luvulla aloittaneita useammin altruistisiin syihin, kuten haluun auttaa ja tehdä hyvää.³³⁹

Poliittis-ideologisiin motiiveihin liittyvät kannanotot liittyvät edellä kuvattuun nuorison yleiseen yhteiskunnalliseen heräämiseen ja poliittisoitumiseen. Kolmannen maailman tukeminen oli keskeinen osa vasemmistolaisia liikkeitä 1960- ja 1970-luvuilla. Yhteisesti jaetut sukupolvikokemukset eivät kuitenkaan koskettaneet kaikkia samalla tavalla.³⁴⁰ Yhteiskunnallinen herääminen ja poliittisuus näkyvät muistelussa eri

tasoilla: toisaalta omakohtaisina kokemuksina,³⁴¹ toisaalta yleisempänä ajankuvan maalaamisena, jossa mahdollista omaa poliittista motiivia ei tuoda esille.³⁴² Osa myös pyrkii irrottautumaan kokonaan ajan henkeen liitetystä poliittisuudesta. 1970-luvun alussa kehitys yhteistyöhön lähtenyt mies muistelee:

Olihan ne aika voimakkaasti esillä kyllä ne asiat, mutta en mä nyt tiä vaikuttiks se... se muhun. Musta siin oli se ongelma mun kannalta, että nää kehitysasiat oli politisoitu jotenkin ja UM:ssa [ulkoministeriössä] esimerkiksi se ensimmäinen henkilöstö, mikä tuli, niin ne oli aika pitkälti poliittisin perustein valittuja, ja myöhemmin myöskin, että... [–] Et se oli vähän... jotenkin se oli ... Vasemmisto oli monopolisoinut tän idean, mut mä taas ajattelin, että tää on tavallaan kuitenkin tämmönen yleismaailman asia, et ei... ja niinku mitä mä huomasin, niin kaikkein parhaiten siellä pärjäs ne ihmiset, jotka oli lähteny... otti sen työnä, et meni tekemään työtä, johon... voi olla tämmösiä yleisempiä motiiveja, mutta ei semmoisia, mitkä vaan idealistisista syistä lähti. Ne oli ne, jotka pettyi pahiten.³⁴³

Vastaavia vastakertomuksia löytyy myös Teiniliiton piiristä, jossa kansainvälisyys ja kansainväliset ihmisoikeudet kiinnostivat myös niitä, jotka eivät identifioineet itseään poliittisesti vasemmalle.³⁴⁴ Liisa Lalun mukaan taistolaiset ja vasemmisto osittain omivat rauhanliikettä ja Vietnamin sodan vastustusta, vaikka solidaarisuustoiminnalla oli todellisuudessa laajempi tuki ihmisten keskuudessa.³⁴⁵ Voidaan sanoa, että myös kehitys yhteistyöstä on rakennettu kuvaa radikaalin sukupolven projektina.³⁴⁶ Vaikka näkyvät kannanotot loivat mielikuvaa kehitys yhteistyön vasemmistolaisuudesta, todellisuudessa kehitys yhteistyö on aina koskettanut myös laajempia piirejä. Epäpoliittisempi solidaarisuusajattelu, josta tuli kehitysmaaliikkeen valtavirtaa erityisesti 1980-luvulla, vaikutti vasemmistolaisien liikkeiden kanssa samaan aikaan 1960-luvulta lähtien. Myös kirkon piirissä puhuttiin 1960-luvulla kansainvälisestä yhteisvastuusta ja kehitysmaiden auttamisesta. Kirsi Salosen mukaan eri liikkeet elivät kuitenkin 1970-lukujen poliittisten vastakkainasettelujen keskellä

omissa kuplissaan.³⁴⁷ Tänä päivänä 1970-luvun kärjistynyttä poliittista ilmapiiriä ja erityisesti taistolaisuutta kuvataan julkisessa keskustelussa varsin negatiivisessa valossa.³⁴⁸ Tämän vuoksi se, että haastateltava ottaa ulkopuolisen tarkkailijan roolin vasemmistolaisuutta ja ideologisuutta kommentoidessaan, voikin heijastaa paitsi haastateltavan omia menneisyyden motiiveja myös hänen nykyhetkessä syntynyttä haluaan ottaa etäisyyttä tänä päivänä kielteisiksi miellettyihin ilmiöihin.

Poliittiset vastakkainasettelut saivat 1980-luvulla väistyä 1970-luvun lopun yhden asian liikkeiden tai vaihtoehtoliikkeiden tieltä. Nimensä mukaisesti yhden asian liikkeet eivät noudattaneet vanhaa puoluejakoa vaan toimivat ajamansa asian ympärillä ja pystyivät hankkimaan kannatusta yli puoluerajojen.³⁴⁹ Kehitysyhteistyön kannalta niistä merkittävin oli prosenttiliike. Prosenttiliikkeellä oli laaja kannatuspohja.³⁵⁰ Se edusti kehitysyhteistyön solidaarisuuteen pohjaavia arvoja, ja sille kehitysmaiden auttaminen oli ennen kaikkea eettinen velvollisuus. Liikkeen tavoitteena oli nostaa joukkovoimalla Suomen kehitysyhteistyömäärärahat 0,7 prosenttiin bruttokansantulosta. Sitoumuksensa merkiksi liikkeen jäsenet luovuttivat kuukausittain yhden prosentin palkastaan kehitysyhteistyöhön.³⁵¹ Yhden asian liikkeet kuuluivat erityisesti 1960-luvulla syntyneiden kehitysyhteistyöntekijöiden nuoruuden ja aikuistumisen aikaan.

Halu auttaa kehitysmaita oli tämän kirjan 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla kentälle lähteneiden kohdalla usein herännyt globaalissa etelässä matkustamisen ja siellä tehdyn vapaaehtoistyön myötä. Kuitenkin edelleen myös kotimaan opiskelija- ja järjestötoiminta motivoi ihmisiä kehitysyhteistyöhön.³⁵² Aktiivinen kansalaisyhteiskuntatoiminta heijasteli 1980-luvulla kansalaisten tukea kehitysyhteistyölle. Prosenttiliikkeen lisäksi tällaista kansalaistoimintaa olivat kehitysmaakaupat ja -yhdistykset, joita perustettiin eri puolille Suomea ja jotka toimivat eräänlaisina vaihtoehtotoiminnan keskuksina.³⁵³

Esa Ahosen edellä oleva kuvaus kuitenkin osoittaa, että kehitysyhteistyön vasemmistolaisuus toimi edelleen 1980-luvulla kehitysyhteistyöntekijöiden vertailukohteena omille motiiveilleen. Vasemmistolaisuus liitetään erityisesti prosenttiliikkeen pohjalta vuonna 1985 perustettuun Kepaan ja sen kehitysjoukkolaisiin, joihin suurin osa aineiston

Kehitysmaakauppoja löytyi pieniltäkin paikkakunnilta. Ivalon maailman pohjoisin kehitysmaakauppa myyjineen on kuvattu 1987–1988. Kuvaaja tuntematon. Kansan Arkisto.

Prosenttiliikkeen ja kehitys yhteistyön toimintaryhmien mielenosoitus eduskuntatalon edessä 17.10.1981. Kuvaaja Leif Weckström. Journalistinen kuva-arkisto JOKA, Museovirasto.

1990-luvulla lähteneistä kuuluu. Vuonna 1989 voluntaarina kentälle lähtenyt Jouko Koppinen kuvaa tunnelmiaan Kepan koulutustilaisuudesta: ”Yli puolet Nicaraguuan ja Sambiaan haluavista kehitysjoukkolaisista oli kirkassilmäisiä maailmanparantajia, sellaisia Che Guevara -paidan pitäjiä.” Koppisen mukaan lähtijät olivat ”loistavia ihmisiä”, mutta hänen omat motiivinsa ja odotuksensa olivat erilaiset kuin heidän. Koppinen halusi tehdä järkevää työtä, oppia kieltä ja olla solidaarinen vähempiosaisia kohtaan. ”En kuvitellut kyvyistäni liikoja”, hän kertoo.³⁵⁴

Kepan kuvauksista käy hyvin ilmi muistitiedon subjektiivisuus. Kun toisille voluntaarit näyttäytyivät Che Guevara -paitaisina maailmanparantajina, toisten silmissä he olivat tiedostavia uranrakentajia. Antti

Peltari muistelee, että siinä missä lähtijöiden ikähaarukka ulkoministeriön valmennuksessa oli laaja ja kentälle lähdössä myös 50- ja 60-vuotiaita, Kepan valmennuskurssilla hänen kanssaan samaan aikaan olleet kehitysjoukkolaiset olivat kaikki kolmenkymmenen ikävuoden kieppeillä olevia, koulutettuja ja kielitaitoisia nuoria aikuisia, ”äärettömän motivoitunutta ja nuorta porukkaa”. He näkivät kehitysjoukot porttina kansainväliseen uraan:

Varmaan se maailmanparantamisen motiivi on ollu siinä kuitenkin myös mukana. En mä usko, että se on ollu pelkästään se kunnianhimo, mutta tottakai niinku oppiminen ja kehittyminen. Mut et tota tosi hyvää porukkaa, tosi osaavaa, ammattitaitosta ja sanoisin aika motivoitunuttakin porukkaa ja työorientaatio oli aika kohdallaan sillä porukalla, joka sinne hakeutu.³⁵⁵

1960-luvulla syntyneet Kepan voluntaarit, kansalaisjärjestöjen lähettämät työntekijät ja YK:n apulaisasiantuntijat eivät juuri viittaa omiin poliittisiin arvoihinsa tai motiiveihinsa. Solidaarisuus-säätiön kautta vuonna 1989 kentälle lähtenyt Helena Laukko on tässä suhteessa poikkeus. Hän toimii yksittäisenä esimerkkinä siitä, että ikäpolvessa oli myös poliittisesti motivoituneita lähtijöitä. Demarinuorissa vaikuttaneen Laukon varhainen nuoruus poliittisella 1970-luvulla näyttäytyy – kuten Jäniksenkin muistelussa – innostuksen ja aktivismin aikana, joka vaikutti syvästi hänen arvopohjaansa ja sitä kautta osaltaan (muttei yksistään) myös kehitysyhteistyöhön hakeutumiseen. Verkostot, joita Laukko oli luonut toimiessaan Teiniliiton Taksvärkki ry:n keräyssihteerinä, auttoivat häntä saamaan työpaikan Solidaarisuus-säätiöstä. Hän näkee kehitysyhteistyöuran luonnollisena jatkumona paitsi kiinnostukselleen matkustaa ja perehtyä kansainvälisiin kysymyksiin ja kulttuureihin, myös omalle poliittiselle toiminnalleen:

Mä oon ollu myös poliittisesti aktiivinen, jolloin tietenkin kehitysmaliike alun alkaen seiskytluvulta [1970-luvulta] oon ollu mukana siinä... siinä toiminnassa [– –] Ja oikeudenmukaisuus, solidaarisuus on ollu ne niinku kantavat teemat, jotka edelleenkin kantaa tähän päivään.³⁵⁶

Kuten aikaisemmilla ikäluokilla, 1960-luvulla ja sen jälkeen syntyneillä vähäiset maininnat poliittisista arvoista voivat ilmentää tietoista tai tiedostamatonta halua häivyttää poliittista taustaa siihen liitettyjen kielteisten mielikuvien vuoksi. Toisaalta hiljaisuus voi heijastella myös sitä, että 1980-luvun yhden asian liikkeiden kaudella aikuistunut ikäluokka ei jäsennä kehitysyhteistyöhön liittyviä arvoja yhtä selvästi puoluepolitiikan kautta kuin ne sukupolvet, jotka ovat saavuttaneet aikuisuuden joko radikaaliksi mielletyllä 1960-luvulla tai poliittiseksi mielletyllä 1970-luvulla. 1980-luvulla puoluepolitiikan tilalle nousivat esimerkiksi ympäristöajattelu ja tasa-arvoasiat. Moni puhuu suorasti tai epäsuorasti altruistisista arvoista mutta kuvaa niitä yleisluontoisesti maailman parantamisena, auttamisena, eriarvoisuuden vähentämisenä tai tasa-arvon ajamisena.³⁵⁷

Kehitysyhteistyön vasemmistolainen imago saattaa osin kummuta myös yhden asian liikkeistä. Niitä yhdisti 1980-luvun nousukaudella länsimaisen elämäntavan ja kulutusyhteiskunnan kritiikki: se kuului niin rauhanliikkeeseen, kehitysmaaliikkeeseen, ympäristöliikkeeseen kuin feministiseen naisliikkeeseenkin.³⁵⁸ Kehitysmaayhdistyksen kautta vuonna 1988 kentälle lähtenyt Raimo Lilja, joka toimi 1970–1980-luvun vaihtoehtoliikkeissä ja erityisesti ympäristöliikkeessä, nostaa esiin, ettei-vät eri liikkeet olleet erillisiä vaan antoivat voimaa toisilleen:

Tavallaan yks palanen sitä uutta maailmankuvaa on se, et niinku ympäristönsuojelua, tai tätä kulutusyhteiskunnan kritiikkiä, niin pitää lähestyä myös globaalista näkökulmasta. [– –] köyhyys ja [– –] luonnonvarojen ryöstäminen kehitysmaista, niin se on tavallaan se kääntöpuoli tätä meidän [– –] kulutusyhteiskuntaa. Että se... se tavallaan... se niinku siihen semmoseen kokonaiskuvaan kuului yhtenä palikkana. Ja se [– –] motivoi mua sitten lähtemään sille ensimmäiselle reissulle, tai ensinnäkin niinku liittymään tähän ja perustamaan tätä, [– –] kehitysmaayhdistystä Mikkelissä.³⁵⁹

Kansainvälinen solidaarisuus sai 1980-luvun lopulla uusia piirteitä yllä mainittujen liikkeiden lisäksi myös uusliberalistista talousjärjestelmää vastustavan globalisaatiokriittisen liikkeen ja kriittisen kehitysajattelun

myötä.³⁶⁰ Nimimerkki Senja kertoo olleensa aina kiinnostunut maailmanparantamisen teemoista. Kiinnostuksenkohteidensa vuoksi hän päätyikin opiskelemaan ympäristötutkimusta ja kehitysmaantutkimusta. Kun Senja lähti kentälle 2000-luvun alussa, taustalla ei ollut optimismi tai usko kehitysyhteistyöhön. Päinvastoin hän kertoo olleensa hyvin kriittinen kehitysyhteistyötä kohtaan mutta halunneensa selvittää työhön osallistumalla, miten maailmasta saisi tasa-arvoisemman. Senja päätti lähteä kentälle kansalaisjärjestön kautta, koska ajatteli, että järjestöjen tekemä työ oli vähemmän ”vahingoittavaa etelän maiden kehitykselle”. Hän ajatteli järjestöjen toiminnan aiheuttavan vähemmän riippuvuutta, koska rahaa liikkui siinä vähemmän. Paikalliset toimijat olisivat ”lähellä” ja tulisivat paremmin kuulluiksi.³⁶¹

Tämän kirjan aineistossa on vain kolme 2000–2010-luvuilla ensimmäistä kertaa kentälle lähtenyttä muistelijaa. Aineistolla ei siis päästä kattavasti käsiksi 2000-luvun lähtömotiiveihin. Pamela Whiten mukaan Senjan edustama kehityskriittinen ajattelu on kuitenkin hyvin yleistä kehitysyhteistyöuralle tähtäävien, vastavalmistuneiden nuorten keskuudessa. Usein kriittisyys omaksutaan osana kehitystutkimuksen opintoja, mikä Whiten mukaan saattaa olla yksi syy sille, miksi alalle vasta valmistuneet eivät puhu altruistisista motiiveista. Tänä päivänä ei ole enää poliittisesti korrektia tai ammatillista suhtautua työhön ”maailman pelastamisen” ja ”valkoisena pelastajana” toimimisen kautta.³⁶² Ajattelumallin muutos voi osaltaan vaikuttaa myös 1970–1990-luvuilla kentälle lähteneiden muisteluun. Moni heistä on ollut aktiivisesti mukana kehitysyhteistyössä vielä 2000- ja 2010-luvuilla. Kehitysyhteistyön nykyvirtauksiin sopimattomia motiiveja saatetaan vähätellä tai häivyttää ja korostaa niiden sijasta aikaan paremmin sopivia syitä, kuten uraan ja ammattiosaamiseen liittyviä tekijöitä. Idealismi, optimismi ja auttajan rooli voivat näyttäytyä tämän päivän ja mahdollisesti oman työkokemuksenkin näkökulmasta naiiveina, vaikka aikanaan ne saattoivat olla perusteltu tapa suhtautua apuun.

Maailmanparantajista ja golfin pelaajista uranrakentajiin

No mulle siis se on se, mikä saa tekemään tätä työtä, on ne ihmiset. Ja tavallaan se, että mä uskon siihen, että... et sekini, mitä minä teen, voi nimenomaan auttaa... auttaa tavallaan muuttamaan tätä maailmaa oikeudenmukaiseks meille kaikille.³⁶³

Ensimmäinen asia mulle ei oo ollu se palkka. Toki sillä tavoin, että mä oon kyllä määrittäny sen, että missä mä koen, et on sen mun ammattitaidon hinta ja mä sanoisin, et mun mielestä pikkasen ärsyttää kansalaisjärjestöissä niinkun sellanen asia, et pitäis tehdä asioita niinku jollain pyhällä hengellä, tai ilmaseks.³⁶⁴

Silke Rothin näkemys kehitysyhteistyöntekijöistä ”intohimoisina ammattilaisina”, joita motivoi ennen kaikkea halu tehdä merkityksellistä ja mielekästä työtä, kuvastuu hyvin yllä olevissa lainauksissa. Niissä YK:n järjestössä työskentelevä, 1990-luvulla uransa aloittanut suomalainen kuvaa kehitysyhteistyötä samanaikaisesti sekä auttamishalusta kumpuavana intohimona että leivän pöytään tuovana palkkatyönä. Merkityksellisyys syntyy eri ihmisille eri asioista: toisille altruistisista motiiveista, auttamisesta ja yhdenvertaisuuden ajamisesta, toisille mahdollisuudesta nähdä, kokea ja olla hyödyksi.³⁶⁵ Samalla kehitysyhteistyöhön liittyy samanlaisia odotuksia itselle saatavista aineettomista ja materiaalisista hyödyistä – palkasta, oppimisesta ja henkisestä kasvusta – kuin muihinkin ammatteihin.³⁶⁶

Kommentti palkasta voidaan lukea myös kannanottona, jossa työntekijä käsittelee ristiriitaa auttamisen ja hyötymisen välillä ja määrittää suhdettaan yleisiin käsityksiin kehitysyhteistyön motiiveista, kutsumusluonteesta ja oikeasta tavasta elää Apumaassa. Puhuminen kehitysyhteistyöstä itselle saatavista eduista voi olla kiusallista ja hankalaa. Siihen liittyy paljon ambivalentteja tunteita, jotka voivat saada haastateltavat vaikenemaan motiiveistaan. Anne-Meike Fechterin mukaan tämä ambivalenssi syntyy julkisten odotusten ja henkilökohtaisten motiivien välisestä ristiriidasta. Kehitysyhteistyön julkinen kuva perustuu vahvasti altruistisiin motiiveihin. Kehitysyhteistyö käsitetään pohjimmiltaan

kehitysmaita hyödyttävänä lahjana, jonka pitäisi olla vapaa yksilöiden, organisaatioiden ja valtioiden oman edun tavoittelusta. Se mielletään kutsumustyöksi, johon kuuluu epäitsekkyyden ja valmius auttaa muita, joskus jopa oman turvallisuuden uhalla.³⁶⁷ Pamela Whiten ja Peter Devereux'n mukaan altruismi nähdäänkin usein piirteenä, joka erottaa kehitysyhteistyöntekijät muista ulkomailla asuvista kansainvälisistä asiantuntijoista, kuten diplomaateista, sotilaista ja yritysmaailman ammattilaisista.³⁶⁸ Myös Suomessa kehitysyhteistyö nähdään mielipidemittausten perusteella vahvasti moraalisen velvoitteena.³⁶⁹

Moraalinen pohdinta oman työn oikeutuksesta ei koske pelkästään materiaalisia etuja.³⁷⁰ Kehitysyhteistyöstä saatava rahallinen korvaus on kuitenkin moraalisen pohdinnan kannalta erityisen hankala aihe. Useimpien ammattien kohdalla työn tekemistä osittain tai kokonaan palkan vuoksi ei nähdä lähtökohtaisesti ongelmana. Sen sijaan kehitysyhteistyön kohdalla taloudellisen hyödyn tavoittelu muuttuu mielikuvissa muiden köyhyydellä tienäämiseksi ja lähtökohtaisesti ”vääräksi syyksi” osallistua työhön.³⁷¹ Tähän kirjaan osallistuneista selvä vähemmistö – vain neljä 1970–1980-luvuilla uransa aloittanutta kehitysyhteistyöntekijää – kertoo taloudellisten syiden vaikuttaneen merkittävästi tai lisämotiivina päätöksensä lähteä kentälle.³⁷² Heistä kolme kuuluu vuosina 1965–1985 kentälle lähteneeseen kehitysyhteistyön ensimmäiseen sukupolveen. Samoin Pamela Whiten haastateltavista vain kaksi kertoo taloudellisten syiden vaikuttaneen merkittävästi lähtöönsä kentälle. Whiten haastateltavat puhuivat palkasta samaan tapaan kuin edellä siteerattu YK-järjestön työntekijä. Palkan tuli riittää takaamaan kohtuullinen elintaso ja kattamaan perheen kulut.³⁷³ Palkka ja muut edut ovat kuitenkin saattaneet vaikuttaa esimerkiksi lähettäjäorganisaation valintaan. Jos tietty organisaatio on pystynyt työllistämään myös asiantuntijan puolison tai maksamaan lasten koulutuksen kohdemaassa, on se monelle perheelle ollut taloudellisesti loogisempi valinta kuin sellainen organisaatio, joka näin ei pystynyt tekemään. Raha ei kuitenkaan ole ollut varsinainen syy lähtöön.³⁷⁴

Olli Alhon tutkimus antaa varsin toisenlaisen kuvan suomalaisten motiiveista 1970–1980-lukujen taitteessa. Alhon 1970-luvun lopulla haastattelemissa kehitysyhteistyöntekijöistä vain viisi kertoi lähteneensä

kehitysmaihin ”puhtaasti altruistisista” syistä, kuten halusta auttaa kehitysmaita. Sen sijaan taloudelliset syyt olivat yksi useimmin mainituista syistä kentälle lähtöön. Taloudellinen motiivi oli jopa niin merkittävä, että Alho toteaa sen ”ilmeisesti vaikuttaneen selvän enemmistön lähtöpäätökseen”.³⁷⁵

erot voivat johtua haastatteluteknisistä syistä. Toisin kuin Alhon tutkimuksessa tämän kirjan haastateltavilta ei kysytty erikseen taloudellisten etujen merkityksestä lähdölle.³⁷⁶ Näin niistä on ollut helpompi vaieta. Tähän tutkimukseen osallistuneilla on myös voinut olla jo lähtökohtaisesti erilaiset motiivit kuin Alhon haastateltavilla. Alhon informantit ovat bilateraalaisia asiantuntijoita, joiden työsuhde-edut ovat yleensä olleet paremmat kuin lähetystyöntekijöillä, kehitysjoukkolaisilla ja kansalaisjärjestöjen työntekijöillä, joita taas tämän kirjan 1960–1990-luvuilla kentälle lähteneistä muistelijoista on huomattava osa, kaikkiaan 19 (ks. kuvaaja 1).

Myös haastatteluajankohta on voinut vaikuttaa haastateltavien valmiuteen puhua taloudellisista motiiveistaan. Vaikka kehitysyhteistyöllä on aina ollut vahva moraalinen perusta, Alhon haastateltavien valmius puhua voi selittyä sillä, että osa heistä rinnastaa asiantuntijatehtävänsä vahvemmin oman alansa palkkatyöhön kuin kehitysyhteistyöhön.

Tänä päivänä kehitysyhteistyö on ala, jolle suuntaudutaan usein jo nuorena joko vapaaehtoistyössä saadun kokemuksen tai yliopistojen kehitysmääpintojen kautta.³⁷⁷ Vielä 1980–1990-lukujen vaihteessa kehitysyhteistyöhön lähdettiin usein Suomessa hankitun toimialakohtaisen osaamisen perusteella. Tehtäviin ei haettu kehitysyhteistyön spesialisteja, vaan varsinainen kehitysyhteistyö opeteltiin kentällä.³⁷⁸ Alhon 1970-luvun lopussa haastattelemissa suomalaisista vain muutamalle kehitysyhteistyöhön lähtö oli osa tietoista urasuunnitelmaa, jossa asiantuntijatyö nähtiin portaana kansainväliselle uralle.³⁷⁹ Useimmin kehitysyhteistyöuralle päädyttiin sattuman, kokeilun tai ammatillisen sivupolun kautta.³⁸⁰ Työn hedelmistä nauttiminen ei välttämättä ollut yhtä kielteistä oman palkkatyön ja oman alan asiantuntijuuden kontekstissa. Paremmat elintason ja erilaisten etujen hankkiminen ulkomaankomennuksilta ei myöskään ollut poikkeuksellista sinä aikana, jolloin etenkin ensimmäinen kehitysyhteistyöpolvi eli varhaista aikuisuuttaan. Suomalaisen

työelämän massailmiöihin kuului 1960–1970-luvuilla teollisuustyöläisten muutto Ruotsiin korkeampien palkkojen perässä. Pelkästään huippuvuotena 1969–1970 Ruotsiin lähti 80 000 suomalaista.³⁸¹

Haastateltavista mutkattomimmin taloudellisista eduista puhuvat kaksi bilateraalista asiantuntijaa ja konsulttiyhtiön työntekijä, jotka aloittivat uransa 1970–1980-luvuilla. Kehitysyhteistyöhön on voitu suhtautua myös hyvin pragmaattisesti tai jopa kyynisesti. Auttamisen sijasta työn mielekkyys on syntynyt tällöin palkasta tai ekspatriaattiaseman mahdollistamasta elämäntavasta Apumaassa:

Mikään maailmanparantaja minä en oo koskaan ollu, kyllä minä olen, tuota, elääkseni tätä tehnyt ja... ja ihan kunnollisen elin... kunnollisen palkan olen saanut.³⁸²

Mä en kovin valoisana näe tätä koko kehitysyhteistyöhömmä. Mul on ollu semmonen mentaliteetti, et jos joku halua maksaa siitä, niin tehään tälläsi hommia, niin se on sen päänsärky. Kyllähän näitä tekee, kun ollaan sellasessa paikassa, mistä pitää, sellasessa ympäristössä. Toiset on ottanut sen liian vakavasti, et kun ei mitään saa aikaseks.³⁸³

Vaikka kehitysyhteistyöntekijöiden asema ja tulotaso ovat vaihdelleet tehtävästä ja lähettäjäorganisaatiosta riippuen, asiantuntijatehtävät ovat sisältäneet myös palkkaan, statukseen ja elämäntapaan kuuluvia etuja, jotka ovat houkutelleet kentälle. Alhon tutkimuksessa enemmistö asiantuntijoista on katsonut elintasonsa nousseen.³⁸⁴ Eräs asiantuntija toteaa, että esimerkiksi 1980-luvulla bruttopalkka saattoi yrityspuolella olla pienempi kuin Suomessa. Peruspalkka oli kuitenkin kokonaan verovapaa, minkä vuoksi kehitysyhteistyöpeleistä jäi paljon enemmän käteen. Tämä teki kehitysyhteistyöstä ”hyväpalkkaista työtä”.³⁸⁵ Palkan lisäksi etuihin saattoivat sopimuksesta riippuen kuulua myös verovapaa paikalliskorotus ja perhekustannusten korvaus, ilmainen asunto, lasten maksullisen koulutuksen korvaus sekä rahallinen korvaus erilaisista muutto- ja varustautumiskuluista. Toisaalta esimerkiksi YK:n apulaisasiantuntijoiden tuli hankkia ja maksaa itse asuntonsa ja kulkuneuvonsa.³⁸⁶ Osa kansa-

laisjärjestöjen ja lähetysjärjestöjen työntekijöistä saattoi puolestaan työskennellä hyvin vaatimattomissa olosuhteissa.

Ensimmäisen kehitys yhteistyösukupolven muistelijoiden mukaan yksi suomalaisten paljon hyödyntämä etu oli mahdollisuus ostaa verovapaa auto.³⁸⁷ Sillä oli perheille suuri taloudellinen merkitys. Taloussanomissa veroedun kerrottiin kattaneen 1990-luvulla jopa keskituloisen palkansaajan vuoden ansiot. Sitä verrattiin korvaukseksi toisen puolison ansionmenetyksestä.³⁸⁸ Kentälle lähteminen – väitetysti – pelkästään auton takia onkin muodostunut yhdeksi tyyppiesimerkiksi kehitys yhteistyön itsekkäistä motiiveista.³⁸⁹ Suomalaisten muistellaan myös olleen tunnettuja kalliista automerkeistä, kuten Mersuista.³⁹⁰ Kaksi vastaajaa kertoo auton toimineen 1970-luvulla lisähokuttimena myös omalle lähdölleen:

No, se auto oli siinä [– –] No se oli itse asiassa silloin, kun me lähdettiin [– –], niin tuota, se oli kyllä... se... tai se motiivi, että... että lisämotiivi, siis... Siis meistä oli mukava lähteä ulkomaille ja tuota... eikä meillä ollu semmosta erityistä rikastumisen tarvetta. Meil oli... meil oli asunto... oli jo. Jotkut lähti sitä varten, et ne lähti tienaamaan oikeesti asuntoa ja... ja ne todennäköisesti pystyivät sen säästämäänkin. Ja tuota, että kun se homma oli tehty, niin he ei halunnu toista kertaa.³⁹¹

Erilaisten motiivien väliset jännitteet näkyvät siinä, miten kehitys yhteistyöntekijät rakentavat omaa identiteettiään peilaamalla omia lähdön syitä muiden kehitys yhteistyöntekijöiden oletettuihin motiiveihin.³⁹² Vaikka kehitys yhteistyöntekijät eivät puhu omista taloudellisista vaikuttimistaan, he kommentoivat usein muiden taloudellisia motiiveja. Tämä vastaa poliittisten motiivien muistelua ja osin myös liittyy siihen puheena ”idealisteista” ja ”maailmanparantajista”. 1970–1980-lukujen kehitys yhteistyötä kuvataan samanaikaisesti sekä idealismin että taloudellisten motiivien kulta-ajaksi. Muistelussa siihen liitetään kaksi Apumaassa vaikuttanutta kehitys yhteistyöntekijän stereotyyppiä, joista ensimmäinen on naiivit maailmanparantajat tai idealistit. He eivät hyvis- tä tarkoituksistaan huolimatta välttämättä olleet hyviä kehitys yhteistyön-

tekijöitä, koska eivät lopulta pystyneet sopeutumaan Apumaan realiteetteihin omien epärealististen odotustensa vuoksi.³⁹³ Toinen stereotyyppi on Apumaassa seikkailevat, yläluokkaisesta elämäntyylistä nautiskelevat ”golfin pelaajat”. He keskittyvät hyötymään ekspatriaatin statuksesta ja Apumaan epätasa-arvoistavista rakenteista:

Ja on ihmisiä, jotka ottavat etäisyyttä, on ihmisiä, jotka on tulleet sinne jostain muusta syystä kun [–] tällasessa kehitysmaaideologiassa mielessä. Se on kyllä vaikeeta sitten, jos se syy on joku muu, eli että mä olen täällä nytten pakolliset kolme vuotta ja yritän nyt tehdä – juuri ja juuri – tän homman, ja käydä – niin paljon kun mahdollista – pelaamassa golfia ja saada ton handicapin mahdollisimman alhaseksi, mieluummin seiskaksi kun viideksitoista.³⁹⁴

Näin kollegoistani, että useille ylellinen expatin elämä oli suuri houkutus uimarantoiheen, koirineen ja luksusautoineen [–] Omat intressini taas olivat aivan muualla kuin golfin peluussa.³⁹⁵

Myös tutkimuksessa ja julkisessa keskustelussa kehitys yhteistyöntekijöitä on jaoteltu altruististen ja individualististen – tai itsekkäiden – motiivien perusteella erilaisiin ryhmiin tai stereotyyppeihin. Yksi tunnetuimmista on johdannossa mainittu R. L. Stirratin jaottelu kehitys yhteistyön altruistisiin *lähetysaarnaajiin*, palkan ja ekspatriaattielämäntyylin motiivoimiin, kyynisiin *palkkasotureihin* ja kotimaahan Apumaan kokemukseensa jälkeen sopeutumattomiin, projekteja kiertäviin *kiertolaisiin*.³⁹⁶ Suomessa Kalervo Siikala kirjoitti kehitys yhteistyön maailmanparantajista ja realisteista jo 1960-luvun alussa.³⁹⁷ Olli Alhon mukaan 1970-luvun lopussa oli taas yleistä puhua kahdesta asiantuntijatyypistä, idealisteista ja realisteista. Edelliset lähtivät kehitys yhteistyöhön altruistisista, jälkimmäiset egoistisista syistä.³⁹⁸ Alhon aineistosta ilmeni, että taloudellisista motiiveista syyllyttäminen aiheutti joskus myös riitaa suomalaisasiantuntijoiden välille.³⁹⁹

Vaikka lähdön syyt vaihtelevat eri ihmisillä, yksittäisten työntekijöiden luokittelu yksiselitteisesti lähetystyöntekijöiksi tai palkkasotureiksi on hankalaa. Kuten Alho ja White ovat myös suomalaisten osalta toden-

neet, kehitysyhteistyöntekijöillä on samanaikaisesti useita syitä lähteä kentälle, ja niitä on yleensä vaikea laittaa tärkeysjärjestykseen. Lisäksi motiivit voivat muuttua ajan myötä ja kontekstien vaihtuessa. Altruistiset ja omaan etuun liittyvät motiivit eivät myöskään sulje toisiaan pois vaan ilmenevät rinnakkain.⁴⁰⁰ Kuten eräs ensimmäisen polven bilateraalin asiantuntija – itseensäkin viitaten – toteaa, kentälle voitiin lähteä samaan aikaan sekä ”hyvántahtoisuudesta” että siksi, että ”siitä oli itselle sitten tiedossa kohtuullisen hyviä etuja”.⁴⁰¹

Stirratin mukaan arkkityypit kertovat pikemminkin siitä, miten kehitysyhteistyöntekijät näkevät itsensä ja muut Apumaan sisäisten jännitteiden ja ristiriitojen keskellä, kuin siitä, millaisia ihmisiä Apumaassa on työskentellyt ja kuinka hyvin he ovat työnsä tehneet.⁴⁰² Harva suomalainen itsekään tunnustautuu itsekkääksi golfin pelaajaksi tai naiiviksi idealistiksi. Sen sijaan oma ammatti-identiteetti haetaan usein jostain näiden kahden ääripään välimaastosta. Sitä kuvataan joko pragmaattisena maailmanparantamisena tai ammattilaisen realismina, joissa kummassakin omat toiveet ja toiminta suhteutetaan Apumaan realiteetteihin.⁴⁰³ Itsensä vertaaminen stereotyyppeihin on keino jäsentää omia motiiveja. Toisaalta se voi olla myös tapa käsitellä julkisten ja henkilökohtaisten motiivien välistä ristiriitaa ja lievittää etuoikeutetun aseman aiheuttamaa syllisyys tunteita.⁴⁰⁴

Eri työmuotoihin liitetään myös erilaisia motiiveja. Kehitysyhteistyöntekijöiden parissakin varsin yleinen käsitys on, että bilateraalina asiantuntijoina ja etenkin konsulttiyhtiöiden palkkalistoilla kehitysmaihin lähtevien motiivit ovat itsekkäämmät kuin kansalaisjärjestöissä työskentelevien. Myös tämän kirjan esimerkkien perusteella olisi houkuttelevaa tehdä vastaava jako, joka jossain määrin voikin pitää paikkansa. Konsultin ja asiantuntijan tehtäviin kuului etuja, jotka saattoivat houkuttaa kentälle henkilöitä, jotka eivät olleet vahvasti motivoituneita kehitysmaiden auttamisesta sinänsä. Kansalaisjärjestöjen tarjoamat taloudelliset houkuttimet taas olivat ilmeisesti pienemmät. Kehitysjoukkokomitean mietintöön sisältyi jopa periaatteellinen vaatimus siitä, että kehitysjoukkolaisen motiivina ei saanut olla taloudellisen edun tavoittelu.⁴⁰⁵ Samalla kehitysjoukkojen etuna pidettiin niiden alhaisia kustannuksia.⁴⁰⁶ On huomattavaa, että valtaosa kirjan muistelijoina puhuu lähden kohdalla jollain tavoin

hyväntahtoisuudesta, halusta auttaa ja työskennellä ihmisten hyväksi, tai viittaa muussa yhteydessä työn ”kehitysmaaidologiseen” puoleen, vaikka ei toisi solidaarisuusajattelua korostetusti esille. Heistä pääosa kuuluu kentälle vuosina 1985–2000 lähteneeseen sukupolveen, joka koostuu pääasiassa Kepan voluntaareista ja muista kansalaisjärjestötoimijoista.⁴⁰⁷

Toisaalta suoraviivaista jakoa voi myös kyseenalaistaa. Esimerkiksi Jänis ja Teräväinen toimivat esimerkkeinä siitä, että altruistiset motiivit ovat olleet tärkeitä myös bilateraali- ja yhteispohjoismaisten hankkeiden asiantuntijoille. Aineiston kolmesta konsultista yksi viittaa niin ikään auttamiseen. Lisäksi on muistettava, että haastateltavista vain muutama suoranaisesti kieltää auttamismotiivin. Mainitsematta jättäminen ei välttämättä tarkoita motiivin puuttumista. Vastaavasti kansalaisjärjestötyöhön voi liittyä oman edun tavoitteluun liittyviä motiiveja, vaikka niitä ei erikseen mainita. Kuten tässä kirjassa myöhemmin osoitetaan, myös Kepan voluntaarit elivät muiden ekspatriaattien tapaan varsin hyvin paikalliseen väestöön verrattuna. He olivat kiinnostuneita urastaan ja omista työsuhte-educistaan. Taloudellinen hyöty ja elintaso eivät myöskään olleet ainoita kehitysyhteistyön etuja. Vapaaehtoistyöntekijä, lähetti tai kansalaisjärjestön työntekijä saattoi päästä kentällä asemaan, joka ei päätöksentekovallan, arvostuksen tai työn merkittävyyden osalta ollut hänelle ammatillisesti mahdollinen kotimaassa.⁴⁰⁸

Eroa ammattiryhmien välillä häivyttää osaltaan myös kehitysyhteistyöuran luonne. Silke Rothin mukaan kehitysyhteistyöntekijöillä on tyypillisesti rajaton ura (eng. *boundaryless career*), eli työntekijät liikkuvat eri maiden, hankkeiden, sektoreiden ja organisaatioiden välillä.⁴⁰⁹ Whiten mukaan näin on myös suomalaisten kehitysyhteistyöurien kohdalla.⁴¹⁰ Rajattomuus näkyy selvänä myös tämän kirjan aineistossa. On hyvin tyypillistä, että sama muistelijä on työskennellyt uransa varrella erilaisissa tehtävissä ja organisaatioissa. Kansalaisjärjestötoimija saattoi siirtyä esimerkiksi bilateraalisen hankkeen asiantuntijaksi tai konsultiksi.⁴¹¹ Pitkä kokemus eri organisaatioista ja tehtävistä saattoi tehdä kyyniseksi. Suomalaisten kehitysyhteistyöuria kartoittaneen Whiten aineistossa tyypillisempää kuitenkin oli, että uran alun altruistiset motiivit eivät hävinneet organisaatiosta toiseen siirryttäessä. Iän ja kokemuksen karttuessa suhtautuminen työhön kuitenkin muuttui usein pragmaattisemmaksi.⁴¹²

Whiten mukaan eri organisaatioiden työntekijöiden motiiveissa ei ylipäätään ole haastattelujen perusteella havaittavissa merkittäviä eroja.⁴¹³ Myös Stirratin mukaan kehitysyhteistyön ”palkkasotilaat” ja ”lähetysaarnajat” ovat tulleet lähemmäksi toisiaan kehitysyhteistyön ammatillistumisen myötä.⁴¹⁴ Aikaisempi tutkimus on myös kyseenalaistanut puhtaan altruismin olemassaolon – ja ylipäätään sen tarpeellisuuden. Esimerkiksi Stirratin mukaan motiiveilla ei näyttäisi olevan merkitystä siihen, miten hyvin kehitysyhteistyöntekijät lopulta hoitavat työnsä. Altruismin saattaa korvata esimerkiksi ammattietiikka ja -ylpeys.⁴¹⁵

Kehitysyhteistyön ammatillistuminen sekä uran rakentaminen liitetään erityisesti 2000-luvun työntekijäpolveen. Whiten mukaan suomalaisten kohdalla isompi ero motiiveissa – tai ainakin tavassa kertoa niistä – löytyykin mahdollisesti eri sukupolvien kuin eri organisaatioiden väliltä. Kehitysyhteistyön ammatillistumisen ja pääsyaatimusten kasvun myötä 2000-luvun sukupolvet eivät puhu enää auttamisesta tai palkasta vaan itsensä kehittämisestä ja tietoisesta uran rakentamisesta.⁴¹⁶ Tämä näkemys on tuttu myös vanhemmille kehitysyhteistyöntekijöille. Eräs heistä kuvaa viimeisimpiä vuosikymmeniä idealismin kuolemana:

Kyllä minusta se on kansainvälistyminen nyt ja... ja tuota, maailman näkeminen ja itensä kehittäminen, että ehkä nähdään nyt paljon enemmän tommosena oman itsensä kehittämisenä kuin köyhien auttamisena. [– –] Ne, jotka sinne lähtevät – niin ne on kuitenkin aika pitkälle koulutettuja, ne on kaikki käytännössä yliopistotason koulutuksen saaneita. [– –] Ehkä... silloin on [– –] miettiny näitä asioita ja... ja ymmärtäny ehkä sen, että... että yhden henkilön tämmönen apupanos on kyllä [– –] aika sittisontiaisen tasonen..., niin mitätön, niin kyllä se... kyllä se aika tärkeä on, että itse oppii siellä ja ehkä siinä samalla pystyy jotain pientä, mitätöntä antamaan, [– –] niin se on se ehkä semmonen riittävä tavoite tuommolle hommalle.⁴¹⁷

Työhön ja itsensä kehittämiseen liittyvät syyt olivat kuitenkin tärkeitä myös aikaisempina vuosikymmeninä. Tutkimuksen perusteella 1970–1990-luvuilla lähteneillä auttamis- tai seikkailunhalu kietoutui

usein muutoksen hakemiseen, ammatti-identiteettiin ja uraan liittyviin motiiveihin: oppimiseen ja ammattitaidon kasvattamiseen, omien taitojen ja kykyjen testaamiseen ja ammatilliseen itsensä toteuttamiseen.⁴¹⁸ Näiden mahdollisuuksien lisäksi kehitysmaat tarjosivat Kontisen mukaan 2000-luvulla väylän uuden suunnan etsimiseen elämän kriisi- ja taitekohdissa, kuten avioeron tai nuoruuden identiteetikriisien keskellä, lasten muuttaessa pois kotoa tai silloin, kun ihminen oli leipääntynyt työhönsä.⁴¹⁹

Tämän kirjan lähtemistä koskevat muistot sopivat edellä esitettyyn kuvaan. Kun työ ja arki Suomessa muuttuivat rutiiniksi, Apumaa tarjosi monelle 1970-, 1980- ja vielä 1990-luvullakin lähteneelle mahdollisuuden elämänmuutokseen. Taustalla saattoi olla paitsi oppimisen- ja vaihtelunhalu myös kokemus leipääntymisestä tai siitä, että ”pystyisi antamaan enemmän” kuin työ Suomessa vaati.⁴²⁰ Joskus syy lähteä oli varsin pragmaattinen: silmiin sattunut kehitysyhteistyötehtävä sopi hyvin uutta työpaikkaa etsivän ammattiprofiiliin.⁴²¹

Vaihtelun lisäksi kehitysyhteistyö tarjosi osalle mahdollisuuden tehdä työtä, joka sopi paremmin omiin arvoihin ja odotuksiin kuin työ Suomessa. Ugandassa elämäntyönsä tehnyt Riitta Kujala työskenteli ennen lähtöään terveyskeskuslääkärinä Janakkalassa vuosina 1976–1986. Kujala piti kovasti työstään sen laaja-alaisuuden vuoksi, mutta kolikon kääntöpuolena oli hirmuinen työmäärä. Työtuntien venyessä ”rupes niinku mietityttämään se [– –] et onks tää nyt tätä mun elämää, et mä teen aamu kaheksasta iltä kahteenkymmeneenkahteen töitä, et millonka mä sitten niinku elän”. Toisaalta Kujala ei halunnut hakea muutosta työhön erikoistumalla, koska hän koki kokonaisvaltaisen yleislääkärin työn tärkeäksi. Toinen sydäntä lähellä oleva asia työssä oli lääkärin sosiaalinen vastuu, yhteiskunnan heikompiensaisten tukeminen, jota Janakkalassa ei kuitenkaan täysin päässyt harjoittamaan. Pohdinnat omien arvojen ja kiinnostuksenkohteiden mukaisesta työstä veivät lopulta kentälle:

Jos mä... mä haluaisin pois tästä hommasta johonkin koitteleen siipiäni ja mikä olis semmonen, joka... joka kattas sitten kaiken, mutta sitten tois sen... niinku sen sosiaalisen dimension ja sitten se oli se kehitysyhteistyö.⁴²²

Vaikka erityisesti kehitys yhteistyön pysyvistä vaikutuksista on monia näkemyksiä, saattoi pienessä, yksilöiden mittakaavassa oma työ kehitysmaissa olla Suomessa tehtyyn työhön verrattuna vaikutukseltaan suurempaa tai sen tulokset helpommin havaittavissa. Kehitysmaissa ihmisten elämään saattoi käytännön työllä tuoda välittömän avun.⁴²³ Onnistuminen vaikeassa ympäristössä tarjosi itselle onnistumisen kokemuksia ja tunteen siitä, että omalla työllä on merkitystä.

Kuten todettua, Apumaa on paradoksaalinen toimintaympäristö, joka saattaa vastata jopa päinvastaisiin tarpeisiin. Toiset hakivat kehitys yhteistyöstä muutosta. Toisille työ kehitysmaissa tarjosi paluun entiseen Suomen muuttuessa ja kehittyessä ympärillä. Esko Ikävalko lähti ensimmäiselle kehitys yhteistyökommennukselleen Sambiaan vuonna 1980. Suomeen paluun jälkeen hänet rekrytoitiin Maaseutukeskuksen johtajaksi. Tässä työssä Ikävalko työskenteli kymmenisen vuotta käyden välissä virkavapauden turvin parin vuoden kehitys yhteistyökommennuksella Etiopiassa. Vuonna 1995 hän kuitenkin irtisanoutui lopullisesti johtajan työstä ja siirtyi kehitys yhteistyöhön. Ikävalko kertoo, että tunsu tuolloin antaneensa työlleen kotimaassa jo kaiken, mitä annettavissa oli. Tähän tunteeseen vaikutti muiden seikkojen rinnalla Suomen oma kehitys. Vaikka maatalouden piirissä työskennelleet vähenivät jo 1960-luvulla rakennemuutoksen seurauksena, Ikävalko muistaa, että valmistuttuaan maatalousekonomiksi 1960-luvun lopulla oli maatalousasiantuntijoista vielä Suomessakin pulaa.

Vuonna 1995 tilanne oli päinvastainen. Suomi oli kokenut laman ja kytkeytynyt EU-jäsenyyden myötä entistäkin kiinteämmin globaaliin talouteen. Afrikassa maatalous oli edelleen peruselinkeino ja elämän ehto, mutta Suomessa näkymät olivat pessimistiset ja pienviljelijät kokivat jäävänsä globalisaation jalkoihin. Kehitys yhteistyö saattoikin kytkeytyä omanarvontunteeseen.⁴²⁴ Se tarjosi kotimaan työelämän mullistuksessa kokemuksen siitä, että oma elämäntyö ja ura olivat edelleen mielekkäitä ja tärkeitä:

Et tuota näin romanttisesti sanotaan, et siel voi tehdä samaa hommaa kuin miun isä teki tääl asutusneuvojana ja saada niinku maata... maataloustuotantoa kasvamaan, niin se oli reilua hommaa.

Siellä pyrittiin parempiin satoihin ja parempiin tuloihin, kun täällä piti panna peltoja pakettiin.⁴²⁵

Tämän kirjan aineistolla ei juuri päästä käsiksi kehitysysteistyömaailman 2000-luvun lähtömotiiveihin vanhempien kehitysysteistyöntekijöiden niistä esittämiä arvioita sekä muutamaa muistoa lukuun ottamatta. Kehitysysteistyön eriytyminen omaksi alakseen on kansainvälinen ilmiö.⁴²⁶ Suomessa sitä todennäköisesti vauhditti myös 1990-luvun alun lama ja sitä seuranneet kehitysysteistyön leikkaukset.⁴²⁷ Lama muutti Suomea – ja suomalaista työelämää – monella tapaa, kun talouskasvu katkesi ja täystyöllisyys vaihtui työttömyydeksi. Epävarmuus lisääntyi, kun koulutus ei enää tarjonnutkaan vakaata toimeentuloa.⁴²⁸ Kehitysysteistyömäärärahojen leikkaamisen myötä myös kehitysysteistyön työpaikat vähenivät ja kilpailu olemassa olevista paikoista lisääntyi. Tämä mahdollisesti nosti esimerkiksi opintojen tai vapaaehtoistyön kautta hankitun osaamisen merkitystä rekrytoinneissa. Kentälle ei ollut enää yhtä helppo päästä kuin 1980-luvun suurten hankkeiden aikana. Alalle tänä päivänä pyrkivien on Whiten mukaan todennäköisesti pakkokin olla uraorientoituneita ja kehittää jatkuvasti osaamistaan, koska jalan saaminen oven väliin on hankalaa.⁴²⁹

Toisaalta kehitysysteistyöntekijöiden määrä ja rooli kentällä muutuivat 1990-luvulla myös kehitysparadigman muutoksen myötä. Kansalaisjärjestöjen rooli kasvoi, ja isot projektit ja tekninen asiantuntijavienti vaihtuivat kehitysmaiden omien kansalaisten osallisuuden ja omistajuuden korostamiseen. Kehityksen avainkäsitteeksi nousivat kumppanuus (eng. *partnership*), osallistuminen (eng. *participation*), paikallisten voimaannuttaminen (eng. *empowerment*) ja omistajuus (*ownership*).⁴³⁰ Niistä tuli kehitysajattelun valtavirtaa Suomessa. Kirsi Salosen mukaan muutunut kehityspoliittinen ajattelu vaikutti myös Kepan kehitysjoukko-ohjelman alasajoon ja korvaamiseen Kumppanuus-ohjelmalla vuonna 1997. Siinä tuki suunnattiin suomalaisen henkilöavun sijasta yhä suuremmin vastaanottajamaiden kansalaisyhteiskunnalle.⁴³¹ Ideaalina oli, että hankkeiden suunnittelu, toteutus ja ohjaus eivät enää olisi globaalien pohjoisten sanelemia, vaan entinen vastaanottaja – nykyinen kumppani – olisi vähintäänkin tasapuolisesti mukana hankkeiden kaikissa proses-

seissa. Omistajuuden ja osallisuuden korostamisen kääntöpuolena oli avun ehdollistaminen, jossa vastaanottajan tuli sitoutua rahoittajan määrittämiin arvoihin ja linjauksiin saadakseen apua.

Ulkoasiainministeriö alkoi 1980-luvulla byrokratisoida kehitys yhteistyötä ja lisätä sen valvontaa, mikä myös osaltaan muutti kehitys yhteistyöntekijöiden asiantuntijuutta. Kehitys yhteistyötä toteuttavilta kansalaisjärjestöiltä ja yrityksiltä alettiin edellyttää entistä tarkemmin määriteltyä hankesuunnittelua ja -raportointia.⁴³² Suomalaisten asiantuntijoiden osaamisvaatimukset muuttuivat. Nykypäivänä teknisen osaamisen sijasta tarvitaan projektinhallintataitoja sekä kehitys yhteistyön ja vallitsevien kehityspoliittisten trendien ja käsitteiden hallintaa.⁴³³ Ulkomaanjaksot sisältävät vuosien kenttäjaksojen sijasta lyhempiä vierailuja eri maissa, joissa hanketta valmistellaan yhdessä paikallisen toteuttajan kanssa.

Ensimmäisen ja toisen sukupolven eli 1970–1990-luvuilla kentälle lähteneiden muistoissa ei ole havaittavissa samanlaista kilpailuasetelmaa kuin tämän päivän lähtijöillä tutkimuskirjallisuuden perusteella on. Toisaalta oppiminen, itsensä kehittäminen, merkityksellisen työn löytäminen ja uran luominen ei myöskään ole tyypillistä pelkästään 2000-luvun kehitys yhteistyöntekijöille. Ne ovat olleet tärkeitä syitä lähtöön jo aikaisempien sukupolvien kohdalla. Aineistossa sekä ensimmäisen että toisen sukupolven kohdalla on yksittäisiä henkilöitä, jotka kertovat valinneensa ammattinsa ja koulutuksensa kehitys yhteistyöuraa silmällä pitäen.⁴³⁴ Näiden esimerkkien valossa tietoinen suuntautuminen kehitys yhteistyöuralle on yksi hakeutumisen taustatekijä myös aikaisempien kehitys yhteistyösukupolvien kohdalla, vaikka heidän osaltaan ei voidaakaan puhua samanlaisesta urasuuntautumisesta ja ammatillistumisesta kuin 2000-luvun kehitys yhteistyömaailmassa.

Valmistautuminen kentälle

Kun päätös hakea mukaan kehitys yhteistyöhön oli tehty ja hakemus jätetty, vuorossa oli valintaprosessi ja valmistautuminen lähtöön. Kuten motiiveja, myös valmistautumiseen liittyviä tunteita muistellaan sekä ensimmäisen että toisen kehitys yhteistyösukupolven parissa ristiriitaisesti. Kehitysmaakysymyksiä harrastaneilla saattoi olla kehitysmaista

keskimääräistä enemmän tietoa, mutta toisilla käsitykset olivat rakentuneet pitkälti lähetystyön, kouluopetuksen ja uutisten luomien mielikuvien varaan.⁴³⁵ Epävarmuudelta suojasivat nuoruuden into ja seikkailumieli, eikä mahdollisia riskejä osattu kovin konkreettisesti ajatella.⁴³⁶ Lähtöä edeltäneet tunnelmat saattoivat myös vaihdella odotuksesta ja innostuksesta jännitykseen, pelkoon ja jopa katumukseen.⁴³⁷

Mitä ihmettä puuhaan? Miksi en jäänyt Suomeen? Saisin puhua suomea, tavata ystäviä, kulkea tavallisia reittejä turvallisen tutussa arjessa. Ehkä ystävä, joka epäili minun kärsivän kuolemanvietistä lähtiessäni keskelle sotatilaa, on oikeassa. Ja kaikki ne, jotka ihmetelivät, enkö pelkää. Mutta tästähän salaisesti unelmoin.⁴³⁸

Jos lähtijöillä ei ollut selvää kuvaa määränpäästä, ei sitä ollut ystävillä tai sukulaisillakaan. Vastaanotto oli kaksijakoinen. Erityisesti paljon matkustelleille lähtö oli lähinnä ilmoitusluontoinen asia.⁴³⁹ Lähetys- ja kehitysmaaliikekuvioissa lähtöön kannustettiin vahvasti.⁴⁴⁰ Työpaikoilla ja ystävien parissa kehitysmaatehtävä saatettiin nähdä rohkeana irtiottona ja seikkailuna, ja suhtautuminen oli varovaisen myönteistä tai jopa ihailuvaa.⁴⁴¹ Toisaalta erityisesti vanhemmille lasten ja pienten lastenlasten lähtö on niin 1970-luvulla kuin tänä päivänäkin saattanut olla järkytys. Negatiivisimmillaan kehitysmaat nähtiin levottomuuksia, sotia, vaarallisia eläimiä ja sairauksia kuhisevina paikkoina, joihin lähteminen vapaaehtoisesti herätti hämmennystä.⁴⁴²

Kyllä ystäväpiirissä oli tämmöstä ihmettelyä ja muuta, että... et Afrikka oli kuitenkin aika tuntematon maanosa, eikä siellä... sinne tehty turistimatkoja siihen aikaan [1970-luvulla] ja sitten oli käsitys se, et se on hyvin alkeellinen. Miten siellä tulee toimeen, et jos sairastuu, saaks sieltä sairaanhoitoa ja muuta, et se oli kyllä tämmönen epäilevä suhtautuminen, että mitä hittoa te sinne meette riskeeraamaan elämääne.⁴⁴³

Osa epäroi itsekkin pärjäämistään kehitysmaaolosuhteissa.⁴⁴⁴ Vähäisistä ennakkotiedoista huolimatta – tai ehkä niiden ansiosta – akuuteimmat

huolenaiheet eivät välttämättä kuitenkaan liittyneet mahdollisiin vaaroihin, tulevaan työhön tai kohdemaan ja sen kulttuurin vierauteen vaan lähdön järjestelyyn Suomessa. Yhteispohjoismaisissa ja Suomen valtion kehitysyhteistyöhankkeissa asiantuntijoiden työsopimuksen pituus oli 1970- ja 1980-luvuilla yleensä kaksi vuotta,⁴⁴⁵ joten täytyi ratkaista, miten oman ja puolison työpaikan, asunnon ja lasten koulunkäynnin kanssa tuona aikana toimittiin. Yleisenä esteenä hakeutumiselle oli huoli siitä, miten asiat – erityisesti työssäkäynti – järjestyisivät kotiinpaluun jälkeen.⁴⁴⁶ Yrjö Venna kertoo, että koko perheen elämän uudelleenjärjestely aiheutti huolta, vaikka päätös ei kaduttanut:

Toki olihan itelläkin... oli vähän semmonen tunne, että no, tässä otetaan riski ja... ja sitten piti miettiä sitä, pitääkö... pitääkö myydä asunto, pitääkö myydä vene, tai jotain tämmöstä, et miten nää käytännön asiat... asiat sujuu ja kuitenkin niin, että sieltä kahden [2] – silloin oli ajatus, et kahden [2] vuoden kuluttua tullaan takaisin – niin meillä täytyy täällä olla tukikohta sitten, jolloin asuntoa ei missään tapauksessa pantu myyntiin, vaan koitettiin löytää hyvä vuokralainen. Ja löydettiin sitten. [– –] Ja sitten se oli niinkun suuri kysymysmerkki, et miten lasten koulunkäynti.⁴⁴⁷

Kahden vuoden virkavapaus mahdollisti Vennalle lähdön ilman työpaikan menettämisen pelkoa. Virkavapautta nauttivien asiantuntijoiden ei välttämättä tarvinnut tehdä ensimmäisen pestinsä jälkeen lopullista päätöstä kehitysyhteistyöuralle siirtymisestä. He saattoivat vuorotella Suomessa olevan työn ja kehitysyhteistyöhankkeiden välillä.⁴⁴⁸ Virkavapauden tai palkattoman vapaan saaminen riippui kuitenkin työnantajan suopeudesta eikä ollut kaikille mahdollista.⁴⁴⁹ Tällöin toisessa vaakakupissa painoi epävarmuus työpaikasta. Eräs kehitysyhteistyöuralle siirtynyt asiantuntija toteaa, että ilman virkavapautta hän tuskin olisi lähtenyt ensimmäiselle kenttäjaksolleen edes 1980-luvun nousukaudella, jolloin työtilanne Suomessa oli hyvä.⁴⁵⁰

Osa lähettäjäorganisaatioista pyrki hälventämään lähtöön liittyvää epävarmuutta ja sujuvoittamaan kohdemaahan sopeutumista Suomessa suorittettavan valmennuksen avulla. Käytännöt sen toteutuksessa

olivat hyvin kirjavat, mutta suuri osa tutkimukseen haastatelluista sai jonkinlaista valmennusta. Valmennusjaksojen pituus ja toteutus kuitenkin vaihtelivat huomattavasti, kuten myös kokemukset siitä, oliko valmennuksesta ylipäättään hyötyä vai ei. Osa kehitys yhteistyöntekijöistä lähetettiin kylmiltään kentälle ilman perehdytystä tulevaan työhön tai paikallisiin olosuhteisiin.⁴⁵¹

Vanhimmat perinteet kehitysmaatehtäviin perehdyttämisessä on Suomen Lähetysseuralla, jonka koulutukset järjesti Lähetysopisto. Lähetille ja heidän puolisoilleen tarjottu valmennus oli pisin ja etenkin kieliopinnojen osalta Suomesta tarjotuista myös kattavin. Osallistujat valittiin hakemuksen, haastattelun, kielitestin ja vuonna 1953 käyttöön otetun psykologisen soveltuvuustestin perusteella. Edellytyksenä oli myös henkilökohtainen usko.⁴⁵² Valmennukseen kuului 1970- ja 1980-luvuilla neljän kuukauden pituinen lähetyskurssi Helsingissä. Se sisälsi teologisia opintoja, kuten raamatunselityksoppia, sekä valmennusta kohdealueen tapoihin ja vieraan kulttuurin ja uskonnon kohtaamiseen.⁴⁵³

Lähetyskurssin jälkeen vuorossa oli kielikurssi Ranskassa, Costa Ricassa tai Englannissa. Se kesti kielitaidosta ja kohdemaasta riippuen muutamasta kuukaudesta puoleen vuoteen.⁴⁵⁴ Kieliopinnoilla oli suuri painoarvo, ja joissain tapauksissa lähetyskurssille pääsy ilmeisesti myös evättiin puutteellisen kielitaidon vuoksi.⁴⁵⁵ Lähetysalueen vallitsevan kansainvälisen kielen lisäksi paikallisen kielen oppiminen oli tärkeää, ja sen opetusta pyrittiin järjestämään viimeistään kohdemaassa. Muistikuvat sen opetuksesta kuitenkin vaihtelevat eri lähetyskenttien välillä vuoden kielikoulusta kielen opetteluun työn ohessa.⁴⁵⁶ Käytännössä opetus jouti lähetysten tarpeiden mukaan. Esimerkiksi Kytö Salin ja Esa Ahonen joutuivat keskeyttämään kohdemaan kieliopinnot työvoimapulan takia ja aloittamaan työnsä lähetysasemalla etuajassa.⁴⁵⁷ Salinien tapauksessa myös kohdemaata vaihtui kesken lähetyskurssin.⁴⁵⁸ Helanderin mukaan lähetit lähetettiin joskus kentälle myös kokonaan ilman lähetyskurssia, jos työvoiman tarve oli hyvin kiireellinen.⁴⁵⁹

Muutoksista ja haasteista huolimatta Lähetysseuran valmennusta muistellaan pääsääntöisesti positiiviseen sävyyn. Tunnustuksellisuuden ja teologisten opintojen sijasta lähetit painottavat erityisesti valmennuksen hyödyllisyyttä paikallisen kulttuurin ja kielen hallinnassa.⁴⁶⁰

Marja-Leena Salin muistaa, että kurssi oli monipuolinen ja sisälsi ryhmähengen vahvistamista, kehitysyhteistyötä, kehityskaantiedettä sekä mahdollisuuden tutustua omaan kohtemaahan kokeneiden lähettien opastamana. Hänen mielestään lähetyskurssi on ”tällä hetkellä edelleenkin [yksi parhaita] valmistavia kursseja Lähetysseuran lähetystyöhön eli siis kehitysyhteistyöhön”.⁴⁶¹

Lähetysseuran valmennuksen kattavuutta selittää työn luonne. Lähetysseuralle lähetin palkkaus oli lähtökohtaisesti huomattavasti pitkäaikaisempi investointi kuin kehitysyhteistyöntekijän palkkaus oli ulkoministeriölle tai sen hankkeita toteuttaville konsulttiyhtiöille ja järjestöille. Kristinuskon vieminen vaati läheteiltä pitkäaikaista läsnäoloa, luottamuksellisia suhteita ja päivittäistä kanssakäymistä lähetysasemien ympärillä asuvien ihmisten kanssa. Erityisesti sananjulistustehtävät vaativat myös hyvää paikallisen kielen osaamista. Ennen 1980-luvun alkua ihanteena oli elinikäinen työ lähetyskentillä. 1980-luvulla Lähetysseurassa toivottiin, että lähetit sitoutuisivat työhönsä vähintään kolmeksi lähetyskaudeksi eli noin kymmeneksi vuodeksi.⁴⁶²

Suomalaiset lähtivät lähetystyöhön myös muiden lähetysseurojen kautta. Suomen Vapaakirkon kautta kansainvälisessä Nepalín yhdistyneessä lähetyksessä (United Mission to Nepal) työskennellyt nainen muistaa, että lähetystyö oli muun yhteiskunnan tapaan murroksessa 1970-luvulla. Uuden ja vanhan sukupolven välinen ristiriita konkretisoitui hänelle jo Nepalín yhdistyneen lähetuksen kielikurssilla. Intiassa työskennelleet vanhemmat lähetit yrittivät siirtää uusille sukupolville ”pinttyneitä tapoja” ja lähetystyöntekijän mallia, joka tuntui nuorista kolonialistiselta ja vieraalta.⁴⁶³

Suomen Lähetysseuran opetuksen osalta vastaavia muistoja ei tuoda esiin. Sukupolvien väliset erot näkyivät ehkä selvemmin kokemuksina johdon ryppyotsaisuudesta ja ahtaista sukupuolta koskevista asenteista. Marja-Leena Salin kertoo, että hän joutui 1970-luvulla ”tappelemaan” itselleen Liverpoolissa järjestetyt trooppisten tautien lisäopinnot, joita tarjottiin hoitotyötä tekeville läheteille. Salinille niitä ei haluttu kustantaa, koska hän oli lähdössä kentälle vaimona eikä naimattomana naislähettinä. Tämä ei tyydyttänyt Salinia, joka kertoo taistelleensa SLS:n kanssa myös siitä, että sai kentälle lähtiessään vaimona ylipäättään virallisen

aseman Lähetysseuran täyspäiväisenä työntekijänä.⁴⁶⁴ Lähettien vaimot tekivät käytännön työtä lähetyksen hyväksi joko lähetyssasemien emäntinä tai asemien ulkopuolella ammattiaan soveltaen, mutta eivät saaneet työstään täyttä korvausta. Eräs puoliso kertoo joutuneensa 1960-luvulla lähetyksentälle jopa vastoin omaa tahtoaan. Pois lähtiessä tunnustus tehdystä työstä annettiin hänen miehelleen.⁴⁶⁵ Helanderin mukaan Suomen Lähetysseura ylläpiti sukupuoleen perustuvaa eripalkkaisuutta niin kentällä kuin kotimaassakin pidempään kuin muu yhteiskunta. Naimattomat naistyöntekijät saivat vuodesta 1966 saman palkan kuin miehet palkkauksen siirryttyä koulutusperusteiseksi. Kentällä kodin ulkopuolella työskentelevät vaimot saivat miestensä kanssa automaattisesti yhtä suuren palkan vuodesta 1980.⁴⁶⁶

Toisaalta Lähetysseura ei ollut välttämättä täysi poikkeus naisten työtä koskevien asenteidensa suhteen. Vaikka naisten ansiotyö oli sodan jälkeen yleistä, vielä 1960-luvullakaan ei ollut selviö, että naiset nähtiin kodin piirin sijasta osana työmarkkinoita.⁴⁶⁷ Murros naisten osallistumisessa palkkatyöhön tapahtui 1960–1970-luvuilla.⁴⁶⁸ Tuolloin kehitys yhteistyön asiantuntijatyö oli vahvasti miesvaltaista. Alhon mukaan päätös ottaa vastaan kehitys yhteistyön asiantuntijatehtävä ulkoministeriössä tehtiin puolisoiden kesken pääsääntöisesti yhteisymmärryksessä, mutta joskus myös ”hyvin yksipuolisesti” – eräässä tapauksessa jopa puolisolta mitään kysymättä.⁴⁶⁹ Kehitys yhteistyö ei välttämättä aina ollut koko perheen yhteinen unelma, vaikka se vaati koko perheen panoksen. Osa asiantuntijoista haluaakin antaa tunnustusta myös puolisolleen:

Ja tästä... tästä tietysti pitää iso kiitos antaa vaimolle, että hän niinkun... niinkun tota hyväksy tän tilanteen, et muutetaan Nairobiin, joka... josta ei tiedetty mitään muuta oikeestaan etukäteen, kun että – se mun työtehtävä oli tietysti tiedossa – mut että siel oli Itä-Afrikan paras sairaala. [– –] Kyl se tietysti on vaatinu niinkun... niinkun tota vaimolta ja perheeltä noin kaiken kaikkiaan niinkun hyvää ymmärrystä, että... että... että he nyt yleensäkin lähti mukaan siihen... siihen, kun minua se tehtävä kiinnosti.⁴⁷⁰

Vennojen perheessä sen sijaan innostus Keniaan lähdöstä tuli alun perin vaimolta ja lapsilta. Vaimo ottikin aktiivisen roolin asioiden järjestelyssä hakemalla omatoimisesti tietoa kirjastosta ja ulkoministeriöstä ja ottamalla yhteyttä Nairobissa asuneisiin suomalaisiin. Yrjö Venna puolestaan lähti edeltä DANIDAn järjestämään valmennukseen Keniaan:

Vaimo jäi hoitamaan tänne sit kaikkia näit käytännön järjestelyjä. Vuokraamaan asuntoa ja miettimään, et mitä pakataan ja mitä ei ja... ja muuta, et se oli tietysti aika tommonen työläs ja outo... Ja vielä sitten se tieto, et mitähän siellä nyt sitten on? Et joudutaanks me savimajaan.⁴⁷¹

Hakemusten, kielitestin ja psykologisen soveltuvuuskokeen perusteella valitut Suomen kahdenvälisen kehitysyhteistyön asiantuntijat osallistuivat ulkoministeriön kehitysyhteistyöosaston valmennuskurssille.⁴⁷² Se kesti 1970-luvulla viisi viikkoa ja järjestettiin 3–4 kertaa vuodessa.⁴⁷³ 1980-luvulla kesto oli rajattu kahteen viikkoon.⁴⁷⁴ Myös puolisoiden osallistumista kurssille suositeltiin vahvasti, joskaan se ei kaikille ollut perhesyistä mahdollista.⁴⁷⁵

Kurssilla vuodesta 1971 kulttuuriantropologian luentoja pitänyt Olli Alho kertoo, että kurssin pituus ja sisältö vaihtelivat jonkin verran ryhmästä riippuen. Pääpiirteissään teemat olivat kuitenkin samoja. Kurssilla käsiteltiin käytännön matkajärjestelyjä, kehitysyhteistyötä, Afrikan historiaa ja poliittista maantiedettä, kulttuurien kohtaamista, trooppisia sairauksia koskevaa terveystietoutta sekä ”kulloisenkin ryhmän asemaihin liittyvää erityistä taloudellispoliittista tietoutta”. Lisäksi kurssiin sisältyi jonkin verran englannin ja myös suahilin kielen opintoja. Kehitysyhteistyöntekijät kävivät kurssilla kertomassa omia kokemuksiaan siitä, minkälaista elämä kentällä oli ja mitä siellä piti ottaa huomioon.⁴⁷⁶ Alhon antropologian luennoilla pyrittiin myös tietoiseen asennekasvatukseen. Kurssilla puhuttiin 1970-luvulla esimerkiksi etnosentrismien haitallisuudesta ja erilaisten arkikäsitteiden, kuten primitiivisyyden, kehittymättömyyden ja kehittyneisyyden, ongelmallisuudesta.⁴⁷⁷ Eräs kehitysyhteistyöntekijä muistelee koulutuksen vaikutuksia:

Siinä oikeestaan tuhdisti opetettiin tämmöstä kansainvälistä... oloihin asennoitumista muun muassa sillä lailla, että [–] tuota minun korvaani haittaa, jos ulkomaitten ihmisistä käytetään muuta nimeä kun... egyptiläinen taikka tansanialainen. Ymmärrättekö?⁴⁷⁸

Lähtijöiden taustasta, lähtöajankohdasta ja odotuksista osittain riippui, kuinka hyödylliseksi tai hyväksi he ulkoministeriön valmennuksen kokivat. 1970-luvulla kurssin käyneen kehitysyhteistyön ensimmäisen sukupolven muistot ovat kokonaisuudessaan positiivisempia – joskaan eivät kritiikkittömiä. Kurssia kuvataan mielenkiintoisena koulutuksena,⁴⁷⁹ joka erään asiantuntijan sanoin toimi hyvänä ”ovenavauskurssina” paikallisiin olosuhteisiin.⁴⁸⁰ Kurssi oli 1970-luvulla pidempi kuin myöhemminä vuosikymmeninä ja täten todennäköisesti kattavampi. Siinä missä myöhemmillä lähtijöillä oli useammin myös aikaisempaa kokemusta kehityksimaista, osalle 1970- ja 1980-lukujen lähtijöistä kurssi oli ensimmäinen kosketus esimerkiksi kulttuurierojen miettimiseen. Eräs asiantuntija toteaa, että vaikka paras opetus kenttätyöhön tuli elämältä, valmennus auttoi suhtautumaan erilaisiin tapoihin ja ymmärtämään niitä. Kulttuurieroihin liittyvät kysymykset olivat hänelle ennestään vieraita, eikä hän ilman valmennusta todennäköisesti olisi ottanut niistä selvää.⁴⁸¹ Sen sijaan pitkiä opinto- ja vapaaehtoistyöjaksoja kehityksimaissa viettäneille 1980- ja 1990-luvun valmennukset saattoivat näyttäytyä pinnallisina, tyhjää parempina tai jopa outoina kokemuksina, joissa keskustelut joskus pyörivät joutavien asioiden ympärillä.⁴⁸² Toisaalta esimerkiksi paljon reissanneen Antti Pelttarin mielestä sekä Kepan että ulkoministeriön valmennukset olivat 1990-luvun alussa intensiivisiä ja kehitysyhteistyön peruslähtökohtia monipuolisesti läpi käytyjä, ”ihan kivoja” kursseja.⁴⁸³

Suomessa ulkoministeriön valmennuskurssi oli eri kehityksimaihin lähteville asiantuntijoille yhteinen yleisvalmennus. Valmennuksen yleinen luonne asetti rajoitteita sille, kuinka paljon yksittäisten maiden tilanteista voitiin kertoa. Kohdemaassa tapahtuvaa olosuhdevalmennusta ei ollut, vaikka Alhon mukaan moni sitä jo 1970-luvulla toivoi.⁴⁸⁴ Tällaisen tiedon hankkiminen omatoimisesti oli vielä 1990-luvullakin hankalaa ja aikaavievää.⁴⁸⁵ Kehityksimaakokemusta ennestään omanneille yleisvalmennus saattoi olla jo tiedetyn kertausta:

Se tieto mitä ois kaivannu, et kaikki mikä liittyy niinku tämmöseen käytäntöön ja vaikka niinkun halus tietää – oot kuitenkin muutamassa kolmeks [3] vuodeks – niin just että mitä [kohdemaasta] saa. [– –] Siihen aikaan [1990-luvun lopulla] ei kuitenkaan ollu sitä samanlaista mahdollisuutta hyödyntää näitä erilaisia internetpalveluita ja muita, niin jotenkin se semmonen käytännön valmistautuminen oli ehkä se kaikista haastavin.⁴⁸⁶

Yhteispuhjoismaisissa hankkeissa 1970–1980-luvuilla työskennelleiden suomalaisten mukaan Ruotsin SIDAN ja Tanskan DANIDAN kurssit olivat sekä kieliopetuksen että olosuhdevalmennuksen osalta pidempiä ja monipuolisempia kuin Suomessa. Keskeisenä erona oli, että lähtijöille annettiin valmennusta myös kohdemaassa. Tämä oli käytäntönä 1970- ja 1980-luvulla ainakin DANIDAN Tansanian ja Kenian yhteispuhjoismaisissa osuustoimintahankkeissa, joita suurin osa kertomuksista käsittelee.⁴⁸⁷ Niissä valmennus räätälöitiin jopa projektikohtaisesti:

Se oli viikon kestävä, niin [Tanskaan] kutsuttiin kaikki nää seitsemän [7] uutta neuvonantajaa ja heidän puolisonsa. [– –] joka päivälle oli täys ohjelma. Käytiin läpi kaikki tähän osuustoimintaprojektiin liittyvät käytännön asiat, mitä kaikkee pitää tehdä, matkustamiseen liittyvät ja... ja myöskin sitä että mitä se projekti itsessään on ja mihin sillä pyritään. [– –]

Sitten siellä perillä [odotti] kaikille näille asiantuntijoille kaks erillistä kurssia DANIDAN omassa kurssikeskuksessa, joista toinen on Africa Orientation -kurssi, jossa [– –] kerrottiin maasta. [– –] Ja sit oli tuota suahilin kielikurssi – mä en muista olikse viikon vai jopa kaks viikkoa. Ja sitten DANIDA ilmoitti, että... että kuka tahansa haluaa palkata yksityisen kielenopettajan, suahilin kielen opettajan, niin voi sellasta tehdä [– –] ja laskuttaa sen sitten DANIDAlta.⁴⁸⁸

DANIDAN opetuksen muistetaan sisältäneen myös käytännön taitoja, kuten Land Roverilla ajoa Tanskan armeijan koulutuskeskuksessa.⁴⁸⁹ Erityisen tyytyväisiä suomalaiset tuntuvat olleen DANIDAN ja SIDAN kurssien suahilin kielen valmennukseen.⁴⁹⁰ Olli Alhon mukaan

Tansaniassa työskennelleet suomalaisasiantuntijat osasivat 1970-luvun lopulla heikosti suahilia, vaikka ulkoministeriön valmennuskurssilla oli annettu ”oppimista helpottavat perustiedot”.⁴⁹¹ Toisaalta jatko-opiskelu näyttäisi jääneen pitkälti asiantuntijoiden omille harteille.⁴⁹² Eräs asiantuntija muistelee, että SIDAn hankkeessa suahilia opiskeltiin eri tavoin kahden viikon jaksoissa kuukausien ajan.⁴⁹³ Toisen asiantuntijan mukaan DANIDAssa kannustettiin 1980-luvulla paikallisen kielen opiskeluun, kun taas 1990-luvun Suomessa ylimääräisiin kielikursseihin ja erityisesti niiden kustannuksiin suhtauduttiin kielteisesti.⁴⁹⁴ Paikallisen kielen osaaminen nähtiin kenties hyvänä lisänä mutta ei välttämättömyytenä työn suorittamiselle. Asenteeseen on voinut vaikuttaa myös 1990-luvun määrärahojen leikkaukset.

Kolmas valmennuskurssija järjestävä taho Suomessa oli Kehitysyhteistyön palvelukeskus Kepa. Kesällä 1986 aloitetussa kehitysjoukkolaisien rekrytoinnissa ja koulutuksessa painotettiin olosuhdevalmennusta ja yhteistyötaitoja. Kepan rekrytoinnit ja koulutukset olivat pidempiä ja monivaiheisempia kuin ulkoministeriössä. Valintaprosessi oli kolmiportainen. Siihen kuului hakemuksiin perustuva esikarsinta, haastattelu, kielitesti, psykologinen soveltuvuuskoe sekä viimeiseksi kolmi-päiväinen valintakurssi, jolla kerrottiin kohdemaista ja tarjotuista töistä ja testattiin hakijoiden yhteistyökykyä erilaisin ryhmätöin.⁴⁹⁵ Valinnan jälkeen kehitysjoukkolaiset osallistuivat 2–3 kuukauden pituiselle valmennuskurssille, josta viisi viikkoa suoritettiin Suomessa ja loput kohdemaassa.⁴⁹⁶ Antti Peltari muistaa, että Kepan valmennus oli selkeästi osallistavampi kuin ulkoministeriön kurssi.⁴⁹⁷ Toisin kuin ulkoministeriön valmennuksessa opetus oli myös räätälöity eri kohdemaihin: osa siitä suoritettiin määränpään mukaan jaetuissa pienryhmissä.⁴⁹⁸ Koulutusta 1990-luvun alussa koordinoineen Päivi Ahosen mukaan jokaiselle kurssille pyrittiin saamaan paikallisia kertomaan omasta maastaan ja sen kulttuurista:

Et se maatietous ja se kulttuuritietous oli kyllä sitä kaikkein tärkeintä, koska nää työtehtävät [– –], että eihän ne ollu mitään semmosia ministeriö- ja hallintotason tehtäviä vaan siitä välimaastosta ja se niitten ihmisten tausta... tavallaan niinku oli tutkittu, että niillä oli

sopiva tausta siihen tehtävään. Oli ne sitten lääkäreitä tai... mitä siellä nyt oli, metsälalla ja tuota maatalousalalla jonkun verran [– –] ja järjestöissä.⁴⁹⁹

Kehitysjoukko-ohjelma selvästi edusti 1980-luvulla noussutta ja 1990-luvulla valtavirraksi muodostunutta kehitysyhteistyön kumppanuusajattusta, jossa kehitysyhteistyön ihanteena oli kansalaisjärjestöpohjainen, tasa-arvoinen ja paikallisia osallistava yhteistyö sekä molemminpuolinen oppiminen ja kulttuurien vaihto. Kehitysjoukkolaisten ajateltiin työskentelevän ruohonjuuritasolla, lähempänä tavallisia ihmisiä kuin kahdenvälisen avun asiantuntijat. Tästä syystä suvaitseva kanssakäyminen ja kyky sopeutua vieraaseen kulttuuripiiriin ja ympäristöön olivat ensiarvoisen tärkeitä. Lisäksi valmennuksella pyrittiin mahdollisesti paikkaamaan sopeutumisessa aikaisemmin koettuja puutteita. Kehitysyhteistyöjoukkokomitean mietinnössä todetaan, että valmennuksen tuli sisältää tietoa siitä, millaista oli käytännön jokapäiväinen elämä ”ilman mukavuuksia” kohdemaassa. Lisäksi sen tuli sisältää yhteistyötä ja kanssakäymistä paikallisväestön kanssa sekä oman ammattitaidon soveltamista kehitysmaolosuhteissa.⁵⁰⁰ Kehitysjoukkolaiset muistavatkin, että valmennus Suomessa kattoi melkoisen kirjon asioita konfliktinratkaisu- ja neuvottelutaidoista soveliaaseen pukeutumiseen sekä kohdemaan kulttuurista ja omasta työtehtävästä liikenneonnettomuuksissa toimimiseen ja projektiautojen renkaiden vaihtoon.⁵⁰¹ Englannin ja kohdemaan kielen alkeiden opetus aloitettiin niin ikään Suomessa.⁵⁰² Kielen ja kulttuurin opettelu jatkui kohdemaassa, jossa kehitysjoukkolaiset kävivät kielikurssein tai asuivat paikallisissa perheissä 1–2 kuukauden ajan.⁵⁰³

Näkemykset Kepan valmennuksesta vaihtelevat. Moni piti sitä monelta osin tai kokonaisuudessaan hyvänä.⁵⁰⁴ Yksi kehitysjoukkolainen kuitenkin muistelee, että osin valmennus tuntui jo osatun toistolta, koska monella oli aikaisempaa kehitysmaakokemusta. Hänen mukaansa heidän ryhmänsä kieltäytyikin tästä syystä kohteliaasti englannin kielen tunneista.⁵⁰⁵ Kielen ja kulttuurin opiskelu asumalla paikallisessa perheessä herätti myös kritiikkiä.⁵⁰⁶ Kepan sisällä erityisesti puutteellinen espanjan taito koettiin ongelmaksi, ja sen nähtiin vaikeuttavan merkittävästi vapaaehtoisen suoriutumista tehtävässä. Hakijoiden vähäistä

aiempaa espanjan taitoa oli valmennuskurssilla mahdotonta kohentaa riittäväälle tasolle. Englannin kohdalla tilanne oli tältä osin parempi. Vaikka Kepan rekrytointiprosessi yleisesti ottaen nähtiin varsin perusteellisena, valmennuskurssia kieliosioineen moitittiin ”sirpaleiseksi” ja ”kulttuuriköyhäksi”. Lisäksi osa koki, että kehitysjoukkolaisten valinnat ja sijoittelu tehtäviin tehtiin lopulta heppoisin perustein ja ihmiset saapuivat kentälle huonosti valmistautuneina.⁵⁰⁷ Antti Pelttari oli yllättynyt, että hänet valittiin Kepan kehitysjoukkoihin:

Voisin aatella, että mun koulutus metsäteknikkona silloin ja muukin, erityisesti se, että mä en osannu ees kunnolla espanjan kieltä, niin tänä päivänä mua ei ois edes otettu haastatteluun. [- -] mulla oli kehitysmaakokemusta, mutta mä en ollu ollu missään metsäalan asiantuntijatehtävissä missään. Ja silti mut valittiin niinkun ympäristöalan asiantuntijatehtävään.⁵⁰⁸

Toisaalta Pelttari tuli valituksi samaan aikaan ja samalla pätevyydellä myös YK:n kehitysjoukkoihin. Käsitys Kepan alhaisesta vaatimustasosta saattaakin osin johtua siitä, että tasoa verrataan kehitysyhteistyötekijälle nykypäivänä asetettuihin vaatimuksiin. Kepan kehitysjoukkolaiselta vaadittiin muun muassa tutkintoa, kahden vuoden ammatillista kokemusta ja hyvää kielitaitoa. Samalla kehitysjoukkojen ideana oli kuitenkin toimia väylänä asiantuntijatehtäviin nimenomaan niille, joilla ei vielä ollut muihin asiantuntijatehtäviin vaadittavaa työkokemusta.

Kepassa painotettiin hakijoiden ammatti-identiteetin tärkeyttä. Paine saada kumppaniorganisaatioiden esittämät asiantuntijapyynnöt täytettyä johti kuitenkin toisinaan siihen, että rekrytoinneissa työkokemuksen ja kielellisen osaamisen puutetta kompensoivat tarvittaessa muut taidot, kuten yhteistyötaidot, aiempi vapaaehtoistyökokemus ja kyky sopeutua vieraaseen kulttuuriin ja ympäristöön. Kun tiettyyn tehtävään ei löytynyt osaamiseltaan sopivaa tekijää, oli paikka kuitenkin täytettävä. Näin kentällä saattoi joutua työskentelemään jopa täysin vieraalla alalla. Tällä tavoin näyttäisi käyneen Pirkko Suppaselle, joka toivoi pääsevänsä sosiaalialan töihin Nicaraguahan, koska oli suorittanut lyhyen espanjan iltalukiassa. Hänelle tarjottiin kuitenkin paikkaa Mosambikista

ympäristöalalta, josta hänellä ei ollut minkäänlaista työkokemusta. Suppanen kertoo, että hän ei täyttänyt tehtävän edellytyksiä myöskään ajo-aidon osalta. Miettimisaikaa ison päätöksen tekemiseen annettiin yksi yö. Työtehtävän tarjoamista perusteltiin sillä, että Suppanen oli saanut ”testeissä sellaiset pistemäärät, että uskomme sinun luonteellasi ja ominaisuuksillasi pärjäävän tässä tehtävässä, vaikka ala on vieras”.⁵⁰⁹ Joustavuus rekrytoinneissa ei kuitenkaan koskenut ainoastaan Kepaa; Alhon mukaan myös ulkoministeriön hankkeissa oli 1970-luvun lopulla henkilöitä, joilla oli selviä haasteita englannin kielessä.⁵¹⁰

Pienempien lähetysjärjestöjen, konsulttiyhtiöiden ja kansalaisjärjestöjen valmennuskäytännöt olivat kirjavia. Joissain tapauksissa valmennusta oli, ja se sisälsi myös kenttäjakson. Elina Lehtomäki kertoo, että Kuurojen Liitto perehdytti hänet hyvin ensimmäiselle kehitysmaakomennukselleen 1990-luvun alussa. Valmennukseen kuului ulkoministeriön valmennuskurssille osallistuminen sekä viiden–kuuden viikon koematka kohdemaahan Tansaniaan. Matkan aikana myös paikallinen kumppaniorganisaatio arvioi, oliko yhteistyölle edellytyksiä.⁵¹¹ Tähän kirjaan osallistuneiden kehitysyhteistyöntekijöiden tavanomaisempi kokemus pienissä järjestöissä ja konsulttiyrityksissä työskentelystä kuitenkin on, että ennen lähtöä saatu valmennus oli suppeaa tai puuttui kokonaan. Riitta Kujala kertoo saaneensa hyvin vähän valmennusta. Siihen kuului viikon kurssi kehitysyhteistyöstä Kuopion yliopistossa, mutta ei tietoa kohdemaasta tai trooppisen lääketieteen lisäopintoja Liverpoolissa. Työhön opettivat työtoverit kentällä.⁵¹² Samoin Solidaarisuus-säätiössä työskennellyt Helena Laukko toteaa, että valmentautuminen tapahtui ”itse opiskellen ja yhdessä tehden”:

Kyllä se oli aika lailla semmosta, että että tota noin niin, menttiin sinne ja oltiin siinä työssä mukana ja sitä kautta opittiin, että hyvin pitkälti näin, että varsinaisia valmennusjaksoja mä en muista että olisin itse koskaan saanut tai että meillä olisi sitten varsinaisesti myöskään järjestetty, että se toiminta oli niin pientä ja yks ihminen, joka oli jonnekin menossa, niin siihen on tavallaan vaikee löytää muuta valmennusta kun se, mitä se niinkun sen yhteistyön historia on ja sen läpikäyminen siinä yhteistyön alkaessa.⁵¹³

Kuten Laukko kuvaa, pienillä toimijoilla valmennuksen puute saattoi johtua vähäisistä resursseista ja toiminnan luonteesta. Aikaa ja rahaa vievän kurssituksen järjestäminen ei ollut yksittäisiä ihmisiä silloin tällöin kentälle lähettävän järjestön näkökulmasta järkevää tai edes mahdollista.⁵¹⁴ Vielä 1970-luvulla yritykset ja järjestöt olivat yksin vastuussa valmennuksesta. Vuonna 1982 ulkoministeriön asiantuntijoiden valmennuskurssi tuli avoimeksi myös kehitysyhteistyöhankkeita toteuttaville yritys- ja järjestötoimijoille. Yritysten kiinnostus kurssia kohtaan oli kuitenkin Suomen Kuvalehden mukaan aluksi laimeaa.⁵¹⁵

Myös konsulttiyhtiöissä työskennelleet kertovat, että lähtövalmisteluihin ei pääsääntöisesti kuulunut erillistä valmennusta tai koulutusta Suomessa. Tämä koski myös kehitysyhteistyöosaston vakiintuneita yrityskumppaneita, kuten FinnAgroa.⁵¹⁶ Näyttääkin siltä, että erillistä kulttuuriin ja ympäristöön valmentautumista ei yksinkertaisesti aina nähty Suomessa edes tarpeellisena – tai ainakaan sen aiheuttamien lisäkustannusten arvoisena. Työhön valmistautuminen oli tehtävälähtöistä ja sisälsi esimiehen antaman lyhyen perehdytyksen sekä omatoimista projektidokumenttien ja kohdemaata käsittelevän kirjallisuuden lukemista. Projektista ja sen vaiheesta riippuen kentällä saatettiin järjestää tutustumismatka, kokeneempien työntekijöiden pitämää perehdytystä tai *hand-over*-tilaisuus, jossa pois lähtevä työntekijä perehdytti tulokasta muutama päivän ajan.⁵¹⁷ Joissain hankkeissa asiantuntija oli hankkeen ainoa ekspatriaatti kentällä, jolloin perehdytystä tai kollegojen tukea ei ollut.⁵¹⁸

No aika pientä, et toki ainahan semmosta työnantajan evästystä oli, että koeta ottaa selvää paikallisista tavoista ja kulttuurista ja täntyyppisistä, et osaisi niinku toimia siin arkielossa, ettei ainakaan sillä [–], että käyttäytyis väärin, niin pilaa sitä itse substanssia, itse asiaa mitä ollaan tekemässä siellä... En oo varsinaista semmosta koulutusta saanu muuta kun tietys sitten työn ohessa koko ajan koettanu ite opiskella erilaisia menetelmiä, millä asioita yleensä eteenpäin viedään ja edistetään.⁵¹⁹

Laimea kiinnostus ulkoministeriön kurssia kohtaan voi johtua siitä, että kehitysyhteistyö on nähty pitkälti työnä, joka opitaan kentällä. Lisäksi

kehitysyhteistyökulttuuriin sisältyy käsitys, että jos kentälle itse päättää lähtee, mahdolliset vaikeudet ja riskit tulee myös kestää ja selvitää.⁵²⁰ Sopeutumisvaikeuksissa ei lähtijöidenkään mukaan ollut aina kyse valmennuksen puutteesta vaan ihmisten omasta kapasiteetista ja asenteista: resilienssi, sopeutumiskyky ja halukkuus oppia vaikuttavat siihen, kuinka ihminen sopii työhön vieraassa maassa ja kulttuurissa.⁵²¹ Ne lähtijät, jotka katsovat sopeutumisen riippuvan yksilöllisistä ominaisuuksista ja onnistuneesta rekrytoinnista, eivät välttämättä näe valmennusta tarpeellisena. Maalaisjärjen, nuoruuden innon, yhteistyöhalun, kokeneempien työkavereiden mentoroinnin sekä kyvyn lukea työtoveria nähdään korvanneen valmennuksen mahdollisen puuttumisen tai käytyjen kurssien puutteet.⁵²² Samanlaisia näkemyksiä on valmennuksen käyneillä. Eräs lähtijä toteaa, että maatalossa kasvamisesta oli hänelle enemmän hyötyä kuin yhdestäkään kurssista.⁵²³ Toinen, sekä DANIDAN että kehitysyhteistyöosaston valmennuksen käynyt asiantuntija katsoo, että suahilin kielikurssia lukuun ottamatta kurssit enemmänkin vaikeuttivat sopeutumista kuin helpottivat sitä:

Ei niist mitään suurta hyötyä muuta, kun ajatuksena on se, että kun joku lähetetään kentälle, niin se saa heti kulttuurisokin eikä pysty tekeen mitään. Ei se silleen mee. Jos ihminen lähtee avoimin mielin sinne, ei sen mitään kulttuurisokkia tarvii saada. Se perehtyy asioihin ja rupee niinku tavallisesti... kaikkein paras tota työkalu on tommonen tavallinen lautamiesjärki siellä. Sen mukaan on paras ruveta perkaamaan asioita.⁵²⁴

Elina Lehtomäen mukaan kentälle ei pitäisi lähettää ilman valmennusta, mutta riittävä valmennuksen määrä on hyvin kontekstisidonnaista. Lähtijöiden lisäksi myös kohdemaat ja projektit ovat hyvin erilaisia.⁵²⁵ Jopa kylmiltään lähteminen oli joillekin positiivinen kokemus. Näin kertoo yksi haastateltava, jolla ei omien sanojensa mukaan ollut ”mitään käsitystä siitä, minne sitä ollaan menossa”.⁵²⁶ Toisaalta jotkut tehtävät ja kohdemaat olivat kokeneillekin lähtijöille tiukkoja ilman valmistautumista. Ei ollut mitenkään poikkeuksellista, että työntekijä vaihtui kesken projektin irtisanoutumisen, sairastumisen tai perhesyiden vuoksi. Joskus

korvaaja tupsahti poliittisesti ja kulttuurisesti vaikeaan paikkaan yksin, ilman mitään ennakkotietoja tai tukea.⁵²⁷ Jotkut ensikertalaiset kokivatkin, että saapuminen ilman valmennusta teki asettautumisesta ja työstä tarpeettoman rankkaa.⁵²⁸

Toisaalta samankaltaisia muistoja löytyy myös valmennuksen käyneiltä. Moni kokee, että valmennus oli tarpeellinen mutta valmisti puutteellisesti Apumaan todellisuuteen. Vastaavia kokemuksia on myös Alhon haastateltavilla. Kurssin hyötyä arvioidessaan he Alhon mukaan harvoin huomioivat esimerkiksi asennekasvatuksen osuutta. Tärkeämpää heille oli, miten kurssi valmisti käytännön työhön ja arkeen – elämiseen, ongelmien ratkaisuun ja asioiden hoitamiseen – kohdemaassa. Nämä seikat saivat joidenkin mielestä liian vähän huomiota, tai he pitivät niistä annettua tietoa oman kokemuksensa perusteella jopa harhaanjohtavana.⁵²⁹ Myös tämän kirjan muistelijoista muutama kertoo ulkoministeriön tai Kepan kurssin antaneen osin epärealistisen tai jopa valheellisen kuvan työstä tai kohdemaasta. Jouko Koppisen mukaan Kepan Suomessa antama valmennus Nicaraguahan lähteneille oli suorastaan ”ideologisväritteistä”, ja myös kentällä järjestetyssä perehdytysjaksossa tarjoihtiin lisää ”poliittista indoktrinaatiota” ja lievä yliannostus ”sandinistipropagandaa”.⁵³⁰ Antti Pelttari taas katsoo, että sinänsä hyvä kurssi antoi romantisoitua ja jopa valheellisen kuvan maan turvallisuudesta:

Se, miten sekaisin se maa on vielä sen sisällissodan jäljiltä, niin sitä ei kyllä osattu meille kertoa ollenkaan, että me ois osattu siihen varautua. Voi olla, että me ei oltas pienten lasten kanssa sinne lähdeTTYkään, jos me oltais saatu siitä jotenkin totuudenmukaisempi kuva.⁵³¹

Kohdemaan tilanteen esittäminen liian positiivisessa valossa ei ollut yksinomaan Kepaan liittyvä ongelma. Jyrki Parkkisen mukaan myös ulkoministeriön valmennuskurssista puuttui ”politiikkaan ja byrokraatiaan liittyvä realismi”:

Siinä ei kyllä saanu mitään... Mitään käsitystä siitä. Miten byrokraatia toimii siellä maassa, minne mennään, minkälainen [- -]. Ker-

rottiin Tansanian politiikasta ja Nyereren *ujamaa*-hankkeista ja tällasesta, kaikesta hyvin positiiviseen sävyyn ja perillä niin alkoi tuntua, että siellä kaikelle tälle enemmänkin hymähdettiin, se alkoi olla jo... Siellä ei suinkaan siellä paikalla vaikuttanut, että Nyereren politiikka oli niin suosittua.⁵³²

Hankalat kenttäkokemukset todennäköisesti vahvistavat edellä olevia kokemuksia valmennuksen puutteellisuudesta, ideologisuudesta ja jopa valheellisuudesta. Toisaalta kohdemaan hallinnon ongelmien erittely oli mahdollisesti kiusallinen teema valmennusten järjestäjille, jotka eivät välttämättä pitäneet yhteistyökumppanin yksityiskohtiin menevää kriittistä arviointia poliittisesti korrektina. Oli kyse sitten resurssien puutteesta, tietämättömyydestä tai aiheen tietoisesta välttelystä, yhteistyökumppanin toimintakulttuurin tarkempi tuntemus olisi voinut helpottaa kentälle asettautumista:

Yks minkä mä huomasin, ehkä on se, että paljonkin enemmänkin kiinnitettiin huomiota ehkä semmoseen, miten, miten teemme yhteistyötä tai mikä on se kulttuuri ja kieli ja tän tyyppiin asioihin ja ehkä enemmän mä itse olisin tarvinnut työssäni – ja jouduin sitä paljon opiskelemaan paikan päällä – on todellakin paikallinen hallinto. Miten se toimii, kenen kanssa voi neuvotella, mitä voi neuvotella. Miten yhteiskunta toimii. [– –] Et paljonhan tämmöses viikon valmennukses tulee käytännön asioita. Kuuden viikon valmennuksessa ehkä enemmän sitä kulttuuria ja sen tyyppisiä asioita kuitenkin pohditaan. Omaa asemaa siellä ja tällasta. Mutta siitä jää helposti pois se yhteiskunnallinen ulottuvuus, hallinto, korruptio. Kaikki tän tyyppiset haasteet! Joista ehkä puhutaan, mutta miten sitä sit oivaltaa. Mutta ehkä niitä ei voikaan oivaltaa ennen kuin to-della menee maahan.⁵³³

Tähän kirjaan osallistuneiden kehitysyhteistyöntekijöiden muistelussa Apumaa tarjosi toimintaympäristön kolmelle erilaiselle kehitysyhteistyöntekijän stereotyyppille: usein vasemmistolaiselle maailmanparantajalle, itsekkäälle golfin pelaajalle ja erityisesti nykyiseen kehitysyhteistyömaailmaan kuuluvalla kansainvälisellä uranrakentajalle. Yksittäisiä kehitysyhteistyöntekijöitä on kuitenkin tarpeetonta mahduttaa yksiselitteisesti näihin muotteihin. Kuten edellä on todettu, lähdön taustalla oli tyypillisesti useita, päällekkäisiä syitä, joita on hankala asettaa tärkeysjärjestykseen. Stereotyypit ovat kuitenkin kiinnostavia, sillä ne pohjautuvat – kärjistetysti – paitsi kehitysyhteistyöntekijöiden kuvauksiin toisista kehitysyhteistyöntekijöistä myös heidän omiin motiiveihinsa: auttamiseen, matkustamiseen, mielekkään työn tekemiseen ja taloudellisiin syihin. Stereotyypit osoittavat, että Apumaa tarjosi kanavan monenlaisille, vastakkaisillekin tarpeille.

Aineistossa lähdön motiivit ovat ensimmäisen ja toisen kehitysyhteistyöntekijäsukupolven välillä pääpiirteittäin hyvin samanlaisia. Lähtömuistojen perusteella keskeisin ero sukupolvien välillä liittyy motiivien sijaan sukupolvien erilaiseen kokemuspiiriin muuttuvassa Suomessa. Pääosa ensimmäisen kehitysyhteistyösukupolven muistelijoista eli nuoruuttaan tai varhaista aikuisuuttaan rakennemuutoksen aikana 1960-luvulla. Heidän kiinnostuksensa kehitysyhteistyöhön syttyi pääosin kotimaassa, jossa kehitysmaiden tukeminen oli pinnalla etenkin opiskelijoiden parissa. Jotkut viittaavat solidaarisuuteen ja auttamiseen, mutta matkustaminen ja seikkailu sekä erilaiset ammatilliset ja elämänmuutokseen liittyvät syyt nousevat vielä useammin esille: kehitysyhteistyö mahdollisti mielekkään työn ja seikkailun uudessa, kansainvälisessä ympäristössä. Muutamat myös kertovat taloudellisten syiden vaikuttaneen lähtöön.

Toinen sukupolvi lähti Apumaahan kansainvälisemmästä ja vauraammasta Suomesta. Kehitysyhteistyöhön hakeutuminen oli jatkoa matkustavalle elämäntavalle, ja lähteminen oli monelle kirjaan osallistuneelle helppoa. 1980-luvun nousukausi loi uskoa tulevaan ennen 1990-luvun lamaa, mutta toisaalta nostatti myös kritiikkiä kulutuskeskeistä elämäntapaa vastaan. Kansalaisjärjestöjen ja sosiaalisen sektorin rooli kehitysyhteistyössä kasvoi, mikä osaltaan avasi enemmän tilaisuuksia myös

naisille, jotka pääsivät kentälle yhä useammin vaimojen sijasta myös työntekijöinä.

Myös toista sukupolvea ajoi kentälle uteliaisuus, matkustamisen- ja seikkailunhalu, elämänmuutoksen kaipuu sekä mielekkyyden hakemisen työhön. Muistelijat viittaavat aikaisempaa sukupolvea useammin ja suoremmin myös haluun auttaa ja muuttaa maailmaa tasa-arvoisemmaksi. Painotusero voi heijastella sukupolvien välistä eroa motiiveissa, mutta toisaalta selittyä aineistoon liittyvillä seikoilla. Aineistossa toiseen sukupolveen kuuluu enemmän kasvatus- ja yhteiskuntatieteellisille aloille sekä sosiaali- ja terveysalalle suuntautuneita naisia sekä kansalaisjärjestösektorin työntekijöitä, joiden työhön auttamishalu perinteisesti liitetään. Erossa voi myös olla kyse sukupuolten, ammattiryhmien tai sukupolvien erilaisesta tavasta puhua kehitysyhteistyön arvoista, auttamisesta ja omasta edusta.

Pääosa ensimmäisen kehitysyhteistyöntekijäsukupolven muistelijoista kuuluu maineeltaan radikaaliin, 1960-luvulla nuoruuttaan eläneeseen ikäryhmään, ja toisen sukupolven jäsenet ehtivät elää teinivuosiaan tai nuoruuttaan poliittiseksi mielletyllä 1970-luvulla. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista, että harva lopulta liittyy omaa kehitysyhteistyökiinnostustaan suoraan pinnalla olleisiin poliittisiin aatteisiin ja liikkeisiin. Myös taloudellisiin motiiveihin viitataan lopulta vähän, vaikka esimerkiksi Alhon tutkimuksessa ne nousevat merkittäväksi motiiviksi. Tämän tutkimuksen haastateltavat puhuvat poliittisista ja taloudellisista motiiveistaan epäsuorasti peilatessaan itseään kehitysyhteistyöntekijän stereotyyppeihin. On mahdollista, että poliittisilla tai taloudellisilla motiiveilla ei yksinkertaisesti ollut suurta merkitystä kirjaan osallistuneille. Toisaalta näitä motiiveja ei välttämättä haluttu korostaa niiden leimavuuden vuoksi. Lähdön muistelu on menneisyydestä kertomisen ohella oman henkilökuvan ja ammatti-identiteetin rakentamista. Monelle tähän kirjaan osallistuneelle kehitysyhteistyöstä tuli vuosikymmenien ura, jota ei välttämättä haluta rajata tiettyyn muottiin kymmenien vuosien takaisten syiden perusteella.

Apumaassa – olosuhteet, kulttuuri, sopeutuminen ja turvallisuus

Kehitysyhteistyöhankkeen toteutus vaatii henkilöstön kohdalla tiettyjen arkisten perusedellytysten täyttymistä, jotka vaikuttavat työpanokseen joko suoraan tai välillisesti. Näitä ovat muun muassa asunnon, liikkumiseen sopivan kulkuneuvon sekä työntekijän perheen elinolojen – mukaan lukien lastenhoito- ja kouluolojen – sujuva järjestyminen sekä turvallisuus. Mikäli nämä edellytykset toteutuivat suunnitelmallisesti ja ilman suuria viivytyksiä, oleminen ja elämä kohdemaassa oli aineiston perusteella turvallista, sujuvaa ja mielekästä. Joskus perusedellytysten suhteen jäi kuitenkin toivomisen varaa. Kehitysyhteistyöntekijöiden kohtaamat ongelmat arkielämässä ja sen järjestämisessä vaikeuttivat sopeutumista uusiin oloihin ja veivät aikaa ja keskittymistä pois itse työstä. Pitkittyessään ongelmat saattoivat rapauttaa motivaatiota ja uskoa koko toiminnan mielekkyyteen.

Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin suomalaisten asettautumiseen ja sopeutumiseen vaikuttaneita tekijöitä. Tavoitteena on luoda kuva niistä arkisista olosuhteista ja haasteista, joiden kanssa kehitysyhteistyöntekijät joutuivat selviytymään ja joihin sopeutumaan, sekä nostaa esiin seikkoja, jotka heitä tässä auttoivat. Kuten Suomessakaan, ei työ myöskään Apumaassa ollut irrallista muusta arjesta, vaan kehitysyhteistyökokemus rakentui työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta totutusta poikkeavassa ympäristössä.

Olosuhteet

Lentokone oli riuhtaissut heidät pohjolan kotinurkilta ja vuorokauden mittaisen lennon päätteeksi sylkenyt tropiikin hehkuun, outoihin hajuihin ja tapoihin, keskelle [– –] jotain, joka heidän piti kylä valmennuksen perusteella tunnistaa, mutta jonka kohtaaminen äkkiseltään oli raju juttu.⁵³⁴

Kehitysyhteistyöhön lähteville oli selvää, että olot kohdemaassa poikkesivat merkittävästi koti-Suomen vastaavista. Perillä odottaviin olosuhteisiin varautuminen etukäteen oli ensikertalaisille valmentautumisesta huolimatta vaikeaa, ellei mahdotonta.⁵³⁵ Ensivaiheessa asettautumista vaikeuttivat ilmasto-olot, tautiympäristö sekä kohdemaissa vallitsevat taloudelliset ja yhteiskunnalliset olot. Monelle 1960- ja 1970-luvuilla kehitysyhteistyöhön lähteneelle suomalaiselle trooppinen ilmasto, sen aurinko ja lämpö, oli uutta ja ennenkokematonta ja siten tervetullutta, mutta ensi alkuun myös kuluttavaa. Tropiikissa kuivan kauden aikaan päivät saattoivat olla paahtavan kuumia ja yöt tukalia.⁵³⁶ Monia seutuja eritoten eteläisessä Afrikassa vaivasi ajoittain myös kuivuus ja siitä aiheutuva vesipula.⁵³⁷ Sadekaudet olivat lyhyitä mutta rajuja, ja niiden seurauksena syntynyt lieju ja pois huuhtoutuneet tiet aiheuttivat muun muassa liikkumisongelmia. Sadekautena luonto heräsi toden teolla, mikä näkyi muun muassa hyönteisten määrässä. Tropiikin eliömaailma aiheutti jännittäviä kohtaamisia varsinkin silloin, kun se oma-aloitteisesti, usein öiseen aikaan, hakeutui ihmisasutuksen piiriin. Käärmeet, hämähäkit, skorpionit, termiitit, muurahaiset, lepakot, rotat, liskot, torakat, kärpäset ja hyttyset tulivat useille tutuiksi jopa pääkaupungeissa ja aiheuttivat pelon, inhon, riemastuksen ja uteliaisuuden tuntemuksia.

Tropiikin yleiset sairaudet, kuten malaria ja erilaiset suolistosairaudet, yleistyivät sateiden aikaan, ja ne kärsittiin pääosin urhoollisesti aika ajoin toistuvina ja asiaan kuuluvina ilman sen suurempaa dramatiikkaa. Pitkäkestoinen oleskelu tropiikissa sekä usein toistuvat sairaudet heikensivät kuitenkin väistämättä yleiskuntoa ja terveyttä. Itä-Sambian maaseudulla Jari Vainio sairasti malarian 11 kertaa pelkästään yhden vuoden aikana. Tauti verotti hänen työtehoaan merkittävästi.⁵³⁸ Kytö Salin,

Toinen kehitysjoukko lähdössä Dar es Salamiin 8.8.1970. Kuvaaja tuntematon. Lasse Björkmanin kokoelma, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Ulkoministeriö.

joka on kertomansa mukaan sairastanut malarian kaikkiaan 102 kertaa, katsoo, että sekä tauti että sen kiniinipohjainen lääkitys, joka 1980-luvulla oli ainut saatavilla ollut tehokas malarialääkitys, tekivät elämästä tropiikissa ajoittain vaikeaa ja fyysisesti raskasta.⁵³⁹ Erityisen vaarallinen malaria oli lapsille. Estolääkityksestä huolimatta tauti saattoi puhjeta altistumisen kasvaessa riittävän suureksi. Aineiston pohjalta voidaan todeta, että erityisesti lasten sairastelu aiheutti perheille paljon huolta ja vaivaa. Nepalín vuoristossa perheineen asustanut Esa Ahonen muistaa, kuinka erityisesti lasten mutta myös aikuisten jatkuvasta sairastelusta tuli perheen ”uusi normaali”.⁵⁴⁰

Tropiikissa oli ongelmansa, mutta Siperian Burjatiassa työskennelleelle Eeva Heikalle ongelmia aiheuttivat varsin toisenlaiset olosuhteet:

– – tommoseen kaukaiseen Siperiaan [kun] menee ja – kevättalvi vielä, et pakkasta on aika paljon – et ihmisillä siellä, sekä paikallisilla että meillä muualta tulevilla, niin suuri osa energiasta menee siihen lämpimänä pysymiseen ja silloin vielä vähän elintarvikkeetkin oli hakusessa.⁵⁴¹

Heikka kokee, että Siperian kylmyys ja elintarvikepula vaikeuttivat merkittävästi työhön ryhtymistä, koska sekä omat että paikallisten kumppaneiden ajatukset ja toimet keskittyivät pääasiassa kovissa olosuhteissa selviytymiseen.

Ilmaston ja tautien asettamien haasteiden lisäksi taloudelliset olot monissa Suomen avun kohdemaissa – erityisesti Afrikassa – olivat vielä 1980-luvullakin hyvin hankalat. Tansania oli Julius Nyereren johdolla lähtenyt sosialismin tielle vuonna 1967. Sosialistisen talouspolitiikan seurauksena maa koki 1970-luvun aikana taloudellisen romahduksen, jota vuosikymmenen alun öljykriisi sekä osittainen nälänhätä vauhdittivat. Seurauksena oli mittava elintarvike-, polttoaine- sekä kulutushyödykepula, jota paikattiin joka paikassa rehottavalla mustan pörssin kaupalla.⁵⁴² Pääkaupungissa tavaraa sai aika ajoin, mutta maaseudulla oltiin vaikeuksissa. Esko Lintunen, joka asettui perheineen syrjäiseen Lindiin vuonna 1980, oli ruokahuoltonsa puolesta riippuvainen yli sadan kilometrin päässä sijaitsevasta saksalaisesta lähetysasemasta, jolta perhe kerran viikossa kävi ostamassa tuoreita vihanneksia ja lihaa. Jauhoja sai pari kertaa vuodessa ja ainoastaan kortilla viranomaisten valvomasta varastosta, jossa niitä myytiin 50 kilogramman säkeissä.⁵⁴³ Tansaniassa muodostui tavaksi, että pääkaupunkiseudulla vierailleet tai sieltä maaseudulle pistäytyneet suomalaiset toivat tullessaan tarvikkeita itselleen ja työtovereilleen. Pulaa oli lähes kaikesta, erityisesti wc-paperista ja ruokatarvikkeista.⁵⁴⁴

Sambia oli vielä 1960-luvulla taloudellisesti paremmassa asemassa moneen muuhun Afrikan maahan verrattuna. Maan tärkeimmän vientituotteen, kuparin, hinta oli korkealla ja inflaatio maltillista. Suurimpien kaupunkien kauppoissa riitti elintarvikkeita ja kulutushyödykkeitä. Rhodesian kriisi vuonna 1966 ja sitä seurannut sota kuitenkin sulki-
vat maan etelärajan hankaloittaen kuparin vientiä ja yhteyksiä Etelä-

Afrikkaan. Ympäröivät sodat Rhodesiassa, Angolassa ja Mosambikissa aiheuttivat maahan mittavan pakolaisongelman. 1970-luvun puolivälissä tapahtui käänne huonompaan, kun kuparin maailmanmarkkinahinta laski ja valtion tulot ehtyivät. Valtion pyrkimys ulkomaisen yritystoiminnan osittaiseen kansallistamiseen lisäsi taloudellista epävarmuutta. 1980-luvulle tultaessa Sambia oli suurissa talousvaikeuksissa, ja vuosikymmenen loppuun mennessä maan talous oli täysin riippuvainen kehitysavun rahavirroista.⁵⁴⁵ Sama päti pitkälti myös muihin Suomen avun kohdemaihin Afrikassa lukuun ottamatta Keniaa, jossa vallitsi vapaa markkinatalousjärjestelmä. Maassa oli huomattavaa omaa tuotantoa ja verrattain hyvin toimivat sisäiset markkinat ja palvelusektori. Ruokaa ja kulutustavaroita riitti vientiin asti. Tansaniasta Keniaan 1980-luvun jälkipuoliskolla siirtynyt suomalaiskonsultti kertoo, että muutto tuntui siltä kuin olisi saapunut yhtäkkiä Amerikkaan.⁵⁴⁶

Monet Suomen kehitysavun alkuaikojen kohdemaat olivat paitsi taloudellisesti myös poliittisesti epävakaita. Ulkoministeriön kehitysyhteistyöosastolla 1970-luvulla voimistunut vasemmistolaisuus sekä muiden pohjoismaiden linjaukset vaikuttivat osaltaan siihen, että avunsaajamaiksi valikoitui useita sosialistisia maita, kuten Tansania, Chile, Vietnam ja Kuuba.⁵⁴⁷ Monissa maissa oli taustalla sota tai sisällissota, vallankumous, vallankaappaus tai muu yhteiskunnallinen mullistus, joka aiheutti levottomuutta ja epävarmuutta.

Etiopiassa, joka oli yksi Suomen avun varhaisimmista kohdemaista, vallankumoukselliset syrjäyttivät keisari Haile Selassien vuonna 1975 ja alkoivat rakentaa maahan kommunistista hallintoa. Suomen Lähetysseuran palveluksessa vallankumouksen aikaan työskennellyt Marja-Leena Salin kertoo, kuinka pääkaupunki Addis Abeban kaduilta löytyi aamuisin irtileikattuja ruumiinosia.⁵⁴⁸ Nälkä, joka oli riivannut maata jo pitkään ja edesauttanut keisarivallan kaatumista, laajeni 1980-luvun alussa massiiviseksi, miljoonia koskettaneeksi nälänhädäksi, jota eri väestöryhmien väliset kiistat ja jatkuva sota pahensivat. Jussi Ojala, joka työskenteli myöhemmin myös Nicaraguassa ja Vietnamin, ihmetteli 1980-luvun alussa Etiopiassa hallinnon toimia, kuten Tansanian mallin mukaista kyläistämishjelmaa, jossa ihmisiä pakkosiirrettiin uusiin kyliin puskutraktoreiden jyrätessä vanhat asumukset. Tiukka valvonta oli

luonut maahan ilmiantokulttuurin, ja ilmapiiri oli ajoittain ahdistava. Ojalan ja muiden suomalaisten tehtävänä ei kuitenkaan ollut kyseenalaistaa etiopialaisten toimia eikä esittää sitä koskevia mielipiteitä. Oli oltava hiljaa ja sopeuduttava.⁵⁴⁹ Sama koski toimintaa Vietnamsissa. Päivi Ahonen, vuosituhannen vaihteessa maassa työskennellyt pitkän linjan kehitysyhteistyöammattilainen, kertoo kohtaamistaan olosuhteista:

Kieli, poliittinen järjestelmä ja jopa hanke, jossa kehitettiin Suomen tuella riisinviljelyä, olivat haastavia [– –]. Vietnamin maaseutu oli vielä tuohon aikaan hyvin kommunistinen ja saimme elää aika varovasti, jotta ei tehnyt virheitä.⁵⁵⁰

Myös myöhemmin Suomen avun piiriin tulleista maista muun muassa Sri Lanka, Nicaragua, Mosambik ja Sudan olivat sisällissotien rikki repimiä, ja niissä avun tarve oli eittämättä suuri, mutta yhteiskunnan valmius avun vastaanottamiseen vaihteli. Siinä missä Sri Lankassa saatiin lupaavia tuloksia 1980-luvun alussa, vuosikymmeniä jatkuneen sisällissodan repimässä Sudanissa tilanne oli melkein toivoton. Maassa 1980-luvulla työskennellyt agronomi Martti Toiviainen kohtasi vaikeuksia kehitysyhteistyöhankkeen toteutuksessa, koska hänen sudanilaiset virkaveljensä käyttivät valtaosan työajastaan hankkiakseen ruokaa, josta oli kova pula.⁵⁵¹ Sandinistivallankumouksen kokenut Nicaragua kelpuutettiin Suomen kehitysapukohteeksi 1980-luvun alussa, vaikka maa horjui edelleen sisällissodan partaalla eikä takeita sandinistien menestymisestä ollut. Vallinneessa tilanteessa Suomi leimautui konfliktin sandinistiosapuolen tukijaksi. Tämä heijastui myöhemmin myös kehitysyhteistyöhankkeiden toteutukseen. Paikalliset poliittiset jännitteet vaikeuttivat esimerkiksi suomalaishankkeiden raaka-ainehankintoja ja työvoiman rekrytointia.⁵⁵²

Etiopia, Sudan, Tansania, Vietnam ja Nicaragua eivät olleet ainoita maita, joiden epädemokraattisia hallituksia Suomi tuki, mikäli poliittiset tai taloudelliset intressit sitä edellyttivät. Kommunistiselle Kuuballe, jonka Yhdysvallat oli julistanut kauppasaartoon, Suomi tarjosi apua poliittis-ideologisista syistä, ilman merkittäviä taloudellisia vaikuttimia. Toisaalta Suomi katkaisi avun Chileltä vuoden 1973 sotilasvallankaappauksen

jälkeen, kun vapailla vaaleilla valittu presidentti Salvador Allende sosialistihallintoineen syöstiin vallasta Yhdysvaltojen myötävaikutuksella. Vallankaappaus ei vaarantanut Suomen avun taloudellisia intressejä.⁵⁵³ Chilen kohdalla avun epäamisellä oli siten poliittinen motiivi, halu puolustaa demokraattisia arvoja yhteispohjoismaisessa rintamassa. Hondurasissa sotilashallinto ei ollut Suomelle este myöntää apua maan metsäteollisuuden kehittämiseen.⁵⁵⁴ Yleisesti voitaneen todeta, että kehitysavun keinoin Suomi tuki useita sellaisia hallituksia, joiden toimet olivat vähintäänkin kyseenalaisia, tarkasteltiinpa niitä minkä aikakauden mittapuulla tahansa.

Myös näennäisen demokraattisesti hallituissa maissa apu uhkasi helposti leimautua valtaapitävän ryhmän tai ryhmittymän tukemiseksi. Suomi rahoitti Länsi-Keniassa 1990-luvulla karjataloushanketta, jonka ulkopuolelle Kenian hallinto rajasi opposition kannattajien asuinalueet, mutta kelpuutti mukaan istuvan presidentin kotiseudun varsinaisen projektialueen ulkopuolelta.⁵⁵⁵ Kyseessä oli ”maan tapa”, jolla varmistettiin, että hanke saattoi edetä likipitäen suunnitelmien mukaan. Kenian hallinnossa rationaalisen suunnittelun ohittivat nepotismi, tribalismi ja etnisesti sävyttynyt kilpailu virkapaikoista – ja kehitysapurahoista. Tämä oli yleinen ihmettelyn aihe suomalaisille asiantuntijoille ja neuvonantajille, jotka olivat päässeet seuraamaan läheltä kenialaista hallintokulttuuria.⁵⁵⁶

Asettautuminen

Kun kehitysyhteistyöntekijä saapui asemapaikalleen kohdemaahan, hänet ja hänen mahdollisesti mukana seuraava perheensä täytyi majoittaa asianmukaisella tavalla. Asunnon tarjoaminen oli yleensä vastaanottajamaan vastuulla. Kehitysyhteistyöntekijälle tuli tarjota asunto, joka vastasi hänen asemassaan kohdemaassa olevan henkilön asunnon tasoa.⁵⁵⁷ Erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla asuntotilanne monissa Suomen kehitysavun kohdemaissa oli heikko. Usein vastaanottajamaalla ei yksinkertaisesti ollut riittävästi kohtuuhintaisia ja muuten sopivia asuntoja vuosi vuodelta kasvavan länsimaisen asiantuntijajoukon tarpeisiin. Ongelma oli suurin pääkaupunkiseuduilla, mutta sopivia asuntoja oli vaikea löy-

Lasse Björkman oppilasasunnon ulkopuolella. Mgulani Salvation Army Hostel, Kilwa Road, Mgulani, Dar es Salaam, Tansania, elokuu 1970. Kuvaaja tuntematon. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

tää myös maaseudulta, mistä lisäksi puuttui usein perusinfrastruktuuri, kuten juokseva vesi, viemäröinti ja sähkö, jopa tiestö. Käytännössä tämä tarkoitti, että suomalaisten kehitys yhteistyöntekijöiden majoitusolosuhteet vaihtelivat paljon: suomalaisia asusteli niin teltoissa, vaatimattomissa majoissa, yksinkertaisissa savitaloissa kuin lähes luksustason omakotitaloissakin.⁵⁵⁸

Tansaniassa useimmille ensimmäisen kehitysjoukon jäsenille löytyi kelvolliset asunnot, mutta osa niistä sijaitsi kaukana itse työpaikasta. Veikko Glasinille matkaa työpaikalle Dar es Salaamiin kertyi noin 20 kilometriä, jotka oli taitettava epäluotettavalla mopolla ajaen. Työskennellessään ensimmäisessä työpaikassaan maatalousprojekti Mbarali Irrigation Schemessä Aarre Anttila asui projektille kuuluvassa, noin 140 neliömetrin majatalossa, joka annettiin kokonaan hänen käyttöönsä. Sopimukseen kuului myös majatalon miespuolinen kokki.⁵⁵⁹ Nepalissa Maija Räsänen asettui vuonna 1971 miehensä ja viisivuotiaan poikansa kanssa syrjäiseen nepalilaiseen kylään, jossa ei ollut koskaan aikaisemmin oleskellut länsimaalaisia. Hänen miehensä kunnosti yhden kylän taloista asumiskuntoon perhettä varten. Talossa oli ruohokatto, eikä talo

poikennut muutenkaan millään tavalla kyläläisten asumuksista.⁵⁶⁰ Joskus taas asettautuminen oli aloitettava kokonaan niin sanotusti pystymetsästä. Suomen Lähetysseuran palveluksessa ollut Kytö Salin rakensi paikallisten avustamana syrjäiselle Etiopian maaseudulle kokonaisen lähetysaseman, johon kuului perheen asuintilojen ohella muun muassa terveysasema synnytysosastoineen sekä toimiva vesihuolto ja sähkönsaanti. Urakkaan meni neljä vuotta, ja siinä sivussa Salin toimi myös terveysaseman ambulanssinkuljettajana.⁵⁶¹

Suomen toisen kehitysjoukon matkassa Tansanian Mwanzaan saapunut Marjatta Lahti vietti ensimmäiset kuukaudet meluisassa hotellissa, koska asuntoa syystä tai toisesta ei järjestynyt: ”Jälkeeni tulleet ruotsalaiset muuttivat omiin asuntoihin – onko todella niin, että Suomen lähetystö ei voi mitenkään auttaa?”⁵⁶² Myös monet muut suomalaisasiantuntijat valittivat lähetystölle maan surkeaa asuntotilannetta, josta heidän mukaansa oli valmennuskurssilla annettu liian optimistinen kuva. Lisäksi suomalaiset kokivat joutuneensa tansanialaisten syrjimiksi verrattuna muiden maiden kehitys yhteistyöntekijöihin, joille asuntoja tuntui löytyvän helpommin.⁵⁶³

Suomen suurlähetystössä Dar es Salaamissa ongelma tiedostettiin, mutta sille ei voitu tehdä juuri mitään. Lähetystö oli 1970-luvun alussa pieni ja sen voimavarat rajalliset, joskaan eivät pienemmät kuin esimerkiksi muilla Pohjoismailla. Suomi oli kuitenkin uusi toimija Tansaniassa, mikä todennäköisesti vaikutti siihen, kuinka asiat järjestyivät. Suomen virallinen läsnäolo Tansaniassa oli alkanut vuonna 1966, jolloin Tansania akkreditoitiin Addis Abeban suurlähetystön alaisuuteen. Ensimmäisen kehitysjoukon perustamisen myötä vuonna 1968 Dar es Salaamiin avattiin Addis Abeban alainen kehitys yhteistyötoimisto. Toimisto korotettiin itsenäiseksi suurlähetystöksi vuonna 1971. Vuonna 1973 sen virkakunnan muodostivat suurlähettiläs, lähetystösihteeri ja neljä erikoisavustajaa sekä kymmenkunta toimistotyöntekijää. Heidän työtehtäviinsä kuuluivat myös Sambiaa koskevat asiat. Sambia sivuakkreditoitiin niin ikään ensin Addis Abebaan vuonna 1968, kunnes se vuonna 1972 siirrettiin Dar es Salaamin uuden lähetystön alaisuuteen. Vuonna 1973 Sambian pääkaupunkiin Lusakaan avattiin kehitys aputoimisto, jossa toimi vuoteen 1975 asti ainoastaan kaksi erikoisavustajaa.

Samana vuonna toimisto muutettiin vastaavan asainhoitajan johtamaksi suurlähetystöksi ja seuraavana vuonna itsenäiseksi lähetystöksi.⁵⁶⁴

Lähetystöjen virkamiesten työskäkaa olivat kehitys yhteistyön hallinnointiin liittyvät moninaiset tehtävät, joihin asuntojen hankinta ei kuitenkaan kuulunut. Edustustoissa ei siten katsottu mielekkääksi puuttua asiaan, joka oli selkeästi paikallisen osapuolen vastuulla.⁵⁶⁵ Kun paikallisella osapuolella oli vaikeuksia täyttää velvoitteitaan, oli edustustojen pakko puuttua asuntokysymykseen järjestämällä ensisijaisesti väliaikaista majoitusta sen tarpeessa oleville suomalaisille kehitys yhteistyöasiantuntijoille. Tämä ei ollut aina helppoa. Varsinkin Sambiassa oli pulaa paitsi asunnoista myös tasokkaista hotelleista ja muista majoituspaikoista:

Jotakin olisi kuitenkin tehtävä, ettei Suomesta tulevaa asiantuntijaa, usein matkasta väsynyttä ja uusiin outoihin olosuhteisiin totuttelevaa, heti alkuun majoitettaisi Hubert Young Hostellin tapaiseen murjuun, epäsiistiin, alakuloisen toivottomaan, lopun alkua odotettavaan, jossa päiväkausiin ei ole pesu- eikä kylpymahdollisuutta.⁵⁶⁶

Myös muissa Sambian kaupungeissa asunto- ja hotellitilanne oli heikko. Maahan vastikään saapuneet suomalaiset, turhautuneena väliaikaisen asumisen työlleen ja perheelleen aiheuttamiin ongelmiin, syyttivät usein tilanteesta edustustoa.⁵⁶⁷ Suurlähetystö myönsi asuntotilanteen vaikeuden ja väliaikaismajoituksen ajoittain surkean tason, mutta peräänkuullutti myös asiantuntijoilta korkeampaa sietokykyä: "[– –] jotkut asiantuntijat joutuvat edelleenkin havaitsemaan, että olosuhteet kehitysmaissa saattavat joskus vastata kehitysmaiden olosuhteita."⁵⁶⁸

Hotelliasuminen tuli alkuun monen suomalaisen osaksi niin Tansaniassa kuin Sambiassakin. Dar es Salaamissa, jossa hotellit olivat tasokkaampia, hotellielämä saattoi olla jopa miellyttävää. Olli Alhon mukaan monet suomalaiset suhtautuivat kokemukseen erittäin myönteisesti ikään kuin eräänlaisena siirtymisriittinä, joka pehmensi laskua kotimaan todellisuudesta kehitysmaan todellisuuteen.⁵⁶⁹ Pitkittyessään hotelliasuminen tuli kuitenkin monelle kalliiksi, koska ulkoministeriön maksama korvaus ei alkuun riittänyt kattamaan kuin osan hotellimajoituksen aiheuttamista ylimääräisistä asumiskustannuksista.⁵⁷⁰

Pääkaupunkien ulkopuolelle töihin menevien asuntotilanne oli usein vieläkin hankalampi. Jos asuntoa ei sovitulla tavalla järjestynyt, saattoi tilanne muuttua vaikeaksi. Länsi-Tansaniaan Kyerwan tinakaivokselle vuonna 1975 työhön lähtenyt geologi Jyrki Parkkinen perheineen joutui asunto-ongelmien johdosta pyöriytykseen, joka koetteli sietokykyä:

Niin, meillähän piti olla tuota se asunto ja se oli osoitettu Dar es Salaamiin – alun perin – mutta ei siellä sitä ollut. Me asuttiin kuukausi perheen kanssa sitten hotelli New Africassa ja sitten muutettiin sieltä Dodomaan. Ei meillä sielläkään asuntoa ollu järjestetty, mutta mä olin kuullu – kavereilta, vois sanoo – että tota siellä on tämmösiä *bachelor flatteja* [poikamiesbokseja]. Siellä oli yksi talo – kahden perheen talo tavallaan – jossa toista puolta asui kanadalainen... ja toista puolta intialainen ekspertti... Nyt ne oli menossa vuoron perään semmoselle... mä luulen et niillä oli semmonen kuukauden loma. Se intialainen ekspertti, se oli siis asiantuntija, tää [kanadalainen] oli voluntääri, hänellä oli vissiin neljän vuoden sopimus ja aina kerran vuodessa pääsi kai kotimaahan, ja nyt me päästiin hänen kotiinsa ensin, ja sit lähti se inkkari, me päästiin sitten hänen kotiinsa. Samassa talossa vaan muutettiin puolta ja siellä asuttiin sitten Dodomassa.

[– –] me oltiin siis siellä Dodomassa kuukaus taas ja sitten me muutettiin Bukobaan. Mä olin saanut käskyn, että kyllä ehdottomasti mene sinne Kyerwaan. No mennään nyt ainakin Bukobaan... Ei sielläkään sitten ollut asuntoa, mut siel oli Swedish Free Mission -lähetysasema, jonka ulkovarastossa, lähetysaseman ulkovarastossa, me oltiin sitten kolme viikkoa. Se oli ihan hyvä se ulkovarasto, ei siinä mittään. Ja sitten tota tässä oli tämmönenkin – miten nyt sanois – umpisolmu tai ristiriita, että meillä tota ulkoministeriö oli luvannut ne asunnot, mut käytännössä se asuntojen järjestely niin oli annettu paikallisviranomaisille ja se ei sitten toiminutkaan. Kun me mentiin Bukobaan, niin sielläkin oli sitten paikallisviranomaisen, mun projektini *counterpart*, tittelillään *national director*, jonka tehtävänä oli meille asunnon hankkiminen ja hän ei löytäny meille asuntoa. Ei ilmeisesti ollu. Hän majoitti meidät olohuoneeseensa.

Me oltiin tän *national directorin* olohuoneessa koko perhe sitten, viis henkee. Siellä talossa ei ollut muita kuin hän itse ja *mzee*, vanha mies, mä en tiedä oliko se hänen enonsa, setänsä – isä ei ollu – vai vaimon isä, joku tämmönen, joka sitten hoiti siellä siivoukset, kokkaukset ja piti kanoja... Siellä me sitten yhdessä kokkailtiin ja oltiin kanojen seassa.

Sitten me saatiin kuulla, siel oli UNDP:n projekti. Tutustuin näihin projektin henkilöihin ja yksi heistä sanoi meille, että hän on juuri lähdössä, hän päästää meidät asumaansa taloon, jos me teemme sen nopeasti. Kun hän lähti tänä päivänä, niin samana iltana me muutettiin siihen taloon. Hän antoi meille avaimet. Jälkeenpäin me kuultiin, et hänellä ei ollut mitään oikeutta tehdä sitä ja me saimme kuulla viranomaisilta, että meidän täytyy muuttaa pois, koska meillä ei ole oikeutta asua tässä talossa. Se on varattu muuhun käyttöön. Mutta meidän tää *national director counterpart*, joka meidät oli siis majoittanu sitä ennen, niin hän kertoi, että Tansanian lain mukaan ketään ei voi häätää, ellei ole osoittaa uutta asuntoa, että me voidaan vedota siihen, että osoittakaa uusi asunto, niin me lähdetään. Kukaan ei tullu osoittamaan uutta asuntoa.⁵⁷¹

Kun Parkkiset olivat kulkeneet vaivalloisen matkansa Tansanian läpi Bukobaan, perhe sai vihdoin viimein pahasti viivästyneet matkatavaransa. Hankesuunnitelman mukaan Parkkisen ja hänen kollegansa, geologi Veikko Niiniskorven, olisi tullut asettua perheineen Kyerwassa sijaitsevan syrjäisen kaivoksen alueelle:

Se [kaivosalue] oli kuin hävityksen kauhistus... Kyseessä oli suurehkon avolouhoksen ympärille rakennettuja majoja. Siellä oli vanha työkaluhalli, jossa oli särkyneitä, ruosteisia kaivinkoneita ja *bulldozereita* [puskutraktoreita] ja vanha rikastamohalli, jonka katto oli pudonnu alas. Siellä oli raunioituneita asuntoja, joista oli kaikki ryöstetty – peltikatot viety, vesijohdot viety – ei siellä ollu oikein mitään sellasta, että... Ei siellä ollu oikeestaan mitään paikkaa, missä olla. Ois pitäny olla telta mukana ja majoittua teltaan, se ois ollu ainoa mahdollisuus... Siellähän oli käyny jo Geologian tutkimuskeskuksen

johtaja assistenttinsa kanssa ja heidän raporttinsa luki, että viikon parin siivouksella [siitä] saa asuttavan. Mutta mä nyt tulin siihen tulokseen, että ei se oikein riitä, kun ei oo vettä, eikä sähköä, eikä mitään. Niin ei se siivous nyt tässä oikein auta.⁵⁷²

Parkkisten perheen asunto-ongelmat ovat ääriesimerkki siitä, millaisiin vaikeuksiin tulijat saattoivat ajautua vajavaisen suunnittelun, vallitsevien olosuhteiden ja huonon tiedonkulun seurauksena. Parkkisten ongelma ratkesi lopulta siten, että perhe asettui oma-aloitteisesti hankkimaansa asuntoon Bukobassa, josta käsin Jyrki Parkkinen kävi työmaalla Kyerwassa. Muutoinkin sopeutuminen asuntopulaan Tansaniassa synnytti luovia ratkaisuja. Kervisen perhe päätyi hotelliasumisen jälkeen *house warming* -kiertolaisiksi Dar es Salaamiin, eli he muuttivat aina asumaan suomalaisten tai muiden ekspatriaattien taloihin talonväen matkustaessa esimerkiksi kotimaanlomalle. Pysyvä asunto järjestyi vasta kymmenennen muuttokerran jälkeen.⁵⁷³ Helpoiten asunto yleensä järjestyi jo vakiintuneiden projektien palvelukseen tuleville. Tällöin mahdollinen tilapäisasuminen esimerkiksi hotelleissa jäi useimmiten lyhyeksi, ja uusi asukas pääsi pian muuttamaan asuntoon, joka vapautui projektilta henkilöstökierron myötä. Näissä tapauksissa elämä asettui uusiin uomiinsa varsin nopeasti.⁵⁷⁴ Yrjö Venna kertoo perineensä mukavan talon edeltäjältään aloittaessaan yhteispohjoismaisen osuustoimintaprojektin palveluksessa Kenian pääkaupungissa Nairobissa: “[– –] meilläkin oli semmoinen omakotitalo, jossa oli kolme makuuhuonetta ja sit semmoinen tilava olohuone, ruokailutila, keittiö ja sitten oli semmoinen ruokavarasto, semmoinen verkkokomero. Pihassa oli autotalli ja sitten oli kaks palvelijan asuntoa.”⁵⁷⁵

Tansaniassa Suomi rakennutti Pohjoismaiden ja Kanadan esimerkkiä seuraten kehitysapuvaroin omille asiantuntijoilleen ja heidän perheilleen asuinalueen pääkaupunki Dar es Salaamiin. Näin sai alkunsa Onnela, noin 30 talon yhdyskunta Oyster Bayn hienostokaupunginosassa. Onnelasta tuli asuinpaikka monelle suomalaiselle perheelle Tansaniassa 1970-luvun puolivälistä eteenpäin.⁵⁷⁶ Sambian Lusakassa sijaitseva Finnish Compound -asuntola rakennettiin alun pitäen suomalaisten rahoittaman kehitysapuhankkeen asiantuntijoille, ja myöhemmin, projektin

loputtua, siellä majoitettiin muissa hankkeissa työskennelleitä suomalaisia asiantuntijoita ja konsultteja.⁵⁷⁷

Asuntotilanne helpottui ajan mittaan, mutta uudet hankkeet kohtasivat yleensä alkuun ongelmia. Kepan aloitettua toimintansa Sambiasa 1980-luvun jälkipuoliskolla monet sen vapaaehtoisista (voluntäärit, ”volot”) painivat alkuun asunto-ongelmien kanssa:

– sit kun meni sinne Kateteen, niin se on hyvin vaatimaton maaseutupaikkakunta. Siis keskellä ei mitään, niin ehkä se alku oli vähän niinku sokki ja sit ei ollu asuntoa ja sit sitä piti ruveta remontoimaan ja asuin kai kolme kuukautta jossain paikallisella hotellilla... [Sain] hotelliasumisesta tarpekseni, et jos ei ole pakko, niin en koskaan asu hotellissa.⁵⁷⁸

Monet Kepan vapaaehtoiset asuivat sijoituspaikoissaan Sambiasa ja Mosambikissa alkuun ala-arvoisissa, osin keskeneräisissä tai pahasti rikkoutuneissa asumuksissa, joissa hygieniataso saattoi olla pöyristyttävä.⁵⁷⁹

Asuntojen ohella toinen, joskin pienempi ongelma oli liikkuminen. Afrikan maissa julkinen liikenne toimi jollakin tavoin kaupungeissa mutta ei juurikaan maaseudulla. Suomi hankki ensimmäisten kehitys-joukkolaisten kulkuvälineiksi mopedit, mutta valittu malli osoittautui epäluotettavaksi Tansanian olosuhteissa. Bilateraalihankkeiden palvelukseen 1970-luvulla ja vielä myöhemminkin lähteneet suomalaiset hankkivat yleensä uuden auton, jonka sai tuoda vuoden kuluttua Suomeen verovapaasti. Tätä autoa saattoi joutua käyttämään myös työtehtävissä, mikäli muuta kulkuvälinettä ei ollut. Oma tai yksityisajoon käytetty työsuhdeauto helpotti merkittävästi päivittäisten askareiden hoitamista ja mahdollisti tutustumisen kohdemaahan myös laajemmin, mikä julkista liikennettä käyttäen olisi ollut vaivalloista. Kohdemaan eri kolkkien omatoiminen tutkiminen ja ihmisiin tutustuminen oli samalla seikkailu, jota moni kehitysyhteistyöveteraani muisteli lämmöllä.⁵⁸⁰ Ilman autoa tai moottoripyörää saattoi selvitä kaupungeissa, mutta niissäkin työasioiden ja arkisten askareiden hoito julkisen liikenteen varassa saattoi olla vaikeaa. Syrjäseuduilla auto oli myös turvallisuuskysymys: huonojen tai olemattomien puhelinyhteyksien ja palveluiden takia auto oli

välttämätön esimerkiksi lääkärin vastaanotolle pääsemiseksi tai pakovälineenä vaaran uhatessa. Mosambikin pääkaupungissa Maputossa auto katsottiin välttämättömyydeksi sekä työ- että turvallisuussyistä.⁵⁸¹

Kehitysysteistyöntekijän mukana seuraavien perheenjäsenien tarpeiden huomioimisella oli niin ikään merkitystä uusiin olosuhteisiin sopeutumisessa. Kuten aiemmin on todettu, pitkälle 1980-luvulle saakka kehitysapumaailma oli hyvin miehinen. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että aviomiehen ottaessa pestin vaimo ja mahdolliset lapset joko jäivät Suomeen tai seurasivat mukana kentälle, missä heidän osakseen jäi sopeutua parhaansa mukaan uusiin olosuhteisiin.⁵⁸² Monille aviovaimoille lähtö ulkomaille perheen kanssa merkitsi omien urasuunnitelmien lykäämistä tai jopa unohtamista:

En saanut olla itse päättämässä työhön lähtemisestä, kaikki tapahtui selkäni takana silloisen mieheni ja Suomen Lähetysseuran sen ajan patriarkaalisten päättäjien toimesta. Kun kaikki oli järjestetty valmiiksi, sain tiedon asiasta [– –]. Minulla oli ollut henkilökohtaisia suunnitelmia ja ambitioita omaa elämääni ja ammattiani varten Suomessa, mutta niillä ei ollut suunnitelmissa tilaa eikä arvoa.⁵⁸³

Osalle miestään seuraavista vaimoista ratkaisu oli virkavapaus tai äitiysloma, jotka parhaassa tapauksessa mahdollistivat vuoden tai jopa kahden viettämisen ulkomailla ilman, että uratoiveet Suomessa kariutuivat. Kohdemaassa vaimojen tehtäväksi jäi usein kotitaloudesta huolehtiminen ja perheen arjen sujumuuden varmistaminen, jossa heitä usein auttoi paikallinen palvelusväki. Jotkut tekivät aikansa kuluksi vapaaehtoistyötä esimerkiksi paikallisissa kouluissa tai lastentarhoissa tai järjestivät omia hyväntekeväisyshankkeitaan esimerkiksi paikallisten orpolasten hyväksi. Kohteissa, joissa suomalaisten määrä oli suuri – kuten Dar es Salaamissa tai Nairobissa – suomalaisvaimot viettivät myös paljon aikaa keskenään oleillen. Olli Alhon mukaan kehitysmaakomennus – vaikkakin uusi ja eksoottinen – merkitsi siten monille naisille sosiaalisen maailman supistumista siitä, jonka he olivat jättäneet taakseen Suomeen.⁵⁸⁴ Catrin Lundströmin mukaan kotitaloudet muodostivat Apumaassa *transnationalisia kontaktivyyöhykkeitä*, joissa ekspatriaattivaimot olivat usein

pakotettuja omaksumaan historiaan palautuvia, konservatiivisia sosiaalisia rooleja. Nämä roolit osaltaan alleviivasivat uskonnollisia, kulttuurisia ja rodullisia eroja eri ihmisryhmien välillä Apumaan sisällä.⁵⁸⁵

Pariskuntien yhtäaikaiset kehitysyhteistyöpestit olivat 1970-luvulla harvinaisia, mutta niitäkin esiintyi – jopa Suomen Lähetysseuran piirissä.⁵⁸⁶ 1980-luvulla Kepan vapaaehtoisten joukossa oli jo perheitä, joissa molemmat aikuiset työskentelivät omalla alallaan kehitysyhteistyötehtävissä. Suomen ensimmäisten kehitysjoukkolaisten ja erityisesti Kepan vapaaehtoisten joukossa oli myös niitä, jotka löysivät elämänkumppanin kentältä joko suomalaisesta, paikallisesta tai muunmaalaisesta työtoverista.⁵⁸⁷ Kehitysjoukkolaiset Aarre Anttila ja Kirsti Rysä avioituivat Tansaniassa vuonna 1969. Myös monet muut löysivät elämänkumppanin kohdemaistaan.⁵⁸⁸

Perheiden kannalta merkitystä oli myös lasten koulunkäynnin ja hoidon järjestymisellä uudessa ympäristössä. Käytäntönä oli, että työnantaja korvasi kouluikäisten lasten koulunkäyntikulut joko kokonaan tai osittain. Usein suomalaislasten kohdalla kysymykseen tuli kansainvälinen tai pohjoismaainen koulu, joita oli suurimmissa kaupungeissa. Niissä olosuhteet ja opetus olivat yleensä hyviä ja lapset viihtyivät hyvin, mutta koulumatkat saattoivat olla pitkiä. Nicaraguassa Antti ja Päivi Pelttari kuljettivat lapsiaan joka aamu lähes 70 kilometrin matkan saadakseen heidät turvallisesti kouluun.⁵⁸⁹ Kansainväliset koulut olivat Afrikan maissa 1970-luvulla vielä harvinaisia, joten vanhemmat joutuivat turvautumaan paikalliseen koulutarjontaan tai lähettämään lapsensa matkojen päähän haluamaansa kouluun.⁵⁹⁰ Esko Ikävälkon lapset kävivät 1980-luvun alussa sambialaista koulua, koska muuta vaihtoehtoa ei ollut.⁵⁹¹ Jotkut vanhemmat lähettivät lapsensa paikallisiin brittiläistyyliisiin sisäoppilaitoksiin, joissa lapset viettivät pitkiä aikoja erossa vanhemmistaan. Sisäoppilaitoksissa vallitsi usein kova kuri, eikä ruumiillinen kuritus ollut tavatonta, kuten ei muissakaan paikallisten ylläpitämissä kouluissa.⁵⁹² Ruumiillinen kurituksen käyttö kouluissa herätti voimakkaita tunteuksia suomalaisissa. Kuultuaan lapsensa koulun kurituskäytännöistä Esko Ikävälko puhutti tuohtuneena koulun rehtoria tehden selväksi, että kyseinen menettely ei sopinut. Antti Pelttari ilmoitti niin ikään suorasukaisesti nicaragualaisen koulun johtajalle, että mikäli he lyövät hänen lapsiaan, hän tulee ja lyö heitä. Tarvetta ei koskaan tullut.⁵⁹³

Aarre ja Kirsti Anttilan kolme lasta kävivät koulunsa Suomessa. Anttilat halusivat lapsilleen suomalaisen koulusivistyksen, jotta perheestä ei tulisi ”perhe Juuretonta”. Myös moni muu perhe menetteli samoin. Usein vaimon osana oli silloin jäädä lasten kanssa Suomeen. Joissakin tapauksissa teini-ikään ehtineet lapset jäivät Suomeen vanhempien lähtiessä takaisin kentälle. Tällöin lapsille hankittiin hoitaja. Tämä käytäntö oli yleinen vielä 1970-luvulla Suomen Lähetysseuran piirissä.⁵⁹⁴

Lasten sopeutumisesta uuteen ympäristöön ja koulun merkityksestä sopeutumisprosessissa on vaikea sanoa mitään varmaa, mutta kaikille kokemus ei ollut pelkästään positiivinen.⁵⁹⁵ Dar es Salaamin kansainvälisessä koulussa, jossa opetus tapahtui englannin kielellä ja jossa noudatettiin amerikkalaistyylistä, keskustelevampaa opetustapaa, suomalaislapset erottuivat 1970-luvun alussa joukosta passiivisina, ujoina ja arkoina. Välitunneilla he vetäytyivät toistensa seuraan ja keskustelivat keskenään suomeksi, minkä nähtiin haittaavan sopeutumista ja sosiaalisten kontaktien solmimista muihin oppilaisiin. Opettajiensa mukaan suomalaislapset olivat oppilaina uutteria ja kertoivat viihtyvänsä koulussa hyvin.⁵⁹⁶ Yrjö Venna muistelee, kuinka tuskallista oli seurata omien lapsien koulutaipaleen alkuvaikeuksia, kun kielitaidon puutteellisuus teki koulunkäynnistä äärimmäisen vaikeaa. Oppimisen osalta ensimmäinen kouluvuosi oli siten hukkaan heitettyä aikaa, paitsi kielellisesti.⁵⁹⁷ Alle kouluikäiset lapset, jotka jäivät toisen vanhempansa tai lastenhoitajan hoiviin, löysivät usein seuraa ja leikkikavereita samanikäisistä paikallisista lapsista.⁵⁹⁸ Poikkeuksiakin oli. Yksinhuoltajana nelivuotiaan tyttärensä kanssa Nicaraguahan lähtenyt eläinlääkäri Jouko Koppinen kertoo perheen alkuvaikeuksista:

Hän ei koskaan täysin sopeutunut Nicaraguahan. Hän inhosi sitä, että naiset ihastelivat ääneen vaaleaa sinisilmää ja pyrkivät kosketelemaan hänen tukkaansa. Nicaraguan-kokemukseni ylivoimaisesti epämiellyttävän osa liittyi häneen. Neljännesvuosisadan jälkeenkin minulla on syyllisyydentunteita siitä, millaisille oloille hänet alistin. Muistan, millaista alkuaikoina oli lähteä töihin ja jättää jälkeen itkevä lapsi, joka ei ymmärtänyt hoitajiensa puhetta. Mikään – sairaudet, työn riskit ja turhautumiset, vastoinkäymiset,

kuumuus, alkeelliset olot – ei ollut mitään sen rinnalla, millaista huolta tyttärestäni kannoin.⁵⁹⁹

Jouko Koppinen onnistui löytämään hyvän lastenhoitajan, jonka kanssa tyttären elämästä tuli helpompaa. Lastenhoitajat olivat yleisiä kehitysyhteistyötehtäviin lähteneiden perheissä, etenkin niissä, joissa molemmat vanhemmat kävivät työssä. Myös muu palvelusväki kuului usein kuvaan. Afrikan maissa palvelusväkeen kuului yleensä eräänlainen talonmies, joka huolehti kiinteistön kunnosta ja huollosta, sekä naispuolinen koti-apulainen, joka teki kotiaskareita, kuten pyykinpesua ja siivousta, ja auttoi talon emäntää esimerkiksi ostosten teossa. Usein taloon palkattiin myös kokki ja vartija. Palvelusväki siirtyi monissa tapauksissa ikään kuin kiinteistön mukana uusille asukkaille, joten heillä oli usein kokemusta siitä, millä tavalla ulkomaalaisten kanssa tuli toimia. Heidän palkkukausensa oli kuitenkin isäntäperheen vastuulla, ja perheen tarpeet sanelivat, kuinka paljon ulkopuolista työvoimaa tarvittiin. Monet palvelusväen tarpeeseen kielteisesti suhtautuneet suomalaiset huomasivat pian, että ilman sitä ei uudessa asuinympäristössä tullut toimeen. ”Kun olin kuu-kauden parin ajan tiskannut tiskiä, pessyt pyykkiä ja luutunut lattioita pikkuhousut päällä hiki silti norona virraten, tulin toisiin ajatuksiin.”⁶⁰⁰

Palvelusväki oli monille suomalaiselle uutta ja outoa, ja siksi suhtautuminen heihin vaihteli. Parhaissa tapauksissa suhde palvelusväkeen muodostui niin hyväksi, että heitä kohdeltiin ikään kuin perheenjäseninä sikäli kuin se vallitsevissa oloissa oli mahdollista ja soveliasta. Ongelmia syntyi, jos palvelusväkeen suhtauduttiin ylimielisesti vain palvelusväkenä tai jos suhtautuminen heihin vaihteli perheen sisällä. Joka tapauksessa palvelusväki oli osa uutta elämäntyylä, jonka monet Apu-maahan lähteneet suomalaiset vähitellen omaksuivat.⁶⁰¹

Sopeutuminen

Nacalassa on 20–25 hengen suomalaisyhteisö aidatulla asuin-alueellaan, jonka ruokalassa sai hernekeittoa ja pannukakkua ja sauna oli päivittäin lämmin.⁶⁰²

Kehitysyhteistyötehtäviin lähteviltä ihmisiltä edellytetään kykyä sopeutua vieraaseen kulttuuriin, ymmärtää sitä ja toimia sen ehdoilla. Suurin osa Suomen kehitysavun alkuvuosien kohdemaista Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa oli kristillisen perinteen maita, mikä todennäköisesti helpotti suomalaisten sopeutumista niihin ja niiden kulttuureihin. Vaikka afrikkalaisissa ja iberioamerikkalaisissa kulttuureissa on runsaasti paikallisia, ei-kristillisiä piirteitä, on niiden kristillinen arvopohja paikoittain vuosisatoja vanha ja siten suomalaisille tutumpi. Sen sijaan Lähi-idässä, osissa Afrikkaa sekä erityisesti Aasiassa suomalaiset kohtasivat paikoin kristillisestä poikkeavan arvopohjan ja kulttuurin, jotka olivat joissakin tapauksissa kehittyneet vuosisatoja ilman, että eurooppalaisvaikutus oli niitä merkittävästi muokannut.⁶⁰³

Puhuttaessa sopeutumisesta kehitysmaiden oloihin ja kulttuuriin on kysyttävä, mihin oikeastaan sopeudutaan. Suomalaisten ei voida sanoa sopeutuneen kovinkaan syvälle kohdemaiden paikalliseen kulttuuriin ja kansan enemmistön elämäntapaan, joka poikkesi usein merkittävästi länsimaisesta. Sen sijaan suomalaiset muiden ekspatriaattien tavoin veivät mukanaan omat ajattelutapansa ja kulttuuriset käytäntönsä ja sovelsivat niitä parhaansa mukaan paikallisiin oloihin. Suomalaiset, kuten muutkin ekspatriaatit, sopeutuivat kohdemaissa usein paikallisen ylemmän keskiluokan elämäntapaan, joka oli monin paikoin koloniaalista perua ja jossa oli paljon länsimaalaisia vaikutteita.⁶⁰⁴ Kehitysjoukkoideologiaan liittyi 1960- ja 1980-luvuilla ajatus vapaaehtoisten integroitumisesta paikallisyhteisöön ja elämisestä siinä niin sanotusti kansan keskellä. Tämä ei kuitenkaan käytännössä koskaan toteutunut yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta. Sen sijaan ekspatriaatit elivät kuten paikallinen yläluokka tai rikkaat siirtomaaisännät olivat aina kyseisissä maissa eläneet. Paikalliset oudoksuiivat länsimaalaisia, jotka eivät eläneet niin vaan pyrkivät samautumaan rahvaaseen. Olli Alhon mukaan kehitysyhteistyöntekijöiden korkea elintaso ja sen määrittämä elämäntapa vaikeuttivat sosiaalisten suhteiden solmimista paikallisten kanssa. Vaikka ystävyys-suhteita solmittiin puolin ja toisin, lähes poikkeuksetta erot varallisuudessa ja elämäntavoissa nousivat esiin suhdetta määrittävinä tekijöinä.⁶⁰⁵

Huolimatta lähtökohtaisesti eriarvoisesta asetelmasta kuilu kohdemaiden eri kansanosien ja suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden

välillä ei kuitenkaan ollut ylitsepääsemätön. Ottaen huomioon erityisesti 1970-luvulla lähteneiden suomalaisten rajallisen kielitaidon, rajallisen kokemuksen maailman kulttuureista sekä suomalaiseen kulttuuriin kuuluvan sosiaalisen pidättäytyvyyden sujui sopeutuminen kehitysmaiden oloihin ja erilaisiin ihmisiin ja tapoihin muistikuvien perusteella yllättävän helposti. Suomalaiset pitivät erityisesti esimerkiksi afrikkalaisten ihmisläheisyydestä ja leppoiseksi mielletystä elämänasenteesta.⁶⁰⁶

[– –] köyhyys oli lähinnä se hätkähdyttävän asia, mikä siellä iski silmään ensimmäiseksi. Mut siihen tottu aika nopeesti, tapoihin tottu ja siihen, et ihmiset on äärimmäisen ystävällisiä, niin se [– –] teki asiat helpoks tulla toimeen niiden kans. Sit kun oppi vähän sitä kieltä, niin se oli sitten vielä helpompaa.⁶⁰⁷

Koti-ikävä tai ulkopuolisuuden tuntemukset eivät haastateltavien kertomuksissa nouse merkittävästi esiin sopeutumisesta vaikeuttaneina tekijöinä. Sen sijaan muistelmateksteissä ulkopuolisuuteen liittyviä tuntemuksia kuvataan ajoittain. Kyseiset tuntemukset näyttävät koskevan erityisesti perheettömiä tai ilman perhettä työhön lähteneitä:

Haasteita olivat mm. jatkuva ulkopuolisuuden tunne. Kun ei ole syntynyt maahan, on hyvin vaikea päästä kiinni tarvittaviin kulttuuriin tietoihin. Toisaalta länsimaisen asukkaana asema kehitysmaassa on lähtökohtaisesti eriarvoinen ja on hyvin vaikea päästä tasavertaiselle tasolle muiden kuin korkeasti koulutettujen paikallisten kanssa. Jälkimmäiseenkin tarvitaan paljon motivaatiota ja kiinnostusta.⁶⁰⁸

Joulupäivänä istuin kirkon lehtereillä yksikseni ja seurasin katon rajasta jumalanpalvelusta. Ulkona paistoi aurinko ja yritin päästä joulutunnelmaan. [– –] yritin kuvitella palmujen paikalle kuusia, sateen tilalle lumipyryn ja iloisen, rytmikkään ja tanssittavan rummutuksen tilalle venytetyn urkuveisuun. Seisoin hetken lumihoidoissa pimeydessä, jossa hiutaaleet hiljalleen ja kevyesti leijuivat kasvoilleni. Hätkähdin takaisin Katondwen todellisuuteen ja

tunsin itseni täysin juurettomaksi. Koin siinä kirkon piippuhyllyllä voimakkaasti olevani vieras metsäläinen, lumen ja jään lapsi, valkoihoinen mzungu, jolta puuttuivat juuret.⁶⁰⁹

Kulttuurisokista on puhuttu paljon kehitysyhteistyön kontekstissa, mutta haastatteluaineistossa se ei nouse merkittävällä tavalla esiin sopeutumista hankaloittaneena tekijänä.⁶¹⁰ Olli Alho päätyi aikanaan samaan lopputulokseen Sambian ja Tansanian suomalaisasiantuntijoiden kohdalla.⁶¹¹ Myöskään arkistoaineistosta ei ilmene, että kulttuurisokki olisi merkittävästi haitannut suomalaisten sopeutumista.⁶¹² Silti lähtijöiden joukossa oli aina muutamia, joihin kulttuurisokki iski valmennuksesta ja valmistautumisesta huolimatta:

Siis koko elämä lähti käyntiin aika vaikeesti sen takia, että se kulttuurisokki oli niin voimakas. Mikään, mihin oli tottunu täällä kotimaassa, ei toiminu, vaan kaikki piti opetella uudestaan. Muun muassa pankissa käynti oli niin monimutkainen järjestelmä, et siihen meni paljon aikaa ja piti aina tietää, et miltä luukulta menee millekin luukulle, kun sekin kävi lunastamassa käteiseksi. [– –] Ensinnäkin kielitaito oli hiukan... eihän se ollu kovin hyvä siinä vaiheessa. [– –] Siis tämmönen käytännön elämä oli tosi hankalaa alkuvaiheessa, koska kun mikään ei toiminu niinku oli oppinu.⁶¹³

Kehitysyhteistyöntekijöiden toisella sukupolvella eli Suomesta 1990-luvun alussa kentälle lähteneillä oli hyvin erilaiset lähtökohdat kuin aiempina vuosikymmeninä lähteneillä. He kuuluivat hyvinvointi-Suomessa varttuneeseen, hyvin koulutettuun ja jo maailmaa nähneeseen ikäluokkaan, jota on kutsuttu myös interrail-sukupolveksi. He sopeutuivat kehitysmaiden oloihin kenties helpommin kuin aiempi kehitysyhteistyön sukupolvi. Monet olivat matkustaneet reppumatkaajina ympäri maailmaa ja työskennelleet omatoimisesti vapaaehtoistyössä eri maailmankolkissa, mikä avarsi heidän maailmankuvaansa ja helpotti sopeutumista erilaisiin oloihin ja kulttuureihin.⁶¹⁴ Asettautuminen kehitysyhteistyöntekijän rooliin ei silti aina sujunut ongelmitta. Kepan Mosambikin kenttäkoordinaattorin mielipide maan ensimmäisistä kehitysjoukkolai-

sista ei ollut odotuksia nostattava: "[– –] olemme valinneet aloitusporukkaan liian nuoria ja epäkypsiä ihmisiä, joilla ei ole riittäviä valmiuksia selvittää toiminnan alkutilanteesta, jolloin kaikki käytännöt on luotava."⁶¹⁵

Kehitysaputehtävissä menestyminen ei edellyttänyt kulttuurirelativismia ja kaiken vieraan kritiikitöntä hyväksymistä. Monet tähän tutkimukseen haastatelluista katsovat, että kaikissa kulttuureissa oli omat haasteensa, mutta siitä huolimatta niissä oleskelu ja toimiminen oli mahdollista. Kulttuurisia yhteentörmäyksiä tapahtui aika ajoin, ja usein ne liittyivät luottamuskysymyksiin ja eroihin toimintakulttuurissa. Suomalaiset pahastuivat, jos paikallisten kanssa solmittujen ystävyysuhtaiden takaa paljastui hyväksikäyttöön viittaavia motiiveja.⁶¹⁶ Muuan Kirkon ulkomaanavun työntekijä kirjoitti Malawista: "Syvimmät pettymykset ja masennukset johtuvat työtovereiden epäluotettavuudesta, holtittomuudesta ja petollisuudesta. [– –] koko kirkon työn uskottavuus kärsii, jos juuri keneenkään ei voi luottaa."⁶¹⁷ Ugandassa 23 vuotta lääkärinä toiminut Riitta Kujala kertoo, että maalle tavanomainen paikallisen poliittisen kulttuurin epärehellisyys ja syvälle juurtunut korruptio tuntuivat suomalaisesta vieraalta ja vastenmieliseltä. Ne ajoivat hänet konfliktiin paikallisten valtaapitävien kanssa ja pitkälti tuhosivat hänen luottamuksensa sikäläisiin poliitikoihin ja virkamiehiin. Häikäilemätön oman edun tavoittelu paikallisten ihmisten tarpeista välittämättä oli lannistaa Kujalan, mutta hän selvisi koettelemuksestaan paikallisten ystäviensä ja tukijoidensa turvin.⁶¹⁸

Köyhyys, epätasa-arvo, epärehellisyys sekä tietämättömyydestä ja mahdollisuuksien puutteesta aiheutuva elämän vaikeus ja säälimätön kovuus kouraisivat syvältä monia suomalaisia niin 1970- kuin 2010-luvullakin.⁶¹⁹ Joskus myös paikallisen kulttuurin omalaatuisuus koetteli sietokykyä. Boris Saltikoff muistelee vierailuaan Keniassa maasai-kan-
san parissa, joka oli ylpeä ikivanhasta paimentolaiskulttuuristaan:

No se kylä... sehän on tuota, majat ympyrässä ja piikkipensaita ympärillä, tota, iso kasa – muodostaa niinku piikkilanka-aidan, et leijonatkaan ei hypi yli – eli yöksi karja ajetaan sinne pihalle. Eli voit kuvitella, minkälaista savivelliä ja savilantavelliä se voi olla, ja kun oli sadeaika, eli se oli kuraista. Ja mä nään, että siinä savivellissä

istuu yks kaksvuotias lapsi ja sillä tota nenä valuu ja silmät valuu ja karpäsiä on joka puolella, silmissä ja nenän alla. Ja mä aattelin, että ei... Et se on jotain sellasta, mitä ei kestä. Että tuollaista niinkun jaloa villiä minä en jaksa ihannoida. Et se ei oo ihmisarvoista elämää.⁶²⁰

Egyptissä pitkään työskennellyt Raimo Lilja muistelee, kuinka länsimaalaisena sopeutuminen uskonnon läpitunkemaan kulttuuriin oli hänelle ja hänen perheelleen vaikeaa:

[– –] kylhän se naisten asema, tai se uskonnon semmoinen painostavuus ja semmoinen niinku yhdenmukaistavuus, et tota ihmisten käyttäytymistä, sitä uskonnollista käyttäytymistä, vahdittiin, että kävitkö nyt rukoilemassa... Se oli jotenkin painostavaa, kun itse ei hyväksy sitä, että se uskonto on niin semmosta yhteisöllistä, että vahditaan toisen käyttäytymistä. Ja puhumattakaan sitten siitä, että oli naisia, joita ei voinut kätellä ja sit samanaikaisesti se taas, et miten miehet kohteli muita naisia niin... esimerkiksi mun perheenjäseniäni. Jos ne naiset yksinään kulki ulkona, niin kyllä sitä oli sitä häirintää. Et siinä oli tämmösiä ikäviä piirteitä siinä kulttuurissa.⁶²¹

Myös kohdemaiden kaupungeissa vallitseva väentungos ja siitä aiheutuvat ongelmat yllättivät 2000-luvun Suomesta kehitys yhteistyöhön ensi kertaa lähteneet: ”Ensimmäisenä ehkä se liikenne tulee sieltä ja [– –] ilmansaasteet [– –]. Kun on [pikkukaupungissa] asunu suurimman osan ikäänsä, niin aikamoinen se melu ja liikennemäärä on siellä kyllä ihan toista luokkaa.”⁶²² Ihmispaljous ja yksityisyyden puute olivat ensi alkuun monille suomalaisille vieraita. Omaa tilaa ei välttämättä juuri ollut, eikä edes käymälässä käynti aina onnistunut yksityisesti. Jalan yksin kadulla liikkuva länsimaalainen oli niin Aasiassa kuin Afrikassakin jatkuvan huomion kohteena, mikä saattoi aikaa myöten tuntua rasittavalta.⁶²³

Ihmetystä riitti siis myös toiseen suuntaan. Miesvaltaisissa kulttuureissa naisten asemaa asiantuntijana ja projektijohtajana saatettiin alkuun oudoksua. Elina Lehtomäki muistaa reaktion, kun hänet esiteltiin Etiopiassa ensi kertaa yhteistyökumppaneille, jotka olettivat tulijan ole-

van mies: ”Täältä tulikin nyt tällainen nainen. Nuori nainen.”⁶²⁴ Latinalaisamerikkalaisessa machokulttuurissa Nicaraguassa kasvaneet naiset katsoivat ihmetellen pohjoismaisia miehiä, jotka tekivät kotiaskareita ja hoitivat lapsiaan. Yksin, ilman vaimoa asusteleva mies oli kummajainen mutta mielenkiintoinen sellainen. Jouko Koppinen kertoo hämmennyneensä, kun paikalliset naiset halusivat uskoutua hänelle yksityisesti henkilökohtaisista ongelmistaan – he kokivat, että vieras pohjoismaalainen oli ainut, jolle saattoi turvallisesti puhua.⁶²⁵

Verrattain tasa-arvoisesta Suomesta maailmalle lähteneet naispuoliset kehitysyhteistyöntekijät kokivat miehiä enemmän haasteita kohdemaiden usein hyvin miesvaltaisissa ja länsimaisesta näkökulmasta epätasa-arvoisissa kulttuureissa.⁶²⁶ Jaana Rannikko toimi diakonina ja sairaanhoitajana Bangladeshissa 1980-luvulla. Hänen tehtävänä oli muun muassa toimia kouluttajana paikalliselle terveydenhuoltohenkilökunnalle, josta monet olivat islaminuskoisia miehiä. Hän katsoo, että hän nuorena länsimaalaisena naisena, tuolloin vielä vailla syvällisempää islamin ja paikallisen tapakulttuurin tuntemusta, aiheutti omalla tietämättömyydestä johtuneella käytöksellään konflikteja, jotka vaikeuttivat yhteistyötä merkittävästi.⁶²⁷ Keski-Aasian islamilaisissa maissa työskennellyt Eeva Heikka puolestaan muistelee, kuinka omaa käytöstä joutui tarkkailemaan tavallista enemmän ja islam tuli noteerata kaikessa tekemisessä. Silti hän kokee, että hän länsimaalaisena naisena ja kehitysyhteistyöntekijänä nautti erivapauksia verrattuna paikallisiin naisiin, joiden elämä ja oleminen oli hyvin kontrolloitua. Heikka sai olla ja mennä kuten halusi, koska oli vierasmaalainen. Heihin suhtauduttiin ajoittain pidättyvästi mutta kuitenkin hienovaraisesti.⁶²⁸

Ulkomaalaisille naisille suotiin usein erivapauksia paikallisiin nähden, mutta joskus raja ylittyi. Hannele Kankuri koulutti Kepan alaisuudessa Marttaliiton varoin maaseudun naisia 1990-luvun alun Sambiassa. Hän joutui vaikeuksiin syytettyään suorasukaisesti – ja ilmeisen aiheellisesti – paikallista hyvinvoivaa miespuolista sosiaalijohtajaa varkaaksi tämän kotona ja tämän perheen läsnä ollessa. Tilanteen seurauksena sosiaalijohtaja vaati, että Kankuri poistetaan hankkeesta johtotehtäviin sopimattomana henkilönä ja karkotetaan maasta. Lopulta asia ratkesi Kankurin esittämään julkiseen anteeksipyyntöön, ja hän sai jatkaa tehtävässään.⁶²⁹

Silke Rothin mukaan esimiesasemassa toimineet länsimaiset naiset omaksuivat Apumaassa usein maskuliinisia käyttäytymismalleja, jotka toivat heille auktoriteettia paikallisten miespuolisten työtovereiden ja alaisten silmissä. Tämä ei kuitenkaan ollut ainoa mahdollinen strategia, vaan naiset saattoivat saada kentällä arvostusta osakseen myös paikallisen kulttuurin tuntemuksen ja sitä kohtaan osoittamansa ymmärtämyksen ja kunnioituksen kautta. Heidät nähtiin ikään kuin paikallisiin sukupuolirooleihin sopimattomina ”kolmannen sukupuolen” edustajina.⁶³⁰ Etiopiassa Marja-Leena Salin huomasi, kuinka yhtäältä hänen suora luonteensa ja toisaalta yhteisön arvostus hänen työtään kohtaan kohottivat hänet miesvaltaisessa kulttuurissa muiden naisten yläpuolelle: ”Siis mä en niinkun naisena sillä tavalla siihen afrikkalaiseen kulttuuriin sit kuitenkaan sovi. Mulle sanottiinkin jossain vaiheessa, et sä et oo mies etkä nainen. Mut sovit kyl tommosena, mut sä et oo mies etkä nainen.”⁶³¹

Niille, joille kulttuurien väliset erot muodostuivat liian suuriksi, tie kehitysavussa nousi usein pystyyn ennemmin tai myöhemmin. Osalle kulttuurisokki aiheutti sopeutumattomuutta siinä määrin, että tehtävien hoito vaikeutui, eikä heillä siten katsottu olevan edellytyksiä jatkaa menestyksekkäästi kehitysyhteistyötehtävissä.⁶³² Tämän kaltaiset tapaukset tulivat ilmi usein melko pian maahan saapumisen jälkeen. Joskus esteenä työn jatkamiselle oli henkilön kielteinen asennoituminen. Tansaniaan valmistuneen Traman eli Valmetin ja Tansanian valtion omistaman traktoritehtaan suomalainen toimitusjohtaja kohteli paikallisia alaisiaan halveksuvasti ja lausui heistä rasistisia kommentteja. Käytöksensä seurauksena johtaja ajautui kahnaukseen tehtaan suomalaisen henkilöstön kanssa. Kun sana johtajan käytöksestä kiiri Suomeen, hän joutui jättämään tehtävänsä.⁶³³

Edellä mainittu esimerkki on yksi harvoista rasismiin liittyvistä muistikuvista, joita tämän tutkimuksen aineistosta nousi esiin. Niiden pohjalta on mahdotonta sanoa, kuinka yleistä rasistinen käytös oli suomalaisten keskuudessa Apumaassa. Kuitenkin jo muutamien henkilöiden kertomukset antavat olettaa, että rasismiksi luokiteltavia asenteita esiintyi suomalaisten keskuudessa menneinä vuosikymmeninä. Niiden muistelemisen ja niistä puhuminen saatetaan kuitenkin kokea tämän päivän suomalaisessa asenneilmapiirissä vaikeaksi. Olli Alhon vuonna

1979 haastattelemat suomalaiset kehitysyhteistyöntekijät sen sijaan kertoivat melko vapaasti verrattain yleisestä rasismiksi tulkittavasta puheesta ja käytöksestä suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden keskuudessa. Se ilmeni afrikkalaisten nimittelynä ja heidän kulttuuriinsa – erityisesti työkkulttuuriin – liitettyinä stereotyyppioina. Alhon mukaan taustalla oli afrikkalaisten kanssa solmittujen sosiaalisten kontaktien niukkuus ja työhön liittyvistä ongelmista aiheutuva turhautuminen, joka purkautui afrikkalaisten väheksyntänä ja halveksuntana. Hänen mukaansa suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden keskuudessa esiintynyt rasismi ei ollut rotuopillista rasismia, jossa afrikkalaiset olisi leimattu alempirotuisiksi esimerkiksi eurooppalaisiin nähden, vaan se kumpusi suomalaisen tavasta määrittää afrikkalaisia ennen muuta työssä suoriutumisen kautta. Niitä, joiden asenteet afrikkalaisia kohtaan olivat kategorisesti torjuvia, oli Alhon mukaan joukossa vain muutamia.⁶³⁴

Kielitaito, sosiaaliset taidot ja ekspatriaattiyhteisö yhdistävinä ja erottavina tekijöinä

Rasististen mielipiteiden esiintyminen suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden keskuudessa ei ole yllätys. Suomesta kehitysyhteistyöhön matkanneet asiantuntijat ja konsultit törmäsivät perillä usein kulttuuriin, joka oli vähintään vuosikymmenten mittaisen kolonialismin muokkama ja jossa rotu oli yhä määrittävä tekijä. Monissa maissa siirtomaa-ajalta periytyneet kulttuuriset ja sosiaaliset käytänteet olivat yhä olemassa, vallitseviin olosuhteisiin sovitettuina. Siirtomaa-ajan perintönä valkoinen ihonväri samaistettiin yhä laajalti Afrikassa ja Aasiassa etuoikeutettuun asemaan ennen kaikkea taloudellisesti mutta myös sosiaalisesti. Myös virallinen kieli oli usein siirtomaa-ajan perintöä, ja sitä puhuvat kehitysyhteistyöntekijät samaistettiin kohdemaissa paitsi maiden hyvin koulutettuun yläluokkaan myös aiempiin, asiantuntija- ja johtotehtävissä toimineisiin siirtomaavirkamiehiin. Valkoisen ihonvärin, virallisen kielen ja asiantuntijan sosiaalisen statuksen yhdistelmä määritteli siten pitkälti kehitysyhteistyöntekijöiden sopeutumista paikallisiin oloihin.

Kielitaito ja sosiaaliset taidot olivat keskeisiä sopeutumista ja sujuvaa vuorovaikutusta edesauttavia, yksilöllisiä taitoja. Kielitaidon merkitystä

ei voitane ylikorostaa, sillä kyky kommunikoida ymmärrettävästi paikallisten ihmisten kanssa erilaisissa tilanteissa edesauttoi paitsi asioiden hoitamista myös viestitti ulospäin henkilön kiinnostuksesta paikallisia ihmisiä ja elämäntapaa kohtaan. Kuten edellä on todettu, virallisen, usein eurooppalaisen, kielen sujuva taito ilmensi samaistumista paikalliseen yläluokkaan, eikä kommunikointi tällä kielellä välttämättä edes onnistunut paikallisen ”rahvaan” kanssa. Afrikassa suomalaisille helpointa oli solahtaa Sambian ja Kenian kaltaisiin maihin, joissa englannin kielen käyttö periytyi jo siirtomaa-ajalta ja myös tavallinen kansa osasi sitä jonkin verran.

Sen sijaan Tansaniassa, Mosambikissa ja Etiopiassa englannilla tuli toimeen vain hyvin rajoitetuissa piireissä. Näissä maissa selviytyäkseen oli tarpeen osata edes hieman paikallisia kieliä, joiden opiskelu oli kuitenkin hankalaa ja aikaa vievää. Tansaniassa työnantaja komensi osan Suomen ensimmäisistä kehitysjoukkolaisista kuukauden mittaiselle suahilin lisäkurssille, koska heidän kielitaitonsa ei Suomessa ja Tansaniassa annettusta opetuksesta huolimatta ollut tehtävien edellyttämällä tasolla.⁶³⁵ Ensimmäisten kehitysjoukkolaisten selviytymistä arvioinut psykologi katsoi, että puutteellinen kielitaito saattoi johtaa työssä umpikujaan ja siitä seuraaviin motivaatio-ongelmiin. Huonon kielitaidon vuoksi sosiaalisten kontaktien muodostaminen saattoi olla hankalaa ja keskustelut paikallisten kanssa alttiita väärinkäsityksille. Tämä johti toisinaan sosiaalisten kontaktien välttelyyn ja eristäytymiseen, mikä puolestaan vaikutti kehitysjoukkolaisten mielialoihin laajemmin.⁶³⁶ Johtopäätös pätee yhtä lailla kaikkiin vierasmaalaisiin työntekijöihin uudessa kulttuurissa.

Suomalaisille kielellisesti haastavia kohdemaita olivat myös Vietnam ja Nepal. Vietnamin työkennellyt Jussi Ojala muistelee, kuinka maassa puhuttu kieli vaikutti hänestä niin vaikealta, että sen opettelu ei juuri motivoinut. Hänelle riitti niin sanottu turistitaso – se, että sai ruokansa tilattua ravintolassa.⁶³⁷ Nepalissa Maija Räsänen taas oppi kielikurssin avittamana arkisen puhekielen varsin nopeasti. Perheen viisivuotias poika, joka leikki paikallisten lasten kanssa, oppi kielen hyvin jo muutamassa kuukaudessa.⁶³⁸

Englannin ohella myös muiden eurooppalaisten valtakielten osuamisessa oli pitkään toivomisen varaa. Kepan kenttäkoordinaattorina

Nicaraguassa 1990-luvun alkupuolella toiminut Miia Nuikka muistelee joidenkin suomalaisvapaaehtoisten onnetonta espanjan taitoa:

[– –] osa niistä ei oppinu kieltä ollenkaan. Se oli tosi vaikee se heidän niinku se asiantuntijatehtävänsä, ikään kuin sparrata niitä paikallisia, jos et sä osaa ees kieltä. Niin mä olin niinku aluks siitä aika niinku järkyttyny, et missä ne niinku niiden keskustelut liikkuu.⁶³⁹

Antti Peltari, joka muutti perheensä kanssa Nicaraguahan vuonna 1992, muistelee silloista Kepan organisoimaa kielikoulutusta Nicaraguassa:

– – kun me mentiin Nicaraguahan, niin me asuttiin paikallisessa perheessä. Siis oikeasti, asuttiin paikallisessa perheessä, ja sen ensimmäisen kuukauden ajan meillä oli myös kielikoulutusta. Ja tää oli niinkun hyvin intensiivinen syöksy siihen maailmaan. Se perhe ja sen lapset tuli niinku tavallaan meidän lasten kavereiksi ja osan kanssa säilyi kaverveus niinkun pidempääkin kun vain sen kuukauden ajan, mitä me siinä oltiin siinä perheessä... Monethan sitä kritisoi ja piti sitä ihan järjettömän kuormittavana, ja tottakai niinku hotellissa ois tavallaan ehkä ollu helpompi, koska siinä ois voinu olla sitä omaakin arkea ja omaakin tilaa. Ja sitten nyt varsinkin meillä lapsiperheenä niin se, että me sukelletaan suoraan vieraseen perheeseen, ja meillä ei ole yhtään sitä sosiaalista omaa tilaa eikä omaa rauhaa sen kuukauden aikana, niin ehkä se nyt oli vähän semmonen... Et ehkä se kielellinen anti olis voinu olla isompi, jos ois saanu levätäkin välillä, et nyt se tavallaan meni vähän liian intensiiviseksi se koko kokemus.⁶⁴⁰

Kielitaidon puutteita saattoi kompensoida hyvillä sosiaalisilla taidoilla. Erään suomalaisen urakoitsijan palkkalistoilla Tansaniassa työskennellyt ammattimies ei osannut englantia kuin muutaman sanan paikallisesta kielestä puhumattakaan, mutta oli siitä huolimatta erittäin pidetty henkilö paikallisten työtovereiden keskuudessa mutkattoman ja rehellisen luonteensa ansiosta.⁶⁴¹ Pekka Peltola kertoo kirjassaan Angolassa ja Namibiassa työskennelleestä ”Pumppu-Väiskistä”, Väinö Myllymäestä,

joka ei juuri osannut englantia, mutta toimi silti menestyksellisesti kaironporaustöissä ystävysten useiden paikallisten kanssa.⁶⁴² Nämä tapaukset ovat kuitenkin poikkeuksia. Lisäksi on ymmärrettävä, että suomalaisen urakoitsijan palveluksessa toimineet suomalaiset olivat tässä suhteessa eri asemassa kuin esimerkiksi kohdemaiden hallinnossa asiantuntijatehtävissä työskennelleet, joilta edellytettiin laajempaa kielen osaamista.

Tullakseen toimeen uudessa ympäristössä oli unohdettava perisuomalainen pidättyväisyys ja oltava ulospäinsuuntautunut, huomaavainen ja kohtelias. Muunlainen käytös tulkittiin töykeäksi, jopa vihamieliseksi.⁶⁴³ Jussi Ojala koki, että hänen täytyi ”myydä itsensä” uusille kumppaneilleen kohdemaissa, esittää jotain muuta kuin hän tosiasiaassa oli, vain tullakseen hyväksytyksi ihmisenä ja yhteistyökumppanina.⁶⁴⁴ Monet, jotka matkustavat vieraaseen maahan ja kulttuuriin siellä elääkseen ja työskennelläkseen, joutuvat myöntymään tällaiseen kulttuuriseen vastaantulemiseen, maassa maan tavalla olemiseen, vaikka se joskus merkitseekin – kuten Ojalan tapauksessa – oman itsensä piilottamista asiantuntijan roolin taakse.⁶⁴⁵ Toisaalta liika sosiaalisuus ja joviaalisuus suhteessa paikallisiin saattoi myös heikentää asiantuntijan uskottavuutta paikallisten silmissä. Antti Peltari oppi, että sormet mullassa touhuavaa metsäasiantuntijaa, joka omalla esimerkillään ja asettumalla työntekijöiden kanssa samalle tasolle pyrki saamaan asioita eteenpäin, ei kukaan ottanut Nicaraguassa vakavasti. Sen sijaan tuli pukeutua valkoiseen kauluspaitaan, käyttää kovaa kieltä ja olla valmis ottamaan joskus kovastikin yhteen paikallisten kanssa, jotta säilytti kasvonsa ja arvovaltansa ja paikallisten usko työn tekemiseen pysyi yllä.⁶⁴⁶

Monet kokivat, että suomalaisuus ja suomalainen kansanluonne auttoivat heitä sopeutumaan vieraaseen kulttuuriin ja oloihin. Aineistossa suomalaisen kansanluonteeseen liitetään tietynlainen uteliaisuus, mielen avoimuus, kärsivällisyys, maalaisjärki ja ”metsäläisyys”. Ennen 2000-lukua lähteneet nostavat esiin kotipuolella hankitut kädentaidot, joiden tarpeellisuus korostui etenkin niiden kohdalla, jotka joutuivat oleskelemaan kohdemaiden maaseudulla ajoittain varsin askeettisissa oloissa. Varsin yleisesti myös nähdään, että sillä, että Suomi ei koskaan ollut siirtomaavalta, oli merkitystä kanssakäymisessä niin paikallisten

kansanmiesten kuin poliitikkojen kanssa erityisesti Afrikassa, kunhan tämä heille ensin juurta jaksain selvitettiin. Paikalliset voitiin tällöin kohdata ilman historian painolastia.⁶⁴⁷

Kielitaidon ja sosiaalisten taitojen vajavaisuus saattoi siellä, missä se oli mahdollista, johtaa puolestaan käpertymiseen omaan, turvalliseen yhteisöön, kuten perheeseen tai laajempaan suomalaisyhteisöön. Lähes puolet Suomen ensimmäisen kehitysjoukon vapaaehtoisista sijoittui pääkaupunki Dar es Salaamiin, jossa he vapaa-aikanaan hakeutuivat hanaakasti toistensa seuraan. Tansaniassa vieraillut ja kehitysjoukkolaisten oloihin tutustunut kehitysapusihteeri Rauni Turkia ei pitänyt näkemästään: ”Tällainen eristyneisyys omaan ryhmään ei liene asiallista. Tarkoituksena on integroitua tansanialaiseen yhteiskuntaan, ei pysyttäytymisen omana joukkona [– –].”⁶⁴⁸

Turkian kommentti heijastelee kehitysyhteistyöhön ja erityisesti kehitysjoukkoihin alkuaikoina liitettyä idealismia, joka oli monella tapaa sokea historiallisille ja kulttuurisille eroille Suomen ja kehitysmaiden välillä ja oletti yksilöiden toiminnan olevan niistä riippumatonta. Turkian kritiikki vähättelee myös yhteisöllisyyden ja oman ryhmän – ensisijaisesti suomalaisten ja toissijaisesti muiden ekspatriaattien – merkitystä sopeutumisen ja selviytymiskeinona oudossa kulttuurissa ja usein vaativissa oloissa. Suomalaiset, kuten muutkin ekspatriaatit, hakeutuivat useimmiten omiensa pariin siellä, missä se oli mahdollista.⁶⁴⁹ Monikansallinen ekspatriaattiyhteisö tarjosi usein paitsi tukea ja apua sitä tarvitseville myös sopeutumismallin Apumaan paikallisiin olosuhteisiin. Tätä yhteisöä yhdisti usein työ Apumaassa sekä länsimainen maailmankuva ja ajattelutapa. Samalla ekspatriaattiyhteisö ylläpiti ja jopa vahvisti usein jo siirtomaa-ajalta periytyneitä käytäntöjä, jotka erottivat heidät paikallisista asukkaista.⁶⁵⁰ Moni suomalainen liittyi kohdemaassaan paikallisen golf-, tennis-, uinti-, kalastus- tai purjehdusklubin jäseneksi, koska se oli taloudellisesti mahdollista ja klubit tarjosivat mielekästä vapaa-ajan tekemistä ja harrastusmahdollisuuksia. Samalla sukellettiin sisään klubien konservatiiviseen, yläluokkaiseen arvomaailmaan ja elämäntapaan. Koska valtaosa kyseisten seurojen jäsenistä oli valkoihoisia – pysyvästi maassa asuvia sekä ekspatriaatteja – oli selvää, että tässä joukossa säilyi mentaliteetti, joka periytyi osin jo siirtomaavallan ajalta.⁶⁵¹

Suomalaisen kehitysyhteistyöväen integroituminen kohdemaiden ekspatriaattiyhteisöihin oli siis sopeutumisen kannalta kenties pakonkin sanelemaa. Samalla se kuitenkin levensi kuilua, joka erotti suomalaiset asiantuntijat – jotka kotimaassaan kuuluivat usein alempaan keski- luokkaan – tavallisen afrikkalaisen rahvaan elämästä ja todellisuudesta. Anne-Meike Fechterin mukaan avunantajien ja vastaanottajien välinen sosiaalinen ja kulttuurinen kuilu pyritään usein häivyttämään kehitysavusta käytävässä keskustelussa ikään kuin epäolennaisena ja asiaan kuulumattomana, vaikka se on olennainen osa Apumaan hierarkkista todellisuutta.⁶⁵² Esimerkiksi valtaosa suomalaisista kehitysjoukkolaisista Tansaniassa ja myöhemmin myös Sambiassa, Nicaraguassa ja Mosambikissa oleili muiden ekspatriaattien seurassa erillään paikallisesta yhteisöstä ja sen arjesta.⁶⁵³

Mansassa voidaan puhua expatriaattighetosta. Täällä on ihmisiä ympäri maailmaa: belgialaisia voluntäärejä, asiantuntijoita Chilestä, Norjasta, Ruotsista, Englannista, Intiasta... ja tietysti topakka suomalaisedustus [– –]. On hyvin suosittua istua olutlasin ääressä ja puhua ”niistä” ja mitä ”ne” ovat tehneet tarkoittaen paikallisia. Vaatii melkoisia ponnisteluja tutustua muihin sambialaisiin kuin työtovereihin ja omaan henkilökuntaansa.⁶⁵⁴

Useiden suomalaisten kokemuksen mukaan ihmiset olivat pohjimmiltaan samanlaisia kaikkialla, mutta elinolosuhteisiin ja kulttuuriin palautuvat erot ihmisten tavoissa katsoa maailmaa ja reagoida ympäristönsä aiheuttamiin haasteisiin olivat paikoittain niin suuria, että kulttuurien välinen kohtaaminen oli vaikeaa.⁶⁵⁵ Aitoa vuorovaikutusta suomalaisilla syntyi yleensä vain pienen ja korkeasti koulutetun paikallisen eliitin ja virkamiehistön kanssa, jotka olivat usein suomalaisten työtovereita ja tunsivat jossain määrin länsimaalaisten tavat. Usein silloinkin luonnollista kanssakäymistä rajoittivat ekspatriaattien moninkertainen tulo- ja elintaso paikallisiin nähden. Poikkeuksen tekivät lähetysseurojen ja pienten kansalaisjärjestöjen työntekijät, joiden työskentelyolosuhteet olivat lähtökohtaisesti vaatimattomampia ja joista monet elivät paikallisyhteisön keskuudessa usein seudun ainoina vierasmaalaisina.⁶⁵⁶ Eric Heuserin mukaan juuri

pienimuotoisissa kansalaisjärjestötason kehityshankkeissa ylikulttuuriset kohtaamiset ja ystävyyssuhteet olivat vaivattomampia ja vaikuttivat yleensä positiivisesti paikallisten käsityksiin kehityshankkeesta.⁶⁵⁷

Korostetuimmin paikallisista eristäytyivät YK:n palkkalistoilla olevat asiantuntijat, mutta myös konsulttiyhtiöiden työntekijät pysyttelivät paljolti omissa oloissaan.⁶⁵⁸ Vielä 1970-luvulla suomalaiset, jotka työskentelivät Finnwater-yhtiön palveluksessa Mtwara-Lindin vesiprojektissa, asuivat heille varta vasten rakennetussa vaatimattomassa kylässä, ”Mato-vaarassa”, jossa heidän mukavuuksinaan olivat sähkö, vesi sekä kohtuullisen vaatimattomat sauna- ja klubitilat. Ruokatarvikkeista oli pulaa, jota suomalaisyhteisön muutamat innokkaat metsä- ja kalamiehet onnistuivat aika ajoin helpottamaan. Sosiaalinen kanssakäyminen paikallisten kanssa oli vähäistä osittain siksi, että työnantaja ei edellyttänyt saati rohkaissut suomalaisten suahilin opiskelua.⁶⁵⁹ Ajan myötä yhtiöiden työntekijöilleen tarjoamat asuin- ja elinolosuhteet kohenivat ja kontrasti ympäröivään yhteisöön nähden korostui entisestään. Kriittinen tarkkailija kirjoitti suomalaisten konsulttiyhtiöiden työntekijöiden elintasosta rutiköyhässä Mosambikissa 1990-luvun alussa:

Projektin suomalaisille työntekijöilleen rakennuttama asuntoalue on juuri valmistunut kauas kaupungin rakennetun keskustan ulkopuolelle keskelle mosambikilaisten ruohokattoisten savimajojen täyttämää aluetta. Panssariverkon ja piikkilangan eristämä hehtaarin suuruinen tontti rakennuksineen on vienyt suuren osan projektin tähän asti käyttämistä miljoonista. Aidan sisäpuolella asuu kuusi perhettä väljästi ja tyylikkäästi omissa valkeissa taloissaan, jotka on kaikki sisustettu samanlaisilla Suomesta tuoduilla mutta monesti Kaukoidässä valmistetuilla kalusteilla ja tarvikkeilla. Taloissa on ilmastointi, ainakin yksi musta palvelija ja laaja vihreä nurmikko, jota puutarhurit kastelevat oman porakaivon puhtaalla juomavedellä. Lisäksi on seitsemäs samankokoinen talo, jossa on monipuolinen kuntosali, satelliitti-TV, video, stereot ja sauna kaikkien yhteiseen käyttöön. Suunnitteilla on lisäksi tenniskenttä ja uima-allas. Aluetta vartioi päivällä yksi ja yöllä kaksi konepistoolein varustautunutta vartijaa [– –]. Korkeasta ja aina tiukasti lukitusta rautaportista

asiantuntijat puolisoineen poistuvat vain ilmastoiduissa autoissaan. He pysyttelevät enimmäkseen aitansa takana turvassa, sillä he eivät halua olla liikaa tekemisissä likaisten, epäluotettavien ja laiskojen mustien kanssa, jotka tämän kaiken ovat heille rakentaneet ja kaikesta heidän puolestaan huolta pitävät; heidän talonsa siivoavat, heidän pyykkinsä pesevät ja heidän lapsensa hoitavat [– –]. Tämä kaikki tilanteessa, jossa kukaan ei omista niitä rikkauden tunnusmerkkejä, taloja, autoja ja tavaroita, joita he täällä saavat firmansa nimissä käyttää. Asiantuntija näyttää näissä oloissa paljon rikkaammalta kuin koskaan kotimaassaan.⁶⁶⁰

Ekspatriaattiyhteisö ja sen elämäntapa helpottivat kehitys yhteistyöntekijöiden sopeutumista Apumaahan, mutta samalla ne erottivat heidät sosiaalisesti paikallisesta yhteisöstä ja tekivät heistä selkeämmin ulkopuolisia. Ulkopuolisuus teki heistä houkuttelevan kohteen muun muassa paikallisille rikollisille, mikä oli paradoksaalista sikäli, että usein eristäytymistä omaan rajattuun yhteisöön perusteltiin juuri turvallisuudella.⁶⁶¹

Turvallisuus

Suomalaisten kehitys yhteistyöntekijöiden muistelussa henkilökohtaiseen turvallisuuteen liittyvät seikat eivät juuri nouse esiin kehitys yhteistyökokemusta määrittävinä tekijöinä. Henkilökohtaista turvallisuutta pidettiin kysyttäessä pääosin hyvänä, mutta muutamilla on omakohtaisia kokemuksia myös sangen turvattomista olosuhteista. Myös kehitys yhteistyön arkistoista löytyy viljalti asiakirjoja, jotka paljastavat muutamien kohdemaiden karun turvallisuustilanteen ja sen, että myös suomalaiset kehitys yhteistyöntekijät joutuivat pääasiassa omaisuuteen kohdistuvien – joskus väkivaltaistenkin – rikosten uhreiksi.

Puhuttaessa kehitys yhteistyöntekijöiden henkilökohtaiseen turvallisuuteen kohdistuvista uhkista kohdemaissa on paikallaan nostaa esiin ensisijaisesti kaksi tekijää eli liikenneturvallisuus sekä henkilöön tai omaisuuteen kohdistuvat rikokset. Jälkimmäisiin kuuluvat muun muassa asuntomurrot, varkaudet ja ryöstöt sekä niihin liittyvä väkivalta tai sillä uhkaaminen. Myös sotatoimet ja luonnonkatastrofit asettivat

suomalaisia hengenvaaraan, mutta kokonaisturvallisuuden kannalta niiden merkitys oli vähäinen.

Liikenneturvallisuuden osalta voidaan yleisesti todeta, että aina 1990-luvulle asti onnettomuusriski vaani erityisesti Afrikan huonokuntoisilla teillä ja ruuhkaisissa kaupungeissa. Se oli kuitenkin huomattavasti alhaisempi kuin 2000-luvulla, jolloin kaupunkien väkiluku ja autoistuminen ovat saavuttaneet mittasuhteet, jotka tekevät paitsi autoilusta myös muilla keinoin tapahtuvasta liikkumisesta kaupunkialueilla vaarallista. Liikennemäärät ovat kasvaneet myös kaupunkien ulkopuolella, ja monet vilkkaasti liikennöidyt valtavyylät ovat puutteellisen kunnossapidon, puutteellisten ajotaitojen, heikkokuntoisen kaluston, piittaamattomuuden, korruption ja riittämättömän valvonnan seurauksena muuttuneet ennennäkemättömän vaaralliseksi.

Varhaisten suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden riski joutua vakavaan liikenneonnettomuuteen kohdemaissa oli siten verrattain pieni. Vaikka tiet olivat paikoin huonokuntoisia, liikennettä oli vielä melko vähän. Monet suomalaiset liikkuivat verrattain hyväkuntoisilla ja paikallisiin olosuhteisiin soveltuvilla ajoneuvoilla, mikä vähensi onnettomuusriskiä. Suomen ensimmäisten kehitysjoukkojen jäsenet olivat tässä suhteessa poikkeus. Heidän kulkuvälineikseen annettiin mopot. Ne toki jouduttivat matkantekoa mutta jättivät kuljettajansa vaaroille alttiiksi. Huonot tiet, muu liikenne sekä muut vaaratekijät, kuten ryöstöyritykset, aiheuttivat suuremman vaaran mopolla liikkuvalle kuin autoilijalle. Kadulla voitiin helposti tarttua mopoilijan omaisuuteen, kuten laukkuun tai koruihin, tai hänet voitiin tuupata ohimennen kumoon tai suistaa tieltä. Kaatuessaan mopoilija oli vaarassa jäädä paitsi oman moponsa myös muun liikenteen runtelemaksi. Suomen ensimmäisen kehitysjoukon jäsenistä kuusi joutui ensimmäisen vuoden aikana onnettomuuteen moponsa kanssa. Onnettomuuksista yksi oli vakava: se aiheutti muun muassa pään ruhjevamman ja lonkkanivelen murtuman. Muut viisi onnettomuuteen joutunutta selvisivät pienemmillä ruhjeilla, nyrjähdyksillä ja lievillä palovammoilla.⁶⁶²

Autolla liikkuminen oli turvallisempaa etenkin kaupungissa, missä nopeudet pysyivät alhaisina. Maaseudulla tilanne oli toinen. Huonoilla teillä jopa maastoautot saattoivat kaatua ympäri, joskus vakavin

Kehitysjoukkolaiset ovat saaneet kulkuneuvonsa, Hondan 90-kuutioiset kevytmoottoripyörät. Mgulani, Dar es Salaam, Tansania, elokuu 1970. Kuvaaja Lasse Björkman. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

seurauksin.⁶³ Vuonna 1988 Sambiassa vierailut Kepan hallituksen puheenjohtaja Helge Gyllenberg raportoi havainnoistaan:

Voluntaareille on jo sattunut useampia onnettomuuksia, ja vain ns. ihmeen kautta on toistaiseksi välttytty henkilövahingoilta. Tilastot ovat kuitenkin armottomia, joten jos parannusta ei tapahdu, voidaan pian odottaa surullisiakin uutisia. Sambiassa etäisyydet ovat pitkiä ja tiet suhteellisen hyviä. Tämä 'viekottelee' hyvin korkeisiin nopeuksiin, etenkin kun liikenne verrattuna esim. Keski-Euroopan moottoriteihin on suhteellisen harvaa. Mutta Euroopan moottoriteillä ei ole arvaamatonta ja autojen nopeuksien arvioimiseen kykenemätöntä 'tienvarsikansaa'. Niinpä ajaminen Sambian pääteillä vaatinee vieläkin suurempaa reaktionopeutta ja ajokokemusta kuin konsanaan esim. Suomessa. Kun voluntaarit toisaalta esittävät, että heidän koulutuksensa autojen teknisen huoltamisen suhteen on laiminlyöty, heitä ei pitäisi päästää Sambian maanteille ollenkaan. Jos ei pysty rengasta vaihtamaan, ei liioin pysty ajamaan

150km/h nopeutta. Nelivetoiset Toyotat ovat yhtäältä välttämättömiä, mutta toisaalta liian 'kovia rautoja' kovin kokemattomille kuljettajille.⁶⁶⁴

Peltikolarit olivat varsin yleisiä kaupunkialueilla, mutta niistä aiheutui harvoin henkilövahinkoja. Ylipäätään vakavat loukkaantumiset tai kuoleminen kehitysyhteistyötehtävissä olivat erittäin harvinaisia, mutta kun niin tapahtui, oli kyseessä yleensä vakava liikenneturma.⁶⁶⁵

Liikenteen ohella riskin suomalaisten hengelle, terveydelle ja omaisuudelle muodosti paikallinen rikollisuus. Suomalaisten usein hyväuskoinen suhtautuminen kohdemaiden olosuhteisiin ja ihmisiin sekä heidän motiiveihinsa johti etenkin kehitysyhteistyön alkuvuosina turvallisuuden laiminlyömiseen. Syntyneistä vaaratilanteista selvittiin kuin ihmeen kaupalla ilman suurempia henkilövahinkoja, jos lukuun ei oteta tapauksista mahdollisesti aiheutuneita henkisiä traumoja.

Erityisesti Afrikan ja Latinalaisen Amerikan kohdemaissa köyhyys ja rikkaiden ja köyhien väestönsien väliset varallisuuserot ruokkivat omaisuuden kohdistuvaa rikollisuutta. Ekspatriaattiväestö oli omaisuusrikollisuuden selkeä kohde, ja monet suomalaiset saivat osansa varkauksista, näpistyksistä ja huijauksista. Sambian Luapulaan vuonna 1980 matkanneen Esko Ikävälkon perheen viivästyneistä matkatavaroista oli osa perille saavuttuaan kadonnut. Tavaroiden katoamista tutkittaessa paljastui, että asialla oli ollut suurlähetystön paikallinen autonkuljettaja, jonka tapana oli tilaisuuden tullen varastaa ekspatriaattien matkatavaroita.⁶⁶⁶ Dar es Salaamissa Raimo Lilja ja hänen suomalaiset ystävänsä tulivat klassisesti huijatuiksi rahanvaihdon yhteydessä, koska paikalliset olivat huomanneet suomalaisten olevan kokemattomia ja siten helposti harhautettavissa.⁶⁶⁷ Sambian maaseudulla ruokatauolle pysähtyneen suomalaiskonsultin maastoautosta väännettiin huomaamatta irti ajovalot umpioineen, vaikka auto oli pysäköity niin, että siihen oli koko ajan näköyhteys.⁶⁶⁸ Lusakassa Kepan vierastalosta katosi säännöllisesti tavaraa ja talon yövartijoiden uskottiin olevan mukana kyseisessä rikollisessa toiminnassa.⁶⁶⁹ Vastaavanlaiset pienet omaisuusrikokset olivat valtaosalle arkipäivää. Ne olivat yleensä vahingoiltaan vähäisiä, mutta saattoi omaisuutta joskus kadota enemmänkin. Vuonna 1969 kehitys-

joukkolainen Erkki Siitonen laski, että hän oli Tansaniassa viettämänsä yhdeksän kuukauden aikana menettänyt varkaille noin kahden kuukauden palkkaa vastaavan määrän omaisuuttaan.⁶⁷⁰

Satunnaisia näpistyksiä ja varastelua vaarallisempia tilanteita olivat öiseen aikaan tapahtuneet asuntomurrot, kun talonväki oli sisällä nukkumassa. Näissä tilanteissa fyysisen väkivallan riski oli aina läsnä. Kehitysjoukkolaiset Aarre ja Kirsti Anttila joutuivat kesäkuussa 1969 Dar es Salaamissa vaaratilanteeseen tuntemattoman miehen murtauduttua heidän asuntoonsa keskellä yötä. Kirsti Anttila kertoo tapahtumasta:

10.6. noin kello [puoli kolme] aamuyöllä heräsimme, mieheni ja minä siihen, että makuuhuoneessamme oli mies, joka osoitti meitä taskulampulla. Hän uhkasi meitä pangalla⁶⁷¹ ja kehotti meitä pysymään hiljaa ja tekemään niin kuin hän käsksee, muuten hän tove-reineen tappaa meidät. Hän käski meitä nousemaan ylös ja seuraamaan häntä. Me tottelimme. Hän sulki mieheni WC:hen ja uhkasi taas tappaa hänet, jos hän aiheuttaa mitään ikävyyksiä. Minut hän vei kylpyhuoneeseen ja selitti, että nyt minun tulee tehdä juuri niin kuin hän käsksee. Sitten hän sanoi: ”käy makaamaan” ja osoitti kylpyhuoneen lattiaa. Kieltäydyin. Hän otti keittiöveitsen taskustaan ja sanoi, haluatko, että kutsun ystäväni, he sitovat sinut kiinni; tämä on Tansania, hyvä rouva.⁶⁷²

Tällä välin Aarre Anttila raivasi tietään kovakouraisesti WC:n paksu-puisen oven läpi kiinnittäen hetkellisesti tunkeutujan huomion. Kirsti Anttila käytti tilaisuutta hyväkseen ja hyökkäsi miehen kimppuun: ”Hän ei yrittänyt erityisemmin taistella aseillaan, mikä oli minun onneni, sain vain pienen haavan sormeeni.”⁶⁷³ Anttilat ryntäsivät pakenevan tunkeilijan perään pihamaalle, mutta tämä katosi pimeyteen.

Syyskuussa 1969 Dar es Salaamissa pidetyssä kehitysjoukkolai-ten ja Kehitysaputoimiston välisessä kokouksessa kehitysjoukkolaiset ilmaisivat huolensa henkilökohtaisesta ja asuntojen turvallisuudesta. Murtovarkaudet olivat yleisiä, eikä turvaksi palkatuista yövahdeista ollut useinkaan apua. Kehitysaputoimiston ehdottamat kaasusumuttimet oli-vat ratkaisuna monien mieleen, ja muutamat vaativat jopa jonkinlaista

itsepuolustuskoulutusta valmennuksen oheen. Kehitysjoukkolaiset piti-vät tilannetta mielettömänä, mutta koska kehitysaputoimiston mielestä juuri mitään ei ollut tehtävissä turvallisuuden parantamiseksi, olosuh-teisiin oli vain sopeuduttava.⁶⁷⁴

Murtovarkaudet eivät rajoittuneet vain suurimpiin kaupunkeihin. Uyolen maataloustutkimuskeskuksessa Martti Toiviainen heräsi vai-monsa kanssa eräänä yönä seinän takaa naapurista kuuluviin outoihin ääniin. Naapurihuoneiston asukas, tanskalainen asiantuntija, oli lomalla, joten Toiviaiset arvelivat, että asunnossa oli varkaita. Martti Toiviaisen astuessa ulos asiaa tutkimaan tuli naapurin ovesta tuntematon mies kantaen mukanaan verhotankoja. Toiviainen tarttui miestä takaapäin har-tioista, mutta tämä onnistui rimpuilemaan itsensä irti ja pakenemaan läheiselle maissipellolle. Asunnosta ilmestyi toinen murtovaras, joka heitti varastamallaan säilykepurkilla Toiviaisen vaimoa, joka oli tullut pihamaalle. Heiton seurauksena vaimo loukkaantui lievästi. Myös toi-nen varas onnistui pakenemaan. Toisella kertaa samaisen keskuksen yövartijat yllättivät kaksi keskuksen työntekijää varastamassa peltikattoa keskellä yötä. Yövartijat ja muu meteliin herännyt väki raahasivat varkaat keskuksen johtajan luo ja kysyivät, saiko varkaat tappaa, kuten maassa oli tapana. Johtaja kielsi tämän ja käski viedä varkaat poliisille. Poliisi-asemalla kärtytyiset poliisit ihmettelivät: ”Miksi te tänne toitte, miksette tappaneet?”⁶⁷⁵

Vaikka sellaiset afrikkalaiset pääkaupungit kuten Dar es Salaam, Nairobi ja Lusaka olivat vielä 1970-luvulla suhteellisen turvallisia päi-väsaikaan, turvallisuustilanne kohdemaissa oli heikkenemään päin. Tansaniassa työskennelleet suomalaisasiantuntijat kokivat, että ”lisään-tyneiden aseellisten ryöstöjen ja murtovarkauksien vuoksi henkilön ja omaisuuden turvaaminen aiheuttaa psyykkisiä ja taloudellisia vaikeuk-sia”.⁶⁷⁶ Pohjois-Tansanian Musomassa kaksi suomalaista kehitysjoukko-laista mukiloitiin paikallisessa baarissa. Ekspatriaatteihin kohdistuvat omaisuusrikokset olivat kaupungissa muutenkin yleisiä. Kaupungin nopeasti heikentynyt turvallisuustilanne 1970-luvun alussa sai yhden suomalaisen kehitysjoukkolaisen anomaan siirtoa muualle.⁶⁷⁷

Heikentynyt turvallisuustilanne Tansaniassa johti siihen, että asian-tuntijoille alettiin 1970-luvun alussa maksaa korvausta yövartijan

palkkaamiseen. Pohjoismaista Ruotsilla oli jo tuolloin käytössä vastaavanlainen järjestelmä.⁶⁷⁸ Yöpartijan palkkaaminen yleensä paransi turvallisuutta, mutta ei taannut sitä. Sambian pääkaupungissa Lusakassa erään suomalaisasiantuntijan taloon yritettiin murtautua kolmesti asiantuntijan kolmen ensimmäisen maassaoloviikon aikana, yöpartijasta huolimatta.⁶⁷⁹ Sambian heikko turvallisuustilanne tuli monelle suomalaiselle yllätyksenä. Vastikään maahan tulleet suomalaiset kokivat, että kohdemaiden turvallisuustilanteen osalta ulkoministeriön tiedotuslinja ei ollut täysin avoin ja rehellinen. Suomalaiset eivät olleet riittävästi valmistautuneita siihen todellisuuteen, joka heitä perillä odotti.⁶⁸⁰

Rikollisuus lisääntyi 1980-luvulla monissa Afrikan pääkaupungeissa, erityisesti Nairobissa ja Lusakassa sekä Sambian kuparialueella, ja sen kohteina olivat niin paikalliset kuin muualta tulleet. Ekspatriaatteihin kohdistunut rikollisuus Sambiassa oli osa maassa 1980-luvun lopulla nousutta rikollisuuden ja väkivaltaisen mellakoinnin aaltoa, joka oli seurausta maan epävakasta taloudellisista ja poliittisista oloista. Joulun alla vuonna 1988 tanskalainen vapaaehtoispariskunta joutui Lusakassa ryöstön kohteeksi, jonka yhteydessä vaimo myös raiskattiin. Kuparialueella tanskalaisia ja norjalaisia vapaaehtoisia uhkailtiin toistuvasti, ja pelkästään vuoden 1988 aikana heihin kohdistui yli 20 rikosta. Tapahtumien seurauksena Tanska ja Norja vetivät vapaaehtoisensa kuparialueelta ja maan turvallisuustilanne nousi keskeiseksi huoleksi Pohjoismaiden edustustojen piirissä.⁶⁸¹

Ekspatriaatteihin kohdistunutta rikollisuutta selittää osittain myös kaupunkialueilla lisääntyneet mahdollisuudet tuottavaan ja järjestäytyneeseen rikolliseen toimintaan, kuten autoryöstöihin:

Torstaina syyskuun 22pnä n. klo 19.30 pysähdyin autollani Finnish Volunteer Servicen vierastalon portin eteen odottamaan porttien avaamista. Autossani oli matkustajina vaimoni K. ja poikani J. Samalla hetkellä, kun yöpartija avasi lukkoa, kaksi miestä juoksi kujalta auton luokse, toinen riuhtaisi kuljettajan oven auki, osoitti pistoolilla allekirjoittanutta ja käski ulos autosta, uhaten ampua. Huomioni oli, että pistooli oli aito. Huusimme pari kertaa voimakkaasti vartijaa avuksi, mutta tämä kääntyi avaamatta portin lukkoa,

ja juoksi pois portilta pihalle. Aseistettu ryöstäjä tarttui käsivarteeni ja yritti kiskoa minua ulos autosta, ilmeisen hermostuneena. Käännyin puolittain, potkaisin ahdistajani loitolle, ja voimakkaasti kaasuttaen ajoin ajoneuvoni suoraan portista sisälle pihaan, samalla murtaen lukitun portin saranat. Samalla hetkellä vierastalon hälytys sireeni alkoi soida, ja talossa oleskelleita volunteereja saapui pihalle. Ryöstäjät pakenivat juosten.⁶⁸²

Aseistautunut joukko pysäytti Sambian kuparialueen läpi autollaan matkanneen Dan Dahlin. Hänet riisuttiin, hänen henkilökohtaiset tavaransa vietiin, hänet heitettiin auton lavalle ja ajettiin Zairen puolelle rajaa, missä hänet uhattiin ampua. Hetken kiistelyään asemiehet sitoivat Dahlinin silmät ja kädet ja päästivät hänet menemään. Hän onnistui vapautumaan siteistään, kävelemään Sambian puolelle rajaa ja siellä armeijan tiesululle, jossa kertoi tapahtuneesta sotilaille. Nämä lähtivät joukon perään, mutta onnistuivat vain saamaan takaisin jo rikkoutuneen auton.⁶⁸³

Yllä kuvatut tapaukset ovat tyypillisiä ryöstöryityksiä, joiden kohteeksi jokunen Kepan vapaaehtoinen sekä muutamat muut suomalaisasian tuntijat joutuivat Sambiassa 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Verrattain hyvillä autoilla liikkuneet ja usein rahaa mukanaan kantaneet kepalaiset, kuten muutkin ekspatriaatit, olivat rikollisten näkökulmasta houkuttelevia kohteita.⁶⁸⁴ Kesällä 1989 Kepan Lusakan-vierastaloon tehtiin toistuvia aseellisia murtoja öiseen aikaan. Järjestön kenttäjohtaja suunnitteli jopa kiinteistön sulkemista, kunnes sen turvallisuutta saataisiin merkittävästi parannetuksi. Murtojen kohteiksi joutuivat myös ulkoministeriön käytössä olevat asunnot ja toimitilat niin Lusakassa kuin Mansassakin. Eräs vapaaehtoinen joutui vastikään työhön saavuttuaan kahden yöllisen aseellisen murtoyhteyksen kohteeksi Lusakassa. Tapahtumista järkyttyneenä hän irtisanoi työsopimuksensa heikkoon turvallisuustilanteeseen vedoten. Toinen, kuparialueella työskennellyt vapaaehtoinen katkaisi työsopimuksensa jouduttuaan niin ikään kahdesti aseellisen ryöstön kohteeksi.⁶⁸⁵

Sambian kuparialueella 1970-luvulta lähtien työskennellyt geologi muistaa, kuinka Sambian alkuaikojen verrattain turvallinen ympäristö oli muuttunut 1990-luvulle tultaessa siten, että ekspatriaattien oli

linnoitauduttava lasimurskalla ja piikkilangalla päällystettyjen muurien taakse vartijoiden ja koirien kanssa.⁶⁸⁶ Myös Mosambikin pääkaupungissa Maputossa turvallisuustilanne oli heikentynyt 1990-luvun alkuun mennessä. Esikaupunkialueilla ja jopa keskikaupungilla liikkui öiseen aikaan aseistautuneita rikollisryhmiä, joiden toimintaan edes poliisi ei aina uskaltanut puuttua. Pohjoismaiden edustustot suosittelivat kansalaisilleen liikkumisen välttämistä ulkona pimeään tultua muutoin kuin autolla, ja silloinkin erityistä varovaisuutta noudattaen.⁶⁸⁷ Sambiaan ja Mosambikiin, kuten muuallekin Apumaahan, oli 1990-luvun alkuun mennessä rakentunut eräänlainen pelon infrastruktuuri: linnoitettuja urbaaneja asuinalueita ja hyvinvoinnin ja turvallisuuden kuplia – tarkasti vartioituja ostoskeskuksia, ravintoloita ja klubeja – joiden välillä ekspatriaatit risteilivät samaan tapaan kuin eurooppalaisperäinen väestö apartheidin jälkeisessä Etelä-Afrikassa.⁶⁸⁸

Jos turvallisuustilanne oli huolestuttava Sambiassa ja Mosambikissa, se oli vieläkin huolestuttavampi Nicaraguassa. Suomen aloittaessa kehitysapua maassa sisällissota oli yhä käynnissä ja vuoristoseuduilla liikkui sissejä, jotka terrorisoivat aika ajoin viljelijäväestöä. Sotimisen loputtua aseelliset ryhmät eivät luovuttaneet aseitaan, koska maan tulevaisuus oli yhä avoin. Vuodeksi 1990 kaavailtujen vaalien alla turvallisuustilanne heikkeni erityisesti pääkaupunki Managuassa mutta myös muualla maassa. Jussi Ojala joutui maaseudulla liikkuessaan pelottaviin tilanteisiin milloin armeijan, milloin sissien kanssa, mutta selvisi niistä säikähdyksellä.⁶⁸⁹

Sandinistien vuonna 1990 kärsimän vaalitappion jälkeen maan taloustilanne heikkeni edelleen uuden koalitiohallituksen alaisuudessa. Köyhyys, kohoavat elinkustannukset, suuri aseiden määrä ja vuosikausien mittainen väkivallan perintö näkyivät rikollisuuden nopeana kasvuna 1990-luvun alussa.⁶⁹⁰

Turvallisuustilanne Nicaraguassa on jokseenkin kaoottinen. 10 vuotta maassa olleet ulkomaalaiset sanovat, että nyt tilanne on pahempi kuin sotavuosina – silloin tiesit, mitkä alueet ovat vaarallisia. Nyt voit melkein missä tahansa, jopa keskellä päivää, saada aseistetun, naamioidun rosvojoukon kimppuusi. Kaikilla kooperanteilla on ollut läheltä piti- tilanteita, muutamalla aseellinen kotiryöstö

jossa on hyvin surullinen loppu ollut hyvin lähellä. [– –] Maan pohjoisosissa, ”vuorilla”, ja myös Chontalesin maakunnassa on lisääntyvässä määrin poliittisia murhia – tyypillisesti kyseessä on sandinisti-campesino (maatyöläinen), joka surmataan raa’asti perheineen. Viimeisen vuoden kuluessa satoja henkilöitä on tapettu näin.⁶⁹¹

Vaikka maassa oli siviilejä terrorisoivia aseistautuneita ryhmiä, jotka tekivät liikkumisesta maaseudulla vaarallista, ja vaikka rikollisuus kaupungeissa, eritoten Managuassa, oli lisääntynyt, Kepan kenttäkoordinaattori piti Nicaraguua ulkomaalaiselle turvallisempana maana kuin ”Espanjaa tai Britanniaa” eikä nähnyt tarvetta lisätä Kepan vapaaehtoisten suojelua varsinkaan pääkaupungin ulkopuolella. Syynä oli raha. Kepan määrärahat olivat kehitysyhteistyöhön kohdistuvien leikkausten seurauksena supistumassa, ja vartiointi jo silloisella riittämättömällä tasolla oli suuri kuluerä. Kenttäkoordinaattorin mukaan lisäpanostukset turvallisuuteen eivät takaisi, etteikö ikäviä asioita tapahtuisi myös tulevaisuudessa.⁶⁹²

Antti Pelttarin perhe kuului niihin, jotka saivat kokea työnantajan sa leväperäisen suhtautumisen seuraukset omakohtaisesti. Pelttareiden asuttavaksi oli hankittu Diriambasta kalliilta alueelta talo, jossa ei ollut muuria tai aitaa, ei hälytyslaitteita eikä pihavalaistusta. Talo oli metsän ja kahvipeltojen ympäröimä, ja Pelttarit ihmettelivät, miksi isohko talo sellaisella alueella oli tyhjillään. He asettuivat luottavaisina taloksi, kunnes kuuluivat naapureiltaan, että talo oli ryöstetty edellisten vuosien aikana useita kertoja. Naapurit ihmettelivät, kuinka suomalaiset uskalsivat asua talossa, jossa ei ollut muureja eikä edes vartijaa. Lopulta Pelttarit palkkasivat aseistetun yövartijan, joka osoittautui tarpeelliseksi: syksyn 1992 aikana vartija esti ainakin kaksi Pelttareiden taloon kohdistunutta yöllistä ryöstöyritystä. Lähiseudulla ilman yövartijaa asuneelle Pelttarin kollegalle kävi huonommin: aseistetut ryöstäjät tunkeutuivat yöllä miehen taloon, yllättivät tämän, sitoivat tuoliin ja kiduttivat siinä toivossa, että hän paljastaisi rahojensa kätköpaikan.⁶⁹³ Tapaus herätti suurta järkytystä Kepan vapaaehtoisten keskuudessa, varsinkin kun kyseinen henkilö oli lyhyen ajan sisällä useamman kerran ryöstetty tai yritetty ryöstää, minkä seurauksena hän oli traumatisoitunut niin, että liikkui sekä työtehtävissä että vapaa-ajalla aseistautuneena.⁶⁹⁴

Työtovereiden karut kokemukset vaikuttivat siten Antti Pelttarin reaktioon jouluaattona 1992, kun kaksi aseellista ryöstäjää tunkeutui Pelttarien kotiin päiväsaikaan perheen valmistellessa jouluateriaa. Aseen piippuun tuijottanut Pelttari tiesi, mikä perhettä pahimmillaan odotti, ja päätti puolustautua. Ase laukesi muutamia kertoja käsikähmässä, kun Pelttari paini toista hyökkääjää ulos asunnosta. Muu perhe onnistui pakenemaan lukittuun huoneeseen. Ryöstäjät pääsivät karkuun Pelttarin juostessa hälyttämään apua naapurista.⁶⁹⁵

Tapauksen jälkeen Pelttarit muuttivat turvallisempaan asuntoon kaupungin keskustaan. Tästä huolimatta muu perhe palasi väliaikaisesti Suomeen vuoden 1993 alussa, koska ei kokenut oloaan riittävän turvalliseksi. Pelttari katsoo, että heille annettiin valmennuksen yhteydessä siloteltu kuva maan turvallisuustilanteesta eikä kaikkea, mitä olisi pitänyt kertoa, kerrottu:

Nicaragua ei ole turvallinen maa. Väkivalta ja rikollisuus ovat todellinen uhka kaikkialla maassa. On pelkästään hyvää onnea, ettei meidän perheellemme sattunut mitään jo mainittua ryöstöyritystä vakavampaa [– –]. Matkallamme Corn Islandille viereisessä hotellihuoneessa tehtiin aseellinen ryöstö. Luodit puhkoivat ohuita lautaseiniä kuin pahvia. Lisäksi seuduilla, jossa työskentelemme Carazossa maaseudulla ja kaupunkien välisillä tieyhteyksillä pysäytettiin ja ryöstettiin autoja tasaisin väliajoin. Kaikkiin näihin välikohtauksiin liittyi aina mukana olleiden naisten raiskaaminen. Entinen naapurimme Diriamban Santa Reginassa tapettiin ryöstön yhteydessä [– –]. Liian vähän on järjestömme sisällä puhuttu siitä, [miten] tällainen jatkuva turvattomuudessa eläminen vaikuttaa ihmisen psyykkeeseen ja henkiseen jaksamiseen. Töitäkin kun pitäisi jaksaa tehdä.⁶⁹⁶

Ulkoministeriössä havahduttiin suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden turvallisuuteen sen jälkeen, kun suomalaisiin kohdistuneet rikokset Sambiassa nousivat uutisiin Suomessa.⁶⁹⁷ Sambiassa suomalaisen henkilöstön vartiointia tehostettiin ja sen piiriin otettiin myös Kepan vapaaehtoiset. Kepa lisäsi vartiointiin käytettävää rahoitusta merkittävästi

Sambiassa ja Nicaraguassa vuodesta 1990 aina vuoteen 1992, jonka jälkeen siihen budjetoitu rahamäärä supistui huomattavasti.⁶⁹⁸ Turvallisuustilanne Nicaraguassa ei kuitenkaan ollut oleellisesti parantunut, mikä heijastui vahvasti Kepan vapaaehtoisten elämään: ”Pelko on tunne, joka pikkuhiljaa vie ihmisen voimat ja uuvuttaa henkisesti.”⁶⁹⁹

On syytä muistaa, että Nicaragua ja osa Sambiaa olivat turvallisuuden kannalta poikkeavia toiminta-alueita. Vaikka missään kohdemaassa ei ollut syytä väheksyä turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä, kehitys yhteistyöntekijöiden elämä niissä oli verrattain turvallista. Pahimmalta voitiin suojautua ajanmukaisin turvajärjestelyin: muurien, aseistettujen vartioiden, koirien ja hälytyslaitteiden avulla. Hintana oli tällöin pitkälle menevä eristäytyminen ympäröivästä yhteiskunnasta. Toisena vaihtoehtona – erityisesti maaseudulla – oli integroituminen ympäröivään yhteisöön niin hyvin kuin se ylipäättään oli mahdollista. Useat kehitys yhteistyöveteraanit tunsivat, että mikäli ympäröivä yhteisö koki, että kehitys yhteistyöntekijästä oli heille jollakin tapaa hyötyä, se otti ekspatriaatit ”suojiinsa” varjellen näiden turvallisuutta ja omaisuutta. Tansaniassa eräs ekspatriaattipariskunta oli palkannut talonsa yövahdiksi kylänvanhimmman, joka tuli tunnollisesti joka ilta työpaikalleen, jossa nukkui lähes koko vahtivuoronsa aina aamuun asti. Tästä huolimatta taloa ei koskaan yritetty ryöstää edes pariskunnan poissa ollessa. Kun kyseinen pariskunta muutti pois, taloon tuli uusi asukas, joka pian antoi vartiossa nukkuvalle kylänvanhimmalle potkut ja palkkasi tilalle uuden vartijan. Kun uusi asukas oli ensi kertaa yön yli pois kotoaan, talo ryöstettiin.⁷⁰⁰

Liikenteen ja rikollisuuden lisäksi satunnaisen uhan kehitys yhteistyöntekijöille muodostivat sotatoimet ja kohdemaissa sattuneet luonnonmullistukset. Kehitys yhteistyöntekijät eivät yleensä toimineet sotatoimialueilla, mutta aika ajoin sotilaalliset konfliktit kohdemaissa tai niiden naapurissa asettivat heidät vaaralle alttiiksi. Jyrki Parkkinen perheineen asui vuonna 1976 Bukobassa Luoteis-Tansaniassa, joka oli Tansanian ja Ugandan välillä kytevän konfliktin seurauksena sotatoimialuetta. Parkkisten asuintalon yläpuolella rinteessä oli Tansanian armeijan ilmatorjunta-asema, Idi Aminin hävittäjien mahdollinen kohde.⁷⁰¹ Riitta Kujala jäi Ugandassa viettämiensä vuosien aikana kahdesti kapinallisten ja hallitusten välisen konfliktin jalkoihin. Vuonna 1986

hänet evakuoitiin yhdessä muiden suomalaisten kanssa taistelualueeksi muuttuneesta Itä-Ugandasta Keniaan dramaattisten vaiheiden jälkeen. Länsi-Ugandassa puolestaan turvallisuusuhan muodostivat rajan takaa Kongosta käsin toimivat kapinalliset.⁷⁰² Mosambikin rajan läheisyydessä Katondwessa Itä-Sambiassa työskennellyt Jari Vainio huomasi työmaansa jääneen Sambian armeijan ja Mosambikista käsin toimivan Renamo-sissiliikkeen väliin ilman toimivaa puhelin- tai radioyhteyttä Lusakaan. Ryöstelevät sissijoukot liikkuvat seudulla aiheuttaen paniikkia ja viljejä huhuja paikallisväestön keskuudessa.⁷⁰³ Somaliassa Siad Barren hallinnon romahtamista todistaneet ja toistuvasti hengenvaaras-
sa olleet noin kolmisenkymmentä suomalaista asiantuntijaa evakuoitiin maasta vuoden 1990 lopulla, juuri ennen maan ajautumista täydelliseen anarkiaan.⁷⁰⁴

Joskus vaaratilanteita aiheuttivat myös luonnonmullistukset. Syyskuun alussa 1992 merenalainen maanjäristys ja sitä seurannut hyökyaalto tuhosivat ison osan Nicaraguan länsirannikkoa. Paikallisen rantalomakohteen hotellissa kokousta viettäneet Kepan vapaaehtoiset selvisivät kuin ihmeen kautta aallosta, joka vei mukanaan rakennuksia ja ihmisiä laajalla alueella.⁷⁰⁵ Nepalissa vuonna 2015 voimakas maanjäristys aiheutti laajoja tuhoja ja vaati tuhansia kuolonuhreja. Maanjäristyksen keskelle jäänyt suomalaisnainen kuvailee kokemaansa:

Talot sortui, ihan meiän naapuritalot ja... Tiiliä tippui, sielläkin missä myö oltiin niin katottiin... Meiän vieressä oli semmonen korkeempi – en mä tiää, viiskerroksinen olikohan se – niin se vaan huojui siinä näin ja... Näki kun ne tiilet siinä liikkui ja me vaan katottiin siinä, et me ei voida tästä lähtee minnekään. Jos tuo talo sortuu meiän päälle, niin se sortuu meiän päälle.⁷⁰⁶

Sotatoimien ja luonnonmullistusten aiheuttamat vaaratilanteet kehitys-yhteistyötekijöille olivat vakavia mutta sangen harvinaisia. Ne osoittavat kuitenkin, että maailmanlaajuisella työkentällä saattoi omalle kohdalle sattua kaikkea, mitä vain kuvitella saattaa. Paljon enemmän päänvaivaa, hankaluuksia ja epävarmuutta suomalaisille kehitys-yhteistyöntekijöille aiheuttivat kohdemaiden normaalit olosuhteet, jotka usein poikkesivat

huomattavasti niistä kuvitelmissa ja mielikuvista, joita suomalaisilla oli omasta takaa ja joita he omaksuivat valmennusjakson aikana. Moni koki, ettei valmennuskursseilla annettu kuva perillä odottavista olosuhteista vastannut kohdemaiden todellisuutta. Vaikka tieto maiden olosuhteista ja toimintaympäristöstä oli levinnyt vuosien saatossa, perillä moni hämmentyi käytännön järjestelyjen puutteellisuudesta vielä 1980-luvullakin. Arjen sujuvuutta edesauttoi kielitaito, joka monella tulijalla oli kuitenkin riittämättömällä tasolla tehtävän vaatimuksiin nähden. Muutamien maiden heikko asunto- ja turvallisuustilanne herätti kritiikkiä erityisesti ulkoministeriötä ja sen virkailijoita kohtaan. Monet ulkoministeriön palveluksessa aloittaneet kokivat joutuneensa heti tuoreeltaan työnantajansa hylkäämäksi, vaille ohjeistusta oman onnensa nojaan. Joillekin lisähuolia aiheutti mukana seuranneen perheen sopeutuminen uusiin oloihin. Lastenhoidon järjestäminen ja koulunkäynnin aloittaminen vierassa kulttuurissa herättivät huolta, ja osa suomalaisista poti huonoa omaatuntoa siitä, millaiseen ympäristöön olivat lapsensa tuoneet. Joillekin perheille taas uusi tautiympäristö aiheutti jatkuvaa epämukavuutta.

Kulttuuriset erot olivat huomattavia, joskin harvoille ylitsempäsemättömiä, mutta useat kokivat luontevien sosiaalisten suhteiden luomisen paikallisiin ihmisiin liki mahdottomaksi työtehtävien ulkopuolella. Tähän vaikuttivat niin kulttuuriset, koulutukselliset kuin varallisuuserotkin sekä historiasta periytyneet representaatiot, mielikuvat ja ennakkoluulot puolin ja toisin. Niinpä suomalaisten ensisijainen samaistumiskohde oli paikallinen ekspatriaattiyhteisö ja sen koloniaalista perua oleva etuoikeutettu elämäntapa, johon suomalaisten oli verrattain helppo samaistua. Se tarjosi eräänlaisen turvaverkon ja samanhenkisten moraalisen yhteisön kansalaisuuteen katsomatta. Ekspatriaattiyhteisön elämäntapaa pidettiin sekä kiehtovana että outona. Etenkin 1960- ja 1970-luvuilla Apumaan elintaso ja elämäntapa olivat useille suomalaisille vielä uusia ja ennen kokemattomia. Ne tarjosivat monille suomalaisille kiehtovia elämyksiä mutta myös haasteita arjen järjestelyissä sekä vahvasti rodullistettuja ja sukupuolittuneita rooleja ja käyttäytymismalleja, jotka koettiin rajoittavina. Esimerkiksi monet Apumaahan aviomiehiään seuranneet, Suomessa aktiivisesti työelämässä toimineet naiset joutuivat asettumaan kotiäidin ja taloudenhoitajan rooliin, josta he Suomessa olivat vastikään vapautuneet.

Sopeutuminen Apumaan olosuhteisiin on aihe, jota muistelmakirjallisuudessa on lähestytty usein kulttuuristen eroavaisuuksien ja ”eksotikan” näkökulmasta.⁷⁰⁷ Tämä selittyy osin sillä, että elämä Apumaassa muuttui varsin pian arkiseksi puurtamiseksi. Se ei välttämättä poikennut merkittävästi siitä, mihin tulijat olivat Suomessa tottuneet, mutta se koettiin joko mielekkäämpänä tai turhauttavampana lähinnä kulttuuristen eroavaisuuksien ja työn ja vapaa-ajan erityspiirteiden vuoksi. Muistitieto- ja haastatteluaineistossa sopeutumiskokemukset saavat lisäsyvyyttä henkilöiden perheiden kokemusten kautta. Perheen arki tuli sovittaa Apumaan tarjoamiin raameihin, jotka poikkesivat Suomen vastaavista. Kysymykset turvallisuudesta, perheenjäsenten välisestä työnjaosta, vastuista ja uusista sosiaalista rooleista nousevat selkeimmin esiin sopeutumista hankaloittaneina tekijöinä. Näistä Apumaan-kokemuksia leimaavista arkisista, keskeisistä piirteistä muistelmateoksissa kirjoitetaan vain satunnaisesti.⁷⁰⁸

Kehitysyhteistyötä käytännössä

Se on tavallaan hyväksyttävä, jos lähtee tän tyyppiin töihin, että siel on *hardshippiä* [vaikeuksia] [- -]. Siel on hyväkin puolia, mutta [- -] niinku jokapäiväinenkin elämä voi olla hankalaa. Mielipahaakin on joskus kokenu.⁷⁰⁹

Ennen se oli toisenlaista kyllä vähän, annettiin rahaa mukaan ja sanottiin: menkää tekeen kehitysyhteistyötä.⁷¹⁰

Kun Martti Toiviainen näki ensimmäistä kertaa Etelä-Tansaniassa sijaitsevan Uyolen maataloustutkimuskeskuksen rakennukset lentokoneen ikkunasta, hänelle syntyi mielikuva hienosta laitoksesta. Sitä Uyole ajan mittapuulla olikin. Yhteispohjoismaisin voimin ja varoin suunniteltu, Mbeyan laaksoon rakennettu ja vuonna 1976 toimintansa aloittanut keskus oli esimerkki hankkeesta, joka menestyi hyvin ja tuotti hyviä, paikallisiin oloihin sovellettavia tuloksia. Uyole koulutti paitsi maatalousasiantuntijoita myös paikallisia viljelijöitä, mukaan lukien naisia, ja oli siten monella tavoin aidosti paikallisia tarpeita palveleva hanke.⁷¹¹

Toiviainen otti vastaan kasvinsuojeluosaston johtajan tehtävän Uyolella vuonna 1976. Häntä odotti paikan päällä kansainvälinen työyhteisö, johon kuului pohjoismaalaisten ja tansaniaalaisten ohella myös muiden maiden kansalaisia. Asunto järjestyi keskuksen omalta asuntoalueelta, työtilat olivat lähellä ja keskuksen fasiliteetit hohtivat uutuut-taan. Laitoksen johtaja antoi Toiviaiselle selkeän, koulutusta vastaavan

tehtävän. Hänelle nimetty vastapari (eng. *counterpart*), tansanialainen kollega, oli ammattitaitoinen ja halukas oppimaan uutta, ja he tulivat keskenään toimeen erinomaisesti. Työ ja sopeutuminen Tansaniaan sujuivat näissä merkeissä hyvin, ja Toiviainen koki työnsä paitsi mielenkiintoiseksi myös tärkeäksi.⁷¹²

Martti Toiviaisen ensimmäinen kehitysyhteistyökomennus oli sujuvuudessaan esimerkillinen. Jälkikäteen arvioituna kaikki vaikuttaa menneen ikään kuin suunnitelman mukaan. Näin käytännössä olikin. Uyole, kuten muutamat muutkin varhaiset yhteispohjoismaiset hankkeet Tansaniassa ja Keniassa, erottuivat useista hankkeista edukseen siinä, että niiden valmistelu ja suunnittelu oli toteutettu asianmukaisesti ja huolella riittävin, yhteispohjoismaisin resurssein. Tämä helpotti toteutusta ja haluttujen kehitysvaikeuksien saavuttamista. Kenian ja Tansanian yhteispohjoismaisissa osuustoimintahankkeissa mukana olleet suomalaiset kehitysyhteistyöveteraanit arvostivat uransa ajalta erityisesti näitä hankkeita, koska niissä oli selkeät, etukäteen huolella laaditut ja toisiaan tukevat komponentit sekä selkeät ja paikallisten kannalta hyödylliset tavoitteet. Näissä hankkeissa myös saatiin suomalaisten mielestä aikaan kestäviä kehitysvaikeuksia.⁷¹³

Suomen rahoittamissa bilateraalihankkeissa tilanne oli alkuun varsin toisenlainen. Kehitysyhteistyöhankkeiden suunnitteluun satsattiin Suomessa niukalti verrattuna muihin Pohjoismaihin tai suuriin euroopalaisiin avunantajamaihin, kuten Isoon-Britanniaan ja Saksaan. Siinä missä britit lähettivät useampia asiantuntijoita pidemmäksi aikaa kohdealueelle tutkimaan jonkin kehityshankkeen mahdollisuuksia, Suomesta lähetettiin kohdemaahan yleensä kuukaudeksi muutama konsultti, jotka yrittivät määräjän sisällä löytää kaavailulle hankkeelle toteutusmahdollisuuksia.⁷¹⁴ Erityisesti 1970-luvulla Suomen laajentaessa bilateraalista kehitysapuaan hankkeiden suunnittelu oli usein alkeellista. Jyrki Parkkinen kertoo Kyerwan tinakaivoshankkeen valmisteluja: ” – koko valmistelu perustui siihen, että [Geologian tutkimuslaitoksen] ylijohtaja Stigzelius oli assistenttinsa kanssa [– –] ollut muutaman päivän Kyerwassa ja saaneet muutamia papereita käsiinsä. Ja siihen perustui tää koko homma.”⁷¹⁵

Herman Stigzelius ja hänen assistenttinsa matkustivat maaliskuussa 1974 noin kuukauden ajan Tansaniassa, Sambiassa ja Keniassa

tutustuen mahdollisiin kaivoshankkeisiin. Tiukan aikataulun vuoksi he viettivät Tansanian Kyerwassa vain muutaman päivän. Yksityiskohtaista hankesuunnittelua ei käytännössä tehty. Projektin käytännön toteutuksen kannalta oleellinen tiedonkeruu ja suunnittelu tehtiin vasta Parkkisen saavuttua Tansaniaan henkilökohtaisesti hanketta käynnistämään loppuvuodesta 1975. Samalla alkoi selvitä, että hankkeen menestyksellisen toteuttamisen esteenä oli huomattavia käytännön ongelmia. Puutteellisen ennakkosuunnittelun vuoksi ongelmat alkoivat valjeta vasta silloin, kun työhön piti jo ryhtyä. Pulaa oli ajoneuvoista ja polttoaineesta aina kirjoituspaperiin ja purkinavaajiin asti.⁷¹⁶

Vielä 1980-luvun alkupuolella ei ollut tavatonta, että ulkoministeriön rahoittamilta hankkeilta hankesuunnitelma, ”projektidokkari”, puuttui kokonaan. Esko Ikävalko, joka ulkoministeriön palkkaamana lähetettiin Sambian Luapulaan lannoiteprojektin palvelukseen, muistaa suomalaisen työkavereidensa kanssa ihmetelleensä, mitä tehdä, kun selkeää hankesuunnitelmaa ei ollut sen enempää Sambian maatalousministeriöllä kuin Suomen edustustollakaan. Ikävälkon ja hänen työtovereidensa pelastukseksi osoittautui samassa paikassa rahoitusvaikeuksiin ajautunut FAO:n hanke, jolta suomalaiset ”lainasivat” työmenetelmän, jota sitten alettiin levittää lähiseudun kyliin.⁷¹⁷

David Mossen näkemys, jonka mukaan kaikki kehitysyhteistyöhankkeet saavat alkunsa paperille laadittuina yksityiskohtaisina projektisuunnitelmina, ei siten täysin päde suomalaisessa kehitysyhteistyössä. Mossen mukaan kehityshankkeiden suunnittelu on ennen kaikkea sosiaalinen prosessi, johon vaikuttavat avunantajatahon ja vallitsevan kehityspolitiikan linjausten ohella Apumaan sisäiset valtasuhteet ja verkostot sekä suunnitteluun osallistuvien asiantuntijoiden väliset suhteet ja toimintakulttuurit. Prosessin tuloksena syntyvä projektidokumentti on lähtökohtaisesti epätasa-arvoisen neuvottelu- ja suunnittelumylyn tulos. Siinä avunantajan hallitseva rooli suhteessa vastaanottajaan, kehityksen päämääriin ja käytettävään teknologiaan pyritään piilottamaan suunnitteluprosessin yhteistyötä ja paikallista osallistumista korostavan retoriikan ja rituaalien – kuten yhteisten työpajojen ja kokousten – taakse. Käytännössä hankesuunnitelma on rahoittajan ja suunnitteluprosessiin osallistuneiden eri alojen asiantuntijoiden vajavaisten tietojen pohjalta

kiireessä aikaansaama kompromissi. Se heijastaa ajalleen tyypillistä kehityspoliittista näkemystä, ja sen sovellettavuus käytäntöön paikallistaloudella vaihtelee.⁷¹⁸

Yksityiskohtaisempi hankesuunnittelu alkoi vähitellen yleistyä suomalaisten kehitys yhteistyöhankkeissa 1980-luvulla projektiavun kasvun myötä. Muiden avunantajamaiden tapaan alettiin puhua projektisyklistä, joka käytännössä tarkoittaa hankkeen loogista etenemistä suunnittelu- tai valmisteluvaiheesta (eng. *preparation phase*) toteutuksen (eng. *implementation phase*) kautta toteutuksen jälkeiseen vaiheeseen (eng. *post-implementation phase*). Valmisteluvaiheeseen pyrittiin ottamaan mukaan entistä enemmän paikallisia toimijoita – mukaan lukien konsultteja, jos sellaisia oli saatavilla. Lopullinen projektidokumentti syntyi suomalaisten ja paikallisten yhteisten arvioiden pohjalta.⁷¹⁹ Vaikka suunnitteluvaihe näytti paperilla hyvältä, sen käytännön toteutus saattoi silti olla aivan muuta:

Täältä joku Möttönen ja Möllinen lähetettiin vaan äkkiä sinne ja ne yrittää mennä ministeriöstä toiseen ja keskustella ja saada jotain ideaa kauheella kiireellä ja [– –] satasivuinen dokari tuli sitten kahden viikon matkan tuloksena ja viikko sitten dokarin kirjoitukseen vielä, ja monesti ne sitten eivät olleet kovin perusteellisia, ja jos vielä niillä kavereilla ei ollut laaja-alaista kokemusta, niin ne oli... Osa saatto olla aika puutteellisia [– –]. Saksalaisillakin oli aika pitkät nämä [ajat], että siellä käytiin useita kertoja ja oltiin puoli vuotta, vuosi, ja sitten saatiin projektidokumentit hiotuksi silleen, että tämä vois toimia... Siinä on paljon suuremmat mahdollisuudet onnistua, kun se, että tällä suomalaisten äkäisellä tekemisellä... Että keksittiin joku idea ja lähetettiin heti porukka.⁷²⁰

Suomessa ulkoministeriön kehitys yhteistyövaroin toteutettavista kehitysapuhankkeista kilpaili alkuun verrattain pieni joukko suomalaisyrityksiä. Joidenkin toimijoiden taustalla vaikutti huomattavia eturyhmiä, joilla oli kytköksiä valtakunnan politiikan huipulle. Yksi tällainen toimija oli FinnAgro, Valion, Kemiran ja Hankkijan vuonna 1979 perustama maatalousalan konsulttiyhtiö, joka tarjosi asiakkailleen talousanalyseja, hankesuunnittelua ja teknistä apua ja jolla oli yhteyksiä keskustapuo-

lueeseen.⁷²¹ Ulkoministeriön kehitysyhteistyöosaston virkailijoiden vieraillessa Nicaraguassa tammikuussa 1982 vierailun isännät esittivät Suomelle pyynnön maan maitotaloussektorin avustamisesta. Suunnitteilla oli neljän vanhan meijerin uudistaminen ja uuden maidonprosessointilaitteiston sekä juustolan toimitus.

Kehitysyhteistyöosastolla hankkeen valmistelu päätettiin saadun tarjouksen perusteella antaa FinnAgrolle. Yhtiön tarjous hankkeen suunnittelusta käsitti yhden suomalaiskonsultin kahden viikon matkan kohdealueelle kahden FAO:n karja- ja meijeriasiantuntijan kanssa. Matkan tarkoitus ilmaistiin seuraavasti: ” – kartoittaa Suomen mahdollisuudet osallistua ko. sektorin tukemiseen, ja tehdä esitys avun muodosta ja kestosta projektiaikatauluineen ja kustannusarvioineen. Erityisesti tutkittaisiin mahdollisuudet osallistua kahdenvälisenä yhteistyönä toteutettavaan investointiluontoiseen hankkeeseen.”⁷²² Kuukaudessa laatimansa hankesuunnitelman perusteella FinnAgro sai hankkeen toteutettavakseen, ja se käynnistyi syksyllä 1984. Kaksi vuotta myöhemmin, syyskuussa 1986, kehitysyhteistyöosaston maa- ja metsätaloustoimiston johtaja Kari Karanko teki alaisensa Selma Honkasan kanssa matkan Nicaraguaan arvioidakseen muun muassa maitotalousalan kehitysyhteistyön siihenastisia tuloksia. Matkaraportissaan Honkanen totesi meijerien uudistamisesta seuraavaa:

Valtaosassa Suomesta toimitetuista laitteista on väärät jännitearvot ja eräissä väärät taajuudet. Jännitteet on kyllä korjattavissa transformattoreilla, joiden hankinta näyttää olevan tuskallinen toimenpide, taajuudet ainakin eräissä tapauksissa vaativat uudet moottorit. Niissäkin laitteissa, jotka muuten saattaisivat toimia, puuttuvat ohje- ja huoltokirjat. Halonen Oy:n maitopakkauslaitteita pitävät lähes käyttökelvottomina, nähtävästi koulutus ei ole ollut tarpeeksi pitkä ja tehokas. [– –] Projektin asiantuntija ei ole ollut tarpeeksi meijeritekniikkaa tunteva, ja lisäksi käyttänyt runsaasti alkoholia. Tilanne oli sama yhden lyhytaikaisen konsultin kohdalla. [– –] [Nicaragualaiset] painottavat teknisen tietämyksen tarvetta projektihenkilöstöä valittaessa. Edellyttävät laitetarjousten saamista tarkastettavakseen ennen tilaus-ten tekemistä. Esittävät, että laitteiden manuaalit toimitetaan espanjankielisenä. [– –] Esitetyt vaatimukset vaikuttavat kohtuullisilta.⁷²³

FinnAgro halusi edelleen laajentaa maitotaloushanketta rakentamalla juustomeijerin Boacon–Camoapan karjatalousalueelle. Yhtiö tarvitsi hankkeelle ulkoministeriön hyväksynnän ja rahoituksen. Karanko tutki Nicaraguan-vierailunsa aikana seikkaperäisesti, oliko hankkeella edellytyksiä onnistua. Kohdealueella jo toimineet FinnAgron edustajat yrittivät puhua asioita hankkeen kannalta parhain päin, mutta näkemänsä ja kuulemansa perusteella Karanko katsoi, ettei hankkeella ollut realistisia onnistumisedellytyksiä. Lisäselvitysten jälkeen hanke lopulta haudattiin.⁷²⁴

Kenties juustomeijerin kohdalla olisi käynyt toisin, jos FinnAgro olisi saanut lähettää hanketta selvittämään omat konsulttinsa ilman ulkoministeriön edustajia, kuten usein tapana oli. Mikäli hankkeen toteutusta havitteleva yhtiö teki hankkeen ennakkosuunnittelun omien tai palkkaamiensa konsulttien kautta, oli oletettavissa, että lopputulos oli harvemmin yrityksen kannalta kielteinen. Tämä oli konsulttitoiminnan realismia kehitysyhteistyössä: ”Niitten [konsulttiyhtiöiden] täytyy myydä projekteja, et ne saa rahaa ja sen jälkeen se, et miten se projekti menee, niin se ei oo niinkään tärkeää.”⁷²⁵

Kuten FinnAgron esimerkki osoittaa, hankesuunnittelu ei välttämättä ollut onnistunutta, vaikka suunnittelu tilattiin hankesuunnitteluun erikoistuneilta konsulttiyrityksiltä, joilla oli kokemusta työskentelystä kehityksimaissa.⁷²⁶ Suurtenkaan hankkeiden kohdalla riskianalyyysien laadinta ei ollut riittävällä tasolla. Olosuhteet kohdemaissa saattoivat muuttua oleellisesti hankkeen aikana ja estää hankkeen toteutuksen alkuperäisen suunnitelman mukaan. Näin tapahtui yhden Suomen suurimman kehitysyhteistyöhankkeen, Vietnamin Pha Rungin telakan, kohdalla. Vietnamilainen osapuoli ei kyennyt selviytymään velvoitteistaan, joten työt oli teetettävä suomalaisyhtiöillä, mikä nosti kustannuksia. Maassa vallinneet epävarmat olot johtivat siihen, että hanketta toteuttaneet yhtiöt kieltäytyivät sitovista urakkasopimuksista ja laskuttivat palveluistaan juoksevasti hanketta koordinoivaa Tie- ja vesirakennushallitusta (TVH). Suurhankkeen kulujen paisuminen vaati ulkoministeriöltä leikkauksia muiden jo käynnissä olevien kehityshankkeiden määrärahoihin.⁷²⁷

Konsulttiyhtiöille hankesuunnittelu ja hankkeiden toteutus oli liike-toimintaa, jonka ensisijaisena tavoitteena oli liikevoiton tuottaminen. Yksityisten konsulttiyhtiöiden menestyminen kilpailussa edellytti kui-

tenkin sitä, että niiden tekemä työ oli laadukasta. Sri Lankassa suomalainen konsulttiyritys laati vuosina 1980–1981 yhdessä paikallisten asiantuntijoiden, konsulttien ja kyläläisten kanssa kattavan suunnitelman yhden maakunnan vesihuollon järjestämisestä. Sen ajan suomalaisella mittapuulla perusteellisesti suunniteltu hanke toteutui ilmeisen hyvin: alueen vesihuolto oli toimivaa ja hyödytti alueen asukkaita vielä 25 vuotta valmistumisensa jälkeen.⁷²⁸

Vajavainen suunnittelu johtui paitsi kiireestä ja yhtiöiden lyhytnäköisestä kulujen karsimisesta, myös sopivan, tehtäviensä tasalla olevan henkilöstön puutteesta. Vasta 1980-luvun kuluessa Suomeen vähitellen muodostui kehitysmaiden olosuhteita tunteva, kehitysysteistyötävissä kouliintunut asiantuntijoiden joukko, jonka kokemusta saattoi hyödyntää myös hankesuunnittelussa. Osa heistä työllistyi ulkoministeriöön, osa pohjoismaisiin ja kansainvälisiin kehitysysteistyöorganisaatioihin ja osa kehitysysteistyötä tekeviin yrityksiin ja kansalaisjärjestöihin. 1980-luvulla vakiintuneen käytännön mukaan ulkoministeriön avaamissa tarjouskilpailuissa hankkeen kokonaisbudjetti oli määriteltävä ennalta, jolloin konsulttiyhtiöt kilpailivat sillä, millaisia komponentteja ne saivat sisällytetyksi annettuun budjettiraamiin. Kovin kilpailu yhtiöiden välillä käytiin pätevistä ja ammattitaitoisesta henkilöstöstä, ja suurimmat yhtiöt pyrkivät ”ostamaan” alan parhaat osaajat palvelukseensa.⁷²⁹

Pelkkä työkokemus kehitysmaissa ei kuitenkaan taannut henkilön sopivuutta tehtävään, kuten yllä kuvattu FinnAgron esimerkki osoittaa. Myöskään ulkoministeriön kehitysysteistyöosastolla ei ollut osoittavia henkilöstöresursseja hankesuunnittelun tarpeisiin, eivätkä suunnitelmia Helsingistä käsin arvioineet virkailijat välttämättä olleet aina täysin perillä siitä, millaisia hankkeiden toteuttamisedellytykset kohdemaassa todellisuudessa olivat. Kohdemaissa toimineet edustustojen kehitysysteistyösihteerit, sikäli kun sellaisia oli, toimivat omien kiinnostustensa ja osaamisensa tason mukaan. Vaikuttaa siltä, että tässä suhteessa vaihtelua oli melkoisesti.⁷³⁰

Laman myötä supistuneiden resurssien ja EU-jäsenyyden myötä kasvaneen kilpailun seurauksena kehitysysteistyöhankkeiden suunnittelu muuttui kovaksi ammattilaisyöksi 1990-luvulla. Suomalaiset konsultti-

yhtiöt joutuivat terävöittämään toimintaansa pärjätäkseen kovenevassa kansainvälisessä kilpailussa. Kehitysyhteistyön painotusten muuttumisen myötä hankesuunnittelun edelle nousi kokonaisvaltaisempi ohjelmasuunnittelu, joka muutti myös konsulttiyhtiöiden työtä entistä laaja-alaisemmaksi.⁷³¹ Tämä ei silti takaa, että nykyisetkään suunnitelmat huomioisivat riittävästi kaikkia toteutukseen vaikuttavia seikkoja, etenkin jos suunnittelijalta tai rahoittajalta puuttuu kokemusta kehitysmaiden olosuhteista, toimintakulttuurista ja kenttätöön realiteeteista.⁷³² Hannele Kankuri kieltäytyi miljoonien eurojen suuruisen EU-hankkeen vetovastuusta, koska katsoi, että vaikka hankkeen budjetti oli enemmän kuin riittävä, suunnitelman aikataulu oli työmäärään suhteutettuna epärealistinen ja mahdollisuus epäonnistumiseen – toisen sanoen siihen, että hanke myöhästyisi sovitusta aikataulusta eikä budjetoituja rahamääriä ehdittäisi käyttää suunnitellulla tavalla – oli suuri. Seuraamukset olisivat toteuttajan kannalta vakavia:

– – mä tunnen sen maan, et mä oon ollu [siellä] kolme vuotta ja mä tiedän niinku [sen] ja mä tiedän [sen] paikallisen [järjestön] ja mä tiedän heidän taloushallinnon tason ja mä tiedän nää jotkut byrokraatit ja vähän ihmisiä ja mitä-mitä, mut se on juuri se syy, minkä takia minä en sitä ota [–]. Mä sanoin, et mä oon rehellinen ihminen ja mä en halua menettää yöunia, et minä en ota. Et raha on liian suuri ja aikaa on liian vähän.⁷³³

Olipa hankesuunnitelma millainen tahansa, kenttätööhön lähtevien asiantuntijoiden täytyi yrittää parhaansa mukaan toteuttaa laadittua projektidokumenttia. Tämä tapahtui yhteistyössä paikallisten työtovereiden kanssa vastaanottajamaan viranomaisten ja rahoittajien edustajien valvonnassa. Hankkeen etenemisen kannalta oli siten olennaista, että suomalaisten ja heidän paikallisten työtovereidensa välinen vuorovaikutus oli sujuvaa ja että kenttätasolla hankkeen päämääristä ja keinoista vallitsi yksimielisyys ja vastuualueet olivat selvät.

Vastapari – *counterpart*

Kun mä tulin Dodomaan, niin se mun edeltäjä oli lähteny jo pois [- -] et mun piti itse mennä joka paikkaan ja enhän mä edes tien-ny, mistä mä löydän mitäkin [- -]. Mä kävin siel toimistolla, istuin siellä joka päivä ja luin niitä *fileja* ja juttelin ihmisten kanssa, joita tuli, mut en mä nähny sitä... tätä mun *counterpartia* [- -] ensimmäi-sen viikon aikana. Sitten mulle sano yks kaveri, mee tonne osuus-kauppaan, et [- -] siellä on semmonen sisäpiha, missä tarjoillaan kaljaa, et se löytyy sieltä. No, sinnehän mä menin sitten ja sieltähän se löyty ja sitten päästiin vähän kerrassaan alkuun.⁷³⁴

Asiantuntija-avussa oli 1960-luvulta lähtien yleisesti käytössä vastapari-käytäntö. Periaatteena oli, että vastaanottava organisaatio osoitti saapuval-le asiantuntijalle vastaparin, jonka koulutustausta ja työtehtävä vastasivat mahdollisimman pitkälle tulijan vastaavia. Läheskään aina tämä ei toteu-tunut, mutta monet suomalaiset saivat työtovereikseen innostuneita ja motivoituneita paikallisia, joista tuli heille paitsi työtovereita myös ystäviä, joiden kanssa yhteydenpito saattoi jatkua pitkään yhteisten työtehtävien jo lakattua.⁷³⁵ Vastapari oli tärkeä henkilö asiantuntijan uuteen työyhtei-söön integroitumisen kannalta. Vastapari toimi eräänlaisena välittäjänä asiantuntijan ja työyhteisön välisessä vuorovaikutuksessa, jossa uutta in-formaatiota virtasi molempiin suuntiin eri kielillä, sekä auttoi ongelmati-lanteissa, mikäli hankkeen tavoitteista tai toteutuksesta oli erimielisyyttä osapuolten kesken. Lisäksi vastaparin tuli pyrkiä omaksumaan mahdol-lisimman paljon tietoja ja taitoja asiantuntijakollegaltaan välittääkseen niitä eteenpäin organisaatiossa asiantuntijan lähdettyä.⁷³⁶

Sopivan vastaparin löytyminen ei ollut taattua. Suomen ensimmäi-sistä kehitysjoukkolaisista useat jäivät kokonaan ilman vastaparia, ja toisille pätevä sellainen järjestyi vain osaksi aikaa.⁷³⁷ Kyyvykkäitä ehdok-kaita ei yksinkertaisesti riittänyt kaikkien kehityshankkeiden palveluk-seen, sillä avunantajamaat sovelsivat yleisesti vastaparikäytäntöä kehi-tysyhteistyössä ja monissa kehitysmaissa oli huutava pula koulutetusta ja osaavasta työvoimasta. Niinpä vastapareiksi päätyi myös henkilöi-tä, joiden koulutus ja sopivuus keskitason asiantuntijatehtäviin olivat

riittämättömät. Tämä saattoi heijastua yleiseen työilmapiiriin ja siihen, kuinka työyhteisö suhtautui asiantuntijan tekemiin ehdotuksiin: ”– – työnjohto supistuu [– –] nykyisin vain silloin tällöin järjestettäviin haukumistilaisuuksiin. N.s. counterpartinani toistaiseksi toimiva etumies hoitaa nykyisin tavalliset mekaaniset toimitukset varsin tyydyttävästi vaikkakin on sanottava, että työnjohdon psykologiasta hänellä ei ole juuri tajua.”⁷³⁸

Osa kehitysjoukkolaisista sai työnsä sujumaan ilman vakituista vastaparia, osalla taas integroituminen työyhteisöön vaikeutui ja tehtävänkuva jäi epäselväksi. Jotkut kokivat, että heidän panoksensa jäi siten vajaaksi ja että kaikkea sitä kapasiteettia, jota asiantuntijalla oli tarjota, ei kyetty hyödyntämään.⁷³⁹ Suomalaisille, jotka työskentelivät yhteispuhjoismaisissa osuustoimintahankkeissa Tansaniassa ja Keniassa 1970- ja 1980-luvuilla, vastaparit järjestyivät. Nämä suomalaiset muistavat, kuinka tärkeä apu pätevä vastapari oli.⁷⁴⁰ Tansanian valtiovarainministeriössä työskennellyt asiantuntija kertoo:

Kun ministeri lähti Maailmanpankkiin, niin yhdessä tän mun *counterpartin* kanssa me kirjoitettiin se puhe, mitä se esitti siellä. Ja myöskin sitten kirjoitettiin osa budjettipuheesta ja editoitiin se koko puhe. Tää mun *counterpart* osti korin kaljaa ja sitten me jäättiin yöksi sinne toimistoon ja kirjoitettiin yöllä se puhe, aamulla se oli sitten valmis.⁷⁴¹

Kepan palkkalistoilla 1980- ja 1990-luvuilla kehitys yhteistyöhön lähteneiden kokemus vastapareista oli niin ikään hyvin vaihteleva. Osalle sellainen järjestyi, osalle ei. Toisten kohdalla yhteistyö sujui hyvin tai vähintäänkin tyydyttävästi, kun taas toiset joutuivat painimaan jatkuvien ongelmien kanssa. Jouko Koppinen ihmetteli vastapariensa eli ”kontrapartiensa” [esp. *contraparte*] heikkoa eläinlääketieteen osaamista: ”[He] olivat Neuvostoliitossa opiskelleita eläinlääkäreitä. He olivat reippaita kavereita, mutta eivät he juuri mitään osanneet. Yhdenkään koulutukseen ei ollut sisältynyt käden taitoja. Pelkäänpä, etteivät he olleet koskaan päässeet koskemaan eläimeen.”⁷⁴² Jotkut ilman vastaparia jääneet aloittivat oma-aloitteisesti työtehtäviensä uudelleenjärjestelyn, jotta koki-

sivat olevansa edes jollakin tapaa hyödyksi.⁷⁴³ Kaikilla vapaaehtoisilla ei kuitenkaan ollut mahdollisuuksia työn oma-aloitteiseen uudelleen järjestelemiseen, vaan he joutuivat sopeutumaan siihen, mitä tarjolla oli:

– – tehtäväkuvaus tehtiin vastaamaan lähinnä kontrapartini tarpeita ja siinä korostettiin materiaalsen avun ja auton tärkeyttä. Tärkeää oli myös se, että hänet nimitettiin sekä kontrapartikseni että esimiehekseni, mistä käytännössä seurasi se, että tapasin häntä silloin, kun hän tarvitsi kuljetusta ja silloin kun oli reunioneja [tapaamisia], mutta työtoverini hän ei missään tapauksessa ollut eikä hän halunnut ottaa vastaan mitään kehittämisideoita, ei ainakaan niin, että niistä olisi yhdessä keskusteltu tai niitä olisi parannettu.⁷⁴⁴

Kehitysyhteistyöhankkeiden ajan myötä lisääntyessä ei pätevien virkamiesten ja asiantuntijoiden määrä kohdemaiden vastaanottajaorganisaatioissa kasvanut läheskään samassa suhteessa. Kun paikallisista osajista oli pulaa, yhdelle henkilölle saattoi kasautua useampia samanaikaisia vastapari-tehtäviä eri hankkeissa:

– – se paikallinen hallintokoneisto, niin se ei pysty millään niinku sulattaa ja ottaa vastaan niin paljon projekteja, kun on tyrkylä ja käynnissä. Kun ei ole niinku mitään semmosta erillisorganisaatiota, joka ottais vastaan ulkomaisia projekteja, vaan ne on ministeriön virkamiehet, jotka sitten oman työn ohella [– –] joutuu toimimaan siis paikallisena *counterpartina* ja seuraamaan sitä, ja ne on aivan ylityöllistettyjä siinä, ja sitten kun tulee ovista ja ikkunoista näitä projekteja, niin johan se rupee niinku tympimään suorastaan niitä, että joko nuokin taas tyrkyttää jotakin, että kyl ois paljon helpompi, kun ne antas suoraan rahaa, eikä tartsis käydä kaikkia heidän proseduurejaan läpi.⁷⁴⁵

Ei ollut tavatonta, että jotkut vastaparit vähät välittivät kehityshankkeen toteutuksesta ja pyrkivät ainoastaan hyötymään saavuttamastaan asemasta taloudellisesti.⁷⁴⁶ Hankkeet, joista oli mahdollista hyötyä henkilökohtaisesti, olivat etusijalla. Tästä seurasi noidankehä, jossa vastaparien

henkilökohtaisen taloudellisen hyödyn tavoittelu johti siihen, että he ”kahmivat” helposti rahastettavia hankkeita. Kun vastaparien työtaakka kasvoi, he edistivät vain sellaisia hankkeita, jotka olivat ”maksukykyisiä”:

Toiset on ottanu sen liian vakavasti, et kun ei mitään saa aikaseks ja kaikki menee päin mäntyä siellä, kukaan ei haluu toteuttaa ohjelmia sillä tavalla kun ne piti, ja *counterpart* – niillä ei oo niinku vähäisintäkään mielenkiintoa sitä asiaa kohtaan, ne vaan yrittää vetää välistä, et saisivat omaa rahaa siitä.⁷⁴⁷

Toimiessaan 1990-luvulla Sambiassa FinnAgron palveluksessa Esko Ikävalko huomasi, kuinka kehitysyhteistyörahasta oli muodostunut eräille paikallisille virkamiehille mukava tulonlähde, jota nämä pyrkivät ”lypsämään” aina tilaisuuden tullen:

– – jäi niinku mieleen se, et tuota, kun ne rupes melkein niinku kapinoimaan, kun heille ei makseta päivärahaa. [– –] Et siit oli tullu niinku tämmönen instituutio, joka oli niinku tavallaan itsestään selvä [– –] [että] he hyöty siitä ja [– –] motivaatio ei kaikilla ollu... Siin oli tämmöstä sitten tapahtunu.⁷⁴⁸

Virallisen kehitysavun ulkopuolella toimineilta kansalaisjärjestöiltä edellytettiin niin ikään eräänlaista vastaparikäytäntöä: kohdemaasta täytyi löytää hankkeen tarkoituksiin sopiva yhteistyökumppani, jonka piiristä hankkeen paikallinen vastuuhenkilö nimettiin. Usein yhteistyökumppani oli paikallinen kansalaisjärjestö; lähetysjärjestöjen ja muiden uskonnollisten avustusorganisaatioiden kohdalla kyseeseen saattoi tulla myös paikallinen kirkko. Läheskään aina ei voitu varmistua paikallisten toimijoiden motiiveista ja kyvystä toimia hankkeessa edellytetyllä tavalla. Väärinkäytösten mahdollisuus oli usein suuri, koska esimerkiksi varainkäytön valvonta kenttäolosuhteissa saattoi olla vaikeaa.⁷⁴⁹

Suomalaisten kehitysyhteistyön ammattilaisten kertomusten ja käytetyn arkistoaineiston pohjalta vaikuttaa siltä, että vielä 1960- ja 1970-luvuilla vastaparikäytäntö toimi pitkälti siten kuin sen oli alun perin ajateltu toimivan. Eniten ongelmia aiheutti koulutetun, vastapartehtäviin

menestyksellisesti kykenevän väen niukkuus vastaanottajamaissa. Suomalaisen kokemusten mukaan vastaparit olivat pääosin erittäin motivoituneita, innokkaita oppimaan ja päteviä työssään.

Muutos huonompaan suuntaan näyttää tapahtuneen 1980-luvulla, jolloin yleinen kehitys yhteistyön kasvu lisäsi suuresti hankkeiden määrää, mikä johti pulaan osaavista vastapareista. Samalla vuosikymmenellä monissa Afrikan maissa alkanut talouden liberalisointi yhtäältä kurjisti valtaväestön ja virkamiehistön elinoloja ja toisaalta aloitti kansalaisjärjestöjen laajamittaisen esiinmarssin kehitys yhteistyössä.⁷⁵⁰ Lisääntyneet kehitys yhteistyömäärärahat, joita kanavoitiin moninaisten toteuttajien moninaisiin hankkeisiin, asettivat kohdemaiden apua vastaanottavat organisaatiot ja niiden toimintakyvyn kovan paineen alaiseksi. Jokaiseen kehitys yhteistyöhankkeeseen ei löytynyt osaavia ja motivoituneita paikallisia virkamiehiä tai asiantuntijoita, vaan vastaparien kasvavaan joukkoon liittyi väistämättä myös niitä, jotka olivat liikkeellä kyseenalaisin motiivein. Vastaparikäytännössä ilmenneet väärinkäytökset on siten suhteutettava osaksi ajan laajempaa poliittistaloudellista kontekstia. On myös ymmärrettävä, että vastaparien, kuten muidenkin paikallisten yhteistyökumppanien, kohdalla suomalaisten kehitys yhteistyöntekijöiden muistiin ovat usein jääneet elämään juuri erityisen positiiviset ja erityisen negatiiviset tapaukset. Myös arkistoaineiston osalta on todettava, että vaikka ongelmia ilmeni aika ajoin, valtaosalla työ vastaparien kanssa sujui normaaliin tapaan ilman suurempaa dramatiikkaa.

Työskentely Apumaassa

Totuttautuminen tšekäläiseen työilmapiiriin on sujunut kohtalaisesti. Suurimpana kantona kaskessa ovat olleet toimiston brittiläiset, jotka pyrkivät kaikin tavoin säilyttämään nykyiset olot sellaisenaan ja tuntuvat muutenkin elävän vielä kolonialistista aikaa. Toisena työtehoa ja työntöä jarruttavana tekijänä voin mainita erittäin pitkälle viedyn byrokraattisuuden [– –]. Suuri yllätys minulle oli se, että työpaikassani sambialaisia virkamiehiä ei ole lainkaan, counterpartista puhumattakaan. Sambialaisten kanssa joudun työssäni olemaan erittäin harvoin ja silloinkin on kosketus ollut hyvin pintapuolista.⁷⁵¹

Jos [– –] se on valmiiks mielessä, että miten nää asiat hoidetaan, miten asiat pitää olla, niin varmasti petyt. Se on ihan varma.⁷⁵²

Kuten yllä olevista sitaateista ilmenee, käytännön kehitysyhteistyö saattoi poiketa varsin paljon niistä odotuksista ja mielikuvista, joita lähtijät sille olivat asettaneet. Etukäteen omaksutut asenteet ja toimintatavat eivät välttämättä myöskään saaneet kaikupohjaa paikallisilta yhteistyökumppaneilta. Jean-Pierre Olivier de Sardanin mukaan epäsuhta odotusten ja todellisuuden välillä on kehitysyhteistyössä väistämätön. Tällöin on olennaista, kuinka kehitysyhteistyöntekijät siihen henkilökohtaisella tasolla reagoivat ja kuinka he sitä selittävät.⁷⁵³ Olli Alhon Tansaniassa ja Sambiassa tutkimat suomalaisasiantuntijat kokivat kouriintuntuvasti erot odotusten ja todellisuuden välillä erityisesti työssä suoriutumisen kohdalla. Suomalaiset pitivät afrikkalaisten ammattitaidottomuutta ja asenteita suurimpina työntekoa hidastavina ja vaikeuttavina tekijöinä. He kertovat, että heidän omaa selviämistään työssä arvioitiin suomalaisin työelämän kriteerein, joita ei kuitenkaan voitu soveltaa paikallisiin työntekijöihin heidän ammattitaidottomuutensa ja asenteidensa vuoksi. Työssä suoriutuakseen oli suomalaisten täten yritettävä parhaansa mukaan sopeutua paikalliseen työkuulttuuriin, vaikka se merkitsi usein työtehon laskua ja tavoitteista tinkimistä. Suomalaisasiantuntijat työskentelivät kahden erilaisen normiston synnyttämän kroonisen arvoristiriidan keskellä. Myös Etelä-Amerikassa toimineet suomalaiset joutuivat kamppailemaan samankaltaisten ongelmien kanssa.⁷⁵⁴

Työn mielekkyyteen ja sujuvuuteen vaikuttivat ennakkosuunnittelun, vastaparin sekä työkuulttuuristen erojen ohella myös muut tekijät, joista merkittävimpiä oli lopullinen työnkuva. Kohdemaahan saapunut kehitysyhteistyöntekijä oli onnekas, jos hänelle osoitettu työtehtävä vastasi sitä, mitä hän uskoi tulleensa paikan päälle tekemään. Suomen kahden ensimmäisen kehitysjoukon kohdalla parhaiten työnkuvausta vastaavat tehtävät löytyivät usein maataloussektorilta. Maataloussektorilla työskennelleet suomalaiset kokivat paitsi saaneensa soveltaa jo osaamaansa myös oppineensa jatkuvasti uutta. Heillä, jotka työskentelivät syrjäisillä seuduilla ja alkeellisissa oloissa, työtehtäviin liittyi myös seikkailullisia elementtejä, jotka toivat työhön lisää mielenkiintoa.⁷⁵⁵

Alkeellisissa oloissa työskenteleminen oli vaikeaa mutta palkitsevaa. Marja-Leena Salin katsoo, että työskennellessään Suomen Lähetysseuran sairaanhoitajana syrjäisellä Etiopian maaseudulla hän ja hänen kollegansa olivat koko ajan ammattitaitojensa äärirajoilla, pakotettuina käyttämään mielikuvitusta heille ennen kokemattomien haasteiden edessä. Vähäisen vapaa-aikansa he käyttivät saatavilla oleviin trooppisen lääketieteen teoksiin perehtyen. Salin nautti olosuhteiden tarjoamasta vapaudesta soveltaa ja kokeilla. Se kasvatti uskallusta, osaamista ja itsevarmuutta.⁷⁵⁶

Bilateraalisessa asiantuntija-avussa työtehtävät saattoivat työsopimuksessa näyttää selviltä, mutta käytännössä tilanne kentällä oli joskus hyvin toisenlainen. Kyerwan tinakaivoshankkeen huonon ennakkosuunnittelun vuoksi Jyrki Parkkinen löysi itsensä liki viiden kuukauden maassalolon jälkeen kokouksesta, jossa suomalaiset ja tansanialaiset neuvottelivat hankkeen toteutusta koskevista suunnitelmista. Sen enempiä hankkeen lopullinen aikataulu, vastualueet kuin hankkeeseen värvättävä henkilöstökään eivät vielä olleet kaikilta osin selvillä. Hanketta koskeva kolmikantasopimus Suomen ja Tansanian hallitusten sekä suomalaisurakoitsijan välillä oli niin ikään yhä allekirjoittamatta.⁷⁵⁷

Suomen kehitysavun alkuaikoina tehtävänkuvaukset ja varsinaiset työtehtävät vastasivat parhaiten toisiaan jo vakiintuneissa, pitkäkestoisissa hankkeissa, joissa yksi asiantuntija vaihtui toiseen määrääjän kulluttua tehtävänkuvan pysyessä likipitäen samana.⁷⁵⁸ Vuonna 1986 Jukka Jänis valittiin kuuden muun asiantuntijan ohella yhteispohjoismaiseen osuustoimintahankkeeseen Tansaniaan, jossa hän otti vastaan taloushallinnon neuvonantajan tehtävät vain huomatakseen, että hänen taidoilleen ja taidoilleen oli vain vähän tarvetta itse projektin sisällä. Sen sijaan hän pääsi vaikuttamaan vuosittaisissa viljelijöiden ja osuuskuntien välisissä maataloustuloneuvotteluissa, joissa hän koki taidoistaan olleen viljelijösapuolelle aidosti hyötyä.⁷⁵⁹ Suomalaisneuvonantaja, joka opetti samassa projektissa kirjanpitoa maaseudun kyläkomitean jäsenille, muistaa, että työ oli paljon yksinkertaisempaa kuin mihin hän oli varautunut. Hän kuitenkin oivalsi työnsä olevan kyläläisten kannalta erittäin hyödyllistä, koska heidän osaamisensa ja taitotonsa karttuivat huomattavasti ja heidän luottamuksensa omiin kykyihinsä kasvoi.

Kotitalouskoulun oppilaat ja Lasse Björkman valmistavat "tiiliskiviä". Buhare Home Economics Training Centre, Musoma, Tansania 1971. Kuvaaja tuntematon. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

Vaatimattomaltakin tuntuva työ saattoi siten paikallisessa kontekstissa olla merkittävää.⁷⁶⁰

Bilateraalisessa asiantuntija-avussa työtehtävät saattoivat vielä 1980-luvulla olla ylimalkaisia ilman selkeitä tavoitteita. Aimo Juhola muistelee työskentelyään ulkoministeriön rahoittamassa metsähankkeessa 1980-luvun Keniassa: ” – – hommat oli sitten mitä ne oli... että tota siellä sai vähän niinku tehdä, mitä lystäs. Et ei se ollu semmosta, että joku olis tota kattonu perään, et mitä sä nyt... onks susta jotain hyötyä täällä.”⁷⁶¹ Juholan, kuten monen muunkin ulkoministeriön palkkailoilta olleen bilateraaliasiantuntijan, täytyi työssä menestyäkseen olla kekseliäs ja oma-aloitteinen. Työstä saattoi saada mieleisensä, jos oli valmis näkemään vaivaa sen eteen.⁷⁶² Esa Hurtigin mukaan tässä suhteessa monet suomalaisasiantuntijat olivat liian passiivisia ja ikään kuin odottivat pääsevänsä ”valmiiseen pöytään” neuvoja jakelemaan sen sijaan, että olisivat itse luoneet henkilökohtaisia suhteita paikallisiin kumppaneihin ja yhteistyöorganisaatioihin ja sitten neuvotelleet näiden kanssa oman asiantuntemuksensa tehokkaasta hyödyntämisestä.⁷⁶³ Kuten Jussi Ojala asian ilmaisee, asiantuntijan täytyi ensin markkinoida itsensä yhteistyökumppaneilleen eli rakentaa toimivat henkilösuhteet, joiden avulla tie sujuvaan yhteistyöhön sitten avautui.⁷⁶⁴

Useiden Kepan vapaaehtoisten varsinaiset työtehtävät eivät vastanneet etukäteen annettua tehtävänkuvausta tai vastasivat sitä vain osittain. Monilla työtehtävät muotoutuivat vähitellen ensimmäisen vuoden aikana. Eläinlääkäri Jouko Koppinen muistelee työtään Nicaraguan Boacossa: ”Ensimmäinen vuoteni oli ammatillisesti hukkaan heitettyä aikaa. Olin kokenut nautapraktikko [– –] jolla ei ollut järkevää käyttöä.”⁷⁶⁵ Toisena työskentelyvuotenaan Koppinen organisoi muiden ekspatriaattieläinlääkäreiden kanssa nicaragualaisten eläinlääkäreiden koulutusta, mikä oli mielenkiintoisempaa, palkitsevampaa ja todennäköisesti myös hyödyllisempää kuin hänen alkuperäiset työtehtävänsä. Metsäteknikko Antti Peltari puolestaan järjesti itselleen kokonaan uuden työpaikan, koska tunsu, että työpaikassa, jonka Kepa hänelle alun perin oli järjestänyt, olisivat niin hänen osaamisensa kuin Kepan tekemät satsaukset häneen menneet hukkaan. Uudessa työssään uusien työtovereiden kanssa hän pääsi hyödyntämään osaamistaan mielekkäällä tavalla ja saavutti monia

itselleen asettamia, työhön kohdistuneita tavoitteita.⁷⁶⁶ Pelttari kirjoittaa vuosiraportissaan:

Työtä riittää niin paljon kuin haluaa tai ehtii tehdä. Koko ajan on mietittävä sitä minkä tekeminen olisi järkevintä tai kiireellisintä. Koko ajan olen yrittänyt myös kannustaa ihmisiä oma-aloitteisuuteen ja omaehtoiseen toimintaan, mutta se on vaikeata maassa, jossa kaikki ovat vain tottuneet ottamaan vastaan määräyksiä. Oma roolini neuvonantajana, ei käskijänä (välillä tosin sitäkin joutuu tekemään) on monille vähän vaikea hahmottaa. [– –] Yhteistyö on sujunut kohtalaisen hyvin, mikä tarkoittaa sitä, että olen yhä puheväleissä kaikkien kanssa. [– –] Ammatillisesti olen tullut toimeen yllättävänkin hyvin, ottaen huomioon sen eron, mikä on saamani koulutuksen ja paikallisten työolosuhteiden välillä. Olen joutunut koko ajan myös opiskelemaan itse (esim. paikallisia puulajeja, niiden ominaisuuksia, käyttötarkoituksia, itämistä, jne.). Asiantuntemukseni onkin ollut enemmän tietynlaisen pitkäjännitteisen viittämisen kuin osaamisen opettamista.⁷⁶⁷

Työtehtävien ja alkuperäisen tehtävänkuvauksen heikko vastaavuus kertoo paitsi muuttuvista paikallista olosuhteista myös puutteellisesta suunnittelusta, josta erityisesti monet Kepan vapaaehtoiset kritisoivat työnantajaansa. Tehtävänkuvaukset perustuivat paikallisten organisaatioiden pyyntöihin: organisaatio oli laatinut ne usein ylimalkaisesti ja osin saadakseen ulkomaalaisen vapaaehtoisen työvoimaksi ja voidakseen kenties hyötyä tästä taloudellisesti. Osa työtehtävistä oli niin sanottuja *gap filling* -tehtäviä, joissa Kepan vapaaehtoisella paikattiin vastaanottavan organisaation kroonista henkilöstöpulaa ilman sen suurempia kehitystavoitteita.

Konsulttiyhtiöiden hankkeissa kehitysyhteistyötehtäviin lähteneillä tehtävänkuva oli sen sijaan usein varsin selvä, eikä työtehtävien, vastuualueiden ja aikataulun suhteen ollut niin suurta häilyvyyttä kuin esimerkiksi perinteisessä asiantuntija-avussa. Jussi Ojalan mukaan Etiopian maataloussektorin kohentamiseen oli selvät suunnitelmat, jotka pääosin toteutuivat toteuttaja FinnAgron kaavailemalla tavalla. Myös Ojalan ja

hänen suomalaiskollegoidensa työtehtävät hankkeessa olivat selkeät.⁷⁶⁸ Vaikka tehtävät olisivat olleet selvillä ja hankesuunnitelma huolellisesti laadittu, hankkeen saaminen käyntiin ja sen raiteilla ja liikkeessä pitäminen vaativat silti jatkuvia ponnisteluja. Tätä Raimo Lilja kuvaa seuraavasti:

– – alkuhan on kyllä tosi kaaosta, et valtava määrä asioista pitää omaksua ja koko ajan niinkuin ammattitaidon äärrirajoilla menee myöskin, että se on niin vaativaa se työ ja siihen vaikuttaa niin monta asiaa, ja sitten et ei se mee kuitenkaan niinkun projektisuunnitelman mukaan, vaan tulee erilaisia esteitä ja lykkäyksiä ja niin edelleen. Se on niinku jatkuvaa kamppailua siinä, et mitä pitäis tehdä ja mikä on mahdollista tehdä. Ja se on niin kokonaisvaltaista se työ, että [– –] koskaan aika ei niinku riitä tekemään kaikkee sitä mitä pitäis, et odotukset on niin viritetty korkeelle siihen nähden, mikä on mahdollista.⁷⁶⁹

Työnkuvan ohella kehitysyhteistyöhankkeen toteutukseen vaikutti osapuolten sitoutuneisuus yhdessä sovittuihin tavoitteisiin. Vaikka suomalaisten konsulttien ja asiantuntijoiden työmotivaatio oli yleensä hyvällä tasolla, hankkeen toteutus saattoi vaikeutua tai viivästyä toisen osapuolen välinpitämättömyyden vuoksi. Ei ollut tavatonta, että vastaanottajamaan osapuoli ei osoittanut minkäänlaista kiinnostusta kehityshankkeiden tavoitteita kohtaan. Tansanian yhteispohjoismaisen osuustoimintahankkeen palveluksessa 1980-luvulla ollut asiantuntija kertoo:

– – kyllä heti ensimetreiltä lähtien oli semmonen tunne, että me olemme siellä auttavinamme ja nää on vastaanottavinaan apua. Kyl niil oli mielessä ihan muut asiat, kun se itse asian kehittäminen. Ja siel ne muut asiat [– –] liittyy tähän omaan vaurastumiseen.⁷⁷⁰

Esko Ikävalko muistaa, kuinka Sambiassa heidän vastaparinsa, Luapulalan läänin *provincial agricultural officer* (maakunnan maatalousviranomainen), ei ollut kiinnostunut yhteistyöstä suomalaisten lannoitkehankkeen kanssa. Viraston huonosti palkatut työntekijät viettivät

päivät toimistoissaan lehtiä lukien, ja heidän työmotivaationsa oli surkea. Tilanteeseen tuli muutos, kun suomalaiset kustansivat paikallisille maatalousneuvojille työsuhdetkopyörät, jotka mahdollistivat heidän liikkumisensa lähiseudun kylissä. Ikävalkon mukaan virkailijoiden työmotivaatio koheni huomattavasti.⁷⁷¹

Etelä-Sambiassa maaseudun naisia kouluttanut Hannele Kankuri puolestaan kokee, että työ vastasi tehtävänkuvauusta täysin, mutta hän oli yllätynyt saamastaan vastakaiusta. Kaikkea, mitä Kankuri ehdotti, pidettiin hyvänä ja toteuttamiskelpoisena: ”Heillä ei ole mitään käsitystä siitä mitä tehdä, mutta he ovat epäroimättä kanssani samaa mieltä kaikesta, mitä ehdotan.”⁷⁷² Kankuri katsoo, että hänen vastapartinsa ja työnantajansa myötilivät häntä pelkästään kohteliaisuudesta ilman omaa intressiä asioiden muuttamiseen. Aloitteellisuutta ei ollut, ja Kankuri epäili, että työn tulokset kuihtuisivat pian hänen lähtönsä jälkeen.⁷⁷³

Erityisesti konsulttityössä oli tärkeää, että molemmille osapuolille oli selvää, mitkä heidän vastualueensa hankkeessa olivat ja mitä toimia heiltä hankkeen eri vaiheissa edellytettiin. Eeva Heikka muistaa, kuinka paikallisten kumppaneiden hangoittelu hankkeen alkuvaiheessa vaaransi koko hankkeen suunnitelman mukaisen toteutuksen:

– – projektissa on kuitenkin määräaika ja hyvinkin tarkkaan aikataulutettu, et missä mitkäkin vaiheet pitäis saada tehtyä, jotta päästään seuraavaan, niin se rupee aina siinä heti hirvittäen, et jos se alku niinku viivästyy, niin sille hankkeelle ei kuitenkaan näis systeemis mitään jatkoaikaa ole, et siitä sit joku pala tipahtaa pois ja aina sit tuloksissa tietyst näkyy.⁷⁷⁴

Jos suomalaisten suuri telakkahanke Vietnamin 1970–1980-luvun taitteessa kärsi vietnamilaisen osapuolen laiminlyönneistä, reilussa vuosikymmenessä tilanne muuttui tyystin toisenlaiseksi. Vietnamin 1990-luvulla toimineiden suomalaiskonsulttien kokemukset kertovat suoranaisestä vimmasta, jolla kommunistisen maan koneisto toteutti kehityshankkeita. Kun työhön tartuttiin, työteho huimasi jopa suomalaisia, jotka varauksetta ylistävät vietnamilaisen sitoutuneisuutta ja määrä-

tietoisuutta. Tehokkuus oli omaa luokkaansa ja tulokset yleensä hyviä:⁷⁷⁵ ”Minä en ollut uskonut, että minä nostaisin hattua tällaiselle totalitääriselle – kommunistiselle totalitääriselle hallinnolle – jota Hanoista sinne maakuntiin disseminoitiin, mutta nostan. Se oli oppivainen hallinto siellä Hanoissa.”⁷⁷⁶

Hyvä vastapari, ammattitaitoa vastaavat mielekkäät työtehtävät sekä molempien osapuolten sitoutuminen hankkeen päämääriin loivat pohjan sille, että kehitysyhteistyöntekijät saattoivat kokea työnsä hyödylliseksi ja merkitykselliseksi. Kuten edellä on todettu, toimivat henkilösuhteet olivat tässä mielessä keskeisessä asemassa. Luottamus sekä vastapuoleen että omassa organisaatiossa toimivien ihmisten tukeen oli työmotivaation ja -ilmapiirin kannalta oleellista. Apumaan olosuhteissa, missä ihmiset ja työtehtävät toisinaan vaihtuivat tiheään ja missä osapuolia motivoivat paitsi organisatoriset usein myös henkilökohtaiset ambitiot, saattoivat henkilösuhteet joutua koetukselle ja usko työn mielekkyyteen horjua.

Apumaan hierarkiat ja sisäiset jännitteet

Toi ulkoministeriön KYO:n porukka, niin se on aivan uskomatonta porukkaa, että vaikka siellä ihmiset on muuttunu [- -] se mentaliteetti pysyy samana, et jotenkin ne kasvatetaan samaan kuosiin ja muottiin, että siel on hyvin vähän semmosia, jotka niinku ajattelee sen järjestön tyypillisen ajattelutavan ulkopuolelta.⁷⁷⁷

Monet suurlähetystöjen sihteeriit joiden tehtäväksi [on] annettu asiantuntijoiden huolesta pitäminen ansaitsevat käsitykseni mukaan enemmän kiitosta kuin heidän osakseen nyt kenties tulee kentältä.⁷⁷⁸

Apumaan hierarkkisuus ja valtasuhteet loivat kehitysyhteistyöhön eri toimijoiden välisiä sekä organisaatioiden ja hankkeiden sisäisiä jännitteitä. David Mossen mukaan kehitysyhteistyöhanke on arena, jossa erilaiset ammatti-identiteetit ja ammatilliset näkemykset kohtaavat ja jossa eri vastuualueista ja tehtävistä vastaavat ihmiset omine todellisuuskuvineen ja -käsityksineen ottavat mittaa toisistaan. Taustalla vaikuttavat lisäksi

kehitysyhteistyöntekijöiden usein erilaiset sosiaaliset, uskonnolliset, koulutukselliset ja ammatilliset taustat sekä sukupuoli. Projektiyhteisön sosiaalinen rakenne vaikuttaa siten väistämättä henkilösuhteisiin ja sitä kautta yleiseen työskentelyilmapiiriin.⁷⁷⁹

Eri toimijoiden palveluksessa työskennelleet suomalaiset kehitysyhteistyöntekijät eivät ole yhtenäinen joukko, vaikka heidät voidaan taustansa valossa nähdä homogeenisempänä ryhmänä kuin esimerkiksi brittiläiset kehitysyhteistyöntekijät. Ihmiset ryhmäytyivät sen mukaan, minkä tahon palveluksessa ja millaisessa roolissa he saattoivat toimimaan. Myös poliittiset kannat ja mielipiteet sekä yhdistivät että jakoivat suomalaisia samoin kuin Apumaassa omaksuttu elämäntapa ja harrastukset. Yleisesti ottaen suomalaisten työyhteisöjen henkilöstösuhteet Apumaassa sekä niiden laatu eivät nouse esiin kehitysyhteistyökokemuksesta keskeisesti määrittelevinä tekijöinä. Valtaosa haastatelluista katsoo, että vaikka Apumaassa toimineet suomalaiset muodostivat varsin kirjavan ja heterogeenisen joukon, suomalaiset tulivat verrattain hyvin toimeen keskenään.⁷⁸⁰ Organisaatioiden väliset ja sisäiset henkilösuhdeongelmat ovat kuitenkin työelämän arkipäivää, eikä niiltä vältytty Apumaassakaan. Suomalaisten keskinäisten jännitteiden ohella suomalaisen ja paikallisen henkilöstön väliset jännitteet heijastuivat kehityshankkeiden toteutukseen osapuolten toimijuuden ja siinä omaksuttujen roolien kautta.

Jokaisessa kehitysyhteistyöhankkeessa oli johtaja, rahoittaja ja toteuttaja. Johtajana toimi useimmiten kohdemaan vastaanottavasta organisaatiosta, kuten ministeriöstä tai kansalaisjärjestöstä, nimetty henkilö tai henkilöt. Rahoittajana – joko kokonaan tai osittain – toimi ulkoministeriö ja toteuttajana suomalainen konsulttiyhtiö tai kansalaisjärjestö yhteistyössä hankkeen paikallisen johtajan ja organisaation kanssa. Kentällä vastuut jaettiin suomalaisen konsulttiyhtiön ja paikallisen toimijan kesken. Tässä asetelmassa kaikkien osapuolten näkemysten, pyrkimysten ja sitoutumisen tuli olla harmoniassa, jotta hanke eteni kaavailusti. Kommunikaatio-ongelmat, erilaiset käsitykset hankkeen sisällöstä ja tavoitteista, rahankäyttö ja epämääräisyydet vastuualueissa tai niiden hoitoon liittyvät ongelmat aiheuttivat viivästyksiä ja sekaannusta ja johtivat ennen pitkäa turhautumiseen ja henkilösuhteiden kiristymiseen.

Olli Alhon tutkimuksen mukaan suomalaisiasiantuntijoiden suhteet olivat jossain määrin ongelmallisia 1970-luvun lopulla sellaisissa hankkeissa, joissa he työskentelivät pääsääntöisesti keskenään. Moni koki, että työn laadun täytyi tällöin olla korkeampi kuin paikallisten kanssa työskennellessä. Tämä johti kilpailuasetelmien syntyyn ja suorituspaineesiin, jotka ennen pitkää heijastuivat negatiivisesti henkilösuhteisiin.⁷⁸¹ Muutamat tähän tutkimukseen haastatellut, muun muassa eri konsulttiyhtiöiden ja kansalaisjärjestöjen palveluksessa työskennelleet, kertovat tapauksista, joihin liittyi heitä henkilökohtaisesti koskettaneita henkilöstön välisiä ristiriitoja. Ne hankaloittivat työskentelyä tai loivat ikävää työilmapiiriä. Muutamissa tapauksissa suomalaiset työtoverit olivat kyseenalaistaneet haastateltavien henkilökohtaisen luotettavuuden, rehellisyyden ja kyvyn toimia esimerkiksi projektin johtotehtävissä. Kaikissa haastatteluissa esiin nousseissa tapauksissa syytökset paljastuivat perättömiksi, mutta niiden selvittely kenttäolosuhteissa hankkeen ollessa käynnissä vei aikaa ja aiheutti mielipahaa ja henkistä kuormitusta.⁷⁸²

Henkilökohtaisten näkemys- ja mielipide-erojen ohella eripuraa suomalaisten välille kentätasolla aiheutti muun muassa kehitysjoukkoilaisten asema ja palkkaus suhteessa kentällä niin sanotussa virallisessa asiantuntija-avussa toimineisiin asiantuntijoihin. Vaikka kehitysjoukkoilaiset (niin 1960-luvulla kuin myöhemminkin) tekivät lähes samankaltaisia työtehtäviä kuin asiantuntijat ulkoministeriön rahoittamissa hankkeissa, heidän palkkansa oli huomattavasti pienempi kuin asiantuntijoiden. Kepan vapaaehtoiset työskentelivät usein FINNIDAn (Finnish International Development Agency), toisin sanoen ulkoministeriön, rahoittamissa hankkeissa Kepan palkkaamina. Tämä aiheutti tyytymättömyyttä kepalaiisten keskuudessa: ”Läheinen yhteistyö on ollut omiaan kiristämään suomalaisten välisiä henkilösuhteita; jotkut kehitysjoukkoilaiset katsovat tekevänsä samaa työtä muiden kehitysyhteistyöasiantuntijoiden kanssa, kuitenkin heikommilla ehdoilla.”⁷⁸³

Ongelma tunnustettiin viimeistään 1980-luvun lopulla myös ulkoministeriössä. Ulkoministeriön kehitysyhteistyösihteeri Marja Luodon mukaan kehitysjoukkoilaisten rekrytoinnissa oli menetelty osittain väärin painottamalla kokemusta ja ammattitaitoa nuoruuden ja ideologian sijaan. Luodon mukaan monet Kepan ensimmäisen kehitysjoukon vapaa-

ehtoiset olivat jo siinä iässä, että perhe ja oma taloudellinen hyvinvointi näyttelivät keskeistä osaa heidän elämässään kirkasotsaisen maailmanparannuksen sijaan. Luoto katsoi, että vastaisuudessa rekrytoinnissa oli annettava enemmän painoarvoa ideologialle ja vähemmän kokemukselle ja ammattitaidolle.⁷⁸⁴ Hänen visiossaan kehitysyhteistyössä oli siten vähintäänkin kahden kerroksen väkeä ja kehitysjoukkolaiset kuuluivat mitä ilmeisimmin alempaan kerrokseen, jossa nuoruuden ja aatteellisuuden odotettiin kompensoivan palkkaeroja.

Henkilösuhdeongelmia oli myös Kepan sisällä. Vapaaehtoiset ajautuivat jokaisessa 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun kohdemaassa jonkinlaiseen konfliktiin Kepan hallinnon kanssa, jota kussakin kohdemaassa edusti Kepan kenttätoimistossa toiminut kenttäkoordinaattori. Usein erimielisyyksien syyt liittyivät kohdemaiden nopean inflaation myötä riittämättömiksi koettuihin elinkustannuskorvauksiin ja muihin etuisuuksiin, joiden määrittelyn suhteen voluntaarit kokivat joutuneensa Kepan Helsingin toimiston mielivallan uhreiksi. Voluntaarien turhautuminen purkautui usein kenttäkoordinaattoriin, jonka katsottiin pitävän liiaksi Helsingin toimiston puolta vapaaehtoisten kustannuksella. Helsingin toimistoväen nähtiin tekevän päätöksiä keskustelematta ensin kentällä toimivien vapaaehtoisten kanssa, toisin sanoen ilman käsitystä siitä, millaisissa olosuhteissa vapaaehtoiset työtään tekivät. Kun kenttäkoordinaattorit erityisesti Sambiassa ja Nicaraguassa painottivat ideologista sitoutumista työhön taloudellisten motiivien sijaan, ajaututtiin yhteentörmäykseen. Lopputuloksena henkilösuhteet tulehtuivat siinä määrin, että luottamuksen palauttaminen Kepan edustajien ja vapaaehtoisten välille vaati huomattavia ponnisteluja.⁷⁸⁵ Voluntaarien loppuraporteista ilmenee, että siinä ei täysin onnistuttu:⁷⁸⁶

KePan henkilöstöpolitiikassa on [- -] havaittavissa ns. pirstäkeroinpolitiikkaa. Cooperantin kohtelu on riippuvaista siitä, mihin ryhmään henkilö lukeutuu. Ei tunnuta aina edes välittävän siitä, tekeekö henkilö työtä ja miten, jos hän lukeutuu ”hyviin” hänelle suodaan enemmän vapauksia kuin kenties jollekin toiselle. Säännöt eivät ole samat kaikille.⁷⁸⁷

Vuonna 1994 Kepan kenttäkoordinaattoriksi Nicaraguaan valittu Miia Nuikka muistaa, kuinka vaikeaa oli hypätä hallinnolliseen rooliin johtamaan organisaatiota, jossa oli sekä maassa jo työskenteleviä että vastatulleita koperantteja (vapaaehtoisia). Näistä jälkimmäisten työtehtävien järjestäminen, vastaparien etsintä ja vierailut työpaikoissa odottivat kaikki tekijäänsä kuten muutkin hallinnolliset tehtävät. Lisäksi käynnissä oli Kepan kehitysjoukko-ohjelman muuttaminen kumppanuusohjelmaksi, ja Nuikan odotettiin saattavan muutosprosessin hyvään alkuun Nicaraguan osalta. Edellisen kenttäkoordinaattorin tekemisten ja tekemättä jättämisten selvittäminen vaati niin ikään aikansa samoin kuin kenttätoimiston nicaragualaiseen henkilökuntaan ja heidän työtehtäviinsä tutustuminen. Nuikka oli nuori ja vailla aiempaa johtamiskokemusta mutta pitkään alueella oleskelleena kielitaitoinen ja hyvin perillä paikallisesta kulttuurista ja sen erityispiirteistä.

Nuikkaa ennen kenttäkoordinaattorina oli toiminut mies, jonka apulaisena kenttätoimistossa työskenteli nicaragualainen nainen apulaiskoordinaattorin nimikkeellä. Suomalaismiehen ja naispuolisen nicaragualaisen apulaiskoordinaattorin yhteistyö oli ollut ilmeisen sujuvaa, mutta tilanne muuttui Nuikan otettua johtotehtävät. Ennen pitkää Nuikan ja apulaiskoordinaattorin välille syntyi erimielisyyksiä. Apulaiskoordinaattori raportoi Nuikan tekemisistä Helsinkiin kuvaten tätä hankalaksi johtajaksi, joka ei osannut ottaa alaisiaan huomioon ja oli siten sopimaton hoitamaan tehtäväänsä. Nuikka puolestaan koki ainoastaan pyrkivänsä korjaamaan asioita, jotka edellisen kenttäkoordinaattorin jäljiltä olivat ”rempallaan”. Siitä eivät kaikki kuitenkaan pitäneet. Nuikan yllätykseksi Kepan Helsingin toimistossa uskottiin apulaiskoordinaattorin sanaan hänen oman selityksensä sijasta. Hän sai leiman hankalana johtajana, joka lähestulkoon vietiin psykologin pakeille, jotta hänestä tulisi ”osallistavampi”.⁷⁸⁸

Nuikan esimerkki osoittaa, että henkilösuhdeongelmia aiheuttivat myös työpaikan sisäiset – sekä suomalaisten että suomalaisen ja paikallisten väliset – valtataistelut. Nuikka saapui Nicaraguaan tilanteessa, jossa koperanttien ja Kepan väliset suhteet olivat edellisen kenttäkoordinaattorin jäljiltä vakavasti tulehtuneet. Lisäksi jotkut Kepan alaisuudessa toimineet suomalaiset ja paikalliset olivat muutaman edeltäneen vuoden aikana saaneet muotoilla itselleen mieleisensä roolin ilman, että asioista

oli liikaa kysely.⁷⁸⁹ Kenttätoimiston nicaragualainen henkilökunta oli muun muassa tukenut aiempaa kenttäkoordinaattoria koperanttien esittämiä syytöksiä vastaan. Kenttäkoordinaattori oli puolestaan esittänyt – säästösyistä – että seuraavaksi kenttäkoordinaattoriksi tulisi palkata nicaragualainen henkilö ja että muun muassa taloudenpitoon liittyvät asiat keskitettäisiin tulevaisuudessa pääosin kenttäkoordinaattorin alaisuuteen.⁷⁹⁰ Nuikan kenttäkoordinaattoripesti ja hänen energinen tarttumisensa asioihin uhkasivat muuttaa vallitsevaa tilannetta ja kaavailtuja muutoksia suuntaan, joka joidenkin kannalta oli epämieluisa. On huomionarvoista, että tässä tapauksessa paikallisella apulaiskoordinaattorilla oli raporttiansa kautta vaikutusvaltaa myös Helsingissä.

Apumaassa oli otolliset olosuhteet vastaavien kuppikuntien muodostumiselle sekä suomalaisten että suomalaisten ja paikallisten välille. Olli Alho kuvailee tutkimuksessaan Suomen edustustojen virkamiesten ja joidenkin asiantuntijoiden muodostamia ”klikkejä” 1970-luvulla:

On helppo ymmärtää, että lähetystön henkilökunnalta periaatteessa odotetaan diskriminoimatonta asennetta suhteessa muihin suomalaisiin; toisaalta on yhtä luonnollista, että myös lähetystön väki muiden tavoin löytää ennen pitkää joukosta läheisemmät ystävänsä ja tuttavansa ja seurustelee näiden kanssa enemmän kuin muiden kanssa. Näin muodostuu joukko asiantuntijoita, joiden suhde lähetystöön tällaisten henkilösuhteiden kautta on kiinteämpi kuin muiden. Jotkut ilmeisesti kokevat tämän kielteisenä klikkiytymisenä [–].⁷⁹¹

Alho ei pitänyt klikkejä suurena ongelmana, eivätkä ne nouse juuri esiin tähän tutkimukseen haastateltujen henkilöiden kertomuksissa. Niitä huomattavasti suuremmaksi ongelmaksi koettiin suhteet ulkoministeriön kehitys yhteistyöhallintoon yleensä ja erityisesti sen tapaan hoitaa hankkeita ja niissä työskentelevien suomalaisten asioita. Tansaniaan vuonna 1975 lähtenyt Jyrki Parkkinen kokee, että ministeriö antoi hänelle ”harhauttavan positiivisia tietoja” muun muassa kohdemaan asuntotilanteesta, joka vaikeudessaan yllätti hänet ja vaikeutti merkittävästi työtehtävien hoitoa. Syyksi hän epäili sitä, että lähetystön virkailijat oli-

vat tutustuneet maan oloihin ainoastaan ”hotellien ja CD-autojen [diplomaattiautojen] ikkunoiden kautta”.⁷⁹² Lisäksi Parkkisen kaivoshanke kärsi kommunikaatio-ongelmista, jotka viivästyttivät käynnistämistä.⁷⁹³

Olen surukseni saanut eräiltä tahoilta [– –] kuulla, että sitten joulukuun raporttini Kehitysyhteistyöosasto ei ole saanut tietoja Kyerwa Tin Projectista. Koska projektin käynnistys huomattavilta osin perustuu joustavaan ja nopeaan tiedottamiseen, en näin ollen enää ihmettele sitä toimenpiteiden hitautta ja kiinnostuksen puutetta, jota UM on projektiin tämän vuoden puolella osoittanut. [– –] Alunperin oli selvää, että raportointini kanavoidaan lähetystön kautta. Jos tarkkaan otetaan, olen raportointivelvollinen ainoastaan tšekiläisen ministeriöni pääsihteerille. Kuitenkin olen lähettänyt raportit myös lähetystölle – ja saanut lupauksen niiden toimittamisesta edelleen Helsinkiin [– –].⁷⁹⁴

Myös Martti Toiviainen mainitsee ongelmista tiedonkulussa ja informaation jakelussa. Hänen mukaansa kommunikaatio edustuston ja kentällä toimineiden suomalaisten välillä oli yksipuolista. Asiantuntijoiden laatimia raportteja sen enempää kuin ehdotuksiakaan ei usein kommentoitu edustuston suunnasta millään tavoin. Projektien lähettämät raportit päättyivät edustustojen mappeihin ilman, että hankkeessa aloittaneet uudet asiantuntijat koskaan näkivät niitä. Toiviaisen mukaan tämä vaikeutti uusien tulokkaiden sopeutumista työhön. Luapula-hankkeen loppuraportissaan Toiviainen kirjoittaa: ”– – asiantuntijoille ei ole järjestetty hallinnon puolelta sellaista tukea, mikä olisi välttämätön heidän työpanoksensa tehostamiseksi ja ammattitaitonsa säilyttämiseksi. Vertailu SIDAn vastaavaan toimintaan osoittaa selvästi Suomen kehitysyhteistyön huiman jälkeenjääneisyyden tällä tärkeällä alueella.”⁷⁹⁵

Parkkisen ja Toiviaisen kokema turhautuminen ulkoministeriön toimintaan ei ollut poikkeuksellista.⁷⁹⁶ Monet asiantuntijat ja konsultit 1960-luvulta aina 1990-luvulle asti kertovat kohdemaiden edustustojen virkailijoiden välinpitämättömyydestä, ajoittain jopa ylenkatsovasta suhtautumisesta suomalaisia kehitysyhteistyöntekijöitä ja heidän työtään kohtaan. Näin siitä huolimatta, että kehitysyhteistyö ja sen hallinnointi

oli usein pääsyynä Suomen viralliselle läsnäololle kolmannen maailman maissa. Välinpitämättömänä tai ylimielisenä pidetty kohtelu suomalaisten virkamiesten taholta on jäänyt monen kehitysyhteistyöntekijän mieleen.

Syytä välinpitämättömyyteen voidaan etsiä Suomen kehitysyhteistyöhön vakiintuneesta, muihin avunantajamaihin verrattuna poikkeuksellisesta hallintorakenteesta, jossa lähetystöjen rooli kentän ja ulkoministeriön kehitysyhteistyöosaston välillä oli jäänyt epäselväksi. Sen sijaan, että kehitysyhteistyöhankkeita ja ylipäätään kehitysyhteistyötä koskevia kysymyksiä olisi pyritty hallinnoimaan ja ratkaisemaan kohdemaiden edustustoissa lähellä varsinaista työkenttää, hankkeita koskevat hallinnolliset päätökset tehtiin Helsingissä. Kommunikaatiovaikeuksien vuoksi päätöksenteko oli hidasta ja hankkeisiin syntyi tarpeettomia viivytyksiä. Tämän seikan panivat merkille myös avun vastaanottajat, joiden näkemyksen mukaan suomalainen kehitysyhteistyöhallinto oli hidas ja kankea verrattuna muihin avunantajamaihin.⁷⁹⁷

Jyrki Parkkinen ja muutamat muut tähän tutkimukseen haastatellut asiantuntijat ja konsultit nostavat esiin ulkoministeriön henkilökunnan kokemattomuuden suhteessa kehitysmaihiin ja niiden olosuhteisiin. Virkailijoiden kiinnostus kehitysyhteistyötä kohtaan saattoi olla vähäistä, eikä edustustoissa ilmeisesti useinkaan ollut pätevyyttä arvioida hankkeiden toteuttamismahdollisuuksia kenttätöiden näkökulmasta. Poikkeuksia toki löytyi. Vähäistä kiinnostusta selittävät sekä edellä kuvatun kaltainen keskitetty päätöksentekorakenne että ulkoministeriön virkakoneiston sisäinen rotaatio ja sen tarjoamat mahdollisuudet uralla etenemiseen.⁷⁹⁸ Kehitysmaakokemusta omaavien virkamiesten nimittäminen kehitysmaissa sijaitseviin edustustoihin takkuili osin siksi, että virkauran etenemistä ajatellen oli järkevämpää toimia keskushallinnossa kuin edustustoissa. Monet virkamiehet pitivät aika ajoin toistuvia edustustojaksoja hankalina, koska ne eristivät heidät pääkallonpaikalta Helsingissä, jolloin he saattoivat jäädä alituisen pyörivässä ”nimitysruletissa” paitsioasemaan. Useimpien edustustovirkailijoiden tavoite oli edetä urallaan; laajempi perehtyminen kehitysyhteistyökysymyksiin edustustoaikana ei usein motivoinut, koska se ei ollut etenemisen edellytys. Niinpä kehitysyhteistyöosaston virkoihin nimitettiin usein henkilöitä, joilla ei ollut hitustakaan kehitysyhteistyökokemusta, vaikka tarjolla olisi ollut myös

päteviä, tarvittavaa kokemusta omaavia henkilöitä. Kehitysyhteistyöosaston jaostopäälliköinä saattoi siten 1970-luvulla – ja vielä myöhemminkin – toimia ihmisiä, joiden henkilökohtainen kokemus kehityksistä ja kehitysyhteistyön realiteeteista oli hyvin vähäistä.⁷⁹⁹

Keskeinen syy asiantuntemuksen puutteeseen suomalaisessa kehitysyhteistyöhallinnossa oli alhainen palkkaus. Siinä missä muiden Pohjoismaiden kehitysyhteistyöorganisaatiot pystyivät rekrytoimaan laajaa kenttäkokemusta omaavia asiantuntijoita palvelukseensa, ulkoministeriön kehitysyhteistyöosaston virkailijoiden alhaiset palkat johtivat siihen, että tehtävät eivät kiinnostaneet kenttätöissä pätevyitä, kokeneita asiantuntijoita. Niinpä monet kehitysyhteistyöosaston virkailijat olivat vasta taloon tulleita, uransa alkuvaiheessa olevia henkilöitä, joiden asiantuntemus ei ollut kenttätöiden mielestä läheskään tehtävien edellyttämällä tasolla. Vielä 2000-luvun alussa kehitysyhteistyöosaston neuvonantajien palkka oli selvästi pienempi kuin konsulttiyhtiöissä työskentelevillä. Monet tämän tutkimuksen haastateltavista katsovat, että tästä syystä ulkoministeriön kehitysyhteistyöosaston virkailijoiden ammattitaito ei kaikilta osin edelleenkään ole riittävällä tasolla.⁸⁰⁰

Kommunikaatio-ongelmien ja kokemattomuuden ohella suomalaisasiantuntijoiden kritiikki kohdistuu kehitysyhteistyöosaston toimintaan hankkeiden rahakirstun vartijana. Esko Ikävalko, joka 1990-luvulla johti ulkoministeriön rahoittamaa ja FinnAgron toteuttamaa maaseudun kehittämishanketta Sambian Luapulassa, muistelee, että yhteistyö ulkoministeriön kanssa sujui ilman suurempia ongelmia. Samassa hankkeessa Ikävälkön alaisuudessa työskennellyt ja hankkeen raha-asioita hoitanut Jukka Jänis muistaa suhteiden olleen ongelmallisemmat:

Asiainhoitaja Lusakassa [– –] ja [– –] niitten deski [*desk officer*] [– –] tuolla ulkoministeriössä, joka kattoo näitä lukuja ja näitä, niin sieltä tuli aina sit semmosia kitkeriä kysymyksiä. Ne syynäs niinkun näitä projektikuluja, että mikä on tää kulu ja mitä varten tämmöstä ja tämmöstä, niin niille sitten vastattiin. Se oli yhtä taistelua.⁸⁰¹

Rooli kirstunvartijana antoi kehitysyhteistyöosaston Helsingissä toimineille virkailijoille huomattavan paljon määräysvaltaa hankkeiden

toteuttamisessa. Tämä ärsytti ja katkeroitti monia suomalaisiasiantuntijoita, jotka katsoivat, että Helsingin pään kyky arvioida hankkeiden toteutusmenetelmiä ja kulloistakin rahantarvetta oli vähintäänkin kyseenalainen:

– – haastavinta on ollut tulla toimeen sitten [– –] tän ulkoministeriötason eli tän virallisen maksajatahon kanssa. Se on niinku koko ajan ollut siinä kapulana rattaissa, että [– –] projektiin tarkoitettujen rahojen käyttö esimerkiksi siellä, niin sitä vahditaan kyllä siis niin tarkkaan [– –]. Kuinka paljon siitä rahasta kulutetaan tuolla pääkonttorissa, niin se on kans ollut siis kautta koko ajan [– –] se hämmästyttävä tekijä. Ja sitten niitten kanssa nyt joutuu aina riitaan siitä, miten toi ja toi asia pitäis sitten kentällä hoitaa, kun niillä on aina olevinaan se paras tieto siellä, vaikkei ne oo ikinä kentällä ollukkaan töissä. [– –] Ne on työnantajia. Niillä on niinku se määräysvalta ja ne voi sitten sen puitteissa tehdä ihan niinku ne tykkää [– –] et me tiedetään kaikki, ja rahat tulee meiltä, että me sanotaan, et miten tää homma tehdään. Et te vaan teette sen siel kentällä. Eikä mitään pulinoita.⁸⁰²

Matti Kääriäisen mukaan asiantuntija-apuun liittyvät moninaiset käytännön ongelmat ja epäselvyydet olivat merkittävä syy siihen, että ulkoministeriossa siirryttiin 1980-luvulle tultaessa yhä enemmän konsulttiyhtiöiden käyttöön kehitysyhteistyössä. Ulkopuolisten konsulttien käyttö kehitysyhteistyöhankkeissa oli alkanut 1970-luvulla, ja käytännön yleistymisen erityisesti 1980-luvun kuluessa liittyi osaltaan yleismaailmalliseen uusliberalistisen kehityspolitiikan läpimurtoon, joka avasi avunantajamaiden toimijoille runsaasti uusia mahdollisuuksia kehitysmaiden markkinoilla. Konsulttivetoisessa avussa kentällä työskentelevä asiantuntija oli ulkoministeriön sijasta työsuhteessa konsulttiyhtiöön, joka oli vastuussa esimerkiksi asiantuntijan asunnon ja muiden välttämättömyyksien hankinnasta. Edustustot auttoivat edelleen muun muassa tullaus- ja huolinta-asioissa tarpeen mukaan, mutta asiantuntijoiden olosuhteista huolehtiminen ja heidän kohtaamiensa ongelmien selvittäminen jäi pääosin yhtiöiden tehtäväksi. Edustustoihin jäi kehitysyhteistyöstä vastaava virkailija, mutta kuten edellä on todettu, virkailijoiden panos kehitysyhteistyöasioiden hoidossa vaihteli suuresti.⁸⁰³

Kehitysyhteistyöosaston ja edustustojen usein ylenkatsova suhtautuminen kentällä toimivia asiantuntijoita ja neuvonantajia kohtaan vaikeutti heidän työtään ajoittain merkittävästi.⁸⁰⁴ Monet suomalaiskonsultit kokivat jääneensä kentälle yksin ilman luotettavaa selkänokkaa. Mikäli hankkeen toteutuksessa paikallisen yhteistyökumppanin kanssa tuli ongelmia, suomalaisasiantuntijat eivät voineet täysin luottaa kotimaasta saatavaan tukeen ja joutuivat tilanteessa usein vaikeaan välikäteen. Jussi Ojala muistelee:

Me oltiin kykenemättömiä ulkoministeriön mielestä hoitamaan hommaa, jos se ei hoitunut, niinkuin oli sovittu. [– –] Siellä ei ymmärretty, että missä raossa me oltiin siellä, me ns. konsultit, kun oli sovittu, että tämmönen hanke tehdään ja tämmöset tulokset saavutetaan, niin heille [ulkoministeriölle] riitti se. Ja sitten meidän piti saavuttaa ne riippumatta siitä, oliko paikallinen halukas tai kykenevä tai rehellinen – tarpeeksi rehellinen – toteuttamaan sen. Eli jos et saanu [– –] paikallisia tekemään niin kuin oli sovittu – ei niin kuin minä sanon, vaan niinkuin oli sovittu – niin se oli sun vikas.⁸⁰⁵

Mikäli paikallinen kumppani oli syystä tai toisesta haluton viemään hanketta eteenpäin sovitulla tavalla, konsulttien kädet olivat sidotut:

– – sehän on ollu joskus hyvinkin tiukkaa, et jos siel on vaan yritäny ajaa tätä tarkotettua ohjelmaa [– –] niin äkkiä tullaan siihen tilanteeseen, et joo, mut et meillä asia tehään näin. [– –] Jos sä teet toisin, niin me hoidetaan, et sä lähdet pois täältä. [– –] Ei kannata liian niinkun väkisin tyrkyttää tätä virallista ohjelmaa heille. Ei se mee läpi ja jos joku [ei] halua tehdä jotain – heidän omassa maassaan – niin eihän ne sitä tee. Se on ihan selvä asia.⁸⁰⁶

Mikäli konsulttiyhtiön toteuttama hanke ajautui vaikeuksiin, tuen saanti edustustosta tai ministeriöstä ei ollut itsestäänselvyys. Yhtiön pääkonttorin apuun turvautumista puolestaan vaikeutti se, että pääkonttorit sijaitsivat Suomessa. Yhteydet olivat ajoittain huonot, ja lopulta se, mitä yhtiö pystyi tai oli valmis tekemään yksittäisen asiantuntijan ja hankkeen

eteen, oli rajallista. Tarjolla oli usein vain henkistä tukea jos sitäkään. Usein konsultin täytyi itse hankkeen paikallisen osapuolen kanssa löytää tie eteenpäin.⁸⁰⁷

Näkemyseroja kentän, edustuston ja ulkoministeriön kehitysyhteistyöosaston välillä selittää osaltaan paikallisiin olosuhteisiin liittyvä tietämättömyys, joka johtui puutteellisesta kommunikaatiosta ja kokemattomuudesta. Mikäli edustusto, joka oli hankkeen toteuttajan ensisijainen yhteyskanava ulkoministeriöön, oli kyvytön tai haluton puuttumaan esitettyihin ongelmiin ja keskustelemaan niistä paikallistahon kanssa, edessä saattoi olla umpikuja tai vähintään umpisolmu, jonka avaaminen oli työlästä. Kehitysyhteistyöosastolla useissa eri tehtävissä ja sittemmin myös suurlähettiläänä useissa maissa toiminut Kari Karanko tunnistaa ongelman:

Hyvin paljon voidaan selittäviä tekijöitä, minkä vuoksi suhteet kiristyi ja kyllä täytyy myöskin sanoa, että kyllä meissä virkamiehissä oli varmaan myöskin [– –] sellasta pyrkimystä niinku jakautua, että nuo ja me. Että ei Suomi minkäänlaisena yhtenäisenä joukkueena aina siellä pelannu. Toisilla oli erilainen suhtautuminen, toisilla virkamiehillä. Minä koin kyllä sen, että minä olin näitten ihmisten niinku kaveri ja apulainen [– –]. Se on pitkälti riippuvainen kyllä siitä, että millä tavalla sitten virkamies on asennoitunut tehtäviinsä. Katsooko hän, että jos tulee jotain valituksia ja tämmösiä pyyntöjä ja tällasia, et tää ei kuulu mulle. Että hankkeiden pitää hoitaa nää oman hankehallintonsa kanssa tai kotimaan pään kanssa [– –].

Kehitysyhteistyöosaston sisällä suhtautuminen kenttähenkilöstöön ja heidän tarpeisiinsa jakoi henkilöstöä. Kaikki virkailijat edustustoissa ja kehitysyhteistyöosastolla eivät suinkaan olleet haluttomia tai kykenemättömiä näkemään asioita kehitysyhteistyöhankkeiden toteuttajien näkökulmasta, vaan joukossa oli myös niitä, jotka aktiivisesti pyrkivät edistämään suomalaisten pyrkimyksiä. Esimerkiksi Lusakassa 1970-luvulla toimineen edustuston kehitysyhteistyösihteeri ja muu väki saivat vuolasta kiitosta suomalaisasiantuntijoilta siitä työstä, jonka tekivät suomalaisasiantuntijoiden eteen.⁸⁰⁸ Kun Suomen rahoittaman metsähankkeen talouspääl-

likkänä 1990-luvun Sambiassa toiminut ekonomi joutui hankkeen paikallisen naisjohtajan kanssa kahnaukseen varojen käytöstä, umpisolmua avaamaan saapui ulkoministeriön Sambian maavastaava. Osapuolia kuuluttuaan hän asettui suomalaiskonsultin puolelle. Hanke keskeytettiin ja sen maksatukset lopetettiin, kunnes epämääräisyydet saatiin selvitettyä.⁸⁰⁹

Kehitysyhteistyösaston sisällä ei myöskään aina vallinnut yksimielisyys kehitysyhteistyön tavoitteiden mielekkyydestä ja niiden suhteesta siihen, mikä kentällä oli realistista ja kohdemaan kehityksen kannalta järkevää. Suomen 1980-luvulla rahoittamaa Somalian tuberkuloosintorjuntahanketta valvonut Matti Kääriäinen muistaa, kuinka hän joutui koviin kahnauksiin esimiehensä kanssa hankkeen tarkoituksenmukaisuudesta. Kääriäinen, jonka mielestä hanke oli liian suuri Somalian tarpeisiin, joutui osastopäällikkönsä ”jyräämäksi”, vaikka tämä ei ollut yhtä perehtynyt alueen oloihin ja hankkeen todelliseen toteutustapaan kuin Kääriäinen. Kääriäisen protestoinnista huolimatta hanketta jatkettiin suurten suunnitelmien mukaisesti, kunnes se oli lopetettava äkisti koko maan ajautuessa kaaokseen Siad Barren sotilasdiktatuurin romahdettua 1990-luvun alussa.⁸¹⁰

Suhteet paikallisiin yhteistyökumppaneihin

Jyrki Parkkinen, joka toimi ulkoministeriön palveluksessa Kyerwan tinakaivoshankkeen asiantuntijana, irtisanoutui syyskuussa 1976 kyllästyneenä ainasiin viivästyksiin ja perheensä heikkoihin asunto-oloihin.⁸¹¹ Heinäkuussa 1977 irtisanoutui myös hankkeen kahdesta jäljellä olevasta geologista toinen, Veikko Niiniskorpi. Parkkinen ja hankkeen loppuun saattanut geologi Boris Saltikoff muistelevat, että Niiniskorpi irtisanoutui Parkkisen tavoin lähinnä perhesyistä.⁸¹² Hankkeen säilyneistä asiakirjosta kuitenkin ilmenee, että sekä Parkkisen että Niiniskorven irtisanoutumisen syyt liittyivät perhesyiden ohella osittain vaikeisiin henkilösuhteisiin erityisesti hankkeen tansanialaisen apulaisjohtajan (eng. *co-manager*) kanssa.⁸¹³

Vuoden 1976 alkupuolella Parkkinen oli havainnut epämääräisyyksiä tansanialaisen osapuolen varainkäytössä ja oli hankkeen johtajana puuttunut niihin:

— projektin huonot henkilösuhteet osittain johtuvat siitä, että suomalainen Project Manager J. Parkkinen pontevasti tarttui suomalaisten hallintokäsitysten valossa räikeisiin epäkohtiin ja joskus jopa väärinkäytöksiin, vaikka kyseessä olisi tansanialaisen mittapuun mukaan olleet vain pienehköt hallinnolliset epäkohdat.⁸¹⁴

Väärinkäytöksistä epäilty varajohtaja suivaantui Parkkisen häntä kohtaan esittämästä kritiikistä ja syytti kahden muun tansanialaisen kanssa Parkkista yhteistyökyvyttömyydestä, työtehtävien laiminlyömisestä perhesyiden varjolla sekä työkeestä käytöksestä tansanialaista henkilökuntaa kohtaan.⁸¹⁵ Kevättalvella 2018 Jyrki Parkkinen muistelee tapahtumia suhteessa tansanialaisen osapuolen esittämään kritiikkiin:

Kyllä siinä varmasti perätkin oli siinä mielessä, että kyllä mun käsitteäkseni suomalaiset yleensä odottivat, että kun [– –] yhdessä tehdään töitä, niin sitten tehdään yhdessä ja siinä ei kannata sitten kaverinkaan luistaa. [– –] Työpaikkapoissaoloihin, selityksiin ja kaikkiin niin saatettiin suhtautua sitten epäilevästi ja silleen, että oliko tuo nyt ihan hyvä... Että kyllä [– –] varmaan tämmöstä työnjohdollista tiukkuutta oli.⁸¹⁶

Parkkinen katsoo, ettei hänen toimintansa ollut mitenkään poikkeuksellista, sillä suomalaisurakoitsijan kenttäpäällikkönä työskennellyt insinööri toimi niin ikään suomalaisen työkuulttuurin edellyttämällä tavalla:

— hän on semmonen kaveri, joka pistää asiat järjestykseen just, ja yhtään ei ryppyillä, kaikki tekee työnsä ja hommat hoituu ja ei uskota kenenkään selityksiä. [– –] Hyvin jämpä mies ja mä luulen et [– –] ainakin urakoitsijan työkuulttuuriin kuului sama, et ne porarit ja muut mitä oli suomalaisia, niin ne toimi samassa hengessä. Mitä taas nää suomalaiset geologit, niin mä luulen, että me oltiin lepsumpia tässä suhteessa.⁸¹⁷

Työilmapiiriä Kyerwan tinakaivoshankkeessa kiristi paitsi aika ajoin liian suomalainen työnjohtokuulttuuri myös tansanialaisen osapuolen

laiminlyönnit. Tinakaivoshankkeeseen palkattu paikallinen työvoima työskenteli korvauksetta useita kuukausia, koska Tansanian valtio, jonka vastuulla palkanmaksu oli, ei suoriutunut velvoitteistaan. Tämä huononsi tansanialaisten työmotivaatiota merkittävästi ja pakotti suomalaisurakoitsijan ottamaan työntekijät omalle palkkalistalleen, jotta he eivät olisi jättäneet työpaikkaansa. Työläisten palkkoja karhuttiin Tansanian valtiolta tuloksetta.⁸¹⁸ On selvää, ettei suomalaisurakoitsijan luottamus tansanialaisen osapuolen kykyyn huolehtia velvoitteistaan projektissa kohentunut tilanteen seurauksena. Samanaikaisesti tinakaivostyömaalta alkoi kadota tavaraa, mukaan lukien suomalaisten henkilökohtaista omaisuutta, ja urakoitsijan käytössä olevia laitteita ja koneita vahingoitettiin. Maaliskuussa 1977 varkaat pahoinpitelivät kaivoksen paikallisen yövärtijän henkivieveriin: sairaalassa miehestä laskettiin yhdeksän pangsaviiltoa.⁸¹⁹

Lisää kiistoja ja epäluottamusta suomalaisten ja tansanialaisten välille aiheutti kysymys hankkeen autojen käytöstä. Paikalliset valittivat Finnish Mining Groupin (FMG) käytännöstä kieltäytyä antamasta ajoneuvojaan paikallisten yksityisajoihin. Yhtiön linja oli johdonmukainen ja Tansanian hallituksen edellyttämä – projektille kuuluvia autoja ei saanut käyttää julkisina kulkuvälineinä.⁸²⁰ Kieltoa oli kuitenkin vaikea valvoa, koska suomalaisurakoitsijan palveluksessa oli useita paikallisia autonkuljettajina, jotka saattoivat aika ajoin toimia säännöistä piittaamatta. Työnjohtajan raportin mukaan ”puolet kuljettajista oli varkaita ja toinen puoli juoppoja, huumeidenkäyttäjiä tai hurjastelijoita, jotka rikkovat ajokaluston”.⁸²¹

Kiista autojen käytöstä huononsi edelleen kärjistyneitä suhteita suomalaisen ja tansanialaisen johtohenkilöstön välillä:

Vaikeuksia [– –] on ilmennyt kooperoinnissa projektin Co-managerin ja Administrative Officerin kanssa ja näidenkin vaikeuksien alkusyy on siinä, ettei FMG ole luovuttanut [Land-Rovereita] heidän yöllisiin ajoihinsa. Tosin kyseiset herrat eivät tule toimeen keskenäänkään, vaan öisten riitojen jälkeen on toinen nenä verillä ja toinen kantaa siteessä olevaa kättä.⁸²²

Kyerwan tinakaivoshankkeen kohtaamat henkilöstöongelmat taustoineen ovat yleistettävissä myös moniin muihin kehitysyhteistyöhankkeisiin. Henkilösuhteisiin vaikuttaneita ongelmia syntyi monista syistä, mutta yleisesti voidaan sanoa, että eniten erimielisyyksiä aiheuttivat suomalaisen ja paikallisen johtamis- ja työkulttuurin väliset erot, varastelu, epäily epärehellisyys sekä kiistat liittyen hankkeiden välineistön, ennen muuta autojen, käyttöön.⁸²³

On korostettava, että tähän tutkimukseen haastatellut henkilöt kertovat yleisesti suhteiden olleen varsin hyvät paikallisiin toimijoihin niin hallinnossa kuin työpaikoillakin. Ongelmat, sikäli kun niitä ilmeni, jäivät mieleen lähinnä ikävinä poikkeustapauksina. Olli Alhon tekemä tutkimus sekä kehitysyhteistyön arkistot kuitenkin kertovat enemmän suomalaisten ja paikallisten välisistä henkilösuhdeongelmista kehitysyhteistyöhankkeissa.

Suomalaiseen työkuultuuriin tottuneelle työskentelytahti Apumaassa oli usein liian verkkainen. Asiaan puuttuminen saattoi olla suomalaisten näkökulmasta perusteltua, mutta paikallisten silmissä se saattoi vaikuttaa asiattomalta pomottamiselta. Kohdemaissa suomalaisista usein pidettiin yhteistyökumppaneina, mutta paikalliset edellyttivät heiltä kärsivällisyyttä ja malttia, eikä sitä aina löytynyt riittävästi.⁸²⁴

Seuraukset olivat yllättävät, kun kahden suomalaisen työnjohtajan kärsivällisyyden rajat ylittyivät Angolassa Kansainvälisen solidaarisuussäätiön (KSS) ja Työväen Sivistysliiton (TSL) hankkeessa, joka tuki Namibian vapautusliikettä SWAPOa. Suomalaiset kyllästyivät namibialaisen työvoiman jatkuviin selittämättömiin poissaoloihin, hankkeen piirissä ilmeisen yleisesti esiintyneeseen korruption sekä SWAPON työnjohdon haluttomuuteen puuttua asioiden tilaan. Hetken mielijohteesta suomalaiset laittoivat ”lapun luukulle” ja ilmoittivat olevansa vuorostaan lakossa kaksi päivää kiinnittääkseen SWAPON työnjohdon huomion namibialaisten työntekijöiden poissaoloihin. Siinä missä SWAPO oli katsonut paikallisen työvoiman poissaoloja ja työn laiminlyöntiä läpi sormien, suomalaisten lakkoiluun puututtiin välittömästi kovalla kädellä. SWAPON ylin johto teki selväksi, ettei se hyväksynyt suomalaisten protestointia, ja eväsi toisen työnjohtajan oleskeluluvan Angolassa. Seurauksena KSS:n ja SWAPON johdon välille syntyi luottamus kriisi, jonka

selvittely vei aikaa ja resursseja. Erot paikallisen ja suomalaisen työ-, hallinto- ja johtamiskulttuurin välillä johtivat siihen, että suomalaisten ”lakko” saavutti täysin odottamattomat mittasuhteet.⁸²⁵ SWAPO:n johdon näkökulmasta kyse saattoi olla myös tarpeesta ja halusta osoittaa auktoriteettia apartheidin vastaisen taistelun kontekstissa.

Suomalaisten näkökulmasta sekä edellä kuvatussa että vastaavissa tapauksissa oli kyse siitä, etteivät paikalliset tehneet omaa osaansa kehitysyhteistyössä kuten ennalta oli sovittu. Suomalaisten käsitykset täsmällisyydestä, rehellisyydestä ja sopimusten merkityksestä törmäsivät kehitysmaiden kulttuureissa erilaiseen aikakäsitykseen ja käyttäytymisnormistoon, jotka vaikuttivat arkisen kommunikaation luonteeseen. Väärinymmärryksille oli monia mahdollisuuksia. Esimerkiksi moniin afrikkalaisiin kulttuureihin kuuluva tapa välttää antamasta suoraa kielteistä vastausta kysymyksiin tai halu antaa yltiöpositiivinen ja todellisuuden vastainen raportti kehityshankkeen tilasta olivat suomalaisille ajoittain vaikeita ymmärtää.⁸²⁶ Paikallisten silmissä suomalainen jämäptiys saattoi puolestaan vaikuttaa jopa siinä määrin hankalalta ja rasittavalta, että ”yli-innokkaista” asiantuntijoista ja neuvonantajista haluttiin päästä eroon.⁸²⁷

Liiallinen innokkuus saattoi olla myös haitaksi uuteen työyhteisöön sopeutumisessa. Paikallisten työtovereiden suhtautuminen ulkomalaiseen asiantuntijaan oli toisinaan negatiivinen. Synnä saattoi olla vastaanottavan organisaation henkilökunnan epävarmuus ja pelko oman asemansa vaarantumisesta, mikäli tulokas osoittautuisi yli-innokkaaksi ideanikkariksi. Olli Alho mainitsee, että yksi mahdollinen syy sille, miksi asiantuntijoita vastustettiin ja heidän työtään pyrittiin vaikeuttamaan, oli pelko siitä, että he saattaisivat jollakin tapaa sekoittaa työyhteisöön vakiintuneen korruptiojärjestelmän.⁸²⁸

Pyrkimykset nopeisiin uudistuksiin ja parannuksiin törmäsivät toisinaan vallitsevaan hierarkkiseen työkuulttuuriin, jossa myös sukupuolella oli merkityksensä. Nicaraguassa työskennellyt sairaanhoitaja Paula Pasanen ajautui konfliktiin työyhteisössään, koska pyrki muuttamaan työpaikalla havaitsemiaan virheellisiä tai haitallisia käytäntöjä. Sairaalalan ylihoitajat ja lääkärit kuitenkin katsoivat, että Pasanen ehdotukset kyseenalaistivat heidän asemansa työyhteisössä. Pasanen menetti

paikallisten työtoveriensa luottamuksen ja koki, että hänen työpanostaan ja aikaansaannoksiaan vähäteltiin, vaikka hän teki mielestään töitä enemmän ja huolellisemmin kuin valtaosa muusta henkilökunnasta: ”Asiallinen keskustelu ammattiasioista tai mahdollisista näkemys/oppieroista olisi varmaan selvittänyt monta tilannetta. Mutta [se oli] ennen kuulumatonta nicaragualaiselle lääkärille tai esimiehelle: hänhän tietää kaiken. Hän antaa määräykset ja hoitaja tottelee ja piste! [alleviivaukset alkuperäiset]”⁸²⁹ Sambian Chipatassa työskennellyt Anni Koskela joutui puolestaan erimielisyyksiin lähimmän sambialaisen miespuolisen esimiehensä kanssa, koska tämä systemaattisesti hankaloitti työtä, jota Koskela teki paikallisten naisryhmien kouluttamiseksi. Lopulta suhteet ajautuivat umpikujaan ja tilanteen selvittämiseen tarvittiin kyseisen viraston johtajan apua. Työtä hankaloittaneen esimiehen motiivit jäivät hämärän peittoon.⁸³⁰

Paikallinen työtahti ja työskentelytapa eivät aina aiheuttaneet suomalaisille ongelmia, päinvastoin. Kytö Salin koki, ettei hän kansakoulunopettajan koulutuksensa pohjalta ollut täysin pätevä kaikkiin niihin tehtäviin, joihin hän kehitysmaissa joutui, mutta oppi hyödyntämään paikallista asiantuntemusta ja osaamista. Toimiessaan Malawissa Mannerheimin Lastensuojeluliiton hankkeessa hän haali ympärilleen paikallisia osaajia, joita kuvailee ”teräväksi porukaksi” ja jotka olivat koulunsa käyneet ja päteviä tehtävissään. Salin tunsu, että hän pystyi tekemään työtään rauhallisesti, ”afrikkalaisittain” ilman kiirettä. Asioista keskusteltiin paikallisten päälliköiden kanssa, niitä pohdittiin kaikessa rauhassa, kunnes lopulta saavutettiin konsensus.⁸³¹

Joskus suomalaisten kärsivällisyyttä koetteli myös paikallisten ajoittainen välinpitämättömyys kehitysyhteistyötä kohtaan. Se ilmeni paitsi ”laiskuutena” myös esimerkiksi piittaamattomuutena laitteiston ja koneiden ylläpidosta:

Koko tänä aikana, jonka olen ollut täällä [– –] olen voinut aistia tietynlaista välinpitämättömyyttä ja arvostuksen puutetta siihen apuun mitä Sambia mm. Suomelta saa. Ei välitetä huolehtia koneista, laitteista, huollot unohtuvat, autot ja traktorit särkyvät, renkaita ajetaan lähes tahallaan palasiksi, välineitä katoaa, osa varastetaan.⁸³²

Välinpitämättömyys ei kuitenkaan rajoittunut ainoastaan paikallisiin yhteistyökumppaneihin ja työntekijöihin vaan ulottui ajoittain myös suomalaisen projektijohtamiseen ja kehitysyhteistyöhallintoon. Olli Alhon haastatteleva suomalaisasiantuntija purnaa:

Jos sinä sanot, että täällä ei ole kynää, niin siellä [edustustossa] sanotaan, että sinun pitää tulla toimeen niillä eväillä mitä siellä on. En minä ole tullut tänne [– –] mihinkään selviytymiskouluun, vaan kehittämään – ja ei se mitään kehitystä ole jos minä hiilellä piirrän.⁸³³

Jos kynien suhteen oltiinkin kitsaita, suurempien laiteiden ja koneiden kanssa ei yleensä pihistely. Aimo Juhola muistelee ulkoministeriön virkamiehenä tekemäänsä tarkastusmatkaa Sambiaan:

Sambiassa [– –] oli semmonen Kitwen saha, jota ulkoministeriö oli tukenut ja [– –] kun oli taas pyydetty jotain konetta tai laitetta sinne, niin otin sitten vähän niinkun [– –] laajemman katsannon, että mihin se pyyntö perustu. Niin mä löysin sieltä semmosen kentän, jossa oli tämmösiä pikkuviallisia metsäkoneita, erilaisia, hehtaarin verran suurin piirtein. Aina kun [– –] oli pyydetty, niin aina oli annettu.⁸³⁴

Juhola laati havainnoistaan raportin, jolla hän halusi osoittaa, että kyseessä oli sekä kehitysyhteistyövarojen että niillä hankittujen työkoneiden vastuuton käyttö. Kehityshankkeille vuosittain budjetoidut määrärahat oli käytettävä määrärajan puitteissa, ja Juholan näkemyksen mukaan niiden käyttö, jota suomalaiset ja sambialaiset projektinjohtajat ohjasivat ja jonka suomalaiset viranomaiset hyväksyivät, oli osin tuhlailevaa ja vastuutonta.⁸³⁵ Juholan raportti ei johtanut toimenpiteisiin. Juhola jatkoi tarkastustehtäviään pari vuotta, kunnes sai työstä tarpeekseen ja siirtyi toisen työnantajan palvelukseen.

On perusteltua olettaa, että useiden Suomen avunsaajamaiden taloustilanteen heiketessä 1980-luvulla ja kehitysyhteistyömäärärahojen samanaikaisesti kasvaessa houkutus erilaiseen vilppiin paikallisten

yhteistyökumppaneiden taholta kasvoi. Hankemäärärahojen kasvaessa ja yhteistyökumppaneiden määrän lisääntyessä valvonta ei pysynyt aina riittävällä tasolla vaan mahdollisti vilpillisen toiminnan jatkumisen vuodesta toiseen kuten Juholan esimerkkitapauksessa. Talouskurimus heijastui kehityshankkeisiin myös toisella tapaa. Sambiassa 1980-luvun lopulla Kitwen metsäkoulun paikalliset opettajat ja oppilaat jättivät tulematta työ- ja opiskelupaikoilleen ja katosivat sitten vähitellen kokonaan muihin askareisiin, koska heidän täytyi hankkia lisäansioita tuottavammilla keinoilla, jos mielivät selviytyä taloudellisesti. Tämä turhautti koulun suomalaisia opettajia, joiden työltä putosi pohja.⁸³⁶

Työpaikoilla hankkeen rahoihin ja välineistöön tai kehitysyhteistyöntekijöiden henkilökohtaiseen omaisuuteen kohdistuva varastelu oli yleistä talouskurimukseen ajautuneissa köyhissä maissa, joissa suomalaisen kehitysyhteistyöntekijän ja hänen paikallisten työtovereidensa välinen varallisuusero oli suuri. Kohdemaissa omaisuusvarkaus oli usein vakava, tuomittava ja jopa hengenvaarallinen rikos tekijälle, jos tämä sattui jäämään kiinni. Sama jyrkkyys suhteessa rikoksenteijään ei kuitenkaan esimerkiksi monissa Afrikan maissa pätenyt, jos rikoksen uhri oli ulkomaalainen, erityisesti eurooppalainen tai pohjoisamerikkalainen, paikallisesta näkökulmasta rikas ihminen. Oli myös ikään kuin vähemmän tuomittavaa varastaa työnantajalta kuin yksityishenkilöltä, ja kehitysyhteistyöhankkeissa tilaisuuksia työnantajalta varastamiseen ilmeni usein. Kehitysyhteistyöhankkeiden laitteet olivat hankkeen omistuksessa sen päättymiseen saakka, mutta käytännössä niiden käyttöoikeus oli välillä varsin epämääräinen. Materiaalit, resurssit ja varat saattoivat siis olla tietynlaisessa välitilassa: ne eivät enää kuuluneet yksiselitteisesti lahjoittajamaille tai niiden oikeusjärjestelmille mutta eivät aina olleet selvästi myöskään vastaanottajamaan ja -yhteisön omistuksessa ja suojeluksessa. Nicaragualaisessa sairaalassa työskennellyt Paula Pasanen purkaa jatkuvan varastelun aiheuttamaa pettymystään: ”– mentaliteetti sairaalassa (yleensä koko maassa) on seuraava: joka varastaa on ovela, älykäs ja jolta varastetaan, on tyhmä; mitäs ei huolehtinut tavaroistaan. Tämä kulttuuriero on aiheuttanut ristiriitoja työpaikalleni, koska en voi luottaa siellä kehenkään.”⁸³⁷

Niin ikään terveydenhuollon parissa Nicaraguassa työskennellyt vapaaehtoinen kirjoittaa loppuraportissaan:

Paikallistasolla esimieheni/kontraparteni, läänin terveysjohtaja oli väärennetyjen asiakirjojen avulla kavaltanut [– –] todennäköisesti ainakin joitakin kymmeniätuhansia cordobia. Olen itse nähnyt (vahingossa) hänen laatimansa kuukausiraportin, jossa ilmoitetut kulut olivat n. kaksinkertaiset todellisiin menoihin verrattuna. [– –] Hallinnollisesti suuret summat kulkevat hänen käsiensä kautta, ja muualta kuulemieni vihjeiden perusteella minulla on täysi syy olettaa, että hän käyttää kaikki tarjoutuvat tilaisuudet hyväkseen – niin tekisi kuka tahansa nicaragualaisista.⁸³⁸

Todelliset tai epäillyt varkaudet, petokset, kavallukset ja korruptio söivät kehitysyhteistyöntekijöiden luottamusta paikallisiin yhteistyökumppaneihin, työpaikkoihin, yhteisöihin ja ihmisiin. Epäluottamus ja pettymykset kääntyivät helposti yleistyksiksi kaikkien paikallisten epäluottavuudesta. Äärimmäisessä katsannossa kehitysyhteistyöntekijältä – tai länsimaiselta turistilta tai aiemmin kolonialistilta – varastanut afrikkalainen, aasialainen tai eteläamerikkalainen näyttäytyi todisteena kaikkien maanmiestensä tyypillisestä käytöksestä eikä henkilökohtaisena rikoksentehtijänä kuten Suomessa todennäköisesti olisi käynyt. Rikoksen tai epärehellisyyden kokeminen ja pelko saattoivat näin johtaa suoranaisesti rasistisiin ennakkoluuloihin tai asenteisiin tai vahvistaa sellaisia. Kääntäen: kehityskentillä rakentunut kuva suomalaisesta rehellisyydestä ja ahkeruudesta oli myös sosiaalinen konstruktio, johon kuului ideaali suomalaisten yhteneväisyydestä ja luotettavuudesta.

Yksittäiset henkilökohtaiseen omaisuuteen kohdistuneet varkaudet synnyttivät epäluottamusta, mutta vakavampia kehityshankkeiden kohdalla olivat hankkeen varoihin kohdistuneet petokset ja kavallukset. Niiden suuruusluokka vaihteli pienistä ja melko helposti selvitettävistä, yksittäisistä ”hairahduksista” isompien summien katoamisiin, jotka yleensä paljastuivat vasta tilintarkastusten yhteydessä.⁸³⁹ Sambian National Transport Corporationissa työskennellyt suomalaisasiantuntija kirjoittaa:

Tehtävässäni jouduin kiinnittämään hyvin paljon huomiota valvontaan, koska varastaminen oli niin yleistä. Toimen edellinen haltija

(englantilainen) sanoi pois lähtiessään, että esimieheni (Divisional Manager) on ”big gangster” ja toinen counterpartini ”small gangster”. Nämä herrat olivat myös lankoja keskenään, joten asemani ei ollut kovin helppo. Useita kertoja jouduin antamaan rikospoliisille lausuntoja, jopa esimiehenikin toimenpiteistä.⁸⁴⁰

Esko Ikävalko muistaa, että Sambiassa hankkeiden rahoihin kohdistuneet kavallus- ja petosyritykset olivat yleisiä verrattuna Etiopiaan ja Vietnamiin, joissa hän ei niitä juuri kohdannut. Jukka Jänis, joka urlaalaan selvitteli useita kavallus- ja petostapauksia, kertoo:

Ne on erittäin vaativia, koska [–] niistä täytyy olla erittäin selkeä näyttö. Että siihen saakka kunnes se näyttö on niinkun pitävä, niin asianomaiset väärinkäyttäjät kieltää sen, et ei näin ole tapahtunut. Ja se [selvittäminen] on aika ollu semmoinen [–] haasteellinen ja raskas prosessi.⁸⁴¹

Viimeisenä suomalaisten ja paikallisten välejä kiristäneistä seikoista on mainittava erimielisyydet, jotka liittyivät projektien autojen hallintaan ja käyttöön. Edellä kuvatun Kyerwan tinakaivoshankkeen ohella kysymys ajokkien hallinnasta nousi esiin myös monissa muissa hankkeissa.⁸⁴² Auto oli lähes jokaisen kehitysyhteistyöntekijän keskeinen työväline, jota ilman työtehtävien hoito olisi useissa tapauksissa ollut mahdotonta. Hankalat kulkuyhteydet, julkisten kulkuvälineiden puute, auton paikallisille antama mahdollisuus hankkia lisäansioita sekä auton asema statussymbolina pitivät kohdemaissa yllä paikallisten kiinnostusta autojen hallintaan kehitysyhteistyöhankkeissa. Suomen rahoittamassa metsähankkeessa Sambiassa 1980-luvun alussa sambialainen osapuoli ei kyennyt järjestämään kuljetusta suomalaisille metsäasiantuntijoille etukäteen sovitulla tavalla, joten suomalaisasiantuntijoiden käyttöön hankittiin kehitysyhteistyövaroin kolme Toyota Land Cruiser -maastoautoa. Tämän jälkeen Sambian metsähallinnon virkamiehet vaativat itselleen oikeutta Suomen suurlähetystön kustantamiin autoihin niinä aikoina, kun ne eivät olleet suomalaisasiantuntijoiden käytössä. Vaatimusta perusteltiin sillä, että autot tulivat Sambian metsähallinnon alaisen hank-

keen käyttöön ja ne hankittiin tämän hankkeen varoilla. Sambialaisten vaatimuksiin suostuttiin, mutta pian valitussa käytännössä ilmeni ongelmia:

Suurlähetystön käsityksen mukaan kuitenkin autojen hankinnan ensisijaisena tarkoituksena on ollut turvata suomalaisten asiantuntijoiden liikkumismahdollisuus näiden työpanoksen tehon varmistamiseksi. Tällöin auton lyhytaikainenkin lainaaminen metsäosastolla on osoittautunut ongelmalliseksi. Usein on käynyt niin, että asiantuntijan annettua auton sambialaisten käyttöön autoa ei ole palautettu ajoissa ja palautuksen jälkeen auto on ollut epäkunnossa, autolla on ajettu satojakin kilometrejä yli sen mitä työtehtäviin nähden ollut tarpeen, autoa on käytetty muuhun tarkoitukseen (kannanrehun kuljetukseen) kuin on sovittu, eikä ajopäiväkirjaa ole pidetty [– –]. Asiantuntijoiden oman käsityksen mukaan autoja voituskinkin ollenkaan antaa sambialaisten käyttöön, koska käytön rajoittamista ja valvontaa on vaikea tai mahdoton toteuttaa.⁸⁴³

Sambialaisen osapuolen mukaan autoista oli tullut suomalaisiasiantuntijoiden henkilökohtaisia ajokkeja, joita suomalaiset käyttivät myös työajan ulkopuolella muihin kuin työhön liittyviin ajoihin. Lisäksi ihmeteltiin sitä, miksi suomalaiset kieltäytyivät antamasta autoja sambialaisten käyttöön. Sambialaiset myönsivät väärinkäytöksensä liittyen autojen käyttöön, mutta suomalaisten tapaa raportoida niistä hankkeen sambialaisen johdon ohi suoraan Suomen suurlähetystön virkamiehille pidettiin vääränä. Sen nähtiin kärjistäneen tilannetta ja johtaneen kahnauksiin ja luottamuspulaan suomalaisten ja sambialaisten välillä.⁸⁴⁴

Ajoneuvoista kiisteltiin myös suomalaisten kesken. Osa Sambian syrjäseuduille sijoitetuista Kepan vapaaehtoisista ei voinut työskennellä ilman toimivaa kulkuvälinettä. Sambia oli suuri ja suhteellisen harvaan asuttu maa, mutta tämän seikan ymmärtäminen oli vaikeaa Kepan johdolle 1990-luvun alussa. Järjestön varapuheenjohtaja vastusti kalliiden nelivetomaastureiden hankkimista vapaaehtoisten käyttöön. Hän katsoi, että ne loivat ”siirtomaahenkeä” Kepan toimintaan ja siten juopaa vapaaehtoisen ja paikallisten välille. Kepalaisten tuli hänen mukaansa asua

ja olla kuten paikalliset, ja näin kulkuvälineeksi sopisi polkupyörä. Kun varapuheenjohtaja oli tulossa vierailulle Sambian maaseudulle Kateteen, hän ilmoitti Hannele Kankurille, ettei halunnut majoittua kylään vaan yöpyä aitosambialaiseen tapaan ”puskassa savimajassa”. Kankuri suomalaisine kollegoineen teki työtä käskettyä ja luovutti varapuheenjohtajalle polkupyörän antaen suunnan kohti puskaa, jossa yöpymispaikaksi valittu savimaja odotti:

Et tos on sit pyörä ja sit hän lähti paikallisen työoverimme kanssa sitten pyörille – ne pyöräthän on ihan vimpuloita, et eihän ne oo es hyviä pyöriä – ja sitten kun Afrikassa tavara kulkee pyörän tarakalla, niin sit me viritettiin siihen jotain peltiä ja mitä kaikkee [– –]. Ja silloin [varapuheenjohtaja] lähti polkemaan... [– –] Ja sitten kun [hän palasi] seuraavana päivänä, niin siinä [varapuheenjohtajalle] kyllä kylmä valkoviini jo maistui, ja hän rupes sitten kyselemään, että olisko tässä niinku joitakin muita majoituspaikkoja. Ja sitten hän haluskin sitten tän – siin oli jossain parin sadan kilometrin päässä semmonen luksuslodge – ja hän meni sit sinne.⁸⁴⁵

Auton omistaminen, mikä osassa Kepan johtoa nähtiin 1990-luvun alussa kehitysjoukkoideologiaan sopimattomana luksuksena, ei juuri muuttanut paikallisten suhtautumista kepalaisiin saati muihin ekspatriaatteihin, jotka paikallisten silmissä olivat vauraita joka tapauksessa: ”Vuoden kokemuksen jälkeen tuntuu siltä, ettei hankittu auto mitenkään meidän profiilia muuta. Musungu [valkoinen] on musungu joka tapauksessa ja paikallisen ihmisen näkökulmasta hän on rikas, vaikka kuinka selittäisi, ettei voluntääripalkat niin suuria ole.”⁸⁴⁶ Nicaraguassa Antti Peltari puolestaan arvioi, että Kepan koperanttien liikkumiseen olisivat riittäneet paljon vaatimattomammat ajoneuvot kuin ne, jotka Kepa työntekijöilleen tarjosi. Auto oli välttämättömyys, mutta Peltarin mukaan autoasiassa mentiin ”ylifasilitoinnin” puolelle. Liian hienot kulkupelit tekivät koperanteista valtaväestöstä selkeästi erottuvia ulkomalaisia, mikä ei maan turvallisuustilanteen huomioon ottaen ollut toivottu asiointi. Tämä huomio päti myös Sambian osalta.⁸⁴⁷

Alkoholi ja henkilösuhteet

Kuten Suomessa myös Apumaassa ihmisten väliseen kanssakäymiseen kuului usein alkoholi. Jos stereotyyppiseen suomalaiseen työkuulttuuriin kuului 1970–1990-luvuilla ankara työnteko, rehellisyys ja täsmällisyys, kolikon toisella puolella oli usein reipas juhliminen ja runsas alkoholin käyttö työviikon päätteeksi. Ruotsalaisten stereotypia näiden vuosikymmenten suomalaisista samoin kuin suomalaisten omakuva keskioluen vapauttamisen jälkeisen ”märän sukupolven” ajalta ovat hyvin tunnettuja.⁸⁴⁸ Apumaassa tämä juomiskulttuuri kohtasi halvan alkoholin. Useimpien suomalaisten kohdalla käyttö pysyi kohtuuden rajoissa ja rajoittui vapaa-aikaan, mutta joskus runsas juominen vaikeutti myös työssä suoriutumista. Työ- ja vapaa-aikana alkoholin vaikutuksen alaisena tapahtuneet selkkaukset saattoivat myös vaikuttaa henkilösuhteisiin tavalla, joka heijastui häiritsevästi työhön – ja olemiseen ylipäätään. Näin ollen on syytä tarkastella lyhyesti suomalaisten ja alkoholin usein hyvin läheistä suhdetta Apumaassa.

Siinä missä ulkoministeriö pyrki varmistamaan, että Suomen kahden ensimmäisen kehitysjoukon palvelukseen valittiin kunnollisia ja terveet elämäntavat omaavia henkilöitä, asiantuntija-avun rekrytoinneissa tähän oli liki mahdotonta kiinnittää siinä määrin huomiota, että potentiaaliset alkoholiongelmaiset olisi voitu täysin rajata ulkopuolelle. Uuteen ympäristöön saapuminen myös muutti monen asiantuntijan suhdetta alkoholiin. Toisin kuin Suomessa Apumaassa alkoholi oli halpaa ja sitä oli yleensä helposti saatavilla. Sellaisissakin maissa, joissa esimerkiksi uskonto kielsi kokonaan alkoholin myymisen ja julkisen käytön, suomalaiset valmistsivat tarvitsemansa ”rypälemehun” paikallisista aineksista itse käyttämällä.⁸⁴⁹

Analysoidun aineiston pohjalta voidaan todeta, että Apumaassa suomalaiset joiivat iloonsa, suruunsa, koti-ikävänsä ja turhautumiseensa – yhdessä ja yksin. Uusien sosiaalisten verkostojen ja harrastusten lomassa monen alkoholinkäyttö Apumaassa lisääntyi vaivihkaa: alkoholi teki seurustelusta suomalaisten ja muiden ekspatriaattien kanssa sujuvampaa.⁸⁵⁰ Paikallisten työtovereiden kanssa yhdessä juominen oli harvinaisempaa, mutta sitäkin tapahtui. Jussi Ojala kertoo, kuinka Nicaraguassa

Oluen siemailua vappuna 1971. Esko Sorto ja Erkki Laitinen eri maiden voluntaarien kanta-paikassa, Banana Barissa Tansanian Musomassa. Kuvaaja Lasse Björkman. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

oli tärkeää pitää paikallisten kanssa aika ajoin kunnon ”fiestat”, jotta väki pysyi tyytyväisenä.⁸⁵¹ Fiestoja yleisempää oli kuitenkin naukkailu paikallisissa huvittelupaikoissa. Jukka Jänis kuvailee erästä paikkaa Tansanian Taborassa, jossa kävi vastaparinsa kanssa ”kaljoilla”:

Paikka oli stadionin kanttiini. Siellä oli osuustoiminta- ja puolueväkeä. [– –] Homma oli puhdasta oluen juomista kahden loisteputken, punaisen ja sinisen, valossa ja valtavan discomusapauhun soidessa. Välillä myös tansittiin ja käytiin kusella. Keskustelusta ei ymmärrettävästi tullut juuri mitään.⁸⁵²

Apumaassa baareihin ja ravintoloihin mentiin yleensä autoilla, joten alkoholin vaikutuksen alaisena ajaminen oli luultavasti hyvin yleistä. Asiantuntijaelämää Dar es Salaamissa 1970-luvulla viettänyt kehitysyhteistyöveteraani kertoo, ettei ollut tavatonta, että suomalaisasiantuntija vietti yönsä autossa purjehdusklubin tai vastaavan parkkipaikalla, koska ei humalatilaltaan onnistunut saamaan avainta autonsa virtalukkoon. Toinen konkari muistelee, että suuri huoli kotiin palaavien asiantuntijoiden keskuudessa oli, kuinka he Suomeen palattuaan oppisivat taas ajamaan autoa selvin päin. Ajoittaisesta kovasta juhlimisesta huolimatta kaikki pyrkivät hoitamaan työnsä ja olemaan ajoissa työpaikalla, koska se nähtiin eräänlaisena velvollisuutena: menipä ilta miten tahansa, aamulla täytyi olla työssä.⁸⁵³ Näin ei aina kuitenkaan tapahtunut, vaan joiltakin liian rankka juominen vei vähitellen työkyvyn ja he joutuivat palaamaan maitojunalla kotiin.⁸⁵⁴

Liiallisen alkoholinkäytön ei-toivotut seuraukset ilmenivät jo Suomen ensimmäisen kahdenvälisen kehitysyhteistyöhankkeen, Tunisian metsäprojektin, yhteydessä:

Metsäteknikko K. oli lokakuun 29 päivänä Hotelli Atlaksessa Gendouvassa häirinyt juovuspäissään muita hotellin vieraita, ja Tunisian viranomaiset olivat ottaneet hänet huostaan yöksi. Asia ajankohtaistui Tunisian poliisiviranomaisten maatalousministerille osoittaman kantelun johdosta. Koska kyseessä ei ollut ensimmäinen häiriö, käsiteltiin Tunisian metsäprojektin tunisialaisten osapuolten esittämää ajatusta metsäteknikko K:n mahdollisesta korvaamisesta toisella asiantuntijalla kiireellisesti.⁸⁵⁵

Kyseistä metsäteknikkoo kehoitettiin irtisanoutumaan tehtävästään. Tällaiset putkareissuihin päättyneet, yksityisissä tai julkisissa tiloissa tapahtuneet sekoilut olivat todennäköisesti melko harvinaisia, mutta suomalaisten omilla porukoissa sattumuksia riitti. Muutamat tähän tutkimukseen haastatelluista viittaavat suomalaisten välisiin romanttisiin seikkailuihin ja lähestymisyrittäisiin, jotka tapahtuivat vapaa-ajalla alkoholin vaikutuksen alaisena, mutta heistä kukaan ei ole halukas kertoamaan niistä sen enempää. Olli Alhon tutkimus paljastaa niin ikään,

että valtaosa suomalaisten välisistä riidoista liittyi todellisiin tai kuviteluihin ihmissuhdeongelmiin, jotka nousivat pintaan alkoholinkäytön myötä. Eniten tällaisia huhuja liittyi Onnelan suomalaisyhteisöön Dar es Salaamissa, mutta myös muualla ihmissuhteet joutuivat koetukselle alkoholinkäytön vuoksi. Ongelmia aiheuttivat erityisesti yksin kehitysyhteistyöhön lähteneet poikamiehet, jotka juovuksissa etsivät sekä suomalaista että paikallista naisseuraa. Lisääntynyt juominen toi ongelmia myös perheellisille, ja erityisesti lapset joutuivat joskus kärsimään vanhempiensa vastuuttomasta käytöksestä.⁸⁵⁶ Ajoittain ilmapiiri kiristyi huomattavasti. Vuonna 1980 Sambiaan silloin vastikään saapunut suomalaisasiantuntija kirjoittaa:

Jo ensimmäisenä iltana Lusakassa huomasin huonon ilmapiirin paikallisten suomalaisten keskuudessa, suhtaudutaan negatiivisesti sambialaisiin, puhutaan pahaan toisten selän takana jne. Keskusteltuani ongelmasta toisten kanssa esitettiin myös väite, että Lähetystö olisi myös osasyllinen seuraamalla tarkasti suomalaisten tekemisiä ja tekemättä jättämisistä, mutta tekemättä mitään tulehtuneen ilmapiirin korjaamiseksi.⁸⁵⁷

Lusakan edustustossa toiminut kehitysyhteistyösihteeri Glen Lindholm selvitti syntynyttä tilannetta Helsinkiin:

Suurlähetystö on todennut ilmapiirin suomalaisten keskuudessa olevan verraten huonon sitten runsaan puolen vuoden. Suurlähetystö ei kuitenkaan katso olevan asiallista lähteä selvittelemään eri perheiden välillä esiintyviä erimielisyyksiä. Olosuhdeselostuksessa esitetty väite siitä, että ”suurlähetystö olisi myös osasyllinen [– –]” lienee viittaus siihen, että suurlähetystö on joutunut tähdentämään eräille perheille erikseen ja kehitysyhteistyöntekijöille yleensäkin alkoholinkäytön kohtuullisuutta sekä sen liialliseen käyttöön liittyvä riskiä.⁸⁵⁸

Kepa pyrki 1980- ja 1990-luvuilla kehittämään rekrytointimenetelmiään siten, että hakijoiden luonteenpiirteet ja mahdolliset piilevät riippuvuu-

det, kuten alkoholiongelma, paljastuisivat jo valmennuskurssin aikana.⁸⁵⁹ Hannele Kankuri kertoo Kepan valmennuskurssista 1990-luvun alussa:

Siin oli yks ilta [- -], saunailta, mis oli niinkun rajaton alkoholitarjoilu, joo, ja sehän oli ihan – no ei sitä silloin ehkä ymmärtäny, mut ei menny siihen halpaan kyllä – mut siinähan oli taka-ajatus tietysti vähän katsoo, että [- -] lähtee se lapasesta [- -]. Et jos se lähtee jo siinä valintakurssin aikana lapasesta, niin se ihan takuuvarmasti lähtee siellä niinku sitten ulkomailla, ihan varmasti.⁸⁶⁰

Huolimatta tiheämmästä siivilästä myös Kepan vapaaehtoisten keskuudessa alkoholinkäyttö oli toisinaan runsasta. Antti Pelttari kokee, että alkoholi leimasi vapaa-ajan viettoa koperanttien keskuudessa ehkä liikaa-kin, mutta uskoo, että Nicaraguassa toimineet suomalaiset koperantit eivät olleet tässä suhteessa mikään poikkeus.⁸⁶¹ Myös Miia Nuikka muistaa, että koperanttien alkoholinkäyttö oli vapaa-aikana runsasta, mutta kenttäkoordinaattoriaikanaan hän ei kohdannut ongelmallisia tapauksia. Arkistoaineistosta sellaisiakin löytyi, joskin harvakseltaan. Kepan uusi kenttäkoordinaattori Sambiassa raportoi kesäkuussa 1988 hieman yllättyneenä kahden alaisensa vakavasta alkoholiongelmosta – asiasta, josta ei ollut odottanut joutuvansa raportoimaan:

En tiedä ongelmien laajuudesta (vaikutus työn suorittamiseen jne.) vielä, enkä aio tyytyä huhupuheisiin. Saattaa olla että A. ei ole pystynyt hoitamaan aikoihin työtään täydellä teholla, saattaa olla että hän ajoi autonsa rusinaksi juovuksissa, saattaa olla että hän ei ole kolarin jälkeen hoitanut ollenkaan työtään... (oli kuulemma perjantai-aamuna ollut vahvassa krapulassa klo 8 aamulla, kun M. meni sitä kautta hakemaan häntä Juhannusjuhliin – A. ei lähtenyt mukaan). Saattaa myös olla, että työ hoituu ihan ok ja kolari oli muun kuin alkoholin aiheuttama ja että hänellä juhannusaattona oli valmiiksi krapula niin kuin on oikeuskin vapaapäivänä.⁸⁶²

Kenttäkoordinaattori peräsi ohjeita Helsingistä ja katsoi, että linjan piti olla tiukka, sillä kyseessä oli Kepan maine. Syyskuussa 1988 kyseisen vapaaehtoisen runsaaseen alkoholinkäyttöön kiinnittivät huomiota myös ulkopuoliset ekspatriaattikollegat, joista yksi raportoi asiasta kenttäkoordinaattorille. Myös ulkoministeriön edustajat kuuluivat tapauksesta. Kenttäkoordinaattorin puhuttelu sai miehen lopulta ymmärtämään, että hän ei voisi jatkaa enää työssään ja että oli parasta irtisanoutua.⁸⁶³ Toisesta alaisestaan kenttäkoordinaattori kirjoitti: ”Tuntuu, että A. on joskus hyvin yksinäinen ja juo yksin talossa... aamut venyvät ennen kuin on työkunnossa.”⁸⁶⁴ Pari kuukautta myöhemmin kyseisen henkilön tilanteesta oli saatu lisätietoa muilta vapaaehtoisilta: ”A:lla saattaa jäädä viikonlopun jälkeen ryyppy päälle moneksi päiväksi, joten aamupäivät eivät mene ’kaupungilla asioita hoidellessa’ niin kuin ehkä A. antaa ymmärtää, vaan kotona krapulaa hoidellessa.”⁸⁶⁵ Kun samainen mies halusi jatkaa Kepan palveluksessa Sambiassa kaksivuotisen sopimuskautensa päätyttyä, Kepa ei tarjonnut hänelle jatkosopimusta.

Yhteenvetona voidaan todeta, että työtehtävien menestyksellinen suorittaminen Apumaassa riippui useista tekijöistä, joista osa oli teknisiä ja osa sosiaalisia eli henkilösuhteisiin palautuvia tai niihin jollain tapaa vaikuttavia. Myös kehitysyhteistyöntekijän henkilökohtaisilla ominaisuuksilla oli merkitystä. Keskeistä oli paikallisen vastaparin järjestäminen suunnitellulla tavalla ja toimivan vuorovaikutussuhteen rakentaminen. Parhaassa tapauksessa näistä suomalaisten ja paikallisten vastaparien välisistä suhteista muodostui pitkäaikaisia ystävyysuhteita, jotka jatkuivat vuosia tai jopa vuosikymmeniä hankkeen päättymisen jälkeen. Mikäli vastaparia ei järjestynyt tai hän syystä tai toisesta oli kyvytön tai haluton yhteistyöhön, työ saattoi muuttua taakaksi, joka kulutti voimia ja vei uskoa koko toiminnan mielekkyyteen.

Merkittävin työntekoa haittaava tekninen tekijä ennen 1980-luvun puoliväliä oli projektisuunnittelun heikkous, joka kosketti erityisesti Suomen rahoittamia bilateraalihankkeita. Puutteellinen hankesuunnittelu heijastui väistämättä toteuttamisvaiheeseen, jolloin suunnitelman

puutteet konkretisoituivat työtehtävien, vastuualueiden ja palkanmaksun epämääräisyyksinä, työvälineiden sopimattomuutena tai jopa puuttumisena tai jollakin muulla työtä haittaavalla tavalla. Lisäksi monet suomalaisasiantuntijat niin kehitysjoukoissa kuin bilateraalihankkeissakin joutuivat havaitsemaan, että työ Apumaassa ei välttämättä vastannut etukäteen annettua tehtävänkuvasta kuin ehkä pieneltä osin. Toisille tämä muodostui ongelmaksi, koska he kokivat oman asiantuntemuksensa riittämättömäksi. Toiset puolestaan ottivat erivapauksia ja muokkasivat työtehtäviä uudelleen itselleen paremmin sopiviksi ja mielekkäiksi. Tämä oli kuitenkin harvoin mahdollista konsulttiyhtiöiden toteuttamissa hankkeissa, jotka olivat yleensä paremmin suunniteltuja ja tiukemmin aikataulutettuja kuin melko ylimalkaisesti hallinnoitua kahdenvälisen avun tai kehitysjoukkolaisten hankkeet.

Hankkeiden toteutuksen kannalta huomionarvoisia olivat myös erot työkuultuureissa, vaikka ne eivät nouse haastatteluaineistossa esiin erityisinä työtä hidastaneina tai vaikeuttaneina tekijöinä. Arkistot ja varhaisempi haastatteluaineisto kuitenkin osoittavat, että eri työkuultuurien kohtaaminen Apumaassa vaikutti huomattavasti siihen, millä tavalla työt hankkeen parissa etenivät ja millaisiksi suhteet paikallisten ja suomalaisten välillä muodostuivat. Moni suomalainen katsoo, että suomalaiset työtoverit tulkitsivat paikallisen työkuultuurin omaksumisen ja suosimisen helposti veltoiluksi ja välinpitämättömyydeksi. Toisaalta liian jyrkkä suomalainen mentaliteetti työnjohtoon liittyvissä asioissa johti helposti kahnaukseen paikallisten kumppaneiden kanssa. Konsulttiyhtiöiden hankkeissa leppoisampi työtahti ei ylipäättään tullut kysymykseen ja osa suomalaisista koki, että työstä tuli alituista kamppailua kireiden aikataulujen ja ylioptimististen tavoitteiden ristipaineessa.

Kehitysyhteistyöhankkeiden hallinnointia pidettiin haastateltujen keskuudessa merkittävänä työtä haitanneena tekijänä. Moni asiantuntija turhautui Suomen ulkomaanedustustojen henkilökunnan vähäiseen kiinnostukseen kehityshankkeita kohtaan. Osa koki vahvasti, ettei hankkeiden raportointi johtanut tiedon karttumiseen ja sitä kautta parempiin käytäntöihin esimerkiksi hankesuunnittelussa, vaan hankkeiden esittämät konkreettiset parannusehdotukset hautautuivat edustustoihin tulematta koskaan ministeriön virkamiesten tietoon. Ulkoministeriön

kyky hallinnoida kehitysyhteistyöhankkeita asetettiin yleisesti kyseenalaiseksi, vaikka sen palkkalistoilla niin Helsingissä kuin ulkomaan edustustoissakin toimi aika ajoin myös kehitysyhteistyöhankkeista kiinnostuneita ja niitä ymmärtäviä työntekijöitä. Olipa kyse sitten ulkoministeriön kehitysyhteistyöosastosta, konsulttiyhtiön pääkonttorista tai Kepan toimistosta, useat Apumaassa eri vuosikymmenillä toimineet suomalaiset kokevat, että ”Helsingin päässä” asioiden oikeaa tilaa ei ymmärretty ja että ”pääkonttorin” esittämät vaatimukset olivat usein kohuttomia ja irrallisia kohdemaan todellisuudesta.

Suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden keskinäiset selkkaukset nousevat esiin vain harvoin tämän tutkimuksen haastatteluaineistossa. Tämä ei tarkoita, etteikö selkkauksia olisi esiintynyt; arkistoissa ja varhaisemmassa tutkimuksessa on mainintoja suomalaisten keskinäisistä kiistoista ja huonosta ilmapiiristä. Kiistat saattavat kuitenkin tuntua yhä henkilökohtaisilta ja vaikeilta, eikä niiden osumista omalle kohdalle haluta juuri muistella, saati jakaa muistoja haastattelijalle. Tämä on ymmärrettävää, sillä kiistat saattoivat koskettaa kokonaisia perheitä ja niihin saattoi liittyä ikävää käyttäytymistä, joka oli usein, joskaan ei aina seurausta alkoholin liiallisesta käytöstä. Henkilösuhteiden tulehtuminen saattoi turmella niin työilmapiirin kuin vapaa-ajankin ja vaikuttaa siten suoraan hankkeen etenemiseen ja Apumaa-komennuksen mielekkyyteen. Liiallisen alkoholinkäytön seuraukset työnteolle olivat ymmärrettävästi haitallisia ja saattoivat jopa johtaa työsuhteen ennenaikaiseen päättymiseen.

Alkoholiongelmat, johtamis- ja työkuulttuurien väliset erot ja suomalaisten keskinäiset erimielisyydet kiistämättä vaikuttivat työskentelyilmapiiriin Apumaassa. Koettu välinpitämättömyys ja arvostuksen puute niin suomalaisten kuin paikallisten toimijoidenkin taholta olivat haitallisia työn mielekkyydelle. Olivatko kehitysyhteistyöntekijät – jotka olivat lähteneet kauaksi kotimaastaan ja usein kokeneet tehneensä henkilökohtaisia uhrauksia ja ottaneensa suuria riskejä – erityisen herkkiä loukkauksille, väheksynnälle tai arvostuksen puutteelle? Oliko avun vastaanottajien osoittama arvostus kehitysyhteistyötä kohtaan olennaista kehitysyhteistyöntekijöiden motivaatiolle ja työn mielekkääksi kokemiselle? Näihin kysymyksiin tämän tutkimuksen aineisto ei anna suoraa

vastausta. On muistettava, että valtaosa tutkimuksen haastateltavista katsoo, että eroista huolimatta yhteistyö niin paikallisten kuin suomalais-tenkin kanssa Apumaassa sujui pääosin ilman suurempia ongelmia. Niin ikään kehitysyhteistyön arkiston aineiston pohjalta on todettavissa, että vaikka suomalaisten ja paikallisten välisistä ja suomalaisten keskinäisistä konflikteista raportoitiin aika ajoin eri yhteyksissä, vakavat henkilösuhdeongelmat olivat kokonaisuudessaan melko harvinaisia. Jännitteitä esiintyi, kuten kaikissa ihmis- ja työyhteisöissä, mutta kehitysyhteistyön kontekstissa verrattain pienetkin erimielisyydet saattoivat helposti saada ikäviä, osapuolia leimaavia ja vanhoja stereotypioita vahvistavia sävyjä.

Kehitysyhteistyön vaiettu puoli

Tässä luvussa tarkastellaan otsikon mukaisesti kehitysyhteistyön vähemmän tunnettuja puolia, kuten paikallisten suhtautumista kehitysyhteistyöhön sekä kehitysyhteistyöhön liittyvää korrumpiota. Siinä missä paikallisten ihmisten tuntemukset ja asenteet suhteessa kehitykseen ja kehitysyhteistyöntekijöihin eivät merkittävästi nouse esiin suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden muisteluissa, korrupioon tai siihen rinnastettavaan toimintaan viitataan monien haastateltavien kertomuksissa. Niitä sivutaan ajoittain myös muistelmateksteissä ja -teoksissa, joten niiden tarkasteleminen osana Apumaan käytäntöjä on perusteltua.

Kehityskolikon kaksi puolta

Paikallisten ihmisten suhtautuminen kehitysyhteistyöntekijöihin ja kehitykseen yleisesti on aihe, jota ei ole tutkittu sen merkityksellisyyteen nähden riittävästi. Suhtautuminen kehitysyhteistyöhön ja kehitysyhteistyöntekijöihin on hyvin tapauskohtaista ja kontekstisidonnaista – se, mikä on näyttäytynyt positiivisena ja hyvänä yhtäällä, ei välttämättä ole ollut sitä toisaalla. Kehitys saattoi olla hyvin eriarvoistavaa ja ristiriitoina synnyttävää. Kohdemaissa ja niiden väestössä siitä pääsivät parhaiten osallisiksi ne, joilla oli syystä tai toisesta muita paremmat mahdollisuudet hyötyä kehityshankkeiden tarjoamasta tietotaidosta ja muista resursseista. Olivier de Sardanin mukaan kehitysyhteistyö on peliä, joka suosii niitä, joilla on kädessään parhaat kortit jo lähtötilanteessa.⁸⁶⁶

Siinä missä ulkomaalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden odotukset ja mielikuvat paikallisista ihmisistä olivat usein stereotyyppien sävyttämiä, myös paikallisten käsitykset kehitysyhteistyöntekijöistä kumpusivat historian saatossa muovautuneista mielikuvista ja stereotyyppioista. Pohjoisen ja etelän välisiä kohtaamisia Apumaassa väritti usein vahva, siirtomaa-ajalta periytyvä ennakoasetelma. Poliitiikan ylätasolla etelän edustajia kiinnosti kehitysyhteistyön kontekstissa erityisesti, mitä sellaisilla pohjoisen mailla, joilla ei ollut siirtomaahistoriaa, oli tarjottavanaan etelän ja pohjoisen välisille suhteille. Kari Karangon mukaan tässä mielessä Pohjoismailla oli jonkin aikaa etulyöntiasema suhteessa entisiin siirtomaavaltoihin, koska kohdemaissa Pohjoismaiden tapaa lähestyä kehitysmaita yhdenvertaisina kumppaneina arvostettiin.⁸⁶⁷

Paikallistasolla suhtautuminen suomalaisiin, samoin kuin muihin pohjoismaalaisiin ja ekspatriaatteihin yleensä, oli alkuun kohteliaan pidättyvää ja uteliasta. Kehitysyhteistyön alkuvuosina, kuten myöhemminkin, eurooppalainen tai amerikkalainen merkitsi paikallisille ennen muuta mahdollista rahanlähdetä. Kehitysyhteistyöhanke toi yleensä työtä pienelle joukolle paikallisia ihmisiä. Ekspatriaattien palvelukseen tarvittiin kokkeja, siivoojia, yövahteja, talonmiehiä ja autokuskeja, joten työtilaisuuksia tarjoutui niin miehille kuin naisillekin.⁸⁶⁸ Työvoimavaltaisissa hankkeissa, esimerkiksi metsäalalla, kehitysapuvaroin kunnostettu saha saattoi ottaa palkkalistoilleen kymmeniä työntekijöitä. Kehitysapuhanke merkitsi vuokratuloja paikallisille hotellien ja kiinteistöjen omistajille sekä maksukykyisiä asiakkaita kauppoihin, ravintoloihin ja muihin paikallisiin palveluihin. Paikallisille ihmisille osallistuminen Apumaan toimintoihin toi siten konkreettista hyötyä kasvaneiden tulojen ja työkokemuksen muodossa. Lisäksi kohdeyhteisössä toimi yhteistyötaho, kuten uskonnollinen organisaatio, kansalaisjärjestö tai paikallisyhdistys, joka oli hankkinut tarvittavaa kokemusta ja riittävän tietotaidon tason toimiakseen välittäjänä hankkeen toteuttajien ja kohdeyhteisön välillä. Tässä roolissa nämä organisaatiot ja niissä toimivat yksilöt – kehityksen välittäjät – hyötyivät konkreettisesti kehitysapuhankkeiden tuomista eduista, ennen muuta taloudellisista ja ammatillisista sellaisista.⁸⁶⁹

Kehityshankkeet työllistivät paikallisia ja vaikuttivat joskus merkittävästi heidän tulo- ja elintasoonsa. Ruin perhe aterialla Mosambikissa n. vuonna 1999. Kuvaaja Heikki Rissanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

Kehitysapuhankkeiden ja -rahan lisääntymisen myötä 1980-luvulla yhä suurempi osa paikallisista työllistyi hankkeisiin joko suoraan tai välillisesti. Tämä näkyi esimerkiksi Sambian Luapulan läänissä, jonka maaseudun kehitystä Suomi oli tukenut vuodesta 1980 alkaen. FINNIDAn rahoittamat kehityshankkeet työllistivät siellä vuonna 1992 vain seitsemän suomalaista asiantuntijaa mutta suoraan tai välillisesti tuhansia paikallisia aina maatalousministeriötä, suunnitteluministeriötä, osuuskuntia ja eläinlääkintäpalveluja myöten. Luapulan kaltaiselle syrjäseudulle kehityshankkeet olivat kuin piristysruiske, jota ilman paikallistalous olisi syöksynyt syvemmälle siirtomaa-ajalta periytyvään kurjistumisen kierteeseen.⁸⁷⁰

Huolimatta siitä, että kehityshankkeilla oli usein positiivisia vaikutuksia paikallisille, on väärin olettaa, että kehitys oli aina tervetullutta. Globaalissa etelässä suhtautuminen kehitykseen ja modernisaatioon on ollut kaksijakoista jo ennen kuin kehityksestä tuli kolonialismia oikeutavan siirtomaapolitiikan pääasiallinen työkalu.⁸⁷¹ Tuolloin koloniaalisia kehityshankkeita vastustettiin niiden vaatiman ylimääräisen työn – usein pakkotyön – vuoksi. Sen sijaan kehityksen tuloksiin – kuten teihin ja kouluihin – suhtauduttiin pääosin myönteisesti. Toisin kuin usein luullaan, kaikki kehitys siirtomaa-ajalla ei ollut pohjoisesta käsin saneltua ja ohjattua, vaan myös paikalliset eliitit pystyivät paikoin vaikuttamaan kehityksen suunnitteluun. Kehityshankkeet, jotka saivat alkunsa paikallisten omasta aloitteellisuudesta, olivat usein kestävimpiä ja hyödyttivät paikallisyhteisöä eniten.⁸⁷²

Pohjoisessa kolonialismi näyttäytyi uuden kehitysdiskurssin myötä ennen muuta alikehitystä tuottaneena aikakautena. Sen sijaan postkoloniaaliset, kehityksen nimissä tapahtuvat interventiot miellettiin ja mielletään yhä usein kohdemaita ja sen asukkaita yksinomaan hyödyttäväiksi asioiksi.⁸⁷³ Tällöin unohdetaan, että niin koloniaaliset kuin postkoloniaaliset kehityshankkeet olivat ja ovat yhä pääsääntöisesti kohdemaiden ulkopuolelta rahoitettuja ja ohjattuja, usein paikallisen näkökulman kokonaan ohittavia projekteja, joiden suunnittelu tapahtuu kaukana kohdealueesta ilman, että paikallisilla on todellista mahdollisuutta vaikuttaa heitä koskeviin päätöksiin.⁸⁷⁴ Täten ei ole yllättävää, että ihmiset kehityshankkeiden kohdeyhteisöissä pyrkivät yleensä hyötymään kehityshankkeista maksimaalisesti minimaalisella panostuksella. Boris Saltikoffin tapaama afrikkalaismies veisteli osuvasti: siirtomaa-ajalla valkoiset lepäsivät mustien tehdessä työt, mutta *uhurun* (vapauden) myötä mustat lepäilevät, kun valkoiset tekevät työt.⁸⁷⁵

Kehityshankkeet olivat potentiaalisia hallinnon sisäisten konfliktien lähteitä. Avunantajamaiden palkkaamat, hankkeita toteuttaneet konsultit kilpailivat keskenään kehitysapukentällä ja voitellivat paikallisia virkamiehiä ja poliitikkoja suotuisiksi omille tavoitteilleen muun muassa erilaisilla palkkioilla, ajoneuvoilla ja muilla materiaalisilla hyödykkeillä. Vastaanottajamaan hallinnon sisälle syntyi kilpailuasetelmia, kun eri ministeriöt ja virastot yrittivät kilvan hyötyä ulkoa rahoitetuista kehitys-

apuhankkeista. Seurauksena hankkeiden ja kehityksen koordinointi hallinnossa vaikeutui, alueelliset erot kärjistyivät ja vajavaisesti suunniteltuja ja jopa haitallisia hankkeita laitettiin täytäntöön henkilökohtaisten hyötynäkökulmien pohjalta.⁸⁷⁶ Paikallistasolla kehityshanke ja siitä mahdollisesti saatava hyöty olivat poliittisen – tai joissakin tapauksissa hankkeen sisäisen – eripurana lähde eri ryhmien tai yksilöiden pyrkiessä kehityshankkeen kautta ajamaan omia etujaan.⁸⁷⁷ Yrjö Venna muistelee, kuinka Kenian Nakurussa muuan hyvin alkanut lasinkierätyshanke ajautui vaikeuksiin, koska hankkeen johtaja oli valittu paikallisten mielestä väärästä etnisestä ryhmästä. Syntyneen konfliktin seurauksena hanke jouduttiin lopettamaan. Vennan mukaan kyseessä oli heimojen välinen kilpailu kehityshankkeista ja niiden hedelmistä eikä siinä voitu hyväksyä kilpailevan ryhmän jäseniä oman alueen hankkeista hyötyvien joukkoon.⁸⁷⁸

Kehitysyhteistyön ensivuosisikymmeninä kehitys oli vahvasti ylhäältä johdettua ja useat Suomen avun kohdemaat toteuttivat kehityshankkeita suorasukaisesti kansalta liikoja kyselemättä. Monet 1970-luvun Tansaniassa toimineet suomalaiset panivat merkille, että edistyksen nimissä maassa toteutettiin hyvin kyseenalaista politiikkaa, jolta selvästi puuttui väestön enemmistön tuki.⁸⁷⁹ Kyseessä oli Tansanian hallituksen ajama *ujamaa*, kehityksen nimissä toteutettava maaseudun kyläistämishjelma, jota muiden muassa Pohjoismaat tukivat antamalla sen käyttöön esimerkiksi asiantuntija-apua.⁸⁸⁰ *Ujamaan* puitteissa ihmisiä kehoitettiin muuttamaan alkuperäisiltä asuinalueiltaan valtion heille osoittamiin kyliin, joissa toimeentulomahdollisuudet olivat usein heikot, joskus lähes olemattomat. Kyläistäminen johti monin paikoin maankäytön muutokseen, tuottavuuden laskuun, elintarvikepulaan, tartuntatautien lisääntymiseen sekä yhteisöjen perinteisten johtajien vallan katoamiseen ja nämä edelleen muun muassa köyhyyden, rikollisuuden ja yleisen turvallisuuden lisääntymiseen. Vaikka *ujamaata* toteutettiin kehityksen nimissä, todellisuudessa se ohjasi yhteiskuntaa modernisaatiosta pois päin, kohti kuviteltua omavaraista ja riippumatonta menneisyyden yhteisöä, jonka uskottiin ratkaisevan maaseudun ongelmat ihmisten omatoimisuuden ja omatoimisuuden myötä.

Kyläistämishjelmaa vastustettiin paikoin ankarasti, jolloin Tansanian hallitus turvautui poliisiin ja asevoimien apuun ihmisten uudelleenasu-

tamisessa. Osissa Tansaniaa asumuksia tuhottiin ihmisten paluumuuton estämiseksi. *Ujamaan* kohdalla paikallisten protesti ei kuitenkaan suuntautunut kehitysavun antajia vaan maan hallitusta vastaan.⁸⁸¹ Sen sijaan hallinnon ylätasolla *ujamaan* kiihkeimmät kannattajat pitivät avunantajamaiden sokeutumista ohjelmaan ja ylipäättään maaseudun kehittämiseen turmiollisena. Kannattajat katsoivat avunantajamaiden tarjoavan valmiita, länsimaisia patenttiratkaisuja afrikkalaisen maaseudun ongelmiin, mikä oli *ujamaa*-ideologian vastaista.⁸⁸² Muiden Pohjoismaiden tavoin Suomi ajautui hallituksen tukijan ja avunantajan roolissaan osaksi Tansanian maaseudulla meneillään ollutta irvokasta näytelmää:

Ulkoministeri Karjalainen ja hänen isäntänään toimiva ulkoministeri Malecela vierailivat tällaisessa [*ujamaa*] kylässä lauantaina. Koko kylä oli vastassa. Kiertokävelyn jälkeen iskettiin terävillä veitsillä kookospähkinä auki maljaksi ja sitten tulivat villit ja rytmikkäät tanssit ja orkesterit esiintymään. Niiden lomassa esittivät nuoret tytöt ja pojat poliittisia laulujaan, joissa kerrottiin maan johtajien toimista ja ajatuksista.⁸⁸³

Myös yksittäisiä hankkeita kohtaan ilmennyt vastustus kanavoitui useimmiten vastaanottajamaan viranomaisiin. Paikalliset vastustivat Pohjois-Tansaniaan suunniteltua Panganin vesivoimalaa 1980-luvun lopulla, koska veden riittävyys joessa sekä voimalaitoksen että paikallisen maanviljelyn tarpeisiin oli epävarmaa. Hankkeen suunnittelusta vastaavat pohjoismaiset konsulttiyhtiöt vakuuttivat suorittamiensa laskelmien turvin, että veden virtaus joessa riitti voimalaitoksen ja viljelijöiden käyttöön. Tansanian hallitus siunasi hankkeen paikallisten vastustuksesta huolimatta, ja se toteutettiin yhteispohjoismaisin voimin. Ensimmäinen voimalaitoksen käyttöönottoa seurannut kuivuus kuitenkin todisti, etteivät vesimäärät riittäneet sekä viljelijöiden että voimalaitoksen tarpeisiin.⁸⁸⁴

Vastaanottajamaissa, joissa kansalaisyhteiskunta oli järjestäytyneempi, yksittäisiä kehityshankkeita saatettiin vastustaa erilaisin protestiliikkein. 1980-luvun jälkipuoliskolla muutamissa Aasian maissa noustiin vastustamaan suomalaisyritysten kehitys yhteistyövaroin laatimia metsänhoitosuunnitelmia, joita pidettiin yksipuolisina ja luonnon-

metsien kannalta tuhoisina.⁸⁸⁵ Tämä oli alkusoittoa suomalaisen ”metsä-kolonialismin” kansainväliselle arvostelulle, joka voimistui 1990-luvulla sekä etelän että pohjoisen kansalaisjärjestöjen piirissä.⁸⁸⁶

Kehityshankkeiden tai niihin sisältyvien toimien suoraa vastustusta paikallisten asukkaiden taholta suomalaiset kohtasivat vain harvoin. Työskennellessään 1970-luvulla Pohjoismaiden rahoittamassa Uyolen maataloustutkimuslaitoksessa Lounais-Tansaniassa Martti Toiviainen ihmetteli lähiseudun kyläläisten nyreää suhtautumista ekspatriaatteihin ja itse laitokseen. Lopulta hän kuuli, että laitos oli rakennettu kyläläisten maille ilman, että he olivat saaneet Tansanian valtiolta minkäänlaista korvausta menettämästään maasta.⁸⁸⁷

Kehityshankkeiden vastustukseen liittyi vain harvoin konkreettisia vastatoimia tai esimerkiksi suoranaista vahingontekoa, mutta täysin tavatonta se ei ollut. Mtwarassa paikalliset heittivät suomalaisten rakentamiin kattamattomiin porakaivoihin kiviä ja jopa ulostetta. Asialla olivat todennäköisesti uusien kaivojen myötä tulonlähteensä menettäneet vedenkantajat ja -myyjät.⁸⁸⁸ Sambian Luapulassa suomalaisten toteuttamassa maaseudun kehittämishankkeessa markkinoitiin uutta viljelymenetelmää, jolla pyrittiin vähentämään metsiä tuhoavaa perinteistä kaskiviljelyä. Syrjäisimmillä seuduilla menetelmää vastustettiin. Eräässä kylässä hanketta vastustaneet kyläläiset polttivat uuden menetelmän omaksuneen viljelijän talon maan tasalle. Samaan hankkeeseen kuulunutta viljelijöiden koulutusta puolestaan vastustivat näiden vaimot, jotka joutuivat jäämään yksin kotiin lastensa kanssa miesten ollessa poissa kotoa. Esko Ikävälkon mukaan kyse oli osittain turvallisuudesta: maaseudun naiset pelkäsivät, miten heille kävisi, jos sana kylän miesten poissaolosta kiirisi vääriin koriin. Paikallisia naisia niin ikään Sambian maaseudulla kouluttaneet Kepan vapaaehtoiset kohtasivat vastustusta vuorostaan aviomiesten taholta. Nämä eivät alkuun hyväksyneet vaimojensa yön yli koulutuksen varjolla venyvää poissaoloa – koulutuksen, jonka tavoitteena, näin uskottiin, oli tehdä naisista itsenäisempiä ja siten riippumattomampia miehistään.⁸⁸⁹

Koska kehitys tarkoittaa muutosta ja uudistumista sekä niihin liittyvää epävarmuutta, on luonnollista, että ristiriitoja syntyi suhteessa vakiintuneisiin paikallisiin käytäntöihin. Joskus myös kulttuuriset seikat loivat vastakkainasetteluja tilanteissa, joissa odottamattomille tapahtumille

haettiin selitystä. Tällöin keskiöön saattoivat joutua muutoksen airuina toimineet kehitysyhteistyöntekijät:

Meillä oli siis sellainen tilanne, jossa yksi [paikallinen] kollega sairastui hyvin vakavasti ja kuoli. Niin hänen sukunsa ja perheensä ajatteli, et se johtuu näistä, näistä valkoisista asiantuntijoista [– –] et me olemme aiheuttaneet sen. Niinku ennakkoluulot, epäluulot, nehän herää kriittisissä tilanteissa! Eihän tämmösissä tavallisissa arkiasioissa tarvitse tulla tämmönen, mutta [– –] perheeseen, kulttuuriin liittyvät tämmöset kriittiset käännekohdat saa asiat näyttään toisenlaiselta [– –] ja siinä ehkä kulttuuri nousee pintaan. Ja se saattaa koskea jotain tämmöst, kun tapahtuu jotain. Tai on joku onnettomuus. Kun kollegani Mosambikissa [– –] joutu onnettomuuteen, niin sitten helposti aatellaan, että oisko se kuitenkin niinkun näitten muualta tulleiden syytä.⁸⁹⁰

Edellä kuvatut yksittäiset tapaukset ja tilanteet heijastavat epävarmuutta ja dilemmoja, joita vastaanottajamaiden ihmiset kohtaavat joutuessaan kosketuksiin Apumaan ja sen käytäntöjen kanssa. Kuten suomalaisten myös paikallisten kokemusta kehitysavusta ja -yhteistyöstä leimaa ristiiriitaisuus. Suomalaisten kertomusten perusteella kehitys koetaan kuitenkin paikallistasolla pääsääntöisesti sen piiriin kuuluvia yhteisöjä hyödyttäväksi asiaksi huolimatta siitä, etteivät kehityshankkeet aina toteudu kaikilta osin suunnitellusti ja kehitys voi olla myös eriarvoistavaa.⁸⁹¹

Korruptio kehitysyhteistyössä

– – korruptio on kehityksen pahin este, ei siit oo epäilystäkään.⁸⁹²

Korruptio ja epärehellisyys ovat ehdottomasti merkittävin ongelma, mitä työssäni olen kohdannut.⁸⁹³

Olen tullut siihen tulokseen, että suurin osa kehitysmaiden ongelmista johtuu huonosta johtamisesta, huonosta esimerkistä, korruptiosta ja ahneudesta.⁸⁹⁴

Korruptio on hyvin väljästi määriteltyä yksityisen edun tavoittelua yhteisen (julkisen) edun kustannuksella. Tyypillisessä korruptiotapauksessa julkisen vallan käyttäjä, esimerkiksi valtion virkailija, väärinkäyttää valtaansa saaden siitä henkilökohtaista taloudellista hyötyä lahjusten muodossa. Hallintokoneiston alatasolla tapahtuva korruptio on usein pienimuotoista ja välitöntä vuorovaikutusta lahjuksen antajan ja ottajan välillä. Toisessa ääripäässä on yhteiskunnan ylätason korruptio, johon kuuluvat politiikan ja liike-elämän väliset hämärät kytkökset ja hyvä veli-verkostot, joiden sisällä esimerkiksi poliittisiin päättäjiin tai korkeisiin virkamiehiin pyritään vaikuttamaan eri tavoin. Erityisen yleistä korruptio on maissa, joissa yhteiskunnalliset instituutiot ovat heikkoja tai kehittymättömiä. Korruption kasvualustana toimivat yhtäältä köyhyys, eriarvoisuus ja luottamuksen puute, toisaalta ahneus ja poliittisen tai taloudellisen vaikutusvallan tavoittelu.⁸⁹⁵ Ilmiönä korruptio on monitahoinen, ja sen leimaaminen yksinomaan turmiolliseksi kontekstista riippumatta voi estää näkemästä sen yhteiskunnallista ja kulttuurista funktiota, joka on palautettavissa laajemmin historiaan ja hallintokulttuurin kehitykseen.⁸⁹⁶

Afriikkaa on pidetty korruptoituneimpana maanosana. Useissa Afrikan maissa korruptio on läsnä poliittisessa elämässä, taloudessa ja jokapäiväisessä julkisessa hallinnossa. Korruptiosta on Afrikan esimerkin myötä alettu puhua myös kehityksen suurimpana esteenä. Tämän näkemyksen mukaan korruptio ylläpitää köyhyyttä, josta kumpuaa lisää korruptiota, joka puolestaan lisää köyhyyttä. Noidankehän rikkomiseksi korruption vastainen taistelu ja hyvän hallinnon edistäminen ovat 1990-luvulta lähtien muodostuneet kehitysyhteistyön keskeiseksi osa-alueeksi.⁸⁹⁷

Korruption ja kehityksen välinen suhde ei kuitenkaan ole aivan näin yksiselitteinen. Korruptio ei ole juuri jarruttanut kehitystä Itä-Aasiassa, joka Afrikan tavoin oli vielä 1950-luvulla köyhä, mutta jossa kehitys on sittemmin ollut huomattavasti nopeampaa kuin Afrikassa itsepintaisesta korruptiosta huolimatta.⁸⁹⁸ On jopa esitetty, että toisin kuin Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa korruptio olisi muutamissa Itä-Aasian maissa vauhdittanut kehitystä merkittävästi. On olemassa jonkin verran näyttöä siitä, että näissä maissa suurempi osa korruptioon kuluneesta rahasta

palautuu takaisin sellaiseen taloudelliseen toimintaan, joka edistää koko yhteiskunnan kehitystä.⁸⁹⁹ Lisäksi korruption yleisyys ja sen vaikutus yhteiskuntaan ja kehitykseen on osin riippuvainen kulttuurista ja historiasta: monin paikoin Aasiassa ja Afrikassa johtajat edellyttivät alamaisiltaan korvausta palveluistaan. Osin edellämainituista syistä kehityksen nimissä käydyt laajat korruptionvastaiset kampanjat ovat toistaiseksi osoittautuneet tehottomiksi.⁹⁰⁰

Kehitysyhteistyö synnyttää väistämättä valta-asetelmia, jotka tarjoavat tilaisuuksia tuottoisan korruption harjoittamiselle, mutta kehitysmaiden korruptio-ongelma itsessään on kehitysyhteistyötä vanhempaa perua. Valtaosa Suomen avun kohdemaista kärsi jo kehitysavun alkuaikoina heikoista instituutioista sekä tehottomasta hallinnosta, joka oli usein ylisuuri maiden tarpeisiin ja jonka virkamiehet – korkeimmissa asemissa olevia lukuun ottamatta – olivat kroonisesti alipalkattuja. Tämä johti hallinnon ja julkisen sektorin tehottomuuteen ja loi kasvualustaa korruptiolle, josta ajan myötä muodostui lisätulojen lähde julkisen sektorin työntekijöille.⁹⁰¹ Vielä 1960-luvulla tuottoisa korruptio esimerkiksi Tansaniassa rajoittui muutamalle ventialalle, joilla oli merkitystä maan ulkomaanvaluutan lähteenä. 1970-luvun talousvaikeudet ja niitä 1980-luvulla seurannut talouden liberalisointi ja laajamittainen valtion omaisuuden yksityistäminen mahdollistivat ensi kertaa suuren luokan korruption. Samaan ajanjaksoon ajoittuu myös kansainvälisen kehitysavun nopea kasvu. 1990-luvulle tultaessa korruptio erityisesti Afrikassa oli saavuttanut mittasuhteet, jotka pakottivat Maailmanpankin ja muut suuret kehitysrahoituslaitokset vaatimaan ”hyvää hallintoa” kehitysrahoituksen edellytyksenä. Korruption vastainen taistelu tuli siten osaksi kehitysohjelmia ja kehitysyhteistyötä.⁹⁰²

Jean-Pierre Olivier de Sardanin mukaan korruptio on yksi kehitysyhteistyöhön liittyvistä tabuista. Siihen suhtaudutaan lähtökohtaisesti hyvin kielteisesti ja siitä puhuminen julkisesti kehitysyhteistyön kontekstissa on kiellettyä, vaikka kaikki kehitysyhteistyön parissa toimineet ovat siihen mitä todennäköisemmin jossain muodossa törmänneet.⁹⁰³ Tästä syystä korruptiosta on vaikea saada tietoa. Tiedonsaanti edellyttää, että asianosaiset – korruptiota havainneet, sen kohteeksi joutuneet, sitä selvittäneet tai sitä itse harjoittaneet – omaehtoisesti kertovat

kokemuksistaan. Jotkut tähän tutkimukseen haastatelluista kertoivat vapaasti korruptiosta, jota olivat todistaneet tai kokeneet Apumaassa, mutta vain harvat olivat valmiita puhumaan asiasta omalla nimellään. Mutta heitäkin löytyi, ja niin heidän tietojensa kuin kehitysyhteistyön arkistojen sirpaleisten tietojen perusteella on mahdollista hahmotella lukijalle uskottavaa kuvaa kehitysyhteistyöbisneksen toiminnasta Apumaassa.

Monen tähän tutkimukseen haastatellun kehitysyhteistyöveteraanin mukaan korruptio oli yleistä paitsi kohdemaissa myös kehitysyhteistyössä, ja muutamat pitivät sitä merkittävänä kehityksen jarruna. Tämä näkemys saa vahvaa tukea viime aikojen tieteellisestä tutkimuksesta.⁹⁰⁴ Koko yhteiskunnan läpäisevän korruption kirjoa on vaikea tiivistää yksiselitteisesti, sillä siihen lukeutuvat yhtä lailla arkipäiväinen lahjusten vaatiminen virkakoneiston eri tasoilla kuin nepotismi ja hyvä veli -verkostot julkisen vallan ja liike-elämän piirissä:⁹⁰⁵ Kari Karanko kuvailee korruptiota seuraavasti:

Korruptiossa on aina kaks osapuolta – se joka korruptoituu – ja mehän aina pidämme huolta siitä, että ne jotka korruptoituu, on pahoja ihmisiä, mutta aivan yhtä pahoja ovat ne, jotka korruptoivat. Eli ne organisaatiot, taloudelliset ryhmittymät, liike-elämä, grynderit ja muut tällaset, jotka saavuttaakseen omia etujansa maksavat siitä virkakoneistolle, että he saavat asioitansa vietyä eteenpäin. Se on väärin. Ja se, että hyvinkin merkittävässä asemassa olevat ihmiset joutuvat tälle alttiiksi, tai heidän perheenjäsenensä, niin se on vaaraksi koko yhteiskunnalle. Ja tää minua surettaa kaikissa niissä kehityksmaissa, missä minä olen ollu, että näin on.⁹⁰⁶

Kuten Kari Karangon toteamuksesta edellä ilmenee, suhtautuminen korruptioon kehitysyhteistyössä on kaksijakoista. Viralliset tahot, konsulttiyhtiöt ja kansalaisjärjestöt voivat puhua siitä julkisesti ainoastaan kielteiseen sävyyn, koska muutoin niiden moraalinen oikeutus kehitysavun antamiseen veronmaksajien silmissä katoaa. Toisaalta samat tahot toimivat jokapäiväisessä kehitysyhteistyössä jatkuvasti sellaisissa olosuhteissa, joissa korruptioksi luokiteltavaa toimintaa esiintyy tai joissa korruptioksi luokiteltavien lahjusten tai etuisuuksien antaminen

tai vastaanottaminen on hankkeiden sujuvan toteutuksen kannalta järkevää ja perusteltua. Erik Bähren mukaan tällöin on kyse korruption instrumentaalista hyväksymisestä, jolla pyritään varmistamaan, että hankkeen keskeisimmät tavoitteet toteutuvat lähestulkoon suunnitellusti. Korruptio voidaan sivuuttaa eräänlaisena välttämättömänä pahana hyvien tulosten saavuttamiseksi.⁹⁰⁷

Korruptio voidaan sivuttaa myös emotionaalisisista syistä. Korruption kohtaaminen voi aiheuttaa yhtäältä pelon tuntemuksia esimerkiksi henkilökohtaiseen turvallisuuteen liittyen, toisaalta pettymystä ja turhautumista luotettujen kumppanien ja hyvien tarkoitusten ja odotusten osoittautuessa pettäviksi. Yksilön kohdalla voi olla siten turvallisempaa jatkaa toimintaa kuin mitään ei olisi tapahtunut. Sen sijaan tilanteissa, joissa yhteistyökumppanina toimivaan henkilöön tai kumppaniorganisaatioon kohdistuu väärinkäytösepäilyjä, korruptio saatetaan sivuuttaa sosiopoliittisista syistä. Tällöin työskentelyä korruptiosta epäiltyjen kanssa on usein edullista välttää ei-toivotun julkisuuden ja leimatuksi tulemisen pelossa. Myös kehitysyhteistyössä omaksuttu ideologia saattaa myötävaikuttaa korruption sivuuttamiseen. Bähren mukaan paikallista osallistumista (eng. *community participation*) ja köyhien ja osattomien voimaannuttamista painottava kehitysideologia ajautuisi julkisuuteen nostettujen korruptiotapausten myötä väistämättä kyseenalaiseen valoon. Korruption sivuuttaminen kehityshankkeissa näissä tilanteissa suojelee siten paitsi kyseisiä hankkeita myös omaksuttua kehitysyhteistyöideologiaa haaksirikolta.⁹⁰⁸

Korruption kohtaaminen kehitysyhteistyössä oli osalle suomalaisista hämmäntävää ja turhauttavaa, osa puolestaan suhtautui siihen neutraalisti: se kuului normaaliin paikalliseen toimintatapaan, ja sitä vastaan oli siksi turhaa taistella. Kuten Bähre toteaa Etelä-Afrikkaa koskevassa tutkimuksessaan, korruption kohtaaminen yksilötasolla on vaikeaa ja johtaa usein sen vähättelyyn, hyväksymiseen tai salaamiseen.⁹⁰⁹ Päivittäinen, virkakoneiston alatasolla tapahtuva korruptio oli suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden mukaan yleisintä Afrikassa, jossa siltä ei voinut käytännössä välttyä. Arkipäivän korruptiossa viranomainen – esimerkiksi poliisi tai paikallishallinnon virkailija – vaatii lahjusta tai teerahoja (chai) vastineeksi esimerkiksi ylinopeussakkojen unohtamisesta tai tarvittavan

viraston leiman saamisesta asiakirjaan. Arkipäivän korruptiossa kyse oli ja on mitättömistä summista, mutta käytäntö yleisyydessään usein ärsyttää länsimaalaisia. Sen laajuus ei selity ainoastaan paikallisten virkamiesten ahneudella. Esimerkiksi useissa Afrikan maissa kuntien ja valtion virkailijoita ja virkamiehiä lahjusten vaatimiseen ovat ajaneet yhtäältä krooninen alipalkkaus ja palkanmaksun viivästykset ja toisaalta elämän kallistuminen uusliberalististen talousreformien seurauksena. Joskus lahjuksia saatettiin haastateltavien mukaan vaatia yllättävissäkin paikoissa. Esko Ikävalko muistaa, kuinka Sambianssa täytyi vapaa-ajan kalastusretken alkajaisiksi lahjoa paikallinen pahasti alkoholisoitunut kyläpäällikkö päästämään suomalaiset joelle, joka niillä kohdin virtasi päällikön hallitseman alueen halki.⁹¹⁰

Käytännön kehitysyhteistyö, kuten kaikki taloudellinen toiminta, törmäsi Afrikan kohdemaissa byrokratiaan, jossa päätöksentekoa, tavarantoimituksia tai työtehtävien suorittamista pystyttiin viivyttämään kohtuuttomasti lahjusten toivossa. Mikäli asioiden halusi luistavan, oli pelattava paikallista peliä paikallisin säännöin. Käytännössä tämä merkitsi korruption hyväksymistä ja siihen osallistumista. Jyrki Parkkinen kertoo Kyerwan tinakaivoshankkeen suomalaisurakoitsijan kokeneesta työnjohtajasta, joka sai vaikeissakin olosuhteissa aikaan tuloksia:

Tehdään homma ja sillä siisti, ja maksetaan jos on maksettava, ja se on sillä siisti sitten. Siis jos lahjuksia pitää maksaa, niin maksetaan ne lahjukset, mutta sitten odotetaan kanssa ne palvelut siihen, et kaiken pitää tapahtua sitten kuitenkin... Lahjonta pitää hyväksyä, se kuuluu täällä tää harmaa talous kulttuuriin, mutta pitää kattoo, että saadaan se vastine kanssa. Kaikki sujuu näin.⁹¹¹

Tiukkojen aikataulujen puitteissa toimivien konsulttiyhtiöiden kohdalla lahjusten maksaminen oli jossain määrin perusteltua, koska vaarana oli hankkeen viivästyminen siitä aiheutuvine seurauksineen, joista vähäisin ei ollut yhtiön saama huono referenssi. Vaihtoehtoinen tapa toimia oli olla antamatta periksi painostukselle ja odottaa kärsivällisesti asioiden hoituvan ilman lahjuksia. Tämä oli turvallinen tapa ja johti usein siihen, että paikalliset oppivat jonkin ajan kuluttua, ettei ylimääräistä rahaa ollut

luvassa, jolloin yritykset sen saamiseksi vähenivät.⁹¹² Mikäli turvautui lahjontaan, oli olemassa vaara, että konsulttiyhtiöltä alettiin ajan myötä lypsää yhä enemmän rahaa asioiden sujuvaa hoitamista vastaan ja korruption kierre kaikkine siihen liittyvine riskeineen syveni.

Korruptiota esiintyi myös Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa, mutta suomalaisten mukaan ei niin yleisesti eikä yhtä räikeää kuin Afrikassa. Esko Ikävälkon ja Jussi Ojalan mukaan korruptio oli Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa piilotettu paremmin hallinnon rakenteisiin eikä se konkreettisesti häirinnyt esimerkiksi kehityshankkeiden toteutusta. Vietnamin erään kehitysyhteistyöhankkeen loppujuhlallisuuksissa hankkeen vietnamilaiset johtajat jakoivat kirjekuoria hankkeessa mukana olleille paikallisille toimijoille, mukaan lukien kyläpäälikölle ja kyläläisille. Tilaisuuteen konsultin edustajana osallistunut Ikävälko sai hämmästykseseen itsekin kirjekuoren, joka sisälsi pienen summan rahaa. Onnistuneen hankkeen ”voittoja” tasattiin näin osallistuneiden kesken jokaiselle jotain -periaatteella.⁹¹³

Jussi Ojala kertoo, että konsulttiyhtiöiden toteuttamissa ja ulkoministeriön rahoittamissa hankkeissa vastaanottajille piti olla ”karamelleja”, joilla nämä pidettiin tyytyväisenä:

Se karamelli piti aina olla olemassa. Sillä sai niinkun ajatuksen ja esimerkin ja mallin kautta sitten myös näitä työtapoja muutetuksi. Nicaraguassa se oli – Etiopiassa ja Nicaraguassa – maidonkeräilykalusto, Vietnamin se oli puhdas raha. Me rakennutettiin [– –] paikallisella rakentajaorganisaatiolla [– –] niitä kastelukanavia ja teitä ja muita siellä. Me annettiin valikoidusti, kontrolloidusti rahaa hankkeiden toteuttamiseen, mikä oli hyväksytyyn projektibudjetin mukaista tehdä.⁹¹⁴

Maailmanlaajuisesti korruptiolle erityisen alttiita talouden sektoreita olivat muun muassa osuustoiminta-ala, rakennusala ja metsäala, jotka kaikki lukeutuvat enemmän tai vähemmän Suomen takavuosien kehitysavun painopisteealueisiin.⁹¹⁵ Itä-Afrikan yhteispohjoismaisista osuustoimintahankkeista esiintyy korruption suhteen kahdenlaista näkemystä: toisaalta osuustoiminnan piirissä kehittynyttä hallintoa ja

pankkitoimintaa on kehuttu, toisaalta osuuskunnat on leimattu laaja-alaisen korruption pesiksi. Niin Keniassa kuin Tansaniassakin erityisesti kahvi- ja puuvillaosuuskuntien johtohenkilöt, jotka markkinoivat näitä keskeisiä vientiartikkeleita maailmanmarkkinoille, kuuluivat maiden rikkaimpien ihmisten joukkoon.⁹¹⁶ Esko Ikävälkö muistaa, kuinka Pohjoismaiden runsaskätisesti tukemasta osuustoiminnasta oli kehitysyhteistyöpiireissä Sambiassa tullut 1990-luvulla kirosana laajamittaisen korruption vuoksi: ”Siis kaikki sen osuustoiminnan johtajat siellä... Kaikki vaan kähmi niin paljo kun kerkes.”⁹¹⁷ Siirtomaa-ajalta lähtöisin oleva osuuskuntiin pesiytynyt korruptio oli oletettavasti pohjoismaisten rahoittajien tiedossa. Osuustoimintaa tukeviin kehityshankkeisiin pumpattiin silti kehitysyhteistyörahaa yli 20 vuoden ajan siinä uskossa, että hankkeista saatava hyöty maaseudun kehitykselle ylittäisi korruption mukanaan tuomat haitat.⁹¹⁸

Kehitysyhteistyössä pitkään toimineen konsultin mukaan Suomen antamassa kehitysavussa lähdettiin väärille jäljille 1980-luvulla, kun avun painopistettä siirrettiin maaseudun kehittämistä tukevista hankkeista kohti yksittäisiä suuria teollisuushankkeita, jotka olivat yhä riippuvaisempia ulkoa tuodusta teknologiasta ja ammattitaidosta. Uuteen suuntaukseen kuului, että yhteistyöhön ryhdyttiin kohdemaiden suurten valtionyritysten kanssa, joiden rahankäyttöä oli vaikea valvoa. Edellytykset väärinkäytöksiin olivat siten otolliset.⁹¹⁹ Samaan aikaan kehitysyhteistyömäärärahat kasvoivat nopeasti, mikä johti siihen, että rahasta oli joinakin vuosina ylitarjontaa. Eräs konsultti kertoo: ”– kehitysyhteistyöosastolta otettiin suoraan yhteyttä ja kyseltiin, olisiko meillä sellaisia hankkeita vireillä, joihin voisi antaa varoja. Suunnitteluasteella olevia projekteja suorastaan houkuteltiin vauhtiin rahan avulla.”⁹²⁰ Suomalaisyhtiöt pyrkivät luonnollisesti käynnistämään mahdollisimman paljon hankkeita kehitysmaissa hyötyäkseen ulkoministeriön kasvaneesta rahoituspotista. Hankkeiden nopea lisääntyminen johti tilanteeseen, jossa rahoittajan valvontakapasiteetti ylittyi ja valvonnan kattavuus heikkeni. Siten on perusteltua olettaa, että erityisesti 1980-luvulta lähtien nopeasti kasvanut projektiapu loi paikalliselle virkamieskunnalle ja liiketoimintasektorille lisämahdollisuuksia tuottoisaan korruptioon kohdemaissa.

Apumaa tarjosi otollisen toiminta-alueen sekä paikallisille että muualta tulleille keinottelijoille, joiden menestys oli riippuvainen paikallisten viranomaisten korruptioherkkyydestä ja avunantajamaiden virkailijoiden hyväuskoisuudesta:

Kanadalainen huijari tekee työkseen hienoja projektisuunnitelmia, joita jakelee eri suurlähetystöihin. Hän oli kuulemma jo saanut porttikiellon moneen suurlähetystöön, mutta onnistui kuitenkin lypsämään melkoisen rahasumman Suomen lähetystöstä metsitysprojektista, joka oli suunniteltu Luangwaan. [– –] Suurlähetystön virkaihminen antoi hyvässä uskossa rahat, jonka vastineeksi sai kauniisti formuloidun raportin sujuvalla englannin kielellä. Takapuoltaan byrokraatti ei rakkaasta tuolistaan nostanut tarkistaakseen, oliko raha ihan oikeasti mennyt ihan oikeaan paikkaan. Mutta kaikki olivat tyytyväisiä. Huijari sai rahansa, byrokraatti raporttinsa. Maksava valtakunta näytti maailmalle, kuinka hyviä me olemme ja kansalaiset tykkäävät touhusta niin paljon, että laittavat veroista säästämänsä rahat vielä kaikenmaailman lipaskeräyksiin. Kanadalainen huijari ei koskaan tehnyt mitään konkreettista Luangwassa. [– –] Jotkut veijarit saavat hyväksytyä esityksensä kahdessa suurlähetystössä [– –]. Toisen rahoilla rakennetaan koulu, toisen rahat laitetaan omaan taskuun. Kun virallinen vierailu kummasta tahnassa suurlähetystöstä tapahtuu, vaihdetaan vain koulun ovenpielessä oleva kyltti tarpeen mukaan: ”Tämän koulun on rakennuttanut Norja” -kyltti vaihtuu kylttiin ”Tämän koulun on rakennuttanut Suomi”.⁹²¹

Suomen kehityshankkeissa rahoittajaa edustivat kehitysyhteistyöosasto sekä Suomen edustustojen virkailijat. Jari Vainion kuvailema tapaus – jollaisia Apumaassa esiintyi ilmeisen usein – pakottaa pohtimaan, mikä oli näiden rahoittajaa edustaneiden toimijoiden suhde korruptioon.⁹²² Johtuivatko Vainion esimerkkitapaus ja muut sen kaltaiset valvovan tahon tietämättömyydestä, ammattitaidottomuudesta, välinpitämättömyydestä vai naiivista sinisilmäisyydestä? Suomen edustustojen virkailijat tuskin olivat tietämättömiä hankkeissa vallitsevasta korruptiosta, sillä

suomalaisasiantuntijat olivat välittäneet siitä tietoa vastaanottajamaan organisaatioihin ja Suomen edustustojen virkailijoille jo 1980-luvulla. Metsäekonomisti Aimo Juhola työskenteli ulkoministeriön rahoituksella Kenian metsähallituksen palveluksessa. Hän kertoo, että yritti työssään laskea hintaa, joka Kenian valtion tulisi saada sen metsistä hakatusta puusta, jotta toiminta olisi liiketaloudellisesti kannattavaa. Laiton puukauppa kuitenkin sekoitti hänen laskelmansa. Sitä kävivät metsähallituksen omat, alipalkkatut virkamiehet, jotka myivät valtion metsätyömailta tukkeja omaan laskuunsa. Juhola kertoo raportoineensa havainnoistaan kenialaisille esimiehilleen, ja tieto puukaupasta kulki todennäköisesti myös Nairobun suurlähetystön virkailijoiden tietoon. Asiaan suhtauduttiin kuitenkin välinpitämättömyydellä. Kyseinen toiminta oli kaikkien tiedossa, mutta siihen ei haluttu puuttua.⁹²³

Pitkän uran kehitysyhteistyön parissa tehnyt virkamies katsoo, että ulkoministeriön tiedotus oli valikoivaa sen suhteen, mitä kehitysyhteistyöhankkeista kerrottiin julkisuuteen. Hänen mukaansa korruptio oli jokseenkin yleistä, mutta siihen oli vaikea puuttua niin, ettei vähintään toinen osapuoli menettänyt kasvojaan. Kasvojen menetys puolestaan tuhosi edellytykset yhteistyön jatkamiselle. Oli siis parempi katsoa asiaa läpi sormien. Virkamiehen mukaan oli selvää, että korruptio joudutti hankkeita ja sen kanssa oli pakko tulla toimeen, mutta siitä puhuminen ei ollut hyväksi. Hänen mukaansa esimerkiksi Tansanian valtion omistama puunjalostusteollisuusyrittäjä Tanzania Wood Industry Corporation (TWICO), jota Suomi rahoitti avokätisesti ja joka työllisti suomalaisia konsulttiyhtiöitä, oli 1980-luvulla läpeensä korruptoitunut. Asia oli kehitysyhteistyöosaston virkailijoiden tiedossa, mutta sitä ei uskallettu nostaa esiin, koska sen pelättiin johtavan poliittiseen kriisiin Suomessa. Virkamiehen mukaan osin juuri korruption vuoksi ulkoministeriö siirtyi 1970-luvulla käyttämään yhä enemmän konsulttipalveluja. Näin ulkoministeriö siirsi vastuun korruption ”hallinnasta” konsulttiyhtiöille.⁹²⁴

Konsulttien yleistymisen myötä suomalaisessa kehitysyhteistyössä oli 1990-luvulle tultaessa vakiintunut Jussi Ojalan edellä kuvaama toimintamalli, joka mahdollisti lahjonnan projektien puitteissa siten, ettei väärinkäytöksistä jäänyt todisteita. Malli perustui niin sanottuihin sekundaarisopimuksiin, toisin sanoen paikallisten aliurakoitsijoiden käyttämiseen,

hankkeiden toteutuksessa. Toimintamallissa suomalainen konsultti maksoi paikalliselle aliurakoitsijalle kuittia vastaan summan, jonka tämä palveluistaan pyysi, minkä jälkeen paikallinen urakoitsija suoritti työn käyttäen saamansa rahat kuten parhaaksi katsoi. Aliurakoitsijan tekemästä mahdollisesta ylihinnoittelusta tai työsuoritusten eri komponenttien tarpeellisuudesta ei kysely. Suomalaisen konsultin maksama ylimääräinen ”kynnysraha” sisällytettiin laskuun, jonka aliurakoitsija kirjoitti konsultille. Tilintarkastuksessa konsultti vaikutti käyttäneen projektimäärärahaa mainitsemaansa tarkoitukseen näennäisen asianmukaisesti ostaessaan palvelun aliurakoitsijalta.⁹²⁵

Kyseinen toimintamalli nousi julkisuuteen Suomessa vuonna 1991, kun Suomen Kuvalehti kirjoitti kehitys yhteistyöhön liittyvästä korruptiosta Keniassa.⁹²⁶ Nimettöminä pysytelleet suomalaiset kertoivat, kuinka hankkeita oli mahdotonta saada eteenpäin ilman lahjontaa. Sekundarisopimusten käyttö oli yleistynyt, koska suurilla suomalaisyrityksillä, jotka toteuttivat urakoita kehitysmaissa, ei ollut ”varaa jäädä kiinni lahjusten antamisesta”.⁹²⁷ Jutussa arvioitiin, että kehitysmaissa tehtävien urakoiden loppusummasta korruption kului viidestä kymmeneen prosenttia. Hävikin arveltiin olevan suomalaishankkeissa pienempää kuin esimerkiksi muiden Pohjoismaiden rahoittamissa hankkeissa, joissa varojen hallinta oli paikallisten vastuulla ja korruption katoava osuus lähenteli jopa 30 prosenttia. Suomen rahoittamissa hankkeissa vastuu varojen käytöstä oli suomalaisella konsultilla. Korruption suhteen ulkoministeriö oli omaksunut tiukan linjan, joten konsultille mahdolliset lahjusepäilyt merkitsivät töiden loppumista, maineen menetystä ja korvausten maksamista. Kiinni ei ollut varaa jäädä.

Ulkoministeriön kehitys yhteistyöosasto kiisti väitetyt väärinkäytökset suomalaisten rahoittamissa hankkeissa vedoten tilintarkastuksiin, joissa ei löytynyt juurikaan epäselvyyksiä.⁹²⁸ Tämä piti paikkansa, koska konsulttiyhtiöiden omaksuma toimintatapa ei johtanut sellaisiin epäselvyyksiin, jotka olisivat paljastuneet kirjanpidon normaalissa tilintarkastuksessa. On varsin epätodennäköistä, että kehitys yhteistyöosastolla oltaisiin oltu tietämättömiä konsulttiyhtiöiden toimintatavoista, sillä osa virkailijoista, jotka työskentelivät Suomen edustustoissa kehitysmaissa, oli jatkuvasti tekemisissä kehitys yhteistyöhankkeiden ja niitä

toteuttavien suomalaisyhtiöiden edustajien kanssa.⁹²⁹ Oli myös sangen mahdollista, kuten Suomen Kuvalehden jutussa todetaan, että kehitys-yhteistyöosasto oli tullut riippuvaiseksi muutamasta suuresta konsultti-yhtiöstä jopa siinä määrin, että nämä pystyivät ohjailemaan asioita haluamaansa suuntaan. Tälle näkemykselle löytyy tukea suomalaisilta kehitys-yhteistyöveteraaneilta, joista muutamat huomauttavat, että esimerkiksi kehitys-yhteistyövaroin rahoitetut, vaativat rakennushankkeet päätyivät aina samaisen insinööritoimiston toteutettavaksi joko suoraan tai toista nimeä kantavan yhteisyrityksen alla. Lisäksi oli tavallista, että suomalaisyhtiöt ”lobbasivat” kehitys-yhteistyöosaston palveluksessa olevia eri alojen neuvonantajia.⁹³⁰

Esimerkin konsultti-yhtiöiden toimintatavoista tarjoaa metsäyhtiö Enso-Gutzeit, joka mieli 1990-luvulla mukaan Kenian metsäsektorin kehittämiseen. Enso-Gutzeitin konsultti kuvaili yhtiön näkymiä Kenian metsähallitukselle laaditun Forestry Master Plan -kokonaissuunnitelman tarjouskilpailussa:

Pöyryllä [Jaakko Pöyry Consulting] tulee olemaan huomattava etulyöntiasema tulevassa tarjouskilpailussa. Tästä on ehdottomasti huomautettava FINNIDAa. Pöyry on myös kenialaisten keskuudessa huomattavasti paremmin esillä toimessaan metsähallituksen päämajassa Nairobien Karurossa. Pöyryn [edustaja] tekee kuuleman mukaan varsin tiuhaan päivän tai kahden vierailuja erilaisiin kokouksiin. Meidän lie syytä terästää lobbailua, jos mielimme olla tarjouskilpailussa mukana vakavasti otettavana ehdokkaana (esim. kotitoimiston väen vierailuja ja suoraa yhteydenpitoa Kenian metsähallituksen kanssa – pelkät Tainan tarjoamat lounaat eivät riitäne). Yhteydenpitoa FINNIDAan [– –] tiivistettävä.⁹³¹

Joitakin kuukausia myöhemmin Enso-Gutzeitin Pekka Pesonen matkusti Keniaan samaisen metsäsektorin kokonaissuunnitelman toteutukseen liittyen. Pesosen raportti ”lobbausmatkastaan” on mielenkiintoinen, sillä se antaa ymmärtää, että kilpailevilla suomalaisilla metsäalan konsultti-yhtiöillä oli verrattain läheiset suhteet yksittäisiin kehitys-yhteistyöosaston ja Suomen Nairobien edustuston virkailijoihin. Tämä ei ollut

tavatonta, mutta raportista ilmenee, että konsulttiyhtiön edustajat saivat virkailijoiden kanssa käymissään keskusteluissa tietoa kilpailevan yhtiön edesottamuksista sekä tarjouskilpailuun tulevan hankkeen komponenteista. Nämä tiedot yhdistettynä kenialaisilta metsäasiantuntijoilta ja virkamiehiltä saatuihin tietoihin kilpailuasetelmasta antoivat kilpailuetua ja mahdollistivat nopean reagoinnin tarjouskilpailun alettua. Raportista ilmenee myös, että suomalaisyhtiöillä oli paikallisten konsulttien kautta yhteyksiä Kenian metsähallinnon keskeisiin virkamiehiin, jotka vaikuttivat päätöksiin siitä, mikä yhtiö lopulta valittiin hanketta toteuttamaan. Raportissaan Pesonen kirjoittaa:

Permanent Secretary [metsäministeriön kansliapäällikkö] Sabari [– –] tuntuu kulkevan omia teitään ja voi vaikuttaa konsultin valintaan, jos näkee saavansa itse jotain hyötyä. Uhka on siinä, että JP [Jaakko Pöyry Consulting] käyttää paikallista intialaisperäistä lobbariaan järjestämään riittävää insentiiviä Sabarille!⁹³²

Suomalaiset metsäalan konsulttiyhtiöt käyttivät paikallisia kenialaisia konsultteja ja konsulttiyhtiöitä ”lobbaamiseen” ja paikallisten poliitikkojen suostutteluun. Ei ole tiedossa, kuinka paljon rahaa paikallisille konsulteille maksettiin ja kuinka suuri osa siitä siirtyi paikallisten virkamiesten ja poliitikkojen pankkitileille. Toimintatavassa on korrupioon viittaavia piirteitä, mutta toisaalta suomalaisyhtiöiden voidaan katsoa ainoastaan maksaneen paikallisille konsulteille näiden palveluista kehitysyhteistyössä vakiintuneen käytännön mukaisesti.

Aimo Juhola kertoo toisenlaisesta vakiintuneesta käytännöstä, johon hän törmäsi toimiessaan 1990-luvulla metsäalan asiantuntijana Aasian kehityspankin palveluksessa. Aloitettuaan pankissa hän sai pian pöydälleen nipun laskuja, jotka liittyivät erään Aasian maan metsänistutusohjelmaan, jota pankki rahoitti:

Se toimii niin, että ensin valtio maksaa ne kulut, sen projektin kulut, ja sitten se lähettää laskun pankille, joka sitten lyhentää sitä lainaa sinne, niin mä sain sen ensimmäisen nipun – se oli tomonen viis senttiä korkee nippu laskuja – ja mä innokkaana – mä

olin ollu vasta vähän aikaa pankissa – niin mä innokkaana sitten rupesin laskemaan [– –] näit yksikkökustannuksia erilaisille istutusoperaatioille. Okei. Siitä ei tullu päätä eikä häntää. Ne oli ihan jostain ne luvut kehitetty. No, mä mietin, et mitä helvettiä mä tän kans teen, et enhän mä voi tämmöstä hyväksyä, kun tääl on ihan mitä sattuu lukuja täällä, miltä lainaa veloitetaan nyt.⁹³³

Juhola otti asian puheeksi kokeneemman aasialaisen kollegansa kanssa ja kyseli tältä, mitä tehdä tilanteessa, jossa ei pankin edustajana kokenut voivansa hyväksyä laskutuksessa esiintyviä selviä epämääräisyyksiä.

Se katto mua aika pitkään silmiin ja se sano, että kuule, että se on nyt niin, että jos sä tähän asiaan ryhdyt, niin sulla ei oo hirveen paljon ystäviä täällä pankissa. Ja siks toiseks, niin sun sopimusta ei varmasti jatketa, kun sä olet siinä vaiheessa, kun sitä pitäis jatkaa. Että [– –] tää raha, siis tää laina, se on [– –] valtion laina ja se on heidän rahansa, jota he siellä suruttomasti sitten käyttää korruptioon [– –]. Että hänen neuvonsa oli, että [– –] pistä nimi paperiin ja anna mennä. Ei tää niinku sun osalta auta sua mihinkään.⁹³⁴

Juholan kokemus antaa ymmärtää, että kehitys yhteistyöhankkeisiin liittyvää korruptiota katsottiin Aasian kehityspankissa läpi sormien. Samalla se osoittaa, kuinka Apumaassa korruptio ulottui huipulle asti. Tämä ei tarkoita, että kaikki konsultit, edustustojen ja ministeriöiden virkamiehet ja rahoituslaitosten edustajat olisivat olleet korruptoituneita tai suhtautuneet korruptioon suopeasti. Kuten edellä todetaan, konsulttiyhdistiöllä oli valta päättää, mitä kustannuksia se oli valmis maksamaan. Selvät rahastusyritykset paikallisten toimijoiden taholta kävivät ilmi melko helposti ja niihin oli mahdollista puuttua.⁹³⁵

Korruptiota esiintyi ja esiintyy edelleen myös kehitys yhteistyön ruohonjuuritasolla. Monet kansalaisjärjestöt markkinoivat toimintaansa esittämällä, että niiden kautta annettu apu menee perille sitä oikeasti tarvitseville. Vaikka kansalaisjärjestöjen osuus on vain murto-osa virallisen kehitysavun rahavirroista, se ei tee kansalaisjärjestöjen toteuttamista hankkeista immuuneja korruptiolle tai huonolle hallinnolle.⁹³⁶ Erään kehitys apuvete-

raanin mukaan tilanne on itse asiassa päinvastainen. Tämä kehitysapuve-
teraani toimitti konsulttina suunnittelu- ja tilintarkastuspalveluja eräälle
merkittävälle, ulkoministeriön rahoitusta saavalle suomalaiselle kansa-
laisjärjestölle ja huomasi, että mittavat epäselvyydet järjestön toteuttaman
hankkeen varojen käytössä lakaistiin ulkoministeriössä kaikessa hiljaisu-
udessa maton alle. Konsultin mukaan syynä saattoi olla kyseisen järjestön
johton hyvät suhteet poliittikkoihin ja ulkoministeriön virkailijoihin.

Samaisen konsultin kollega huomasi Keniassa, että suomalaisen us-
konnollisen kansalaisjärjestön hankkeessa, jonka tavoitteena oli raken-
taa kouluja paikallisille lapsille, rahat olivat kadonneet ja valmistuneiksi
ilmoitetut koulut olivat rakentamatta.⁹³⁷ Tämäkään ilmeinen väärinkäy-
tös ei johtanut kertojan mukaan toimenpiteisiin. Ulkoministeriön vä-
linpitämättömyys kyseisissä tapauksissa selittyy osittain sillä, että suu-
rimmat kansalaisjärjestöt olivat tulleet osaksi suomalaisen kehitysavun
järjestelmää, jossa niillä oli erityisasema järjestökentän suurimpina toi-
mijoina ja siten tiiviit suhteet ulkoministeriöön.⁹³⁸ Muutamat tähän tut-
kimukseen haastatellut henkilöt kertovat, että joillakin kansalaisjärjes-
töillä oli vaikutusvaltaa kehitysyhteistyösaston korkeisiin virkailijoihin
henkilökohtaisten ystävyysuhteiden kautta. Osin tästä syystä muutamat
järjestöt olivat pitkälti kritiikin ulottumattomissa ja epäselvyydet niiden
toiminnassa lakaistiin kehitysyhteistyösastolla usein maton alle.⁹³⁹ Toi-
mintatapa oli pitkälti sama kuin konsulttiyhtiöiden kohdalla:

Näyttää siltä, että ulkoministeriö suosii yhä enemmän näitä isom-
pia järjestöjä ja antaa yhä enemmän [rahaa] niille, koska niitten ra-
hoja ei tarvitse niin paljon sitten vartioida ja tutkia, mihin ne rahat
on menny. Se on aina iso ongelma ulkoministeriölle, jos tulee joku
katastrofi jossakin ja skandaali.⁹⁴⁰

Yksi runsaasti rahoitetuista järjestöistä oli Kepa. Koperantit kohdis-
tivat aika ajoin kovaa kritiikkiä Kepan Nicaraguan kenttätoimistoon
Managuassa, eikä se säästynyt myöskään maassa niin yleisiltä korrup-
tioepäilyiltä. Eräs koperantti syytti loppuraportissaan katkeraan sävyyn
suomalaisen kenttäkoordinaattorin johtamaa kenttätoimistoa muun
muassa nepotismista:

Managuan toimistolla on esiintynyt [apulaiskenttäkoordinaattori] L:n sukulaisten suosimista nicaragualaisia töihin otettaessa. Tiedättekö kuinka monta L:n sukulaista on toimistolla töissä ja millä perusteella heidät on sinne valittu. Aika harvinaista että yhteen sukuun on siunaantunut niin pätevää konttorihenkilökuntaa, että suuri osa heistä on palkattu Kepan toimistolle töihin. Ettei vain olisi jäänyt valintojen ulkopuolelle joitakin ehkä vielä pätevämpiä kuin esim. I. joka maksaa meille saatavamme. Kysykääpä koperanteilta esim. hänen osaimistaan. Entä miksi viimeisimmän toimistoremontin suoritti joku L:n sukulainen? Miksi ko työstä ei järjestetty normaalia tarjouskilpailua urakoitsijoiden välille? [- -] Täällä Estelissä talo jossa asuu JK ja missä asuu MP ovat joko L:n perheen tai sukulaisten omistuksessa. [- -] kun JK:lle hankittiin asunto [- -] niin [kenttäkoordinaattori] N. teki asunnon omistajan kanssa vain suullisen [vuokra]sopimuksen. Sen jälkeen taloon tehtiin n. 1000 [dollarin] remontti Kepan laskuun tietenkään. Kun remontti oli tehty niin kului jonkin aikaa ja talonomistaja korotti vuokraa eli JK:n oli lähdettävä ja etsittävä uusi asunto. Talonomistaja ainakin hyötyi ko operaatiosta. Samoin on käynyt tähänmennessä jokaisen toimistorakennuksen kanssa. Ne on ensin korjattu suurella rahalla mutta vuokrasopimukset ovat olleet lyhytaikaisia ja suurimman hyödyn ovat korjanneet talonomistajat.⁹⁴¹

Sambiassa Kepan palkkalistoilla ollut Jari Vainio kertoo muistelmateoksessaan tapauksesta, joka sattui alkuvuodesta 1989:

Villeys ja vapaus ulottuivat [Kepan] työntekijään, jolla kuulemma meni omat ja firman rahat sekaisin. Paikalliset naiset sekoittivat miehen päin, ja hän rupesi ostamaan tyttöystävälleen televisioita ja luksustavaroita kehitysyhteistyövaroilla. Asia lakaistiin totaalisesti maton alle. ”Pomo” lähti juhlan saattelemana, ja sai palkinnoksi vielä paremman työpaikan. Eivät Helsingissä kuulemma halunneet pilata hyvän miehen mainetta. Tuskin Helsingissä miehen maine painoi vaakakupissa pennin vertaa, omaa mainetta ja kunniaa tuolla vaikenemisella varjeltiin.⁹⁴²

Vaikka tässä tapauksessa teko oli vähäpätöinen eikä välttämättä täyttä korruption tunnusmerkkejä, Vainion kuvaama tapa, jolla Kepa käsitteli asian, ilmentää kyseenalaista hallintokulttuuria ja pakottaa kysymään, millä tavalla järjestö toimii niissä tapauksissa, joissa sen toimintatapoihin tai yksittäisten jäsenten tekemisiin liittyy korruptioepäilyjä.

Korruption kohtaaminen omassa työssä saattoi olla hämmentävää ja henkisesti raskasta, kuten yllä esitetty Aimo Juholan esimerkki osoittaa. Nicaraguan terveystieteiden alaisuudessa Juigalpassa työskennellyt Riitta Työläjärvi tilittää loppuraportissaan tuntojaan työpaikalla havaitsemastaan korruptiosta:

Henkilökohtaisesti olen suuresti turhautunut, jopa harkinnut sopimuksen lyhentämistä näistä syistä johtuen – enkä vieläkään oikein tiedä, mikä olisi paras suhtautumistapa tähän mitä ilmeisimmin kaikissa kehitysmaissa niin yleiseen ongelmaan. [– –] KePalta olisin toivonut tukea ja neuvoja tämän asian käsittelyssä, mutta valitettavasti niitä en ole juuri saanut, jopa suorasta pyynnöstä huolimatta. Ehkä kenttä- ja Helsingin toimistojen väki ilman varsinaista omaa aiempaa kehitysmaakokemusta ovat itsekin neuvottomia näiden kysymysten kohtaamisessa? [– –] Ääneen paikalliset työtoverit eivät mielellään näistä ongelmista puhu. Tämä on normaalia, näin on aina ollut, ja jokainen siis pyrkii hyödyntämään omat tilaisuutensa. Päinvastoin, jos joku toimii rehellisesti, häntä pidetään tyhmänä. Hyvin autoritaarisessa systeemissä esimiestään vastaan todistaminen helposti vain tuhoaisi oman uran ja mahdollisuudet, ja pomo jäisi virkaansa. Näin ollen siis kaikki vaikkenevat, ellei poikkeuksellisesti etukäteen olla täysin varmoja, että valitus menee läpi.⁹⁴³

Organisaatioiden ajan kuluessa omaksumat toimintatavat saattoivat suomalaisten näkökulmasta vaikuttaa hyvin epämääräisiltä, epäoikeudenmukaisilta ja vääriltä ja näyttää haittaavan toimintaa ja vaativan korjaamista. Korruptioon puuttuminen ja sen vastustaminen henkilökohtaisesti ei kuitenkaan ollut helppoa ja riskitöntä. Suomalainen kehityshankkeen johtaja joutui Filippiineillä konfliktiin paikallisten korruptoituneiden poliitikkojen ja liike-elämän edustajien kanssa. Kyseessä oli

kehitysyhteistyöhankkeeseen kuuluva rahakas hankintasopimus, jonka kilpailutuksessa ilmeni väärinkäytöksiä, joihin johtaja puuttui. Tilanne eskaloitui ajan myötä pisteeseen, jossa johtajan oli palkattava turvakseen henkivartijoita, koska koki fyysisen koskemattomuutensa olevan uhatuna.⁹⁴⁴ Tällaisen suuren luokan korruption kohdalla lienee täysin ymmärrettävää, jos korruption kanssa silmäkkäin joutunut henkilö päättää henkilökohtaisen turvallisuutensa vuoksi vaieta asiasta.

* * *

Tässä luvussa on nostettu esiin kehityksen ja kehitysyhteistyön vähemmän käsitellyjä puolia, kuten kehityksen vastustusta, sen mahdollista eriarvoistavaa vaikutusta ja korruptiota. Tämä luku – kaikessa rajallisuudessaankin – asettaa kyseenalaiseen valoon kehityksen metaideologias- ta juontuvan käsityksemme kehityksestä muutoksena kohti parempaa. Millaisia edellytyksiä on saada aikaan pysyvää kehitystä hankkeilla, joissa paikallinen osallistuminen ja ”kumppanuus” ovat käytännössä rahoittajia varten järjestettyä rituaalinomaista näytelmää, jonka seurauksena paikallisten omat näkemykset lopulta sivuutetaan – kuten ennenkin. Mitä mieltä on hankkeissa, joista hyötyvät eniten vain muutamat jo ennestään paremmassa asemassa olevat yksilöt tai ryhmät? Onko hankkeiden vieminen eteenpäin lahjusten turvin hyväksyttävissä, jos se edesauttaa haluttujen kehitystulosten saavuttamista mutta sen seurauksena korruptio kohdemaan hallinnossa ja yhteiskunnassa syvenee?

Suomalaiset takavuosien kehitysyhteistyöammattilaiset mitä todennäköisimmin tunnistivat laajalti kehityksen ja kehitysyhteistyön sudenkuopat. Yksilötasolla suhtautuminen niihin vaihteli ja moraaliset pohdinnat, joita tilanteet epäilemättä aiheuttivat, jäivät usein kenties vapaa-ajalla lasin ääressä tapahtuneiksi keskusteluiksi uskottujen kollegojen kanssa. Vuosien saatossa nämä kokemukset ovat monilla asettuneet kehitysyhteistyökokemuksen antamaan laajempaan perspektiiviin, josta ne muutamilla nousevat esiin kehitystä ja erityisesti omaa kehitysyhteistyökoke- musta osaltaan määrittävinä tekijöinä.

Kotiinpaluun ristiriitaisuus ja kehitysyhteistyön mieli

Vaikka tuntuu, et siitä on pitkä aika, niin tota on se niinku sillä tavalla lähellä, että – tai sillä tavalla rakentunu jotenkin osaks identiteettiä, et ei sitä enää niinku tavallaan pysty ittensä enää muunlaisena kuvittelemaan, kun mikä nyt on, että... Ja sit miten siitä puhuu, tai miten on muiden kanssa.⁹⁴⁵

En tiedä, en tiedä, et onks se muuttanu mua persoonana kuinka paljon. Varmaan jollain tavalla. Ja sitten se, että ehkä mä arvostan ihmisiä ehkä enemmän kuin mitä mä arvostaisin ilman niitä kokemuksia. Ja se tosiaan, että mä nään maailman hyvin kompleksisena. Ja sitten kuitenkin se, että meidän pitää kuitenkin niinku yhdessä etsiä niitä ratkaisuja. Et mä en usko semmoiseen yksilökeskeiseen maailmankuvaan. Että ehkä semmoinen on vahvistunut.⁹⁴⁶

Et kyllähän se ilman muuta avartaa, et tota en kyllä oo katunu, että tän työuran on tällainkin viettäny, vaikka se joskus ehkä on käynykin mielessä, et onks tää se... Se on aina hetkittäinen.⁹⁴⁷

Jos osalle kehitysyhteistyöntekijöistä oli epäselvää, tapahtuiko kohde-
maissa kehitystä, omalla kohdalla tuloksia oli helppo löytää. Kehitysyhteistyö oli tähän kirjaan osallistuneille ensimmäisen ja toisen sukupolven

kehitysyhteistyöntekijöille mullistava, identiteettiä ja maailmankuvaa muovaava kokemus. Sen koetaan antaneen ja opettaneen paljon: avarakatseisuutta, työelämätaitoja, kielitaitoa. Kaikki eivät koe, että kehitysmaissa vietetty aika olisi muuttanut merkittävästi omaa suhtautumista Suomeen, suomalaisiin tai suomalaisuuteen.⁹⁴⁸ Suuri osa eri aikoina lähteneistä kuitenkin kertoo, että se on muuttanut jollain tavalla heidän tapaansa katsoa sekä maailmaa että Suomea. Muutokset vaikuttivat myös kokemukseen Suomeen paluusta. Toisille paluu saattoi olla lähes samanlainen kulttuurisokki kuin kohdemaahan lähteminen.⁹⁴⁹ Kentällä Suomea katsoi vaaleanpunaisten lasien läpi, mutta kotiin palattuaan huomasi myös Suomessa epäkohtia, joihin ei ollut kiinnittänyt aikaisemmin huomiota.⁹⁵⁰

Tässä luvussa tarkastellaan kehitysyhteistyöntekijöiden kokemuksia kotiinpaluusta ja siihen liittyviä tuntemuksia ja haasteita. Luvussa avataan myös haastateltavien näkemyksiä kehitysyhteistyön mielekkyydestä ja tuloksellisuudesta sekä siitä, miten kehitysyhteistyökokemus on vaikuttanut heihin ihmisinä ja miten se on muuttanut heidän suhtautumistaan Suomeen, suomalaisuuteen ja maailmaan.

Paluun syyt

Kehitysyhteistyö on projektityötä, jossa projektisykli ja määräaikaiset sopimukset asettavat aikarajan lähdölle ja paluulle. Eri vuosikymmeninä yleisin syy kotiinlähdölle olikin työsopimuksen päättymisen. Osalle paluujankohta oli selvä, eikä siihen liittynyt suurempaa pohdintaa. Toisille päätös paluun ja kentälle jäämisen välillä saattoi olla hankala. Lähdön tapaan siihen vaikuttivat monet tekijät: omat arvot, uraan liittyvät motiivit, perheen toiveet ja elämäntilanteeseen liittyvät muutokset.⁹⁵¹ Erityisesti kehitysyhteistyöuran ja perheen yhdistäminen oli haastavaa, koska se vaati koko perheen valmiutta liikkua hankkeesta, organisaatiosta ja usein myös maasta toiseen. Perhesyyt saivatkin monet kehitysyhteistyöntekijät palaamaan Suomeen sopimuskauden loputtua tai jo suunniteltua aikaisemmin, vaikka itsellä olisi ollut vielä haluja jatkaa. Puolisoille pitkät, virkavapauden ylittävät ulkomaanjaksot saattoivat tarkoittaa omista ammatillisista ambitoista luopumista. Myös sosiaalisen elämän uudelleen

rakentaminen eri komennuspaikoilla saattoi olla raskasta. Työelämän vaatimusten ja yleisen tyytymättömyyden lisäksi vaakakupissa painoivat myös jälkikasvua koskevat huolet, kuten sairastelu, halu saada lapset suomalaiseseen kouluun tai pelko siitä, että lapsista kasvaisi juurettomia, kun siteet kotimaahan heikkenivät.⁹⁵²

Pitääkö se nyt niin sanoa, et oli helppo palata, tavallaan. Mä olin virkavapaalla ja [- -] palasin takas niinkun samoihin hommiin, missä olin ollu ennen lähtöö [- -] ja vaimo oli äitiysvapaalla [- -]. Et ei mitään oikein niinkun vaikeeta ollu siihen paluuseen [- -]. Mut se... yhdessähän se niinkun tota päätettiin, koska mä oisin voinu jatkaa sitä sopimustani, [- -] mutta tota mä en sitten - hyvässä ymmärryksessä vaimoni kanssa - niin... niin totesimme, että... että tää oli nyt tässä.⁹⁵³

Kentälle voitiin kuitenkin lähteä takaisin. Eräs Olli Alhon haastateltavista vertasi kehitysapua Lapin kuumeeseen: kun sen on kerran kokenut, sinne palaa aina uudestaan ja uudestaan.⁹⁵⁴ Vaikka Apumaassa elämiseen liittyi monenlaisia haasteita ja joskus kipeitäkin kokemuksia, työn merkityksellisyydestä kertoo se, että suurin osa tähän kirjaan haastatelluista on ollut mukana useammassa kehitysyhteistyöprojektissa tai päätenyt ensimmäisen kenttäkokeilun myötä vuosikymmenien mittaiselle kehitysyhteistyöuralle. Tällöin hetkellinen paluu Suomeen saattoi olla myös uraliike. Päivi Ahonen kertoo, että kehitysjoukoissa työskentelyn jälkeen hän on tietoisesti rakentanut uraansa vaihtamalla organisaatiota ja vuorottelemalla kotimaan ja kenttäjaksojen välillä.⁹⁵⁵

Paluut ja vaihdokset ovat tapa hankkia monipuolista kokemusta ja ylläpitää ja vahvistaa omia henkilökohtaisia ja ammatillisia verkostoja Suomessa. Silke Rothin mukaan jatkuvasti muuttuva kehitysyhteistyö vaatiikin tekijältään kykyä ja halua oppia ja uudistaa itseään. Tarvittava kokemus saadaan heittäytymällä uran vaatimuksiin: vaihtamalla työnantajaa, toimikenttää, tehtävänkuvaava ja maata. Myös laajojen kontaktiverkostojen ylläpito on tärkeää, sillä ne auttavat varmistamaan uuden pääsyn Apumaahan. Rothin mukaan liikkuminen eri organisaatioiden ja sektorien välillä on paitsi kehitysyhteistyöuran sisäänrakennettu

vaatimus myös keino käsitellä kehitysyhteistyöhön liittyvää tyytymättömyyttä. Työn puutteet tai tuloksellisuuteen liittyvät epäilyt ratkaistaan etsimällä parempia projekteja ja organisaatioita.⁹⁵⁶ Apumaa toimii siis tässäkin tapauksessa väylänä muutokselle: työn merkityksellisyyttä haetaan paitsi lähtemällä Suomesta kentälle myös liikkumalla erilaisissa rooleissa kentän sisällä. Jos epäily avun toimivuutta kohtaan käy liian suureksi, ratkaisuna saattaa olla lopullinen paluu kotimaahan.

Paluuseen saattoi haastatelluilla liittyä myös pettymystä ja syyllisyyttä, jos se poikkesi aikaisemmista suunnitelmista. Äkillisen vetäytymisen syitä olivat esimerkiksi onnettomuudet, luonnonkatastrofit tai muutunut turvallisuustilanne.⁹⁵⁷ Kohdemaan sisäisen turvallisuuden heikelessä lähettäjäorganisaation ja kentän näkemykset uhasta poikkesivat joskus toisistaan, jolloin osa henkilöstöstä jouduttiin käskemään pois kentältä vastoin tahtoaan.⁹⁵⁸ Kotiinpääsy saattoi olla helpotus mutta tuntua samalla ”pakenemiselta”.⁹⁵⁹ Viimeistään tuolloin joutui mahdollisesti vastakkain sen tosiasian kanssa, että itsellä oli mahdollisuus palata takaisin turvalliseen hyvinvointi-Suomeen, kun taas kohdemaan ystäväiltä ja työtovereilta tällainen vaihtoehto puuttui.⁹⁶⁰ Se aiheutti samanlaista syyllisyyttä ja ristiriitaisuuden kokemuksia kuin omien etuoikeuksien kohtaaminen Apumaassa. Joskus myös kuormitus ja turhautuminen kentällä muodostuivat niin raskaiksi, että irtisanoutuminen ja Suomeen palaaminen oli ainoa vaihtoehto. Yleisiä ongelmia olivat edellä kuvatut projektin ja lähettäjäorganisaation tuen puutteet, vaikea työ- ja elinympäristö sekä henkilöstöongelmat. Tällöin syyllisyyden kokeminen syntyi omien ihanteiden tai odotusten ja rajojen yhteentörmäyksestä.

Se oli kauhea pettymys. Mä ajattelin, että mä oon nyt... Mä olen nyt pettänyt tän homman. Se... Mä tunsin itteni roistoksi siinä vaiheessa. Voi että... ja sitten kun siitä lähti [toinen suomalainen asiantuntija]. [- -] Hän kerto, että hänellä oli ihan omat syyt, vastaavat kuin meillä. [- -] Se vähän lohdutti sitten, että toisetkin... että joku toinenkin ajatteli silleen. Kyl se... Ja sitten myöskin tuntu siltä, että oli sittenkin virhe lähteä perheen kanssa, että... Mutta oisko siitä tullu sen kummempaa. Luultavasti ei.⁹⁶¹

Vieraana omalla maalla

Ja sitten yks päivä menin sinne sisään ja katoin Ilta-Sanomien lööp-in. Siinä luki että... päivän suurin uutinen oli et ”Isä löi kättilöä leivällä päähän”. Mä ajattelin, että ihmisiä kuolee – tuhansia ihmisiä – joka päivä nälkään ja muuta, niin tuo on päivän ykkösuutinen.⁹⁶²

Osalle kehitys yhteistyöntekijöistä paluu Suomeen oli helppoa eikä siihen liittynyt ”mitään sen ihmeempää dramatiikkaa”.⁹⁶³ Tähän kirjaan osallistuneista paluuseen mutkattomasti suhtautuneita oli erityisesti kehitys yhteistyöntekijöiden ensimmäisen sukupolven joukossa.⁹⁶⁴ Valtaosa palaajista kuitenkin kertoo kokeneensa jonkinasteisia sopeutumisvaikeuksia asettautuessaan takaisin Suomeen. Tämä vastaa pitkälti muiden globaalin pohjoisen kehitys yhteistyöntekijöiden kokemuksia. Silke Roth on esittänyt, että Apumaan jättäminen saattaa olla jopa vaikeampaa kuin sinne pääseminen. Oma kokemuspiiri ja maailmankuva olivat Apumaassa laajenneet, ja entiseen työhön ja arkeen asettautuminen tuntui elämän kutistumiselta.⁹⁶⁵ Paluu saattoi aiheuttaa ulkopuolisuuden tunnetta, eritasoista ahdistusta, kontrollin menettämisen ja luopumisen tunnetta sekä surua – pahimmillaan masennusta.⁹⁶⁶

Kotimaassa kohdattuja sopeutumiso ongelmia kutsutaan kään teiseksi kulttuurisokiksi tai paluusokiksi. Ilmiö ei koske pelkästään kehitys yhteistyöntekijöitä, vaan se on tunnettu kaikkien ekspatriaattien parissa. Ulkomailla asuminen, toisen maan tapojen omaksuminen ja arkeen sopeutuminen saivat kotimaan tuntumaan vieraalta. Kun lähtiessä oli sopeuduttava kohdemaahan, vastaava sopeutuminen oli käytävä läpi myös kotiin tultaessa.⁹⁶⁷ Muutama muistelija kertookin paluun olleen vaikea nimenomaan siksi, että he olivat tottuneet niin hyvin elämään kohdemaassa.⁹⁶⁸ Kokemus omasta kulttuurisesta vajavaisuudesta kotimaassa saattoi olla raju ja raskas.⁹⁶⁹ Sen vaikutusta vahvisti se, ettei tällaisia tuntemuksia osattu aina ennakoida.⁹⁷⁰ Vaikeudet toimia Suomessa tulivat vastaan hyvin arkisissa tilanteissa:

Se oli kans toukokuuta varmaan, kun mä palasin ja tääl oli just kaikki ihan kuollutta ja tyhjää, ihmisiä ei missään ja mä – ei ollu

viel niiku kevät alkanu silloin – niin mä... Mul oli ihan hirvee kulttuurisokki. Ihan hirvee. Sit mä sain asunnon tosta [– –]. Se oli ihan kauheeta. Just se, et ei ollu ketään ihmisii missään ja sit hirveen isoi taloja ja sitten oli niin mustaa kaikki. Et mä olin, kun mä olin oppinu sen, et kaikkien ihmisten kans jutellaan – vastaantulijoit-ten kanssa – niin mä juttelin... Lopuks yks ihminen tuli sit jossain vastaan, niin heti mä kävin juttelemaan. Se oli ihan hirvee. Sitten... sitten viel niinkun... Niin kun mä olin siel [vuokra-asunnossa], niin mä muistan mä panin oven lukkoon, niin hirvee isot lukot ovesa ja sit kukaan ei tiedä, et mä oon siellä. Jotenkin semmoinen eristäytyminen vielä. Ja sitten kaikki oli niin hienoo, kaikki niinku – tuli vettä raanasta, jota pysty juomaan ja kaupas hirvee määrä kaikkee tavaraa, [– –] oli isot talot eikä ketään missään.

[– –]

Enkä mä ollu varautunu. Ehkä se, et mä en ollu ees varautunu siihen, et mä jotenkin ajattelin, et Suomi on mun kotimaa, mä pääsen kotiin. Niin sit se ei ollukkaan.⁹⁷¹

Käsitykset kulttuurierojen ja kohdemaahan sopeutumisen vaikutuksista paluuseen ovat osin ristiriitaisia. On esitetty, että mitä enemmän eroja lähtö- ja kohdemaan kulttuurien välillä on ja mitä paremmin toiseen kulttuuriin sopeutuu, sitä rankempia myös paluu ja uudelleensopeutuminen saattavat olla. Tällöin kehitysyhteistyöntekijöiden voisi olettaa olevan monia muita ekspatriaattiryhmiä alttiimpia paluusokille. He työskentelevät maissa, jotka eroavat paljon globaalista pohjoisesta. Ainakin osalla heistä on myös mahdollisuus solmia kiinteitä suhteita paikallisiin. Toiseen kulttuuriin sopeutumisen on kuitenkin myös todettu edistävän kotimaahan sopeutumista.⁹⁷² Se saattaa olla merkki psykososiaalisesta joustavuudesta, joka tekee liikkumisen eri kulttuurien välillä – niihin sopeutumisen ja niistä irtautumisen – helpommaksi.⁹⁷³

Suomalaisten muistoissa painottuu paluukokemuksen yksilöllisyys. Kokemukseen vaikutti moni seikka: paluuta koskevat odotukset, kotimaassa saatu tuki ja arvostus ja myös kenttäkokemus ja sen vaikutus omiin arvoihin. Kaikki ne muodostuivat eri ihmisillä erilaisiksi, ja niihin reagoitiin eri lailla omien yksilöllisten ominaisuuksien perusteella.⁹⁷⁴

Lisäksi sopeutuminen kotimaahan tarkoitti eri ihmisille hyvin erilaisia asioita. Toisille siinä korostuivat psykologiset ja sosiaaliset aspektit, kuten arvomaailmoiden kohtaaminen ja yhteyden kokeminen muihin suomalaisiin. Toisille sopeutuminen oli ensisijaisesti elämän ulkoisten edellytysten täyttymistä – työpaikkaa, asuntoa ja sosiaalisten piirien muodostusta. Alun vaikeuksien merkitys muistoissa saattoi myös laimentua ajan myötä, jos elämä Suomessa kuitenkin lopulta järjestyi. Moni kertoo paluun sujuneen hyvin, vaikka siihen liittyi myös negatiivisia tai ristiriitaisia tunteita.⁹⁷⁵

Hyvin se sujui. Minulla. En minä tuntenu mitenkään jääneeni muuta kun... muuta kun noin mentaalisesti keltasta ulos, kun monet tuntu vaikuttavan... tai sanovan sitä, että niin se oli kulttuurisokki. No, saatto se nyt ollakin kulttuurisokki, joo, mutta tota, ehkä se nyt ei kuitenkaan ollu. Joka vuosihan me käytiin Suomessa sitten sieltä niin ns. vuosilomalla ja tiedettiin, minkälaista täällä on, mutta... mutta tuota, opittiin, niinkuin sanoin ihan ensimmäiseks, opittu on ihan hirveesti ja tää vertailu Suomen ja niiden kehitysmaiden välillä, niin se on tullu selvemmäksi kuin se ennen oli. [– –] Ai hitto, mitä enemmän tietää, sitä vähemmän varma on monista asioista. Näin se vain... näin se vain menee. Joo. Ei ollu mitään vaikeuksia kyllä sijoittua sitten suomalaiseen yhteiskuntaan.⁹⁷⁶

Kulttuurisokin käsitettä on kritisoitu siitä, että se korostaa paluuta kriisiin eikä välttämättä tavoita vähemmän intensiivisiä tai positiivisia kokemuksia. Suomalaisten lähetystyöntekijöiden paluuta tutkineen Markku Salakan mukaan paluusokki on kriisin lisäksi myös oppimiskokemus. Siihen liittyy myönteisiä asioita, kuten monikulttuurisen identiteetin muovautuminen sisäisen murroksen kautta. Kotiinpaluuta voidaan lähestyä myös erilaisia tunneskaaloja sisältävänä siirtymäkokemuksena, jossa tutun toimintaympäristön häviäminen ja omaksuttujen sosiaalisten normien toimimattomuus pakottavat palaajan arvioimaan uudelleen omia arvojaan, uskomuksiaan, normejaan ja niihin perustuvaa käyttäytymistään.⁹⁷⁷

Yleisin muutos, jonka kehitysyhteistyöntekijät havaitsivat itsessään, oli maailmankuvan laajeneminen. Kenttätyön jälkeen asioita ei

tarkasteltu enää pelkästään Suomen näkökulmasta, vaan ne saivat vertailukohdan Apumaasta. Tämän kirjan aineistossa niin 1970-, 1980- kuin 1990-luvullakin kentälle ensi kertaa lähteneet henkilöt kuvaavat muutoista maailmankuvan avartumiseksi, ajatusmaailman laajenemiseksi tai kyvyksi asettaa asiat oikeisiin mittasuhteisiin ja laajempaan perspektiiviin. Maailmankuvan laajeneminen nähtiin myönteisenä henkilökohtaisena kasvuna; elämää rikastuttavana ja omaa ymmärrystä lisäävänä asiana.⁹⁷⁸ Samalla se aiheutti kulttuurisokkiinkin kuuluvaa ulkopuolisuuden tunnetta. Paluuta sekä helpoksi että vaikeaksi kuvaavat kertovat lopulta kohdanneensa hyvin samanlaisia käytännön haasteita ja sivullisuutta asettautuessaan kotimaahan.

Kun Suomea tarkasteltiin Apumaan linssin läpi, selkein kontrasti niin ensimmäisen kuin toisen kehitysyhteistyösukupolven jäsenille löytyi elintasosta. Kehitysyhteistyön yhtenä päämääränä on köyhyyden vähentäminen. Osa kehitysyhteistyöntekijöistä työskenteli ruohonjuuritasolla puutteessa elävien tai marginaalissa olevien ihmisryhmien kanssa, ja heidän oma arkensa saattoi olla vaatimatonta. Keskiluokkaisesti Apumaassa eläneet kehitysyhteistyöntekijät eivät myöskään olleet eristyksissä ympäröivästä yhteiskunnasta. Kohdemaissa he joutuivat kohtaamaan sellaista köyhyyttä, johon 1970–1980-lukujen Suomessa ei enää törmännyt. Suomessa ympäröivän yhteiskunnan vauraus ja hyvinvointi ja toisaalta myös suomalaisten tyytymättömyys kaiken keskellä asettuivat voimakkaaseen kontrastiin Apumaassa nähdyn ja koetun kanssa. Tämä aiheutti voimakastakin psykologista ristiriitaa.⁹⁷⁹ Monelle Suomi näyttäytyi rikkaana ja hyvinvoivana – jopa liiallisuuteen ja naurettavuuteen asti.

Suurin ongelma Suomessa silloin kun me tultiin, oli sukunimiläki. Siis kyllä me ihmeteltiin silmät pyöreinä täällä, et lehdet... lehdet ja radio ja televisio oli täynnä kiistaa sukunimilaista, kun me tullaan ympäristöstä, missä hädin tuskin saadaan... saadaan ruokaa pöytään. [- -] et se meitä jotenkin ihmetytti, et minkälaista elämää täällä oikein on ja sitten tää... Tietysti tää yltäkylläisyys ja se, että... et jos joku ei toimi nyt kauheesti, niin siitä tulee hirveä haloo, kun kuitenkin se sitten loppujen lopuks toimii. [- -] Täälähän henkilöt nostaa kauheen metakan, jos metro on kymmenen

[10] minuuttia myöhässä tai viistoist [15] minuuttia myöhässä. [– –] Kehityskaupungin ympäristö on niin tuiki toisenlainen, kuin... kuin sitten tää eläminen suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa, joka on kuitenkin turvattu, jossa on suojaverkot ja kenenkään ei... kukaan ei kuole nälkään. [– –] Hirveen etuoikeutettujahan me ollaan täällä Pohjoismaissa, tai Euroopassa yleensä, et [– –] nöyryyttähän se tietysti tuo.⁹⁸⁰

Elintasoeron aiheuttamia tunteita mahdollisesti kipeämpi ja pitkäkestoisempi ulkopuolisuuden tunne syntyi kokemuksesta omien läheisten ja tuttavien kanssa. Oma sisäinen muutos ja suomalaisen yhteiskunnan tarkastelu uusin, kriittisin silmin teki suomalaisten arkisiin ongelmiin samaistumisen vaikeaksi. Ne tuntuivat 1970–1990-luvuilla kentälle läheteistä pieniltä ja jopa ärsyttäviltä verrattuna ongelmiin Apumaassa. Kehityskauden jälkeen suomalaisten käytöksessä hankalinta useimmille oli yleinen tyytymättömyys ja valittaminen. Valitus lyhyistä sähkökatkoista tuntui absurdilta, jos oli itse tottunut hakemaan ruuan sadan kilometrin päästä kotoa.⁹⁸¹ Samoin palkasta valittaminen tuntui järjenvastaiselta, jos oli pystyttänyt orpokotia, joka vastasi puitteiltaan suomalaista liiteriä.⁹⁸²

Se mikä on ehkä, mitä mä siedän huonosti, on semmonen pienistä arkiasioista valittaminen. Että, kun on ollu hyvin haasteellisissa olosuhteissa, että mietimme, onko tie miinoitettu vai ei. [– –] Eihän tämmöset pienet arkiset jutut, sataako vai paistaako, ihan samalle. [– –] ja sitten se, että äärimmäinen köyhyys on semmonen, jota ihmiset eivät ymmärrä, mitä se oikeesti tarkoittaa. Et meiltä on unohtunut se, vaikka meidän ehkä isovanhempamme ovat sen nähneet, niin niin se ei oo meidän sukupolven tai nuorempien sukupolvien kokemusvarastossa ollenkaan. Ja sitten se, että meillä on ihmisiä, jotka uskovat siihen, että kaikki riippuu sinusta itsestäsi. Niin sitähan en allekirjoita. En missään nimessä. Että olen nähnyt hankalia poliittisia, etnisiä asioita. Olen nähnyt ihmisiä pakolaisleireillä, olen nähnyt ihmisiä kuolemassa. Ja olen nähnyt nälkiintyneitä lapsia. Niin niin, niinkun käsittämätön on semmoinen

maailmankuva, jossa kuvitellaan, että kaikki riippuu yhdestä ihmisestä ja hänen kyvyistään.⁹⁸³

Se on niinku arvomaailmaltaan niin... niin toisenlainen kuin se, mihin sä siellä kehitysmaissa niinku pakostakin totut, näetsä. Jonkunnäköseen vähällä toimeen tulemiseen ja tyytyväisyyteen ja läheisyyteen ja välittämiseen ja... Täällä tulee kylmyys, yksinäisyys, turhanpäiväisyys, yli varojensa eläminen.⁹⁸⁴

Salakan mukaan edellä kuvatussa ristiriidassa on kyse arvokonfliktista, jossa palaajat kohtaavat sekä omat muuttuneet arvonsa että muiden suomalaisten arvomaailman. Salakka on havainnoinut myös suomalaisten lähettien kohdalla, että arvoristiriidassa vastakkain asettuvat kärjistetysti kohdemaahan liitetyn yhteisökuulttuurin positiiviset ilmiöt sekä Suomen yksilö-, materialismi-, kilpailu- ja suorituskeskeisyys.⁹⁸⁵ Laajemmasta perspektiivistä ja sen synnyttämästä suomalaisen yhteiskunnan kritiikistä aiheutuva ulkopuolisuuden tunne oli kirjan ensimmäisen ja toisen kehitysyhteistyöntekijäsukupolven keskuudessa yleistä – joskaan ei kaikilla yhtä voimakasta. Muutosta pidettiin pysyvänä: osa koki ulkopuolisuuden tunnetta vielä vuosikymmeniä paluunsa jälkeen.⁹⁸⁶

Jos kehitysyhteistyöntekijällä oli vaikeuksia samaistua suomalaisten kokemukseen, voidaan sama todeta myös toisin päin. Kotiin asettautumista vaikeutti henkisesti se, että lähtijän usein odotettiin palaavan takaisin samanlaisena ja asettautuvan sujuvasti entiseen elämäänsä.⁹⁸⁷ Kehitysyhteistyöntekijä taas koki muuttuneensa, ja hänellä saattoi olla voimakaskin tarve purkaa itselleen merkityksellistä elämänvaihetta läheisilleen. Kirjan aineistossa osa 1980- ja 1990-luvulla kentälle lähteneistä kokee, ettei tälle ollut tilaa. Kokemuksia oli hankala sanoittaa ymmärrettävästi, kun kokemusmaailma oli erilainen. Niille ei myöskään ollut aina kuulijoita. Omia läheisiä ei kannattanut ”väsyttää” puhumalla aiheesta liikaa. Se ei yksinkertaisesti ollut suomalaisista kiinnostavaa – ainakaan siinä määrin kuin joillakin palaajilla oli tarve siitä puhua.⁹⁸⁸

Normaali-ihmiset ei oo kiinnostuneita yhtään. [– –] Me kyllä opittiin se, että me käytännössä päätettiin, että me ei puhuta. Jos joku

kysyi, niin me voidaan vastata jostain, mutta... Ei, ei, ei, ei. Kuukaan ei oo kiinnostunu näistä asioista. [naurua] Joka tuntuu vähän oudolta, mutta ei. Ainakin silloin ja meidänkin tuttavista, jotka on kyllä kaikki käytännössä akateemista porukkaa [– –] tai kuitenkin kouluja käyneitä, niin ei. Kyllä monet kattoo, että [– –] se on ajan hukkaamista [– –] ja minusta taas se on aivan päinvastoin.⁹⁸⁹

Mut sanotaan niin, että ihmisten kiinnostus siihen, et millasta se elämä siellä oli, se on tavallaan... se on niin kaukana siitä heidän arjestaan, että aika harvat osas niinku kysyä mitään. Eli tavallaan itsellä ois ollu ehkä enemmänkin halua kertoa siitä, mut... mut tota siin oli sellanen kuilu, kokemuskuilu, et on vaikee niinku kertoa et millasta se elämä siellä on, et jos sitä itse ei oo kokenu, on vaikee keskustella edes siitä.⁹⁹⁰

Osa myös kokee, että Suomessa haluttiin kuulla sellaista tietoa, joka sopi oman, jo olemassa olevan kehitysmaakuvan vahvistamiseen. Päivi Ahonen kertoo kohdanneensa kritiikkiä, kun hän on jakanut vaikeita kokemuksiaan Vietnamin.⁹⁹¹ Toinen kehitys yhteistyöntekijä muistelee, että 1980-luvun nousukaudella suomalaiset halusivat kuulla nimenomaan huonoja uutisia: miten ihmiset olivat huonompia ja köyhempiä ja miten mikään ei toiminut kehitysmaissa.⁹⁹² Tällöin kertomukset toimivat kuulijoille mahdollisesti enemmän keinona oman kansallisen itsetunnon nostattamiseen ja Suomen kehittyneisyyden peilaamiseen kuin kehitysmaista oppimiseen ja oman näkökulman avartamiseen. Kehitysmaat toimivat vertailukohteena, jonka rinnalla Suomen oli helppo näyttää hyvältä. Yksiulotteinen kuva ei kuitenkaan välttämättä vastannut sitä kokemusta, joka kehitys yhteistyöntekijällä itsellään oli. Kertojan oli vaikea tasapainotella kehitysmaakokemukseen kuuluvien positiivisten ja negatiivisten piirteiden välillä ja luoda omasta mielestään realistinen kertomus kokemastaan.

Musta ihmisten uteliaisuus rajoittuu aina siihen, ja ne jaksaa kuunnella niin kauan, kun se, mitä mä kerron, vastaa niitä tietynlaisia

stereotyyppisiä odotuksia mitä heillä on siitä, mitä mä oon kokenut ja nähnyt. Ja sit jos mä alan vänkäämään vastaan jotenkin ja kertomaan jotain erilaista, niin yheksänkymmentä [90] prosenttia ihmisistä ei jaksa kuunnella enää yhtään pätkää. Eli ne haluaa vahvistuksen omille ennakkoluuloilleen ja oletuksilleen, mutta että, se että kuinka monella on sitten oikeasti kiinnostusta lähteä syventämään ja monipuolistamaan sitä... esimerkiksi omaa kehitysmaakuvaansa, niin tuota... aika harvalla. Ei ollu helppo lähteä kertomaan ihmisille siitä, mitä mä olin oikeasti kokenut. Mä voin kertoa kaikki nää kauheet mitä mulle on sattunu ja nehän nyt vain niinku lietsoo entisestään sitä niinku tietynlaista kammaa ja pelkoa. Hirveätä, kamalaa ja muuta.⁹⁹³

Myös Suomi oli ehtinyt muuttua kehitysmaissa vietettyjen vuosien aikana, mikä osaltaan vaikeutti sopeutumista.⁹⁹⁴ Erityisesti materiaalisen kulttuurin muutos muistettiin nopeaksi. Vaurastuminen ja talouskasvu heijastuivat suomalaisten arkeen erilaisina kulutushyödykkeinä, palveluina, teknologian kehityksenä ja automatisaationa. Vuoden 1968 kehitysjoukkolaiset saivat palatessaan huomata, kuinka ihmiset pukeutuivat eri lailla kuin ennen heidän lähtöään sukkahousujen ja peruukkien rantauduttua Suomen katukuvaan.⁹⁹⁵ 1970-luvulla lähteneet palasivat 1980-luvulla hyvin erilaiseen Suomeen, jossa lisääntynyt vauraus pisti silmään jo katukuvan autokannassa.⁹⁹⁶ Oma ilmiönsä on eri aikoina kaupassa koettu järkytys, kun valikoiman laajennukset ja uudet palvelukäytännöt saivat palaaajat tuntemaan kyvyttömyyttä ja turhautumista arkisissa askareissa.⁹⁹⁷ Kohdemaassa tärkein sopeutumiseen vaikuttava tekijä oli se, miten konkreettiset, jokapäiväisen elämän haasteet ja ongelmat pystyttiin ratkomaan.⁹⁹⁸ Samanlaiset asiat aiheuttivat harmia myös Suomessa.

Mutta kyllä se oli sokki. Ei nyt ehkä niin kova sokki kun sinne mennessä, mutta kun sieltä tuli tänne, niin täällähän oli muuttunu kaikki niin, ettei osannu toimia kaupassa oikealla tavalla. Muun muassa se, et mitä sä teet joidenkin tyhjen pullojen kanssa. Tai jotain muita tämmösiä aivan naurettavia yksityiskohtia, kun meni

kauppaan... niin ei tienny mistä... miten tässä toimitaan. Oli tullu tämmöstä itsepalvelua kauheesti. Missä... pitääks tää punnita jos-sain ja muuta tämmöstä, et... Ja sitten se hämmästys, kun... kun menee ostamaan purkin maitoa. Keniassa, jos maitoa oli, niin sitä oli yks [1] tota pussi tai purkki tai pullo. Mut kun täällä menee ostamaan niin sitähan on joka ihmeen... puolen rasvaprosentin väleihin on aina erilaista maitoa, erilaista maitoa. Et jo tämä oli sokki, et mitä ihmettä. [- -] mut sehän ei kestäny kovin kauan sitten, kun siihen äkkiä taas perehty. Sen takia täällä sentään järjestelmä toimi ihan... ihan niinkun odotat. Kun sen oppii, niin se toimii... tietää, et miten se toimii. Mut Keniassa, kun ei järjestelmä toiminu ja... ja sitten piti tietää, miten ne fiksataan ja miten sitten toimitaan, jos järjestelmä ei toimi.⁹⁹⁹

Erityisesti toisesta kehitysyhteistyösukupolvesta löytyy muistelijoina, jotka kokivat myös Suomen ilmapiirin ja suomalaisten asenteiden muuttuneen. Suomalaisten suhtautumista muualta tulleisiin ihmisiin kuvataan ahdasmieliseksi ja jopa rasistiseksi ja vihamieliseksi.¹⁰⁰⁰ Antti Pelttari kertoo lähteneensä 1990-luvun alussa suvaitsevasta ja avarakatseisesta Suomesta ja palanneensa laman keskelle sulkeutuneeseen, henkistä takapakkia ottaneeseen maahan, jossa ihmiset olivat jääneet työttömiksi ja menettäneet rahansa ja jossa positiivinen maailmankatsomus ja uteliaisuus muuta maailmaa kohtaan oli himmentynyt:

Et se oma taloudellinen epävarmuus, se oma ahdinko, mitä oli koettu, niin se oli vieny... se oli vähän niinku katkassu siivet ihmisiltä. Ennen... ne oli vähän tämmöset tyngät, niillä ei nyt enää sitten lennettykään niin paljon kun lennettiin silloin yheskytluvun [1990-luvun] alussa.¹⁰⁰¹

Oli kyse sitten todellisesta muutoksesta tai uudesta tavasta tarkastella ja havainnoida Suomea, asenteiden koventuminen liitetään etenkin 1990-luvun ja 2000-luvun Suomeen.¹⁰⁰² Yhdeksi selitykseksi esitetään 1990-luvun lamaa, jolla oli kauaskantoiset seuraukset suomalaisten hyvinvointiin. Kun sekä talouskasvu että sen jakautumista ohjaileva yhteis-

kuntapolitiikka olivat parantaneet kaikkien elintasoja 1980-luvulle saakka, lama leikkasi kehityksen poikki. Tuloerot kasvoivat. Pertti Haapalan ja Jarmo Peltolan mukaan myös yhteiskuntapolitiikan ydin muuttui: kasvavien – joskin kansainvälisesti edelleen pienien – tuloerojen kaventaminen ei ollut enää keskeinen tavoite. Kansantalouden tehokkuus ajoi sen edelle.¹⁰⁰³ Toisaalta haastatteluihin heijastuu selvästi myös haastatteluhetkellä ajankohtainen vuoden 2015 pakolaiskriisi. Vaikka kokemusta ei voi yleistää kaikkiin kehitysyhteistyöntekijöihin, osalle oli omasta kokemuspöytäkirjasta käsin vaikea ymmärtää maahanmuuttajia kohtaan tunnettua vihamielisyyttä ja puheita siitä, että korkean elintason Suomessa ei ole varaa auttaa muita maita tai muualta tulleita.¹⁰⁰⁴ Tämä on osaltaan voinut kärjistää näkemyksiä myös Suomessa vallalla olevista asenteista ja niiden ristiriidasta oman ajatusmaailman kanssa.

Paluu työelämään

Siitä on paljon kirjoiteltukin, että... et ei ura kehity, jos sä oot vuoden pois silmistä, että yleensä sitten lähdetään taas puhtaalta pöydältä liikkeelle. [–] Sekin on taas, et mitä... mitä haluaa niinkun ammatiltaan ja urakehitykseltään, että onko tyytyväinen siihen, [–] mitä saa aikaseks tuolla, vai haluaako jotain muuta.¹⁰⁰⁵

Paluu Suomeen oli helpompaa, jos kotimaassa odotti valmiita, tuttuja asioita, joihin palata: työ, koti tai tauolle jääneet opinnot.¹⁰⁰⁶ Monelle erityisesti työelämään siirtyminen oli vaikeaa. Eri vuosikymmeninä lähteneet ja palanneet kehitysyhteistyöntekijät kokivat varsin yleisesti, että kehitysyhteistyökokemusta ei arvostettu Suomessa. Sitä pidettiin parhaimmillaan hukkaan heitettyinä vuosina ja pahimmillaan rasitteena. Niille, jotka eivät työllistyneet kehitysyhteistyöhön liittyviin tehtäviin järjestöihin, ulkoministeriöön, konsulttiyrityksiin tai yliopistoihin, kenttävuodet olivat pois urakehityksestä tai merkitsivät suoranaista ammatillisen statuksen laskua. Tämä aiheutti pettymystä ja turhautumista ja lisäsi paluun vaikeutta.¹⁰⁰⁷ Osalle Suomeen jääneistä ainoa vaihtoehto saattoi olla uran vaihto ja kouluttautuminen:

Se oli kyllä sitten aikamoinen sokki, koska oli tavallaan merkityksellistä ja omasta mielestään tärkeätä ja onnistunuttakin työtä siellä, ja sitten kun – Suomessahan oli silloin lama pahimmillaan – niin tuota, duunia ei saanu millään tavalla, että oli niin pitkään poissa kuitenkin tavallaan siltä omalta työmarkkinoilta, et sitten ainoa vaihtoehto mikä oli, et alkaa käymään kouluja. [– –] Että totakai voi sanoo, et se nyt oli investointia tulevaisuuteen mitä siinä tuli tehtyä, mut siis... osittain se lähtee siitä realiteetista, että muuta vaihtoehtoa ei ollu. Että mä en saanu töitä.¹⁰⁰⁸

Tietojen ja taitojen vieminen Suomesta kehitysmaihin oli itsestäänselvyys, mutta työnantajia oli paljon hankalampaa vakuuttaa siitä, että myös kehitysmaista voidaan tuoda osaamista Suomeen. Työllistymisvaikeudet eivät koskeneetkaan pelkästään lamaa. Muiden globaalista pohjoisesta tulevien kehitys yhteistyön- ja lähetystyöntekijöiden kokemus on samanlainen.¹⁰⁰⁹ Työ on tärkeä osa identiteettiä ja oman arvontunnetta. Tässä suhteessa Suomen työelämä oli rajussa kontrastissa sen roolin kanssa, joka kehitys yhteistyöntekijällä usein oli kentällä ollut. Kuten Salakka on kuvannut suomalaisten lähetien kohdalla, paluu oli siirtymistä ammatillisesta ammattitaidottomaksi, näkyvästä näkymättömäksi ja tärkeästä päätöksentekijästä keskiverroksi rivikansalaiseksi.¹⁰¹⁰ Apumaassa asiantuntija oli erityisasemassa: hän oli joku, jonka ammattiosaamisesta oli puutetta ja jonka näkemyksiä kuunneltiin. Suomessa hän joutui kilpailemaan paikoista tilanteessa, jossa kehitysmaissa hankittua kansainvälisyyttä pidettiin kaikkena muuna paitsi etuna.¹⁰¹¹ Kotiin palaaminen oli omasta kehitys yhteistyöntekijän identiteetistä ja erityisasemasta luopumista, mikä myös osaltaan teki paluusta raskaan.

Työelämässä kohdattu arvostuksen puute oli myös vahvassa ristiriidassa kehitys yhteistyöntekijöiden oman ammatillisen minäkuvan kanssa. Heille kehitys yhteistyö oli ammatillisen kompetenssin kasvua. Parantuneen kielitaidon lisäksi he kertovat oppineensa kentällä paljon yleishyödyllisiä taitoja, joita voi hyödyntää laajasti eri alojen johtamis- ja projektityössä. Kehitys yhteistyö opetti kansainvälisyyttä, sosiaalisia taitoja, uusien asioiden omaksumista ja sopeutumista erilaisiin olosuhteisiin. Se antoi myös rohkeutta astua oman asiantuntijapestin ulkopuolelle

ja ottaa vastuuta asioista laaja-alaisesti.¹⁰¹² Konsulttina itsensä työllistävä mies kertoo, että kehitysyhteistyökokemus antoi hänelle rohkeutta ja itsevarmuutta ryhtyä yrittäjäksi. Miehen mukaan globaalin etelän kehityshankkeista opittua voi hyödyntää suoraan Suomen kehittämishankkeisiin:

– – mä jatkuvasti oon soveltanu tätä ulkoministeriön logical framework -ajattelua myös suomalaisiin kehittämishankkeisiin, ja oon nähny miten huonosti hankesuunnitelmia Suomessa tehdään, et ei oo semmosta ajattelutapaa, mikä on kehitysyhteistyössä kehittyny. Et... et miten niinku asiat johtaa toisiinsa ja siihen niinku lopputulokseen, mitä hankkeella voi saada aikaan. Must siin on... sieltä on paljon tuotavaa tähän meidän Suomessa tapahtuvaan kehittämiseen.¹⁰¹³

Aina paluu entiseen työhönkään ei ollut helppo. Vaikka työpaikka oli odottamassa, työyhteisö ja -organisaatio olivat harvoin pysyneet muuttumattomina. Oman paikan löytäminen uudelleen saattoi tuntua jopa ”erämaataipaleelta”.¹⁰¹⁴ Ammattitaidon laskeminen oli myös mahdollista aloilla, joilla esimerkiksi teknologinen kehitys oli nopeaa. Rothin mukaan osa kehitysyhteistyöntekijöistä pyrki säilyttämään asemansa sekä kotimaan että Apumaan työmarkkinoilla vuorottelemalla kehitysyhteistyön ja kotimaahan sijoittuvan työn välillä.¹⁰¹⁵ Myös suomalaisilla oli samanlaisia näkemyksiä:

Vei aikansa, ennen kuin siihen [työhön] pääsi sisälle. Oli tapahtunut paljon muutosta, ammatillista muutosta, ihan sisällöllistä muutosta ja ennen kuin sen sitten pystyi omaksumaan ja toimimaan, niin kyl se... kyl se vei jonkun aikaa. Et minusta on todella hyvä politiikka se, että ne... ne ulkonaolojaksot ei oo kauheen pitkiä, et välillä tullaan kotimaahan ja otetaan kiinni niinkuin ammatillisesti ja sitten... sitten ehkä lähdetään uudestaan, jos on... jos on intoa ja jos on tilaisuus.¹⁰¹⁶

Paluu Apumaahan

Jos jatkaminen entisellä uralla tai uudelleen kouluttautuminen ei ollut mahdollista, kolmas vaihtoehto oli lähteä takaisin kentälle. Kokeneille kehitysyhteistyöntekijöille Apumaahan takaisin pääseminen saattoi olla helppoa, sillä konsulttiyritykset palkkasivat heitä mielellään.¹⁰¹⁷ Kehitysyhteistyöuraan kuului, että uraa oli vaikea suunnitella ennalta sen päätkäyöluonteen vuoksi. Moni konkari kuitenkin kertoo, että heillä oli yleensä paikka valmiiksi katsottuna tai se löytyi melko nopeasti entisen pestin jälkeen.¹⁰¹⁸ Töitä ei tarvinnut välttämättä edes itse etsiä:

Oli tilanne silloin kun me muutettiin Sambiasta ja oltiin tosiaan pienten lasten kanssa siellä, niin sitten pakattiin sieltä muuttolaatikko, tällöinen puinen laatikko, mikä tuli sitten rahtina perässä ja mä muistan mä olin purkamassa sitä tossa katoksessa, kun esimies [konsulttifirmasta] soitti, että tota nyt kävi niin, että hänen piti lähteä [toiseen kohdemaahan] komennukselle, mutta yhteistyökumppanit ei hyväksy häntä henkilönä, et... et tota voinko mä lähteä? Sanoin, että no ehdin jo purkaa kannen auki tästä muuttolaatikosta. [nauraa] Niinhän siin kävi, et sitten me lähdettiin sinne, eli käytännössä oli tommosta niinkun jatkuvaa muuttamista ja... ja sopeutumista.¹⁰¹⁹

Kehitysyhteistyössä on monia uralle vetäviä ja työntäviä tekijöitä. Vetävät tekijät liittyvät kentälle houkutteleviin motiiveihin: auttamiseen, matkustamiseen, oppimiseen, asemaan, taloudellisiin etuihin ja elämäntapaan. Apumaahan työntävät kaikki ne asiat, jotka vaikeuttavat asettautumista Suomeen. Perään soittelevat työnantajat olivat jyrkässä kontrastissa Suomessa hankalaksi koetun työmarkkina-aseman kanssa. Yksi kentälle työntävä tekijä tutkimukseen haastateltujen keskuudessa todennäköisesti olikin työstä saatava merkityksen ja arvostuksen tunne. Kehitysyhteistyössä oli mahdollista toimia tarpeellisena ammattilaisena ja saada kokemuksia siitä, että omalle osaamiselle on tilausta. Ammatti-identiteettiä ja ulkomaan kokemuksen merkitystä ei tarvinnut neuvotella kotimaassa uudelleen, koska palaaminen kehitysyhteistyöntekijän

rooliin oli mahdollista. Vaikka moni tavoitteli kehitys yhteistyöuraa tai jäi mielellään sille ensimmäisen pestinsä jälkeen, Silke Roth on myös tuonut esille, että kehitys yhteistyössä jatkaminen ei aina ollut vapaaehtoinen valinta. Hänen haastateltavistaan osa olisi toivonut voivansa jäädä kotimaahan, mutta ei kyennyt enää työllistymään Apumaan ulkopuolelle.¹⁰²⁰ Suomeen jääminen kukaan ei välttämättä ollut pelkästään omista toiveista lähtevä ratkaisu, vaan siihen saattoivat vaikuttaa muiden perheenjäsenten toiveet.

Osalle kehitys yhteistyöntekijöistä lähdössä ei ollut välttämättä kyse ensisijaisesti työsaannista vaan vaikeudesta sopeutua henkisesti Suomeen kenttäkokemuksen jälkeen. Elämä ja työ Suomessa ei tuntunut enää mielekkäältä ja merkitykselliseltä. Heitä voisi kuvata Stirratin nomadeiksi.¹⁰²¹ Hannele Kankuri kertoo, että hänellä oli ensimmäiseltä keikalta palattuaan asunto valmiina ja vahvat suunnitelmat jäädä. Yhdeksän kuukauden päästä hän oli kuitenkin jo takaisin kentällä.

Etä... et kyl siinä varmaan sit oli vähän simmosta niinku ihmetystä ja tuota sitten kulttuurisokki, se on aina ehkä niinkun pahentunut, et mitä enemmän reissaa, niin sen... aina pahemmaksi se menee se paluu. [nauraa] [- -] Ja no nythän mä oon jo sillä tavalla, että mä en enää niinku ajattelekaan asettua Suomeen, että se on nyt... Ne ajat ovat niinkun menneet.¹⁰²²

Näkemyks suomalaisen yhteiskunnan yksilökeskeisyydestä, negatiivisuudesta ja kovista, materiaalisista arvoista on saanut Kankurin hylkäämään ajatuksen siitä, että hän asuisi pysyvästi Suomessa.¹⁰²³ Paluu Suomeen saattoi kuitenkin tulla monelle pakolliseksi viimeistään eläkkeelle jäätessä. Tällöin osa pehmitti laskua säilyttämällä suhteita ja kontakteja Apumaahan. Marja-Leena Salin kertoo, että hän pehmeni Suomeen paluuta tekemällä konsulttina muutaman viikon pituisia hanke-evaluointimatkoja Apumaahan.¹⁰²⁴ Silke Roth kuvaa lyhytaikaisten konsulttisopimusten hyödyntämistä eräänlaiseksi välitilaksi, jossa kehitys yhteistyöntekijällä on mahdollisuus liikkua eri roolien sekä kotimaan ja globaalin etelän välillä säilyttäen kontaktit ja pääsyn Apumaahan. Hänen mukaansa lyhytaikaisilla konsulttisopimuksilla on iso

merkitys Apumaaan työelämärakenteessa yhteyksien luomisessa ja säilyttämisessä.¹⁰²⁵

Ugandassa uransa tehnyt Riitta Kujala kertoo, että eläkkeelle jäätyään hänen ratkaisunaan yhteyden säilyttämiseksi on ollut vierailta säännöllisesti entisellä työkentällään läheistensä luona ja vastaanottaa vastavuoroisesti heitä vieraisille Suomeen. Kun työssä olevia kehitysyhteistyöntekijöitä ja lähettejä vierailut Suomessa auttoivat jaksamaan uralla, häntä yhteys kentälle auttaa jaksamaan Suomessa:

Jos ei mulla olis sitä henkireikää, et mä pääsen aina sinne oikeitten ihmisten keskelle, jossa ei niin välttämättä oo sähköö koko aikaa, eikä vettä tuu aina, mutta se... se elämä on niinku oikeempaa elämää ku täällä.¹⁰²⁶

Sekä Kujalalle että Salinille ”oikeampi” elämä on sitä, että kaikkea ei ole liian yltäkyläisesti ympärillä. Kehitysyhteistyön 1970- ja 1980-luvuilla aloittaneet ovat tehneet uransa aikana, jolloin Suomen taloudellinen kehitys oli todella nopeaa. Pitkien poissaolojen aikana Suomi todella muuttui. Eläkkeelle jääneille elämässä globaalien etelän maaseudulla saattaa olla enemmän yhtymäkohtia omaan lapsuuteen ja nuoruuteen kuin tämän päivän Suomessa. Apumaa saattaa tarjota jonkinlaisen nostalgisen paluun oman lapsuuden maisemiin, joissa elämä oli yksinkertaisempaa ja myös ilonaiheet pienempiä:

Mä... mä muistan omasta [– –] lapsuudesta, ja mä oon ylpee siitä muistosta, kun mä olin Vaasan keskuskansakoulussa sen neljä ensimmäistä vuotta ja sitten kun meil oli ympäristöopin tunti [– –] ja sinne sai viedä esimerkiksi banaanin ja omenan, kun niillä piirrettiin se. Ja sitten kun se lupa oli, sen piirroksen jälkeen sä sait syödä ne. Niin mä muistan vielä, minkälaista se oli se omena ja banaani – se oli mun elämäni ensimmäinen banaani. [– –] Niin nyt kun ei... ei... ei... ei lapsilla ei oo ollu pitkään aikaan mitään, mistä ne voi saada tämmösiä muistoja, että kun mä sain sen, niin se oli hieno juttu. Mutta tuolla on sitä edelleen. Ja se riemu ja ilo kun sä sitten jotain saat. Jos sulla on niinkun kymmenen päivää peräkkäin, sä

syöt vaan maissia ja dodoo, elikkä tämmöstä heinistä tehtyä salaattia, ja sitten kun yhentenätoista päivänä tulee kananpala, niin se on juhla-ateria. Se on myöskin mulle. Kuviot on menny niin itsestään-selvyyksiin ja siitä huolimatta me ei olla tyytyväisiä.¹⁰²⁷

Osa tutkimukseen osallistuneista kaipasi Apumaasta yksinkertaisempaa, vähemmän yksilö- ja kulutuskeskeistä elämää. Apumaan paradoksaalisuutta – ja toisaalta myös kehitysyhteistyöpesteien erilaisuutta – kuvaavasti se, että sinne saatettiin palata vastakkaisistakin syistä. Suomeen asettautuminen saattoi olla vaikeaa, koska se olisi tarkoittanut elintason laskua. Elintasoeroon liittyvää kipuilua 1970–1980-luvun Apumaassa havainnoinut kehitysyhteistyöntekijä kutsuu tilannetta kultaiseksi kaulapannaksi:

Se, että siellä elintaso, tällainen muodollinen, on ehdottomasti korkeampi kuin mitä kotimaassa olis ja nimenomaan näitä tämmösiä urakoitsijoita, siis ammatti-ihmisiä on paljon, jotka todella tota... Kun jossain maassa loppuu projekti, sitten käydään katsomassa jaaha, mistäs löytyis seuraava. Ja perhe joutuu muuttamaan, ja se ihminen joka on töissä, niin se on töissä, mut sitten kotirouvat turhautuu, tuskastuu [– –]. Ja lapset, tota, revitään International Schoolista yhdessä kaupungissa niin kesken lukuvuotta jonnekin ihan muualle [– –]. Sitten kun... jos tulee Suomeen, se ei tunnu kivaltta, kun tässä ei olekaan golfkerhon jäsenyyttä firman tarjoamana, eikä mitään muuta sellaista. Pyrkii taas pois. Ja sitten turhautuu, tuskastuu sinne.¹⁰²⁸

Tähän kirjaan osallistuneet eivät kertoneet vastaavista omakohtaisista syistä palata kentälle. Toisaalta Silke Roth on havainnut saman ilmiön omassa aineistossaan: hyvän palkan ja kotiapulaisten kaltaisten etuuk-sien menettäminen saattoi olla vaikeaa.¹⁰²⁹

Suomalainen maailmankansalainen

Markku Salakan mukaan lähetystyöntekijöiden paluukokemuksissa korostuu negatiivinen suhtautuminen Suomeen ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Kohdemaan piirteet ja arvot nähdään korostetusti positiivisina ja kotimaan vastaavasti negatiivisina.¹⁰³⁰ Tämän kirjan aineiston valossa suhdetta voisi kuvata ennemmin ambivalentiksi. Kehitysyhteistyöntekijät tarkastelevat monia suomalaisen yhteiskunnan ilmiöitä kriittisin silmin. Samalla he nostavat kritiikin rinnalla esiin positiivisia näkemyksiään Suomesta: kokemuksia siitä, kuinka hyvin suomalainen yhteiskunta toimii ja kuinka hyvin asiat Suomessa ovat. Moni niin 1970-, 1980- kuin 1990-luvulla kentälle lähteneistä kertoo, että kehitysyhteistyössä mukana oleminen ja kehitysmaiden ongelmien havainnointi kentällä lisäsi entisestään arvostusta Suomea kohtaan. Kokemus omasta suomalaisuudesta tai suomalaisesta identiteetistä pysyi samana tai vahvistui.¹⁰³¹

Se ei ole millään tavalla muuttanut mun suhtautumista suomalaisuuteen. Oikeestaan päinvastoin, niin... niin tota mä kuvittelen, että [- -] se on enemmän niinku vahvistanu sitä... sitä tuntua, että olen suomalainen, koska suomalaisilla – minun nähdäkseni – suomalaisilla on hyvä maine tuolla maailmalla ja [- -] ei oo koskaan niinkun tullu eteen sellasta niinkun asiaa, että... että olisin hävenny olla suomalainen.¹⁰³²

Sirkka Ahosen mukaan suomalaisten historiakuvaan ja kansalliseen identiteettiin kuuluu käsitys suomalaisista yhtenäisenä, sitkeänä, omin avuin pärjäävänä selviytyjäkansana sekä Suomesta kohtalonomaisesti muodostuneena kansallisvaltiona, joka on tasa-arvoinen, historiallisesti osa Eurooppaa ja jolla on kansainvälinen rooli rauhanrakentajana.¹⁰³³ Juhani Koposen ja Sakari Saaritsan mukaan siihen liittyy myös käsitys Suomesta kehityksen kiinniottajana.¹⁰³⁴ Kehitysyhteistyöntekijöiden yllpeydenaiheet eivät juuri poikkea tästä kansallisesta kaanonista. Kehitysmaissa eläminen ”konkretisoi, miten nopeasti Suomi on [- -] päässyt irti monesta kehitysmaiden ongelmista”, kuten sodista, köyhyydestä ja

koulutuksen puutteesta.¹⁰³⁵ Sekä ensimmäisen että toisen kehitys yhteistyösukupolven keskuudessa saavutuksiksi nostettiin itsenäisyyden säilyttäminen, modernin hyvinvointivaltion rakentaminen, terveydenhuolto, puhdas luonto, koulutus, turvallisuus, hiljaisuus ja tasa-arvoisuus. Arvostusta saivat myös suomalaiseseen kansanluonteeseen liitetyt ominaisuudet, kuten rehellisyys, maanläheisyys, rauhallisuus, maalaisjärki ja ”metsäläisyys”.¹⁰³⁶ Näihin piirteisiin samaistuttiin ja niiden koettiin myös ainakin jossain määrin erottavan suomalaiset muista Apumaan asukkaista – paikallisista ja ekspatriaateista. Kepan voluntaarina kentälle lähtenyt kertoo, että hänen suomalainen identiteettinsä vahvistui eurooppalaiseen nähden, kun hän ei ollut koko ajan ”toughottamassa” vaan toimi maalaisjärjen pohjalta.¹⁰³⁷ Riitta Kujala taas kertoo kaivanneensa Ugandassa suomalaista rehellisyyttä:

Et kyllä mä olin niinku, mitä mä oon nytkin lukenu tommosia muitten maitten kansalaisten määritelmiä suomalaisuudesta, niin siellä tulee usein se suoruus, ja rehellisyys. Ja mä koen, että ne on kyllä ihan semmosia perus... perusjuttuja, joita ois hyvä olla ihan kaikilla kansoilla, niin sitä kyllä tuli siellä... että niinkun suomalaisen sanaan useimmiten voi luottaa.¹⁰³⁸

Suomen ja suomalaisuuden arvostuksessa ei ole havaittavissa selvää sukupolvieroja. Lisäksi on huomattavaa, että myös ne toisen kehitys yhteistyösukupolven muistelijat, jotka puhuvat kriittisesti suomalaisten asenteista tai joilla oli vaikeuksia sopeutua Suomen ”henkiseen ilmapiiiriin”, kokevat itsensä hyvin vahvasti suomalaisiksi ja ovat ylpeitä Suomesta ja suomalaisuudestaan.¹⁰³⁹ Heille suomalaisuuden ydin on kuitenkin jossain muualla kuin ennakkoluuloissa tai kulutus- ja kilpailuyhteiskunnan arvoissa. Antti Pelttari kertoo, että hänelle suomalaisuus merkitsee vahvasti hyvinvointiyhteiskuntaa ja sen luomaa mahdollisuuksien tasa-arvoa. Hänen mielestään Suomessa voi vaatimattomistakin lähtökohdista luoda itselleen merkityksellisen ja monipuolisen elämän, mikä ei suurimmassa osassa maailmaa ole mahdollista.

Kyllä mä nyt varmaan olen edelleenkin ihan yhtä paljon suomalainen ja koen olevani edelleen ihan yhtä paljon lappilainen, kun mä olen ollu... Ei se... se ei niiku tavallaan sitä ole muuttanut. Mutta [- -]. Suomalainen... se ei tarkoita sitä, että laitetaan rajat kiinni ja asutaan ja eletään täällä niinkun keskenämme, vaan kyllä mulle suomalaisuus tarkoittaa sitä, että meillä on ovet auki koko maailmaan ja me ollaan ylpeästi sitä mitä me ollaan ja mitä me osataan ja [- -]. Mut jotenkin... jotenkin se ajattelu siitä, että tän suomalaisuuden näkeminen voimavarana, jolla on niinkun valtavasti mahdollisuuksia annettavana maailmalle, on musta se lähtökohta ja sillä tavalla mä koen olevani suomalainen. Isostikin.¹⁰⁴⁰

Vaikka kokemus omasta suomalaisuudesta ja Suomen hyvistä puolista ei muuttunut,¹⁰⁴¹ osa kertoo, että tietynlainen oman maan glorifioiminen hävisi. Perspektiivin laajentumisen myötä Suomi nähdään yhtenä monista muista maista ja suomalaisuus yhtenä monista muista kansallisuuksista, ei absoluuttisesti parempana tai huonompana.¹⁰⁴² Eeva Heikalla kehitysyhteistyö lisäsi arvostusta suomalaista yhteiskuntaa kohtaan. Hän näkee siinä jatkuvuutta, luotettavuutta ja pitkäjänteisyyttä, jotka tekevät elämästä turvallista ja helppoa: ”Ne asiat mitkä on suunniteltu ja sovittu ja luvattu, ne toimii – voi aika luottavaisin mielin niinku tulevaisuuteenkin, et ei tarvii pelätä, et huomenna kaikki keikahtaa ylösalaisin.”¹⁰⁴³ Samalla suhtautuminen Suomeen muuttui hänellä siinä, miten Suomi ja suomalaisuus asettuvat osaksi maailmaa, muita maita, kansoja ja kulttuureita:

Suomalaisuus on varmaan yks kansallisuus kansojen joukossa tietyllä tavalla, et kyl siihenkin on tietyst vaikuttanu, et ei joka asiassa ihan voi rintaa paukuttaa ja sanoa, et me ollaan se ainoa oikea ja tiedetään, miten tehdään, vaan kyllä muualla maailmassakin osataan ja ollaan fiksuja ja paljon keksitään ja osataan hyvin tehdä... tehdä, et tota... Se on ehkä pikkusen itellä niinku himmentäny, et ei joka asiassa luulla, et me ollaan ykkösiä ja muut tulee jossain perässä.¹⁰⁴⁴

Joskus poissaolon koetaan myös herkistäneen huomaamaan kotimaan epäkohdat.¹⁰⁴⁵ Vuosikymmenien mittaisen uran kehitys yhteistyössä tehnyt mies toteaa, että ulkomailla usein ajattelee, että Suomessa ei tapahdu samanlaisia virheitä ja huonoja asioita kuin kohdemaissa. Suomessa ollessaan hän on alkanut suhtautumaan ajatukseen kriittisesti:

– – niin sitten joskus on jotain, et kaikki asiat ei just – joku viivästyy ja muuta – niin aina ajattelee, et Suomessa ei käy näin, Suomessa asiat menee niin hyvin. Mut sit kun sä tuut, niin sä huomaat, et ei täälläkään niin kauheen hyvin mee kaikki asiat. Et kyl niinku tänne tulon jälkeen mä oon skeptisesti suhtautunu kaikkiin näihin puheisiin. [– –] Suomessa on joka päivä suurin piirtein joku uutinen jostakin, mikä mun kirjoissa on korruptiota. [– –] Kun Koivisto sano, et on lottovoitto syntä Suomeen, niin mua on – sen jälkeen, kun mä tuln takas – niin mua on ruvennu se lausunto niinku ärsyttämään aina entistä enemmän. Et ei tää nyt mikään onnela kuitenkaan ole.¹⁰⁴⁶

Kun Suomi näin suhteutettiin muihin kansakuntiin, myös kulttuurierot normalisoituivat ja arkipäiväistyivät. Moni 1970–1990-luvulla lähteneistä kehitys yhteistyöntekijöistä kokee, että oma suhtautuminen muihin kulttuureihin oli jo lähtiessä ollut avointa eikä välttämättä varsinaisesti muuttunut kehitys yhteistyökokemuksen myötä.¹⁰⁴⁷ Kenttäkokemus kuitenkin avarsi, monipuolisti ja syvensi tätä suhdetta ja muutti sitä myös realistisemmaksi.¹⁰⁴⁸ Näin kertovat esimerkiksi Saltikoffit, joiden kokemukset kulttuureista ja kulttuurieroista sisältävät sekä positiivisia että negatiivisia piirteitä: ”– – siel näki niinku sekä että”.¹⁰⁴⁹ Jyrki Parkkinen kokee, että vaikeat kokemukset kentällä vähensivät hyväuskoisuutta ja lisäsivät kriittisyyttä – myös kehitys yhteistyötä kohtaan.¹⁰⁵⁰ Monella kokemus vahvisti käsitystä ihmisten samankaltaisuudesta sekä maailman kompleksisuudesta ja keskinäisriippuvuudesta.¹⁰⁵¹ He kertovat kehitys yhteistyön myötä ajattelevansa, että kulttuurin sijasta ihmisen elämä määrittävät lopulta vahvemmin rakenteet. Ihmiset toimivat oman yhteiskuntansa rakenteiden armoilla ja yhteiskunnat – ja niiden kehitys – ovat sidoksissa ja riippuvaisia toisistaan.¹⁰⁵²

Toki kulttuuri vaikuttaa moniin asioihin ja se on tavallaan se niinkuin... niinkun liima yhteiskunnassa, mut sitten tavallaan ihmisten käyttäytymiseen ja mahdollisuuteen niinku tehdä asioita niin vaikuttaa kyl kaikki muu kuin kulttuuri. Et kulttuuri voi olla niinku merkittävä voimavara, mutta se ei riitä, jos elää köyhässä yhteiskunnassa, missä ei oo niinku minkäänlaista niinkun... Rakenteet on surkeet eikä oo rahaa, eikä myöskään ole itsellä – naisena esimerkiks – minkäänlaista vaikutusvaltaa omiin asioihin. [– –] et se on ehkä sellanen iso muutos, et jotenkin kattoo niinku sen historian, politiikan ja talouden näkökulmasta ja sitten kulttuuri on niinku yks osatekijä siellä.¹⁰⁵³

Erilaisten kulttuurien arvostaminen ja kokemus yhteisestä ihmisyydestä sekä maailmojen yhdentymisestä ja sidosteisuudesta liitetään usein maailmankansalaisuuteen. Maailmankansalaisuutta on määritelty hieman eri tavoin, ja myös kehitysyhteistyöntekijöillä on siitä toistaan poikkeavia näkemyksiä.¹⁰⁵⁴ Sen moraalisena perustana voidaan pitää käsitystä siitä, että jokainen ihminen on yhtä arvokas ja kuuluu ihmisten universaaliin yhteisöön. Jokaisella yksilöllä on moraalinen velvollisuus toimia yhteisen ihmiskunnan hyväksi. Tämä velvollisuus ylittää kaikki muut siteet, kuten uskonnon, kansallisuuden ja perhesuhteet. Maailmankansalaisuuden kulttuurinen ulottuvuus korostaa suvaitsevaisuutta: kaikki kulttuurit ovat moraalisesti tasa-arvoisia ja maailmankansalainen pyrkii yhteensovittamaan ja arvostamaan kulttuurien erilaisuutta. Maailmankansalaisuus voidaan nähdä myös poliittisena projektina, jossa globaalia oikeudenmukaisuutta ja maailman yhdentymistä ajetaan erilaisilla ylikansallisilla ja valtiollisilla areenoilla – esimerkiksi YK:ssa.¹⁰⁵⁵ Juha Sihvolan mukaan maailmankansalaisuus ei olekaan pelkästään matkustelusta ja kulttuurintuntemuksesta syntyvää kykyä tulla toimeen maailmalla. Se on ihmisyyden kunnioittamista alkuperästä ja asemasta riippumatta. Maailmankansalainen kokee velvollisuudekseen auttaa myös oman yhteisönsä ulkopuolisia ja on sitoutunut rakentamaan maailmanjärjestystä, jossa jokaisella on lähtömaasta riippumatta mahdollisuus ihmisyyden täyspainoiseen toteuttamiseen.¹⁰⁵⁶

Kehitysyhteistyön yhteys maailmankansalaisuuteen tuntuu monella tasolla ilmeiseltä: kummankin moraalisen lähtökohdana on auttaa oman yhteisön ulkopuolisia ihmisiä ja rakentaa globaalisti tasa-arvoisempaa maailmaa. Kehitysyhteistyön voisi ajatella olevan myös otollinen maaperä maailmankansalaisen identiteetin muodostumiselle. Identiteetin omaksuminen – maailmankansalaiseksi kasvaminen – on tapa käsitellä erilaisuutta ja globaalia epätasa-arvoisuutta, kun ihminen joutuu miettimään omaa suhdettaan muihin kulttuureihin ja ihmisiin.¹⁰⁵⁷ Monet kehitysyhteistyön instituutiot myös vahvistavat ja ylläpitävät maailmankansalaisuuteen liitettyjä arvoja organisaatiokulttuurin ja koulutusohjelmien kautta.¹⁰⁵⁸ Maailmankansalaisuutta voidaan kuitenkin osin pitää myös ulkoapäin tarjottuna identiteettinä, johon jotkut suomalaisista kehitysyhteistyöntekijöistä samaistuvat ja jotkut eivät. Se ei ole yhteisesti jaettu ja tarkoittaa eri ihmisille osittain eri asioita. On myös hyvä muistaa, että kokemukset kansainvälisestä työstä ja kulttuurien kohtaamisesta eivät ole olleet pelkästään positiivisia, yhteisen ihmisyyden arvoja vahvistavia. Negatiiviset kokemukset ovat saattaneet johtaa toisenlaiseen lopputulemaan.¹⁰⁵⁹ Pelttarin mukaan yllättävän monelle tapahtui maailmalla maailmankansalaiseksi kasvamisen sijasta ”hakkaraiset”. Näkemykset maailmasta ja sen moninaisuudesta eivät avartuneet vaan kutistuivat, koska kulttuuriset erot ja haasteet olivat usein paljon isompia kuin alun perin oli haluttu ja osattu kuvitella.¹⁰⁶⁰

Etenkin vanhemmista, ensimmäisen polven kehitysyhteistyöntekijöistä osa ei pidä itseään maailmankansalaisena tai edes usko maailmankansalaisen olemassaoloon. He korostavat olevansa oman maansa kansalaisia, suomalaisia maailmalla, vaikka kehitysyhteistyö on kansainvälistänyt heitä ja avartanut heidän maailmankuvaansa.¹⁰⁶¹

– – kyllähän nyt yleensä ihmisillä on kuitenkin se kansallinen identiteetti, et... et vaikka ne sujuvasti voi liikkua eri kulttuureissa, niin... niin siitä huolimatta niillä on se kansallinen identiteetti, joka liittyy aika paljon kieleen ja sitten tietysti siihen, että jossakin on... on sukulaisia ja on perhetausta [– –]. Joskus nuorempana mua hymyilytti se, kun ihmiset puhu juuristaan, mut ei se oikeestaan ole mikään hymyn aihe, et se on ihan... ihan tämmönen aito tunne,

että... että jollain tavalla kaipaa sitä, [– –] mekin on asuttu viistoist [15] vuotta ulkomailla [– –] niin kuitenkin... kuitenkin sitä tietää, et jossakin on ne juuret. Ja se on minusta hieno kokemus. Et... et maailmankansalainen siinä mielessä, et ei ois mitään isänmaata, niin sehän on aika onneton olotila, [– –] yks [1] kollega [– –] niin hän sanot, että *English is for business, Finnish is for love*. Et siin on tää, et... et on kuitenkin se *love*, tunteenomainen alue, jossa on äidinkieli ja jossa on lapsuuden muistot [– –] ja sitten on tää bisnesalue, jossa käytetään kansainvälistä kieltä. Sujuvasti kuljetaan kulttuurista toiseen ja... eikä hämmästellä mitään, vaan sopeudutaan.¹⁰⁶²

Omien juurien korostaminen sekä maailmankansalaisuuden ja kansallisen identiteetin näkeminen vastakkaisina ja jossain määrin toisensa poissulkevin heijastavat maailmankansalaisuuteen sisältyvää jännitettä universaalien ja paikallisten välillä.¹⁰⁶³ Maailmankansalaisen identiteetin omaksuminen on vaikeampaa kuin kansallisen identiteetin, koska se on abstraktimpi.¹⁰⁶⁴ Ihminen syntyy ja kasvaa osana tiettyä sukua, paikallista yhteisöä ja ympäristöä. Ne muodostavat Sihvolan mukaan identiteetin peruskerroksen, vaikka side kotiseutuun ei olekaan kaikilla ihmisillä samanlainen. Maailmankansalainenkin voi kuitenkin olla kiintynyt omaan kulttuuriinsa ja perinteeseensä.¹⁰⁶⁵ Tämä näkyy selvästi myös maailmankansalaisiksi itseään kuvaavien kehitysyhteistyöntekijöiden kohdalla. Heille maailmankansalaisuus ja suomalaisuus eivät ole toisensa poissulkevia. Samat henkilöt, jotka kertovat vahvasta isänmaallisuudesta ja suomalaisen identiteetin vahvistumisesta, kokevat myös kasvaneensa maailmankansalaisiksi:

Koen olevani suomalainen mutta tosiaan niinkun monellakin tavalla myös sitten niinkun maailmankansalainen, että tuota... Ja just tää näiden kaikkien kokemuksien ja muun kautta niinkun ehkä maailmankansalaiseksi kasvanu ja rikastunu, että tuota. [– –] et kuka sitten on kansainvälinen ja kuka ei ja mikä on maailmankansalainen. Mutta tuota, joo. Kyllä mä varmaan, jos pitäis yksselitteisesti vastata niin [– –]. Kyllä mä sitä suomalaisuutta siinä kuitenkin korostan, niitä mun itse kokemiani hyviä suomalaisuuden arvoja,

eli tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja kaikkea tätä, niiden kautta mä koen olevani maailmankansalainen.¹⁰⁶⁶

Maailmankansalaiseksi identifioituvia suomalaisia voikin luonnehtia suomalaisiksi maailmankansalaisiksi. Suomalaisuus ja maailmankansalaisuus vahvistuivat rinnakkain kehitysyhteistyökokemuksen myötä, kun ”kehitysmaiden asiat ja globaalit kysymykset tulivat osaksi omaa minuutta, identiteettiä”.¹⁰⁶⁷ Suomalainen identiteetti koetaan kuitenkin yleensä ensisijaiseksi.

Muutama muistelijä myös mieltää itsensä maailmankansalaiseksi tietyin varauksin tai on osin epävarma identiteetin istuvuudesta.¹⁰⁶⁸ Tämä voi kertoa paitsi kansallisidentiteetin vahvuudesta myös maailmankansalaisen määritelmän epäselvyydestä. Maailmankansalaisuutta voikin pitää osin ulkoapäin annettuna identiteettinä myös siksi, että jotkut selvästi miettivät sen sisältöä ja suhdetta omaan identiteettiinsä ensi kertaa haastattelutilanteessa.¹⁰⁶⁹ Varauksellinen suhtautuminen omaan maailmankansalaisuuteen saattaa kummuta myös korkeista moraalisista ihanteista, joita maailmankansalaiselle mielikuvissa liitetään, sekä vaikeudesta toteuttaa niitä tosielämässä.¹⁰⁷⁰

Rinnakkainen suomalaisuus ja maailmankansalaisuus – kuten kotimaan ihannointi ja sen samanaikainen kritisointi – voi tuntua paradoksaaliselta. Toisaalta se sopii hyvin käsitykseen identiteettien liikkuvuudesta ja monitasaisuudesta. Ihmisillä on useita päällekkäisiä ja limittäisiä identiteettejä, joihin nojaututaan eri lailla eri tilanteissa.¹⁰⁷¹ Pitkän kehitysyhteistyöuran tehnyt nainen kertoo, että hänen maailmankansalaisuuteen liittämänsä arvot ja piirteet ovat päässeet paremmin esille maailmalla kuin Suomessa. Kentällä hän muuttui ”ihan eri ihmiseksi”. Suomen tehokkuusajattelussa, suoraviivaisuudessa ja yhtenäiskulttuurissa maailmankansalaisen ominaisuuksille ei ole ollut samanaista tarvetta.¹⁰⁷²

Osalle oma maailmankansalaisen identiteetti tarkoittaa erityisesti kulttuurista maailmankansalaisuutta ja siihen liitettyjä arvoja: kansainvälisiä kokemuksia, avointa mieltä, ennakkoluulottomuutta ja sopeutumiskykyä. Maailmankansalainen on matkustellut paljon, pystyy siirtymään vaivattomasti kulttuuripiiristä ja ympäristöstä toiseen, ”hyväksyy

muut” ja ”voi olla kotonaan melkein missä vain”.¹⁰⁷³ Tällöin maailmankansalaisuus rinnastuu omiin mahdollisuuksiin ja kykyihin: mahdollisuuteen liikkua eri puolilla maailmaa sekä kykyyn tuntea yhteyttä eri puolilla maailmaa asuviin ihmisiin ja luovia joustavasti eri kulttuurien välillä. Eeva Heikka ei ole täysin varma omasta maailmankansalaisuudestaan mutta kokee, että maailmankansalaisuus on hänessä lisääntynyt ulkomaankokemusten myötä:

– et kuvittelen ainakin, et pystyn melko lailla helposti adaptoimaan itteni johonkin uuteen... uuteen ympäristöön ja voisko sanoa myöskin sietämään sitä, et asiat on siellä eri tavalla, tai siel pitää elää eri tavalla unohtamatta sitä, et mie oon silti suomalainen, ei miun tarvii unohtaa meidän tapoja tai kulttuuria, mut eletään maassa maan tavalla ja nyt pidetään se oma suomalaisuus sit suomalaisuutena ja toteutetaan sitä vaikka täällä.¹⁰⁷⁴

Nämä maailmankansalaisuuden piirteet ja arvot eivät merkittävästi eroa siitä, mitä käsitteeseen skeptisesti suhtautuvat suomalaiset kuvaavat omalla kohdallaan kansainvälisyydeksi. Maailmankansalaisuuden olemassaoloon epäilevästi suhtautuvien ja maailmankansalaisena itseään pitävien käsitykset omasta kulttuurisesta kompetenssistaan, kuten sopeutumiskyvystään, ovat lopulta melko samanlaisia.

Moni itseään maailmankansalaiseksi kutsuva kehitysyhteistyöntekijä liittää maailmankansalaisuuteen mahdollisuuksien lisäksi myös velvollisuuksia: globaalin vastuunkannon ja solidaarisuuden. Heille maailmankansalainen on ihminen, joka ymmärtää maailman keskinäisriippuvuuden ja ajattelee asioita – vastuita, vaikutuksia ja velvollisuuksia – laajemmin, maailman mittakaavassa.¹⁰⁷⁵ Heidän käsityksensä vastaa pitkälti Sihvolan määritelmää maailmankansalaisuudesta.¹⁰⁷⁶ Maailmankansalaisuus ei ole ensisijaisesti kansainvälisiä kokemuksia vaan vahva sisäinen käsitys yhtäläisistä oikeuksista sekä velvollisuudesta viedä maailmaa niitä kohti. Tämän määritelmän mukaan myös ihminen, joka ei ole koskaan matkustanut, voi olla maailmankansalainen.

Maailmankansalaisuus, mä koen sen sillä tavalla, että, niinkö kahesta näkövinkkelistä tavallaan, [– –] et meidän pitäis elää niin, että kaikilla maailman ihmisillä on oikeus hyvään elämään. Mutta myös niin, että kaikilla on oikeus hyvään elämään, mutta, että me voimme saada... tuota, virikkeitä ja sellaista rikkautta niinkun... maailman eri kulttuureista. Kun me ei vaan katsota sitä suomalaisuutta. Että, että se on sekä semmonen ihmisoikeus–tasa-arvo-kysymys että sitten tämmönen... että elämästä tulee mielenkiintosempaa, kun saa kuulla niitten muitten maiden kulttuurien rikkauksista.¹⁰⁷⁷

Siinä on niinkun pisara – aika isokin pisara – empaattisuutta, mutta sitten myöskin semmosta niinkun uskoa ja toivoa siihen, että [– –] sillä on merkitystä, mitä juuri sinä teet ja mitä sinä sanot. [– –] [Vaikuttaminen] voi olla pienissä asioissa, se voi olla suurissa asioissa osana jotain globaalia kansalaisyhteiskunnan liikettä. [– –] mutta et ylipäänsä et sitoutuminen [– –] siihen, et me ajatellaan itsemme lisäksi sitä, et miten kaikella meidän toiminnalla on vaikutusta maapallon toisella puolella oleviin, tai tähän... lähellä oleviin, rajan toisella puolella oleviin ihmisiin. Ja sitten jotenkin hyväksyä se, et miten silläkin, mitä he tekee ja he ei voi hyvin, on vaikutusta minuun. [– –] et maailmankansalainen ymmärtää tän keskinäisriippuvuuden. Ehkä mä ajattelisin näin. Ja et sen ei tarvii luopua kaikesta ja antaa omaisuutensa Tansanian köyhille – se ei tee susta mailmankansalaista mut se jotenkin niinku sekä toiminnalla siinä paikallisessa missä sä oot ja elät ja mihin sä oot syntyny... Tai syntyny, mihin sä oot nyt päätyny, niin sit niinku toimit joiltain osin, jos et ihan joka päivä joka hetki pysty, niin pyrit vaikuttaa siihen, et sun toiminta jollain tavalla edistää sitä.¹⁰⁷⁸

Apumaan paradoksit ja kehitysyhteistyön mieli

No tietysti aika kultaa muistot, et tässä vaiheessa voi tuntua, et aika moni [asia] tuntuu mukavammalle kuin – tai muistuu mieleen mukavampana – kuin ehkä se siellä paikan päällä koettuna... Se oli kovaa, arkista raatamista ja myöskin semmosta yhteensovittamista

ja hieromista, koska aina on se, että kun tullaan aivan erilaisista olosuhteista ja molemmat osapuolet – paikalliset siellä sekä me muualta tulleet – niin tottakai yhteiseen hyvään pyritään, mut voi olla, et sen yhteisen näkemyksen löytäminen niin... Se oli joskus työn takana. Mut nyt jo, vuosia kun siit on kulunu, niin siel on varmaan ne ikävyydet jo unohtunu ja tuntuu, et sehän sujui meillä kuitenkin kohtalaisesti.¹⁰⁷⁹

– mä oon ollu tosi tyytyväinen omaan niinkun työuraani siinä mielessä, et must se on ollu todella mielenkiintoista ja mielekäs-tä [- -]. Se on opettavaista, se on ihmisten kanssa työskentelyä ja siinä koko ajan mennään molempiin suuntiin eteenpäin aina, vähintään aina yks askel eteenpäin, kaks taakse, tai toisinpäin. [- -] Mut sellasta se on niinku muutoinkin elämässä kaiken kaikkiaan. [- -] Mulle se on niinkun elämäntapa tietyllä tavalla, tai semmonen elämänvalinta.¹⁰⁸⁰

Vois sanoo, et tää aika minkä mä olin siellä Ugandassa, enemmän tai vähemmän alkeellisissa olosuhteissa, niin oli mun elämän juhla-aikaa [- -].¹⁰⁸¹

Mun mielestä se oli mahtavaa elämää.¹⁰⁸²

Edellisissä luvuissa on kuvattu joitakin kehitysyhteistyön käytännön ongelmia ja haasteita, joita Apumaassa toimineet suomalaiset ovat joutuneet kohtaamaan. Niistä huolimatta kehitysyhteistyötehtävissä toimineet ja siellä edelleen toimivat ovat mieltäneet tekemänsä työn pääsääntöisesti mielekkääksi ja palkitsevaksi. Suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden ristiriitaisetkin kokemukset ilmentävät osaltaan sitä paradoksaalisuutta, jota kansainväliseen avustus- ja kehitysyhteistyöhön ja Apumaan käytäntöihin liittyy. Apumaan käytäntöjä sekä avustus- ja kehitysyhteistyöhön liittyviä epäkohtia tutkineen Rosalind Eybenin mukaan kolonialismin ja kylmän sodan maailmasta periytyvät valtarakenteet ja toimintatavat ovat Apumaassa yhä arkipäivää ja osasy siihen, että työn tuloksellisuus on ollut vaatimatonta. Paradoksaalisuus syntyykin siitä, että maailmaa

parantamaan pyrkivät globaalin etelän ja pohjoisen ihmiset – avustus- ja kehitysyhteistyöntekijät ja ihmisoikeusaktivistit – joutuvat edelleen työskentelemään tällaisessa ympäristössä. Eybenin mukaan monet Apumaan vakiintuneet käytännöt vahvistavat ja ylläpitävät vanhoja valta-asetelmiä, jotka nykyisellään heikentävät organisaatioiden välistä yhteistyötä ja vaikuttavat toiminnan koordinointiin eri tasoilla. Työskentely paremman maailman hyväksi Apumaassa voi siten olla työntekijöiden näkökulmasta turhauttavaa: sama pyörä keksitään aika ajoin uudelleen uusien iskulauseiden siivittämänä, ja kehitys – jos sitä tapahtuu – on tuskallisen hidasta.¹⁰⁸³

Hyvien tarkoitusten ja osittain kyseenalaisten menetelmien välinen ristiriita ulottuu myös yksilötasolle. Silke Rothin mukaan työskentely kehitysyhteistyö- tai avustustehtävissä merkitsee monelle yhtäältä vapauttavaa pakoa normaalista, kaavamaisesta työelämästä kotimaassa, mutta edellyttää toisaalta Apumaan mittavan byrokratian, asiantuntijakulttuurin ja kilpailun hyväksymistä. Rothin mukaan avustus- ja kehitysyhteistyössä toimivat ihmiset kokevat yhtäältä olevansa etuoikeutettuja saadessaan toimia työssä, jota he pitävät merkityksellisenä, mutta toisaalta heidän rasitteenaan on työtehtäviin liittyvä jatkuva epävarmuus ja epäonnistumisen pelko. Koska kehitysyhteistyötehtävät ovat yleensä projektiluontoisia, usein vain muutaman vuoden mittaisia komennuksia, työntekijän on jatkuvasti oltava kuulolla uusien tehtävien suhteen. Lisäksi tehtävistä suoriutuminen ja uralla eteneminen vaativat tänä päivänä jatkuvaa kouluttautumista ja ammattitaidon laajentamista heiltä, jotka mielivät selviytyä menestyksekkäästi yhä kovenevassa järjestöjen ja ammattilaisten välisessä kilpailussa. Koventuneen kilpailun sekä viime vuosikymmeninä lisääntyneen byrokratisoitumisen ja ammattimaistumisen takia Apumaan erityisluonne työympäristönä on katoamassa.

Uralla etenemiseen liittyy myös tiettyä paradoksaalisuutta, joka voi vaikuttaa työn mielekkyyteen. Apumaassa uralla eteneminen merkitsee yleensä nousua ylöspäin organisaatiossa, jolloin sekä vastuu että etäisyys ruohonjuuritason kenttätöihin kasvavat. Kuitenkin juuri ruohonjuuritason *hardship*-komennukset ovat usein niitä, jotka tuovat tekijöilleen suurinta tyydytystä. Rothin mukaan Apumaa-kokemusten ristiriitaisuuden takia kehitysyhteistyöntekijät usein epäilevät työn tuloksellisuutta ja

koko toiminnan mielekkyyttä, ja näitä epäilyksiä vasten he punnitsevat uransa jatkoa.¹⁰⁸⁴

Edellä kuvatun valossa voisi luulla, että avustus- ja kehitysyhteistyössä toimivia ihmisiä motivoi vahva altruistinen hyvän tekemisen ja vähempiosaisten auttamisen tarve, joka auttaa heitä tekemään työtä vaativassa ja vieraassa ympäristössä vieraiden ihmisten hyväksi. Anne-Meike Fechterin mukaan altruistinen hyvän tekeminen ja maailman parantaminen ei kuitenkaan ole keskeinen motiivi kehitysyhteistyöntekijöiden keskuudessa; merkittävää on Apumaassa työn ohessa omaksuttu, josain määrin kosmopoliitti elämäkatsomus ja elämäntapa. Fechterin mukaan kehitysyhteistyössä toimineiden ihmisten hakeutumista uudelleen vastaaviin tehtäviin selittävät henkilökohtaiset, työssä menestymiseen ja uralla etenemiseen sekä Apumaassa omaksuttuun elämäntapaan ja -katsomukseen liittyvät kokemukset, halut ja tavoitteet. Tämä pätee Fechterin mukaan niin uransa alkuvaiheessa oleviin kuin urallaan jo pidemmälle ehtineisiin.¹⁰⁸⁵ Hän kuitenkin katsoo, että joillekin kehitysyhteistyö itsessään on motivoivaa eräänlaisena ”moraalisena työnä”: sen tekeminen tuntuu ”oikealta” ja tarkoituksenmukaiselta sen konkreettisista tuloksista riippumatta.¹⁰⁸⁶ Tässä mielessä kehitys- ja avustustyössä toimimisen motiivit ovat rinnastettavissa uskonnollisista motiiveista kumpuavaan lähetystyöhön ja siihen usein liittyvään kutsumukseen. Gilbert Rist onkin kutsunut kehitystä aikamme ”globaaliksi uskonnoksi”. Hänen mukaansa kehitysyhteistyön tekeminen voidaan ymmärtää ikään kuin eräänlaisena rituaalina, jonka kautta ihmiset ilmentävät uskoaan kehitykseen ja sen päämääriin.¹⁰⁸⁷

Eyben, Roth ja Fechter ovat tutkineet Apumaata lähinnä 2000-luvun kontekstissa, eivätkä heidän tutkimustuloksensa ole siten suoraan siirrettävissä kehitysyhteistyön aikaisempaan historiaan. Suomalaisten kehitysyhteistyöveteraanien kokemukset vastaavat osin mainittujen tutkijoiden näkemyksiä. Tähän tutkimukseen haastateltujen suomalaisten kritiikki kehitysyhteistyötä kohtaan ei juuri koskenut Eybenin esille nostamaa epäsuhtaista valta-asetelmaa tai kehitysyhteistyöhankkeiden oikeutusta interventiona paikallisten elämään. Sekä kirjan ensimmäinen että toinen sukupolvi hyväksyivät kehitysyhteistyön eriarvoisen ”perusasetelman” ikään kuin annettuna ja asiaan kuuluvana.

Tähän kirjaan haastateltuja suomalaisia ei ole myöskään motivoinut yksinomaan Apumaan elämäntapa tai työn kokeminen jollain tapaa moraalisesti yleväksi tai erityiseksi. Monet ensimmäisen ja toisen sukupolven edustajat ovat suhtautuneet kehitysyhteistyöhön ”työnä”, jota he lähtivät tekemään ilman suurempia moraalisia velvoitteita tai arvotarkoituksia. Toisille puolestaan työn keskeinen oikeutus on ollut usko siihen, että maailmasta on mahdollista rakentaa parempi ja oikeudenmukaisempi paikka kaikille. Työhön liittyneet edut ja ekspatriaattiyhteisön elämäntapa hyväksyttiin asiaan kuuluvina, ja ne helpottivat sopeutumista ja elämää Apumaassa – joskaan kaikille tämän elämäntavan omaksuminen ei ollut ongelmaton. Heille Apumaan ekspatriaattikulttuuri erityispiirteineen näyttäytyi osin vaivaannuttavana ja moraalisesti arveluttavana.

Todennäköisesti valtaosa kehitysyhteistyötehtävissä toimineista ihmisistä on joskus pohtinut sitä, mitä he omalla työllään ovat saaneet aikaan. Kirjansa *Kehitysyhteistyön kirous* esipuheessa ulkoasiainneuvos Matti Kääriäinen kertoo, että Afrikan maaseutu näyttää tänä päivänä samalta kuin 40 vuotta sitten otetuissa valokuviissa. Hänen mukaansa tämä osoittaa, että kehitysyhteistyöllä ei ole saatu aikaan pysyviä parannuksia ihmisten elämään.¹⁰⁸⁸ Jotkut tähän tutkimukseen haastatelluista ovat Kääriäisen kanssa pitkälti samaa mieltä, jotkut vain osittain ja jotkut katsovat, ettei Kääriäisen väite pidä paikkaansa. Moni pitää kehitystä monimutkaisena ja pitkäkestoinena prosessina, jonka tuloksia ei voida mielekkäästi arvioida yksittäisten kehityshankkeiden tai -ohjelmien onnistumisen tai epäonnistumisen kautta. Vaikka monet haastatellut pysyvät nimeämään työnsä konkreettisia, pitkäkestoisia ja kestäviä kehitystuloksia, useimmat katsovat, että sellaisten löytäminen ja osoittaminen on lopulta sängen vaikeaa.¹⁰⁸⁹ Kehitystä on kuitenkin kiistatta tapahtunut, joko kehitysyhteistyön ansiosta tai siitä huolimatta:

Tottakai niinku on paljon tapahtunu, mut onko se – niinku jossain Sambiassakin – et onko se tapahtunu kehitystyön ansiosta vai oisko se tapahtunu siitä huolimatta ja onko se suunta ollu niinku kuitenkin sit hyvä, koska se, että mitä näkee nyt, kun on käyny siellä maaseudulla, niin aika lailla niinkun saman oloista – siellä on yhtä

köyhää edelleen – ja sit taas joku Lusaka on tietysti niin ns. kehittyvä valtavasti, siel on valtavia *shopping centereitä* ja muita [– –].¹⁰⁹⁰

Etelä-Amerikassa työskennellyt energia-alan konsultti muistelee vierailuaan seudulla, jota oli ollut sähköistämässä Suomen kehitysyhteistyövaroin:

– se oli kyllä aika mahtavaa, kun kerran tulin sen laakson läpi, missä oli näitä pieniä kyliä siellä vuorten rinteillä ja kun ne oli niinku valaistu, niin tota... Kyl se oli aika hieno tunne nähdä niinku, et ihmisil on sähköt.¹⁰⁹¹

Tulokset vaihtelivat hankkeesta ja maasta toiseen. Esko Ikävälkon mukaan Suomen kehitysyhteistyösatsaukset Vietnamin maassa eivät menneet hukkaan, vaan rahoilla saatiin aikaan paljon sellaista hyvää, joka edesauttoi paikallista kehitystä ja paransi ihmisten elämää. Sambian osalta hän uskoo, että jotain pysyvää oli pakko jäädä jäljelle myös kaikista siitä, mitä Suomen rahoilla Luapulan läänin maaseudun kehittämiseksi tehtiin.¹⁰⁹²

Joskus saavutukset olivat selvästi havaittavissa. Riitta Kujala muistelee havaitsemaansa muutosta Itä-Ugandassa, jossa Mannerheimin Lastensuojeluliiton rahoittaman opetusterveyskeskuksen avulla pyrittiin muun muassa vaikuttamaan väestön terveyskäyttäytymiseen:

– kun sitten se alko nousta se rokotuskattavuusprosentti – eihän se saavuttanu tietenkään koskaan näitä huippuja, yheksänkymmentä taikka yli – mutta kun se rupes saavuttamaan jotakin seitsemäkymmentä, niin ihmiset itse tajus sen, ja huomattiin terveyskeskuksessa, että: ”Missä on tuhkarokot?” [– –] Nyt kun mä näin jälkeinpäin ajattelen, niin se oli se kaikkein antoisin aika, kun se tavallinen kansa niinkun vastas siihen huutoon [– –].¹⁰⁹³

Joskus paikalliset ilmaisivat toiminnallaan hyvin suoraan ja konkreettisesti, mitä avulla oli saatu aikaan. Raimo Lilja kertoo, kuinka Nepaliläisten tuhoisan maanjäristyksen jälkeen paikalliset rakensivat nopeasti uudeen käymälät, joita kehitysyhteistyövaroin oli rakennettu. Liljan mukaan

Sähköjohtojen vetoa Etiopiassa 1980-luvulla. Fingrid Oyj / Fingridin kokoelma, Tekniikan museo. Kuvaaja ei tiedossa.

toiminta osoitti, että paikalliset olivat sisäistäneet käymälöiden merkityksen terveydelle ja hyvinvoinnille.¹⁰⁹⁴ Jussi Ojala puolestaan kertoo kokemuksestaan erään maaseudun kehittämishankkeen päättäjäsissä Vietnamissa:

– – kylän vanhin siellä, jalat ristissä kun istuttiin siellä majassa, niin sanoi, että kuule nyt suomalainen, ennen kuin te tulitte tänne, meillä nähtiin nälkää. Ihmiset kuoli nälkään. Nyt ei enää kuole. Kiitoksia.¹⁰⁹⁵

Osalle konkreettisia tuloksia merkityksellisempää oli työn ohessa tapahtunut paikallisten kohtaaminen, heidän lähtökohtiensa ja tarpeidensa ymmärtäminen sekä heidän kanssaan tehty yhteistyö elinolojen parantamiseksi. Apumaassa suomalaisia motivoivat erityisesti työn ohessa

syntyneet sosiaaliset kontaktit ja verkostot paikallisiin ja muualta tullessiin kehitysyhteistyöntekijöihin.¹⁰⁹⁶ Vuorovaikutuksen myötä paikalliset saattoivat omaksua kehitysyhteistyöntekijältä ajatuksia ja toimintatapoja, jotka myöhemmin kenties vaikuttivat heidän tapoihinsa suhtautua asioihin ja toteuttaa niitä.¹⁰⁹⁷

Kehitysyhteistyön arkisto paljastaa, että avun tuloksellisuus on askaruttanut monia jo aktiiviaikoina, jolloin useat lähtökohtaisesti kehitysyhteistyöhön myönteisesti suhtautuneet uskoivat, että aikaansaannokset katoaisivat pian kehitysyhteistyöhankkeen päätyttyä ja että kaikki tehty työ tarjoaisi vain väliaikaista helpotusta köyhien ja osattomien elämään.¹⁰⁹⁸ Jotkut turhautuivat ja vajosivat itsesyytöksiin, koska mitään kehitykseen viittaavaa ei ponnisteluista huolimatta tapahtunut.¹⁰⁹⁹ Kepan palkkalistoilla Mosambikissa työskennellyt Pirkko Suppanen kuvailee myöhemmin tuntemuksiaan kotiinpaluun edellä:

Leivoin verstaan ja suunnittelutoimiston väelle piparkakkutalat. Kaavat tein savitalon, *palhotan*, mukaisiksi ja leikkasin taikinasta tontit, kanat ja palmut. Ilman kosteudesta johtuen osat eivät kovetuneetkaan paistamisen jälkeen. Paikallinen vaaleanruskea sokeri ei sulanutkaan pannulle. Kiitos tomusokeritahnan, sain pehmeät rakennusosat jotenkuten pystyyn.

Ajoin varovasti ensin verstaalle ja annoin joulutervehdyksen. Kerroin sen suomalaiseksi traditioksi, makeaksi taloksi, jonka toivoin heidän syövän yhdessä. Toisen vein suunnittelutoimistoon. Joulun jälkeen minulle kerrottiin, että [työnjohtaja] vei verstaan talon kotiinsa, mutta suunnittelutoimiston talo syötiin heti yhdessä.

Näen edellisen jonkinlaisena vertauksena huonolle kehitysyhteistyölle. Otetaan asia, joka mielestämme toimii meillä, mutta ei kehitysmaassa ja viedään se sinne. Nähdään paljon vaivaa, kun yritetään rakentaa sitä. Lopputulosta esitellään paikallisille tarpeellisena hankkeena, vaikka se juuri ja juuri pysyy kasassa. Osa paikallisista käärii sen omaan hihaansa ja jättää yhteisön tyhjin suin. Toinen osa nauttii hetken sen makeudesta, sillä eihän se kauan pystyssä pysyisikään.¹¹⁰⁰

Suppasen vertauskuva kehitysyhteistyöstä piparkakkutalojen rakentamisena ja lahjoittamisena kuvastaa osaltaan sitä turhautumista, jota jotkut Apumaassa toimineet ovat kokeneet suhteessa työn tuloksiin. Suppasen aktiiviaikoina 1990-luvulla suomalainen kehitysyhteistyö oli murroksessa, mutta vanhoista ajattelu- ja toimintamalleista ei vielä täysin ollut päästy eroon. Liki kolmekymmentä vuotta myöhemmin valtaosa suomalaisten kehitysyhteistyöveteraanien kehitysyhteistyön kriitikkistä kohdistuu työn tuloksellisuuden sijasta seikkoihin, jotka aktiiviaikoina nähtiin kehitysyhteistyön tekemisen tai laajemmin koko kehityksen kannalta haitallisina. Kuten edellisissä luvuissa on esitetty, monet pitivät suomalaisen kehitysyhteistyöhallinnon byrokratiaa ajoittain rasittavana ja siten työtä haittaavana. ”Helsingin pään” asiantuntemusta epäiltiin ja siellä toimineiden virkailijoiden pätevyys ja sopivuus kyseisiin tehtäviin asetettiin usein kyseenalaiseksi. Myös edustustojen rooli osana ulkoministeriön kehitysyhteistyöhallintoa on nähty aika ajoin ongelmallisena. Moni suomalainen kehitysyhteistyöveteraani muistelee vahvasti sitä, etteivät kentällä kerätyt kokemukset ja tiedot välittyneet organisaatiossa eteenpäin sen ylätasolle tai ettei näistä kokemuksista ja tiedoista haluttu siellä ottaa opiksi. Tämä aiheutti turhautumista ja heikensi osaltaan työn mielekkyyttä. Myös taustaorganisaation ilmeinen välinpitämättömyys työtä ja sen tekijöitä kohtaan turhautti.¹¹⁰¹ Jari Vainio purki tuntojaan seitsemän Sambian Katondwessa vietetyn vuoden jälkeen:

Organisaatio on haukkunut minua seitsemän vuotta ”gap filleriksi” eli tyhjänpaikan täyttäjäksi (työ, jonka kuka tahansa muu osaa tehdä). Eipä silti, että Organisaation touhuissa olisi aina mitään järkeä. Lääkärin työni on ”tyhjänpaikan täyttämistä”, ja kun olen investoinut rahojani, rakentanut, kehittänyt ja antanut paikallisille töitä, olen kuulemma ”kolonialistiherra”. Jos kehitysyhteistyön ”asiantuntijat” Helsingin päässä edes tietäisivät itse, mitä he oikein haluavat.¹¹⁰²

Haastateltavat näkevät jotkut kehitysavun muodot laajalti väärinkäytöksille ja korruptiolle alttiina ja siten kehitykselle haitallisina. Yksi tällainen on suora budjettituki, joka tarkoittaa rahan antamista suoraan vas-

taanottajavaltion budjettiin. Monien mielestä on turha puhua hyvästä hallinnosta ja korruption kitkemisestä, jos apu koostuu rahalahjotuksista, joiden kohdentamisen ja käytön valvonta on käytännössä mahdotonta. Monen on vaikea ymmärtää suurien rahasummien lahjoittamista jonkin uuden, poliittisesti korrektin mutta täysin Apumaan realiteeteista irrallisen ja pitkän ajan kehitystavoitteiden kanssa ristiriitaisen kehitysparadigman alla.¹¹⁰³

Myös monenkeskistä apua kritisoidaan sen epämääräisyydestä. Suuret kansainväliset järjestöt, kuten FAO ja UNDP, ottivat ja ottavat huomattavan osan – jopa viidenneksen – niille ohjatusta rahasta itselleen niin sanottuina *overhead*-kuluina. Nämä rahat eivät mene varsinaiseen kehitysyhteistyöhön, vaan niillä katetaan järjestöjen paisuneiden organisaatioiden palkka-, hallinto- ja muita kuluja. Suuri osa monenkeskisestä avusta kuluu siten pohjoisen kasvavan avustuskoneiston ylläpitämiseen. Osittain tämä pätee myös järjestöjen kehitysavussa.¹¹⁰⁴

EU-rahoituksessa on semmonen hallintokulu, että – onks se nyt seitsemän prosenttia kokonaisbudjetista vai mitä se on – ja se on tehty sillä tavalla se heiän paketti, että kun sä anot sitä rahaa, niin sit tietysti se on sulle, et mitä suurempi budjetti, se on sulle sen parempi. [– –] Ja tää hallintokulu – mitä se käytännös tarkoittaa – se jaetaan niinku sen avunsaajamaan ja sitten tän, kuka on nyt hakija, sen välillä [– –]. Sitten käytännössä se tarkoittaa, että sillä rahalla esimerkiksi Suomessa pyöritetään näitä pääkallonpaikkoja [– –]. Kun kaikki pelkää työpaikkansa puolesta, niin siit on tullu must vähän semmosta EU-hakemusten tehtailua ja sitten jos mä niinku saan kymmenen miljoonan – no ei nyt Suomi saa niin isoja, mut Suomi voi saada kolme miljoonaa esmes EU:lta – niin tuota silloin mä niinku varmistan mun oman työpaikkani, koska se palkka maksetaan siit hallintokulusta. Niin se on niinku mun mielestä väärin. Mutta tämmöseks se on menny.¹¹⁰⁵

Suomalaisten kritiikissä Apumaan valta-asetelmat ja toteutetun kehityspolitiikan mielettömyys nousevat ajoittain esiin yksittäisten henkilöiden kuvauksissa, mutta niiden ei voida sanoa laajemmin horjuttaneen

suomalaisten uskoa kehitysyhteistyön mielekkyyteen. Eräs suomalaisneuvonantaja toimi Tansanian valtionvarainministeriön palveluksessa avunantajien ja Tansanian valtion välisissä budjettineuvotteluissa 1980-luvulla. Hän kuvailee, kuinka silloin muotiin tullutta uusliberalistista talouspolitiikkaa pakkosyötettiin kehitysmaille:

– – Maailmanpankki yritti painostaa Tansaniaa avaamaan rajat kaupalle ja se perustu siihen, et on tämmönen *export led* -strategia [vientivetoinen], elikkä piti saada vientiä, mut en mä nyt ymmärtänyt sit sitä, miten jos tuonti avataan, et miten se nyt sitten tukee sitä vientiä, mut tähän se perustu kuitenkin. Ja se, ettei sais suojella omaa tuotantoa. Ja sitten mä sanoin, et se oli ihan väärä strategia, et ois pitäny ens saada vaik jonkunlaisen suojan piirissä oma tuotanto käyntii ja muuta, että Maailmanpankki on edistäny vääränlaista politiikkaa. Niin tämä [Maailmanpankin edustaja] kauheesti väitti tietysti vastaan. [– –] Tilaisuuden jälkeen se tuli sanomaan mulle, et muuten, olen kaikesta ihan samaa mieltä sun kanssa, mut se ei tietysti voinu sitä sanoa.¹¹⁰⁶

Samoissa neuvotteluissa myös Suomi sitoutui muiden avunantajamaiden tavoin ajamaan Maailmanpankin uusliberalististen periaatteiden mukaista kehityspolitiikkaa:

Suomi tuli sinne – alivaltiosihteerin johti delegaatiota – tuli sinne ja puhu, että juu, Tansanian pitää lopettaa maatalouden tukeminen. Tansanian delegaation johtaja oli valtioliiton johtaja, finanssiministerin valtioliiton johtaja, ja mä lähetin sille lapun [– –] et kysy siltä [Suomen alivaltiosihteeriltä], et onks Suomi jo lopettanu maatalouden tukemisen.¹¹⁰⁷

Suomalaisneuvonantajan kuvaama tilanne ilmentää Eybenin kritisoimaa Apumaan hierarkkista valtarakennetta ja sitä, kuinka hierarkkisuus toimii tilanteissa, joissa päämäärien ja menetelmien välinen ristiriita ja epäjohtonmukaisuus ovat ilmeisiä kaikille. Ristiriita kuitenkin sivuutetaan vetoamalla omaksuttuun kehityspolitiikkaan, jonka nimissä myös edelly-

tetään vastaanottajamailta sitoutumista niille epäedullisiin avun ehtoihin. Avunantajamaille kehitysyhteistyö ja kehitysapu ovat muutakin kuin köyhien ja heikkojen pyyteetöntä auttamista: kehitysyhteistyö oli ja on yhä osa ulkopoliitikkaa, instrumentti, jolla edistetään kansallisia etuja maailmalla:

– – kehitysyhteistyö on osa diplomatiaa, maiden välisiä diplomaattisia suhteita, ja ainakin Suomen kumppanimaittensa kanssa käymät kahdenväliset neuvottelut, konsultaatiot, käsittelevät muutakin kuin [kehitysyhteistyötä]. Niissä käydään kauppaa siitä, kuka kannattaa ketäkin esim. YK:n turvallisuusneuvoston jäseneksi [– –].¹¹⁰⁸

Ristiriita kehitysuskon ja kehitysavun instrumentalismin välillä on ollut tyypillistä Suomen – kuten myös muiden maiden – kehitysavulle, jossa valtion ja eri organisaatioiden edut ovat ajaneet usein vastaanottajamaan todellisten tarpeiden edelle.¹¹⁰⁹ Tämän ristiriidan ei voida sanoa horjuttaneen suomalaisten kehitysyhteistyöveteraanien uskoa kehityksen tarpeellisuuteen tai sen tavoittelun mielekkyyteen sinänsä vaan lähinnä valitun politiikan ja sovellettujen menetelmien sopivuuteen.

Yhteenvetona voidaan todeta, että kehitysyhteistyöntekijöiden muistelussa sekä kehitysyhteistyön mielekkyyteen että kotimaahan palaamiseen liittyy ristiriitoja. Kehitysyhteistyö on ollut monelle elämää mullistava elämänvaihe, johon on liittynyt oppimista, uusia ihmissuhteita ja iloa omasta työstä ja sen tuloksista. Toisaalta he ovat kokeneet sekä Suomessa että Apumaassa ulkopuolisuuden tunnetta, ahdistusta, turhautumista ja huolta siitä, saavutettiinkö kentällä lopulta mitään.

Paluukokemusten ristiriitaisuus syntyy ennen kaikkea kontrastista Suomen ja Apumaan välillä. Tähän tutkimukseen osallistuneiden muistelussa positiivisia asioita Suomeen paluussa olivat kotimaan hyvien puolien kirkastuminen, ammatillisen osaamisen kasvu ja ennen kaikkea maailmankuvan laajeneminen. Vaikka kaikki eivät koe paluuta hankalaksi tai edes mullistavaksi, moni kertoo kokeneensa paluusokin. Suomen ja Apumaan väliset elintasoerot ja niihin liittyvät arvoriistiriidat, kuten

yksilö- ja kulutuskeskeisyys, sekä kokemuskuilu itsen ja läheisten välillä hankaloittivat sopeutumista Suomeen. Myös arvostuksen puute työelämässä tuntui erityisen kipeältä verrattuna asiantuntijan erityisasemaan kentällä. Osalle paluu oli ristiriitojen takia niin haastava – ja toisaalta kenttäkokemus niin mielekäs – että he päätyivät palaamaan Apumaahan.

Kehitysyhteistyökokemuksen mielekkyys syntyi mahdollisuudesta yhteensovittaa omat työnteon motiivit ja tavoitteet Apumaan haastavaan toimintaympäristöön. Monelle 1970–1990-luvuilla kentälle lähteneelle muistelijalle kehitysyhteistyö oli ensisijaisesti mielekästä työtä, jossa sai toteuttaa omia arvoja, osaamista ja ambitioita. Mielekkyys liitetään osin työn tuloksiin: kokemukseen oman työn onnistumisesta ja siitä, että työllä oli merkitystä paikallisille ihmisille. Erityisesti mielekkyys rakentui kohtaamisista ihmisten kanssa: ajatusten vaihdosta ja sosiaalisista verkostoista. Ne loivat mielekkyyttä myös silloin, kun kenttäkokemus muutoin oli hankala. Varsinaista tulosten puutetta enemmän mielettömyyden tuntemuksia aiheuttivat oman työn suorittamista haittaavat ja kuormittavat tekijät: byrokraattisuus, korruptio, taustaorganisaation tuen puute ja välinpitämättömyys, tiedonkulun kankeus sekä eräänlainen kehitysyhteistyön historiattomuus eli organisaatioiden kyvyttömyys oppia aikaisemmista virheistä. Mielettömyys syntyi siis lopulta varsin samanlaisista asioista kuin muissakin työyhteisöissä, vaikka kytkeytyikin Apumaan toimintaympäristöön.

Apumaassa työskentely on vaikuttanut sekä ensimmäisen että toisen kehitysyhteistyökupolven käsityksiin Suomesta ja suomalaisuudesta. Suhde niihin näyttäytyy ambivalenttina. Toisaalta Apumaan linssi on saanut monet katsomaan kotimaataan aikaisempaa kriittisemmin silmin. Samalla haastavien kokemusten seurauksena oma suomalainen identiteetti on pysynyt kaikilla muistelijoilla joko samana tai vahvistunut. Maailma ja Suomi sen osana näyttäytyvät kuitenkin aiempaa kompleksisempina. Mahdollisesti ratkaisuna tähän osa muistelijoista on omaksunut suomalaisuuden rinnalle eräänlaisen vieraisiin maihin ja kulttuureihin helposti mukaan solahtavan, kosmopoliitin identiteetin. Erityisesti toisessa sukupolvessa on myös ihmisiä, jotka pitävät itseään paitsi suomalaisina myös osin tai kokonaan maailmankansalaisina, joille maailmanlaajuisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden ajaminen on myös eettinen velvollisuus.

Epilogi

Sana *paradoksi* toistuu usein tämän kirjan sivuilla. Paradoksaalisuus, ristiriitaisuus, on alusta alkaen ollut yksi kehitystä ja kehitysyhteistyötä leimaava piirre. Sivistäminen ja kehittäminen palvelivat vielä 1800-luvun lopulla Euroopan suurvaltojen imperialistisia tarkoituksia. Kolonialismin keskeisenä perusteluna oli siirtomaiden kehittäminen paitsi emämaan myös alusmaiden ja koko maailman yhteiseksi hyväksi. Toisen maailmansodan jälkeen kolonialismin imago muuttui miltei kädessä käänteessä kehitystä tuottavasta järjestelmästä alikehitystä tuottavaksi kehityksen esteeksi, josta oli päästävä nopeasti eroon, jotta tie todelliseen kehitykseen aukenisi. Kun näin lopulta tapahtui, kehityksen parissa työskentelyä jatkoivat osin samat organisaatiot ja tahot, jotka vain hetkeä aiemmin olivat olleet osa koloniaalista järjestelmää. Kylmän sodan kaksinaavaisessa maailmassa vastakkaiset liittoumat saattoivat edistää omia valtopoliittisia pyrkimyksiään kehityksen varjolla. Kehityksellä perusteltiin niin markkinatalouden edistämistä ja kommunismin patoamista kuin sosialismin levittämistä ja kapitalistisen riiston pysäyttämistäkin. Kehitys tarjosi myös siirtomaavaltojen ulkopuolelta tuleville maille – kuten pienelle ja köyhälle, joskin vaurastuvalle Suomelle – tilaisuuden liittyä mukaan rakentamaan oikeudenmukaisempaa maailmaa YK:n lipun alla.

Suomen integroituminen kansainvälisen kehitysyhteistyön maailmaan alkoi vaiivikkaa 1940-luvun lopulla aikana, jolloin sodan runtelema kansakunta haki paikkaansa idän ja lännen välissä. Tienraivaajina

toimivat YK:n jäsenjärjestöihin hakeutuneet yksittäiset suomalaisasian-
tuntijat, joista muutamat etenivät merkittäviin aseimiin organisaatiois-
saan. Kahtena seuraavana vuosikymmenenä evankelisluterilaisen kir-
kon avustusorganisaatiot sekä nuoriso- ja opiskelijajärjestöt kasvattivat
kansalaisten tietoisuutta kolmannen maailman asioista. Virallisen kehi-
tysavun ja -yhteistyön rakenteita alettiin pystyttää yleismaailmallisen ke-
hitysoptimismien ilmapiirissä muiden Pohjoismaiden mallin mukaisesti
1960-luvun puolivälissä, jolloin suomalainen yhteiskunta oli rajussa
murroksessa. Kylmän sodan ilmapiirissä kehitysyhteistyö nähtiin mah-
dollisuutena kirkastaa Suomi-kuvaa erityisesti länsimaissa sekä edistää
nopeasti teollistuvan Suomen kauppapoliittisia intressejä monissa sel-
laisissa maissa, joihin poliittiset ja kaupalliset kontaktit olivat aiemmin
olleet hatarat tai liki olemattomat. Suomi integroitui kehitysyhteistyö-
maailmaan siten ensisijaisesti kansallisista, itsekkäistä motiiveista, joille
maailman vallannut kehitysoptimismi antoi hyväksyttävyyden auran.

Sama pätee pitkälti kehitysyhteistyötehtäviin hakeutuneisiin suoma-
laisiin ja heidän motiiveihinsa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kehitysyhte-
istyö tarjosi verrattain nuorille, koulutetuille aikuisille mahdollisuuden
työskentelyyn, matkustamiseen ja asumiseen ulkomailla, mikä vielä
1960- ja 1970-luvuilla oli muutoin mahdollista vain harvoille. Kotimaas-
sa hankittua ammattitaitoa ja työkokemusta saattoi hyödyntää uudella ta-
valla rakenteilla olleen Apumaan kontekstissa. Taloudelliset edut, kuten
hyvä palkka ja verovapaa auto, toimivat osalle lisähoukuttimena. Hyvän
tekeminen, kehityksen edistäminen tai maailman parantaminen olivat
harvalla ensisijaisia motiiveja hakeutua kehitysyhteistyötehtäviin. Sil-
loinkin taustalla vaikutti usein ihmisen kristillinen maailmankatsomus,
ammattiyhdistystoimintaan palautuva solidaarisuus tai 1980-luvulta läh-
tien ympäristönsuojelulliset ja ekologiset näkökannat.

Siinä missä ensimmäisen sukupolven lähtijät olivat usein jo elämän-
kokemusta omanneita, perheellisiä oman alansa ammattilaisia, 1980-lu-
vun puolivälistä lähtien kansalaisjärjestöt tarjosivat hyvin koulutetuille
mutta ammatillisesti kokemattomille nuorille tien kehitysyhteistyöhön.
Heidän joukossaan oli kenties aiempaa enemmän ideologisesti val-
veutuneita, kehitysyhteistyöhön velvollisuutena suhtautuneita ihmi-
siä. Kehitysyhteistyö mahdollisti työn, auttamisen ja matkustamisen

yhdistämisen. Myös naisten määrä kehitysyhteistyökentällä alkoi kasvaa. Sittenmin maailmanparannuseetoksen on nuorten keskuudessa syrjäyttänyt yksilöllinen halu kehittää itseään ja osaamistaan. Kehitysyhteistyötehtävät ovat monelle nuorelle aikuiselle askel urakehityksen tiellä, joka tähtää kansainväliseen työuraan joko Apumaassa tai muilla globaaleilla areenoilla.

Kehitysyhteistyöpesti nähtiin vielä 1990-luvun Suomessa poikkeuksellisenä, ja se herätti ihmetystä niin työtovereiden, sukulaisten kuin läheistenkin keskuudessa. Lähdön edellä epävarmuus tulevasta ja tehdyn valinnan järkevyyden pohdituttivat monia. Lähtöpäätös merkitsi usein taloudellisia, ammatillisia ja sosiaalisia uhrauksia, aiempien elämäntalentojen arvottamista uudelleen ja sosiaalisten suhteiden ja niiden merkityksen punnitsemista. Lisäksi jo lähdön hetkellä monia askarrutti paluuseen liittyvä epävarmuus ja se, kuinka elämä paluun jälkeen asetuisi uusiin uomiinsa.

Valmistautuminen tuleviin tehtäviin on vaihdellut ajankohdan ja työnantajan mukaan. Yleisesti valmennusta pidettiin melko hyvänä, mutta jälkikäteen moni koki, ettei se antanut realistista käsitystä siitä toimintaympäristöstä, joka kohdemaassa odotti. Erityisesti kohdemaahan hallintokulttuurista, byrokratiasta ja turvallisuustilanteesta annettua kuvaa kritisoidaan niin aikalaisraporteissa kuin haastatteluisakin.

Sopeutuminen Apumaahan sujui useimmiten helposti. Kohdemaan ekspatriaattiyhteisö tarjosi monille vertaistukiverkoston, jonka apuun saattoi turvautua ongelmatilanteissa. Suurinta vaivaa aiheuttivat käytännön järjestelyihin, kuten asuntoihin, liittyvät ongelmat, jotka erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla lähteneillä saattoivat vajavaisten suunnittelun, vaikiintuneiden toimintatapojen puuttumisen ja puutteellisen tiedonkulun vuoksi olla huomattavia. Vaikka suomalaisten muistoissa henkilökohtaiseen ja perheen turvallisuuteen liittyvät seikat eivät nouse merkittävästi esiin, kehitysyhteistyön arkisto paljastaa, että turvallisuusongelmat olivat paikoin yleisiä ja niillä oli suora vaikutus viihtymiseen ja työssä jaksamiseen.

Usein kehitysyhteistyö näyttäytyi tekijöilleen samaan aikaan sekä mielekkäänä että mielettömänä, voimakkaita tunteita herättävänä toimintana. Mielekkyys syntyi usein itse työn tuottamasta tyydytyksestä, sen

luonteesta ja merkitykselliseksi kokemisesta, mielettömyys taas tuntemuksista, ettei markkinoitu kehitys aidosti palvellut kohdemaan tarpeita tai että työn tulokset uhkasivat kadota pian työntekijöiden lähdettyä. Kentällä kehitys yhteistyön ylevät periaatteet ja avustustyöntekijöiden henkilökohtaiset odotukset törmäsivät Apumaan paikalliseen todellisuuteen, joka oli usein sangen erilainen kuin kehitysaputehtäviin ensi kertaa lähteneet olivat kuvitelleet. Kielelliset, koulutukselliset ja kulttuuriset erot sekä kumppaneiden yhteiskunnallinen ja taloudellinen asema värittivät kohtaamisia ja yhteistyötä. Usein elämän ja olosuhteiden säälimättömyys teki tyhjäksi ylevät ajatukset yhteisöllisyydestä, hyvän jakamisesta ja tasa-arvosta. Maailmaa syleilevä kosmopoliitin ihanne ihmisten välisestä tasa-arvosta ja kumppanuudesta sai kolhuja. Moni kirkkain ja ylevin ajatuksin matkaan lähtenyt joutui pettymään, kun maailma ei ollutkaan muutettavissa paremmaksi yhdessä kuukaudessa, vuodessa tai vuosikymmenessä.

Pitkän uran kehitys yhteistyössä tehneet korostavat usein juuri kehityksen hitautta. Mitään ei saavuteta hetkessä, vaan pienetkin edistysaskeleet vaativat usein vuosien pitkäjänteisen työn. Kehityksen hitaus paikallistasolla sotii Apumaan yleistä toimintakulttuuria vastaan, joka on yhä synkronoitu globaalin pohjoisen kehityksen tahtiin. Apumaan toimintakulttuuria leimaa hektisyys, eräänlainen jatkuva muutostila, joka jatkuvasti tuottaa näennäisesti uusia ideoita, projekteja ja toimintatapoja, vaikka vanhojenkin toteutus on yhä puolitiessä. Projektisykliä aikajänne on eri kuin paikallistason muutoksen aikajänne. Ensimmäisessä on kyse muutamista vuosista, toisessa vuosikymmenistä ja sukupolvista.

Yksittäisen avustustyöntekijän näkökulmasta kehityksen hitaus saattoi olla turhauttavaa ja kannustaa hakemaan toisiin tehtäviin. Monelle suomalaiselle työskentely Apumaassa oli vain yksi urakehityksen vaihe, jonka päättyessä työn tuloksia ja pysyvyyttä oli mahdotonta arvioida. Toisille Apumaasta tuli jossain määrin elämäntapa, jossa työskenteleminen ja toimiminen oli mielekästä työn konkreettisista tuloksista riippumatta. Kehitys on tällöin ymmärretty asiana, jonka tavoittelu itsessään on hyvää, ylevää ja mielekästä. Henkilökohtaisen työuran, yrityksen liiketoiminnan tai poliittisen päätöksenteon liittäminen kehityksen kontekstiin on

tuonut niille ikään kuin yleismaailmallisen moraalisen oikeutuksen – ollaan liikkeellä hyvän asian puolesta.

Yksi kehitysyhteistyön paradokseista on, että kehitysyhteistyö on hyödyttänyt avunantajia enemmän kuin avunsaajia, niin henkilökohtaisella kuin kansallisellakin tasolla. Apumaa tarjosi kaivattua vaihtelua 1960- ja 1970-lukujen Suomen yksitoikkoiselle ja kaavamaiselle työelämälle ja -ilmapiirille. Ihmisen urakehityksen kannalta kehitysyhteistyöjaksoksi ei välttämättä ollut otollisinta aikaa, mutta siihen liittyvät muut edut – kohtuullinen palkkaus ja veroedut sekä Apumaan tarjoama eksotiikka, hyvä elintaso ja kosmopoliittinen ilmapiiri – kompensoivat urakehityksen hidastumista. Kehitysyhteistyömäärärahojen nopean kasvun myötä 1980-luvulla myös kehitysyhteistyötehtävissä saattoi lyödä rahoiksi erityisesti konsulttiyritysten palveluksessa.

Kehitysyhteistyöllä oli etunsa myös suomalaiselle liike-elämälle. Kehitysyhteistyön kautta suomalaiset vienti- ja konsulttiyritykset haalivat kansainvälistä kokemusta ja referenssejä toiminnan kasvattamiseen globaaleilla markkinoilla. Kehitysyhteistyövaroin valmistelluissa ja toteutetuissa hankkeissa taloudelliset riskit olivat pieniä. Apumaassa ulko- ja kauppapoliittiset intressit yhdistyivät elinkeinoelämän intresseihin palveluilla Suomea ja suomalaisten etua. Kehitysyhteistyön kautta pieni, idän ja lännen välissä kipristelevä Suomi lunasti paikkansa ”rikkaiden länsimaiden” kerhossa ”kehittyneenä” maana, mikä pönkitti suomalaista itsetuntoa ja identiteettiä kylmän sodan maailmassa. Näin kehitysyhteistyö omalta osaltaan kirjoitti suomalaista menestystarinaa maasta, joka neljässä vuosikymmenessä muuttui avunsaajasta avunantajaksi, kehittyi pientilavaltaisesta maatalousmaasta uuden mobiiliteknologian edelläkävijäksi ja muuntui agraari-Suomesta Nokia-Suomeksi. Samalla ero kehittyviin maihin kasvoi suuremmaksi kuin koskaan.

Tämä heijastui myös suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden kokemuksiin. Monelle paluu Apumaan olosuhteista Suomeen oli silmiä avaava. 1980-luvun Suomi oli ylitsepursuavan yltäkylläinen verrattuna Nepaliin, Tansaniaan tai Nicaraguahan. Osalla kentällä tavaksi tullut sinnittely ja niukkuus jatkuivat koti-Suomessa tietoisena ja kulttuurikriittisenä valintana protestoida ”suomalaista” elämäntapaa vastaan. Osalle se, mitä Suomessa pidettiin normaalina elämänmenona, näytti pakonomaiselta,

itsekeskeiseltä suorittamiselta ja kerskakulutukselta, jollain tapaa ”epä-suomalaiselta”. Palaajat löysivät itsensä kahden kulttuurin välistä, joista kumpikaan ei tuntunut täysin omalta. He olivat kenties lähteneet rakentamaan parempaa ja oikeudenmukaisempaa maailmaa. Haavekuvista ja idealismista riisuttuina he palasivat kotiin vain huomatakseen, että kehitys oli ollut nopeinta siellä, missä sitä kenties vähiten tarvittiin, ja he olivat pudonneet sen kelkasta.

Paluu ”normaaliin”, aiempaan elämään vaati aikansa. Tätä monet Suomessa asuneet läheiset tai ystävät eivät välttämättä ymmärtäneet. Kehitysyhteistyöstä kotiin palaavan maailmankuva oli muuttunut usein perusteellisesti, mutta Suomessa he eivät juuri saaneet vastakaikua kokemuksilleen. Ketään ei tuntunut kiinnostavan, mitä kotiinpalaajalle oli tapahtunut ja miksi. Kokemuskuilu ja oman maailmankuvan muuttuminen saivat joskus ajatuksen pysyvistä asettautumisesta Suomeen tuntumaan vaikealta. Tällöin paluu Apumaahan tarjosi mielekkäämmän vaihtoehdon. Näitä kiertolaisia oli tähän tutkimukseen haastatelluissa useita, ja muutamat heistä jatkoivat työskentelyä Apumaassa eläköitymiseensä saakka. Kun sen aika lopulta koitti, suhteiden katkaisemisesta Apumaahan tuli pitkien jäähyväisten kaltainen prosessi, joka saattoi kestää kuukausia, jopa vuosia. Eläköitymisen jälkeen aktiiviaikoina solmitut ystävyysuhteet ja ajoittaiset vierailut Apumaahan jääneiden ystävien luo toimivat muutamille henkireikänä, joka auttoi jaksamaan 2000-luvun Suomessa.

Tässä kirjassa esitetyt näkemykset suomalaisesta kehitysyhteistyöstä, sen tekijöistä ja merkityksestä ovat vain osa suomalaisen kehitysyhteistyön historiaa. Ne myötäilevät pitkälti sitä tapaa, jolla kehitysyhteistyöstä on Suomessa totuttu puhumaan. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut arvioida objektiivisesti kehitysyhteistyön onnistumisia ja epäonnistumisia kokonaisvaltaisesti tai yksittäisissä hankkeissa. Kertomukset menestyksekkäistä ja epäonnistuneista hankkeista ja ristiriitaisista kokemuksista Apumaassa ovat olennainen osa kehitysyhteistyön yksilöllistä ja yhteisöllistä muistamista ja jäsentämistä, mutta niiden näkökulma on väistämättä subjektiivinen ja historiallinen todistusvoima suhteellinen. Ne on kuitenkin otettava vakavasti lähdeaineistona, jota voidaan toivottavasti tulevaisuudessa hyödyntää myös toisenlaisissa tutkimuksissa.

Jotta suomalaisen kehitysyhteistyön tarinaan saataisiin lisää syvyyttä, olisi paikallaan kuulla myös vastaanottajamaiden ihmisten kokemuksia, näkemyksiä ja arvioita suomalaisesta kehitysavusta ja -yhteistyöstä. Vuosikymmenien aikana tuhannet Afrikan, Aasian ja Latinalaisen Amerikan maiden asukkaat ovat joutuneet tekemisiin outojen suomalaisten kanssa kotikonnuillaan – suomalaisten, jotka ovat tulleet kaukaa pohjoisesta auttamaan, opettamaan, tukemaan, ohjaamaan, rakentamaan ja rahoittamaan. Se, kuinka paikalliset tämän kohtaamisen ovat kokeneet ja mitä heille siitä on koitunut, on suomalaisen kehitysyhteistyön historian kannalta relevantti kysymys. Siihen vastausta etsimällä kuvamme suomalaisesta kehitysyhteistyöstä voi edelleen laajentua ja tarkentua.

Viitteet

PROLOGI

- 1 Ks. esim. Iloniemi 1990, 15.
- 2 Esimerkiksi Keskustapuolueen nuorilla ja naisilla oli omat kehitysapuhankkeensa 1980-luvun alussa.
- 3 Kuhanen & Hokkanen 2020.
- 4 Koponen 1999; Koponen 2005a; Siitonen 2005.

JOHDANTO

- 5 Ulkoministeriön arkisto (UM)/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa 1966–68/Finnish Volunteer Service Training course 1968, first week; UM/12 R/Suomi/428/Kehitysjoukkojen sijoittaminen Tansaniaan: Valinta/Ensimmäiseen kehitysjoukkoon hyväksytyt 1968. Vuoteen 2017 asti ulkoministeriö tunnettiin virallisesti *ulkoasiainministeriönä*. Tässä kirjassa käytetään kuitenkin usein puhekielellä vakiintunutta nimitystä *ulkoministeriö* myös puhuttaessa vuotta 2017 edeltäneestä ajasta.
- 6 UM/12 R/Tansania/503/Kehitysjoukkojen sijoittaminen Tansaniaan, koulutuskurssi/ Juha Sipilän kirje Auli Voutilaiselle, 19.6.1968; *Helsingin Sanomat*, 10.8.1968, 2.
- 7 UM/12 R/Tansania/503/Kehitysjoukkojen sijoittaminen Tansaniaan, koulutuskurssi/ Einari Nikkolan kirje Dar es Salaamista, 5.9.1968; *Helsingin Sanomat*, 10.8.1968, 2.
- 8 UM/ 12 R/Yleistä/10/Toimintaa selostavia kertomuksia ja katsauksia 1960-luvulta/ Suomen kehitysaputoiminta vuonna 1966; *Helsingin Sanomat*, 13.2.1964, 4.
- 9 UM/12 R/Yleistä/10/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960–luvulta/ Kansainvälisen kehitysavun toimisto: Suomen kehitysaputoiminta vuonna 1968; UM/12 R/Tansania/503/Kehitysjoukkojen sijoittaminen Tansaniaan – Koulutuskurssi/Jaakko Ilonimen puhe, 9.8.1968; *Suomi ja kehitysyhteistyö 1967–68*, 27.
- 10 UM/12 R/Suomi/428/Kehitysjoukkotoiminta 1965–68/Jaakko Iloniemen muistio kehitysjoukkotoiminnasta, 3.2.1967; *Helsingin Sanomat*, 28.11.1965, 6.
- 11 Symbolisesta maantieteestä esim. pohjoismaisessa terveystieteessä ks. Berg 2010, 185–186, 199–200; Laine-Frigren, Eilola & Hokkanen 2018, 7–8. *Lännestä* käsitteenä ks. Jouhki & Pennanen 2016, 1–10.
- 12 Cobbs 1996, 79–105; UM/12 R/Suomi/428/Kehitysjoukkotoiminta 1965–68/YKA:n kehitysjoukkotoimikunnan mietintö, 1965.
- 13 UM/12 R/Suomi/428/Kehitysjoukkotoiminta 1965–68/YKA:n kehitysjoukkotoimikunnan mietintö saatekirjelmiseen, 1965; *Suomenmaa*, 17.7.1966; *Keskisuomalainen* 31.1.1967.
- 14 UM/12 R/Suomi/428/Kehitysjoukkotoiminta 1965–68/Juha Sipilän muistio Suomen

- kehitysjoukkotoiminnan valmistelusta ja maan valinnasta, 25.1.1968; UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa 1966–68/Jaakko Iloniemen muistio, 30.1.1968.
- 15 *Helsingin Sanomat* 27.2.2005; UM/12 R/Tansania/503/Kehitysjoukkojen sijoittaminen Tansaniaan - Koulutuskurssi/Jaakko Iloniemen puhe, 9.8.1968; UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa 1966–68/Ahtisaaren kirje SIDA:lle, 20.5.1966.
- 16 *Helsingin Sanomat*, 27.2.2005.
- 17 UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa 1966–68/Sipilän kirje Iloniemelle, 5.9.1968.
- 18 Mp.
- 19 Ginzburg 1996; Peltonen 1999.
- 20 Myös toisenlainen jaottelu on mahdollinen. Esimerkiksi Pamela White ajoittaa väitöskirjassaan suomalaisen kehitysyhteistyöhenkilöstön muutoksen vasta 2000-luvulle muun muassa kasvaneen uraorientoitumisen perusteella. White 2020, 103–104. Sukupolvien määrittämisestä ja joustavuudesta ks. esim. Jouhki 2020, 39–42.
- 21 Roth 2015; Harrison 2013, 263–279.
- 22 Humanitaarinen apu ymmärretään tässä akuuttien kriisien, kuten nälänhätien, tautepidemioiden, luonnonkatastrofien, väkivaltaisten konfliktien ja onnettomuuksien jälkihoitona tehtäväksi, usein kestoltaan verrattain lyhytaikaiseksi toiminnaksi, jota harjoittavat pääasiassa sellaiset kansainväliset avustusorganisaatiot, kuten Punainen Risti, Punainen Puolikuu, Maailman ruokaohjelma (WFP) ja Oxfam. Humanitaarisen avun tavoitteena on lievittää hetkellistä hätää vastaamalla ihmisten välittömiin tarpeisiin. Kehitysyhteistyö puolestaan on pidempikestoista, laajoihin sosiaalisiin ja taloudellisiin ongelmiin keskittyvää toimintaa, jonka tavoitteena on yhteiskunnan rakenteiden kehittäminen ja muuttaminen. Kehitysyhteistyötä rahoittavat valtiot ja ylikansalliset instituutiot, ja sen käytännön toteutuksesta huolehtivat muun muassa konsulttiyhtiöt, kansalaisjärjestöt ja YK:n erityisjärjestöt.
- 23 Roth 2015, 1–3; Harrison 2013, 263–264; Verma 2010, 59–82; Sampson 2011, 60–63.
- 24 Roth 2015, 4–5.
- 25 Eyben 2006, 2–5.
- 26 Mosse 2013, 1–31; Olivier de Sardan 2005; Stirrat 2000, 31–46.
- 27 Ks. Cooper 2005.
- 28 Ks. esim. Cooper 2005; Potter 2007; Hokkanen 2017.
- 29 Eyben 2006; Roth 2015.
- 30 Roth 2012.
- 31 Ks. Eyben 2014.
- 32 Fechter 2012.
- 33 Harrison 2013; Martini & Jauhola 2014.
- 34 Fechter 2016a.
- 35 Stirrat 2008; Fechter 2016a. 1900-luvun alkupuolen lähetyssaarnaajien motiiveja analysoinut Peter Pels (1999) on korostanut uhrautumisen ja uhrin (sekä henkilökohtaisen että esimerkiksi perheen) merkitystä lähetyksentälle lähtemisessä.
- 36 Stirrat 2000.

- 37 Ks. Junkkari & Junkkari 2003.
38 Hindman & Fechter 2011, 1–5.
39 Stirrat 2000, 32.
40 Kjerland 1999.
41 Roth 2015, 16–19.
42 Watson 2013; Fechter & Walsh 2012.
43 Fechter 2016b.
44 Ks. Hokkanen 2006; Miettinen 2005; Kuhanen 2005. On syytä muistaa, että suomalaisen kehitysyhteistyön alkaessa esimerkiksi Portugalin siirtomaaimperiumi oli yhä olemassa, ja Ranskan ja Britannian Afrikan-imperiumit olivat muodollisesti purkautuneet vasta muutamia vuosia aikaisemmin.
45 Stirrat 2008, 412–413; Kontinen 2005; Vuola 2015, 40–43.
46 Roth 2015, 1–2.
47 Mosse 2004, 1–2.
48 Ferguson & Lohmann 1994; Olivier de Sardan 2005, 68–70.
49 Coles & Fechter 2008; Eyben 2012.
50 Ks. Koponen, Lanki, Sato & Kervinen 2016; Salokoski 1975.
51 Ks. Koponen & Saaritsa 2019; Koponen ja muut 2016; Cowen & Shenton 1996; Escobar 1993; Rist 2008.
52 Bilzen 2015; Stokke 2009; Simensen 2007.
53 Siitonen 2005; Koponen 2005a; Koponen 1999; Savolainen 2016.
54 Malinen 1989; Siitonen & Sitari 1990; Arto 2005; Koponen 1999 & 2005.
55 Harju 2018; Mayer 2017; Pietilä 2013; Maunula 2013; Hintikainen 2011; Järvelä 2008; Savolainen 2003.
56 Hakkarainen, Toikka & Wallgren 2000; Hakkarainen & Onali 2005.
57 Vuola 2015.
58 Koponen & Siitonen 2005; Pakkasvirta & Aronen 1998; Koponen 2005a; Arto 2005; Siitonen 2005; Siitonen ja Sitari 1990; Malinen 1989.
59 Koponen & Kontinen 2011, 165–176.
60 Virtanen 2013.
61 Johansson 2017.
62 Kääriäinen 2015.
63 Alho 1980, 206–207.
64 Salokoski 1975.
65 White 2020, 124–125.
66 Humanitaarisen avun parissa toimivia suomalaisia on tutkittu jonkin verran enemmän, esim. Honkanen 2016 ja Malkki 2015.
67 Mosse 2004.
68 Peltola 2011, 163–196.
69 Kervinen 2005; Wetterstrand 2012.
70 Kervinen 2005, 35–37.
71 Wetterstrand 2012, 89, 145.
72 Vainio 2017, 135.
73 Ks. *Suomen Kuvalehti* 28/1995, 14–21.

- 74 Pulkkinen 1985; *Suomen Kuvalehti* 40/1985, 24–29; Wetterstrand 2012, 86.
75 Lesonen 1999, 65.
76 Kothari 2006; White 2002; Kontinen 2003.
77 Koponen 2004; Olivier de Sardan 2005, 32.
78 Khan 2018; Watson 2013.
79 Fechter 2012b; Kontinen 2004, 84–104.
80 Abrams 2010, 78–82; Richie 2014, 16. Teräs & Koivunen 2017, 196–199; Miettunen 2014, 171–172; Fingerroos 2010, 66–70.
81 Julkinen muisti (eng. *public memory*) ja kollektiivinen muisti (eng. *collective memory*) eivät ole toistensa synonyymeja vaan viittaavat yhteisöllisen muistamisen eri konteksteihin. Julkinen muisti viittaa yleisesti tiedettyihin ja muistettuihin asioihin, kun taas kollektiivinen muisti tarkoittaa muistamista tavoitteellisesti, tietyllä tapaa ja tiettyä tarkoitusta varten, kuten ryhmän tai yhteisön sisäisen koheesion ja identiteetin vahvistamista silmällä pitäen. Kollektiivisesta muistista ks. Halbwachs 1992 & Wertsch 2009.
82 Richie 2014, 21; Halbwachs 1992, 51.
83 Abrams 2010, 54–56.
84 Abrams 2010, 57–59.
85 Wertsch 2009, 124–127; Bourdieu 1994, 45, 166–167.
86 Olivier de Sardan kutsuu tätä kehityksen metaideologiaksi. Olivier de Sardan 2005, 70–71.
87 Kolbe 2008, 367, 372.
88 Miettunen 2014, 171–172.
89 Kehitysyhteistyötä käsittelevissä historiikeissa sen vaiheita muistelevat usein erityisesti sosiaalidemokraatteihin kuuluneet vaikuttajat. Ks. esim. Virtanen 2013; Artto 2005, 6–9. Myös kehitysmalliikkeen aktiivien sisäisessä reflektoinnissa korostuvat kristilliset ja vasemmistolaiset arvot. Ks. esim. Hakkarainen, Toikka & Wallgren 2000.
90 Esim. *Helsingin Sanomat*, 24.9.1991, A9; *Helsingin Sanomat*, 5.9.1995, s. A4; Artto 2005, 42–43.
91 Teemahaastattelusta ja vuorovaikutuksesta ks. esim. Hyvärinen 2017, 15–30.
92 Kehitysyhteistyöstä osana suomalaista rakennusvientä ks. Laakso & Tamminen 2014; Herranen 2012.
93 Ks. Ritchie 2014, 76.
94 Lisäksi aineistoon kuuluu Heimo Mikkolan käsikirjoitus ”Lähes 1 000 ihmistyövuotta kehitysyhteistyölle. Suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden haastattelututkimus” (2007), johon myös viitataan kirjassa.
95 Smorti 2011. Ks. myös Fingerroos 2010, 70–72.
96 Ks. Lewis 2014.
97 Ks. Stoler 2007.
98 Simensen 2007, 167–182.

SUOMEN INTEGROITUMINEN KEHITYSYHTEISTYÖN MAAILMAAN

- 99 Escobar 1993, 3; Esteva 2009, 1–2; Cowen & Shenton 1996, luku 2.
100 Rist 2008, 70–74, 77–78.
101 Cowen & Shenton 1996, 19–23, 30–33.
102 Cowen & Shenton 1995, 31–32.
103 Esteva 2009, 3–4.
104 Rist 2008, 55–56, Esteva 2009, 5–6.
105 Rist 2008, 51–52, 54; Esteva 2009, 4.
106 Koponen 1995.
107 Lugard 1922, 606–619; Rist 2008, 57–58; Hodge 2007, 8; Cowen & Shenton 1995, 26.
108 Ks. Vansina 2010.
109 Ks. Hodge 2007, 7–10; Rist 2008, 59–61.
110 Kelemen 2006; Cornwall 2006; Bilzen 2015, 113–114; Rist 2008, 68; Hodge 2007, 8.
111 Esimerkiksi Ugandassa kolonialismin kokemus erosi merkittävästi eri alueiden ja heimojen välillä: Buganda muuttui perin pohjin, kun puolestaan Karamoja pysyi siirtomaavallan ulottumattomissa loppuun asti.
112 Escobar 1993, 25–26; Esteva 2009, 6–9; Ferguson & Lohmann 1994.
113 Rist 2008, 88–89; Escobar 1993, 26; Stokke 2009, 43–44.
114 Develtere 2012, 58–60.
115 Kothari 2006, 118–136.
116 *Helsingin Sanomat*, 25.11.1965, s. 9, 23; Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki.
117 Kothari 2006; Eyben 2012, 1406.
118 Bilzen 2015, 143–145, 175–180; Lancaster 2006, 31–32; Siitonen & Sitari 1990, 26–30.
119 Bilzen 2015, 151–152; Siitonen & Sitari 1990, 28–30.
120 Rist 2005, 81–88.
121 Escobar 1993, 4.
122 Suomalaisella kehitysavulla ja -yhteistyöllä tarkoitetaan tässä paitsi valtion varoin toteutettua kehitysapua myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon, muiden uskonnollisten organisaatioiden ja eri kansalaisjärjestöjen sekä valtion tuella että muulla keinoin rahoittamaa ja harjoittamaa kehitysapua.
123 *Suomen Kuvalehti* 35/1960, 7.
124 Koponen & Heinonen 2002, 22; Virtanen 2013, 16.
125 Jensen-Eriksen 2007, 210; Malkavaara 1997, 8; Osman 1995.
126 *Helsingin Sanomat* 17.7.1951, 4; *Helsingin Sanomat* 10.2.1957, 24; *Helsingin Sanomat* 11.3.1961, 6; *Helsingin Sanomat* 6.1.1987, 22.
127 *Helsingin Sanomat* 13.8.1963, 17; *Helsingin Sanomat* 7.11.1963, 24.
128 *Unasylva* 17:69 (1963); *Helsingin Sanomat* 20.11.1952, 4; *Helsingin Sanomat* 29.11.1973; Seppälä 2004, 174–175.
129 *Helsingin Sanomat* 11.3.1961, 6; *Suomen Kuvalehti* 42/1975, 50–51.
130 *Helsingin Sanomat* 28.2.1965, 11; *Helsingin Sanomat* 4.4.1964, 8; *Helsingin Sanomat* 20.1.1967, 16; *Suomen Kuvalehti* 1956/9, 21; *Suomen Kuvalehti* 1973/10, 8.
131 *Helsingin Sanomat* 10.3.1955, 9; *Suomen Kuvalehti* 1/1956, 28–29; Artto 2005, 14.

- 132 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Suomen kehitysaputoiminta 1961–1966 ja Kansainvälisen kehitysavun toimisto.
Toimintakertomus 1.3.1965–28.2.1966.
- 133 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/Kan-
sainvälisen kehitysavun toimisto. Suomen kehitysaputoiminta vuonna 1966; *Helsingin
Sanomat*, 11.8.1970, 12; *Helsingin Sanomat* 22.5.1984, 26; *Helsingin Sanomat*, 8.11.1983, 28.
- 134 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Kansainvälisen kehitysavun toimisto: Suomen kehitysaputoiminta vuonna 1968; *Hel-
singin Sanomat*, 13.2.1964, 4; *Helsingin Sanomat* 19.6.1964, 24; *Helsingin Sanomat*,
10.1.1967, 20.
- 135 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Kansainvälisen kehitysavun toimisto: Suomen kehitysaputoiminta vuonna 1968;
Helsingin Sanomat 3.6.1967, 17.
- 136 Saaritsa 2019, 37–49. Ks. myös Hannikainen 2018.
- 137 Koponen & Saaritsa 2019, 379.
- 138 Hannikainen 2018, 255–257. Kalela 2005, 205. Ks. myös Metsämäki & Nisula 2006,
205–208.
- 139 Saaritsa 2019, 49.
- 140 Metsämäki ja Nisula 2006, 209.
- 141 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Suomen kehitysaputoiminta vuosina 1961–1966; UM/12 R/Yleistä/Kehitysapua
koskevat sopimukset/Kehitysyhteistyösopimuksia koskeva selvitys, 8.5.1973.
- 142 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Suomen kehitysaputoiminta 1961–1966.
- 143 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Suomen kehitysaputoiminta 1965.
- 144 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Suomen kehitysaputoiminta 1965 & Suomen kehitysaputoiminta vuonna 1966.
- 145 Mp.
- 146 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Suomen kehitysaputoiminta 1967–70: Avun määrä ja tehtävämukainen suuntaus.
- 147 UM/12 R/Yleistä/Toimintaa, selostuksia, kertomuksia & katsauksia 1960-luvulta/
Suomen kehitysaputoiminta 1965.
- 148 White 2020, 80.
- 149 Ahtisaari 1973, 9–11; Koponen 2005a, 16.
- 150 Ahonen, Heikkilä & Leskelä-Kärki 2019, 7–14, 8–9; Kolbe 1996, 400–401; Kolbe 2008,
367; Heinonen 2005, 156.
- 151 Immonen 2019, 15, 30; Kolbe 2008, 367.
- 152 Artto 2005, 24.
- 153 Malinen 1989, 1–3; Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki.
- 154 Iloniemi 1969, 258–260; Siitonen 2005; Savolainen 2003; Artto 2005, 14.
- 155 Koponen 2005a, 10–11. Siitonen 2005, 222.
- 156 Korhonen 1973, 57.
- 157 Alanaatu 1974, 31–35.

- 158 Tämä on vaikuttanut mielikuvaamme siitä, missä kehitysyhteistyötä tehdään. Usein unohdetaan, että kehitysyhteistyötä on myös lähialueyhteistyö Venäjän Karjalassa tai yhteiskunnan jälleenrakennuspyrkimykset Afganistanissa.
- 159 Alanaatu 1974, 15–19, 31–35.
- 160 *Helsingin Sanomat* 13.8.1963, 17.
- 161 Virtanen 2013, 7–15.
- 162 UM/12 R/Sambia/255/Metsäteollisuuden kehittäminen 1967–1972/Risto Eklundin kirje Martti Ahtisaarelle, 28.8.1967; UM/12 R/Sambia/255/Metsäteollisuuden kehittäminen 1967–1972/Martti Ahtisaaren muistiinpanot, 7.4.1967 & Martti Ahtisaaren muistio, 10.8.1967; *Helsingin Sanomat*, 19.2.1969, 16.
- 163 UM/12 R/Suomen kehitysyhteistyö/Yleistä/Kehitysapua koskevat sopimukset/ Kehitysyhteistyösopimuksia koskeva selvitys, 8.5.1973; Minkkinen 1969, 260–261; Koponen 2005a, 6, 15, 21–31; Siitonen 2005, 307; Ainamo, Lindy & Sutinen 2011, 126, 129–130; Alanaatu 1974, 24; Korhonen 1973, 71–72.
- 164 Koponen 2005a, 10, 34–35.
- 165 Kiljunen 2000, 87; Artto 2005, 19; *Suomen Kuvalehti* 51/1975, 44–47.
- 166 *Helsingin Sanomat* 27.9.1973, 25.
- 167 *Suomen Kuvalehti*, 7/1974, 30.
- 168 Artto 2005, 28–36.
- 169 Matti Kääriäinen, 21.8.2018, Helsinki.
- 170 *Helsingin Sanomat*, 13.1.1979, 30.
- 171 *Helsingin Sanomat*, 11.11.1979, 42.
- 172 *Helsingin Sanomat*, 18.2.1979, 22.
- 173 Koponen 2005a, 20–21; Siitonen 2005, 222–225.
- 174 Koponen 2005a, 18–19, 23–25.
- 175 *Hallituksen kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle vuodelta 1986* 7, 13–14, 36–37.
- 176 *Hallituksen kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle vuodelta 1989*, 31, 43.
- 177 Koponen 2005a, 26–31. Artto 2005, 38.
- 178 White 2020, 83; White 2015, 92.
- 179 Vuonna 1989 sosiaalisen avun ylivoimaisesti suurin toimiala oli vesihuolto. *Hallituksen kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle vuodelta 1989*, 43.
- 180 *Hallituksen kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle vuodelta 1988*, 38–39.
- 181 *Kehitysjoukkokomitean mietintö 1984*, 22–23.
- 182 Alanaatu 1974, 131. Vuonna 1966 kahdenkeskisiin ohjelmiin rekrytoitiin viisi ja monenkeskisiin hankkeisiin 22 suomalaista. Vuonna 1973 vastaavat luvut olivat 41 ja 66. Bilateraalisten hankkeiden henkilömäärän kasvu oli siis huomattavaa, mutta määrällisesti suurin osa suomalaisista palkattiin edelleen vuonna 1974 monenkeskisen avun tehtäviin kehitysmaihin tai apuorganisaatioiden pääkonttoreihin.
- 183 *Suomen Kuvalehti*, 2/1993, 36.
- 184 Suomalaisten auttamishalusta ja osallistumisesta ks. Leskinen 2015.
- 185 Bilzen 2015, 386–388.
- 186 Korhonen 1973, 64–72; Alanaatu 1974, 18–19.
- 187 Alanaatu 1974, 130. YK:n kehitysjoukot perustettiin vuonna 1971 ja Suomen hallitus solmi sen kanssa yhteistyösopimuksen vuonna 1974. Jo ennen sitä muutama suo-

- malainen oli toiminut kehitysjoukoissa. Vuoden 1983 loppuun mennessä heitä oli 31. Kehitysjoukkojen ja varsinaisten asiantuntijoiden välissä olivat YK:n järjestöissä toimivat apulaisasiantuntijat, joilta edellytettiin yleensä korkeakoulututkintoa, mutta huomattavasti lyhyempää työkokemusta kuin YK:n varsinaisilta asiantuntijoilta. Alanaatu 1974, 128–130; *Kehitysjoukkokomitean mietintö* 1984, 3, 21; *Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin* 1987, 5.
- 188 *Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin* 1987, 8, 10.
- 189 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 190 Suomalaisen kehitysyhteistyöntekijöiden ikä- ja koulutustaustasta ks. esim. Alho 1980, 23–24; *Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin* 1987, 10.
- 191 Koponen 2005b, 158–163.
- 192 Alho 1980, 23.
- 193 Roth 2015, 22.
- 194 Macekura 2019.
- 195 Bilzen 2015, 356–361. Roth 2015, 24–25; Packard 2016, 235–236. Suomesta ks. Artto 2005, 36–38.
- 196 Roth 2015, 22, 24.
- 197 Kuvaajasta puuttuu yksi 1980-luvulla kentälle lähtenyt informantti, jonka koulutustausta ei ole tekijöiden tiedossa.
- 198 Koponen 2005b, 161–163. Artto 2005, 36.
- 199 *Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin* 1987.
- 200 *Kehitysyhteistyökertomus 1985–86*, 28.
- 201 White 2020, 82–83; White 2015, 92.
- 202 Manji & O’Coill 2002.
- 203 *Helsingin Sanomat*, 17.1.1959, 3.
- 204 *Helsingin Sanomat* 24.1.1964, 16.
- 205 Helander 2001, 10.
- 206 *Suomen Kuvalehti* 8/1964, 12–13.
- 207 Helander 2001, 55.
- 208 Jo 1800-luvulla imperiumi tarjosi länsimaisille naisille mahdollisuuden toimia tehtävissä, joita heidän kotimaissaan pidettiin vielä naisille sopimattomina. Ks. Bashford 2004; Grimshaw & Sherlock 2005.
- 209 Kansallisarkisto (KA)/Luterilaisen Maailmanliiton suomalaisen kansalliskomitean arkisto (LMSK)/1/ LMSK:n kokouspöytäkirja, 14.5.1949; *Helsingin Sanomat*, 12.9.1956, 5; Murtorinne, Malkavaara, & Höysniemi 1997, 14–15.
- 210 KA/LMSK/1/LMSK:n kokouspöytäkirjat 14.5.1949, 7.12.1951 ja 4.12.1956.
- 211 KA/LMSK/1/LMSK:n kokouspöytäkirjat liitteineen 6.6.1963, 27.9.1963 & 30.12.1963.
- 212 KA/LMSK/1/LMSK kokouspöytäkirja 25.9.1973; KA/Kirkon ulkomaanavun arkisto (KUA)/1/Kokouspöytäkirja 4.2.1974 liitteineen; Murtorinne ja muut. 1997, 36.
- 213 KA/LMSK/5/5/Maailmanpalvelun jaoston pöytäkirjat/Kokouspöytäkirjat 14.1.1964, 16.11.1964, 8.1.1966 & 24.10.1968; KA/LMSK/1/42/Keräystoiminta/Kiertokirjeitä 1964/Martti Simojoen ja Jussi Sippolan kirje kirkkoherroille, s.d. 1964; KA/LMSK/1/42/Keräystoiminta/Kiertokirjeitä 1965/Jussi Sippolan kirje kirkkoherroille, s.d. 1965.

- 214 KA/LMSK/1/42/Keräystoiminta/Kiertokirjeitä 1965/Teuvo Aaltion kirje kirkkoherroille, 16.10.1965 & Puumalan kirkkoherran kirje 22.11.1965 & Iisalmen kauppalan kirkkoherran kirje 23.11.1965; KA/LMSK/1/42/Keräystoiminta/Kiertokirjeitä 1967–69/Aarre Lauhan ja Ahti Aurasen kirje kirkkoherroille, 25.11.1968.
- 215 Suomen Lähetysseuran Arkisto (SLS)/ASTO/II 4/Muut asiakirjat, 1966–1971/Ambo-Kavangon Kehitysapuneuvottelun pöytäkirja, 10.3.1966.
- 216 SLS/ASTO/ II 8/Muut asiakirjat, 1967–1976/Pöytäkirja Ambo-Kavangon kirkon kehitysrahaston neuvottelukunnan kokouksesta 28.2.1968; KA/LMSK/5/5/Maailmanpalvelun jaoston pöytäkirjat/Kokouspöytäkirja 24.10.1968.
- 217 *Suomen Kuvalehti* 49/1968, 38–39; *Helsingin Sanomat*, 17.8.1967, 22.
- 218 SLS/ASTO/ II 8/Muut asiakirjat, 1967–1976/Pöytäkirja Ambo-Kavangon kirkon kehitysrahaston ja Lähetysten kehitysapurahaston neuvottelukunnan kokouksesta 25.9.1973.
- 219 Järvelä 2008, 48–50; Kolbe 1996, 63–75; Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki.
- 220 Kolbe 1996 67–75, 84–91; Järvelä 2008, 44–56, 61–62.
- 221 Bonsdorf 2000, 37.
- 222 Kolbe 2008, 367–368, 370–371; Järvelä 2008, 21; Lalu 2016, 318–319. Teiniliitosta ks. Jouhki 2020, 205–206; Virtanen 2013, 54.
- 223 Kolbe 2008, 371.
- 224 Soikkanen 2008, 250, 249–256. Ks. myös Virtanen 2013, 54–55, 60–67.
- 225 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki. Ks. myös Virtanen 2013, 65.
- 226 Lalu 2016, 312; Virtanen 2013, 65.
- 227 Lalu 2016, 307–309; Järvelä 2008, 31.
- 228 Järvelä 2008, 35–37; Siitonen 2005, 202.
- 229 Järvelä 2008, 31.
- 230 Artto 2005 13–14; Siitonen 2005, 200.
- 231 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 232 Wallgren 2005, 13–14.
- 233 Siitonen & Sitari 1990, 49–50; Vuola 2015, 13.
- 234 Ainamo ja muut 2011, 133–135; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
- 235 KA/Kehitysyhteistyön Palvelukeskuksen arkisto (KePa)/1/1/ Perustamisasiakirjat/ KaKeNe/Kokousasiakirjat 1983/Kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöneuvottelukunnan kokouspöytäkirja 7.12.1983; KA/ KePa/1/1/ Perustamisasiakirjat/KePan perustamiskokous/Kehitysyhteistyön Palvelukeskuksen perustamiskokouksen pöytäkirja, 4.3.1985.
- 236 *Kansalais- ja lähetysjärjestöjen kehitysyhteistyö* 1984, 10.
- 237 *Kehitysjoukkokomitean mietintö* 1984, 46–47. Ks. myös Anon3.2018-2-15.ES.
- 238 *Kehitysjoukkokomitean mietintö* 1984, 30.
- 239 Salonen 2005, 92.
- 240 Ks. Leskinen 2011, 102–103.
- 241 Näkyvyys on tärkeää kehitysjärjestöille, koska niiden toiminta nojaa ulkoministeriöltä saatavan rahoituksen lisäksi lahjoituksiin ja vapaaehtoistyöhön. Toisaalta myös ulkoministeriössä on varsin hyvin tiedostettu kansalaisjärjestöjen ”ihmisläheisen” työn positiivinen vaikutus kehitysyhteistyön kannatukseen. *Kansalaisjärjestö- ja lähetysjärjestöjen kehitysyhteistyö* 1984, 29–30. Ks. myös Hintikainen 2011, 48–49, 73.
- 242 Kääriäinen 2015, 21–22.

SUOMESTA APUMAAHAN – MOTIIVIT, HAKEUTUMINEN JA VALMENNUS

- 243 Anon2.2018-2-23.ES.
244 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula.
245 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
246 Puheenvuoro Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys. Koetut merkitykset ja maailmankansalaisuuden muisti -seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Kaisa Harjun ja Jan Kuhasen muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.
247 Ks. esim. Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Anon2.2018-2-23.ES; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
248 Ks. esim. Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
249 Fletcher 2010, 140-141.
250 Olli Alhon (1980) ja Tiina Kontisen (2008) mukaan erilaiset ”egoistiset” tai ”individualistiset” syyt olivat keskeinen ja usein jopa altruistisia syitä merkittävämpi motiivi kehitysyhteistyöhön osallistumiseen.
251 Roth 2015, 82.
252 White 2020, 51; White 2015, 98-102.
253 Alho 1980, 31-40.
254 Kontinen 2007, 86-90. Ks. myös Kontinen 2008, 40-45; Kontinen 2005, 41-43.
255 Alanaatu 1974, 130.
256 Ks. esim. Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Anon8.2018-5-25.ES; Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; Anon5.2018-2-27.ES.
257 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
258 Anon5.2018-2-27.ES.
259 *Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin 1987*, 8.
260 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
261 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
262 Anon6.2018-3-9.IS; Anon5.2018-2-27.ES.
263 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu.
264 Ks. esim. Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu; Anon6.2018-3-9.IS.
265 Anon7.2018-3-16.ES.
266 Anon1.2018-1-15.ES; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Senja.
267 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
268 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
269 Anon1.2018-1-15.ES; Anon7.2018-3-16.ES.
270 Ks. esim. Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Anon2.2018-2-23.ES; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; Elina Lehtomäki, 28.3.2018,

- Oulu; Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
- 271 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Anon4.2018-2-26.ES.; Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Ks. myös Hedengren 2000, 40.
- 272 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
- 273 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen; Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys. Koetut merkitykset ja maailmankansalaisuuden muisti -seminaari. Helsinki, 12.12.2018. Jan Kuhasen muistiinpanot. Tekijän hallussa.
- 274 Tiedonvälitykseen kuuluu esimerkiksi julkaisutoiminta ja lähetyinäytellyt. Ks. Löytty 2006, 35–42, 83–92; Koivunen 2011, 14–16, 152–153.
- 275 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu. Ks. myös SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957).
- 276 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Anon8.2018-5-25.ES; Anon5.2018-2-27.ES; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen. Vertailukohtana mainittakoon, että Olli Alhon aineistossa ulkomailla matkustelleita asiantuntijoita oli 21/50. Alho 1980, 25.
- 277 Miettunen 2009, 84.
- 278 Miettunen 2009, 199.
- 279 Koivunen 2020, 57–72, 206–207.
- 280 Kolbe 1996, 63.
- 281 Nummela 2018, 97.
- 282 Karisto, Martikainen, Mäki & Rahkonen 2005, 109–112; Heinonen 2008, 113–114.
- 283 Lamberg 2018, 50–53.
- 284 Heinonen 2008, 111–115; Miettinen 2009, 90–91; Korpela 1995, 177–181.
- 285 Miettinen 2009, 88; Jalava 2022.
- 286 Vrt. Koivunen 2020, 75.
- 287 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Anon8.2018-5-25.ES; Anon5.2018-2-27.ES; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
- 288 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 289 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 290 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Anon8.2018-5-25.ES; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
- 291 Alho 1980, 32–34.
- 292 Anon8.2018-5-25.ES.
- 293 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 294 Korpela 1995, 181. Ks. myös Miettunen 2009, 91.
- 295 Jauhiainen 1989, 17; Heinonen 2008, 115.
- 296 Kostiainen 1995, 13.
- 297 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
- 298 Anon2.2018-2-23.ES.

- 299 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo. Ks. myös Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 300 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; Anon2.2018-2-23.ES.
- 301 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957); Halusta asua tietyssä maassa ks. myös Anon4.2018-2-26.ES.
- 302 *Kehitysjoukkokomitean mietintö 1984*, 46–50.
- 303 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 304 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 305 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
- 306 Anon3.2018-2-15.ES.
- 307 Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
- 308 Kontinen 2005, 42.
- 309 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki.
- 310 Kolbe 1996, 67–75; Järvelä 2008, 44–54.
- 311 Jouhki 2020, 206–207; 216–218. Teiniliittoon liittyvistä kehitysyhteistyömuistoista ks. myös Virtanen 2013, 53–54.
- 312 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki.
- 313 Siitonen 2005, 202.
- 314 Juhani Koposen mukaan määrärahoja lukuun ottamatta tärkeistä käytännön asioista päätettiin 1970-luvulla ulkoministeriön sisällä. Näihin asioihin kuuluivat esimerkiksi projektit, toimialat, vastaanottajamaat ja hankkeiden toteuttajat. Koponen 2005a, 17. Ks. myös Siitonen 2005, 167.
- 315 Kehitysmaiden marginaalisuudesta Suomen ulko- ja kauppapolitiikassa ks. Siitonen 2005, 202.
- 316 Soikkanen 2003, 299–300; Soikkanen 2008, 254; organisaatio- ja henkilökuntaraken- teesta laajemmin ks. myös s. 252–256.
- 317 Soikkanen 2003, 299–301. Ks. myös Artto 2005, 22–24; Virtanen 2013, 16–23; Järvelä 2008, 50–51.
- 318 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki. Virkamieskunnan idealismista ja realismista ks. myös Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys. Koetut merkitykset ja maailmankansalaisuuden muisti -seminaari. Helsinki, 12.12.2018. Kaisa Harjun ja Jan Kuhasen muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.
- 319 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 320 Jouhki & Lalu 2018, 16.
- 321 Lalu 2016, 307–322; Jouhki 2020, 244.
- 322 Bonsdroff 2000, 38; Hedengren 2000, 41–42.
- 323 Järvelä 2008, 60.
- 324 Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys. Koetut merkitykset ja maailmankansalaisuuden muisti -seminaari. Helsinki, 12.12.2018. K. Harjun muistiinpanot. Tekijän hallussa.
- 325 Wallgren 2005, 18.
- 326 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
- 327 Seppo Vänskä: Lähetyskutsu ja lähetystyöntekijältä edellytettävät ominaisuudet. Luento STI 30.1.2008. (Elektr. dokumentti. Luettu 08.9.2021).
- 328 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.

- 329 Elina Vuolan toimittama kirja *Uskonto ja kehitys* (2015) avaa lähetystyön ja kehitysyhteistyön suhdetta, ristiriitoja ja rajapintoja monesta eri näkökulmasta. Ks. esim. Vuola 2015, 37. Tämä ambivalenssi näkyy myös aktiivisessa uskossa olevien kehitysyhteistyöntekijöiden tarpeena erottaa oma työnsä lähetystyöstä. Ks. Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 330 Vuola 2015, 46; Merenlahti 2015, 58–60.
- 331 Helander 2001, 101–106.
- 332 Altruististen motiivien ja tekojen erottamisesta ks. De Jong 2011, 27.
- 333 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula.
- 334 Vuola 2015, 37.
- 335 Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 336 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula.
- 337 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
- 338 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Anon8.2018-5-25.ES; Anon6.2018-3-9.IS; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957). Myöhemmästä ikäluokasta ks. myös Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki.
- 339 White 2020, 103; White 2015, 100.
- 340 Vrt. Jouhki 2020, 204–205.
- 341 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 342 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957).
- 343 Anon6.2018-3-9.IS.
- 344 Jouhki 2020, 218–220.
- 345 Lalu 2016, 319, 323.
- 346 Vrt. Taithe 2004, 149. Ks. myös Roth 2015, 11.
- 347 Salonen 2005, 83. Ks. myös. Wallgren 2005, 13.
- 348 Miettunen 2014, 172.
- 349 Metsämäki ja Nisula 2006, 254–258.
- 350 Siitonen 2005, 224.
- 351 Koponen 2005a, 22; Artto 2005, 28–29.
- 352 Opiskeluaajan vaikutuksesta tässä sukupolvessa ks. esim. Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.
- 353 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Miiä Nuikka, 21.11.2017, Helsinki. Ks. myös Metsämäki ja Nisula 2006, 282.
- 354 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen. Voluntaarien ideologisuudesta ks. myös Anon6.2018-3-9.IS.
- 355 Antti Peltari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 356 Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki.
- 357 Miiä Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Anon3.2018-2-15.ES; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen. Ks. myös Anon2.2018-2-23.ES; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.
- 358 Metsämäki ja Nisula 2006, 255–258.

- 359 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli. Ympäristöajattelusta ja kehitysyhteistyöstä ks. myös Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Senja.
- 360 Airaksinen 2000.
- 361 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Senja.
- 362 White 2015, 102; White & Devereux 2018, 130.
- 363 Anon2.2018-2-23.ES.
- 364 Anon2.2018-2-23.ES.
- 365 Roth 2015, 45–51.
- 366 Fechter 2010, 1401–1441; De Jong 2011, 24–27.
- 367 Fechter 2012, 1481–1482.
- 368 White & Devereux 2018, 122.
- 369 Ulkoministeriön Taloustutkimukselta tilaamissa kehitysyhteistyön mielipidemittauksissa suomalaisten yhtenä kärkisyyinä kehitysyhteistyön tekemiselle on edelleen ”rikkaiden maiden moraalinen velvollisuus auttaa kehitysmaita”. Esimerkiksi vuonna 2014 se oli tärkein syy kehitysyhteistyölle (41 prosenttia piti sitä erittäin tärkeänä ja 43 prosenttia melko tärkeänä). Vuoden 2020 kyselytutkimuksessa kysyttiin vahvinta perustelua kehitysyhteistyön tekemiselle: toiseksi nousi moraalinen velvollisuus auttaa kehitysmaita (27 prosenttia); ensimmäisenä oli konfliktien ja pakolaisuuden estäminen (33 prosenttia).
- 370 Kontinen 2005, 43.
- 371 Fechter 2010, 1477–1478.
- 372 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Anon8.2018-5-25.ES; Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Anon4.2018-2-26.ES.
- 373 White 2015, 103–104.
- 374 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 375 Alho 1980, 33.
- 376 Alhon arvion mukaan taloudellinen motiivi tuli usein esille spontaanisti, mutta osa vastaajista olisi todennäköisesti jättänyt sen mainitsematta ilman erillistä kysymystä. Alho 1980, 35.
- 377 White & Devereux 2018, 120, 124; White 2015, 102–103.
- 378 White & Devereux 2018, 124.
- 379 Alho 1980, 37.
- 380 White 2015, 105–106.
- 381 Lamborg 2018, 52. Ilmiöstä laajemmin ks. Snellman 2019, 185–198.
- 382 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 383 Anon4.2018-2-26.ES.
- 384 Alho 1980, 64.
- 385 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna. Palkkamotiivista ks. myös Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; *Länsi-Savo* 3.3.1979, 4–5.
- 386 *Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin* 1987, 11; *Länsi-Savo* 3.3.1979, 4–5.
- 387 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 388 *Taloussanommat* 10.4.1998.

- 389 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 390 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Ks. myös Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
- 391 Anon8.2018-5-25.ES.
- 392 Ks. myös White 2015, 94.
- 393 Anon6.2018-3-9.IS. Ks. myös Anon8.2018-5-25.ES; Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
- 394 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki.
- 395 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957).
- 396 Stirrat 2008.
- 397 *Suomen Kuvalehti* 34/1962, 16–17, 36.
- 398 Alho 1980, 31.
- 399 Alho 1980, 119–120.
- 400 Alho 1980, 34. White 2015, 98. Kriitikiristä ks. myös esim. De Jong 2011, 26–27, 36–37; Fetcher 2011, 134–135.
- 401 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 402 Stirrat 2008, 407.
- 403 Ks. esim. Anon6.2018-3-9.IS. Ks. myös Anon8.2018-5-25.ES; Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki. SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
- 404 Ks. myös White 2015, 94.
- 405 *Kehitysjoukkokomitean mietintö* 1984, 30.
- 406 *Kehitysjoukkokomitean mietintö* 1984, 60–61.
- 407 Ensimmäisestä polvesta ks. esim. Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen. Toisesta polvesta ks. esim. Anon2.2018-2-23.ES; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Anon3.2018-2-15.ES; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
- 408 De Jong, 2011, 30–31. Suomalaisista vapaaehtoisista ks. Kontinen 2005, 41–42.
- 409 Roth 2015, 55–58; ks. myös Fechter 2011, 141–142.
- 410 White 2015, 91.
- 411 Ks. esim. Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu. Aimo Juhola on myös hyvä esimerkki monimuotoisesta kehitysyhteistyöurasta. Hän on työskennellyt kentällä bilateraalisen asiantuntijana, Suomessa ulkoministeriön virkamiehenä, Manilassa Aasian kehityspankissa ja lopuksi konsulttina eläköitymiseensä saakka. Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
- 412 White 2015, 101, 106.
- 413 White 2015, 98.
- 414 Stirrat 2008, 413–414.
- 415 Stirrat 2008, 409. Ks. myös De Jong 2011, 31–32.
- 416 White 2015, 100–103. Ks. myös Nowicka & Kaweh 2009, 56.
- 417 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo. Ks. myös Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 418 White 2015, 100–101; Alho 1980, 36–37.
- 419 Kontinen 2005, 42; Kontinen 2008, 42–44.

- 420 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna. Ks. myös Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
- 421 Anon7.2018-3-16.ES.
- 422 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
- 423 Ks. myös Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 424 Vrt. Kontinen 2005, 42.
- 425 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
- 426 Roth 2015, 34–37.
- 427 Koposen mukaan kahdenkeskisen avun määrärahat laskivat noin puoleen ja monenkeskisen avun määrärahat neljännekseen aikaisemmasta tasosta. Koponen 2005, 38. Ks. myös Siitonen 2005, 243.
- 428 Hannikainen 2018, 263.
- 429 White 2015, 102–103.
- 430 Roth 2015, 37–38; Van Bilzen 2015, 495, 526–527.
- 431 Salonen 2005, 92–93.
- 432 Koponen 2005a, 33–34. Ks. myös Matti Kääriäinen, 21.8.2018, Helsinki.
- 433 White 2015, 93.
- 434 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Maija Räsänen. Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957). Ura-suunnittelusta ks. myös Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
- 435 Ks. myös SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen; Anon6.2018-3-9.IS. Suomalaisen Afrikka-kuvasta ks. myös Merivirta, Koivunen & Timo Särkkä 2021, 6–8.
- 436 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Anon7.2018-3-16.ES; Anon8.2018-5-25.ES; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen. Ks. myös *Länsi-Savo* 3.3.1979, s.4–5.
- 437 Anon1.2018-1-15.ES; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula.
- 438 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 439 Anon7.2018-3-16.ES; Anon8.2018-5-25.ES; Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 440 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
- 441 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 442 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Anon1.2018-1-15.ES; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; Anon7.2018-3-16.ES; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esko Lintunen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 443 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 444 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula.
- 445 Sopimusta jatkettiin tapauskohtaisesti tarpeen mukaan. Alanaatu 1974, 131; *Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin* 1987, 11–12.
- 446 *Länsi-Savo* 3.3.1979, 4–5.

- 447 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 448 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
- 449 *Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin* 1987, 13.
- 450 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
- 451 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Anon7.2018-3-16.ES; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
- 452 *Etelä-Suomen Sanomat* 19.2.1978, 7. Ks. myös Helander 2001, 40–42.
- 453 *Länsi-Savo* 9.11.1986, 2; *Etelä-Suomen Sanomat* 4.1.1989, 2.
- 454 *Etelä-Suomen Sanomat* 4.1.1989, 2.
- 455 *Etelä-Suomen Sanomat* 8.6.1975, 5.
- 456 Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/sosiaalityöntekijä (s.1943).
- 457 Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
- 458 Marja-Leena ja Kytö Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 459 Helander 2001, 50.
- 460 Marja-Leena ja Kytö Salin, 30.11.2017, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Nyanya.
- 461 Marja-Leena ja Kyto Salin osallistuivat lähetyskurssille, joka kesti poikkeuksellisesti vuoden. Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 462 *Etelä-Suomen Sanomat* 4.1.1989, 2. Ks. myös Helander 2001, 44.
- 463 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Maija Räsänen. Nepalin Yhdistyneen Lähetysten (perustettu 1954) palveluksessa työskennelleistä suomalaisista ks. myös *Etelä-Suomen Sanomat* 3.5.1970, 7; *Länsi-Savo* 4.12.1977, 9.
- 464 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 465 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Nyanya.
- 466 Helander 2001, 55–56.
- 467 Markkola & Östman 2019, 178.
- 468 Kurvinen 2013, 18–19; Hannikainen 2018, 258.
- 469 Alho 1980, 39–40.
- 470 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
- 471 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 472 *Länsi-Savo* 3.3.1979, 4–5.
- 473 Alanaatu 1974, 130.
- 474 *Suomen Kuvalehti* 24.9.1982, 43; *Etelä-Suomen Sanomat* 22.3.1986, 17.
- 475 Alho 1980, 25.
- 476 Alho 1980, 26. Ks. myös Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
- 477 Alho 1980, 3.
- 478 Anon8.2018-5-25.ES.
- 479 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo; Anon8.2018-5-25.ES.
- 480 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
- 481 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta. Ks. myös Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 482 Anon2.2018-2-23.ES; ks. myös Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.

- 483 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 484 Alho 1980, 45.
- 485 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
- 486 Anon2.2018-2-23.ES.
- 487 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo; Anon6.2018-3-9.IS; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esko Lintunen; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Anon5.2018-2-27.ES; *Maaseudun tulevaisuus* 20.11.1971. SIDA:n valmennuksesta ks. Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo. Martti Toiviaisen kokemus poikkiesi muista, sillä hän ei muista saaneensa olosuhdevalmennusta SIDA:n koulutuksessa. Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu.
- 488 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu. Kohdemaassa tapahtuvasta koulutuksesta ks. myös Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esko Lintunen; *Maaseudun tulevaisuus* 20.11.1971.
- 489 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esko Lintunen.
- 490 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Anon6.2018-3-9.IS; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Anon5.2018-2-27.ES.
- 491 Alho 1980, 26–27.
- 492 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo. Kielioopinnoista ks. myös Anon8.2018-5-25.ES; Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 493 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
- 494 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 495 Kehitysjoukkokomitean mietintö 1984, 46–47. Ks. myös. SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula.
- 496 *Maaseudun Tulevaisuus* 2.9.1989. Ks. myös SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 497 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen. Ks. myös Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula.
- 498 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu; Anon3.2018-2-15.ES.
- 499 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
- 500 *Kehitysjoukkokomitean mietintö* 1984, 48–49.
- 501 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 502 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Anon3.2018-2-15.ES; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 503 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu, Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; Anon3.2018-2-15.ES; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 504 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 505 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
- 506 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 507 KA/KePa/19/Valmennusjaosto/Kehitysjoukkolaisten valmennus- ja valintakurssit 1990/ Valmennuskurssi 5.3 – 6.4.1990. Loppuraportti; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
- 508 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen. Rekrytointikritiikistä ks. myös Miiha Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
- 509 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.

- 510 Alho 1980, 26.
511 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu. Ks. myös Anon1.2018-1-15.ES.
512 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna. Valmennuksen puutteesta kansalaisjärjestö-työssä ks. myös Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
513 Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki.
514 Ks. myös Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.
515 *Suomen Kuvalehti* 24.9.1982.
516 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu; Anon7.2018-3-16.ES.
517 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Anon7.2018-3-16.ES; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
518 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
519 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
520 Roth 2015, 91–92.
521 Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
522 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
523 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Heikki Rissanen.
524 Anon4.2018-2-26.ES. Vastaavista näkemyksistä ks. myös Alho 1980, 42–43.
525 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.
526 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
527 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
528 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula.
529 Alho 1980, 43–44.
530 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
531 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
532 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
533 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.

APUMAASSA – OLOSUHTEET, KULTTUURI, SOPEUTUMINEN JA TURVALLISUUS

- 534 Kervinen 2005, 28.
535 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Heimo Mikkolan käsikirjoitus ”Lähes 1 000 ihmistyövuotta kehitysyhteistyölle. Suomalaisten kehitysyhteistyöntekijöiden haastattelututkimus” (2007), 38–46.
536 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1991/Paula Pasasen loppuraportti.
537 KA/Marttaliiton arkisto II/4/Sambia/316/Kehitysyhteistyö: Sambia: Kirjeenvaihto 1984–95/Riitta Kipinoisen kirje Chadizasta karkauspäivänä 1992.
538 Vainio 2017, 94–95; KA/KePa/12/Sambia/54/Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit 1989/Jari Vainion vuosiraportti, 20.7.1989.
539 Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki.
540 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.

- 541 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
- 542 Maliyamkono & Bagachwa, 1990; Hedlund & Lundahl 1989, 35–36; Boesen, Storgaard
Madsen & Moody 1977, 170; *Helsingin Sanomat*, 7.7.1976, 17.
- 543 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esko Lintunen.
- 544 Anon5.2018-2-27.ES; Kari Karanko, 12.11.2018, Helsinki.
- 545 UM/12 R/Sambia/248/Sambia-Suomi kehitysyhteistyö - yleistä 1966–1976/Sambian
talouselämä ja nykyinen taloudellinen tilanne, 12.8.1966; Saasa & Carlsson 1996,
48–49; *Helsingin Sanomat*, 12.4.1978, 8; *Suomen Kuvalehti* 48/1981, 70–73.
- 546 Anon5.2018-2-27.ES.
- 547 Kääriäinen 2015, 57–58.
- 548 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 549 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 550 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Päivi Ahonen.
- 551 Anon5.2018-2-27.ES; Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu.
- 552 Pietilä 2013, 55–65; KA/KePa/Nicaragua/60/Kenttätoimiston kirjeenvaihtoa 1990/
Martti Poutasen telefax Managuasta, 11.3.1990; *Suomen Kuvalehti* 51/1993, 20–25.
- 553 UM/12 R/Yleistä/10/Kehitysapua koskevista sopimuksista/Kehitysyhteistyösopimuk-
sia koskeva selvitys, 8.5.1973; UM/12 R/Laos - Latinanlinen Amerikka/74/Suomen
kehitysapu Latinalaiseen Amerikkaan/Jaakko Iloniemen muistio, 8.3.1971; *Suomen
Kuvalehti* 12/1976, 40–41.
- 554 *Suomen Kuvalehti* 22/1980, 38–41; *Helsingin Sanomat*, 20.12.1978, 27.
- 555 Anon6.2018-3-9.IS.
- 556 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 557 UM/12 R/Tansania/435/Suomen bilateraalinen apu Tansanialle, kehityssopimus 1972–
1981/Sopimus teknisestä yhteistyöstä Suomen hallituksen ja Tansanian Yhdistyneen
tasavallan välillä, liite 1.
- 558 UM/12 R/Tansania/503/Suomen I kehitysjoukko. Kausiraportit 1969–70/Matti Hakan
kuukausiraportti helmikuulta 1970.
- 559 UM/12 R/Tansania/503/Suomen I kehitysjoukko. Kausiraportit 1969–70/Glasinin
kirje Nikkolalle, 22.11.1968; UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansa-
niaan - yleistä 1966–1968/Einari Nikkolan muistio, 4.10.1968.
- 560 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Maija Räsänen.
- 561 Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 562 UM/12 R/Tansania/504/II kehitysjoukon raportit 1970–72/Marjatta Lahden kuukausi-
raportti, 10.11.1970.
- 563 UM/12 R/Tansania/498/Tansanian asiantuntijat yleensä 1971/Urpu-Liisa Airak-
sisen, Jussi Airaksisen, Veikko Tuuliaisien, Timo Nevasteen, Pekka Hämäläisen,
Pekka Lehtisen, Arto Rautavirran, Matti Meriluodon ja Tapio Tuomarin kirje Seppo
Pietiselle, 7.5.1971.
- 564 UM/5 G/Dar es Salaam/Dar es Salaamin suurlähetystön tarkastus 11.-15.10.1976/
Tarkastuskertomus no. 9/1976, päivätty 8.12.1976.
- 565 UM/5 G/Dar es Salaam/Dar es Salaamin suurlähetystön tarkastus 11.-15.10.1976/
Neuvottelu Kyo:ssa 6.9.1976.
- 566 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi 1975–1981/Unto Vuojala,

- Olosuhdeselostus, 31.1.1975.
- 567 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi 1975–1981/Jukka Kiviharju, Olosuhdekuvaus, 26.2.1975.
- 568 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi 1975–1981/Kari Karangon kirje Ulkoasiainministeriölle 14.1.1975.
- 569 Kervinen 2005, 14–17; Alho 1980, 51–52.
- 570 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi 1975–1981/Lauri Salovaara, Asiantuntijatoiminnan evaluointi, 8.3.1976; UM/12 R/Tansania/498/Tansanian asiantuntijat yleensä 1971/Liisa Mäkelän muistio, 5.4.1971 & Kari Konsinin muistio, 27.4.1971.
- 571 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
- 572 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo. Ks. UM/12 R/Tansania/444/Kyerwa-projekti 1975 II/Jyrki Parkkisen matkaraportti, 1.–31.12.1975.
- 573 Kervinen 2005, 38–64.
- 574 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Maija Räsänen.
- 575 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 576 Alho 1980, 51; Kari Karanko, 12.11.2018, Helsinki; *Helsingin Sanomat*, 4.3.1979, 19.
- 577 Anon7.2018-3-16.ES.
- 578 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 579 KA/KePa/6/Sambia/49/Kirjeenvaihto syyskuu 1987/Kirje Nchelengestä, 23.–24.9.1989; Anon3.2018-2-15.ES; KA/KePa/21/Mosambik/63/Kirjeenvaihtoa 1990–1993/Yleisiä huomioita kaikille Mosambikiin lähtijöille, 31.5.1991.
- 580 Anon6.2018-3-9.IS; Anon4.2018-2-26.ES; Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 581 KA/KePa/8/Hallituksen kokousasiakirjat 1992/8/Kokouspöytäkirja 22.10.1992, liitteet: Nicaraguan kooperanttiyhdistyksen kirje KePan tes-jaostolle 29.6.1992; KA/KePa/7/Hallituksen kokousasiakirjat 1991/7/Kokouspöytäkirja 23.9.1991, liitteet: Pirkko Rytkösen kirje Sirpa Mallealle ja Folke Sundmanille, 5.9.1991.
- 582 Ks. Eyben 2012.
- 583 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimim. Nyanya.
- 584 Boris Saltikoff, 18.2.2018, Espoo; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/sosiaalityöntekijä (s. 1943); Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Alho 1980, 69.
- 585 Lundström 2013.
- 586 Marja-Leena ja Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 587 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen; KA/KePa/14/Sambia/56/Kehitysjoukkoalaisten loppuraportit 1994/Riitta Kipinoinen-Jere, Final report 20.3.88–20.3.94.
- 588 UM/12 R/Tansania/503/Suomen 1. kehitysjoukko - kausiraportit 1969–1970/Raportti ajalta 1.4.1969–30.6.1969; *Helsingin Sanomat*, 27.2.2005; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Anon4.2018-2-26.ES.
- 589 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 590 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/sosiaalityöntekijä (s. 1943).
- 591 Esko Ikkävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.

- 592 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimim. Nyanya.
593 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
594 *Helsingin Sanomat*, 27.2.2005; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Kyto Salin,
30.11.2017, Helsinki; Boris Saltikoff, 18.2.2018, Espoo; Kari Karanko, 12.11.2018,
Helsinki.
595 Ks. Warinowski 2012.
596 UM/12 R/Tansania/504/Kehitysjoukkotoiminnan evaluaatio/Ritva Leskinen, Inter-
national School, Dar es Salaam, 10.4.1972.
597 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo; UM/12 R/Tansania/504/Kehitysjoukkotoiminnan eva-
luaatio/Ritva Leskinen, International School, Dar es Salaam, 10.4.1972.
598 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esko Lintunen; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
599 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
600 *Helsingin Sanomat*, 4.3.1979, 19.
601 Alho 1980, 137–140; Kari Karanko, 12.11.2018, Helsinki; *Helsingin Sanomat*, 4.3.1979, 19.
602 Työväen Arkisto (TA)/329.5/SDP/KV/Afrikka/HFL 2/ Mosambik 1970–1976, 1987/
Suomi-Mocambique seura ry:n valtuuskunnan matka 16.9.–30.9.1987 Mocambiquehen.
603 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Päivi Ahonen; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Esko
Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
604 Ks. Kennedy 1987.
605 Alho 1980, 104–108.
606 Anon5.2018-2-27.ES; Anon7.2018-3-16.ES; Jukka Jänis, 15.1.2018, Joensuu; Esko
Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Esa Hurtig,
1.6.2018, Espoo. Vrt. Alho 1980, 175–176.
607 Anon4.2018-2-26.ES.
608 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimim. Senja.
609 Vainio 2017, 92.
610 Launiala 1998, 80–84.
611 Alho 1980, 206.
612 KA/KePa/6/Hallituksen kokousasiakirjat/6/Hallituksen kokouspöytäkirja 7/88,
22.8.1988, liite 6: Raportti Kepan valtuuskunnan matkasta Sambiaan toukokuussa
1988.
613 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
614 Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Antti Pelttari,
8.5.2018, Kauniainen; Anon3.2018-2-15.ES; Anon2.2018-2-23.ES.
615 KA/KePa/7/Hallituksen kokousasiakirjat 1991/7/Kokouspöytäkirja 23.9.1991, liitteet:
Pirkko Rytkösen kirje Sirpa Mallealle ja Folke Sundmanille, 5.9.1991.
616 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimim. Nyanya; Anon3.2018-2-15.ES; Marja-Leena Salin,
30.11.2017, Helsinki.
617 Kirkon Ulkomaanvan arkisto (KUA)/Afrikka/05.05.02:1/1993/Antti Kujanpään kirje
Blantyrestä, 6.10.1993.
618 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
619 Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Marja-Leena Salin, 30.11.2017; Aimo Juhola,
27.4.2018, Hyvinkää; Anon1.2018-1-15.ES.
620 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.

- 621 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
622 Anon1.2018-1-15.ES.
623 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
624 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu; myös Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
625 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
626 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.
627 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Vantaa.
628 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta. Ks. Tommola 2000, 33–36.
629 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
630 Roth 2015, 124.
631 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
632 KA/KePa/6/Hallituksen kokousasiakirjat/6/Hallituksen kokouspöytäkirja 7/88,
22.8.1988, liite 6: Raportti Kepan valtuuskunnan matkasta Sambiaan toukokuussa
1988.
633 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
634 Alho 1980, 60, 130–136.
635 UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniaan - yleistä 1966–1968/Juha
Sipilän kirje Jaakko Iloniemelle, 5.9. 1968.
636 UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa 1969–1970 - yleistä/Ritva
Leskinen, Suomalaisten kehitysaputyöntekijöiden viihtyvyyteen ja menestykseen
vaikuttavia tekijöitä. Selostus Itä-Afrikkaan vuonna 1969 tehdystä opintomatkasta.
637 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
638 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Maija Räsänen.
639 Miiia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
640 Antti Pelttari, 18.5.2018, Kauniainen.
641 Anon8.2018-5-25.ES.
642 Peltola 2011, 63–68.
643 Kervinen 2005, 35; Anon8.2018-5-25.ES.
644 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
645 Vrt. Alho 1980, 98–99.
646 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1995/Antti Pelttarin
loppuraportti 2.2.1995; *Helsingin Sanomat*, 20.5.1995.
647 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Jukka Jänis, 15.1.2018, Joensuu; Riitta Kujala,
1.11.2017, Hämeenlinna; Anon7.2018-3-16.ES; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Heikki
Rissanen; Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki; Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Kari
Karanko, 12.11.2018, Helsinki; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Anon8.2018-5-25.ES; Boris
Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
648 UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa - yleistä 1969–70/Rauni
Turkian muistio, 26.6.1969. Ks. Virtanen 2013, 92–93.
649 Alho 1980, 127; Smiley 2010a, 327–342.
650 Smiley 2010b; Kennedy 1987.
651 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimim. Senja; Yrjö
Venna, 12.3.2018, Espoo.
652 Fechter 2012a.

- 653 KA/KePa/7/Hallituksen kokousasiakirjat/7/Hallituksen kokouspöytäkirja 30.1.1991, liite 2: Kikka Nokelaisen alustus, 15.11.1990; KA/KePa/6/Hallituksen kokousasiakirjat/6/Hallituksen kokouspöytäkirja 22.8.1988, liite 6: Raportti Kepan valtuuskunnan matkasta Sambiaan toukokuussa 1988.
- 654 KA/KePa/6/Sambia/49/Kirjeenvaihto tammi-kesäkuu 1987/Kaisa Karttusen kirje Mansasta, 3.4.1988.
- 655 Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
- 656 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/sosiaalityöntekijä (s.1943); Kervinen 2005, 80.
- 657 Heuser 2012, 1425.
- 658 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s. 1957); Anon2.2018-2-23.ES.
- 659 *Helsingin Sanomat*, 21.2.1979, 27; Virtanen 2013, 75–79.
- 660 *Suomen Kuvalehti* 33/1993, 38–39.
- 661 Smiley 2010b; Anon2.2018-2-23.ES.
- 662 UM/12 R/Tansania/503/Suomen 1. kehitysjoukko; kausiraportit 1969–1970/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa; raportit ajalta 1.4.1969–30.6.1969, 1.1.1969–31.3.1969 & 1.9.1968–31.12.1968.
- 663 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Anon5.2018-2-27.ES.
- 664 KA/KePa/6/Hallituksen kokousasiakirjat/6/Hallituksen kokouspöytäkirja 7/88, 22.8.1988, liite 6: Raportti Kepan valtuuskunnan matkasta Sambiaan toukokuussa 1988.
- 665 Sosiaalityöntekijä (s. 1962), 15.2.2018, Helsinki; KA/KePa/8/Sambia/51/Kirjeenvaihto heinä-joulukuun 1989/Kiertokirje kehitysjoukkolaisille 2.8.1989.
- 666 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
- 667 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
- 668 Anon7.2018-3-16.ES.
- 669 KA/KePa/8/Sambia/51/Kirjeenvaihto tammi-kesäkuu 1989/Finnish Volunteer Service – Turvallisuustilanne 01 89.
- 670 UM/12 R/Tansania/503/Suomen 1. kehitysjoukko; kausiraportit 1969–1970/Erkki Siitonen, Huhtikuun raportti, 2.5.69, Moshi.
- 671 Pitkäteräinen afrikkalainen lyömätyökalu, viidakkoveitsen ja vesurin välimuoto.
- 672 UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa - yleistä 1969–70/Kirsti Anttilan kertomus, 30.6.1969.
- 673 Mp.
- 674 UM/12 R/Tansania/503/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa - yleistä 1969–70/Reijo V. Alhon muistio, 23.4.1970.
- 675 Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu.
- 676 UM/12 R/Tansania/498/Tansanian asiantuntijat yleensä 1971/Urpu-Liisa Airaksisen, Jussi Airaksisen, Veikko Tuuliaisien, Timo Nevasteen, Pekka Hämäläisen, Pekka Lehtisen, Arto Rautavirran, Matti Meriluodon ja Tapio Tuomarin kirje Seppo Pietiselle, 7.5.1971.
- 677 UM/12 R/Tansania/498/Tansanian asiantuntijat yleensä 1971/Suomen kehitysjoukot Tansaniassa: raportti ajalta 1.1.–31.3.1971.
- 678 UM/12 R/Tansania/498/Tansanian asiantuntijat yleensä 1971/Heikki Eskonheimon muistio, 18.6.1971.

- 679 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi 1975–1981/Tapani Tuomari, Olosuhdeselostus, 1.4.1976.
- 680 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi 1975–1981/Unto Vuojala, Olosuhdeselostus, 31.1.1975.
- 681 KA/KePa/Hallituksen työvaliokunnan kokousasiakirjat/11/Työvaliokunnan kokoukset 1989/Kokouspöytäkirja 17.4.1989 liite 7: Sambian turvallisuustilanne; Puheenvuoro Kehitys yhteistyön mieli ja mielettömyys -seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Jan Kuhasen ja Kaisa Harjun muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.
- 682 KA/KePa/7/Sambia/50/Kirjeenvaihto syys-joulukuu 1988/Jukka Uosukainen, Ajoneuvon ryöstöyhteyksien aiheuttamien vaurioiden korvaaminen, 24.9.88.
- 683 KA/KePa/6/Sambia/49/Kirjeenvaihto tammi-kesäkuu 1987/Dan Dahlin, Raportti aseellisesta ryöstöstä 28.4.1989.
- 684 KA/KePa/Hallituksen työvaliokunnan kokousasiakirjat/11/Työvaliokunnan kokoukset 1989/Kokouspöytäkirja 17.4.1989 liite 7: Sambian turvallisuustilanne; KA/KePa/12/Sambia/54/Kehitysjoukkoalaisten vuosiraportit 1989/Eino Parviaisen vuosiraportti, 21.2.1989.
- 685 KA/KePa/8/Sambia/51/Kirjeenvaihto heinä-joulukuu 1989/Telefax Lusakasta 14.8.1989 & 18.8.1989; KA/KePa/8/Sambia/51/Kirjeenvaihto heinä-joulukuu 1989/Telefax Lusakasta, 21.8.1989; KA/KePa/6/Hallituksen kokousasiakirjat 1988–90/6/Hallituksen kokoukset 1990/Kokouspöytäkirja 18.1.1990, liitteet: Folke Sundmanin matkaraportti, 28.11.–8.12.1990; KA/KePa/Kehitysjoukkoalaisten kokousasiakirjat/15/Tes-jaoston pöytäkirjat 1991/Kokouspöytäkirja 15.5.1991, liite 3.
- 686 Puheenvuoro Kehitys yhteistyön mieli ja mielettömyys -seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Jan Kuhasen ja Kaisa Harjun muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.
- 687 KA/KePa/7/Hallituksen kokousasiakirjat 1991/7/Kokouspöytäkirja 23.9.1991, liitteet: Lasse Parkkalin telefax Pirkko Rytköselle, 3.9.1991.
- 688 Hentschel 2015, 1–12.
- 689 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; KA/KePa/Nicaragua/59/Matkaraportit 1988–1993/Valmistelu- ja suunnitteluvaltuuskunnan matkaraportti 7.-18.9.1988.
- 690 KA/KePa/Nicaragua/59/Matkaraportit 1988–1993/Sirpa Mallea, Matkaraportti Nicaraguan matkalta marraskuussa 1990; KA/KePa/Nicaragua/60/Kirjeenvaihto 1990/Pentti Järvisen kirje Managuasta, 4.5.1990.
- 691 KA/KePa/Nicaragua/62/Kehitysjoukkoalaisten loppuraportit 1993/Riitta Työläjärven loppuraportti.
- 692 KA/KePa/Nicaragua/60/Kirjeenvaihto 1992/Jyrki Lappi-Seppälän telefax Managuasta, 12.2.1992.
- 693 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; KA/KePa/Nicaragua/62/Kehitysjoukkoalaisten loppuraportit 1993/Päivi Pelttarin loppuraportti, s.d.; KA/KePa/Nicaragua/62/Kehitysjoukkoalaisten loppuraportit 1995/Antti Pelttarin loppuraportti 2.2.1995; KA/KePa/Nicaragua/59/Kehitysjoukkoalaisten olosuhteet/Nicaraguan koperanttien kohdalle sattuneita vaaratilanteita, 31.3.1993.
- 694 KA/KePa/Nicaragua/59/Kehitysjoukkoalaisten olosuhteet/Tiina Tikkasen henkilökohtainen kannanotto Nicaraguan turvallisuustilanteeseen, s.d. 1993; KA/KePa/Nicaragua/59/Kehitysjoukkoalaisten olosuhteet/Nicaraguan koperanttien kohdalle

- sattuneita vaaratilanteita, 31.3.1993; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 695 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; KA/KePa/Nicaragua/59/Kehitysjoukkolaisten olosuhteet/Nicaraguan koperanttien kohdalle sattuneita vaaratilanteita, 31.3.1993.
- 696 KA/KePa/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1995/Antti Pelttarin loppuraportti 2.2.1995.
- 697 Puheenvuoro Kehitys yhteistyön mieli ja mielettömyys -seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Jan Kuhasen ja Kaisa Harjun muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.
- 698 KA/KePa/2/Syyskokousasiakirjat/2/Syyskokous 1989/Kokouspöytäkirja 27.11.1989 liitteet: Talousarvio vuodelle 1990; KA/KePa/2/Syyskokousasiakirjat/2/ Syyskokous 1992/Kokouspöytäkirja 26.11.1992, liitteet: Talousarvio vuodelle 1993.
- 699 KA/KePa/Nicaragua/59/Kehitysjoukkolaisten olosuhteet/Tiina Tikkasen henkilökohtainen kannanotto Nicaraguan turvallisuustilanteeseen, s.d. 1993.
- 700 KA/KePa/8/Sambia/51/Kirjeenvaihto heinä-joulukuun 1989/Lauri Peltosen kirje Kasamasta, 26.9.1989 & Folke Sundmanin kirje Lauri Peltoselle, 9.11.1989; Puheenvuoro & keskustelu Kehitys yhteistyön mieli ja mielettömyys - seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Jan Kuhasen ja Kaisa Harjun muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.
- 701 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo. Myös Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 702 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna. Myös Marja-Leena ja Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 703 KA/KePa/8/Sambia/51/Kenttätoimiston kirjeenvaihto 1990/Jari Vainion kirje Katondwesta, 23.9.1990.
- 704 Wetterstrand, 2012, 137–144.
- 705 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 706 Anon1.2018-1-15.ES.
- 707 Ks. Kervinen 2005; Harvala 2003.
- 708 Ks. Vainio 2017; Kempainen 2006.

KEHITYSYHTEISTYÖTÄ KÄYTÄNNÖSSÄ

- 709 Anon7.2018-3-16.ES.
- 710 Anon4.2018-2-26.ES.
- 711 Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; *Helsingin Sanomat*, 21.4.1978, s. 12; *Helsingin Sanomat*, 31.5.1985, s. 10.
- 712 Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu.
- 713 Anon6.2018-3-9.IS; *Suomen Kuvalehti* 28/1995, 20–21.
- 714 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
- 715 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo. Ks. UM/12 R/Tansania/444/Kyerwa Projekti I: 1972–1974/Veikko Tupaselan sähkö Ulkoministeriöön, 7.8.1974.
- 716 UM/12 R/Tansania/444/Suomen kehitysapu Tansanialle: kehitysapupyynnö vuoriteollisuuden alalla (Kyerwa Projekti) I: 1972–1974/Martti Lariolan muistio 8.3.1974; UM/12 R/Tansania/444/Suomen kehitysapu Tansanialle: kehitysapupyynnö vuoriteollisuuden alalla (Kyerwa-projekti) II: 1975/Jyrki Parkkisen matkaraportti ajalta 1.–31.12.1975.

- 717 Esko Ikävalko, 17.10. 2017, Lappeenranta.
718 Mosse 2004, 21–22, 39–40.
719 Porvali, Ruotsi, Laaksonen & Vuorela 1995, 157–160.
720 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
721 *Finnagro. Consulting company for agriculture and the agro- and food industries* -mainoslehtinen (s.l. s.d.); Kari Karanko, 12.11.2018, Helsinki.
722 UM/93-NCA-2/Nicaragua/Maitotalousala 1982–1984/Hankintaryhmän kokouspöytäkirja 11/82, 11.5.1982.
723 UM/93-NCA-2/Nicaragua/Maitotalousala 1985–1987/Selma Honkanen, Virkamatka Nicaraguahan 1.–10.9.1986.
724 UM/93-NCA-1/Nicaragua/Suomen ja Nicaraguan kehitysyhteistyö 1987/Kari Karanگون muistio, 21.9.1987; Kari Karanko, 12.11.2018, Helsinki.
725 Anon5.2018-2-27.ES.
726 Ks. *Suomen Kuvalehti* 38/1980, 108–109.
727 *Helsingin Sanomat*, 2.3.1984, 12; *Suomen Kuvalehti* 5/1982, 50–52.
728 Kämäräinen 2017; Kari Karanko, 12.11.2018, Helsinki; Anon5.2018-2-27.ES.
729 Anon5.2018-2-27.ES; *Suomen Kuvalehti* 46/1991, 23.
730 Anon5.2018-2-27.ES; Anon6.2018-3-9.IS; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Anon4.2018-2-26.ES; Matti Kääriäinen, 21.8.2018, Helsinki.
731 Anon7.2018-3-16.ES.
732 Hannele Kankuri, 23.4. 2018, Helsinki; Anon6.2018-3-9.IS; Ferguson & Lohmann 1994, 178–180.
733 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
734 Anon6.2018-3-9.IS.
735 Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
736 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Alho 1980, 90.
737 UM/12 R/Tansania/503/Suomen 1. kehitysjoukko: kausiraportit 1969–1970/Osmo Uskin raportti no 4, 28.4.1969 & Matti Takan kuukausiraportti huhtikuulta 1969, 29.4.1969; Alho 1980, 90–92.
738 UM/12 R/Tansania/503/Suomen 1. kehitysjoukko: kausiraportit 1969–1970/Pekka Ketola, kuukausiraportti, huhtikuu 1969. Ks. Alho 1980, 90–91.
739 UM/12 R/Tansania/503/Suomen 1. kehitysjoukko: kausiraportit 1969–1970/Seija Paunio, Raportti 3, 4.5.1969 & Jyrki Parikka, Kuukausiraportti, 13.5.1969; Alho 1980, 91–92.
740 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
741 Anon6.2018-3-9.IS.
742 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
743 KA/KePa/22/Mosambik/64/Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit 1991–1994/Pirkko Rytkösen vuosiraportti 1.6.1992–1.6.1993.
744 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit 1991/Tuula Laasasen vuosiraportti, 6.9.1990–6.9.1991.
745 Anon4.2018-2-26.ES.
746 Anon4.2018-2-26.ES; Anon3.2018-2-15.ES.

- 747 Anon4.2018-2-26.ES.
748 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
749 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Anon6.2018-3-9.IS; KA/Marttaliiton arkisto II/1/Kenia 1980–1990/313/Äiti ja lapsi -projekti/Äiti ja lapsi Keniassa -raportti, 1.6.–31.12.2980, päivätty 20.1.1981.
750 Barnett 2011, 161–166; Bilzen 2015, 470–472.
751 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi 1975–1981/Jukka Kivi-harju, Olosuhdekuvaus, 26.2.1975.
752 Anon4.2018-2-26.ES.
753 Olivier de Sardan 2005, 68.
754 Alho 1980, 88–89; *Suomen Kuvalehti* 43/1974, s. 15–16.
755 UM/12 R/Tansania/504/II kehitysjoukon raportit 1970–1972/Lars Björkmanin raportti marraskuulta 1970; UM/12 R/Tansania/503/Suomen 1. kehitysjoukko: kausiraportit 1969–70/Matti Taka, kuukausiraportti huhtikuulta 1969, 29.4.1969.
756 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki. Myös Vainio 2017, eri kohdin.
757 UM/12 R/Tansania/444/Kyerwa-projekti 1.1.–30.6.1976, iii/Jyrki Parkkinen, Monthly report for February, 1976; UM/12 R/Tansania/444/Kyerwa-projekti/1.7.–30.9.1976, iv/ Minutes of the meeting held in the Ministry of Water, Energy and Minerals 29th June, 1976 concerning the Kyerwa Tin Field Exploration Project.
758 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
759 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
760 Anon5.2018-2-27.ES.
761 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
762 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Anon8.2018-5-25.ES.
763 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
764 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; KA/KePa/Nicaragua/61/Kenttäkomitean pöytäkirjat 1991/Kokouspöytäkirja 5/91, 21.3.1991.
765 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
766 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1995/Antti Pelttarin loppuraportti, 2.2.1995.
767 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit - päivämäärättömät/Antti Pelttarin vuosiraportti, s.d.
768 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
769 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
770 Anon4.2018-2-26.ES.
771 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta. Polkupyörän merkityksistä Keski-Afrikan historiassa ks. McCracken 2011.
772 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; KA/KePa/13/Sambia/55/Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit 1993/Hannele Kankuri, August 1992–August 1993.
773 Mp.
774 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
775 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Anon7.2018-3-16.ES.
776 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.

- 777 Anon4.2018-2-26.E5.
- 778 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi helmikuu 1979–1980/ Frans-Carl Malmberg, Olosuhdeselostus, 8.9.1979.
- 779 Mosse 2004, 104–105.
- 780 Vrt. Alho 1980, 112–115.
- 781 Alho 1980, 94–95.
- 782 Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Jukka Jänis, 30.1.2018; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Esko Ikävalko, 17.10.2017; Anon6.2018-3-9.IS.
- 783 KA/KePa/Kotimaiset ja ulkomaiset asiakirjat/24/Saapuneet asiakirjat UM-Kyo 1985–88/Marja Luoto, Ensimmäinen kehitysjoukko Sambiassa; muutamia huomioita, 29.12.1987. Kegalaisilta oli muun muassa kielletty oman verottoman auton hankkiminen.
- 784 KA/KePa/Kotimaiset ja ulkomaiset asiakirjat/24/Saapuneet asiakirjat UM-Kyo 1985–88/Marja Luoto, Ensimmäinen kehitysjoukko Sambiassa; muutamia huomioita, 29.12.1987.
- 785 KA/KePa/6/Sambia/49/Kirjeenvaihto heinä-elokuu 1987/Leif Packalen, Final report 15.8. 87–30.6.88, päivätty 3.6.1988; KA/KePa/8/Hallituksen kokousasiakirjat/8/ Kokousasiakirjat 1992/Kokouspöytäkirjan 21.5.1992 liite 6b1: Rauni Haapamäen ja Leena Karikuksen kirje KePan hallitukselle, 4.5.1992; KA/KePa/Nicaragua/60/Kirjeenvaihto 1992/Jyrki Lappi-Seppälän vastine, 10.5.1992; KA/KePa/21/Mosambik/63/ Kirjeenvaihto 1990-1993/Pirkko Rytkösen faksi Maputosta, 5.9.1991; KA/KePa/Nicaragua/60/Kirjeenvaihto 1992/Nicaraguan koperanttiyhdistyksen kirje Kepan Helsingin toimistolle, 26.6.1992.
- 786 Ks. esim. KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkoalaisten loppuraportti 1993/Riitta Työläjärven loppuraportti 1993; KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkoalaisten loppuraportit 1995/Antti Pelttarin loppuraportti, 2.2.1995; KA/KePa/14/Sambia/56/ Kehitysjoukkoalaisten loppuraportit 1994/Tiina Nyberg, Final report 1994; KA/KePa/22/Mosambik/64/Kehitysjoukkoalaisten loppuraportit 1993–1995/Krista Suden loppuraportti 1993.
- 787 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkoalaisten loppuraportit 1993/Leena Karikuksen loppuraportti 1993.
- 788 Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
- 789 Ks. esim. KA/KePa/Nicaragua/60/Kirjeenvaihto 1993/Sirpa Mallean kirje Folke Sundmanille, 13.12.1993.
- 790 KA/KePa/8/Hallituksen kokousasiakirjat/8/Kokousasiakirjat 1992/Kokouspöytäkirjan 21.5.1992 liite 6b1: KePan Managuan toimiston nicaragualaisten työntekijöiden kirje Folke Sundmanille, 11.5.1992 (käännös); KA/KePa/Hallituksen työvaliokunnan kokousasiakirjat/12/Työvaliokunnan kokoukset 1994/Työvaliokunnan kokouspöytäkirjan 21.4.1994 liite: Jyrki Lappi-Seppälä, Uudistuvan kehitysjoukko-ohjelman visio, 1.10.1993.
- 791 Alho 1980, 165.
- 792 UM/12 R/Tansania/444/Kyerwa-projekti 1.1.–30.6.1976, iii/Jyrki Parkkinen, Olosuhdeselostus, 11.2.1976.
- 793 UM/12 R/Tansania/444/Kyerwa-projekti 1.7.–30.9.1976, iv/Antti Rantalan muistio, 1.9.1976.

- 794 UM/12 R/Tansania/444/Kyerwa-projekti 1.7.–30.9.1976, iv/Jyrki Parkkisen kirje Martti Ahtisaarelle, 11.7.1976.
- 795 Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Martti Toiviainen, Liite loppuraporttiin Maatalouden neuvonta- ja opetusprojektista Luapulana maakunnassa Sambianssa, 11.6.1987. Tekijöiden hallussa.
- 796 Ks. Alho 1980, 162–163.
- 797 Porvali ja muut 1995, 148–149; Anon4.2018-2-26.ES; Matti Kääriäinen, 21.8.2018, Helsinki.
- 798 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo; Anon5.2018-2-27.ES.
- 799 UM/5 G/Edustustojen tarkastukset/Dar es Salaamin suurlähetystön tarkastus 11.–15.10.1976/ Tauno Kääriä, Markku Aho, Kari Karanko ja muut, Muistio kehitysyhteistyöhallintoon erikoistuneiden virkamiesten urakierrosta, s.d. 1976; Matti Kääriäinen, 21.8.2018, Helsinki; Alho 1980, 164–165.
- 800 Anon6.2018-3-9.IS; Anon7.2018-3-16.ES; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
- 801 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 802 Anon4.2018-2-26.ES. Myös Anon6.2018-3-9.IS; Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo; Jukka Jänis, 30.1.2018.
- 803 Kääriäinen 2015, 12–13; Kari Karanko, 12.11.2018, Helsinki; Koponen 2005a, 21–23; Odén & Wohlgemuth 2007, 6–10.
- 804 Vrt. Alho 1980, 93.
- 805 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 806 Anon4.2018-2-26.ES.
- 807 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Anon5.2018-2-27.ES; Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
- 808 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi helmikuu 1979–1980/ Frans-Carl Malmberg, Olosuhdeselostus, 8.9.1979; UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi helmikuu 1979–1980/J. P. Kosonen, Loppuraportti, 15.6.1980; Alho 1980, 160.
- 809 Anon5.2018-2-27.ES.
- 810 Matti Kääriäinen, 21.8.2018, Helsinki. Myös Kaisa Harju, *Exporting Expertice: Somalia-Finland Tuberculosis Control and Training Project, 1980–1990*. Tieteiden ja aatteiden historian väitöskirja, Oulun yliopisto (luonnos).
- 811 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
- 812 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo; Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 813 UM/12 R/ Tansania/445/Kyerwa-projekti 1.1.–30.6.1977/Minutes of the meeting held on 26.4.1977 & Kyerwa-projekti: Keskustelu 2.5.1977 Dar es Salaamin suurlähetystössä.
- 814 UM/12 R/ Tansania/445/Kyerwa-projekti 1.7.–31.12.1977/Kehitysyhteistyöhankkeiden tarkistus- ja valvontaryhmän jäsenten js. Liisa Mäkelän ja js. Heikki Tuunasan Kyerwan tinakaivosprojektia koskeva tarkastuskertomus, 29.11.1977.
- 815 UM/12 R/Tansania/445/Kyerwa projekti 1.10.–31.12.1976/J. T. Nyanaro, B. A. Nsanya, A. Temigunga, A Reply to the Memorandum and Criticism levelled against us in Dr. Parkkinen's Quarterly report of 9th July and in the Monthly Reports of May and June, 1976.

- 816 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
- 817 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
- 818 UM/12 R/ Tansania/445/Kyerwa-projekti 1.1.–30.6. 1977/Finnish Mining Group (FMG), Kuukausiraportti no. 7, tammikuu 1977.
- 819 UM/12 R/ Tansania/445/Kyerwa-projekti 1.1.–30.6. 1977/FMG, Quarterly report for January - March 1977 & Kuukausiraportti no. 9, maaliskuu 1977.
- 820 UM/12 R/ Tansania/445/Kyerwa-projekti 1.1.–30.6.1977/Memorandum of the Meeting at Bukoba, 18.1.1977.
- 821 UM/12 R/ Tansania/445/Kyerwa-projekti 1.1.–30.6.1977/FMG, Kuukausiraportti no 8, helmikuu 1977.
- 822 UM/12 R/ Tansania/445/Kyerwa-projekti 1.10.–31.12.1976/Finnish Mining Group, Kuukausiraportti no. 5, marraskuu 1976.
- 823 Vrt. Alho 1980, 96.
- 824 UM/12 R/Tansania/504/Kehitysjoukkotoiminnan evaluaatio/Ritva Leskinen, Bi-asiain-tuntijat Etiopiassa marraskuussa 1971, 10.4.1972; Alho 1980, 93.
- 825 Työväen Arkisto (TA)/Kansainvälinen Solidaarisuussäätiö (KSS)/HBA 2/327.2/Jukka Pääkkönen – Raportti Angolan matkalta 9.10.–23.10.1987.
- 826 Alho 1980, 88–89; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Heikki Rissanen; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 827 Anon4.2018-2-26.ES.
- 828 Alho 1980, 97.
- 829 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1991/Paula Pasasen loppuraportti 1991.
- 830 KA/KePa/14/Sambia/56/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1994/Anni Koskela, Final report on volunteer posting 1994, päivätty 20.2.1994.
- 831 Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 832 KA/KePa/6/Sambia/49/Kirjeenvaihto heinä-elokuu 1987/Matti Salosen kirje Folke Sundmanille, 30.8.1989.
- 833 Alho 1980, 93.
- 834 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
- 835 Vrt. Alho 1980, 160–161.
- 836 KA/KePa/6/Sambia/49/Kirjeenvaihto heinä-elokuu 1987/Matti Salosen kirje Folke Sundmanille, 30.8.1989.
- 837 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit 1990/Paula Pasasen vuosiraportti, 2.8.1989–31.8.1990.
- 838 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1993/Riitta Työläjärven loppuraportti 1993.
- 839 Anon3.2018-2-15.ES; Anon6.2018-3-9.IS.
- 840 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi 1976 – tammikuu 1979/ Touko Lassilan loppuraportti, 30.5.1978.
- 841 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 842 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
- 843 UM/12 R/Sambia/255/Sambian metsäteollisuuden kehittäminen, 1981 tammi-kesä-kuu, vii/Leo Olasvirta, Sambian metsäprojekti, autojen käyttö, 15.1.1981.

- 844 UM/12 R/Sambia/255/Sambian metsäteollisuuden kehittäminen, 1981 tammi-kesäkuu, vii/Finnish Technical Assistance, Forestry Sector meeting in Industrial Plantations HQ, Ndola, 9 January 1981.
- 845 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; KA/KePa/3/3/Kevätkokousasiakirjat 1993/Kevätkokouksen pöytäkirja 29.4.1993, liite 4: Vuoden 1992 toimintakertomus.
- 846 KA/KePa/6/Sambia/49/Kirjeenvaihtoa tammi-kesäkuu 1987/Seppo Kuosmasen kirje Lusakasta 25.4.1989.
- 847 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 848 Alkoholin kulutuksen kasvusta ja käyttötavoista Suomessa ks. Mäkelä, Mustonen & Tigerstedt 2010.
- 849 Anon8.2018-5-25.ES.
- 850 *Helsingin Sanomat*, 4.3.1979, 19.
- 851 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 852 Kopio Jukka Jäniksen kirjeestä vaimolleen, 30.1.1987. Tekijöiden hallussa.
- 853 Anon8.2018-5-25.ES; Puheenvuoro Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys -seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Jan Kuhasen ja Kaisa Harjun muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.
- 854 Anon4.2018-2-26.ES.
- 855 UM/ 12 R/Suomi/294/Kansainvälisen kehitysavun toimisto/Toimistokokoukset 14.1.1969–19.12.1969/Toimistokokouksen pöytäkirja 27.11.1969.
- 856 Esko Ikävalko, 17.10.2017; Anon8.2018-5-25.ES; Miia Nuikka, 21.11.2017; Alho 1980, 116–117; *Helsingin Sanomat*, 4.3.1979, 19.
- 857 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi helmikuu 1979–1980/Heikki Tuhkanen, Olosuhdeselostus, 23.4.1980.
- 858 UM/12 R/Sambia/276/Sambian asiantuntijoiden raportointi helmikuu 1979–1980/Glen Lindholmin kirje ulkoasiainministeriölle, 17.6.1980.
- 859 KA/KePa/Rekrytointijaoston kokousasiakirjat/16/Pöytäkirjat 1992/Kokouspöytäkirja 12.10.1992 & liite 2.
- 860 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 861 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 862 KA/KePa/7/Sambia/50/Kirjeenvaihto kesä-heinäkuu 1988/Anders Lönnqvistin kirje Lusakasta, 27.6.1988.
- 863 KA/KePa/7/Sambia/50/Kirjeenvaihto syys-joulukuu 1988/Anders Lönnqvistin telefax Lusakasta, 4.10.1988 & Folke Sundmanin telefax Helsingistä, 14.10.1988; KA/KePa/6/Hallituksen kokousasiakirjat 1988–90/6/Hallituksen kokouspöytäkirja 18.10.1988.
- 864 KA/KePa/7/Sambia/50/Kirjeenvaihto kesä-heinäkuu 1988/Anders Lönnqvistin kirje Lusakasta, 27.6.1988.
- 865 KA/KePa/7/Sambia/50/Kirjeenvaihto elokuu 1988/Anders Lönnqvistin kirje Kepsälle 13.8.1988.

KEHITYSYHTEISTYÖN VAIETTU PUOLI

- 866 Tsey 2011; Olivier de Sardan 2005, 148–149, 177–178.
- 867 Olivier de Sardan 2005, 70; Kari Karanko, 12.11.2018, Helsinki.
- 868 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s. 1957). Vrt. Alho 1980, 136.
- 869 Mosse 2004, 107–108; Olivier de Sardan 2005, 173–176, 178; Bähre 2005, 107–113.
- 870 *Helsingin Sanomat*, 1.10.1992, C5; Gould 1989, 153–160.
- 871 Cooper 1997.
- 872 Tsey 2011, 49–51, 55–57.
- 873 Koponen 2004, 5–13.
- 874 Finnwaterin toteuttama Mtwara-Lindin vesihuoltohanke on esimerkki täydellisestä paikallisyhteisön sivuuttamisesta hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa. Ks. Porvali et al. 1995, 273–286.
- 875 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 876 Ks. Ferguson & Lohmann 1994; Olivier de Sardan 2005, 147; Gould 1989, 158–159; Anon4.2018-2-26.ES; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
- 877 Ks. Olivier de Sardan 2005, 186–188; Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 878 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 879 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo; *Helsingin Sanomat*, 7.7.1976, 17 & 25.1.1981, 26; Virtanen 2013, 95; Rist 2008, 132–134.
- 880 Rist 2008, 124–131; Paaskesen 2010; Anon6.2018-3-9.1S.
- 881 Coulson 1982, 296–299; Hedlund & Lundahl 1989, 41–44; Mesaki 1994, 55.
- 882 UM/12 R/Tansania/430/Tansania–Suomi kehitysyhteistyö - Avunpyynnöt, tiedustelut, ehdotukset 1969–1977/Seppo Pietisen kirje ulkoasianministeriölle, 9.3.1972 liitteenä.
- 883 *Helsingin Sanomat*, 10.2.1974, 22.
- 884 *Helsingin Sanomat*, 7.6.1995, B9; *Suomen Kuvalehti* 11/1994, 28–31; *Suomen Kuvalehti* 13/1994, s. 67; Porvali ja muut 1995, 292–299.
- 885 *Helsingin Sanomat*, 13.9.1987, B7; *Helsingin Sanomat* 3.11.1993, A12.
- 886 *Suomen Kuvalehti* 24/1991, 36–41; Niinivaara 1995.
- 887 Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu.
- 888 *Helsingin Sanomat*, 21.2.1979, 27; *Suomen Kuvalehti* 19/1982, 32.
- 889 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 890 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.
- 891 Ks. Olivier de Sardan 2005, 140–142.
- 892 Anon4.2018-2-26.ES.
- 893 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkoilaisten loppuraportit 1993/Riitta Työläjärven loppuraportti 1993.
- 894 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
- 895 Friedrich 2009; Bayart 1993.
- 896 Mungiu-Pippidi 2015.
- 897 Médard 2009, 379–380; Bracking 2007.

- 898 Sindzingre 2009, 441–442.
899 Robinson 1998, 7; Sindzingre 2009; 448–450.
900 Bracking 2007.
901 Ks. Johnston 2005, 169–177; The United Republic of Tanzania 1996; Cooksey 2006.
902 Koechlin 2013, 7–8, 163–165.
903 Olivier de Sardan 2005, 168.
904 Koechlin 2013, 15–16; Blundo & Olivier de Sardan 2006.
905 Ks. Olivier de Sardan 1999.
906 Kari Karanko, 21.11.2018, Helsinki.
907 Bähre 2005, 112.
908 Bähre 2005, 112.
909 Bähre 2005, 107.
910 Esko Ikävälko, 17.10.2017, Lappeenranta.
911 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
912 Anon7.2018-3-16.ES.
913 Esko Ikävälko, 17.10.2017, Lappeenranta; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
914 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
915 Kenny 2007; Miller 2011.
916 Anon4.2018-2-26.ES; Anon6.2018-3-9.IS.
917 Esko Ikävälko, 17.10.2017, Lappeenranta.
918 Anon5.2018-2-27.ES; Kari Karanko (henkilökohtainen keskustelu). Ks. Kuhanen 2017; Curtis 1992, 522–526.
919 Anon6.2018-3-9.IS.
920 *Suomen Kuvalehti* 46/1991, 23.
921 Vainio 2017, 135–136.
922 Puheenvuorot Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys -seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Jan Kuhasen ja Kaisa Harjun muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.
923 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
924 Puheenvuorot Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys -seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Jan Kuhasen ja Kaisa Harjun muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.; *Helsingin Sanomat* 14.9.1976, 21.
925 *Suomen Kuvalehti*, 46/1991, 22–23.
926 *Suomen Kuvalehti*, 46/1991, 17–23.
927 *Suomen Kuvalehti*, 46/1991, 22.
928 *Suomen Kuvalehti*, 46/1991, 22–23; Anon6.2018-3-9.IS.
929 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
930 *Suomen Kuvalehti* 46/1991, 23; Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Anon6.2018-3-9.IS; Anon7.2018-3-16.ES; Matti Kääriäinen, 21.8.2018, Helsinki.
931 ELKA/Stora Enso Forest Consulting/Matkakertomukset 1979–1997/Alatalo, Matkaraportti: Kenia 20.–27.10.1994, päivätty 2.11.1994.
932 ELKA/Stora Enso Forest Consulting/Matkakertomukset 1979–1997/Pekka Pesonen, Matkaraportti: Kenia 2.–7.7.1995, päivätty 11.7.1995.
933 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
934 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.

- 935 Anon7.2018-3-16.ES.
936 Ks. Kääriäinen 2015, 22.
937 Anon6.2018-3-9.IS.
938 KUA/oo.01.00:1/Hallituksen alkuperäiset pöytäkirjat 1997/Kirkon Ulkomaanavun vuosikertomus 1996; Kääriäinen 2015, 22.
939 Matti Kääriäinen, 21.8.2018, Helsinki; Anon5.2018-2-27.ES; SLS/ASTO/II 8/ Muut asiakirjat, 1967–1976/ Pöytäkirja Ambo-Kavangon kirkon kehitysrahaston ja Lähetysten kehitysapurahaston neuvottelukunnan kokouksesta 25.9.1973.
940 Anon5.2018-2-27.ES.
941 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1992/Jukka Nummisen loppuraportti, 5.7.1992.
942 Vainio 2017, 96.
943 KA/KePa/20/Nicaragua/62/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1993/Riitta Työläjärven loppuraportti 1993.
944 Puheenvuoro Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys -seminaarissa Helsingissä 12.12.2018. Jan Kuhasen ja Kaisa Harjun muistiinpanot. Tekijöiden hallussa.

KOTIINPALUUN RISTIRIITAISUUS JA KEHITYSYHTEISTYÖN MIELI

- 945 Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
946 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.
947 Anon7.2018-3-16.ES.
948 Anon5.2018-2-27.ES.
949 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo; Anon2.2018-2-23.ES.
950 Anon6.2018-3-9.IS; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
951 Ks. myös Roth 2015, 148–149.
952 Ks. esim. Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Anon2.2018-2-23.ES; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Anon6.2018-3-9.IS. Ks. myös Alho 1980, SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
953 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
954 Alho 1980, 36.
955 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
956 Roth 2015, 149–155.
957 Marja-Leena ja Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki. Anon1.2018-1-15.ES; Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo; Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Anon3.2018-2-15.ES.
958 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
959 Anon1.2018-1-15.ES.
960 Vrt. Roth 2015, 92.
961 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
962 Anon6.2018-3-9.IS.
963 Anon7.2018-3-16.ES.

- 964 Anon7.2018-3-16.ES; Anon5.2018-2-27.ES; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna. Toisesta sukupolvesta ks. Anon4.2018-2-26.ES; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Jouko Koppinen.
- 965 Roth 2015, 159–160.
- 966 Selby et al. 2011, 1007.
- 967 Käänteistä kulttuurisokkia on tutkittu psykologiassa ja yhteiskuntatutkimuksessa 1950-luvulta saakka. Osa tutkimuksista korostaa paluusokkia psykososiaalisen kriisin kautta etenevänä, U-käyrän muotoisena sopeutumisprosessina. Siihen kuuluu alun kuherruskuukausivaihe, jossa kotimaahan paluu tuntuu hyvältä ja innostavalta, sitä seurannut kriisivaihe, jossa elämä kotimaassa tuntuu turhautavalta, sekä viimeisenä sopeutumisvaihe takaisin kotimaahan. Salakka 2006, 48–51. Ks. myös Genkova & Pollinger 2022, 933–934.
- 968 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 969 Vrt. Salakka 2006, 209–210.
- 970 Salakka 2006, 51–52.
- 971 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Vantaa.
- 972 Genkova & Pollinger 2022, 934–935; Adler 1981, 352.
- 973 Vrt. Salakka 2006, 136, 215.
- 974 Kulttuurisokkiin vaikuttavista tekijöistä ks. esim. Salakka 2006, 51–52; Genkova & Pollinger 2022.
- 975 Anon6.2018-3-9.1S; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 976 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 977 Salakka 2006, 48–53, 218.
- 978 Ks. esim. Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esko Lintunen. Joensuu; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Heimo Mikkola, 50–51.
- 979 Vrt. Genkova & Pollinger 2022, 935; Salakka 2006, 126–127.
- 980 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 981 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esko Lintunen. Ks. myös Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 982 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 983 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu.
- 984 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 985 Salakka 2006, 207–208, 214.
- 986 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Anon2.2018-2-23.ES; Anon1.2018-1-15.ES.
- 987 Salakka 2006, 52; Selby et al 2011, 1013–1014.
- 988 Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 989 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo.
- 990 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
- 991 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
- 992 Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys -seminaari. Helsinki, 12.12.2018. K. Harjun muistiinpanot. Tekijän hallussa.
- 993 Antti Peltari, 8.5.2018, Kauniainen.

- 994 Vrt. Salakka 2006, 52–53.
- 995 *Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys* -seminaari. Helsinki, 12.12.2018. K. Harjun muistiinpanot. Tekijän hallussa.
- 996 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 997 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 998 Alho 1980, 43–44.
- 999 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 1000 Ks. esim. Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957).
- 1001 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 1002 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; Anon2.2018-2-23.ES; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957).
- 1003 Haapala & Peltola 2018, 208.
- 1004 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s.1957); Anon2.2018-2-23.ES.
- 1005 Anon7.2018-3-16.ES.
- 1006 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; *Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys* -seminaari. Helsinki, 12.12.2018. K. Harjun muistiinpanot. Tekijän hallussa.
- 1007 Työelämähaitasta: Anon2.2018-2-23.ES; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; Anon7.2018-3-16.ES; Anon8.2018-5-25.ES; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; *Kehitysyhteistyön mieli ja mielettömyys* -seminaari. Helsinki, 12.12.2018. K. Harjun muistiinpanot. Tekijän hallussa.
- 1008 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen. Laman vaikutuksesta ks. myös Anon3.2018-2-15.ES; Anon2.2018-2-23.ES.
- 1009 Roth 2015, 157–158; Selby et al. 2011, 1009.
- 1010 Salakka 2006, 198–199.
- 1011 Roth 2015, 160; Selby et al. 2011, 1009.
- 1012 Anon8.2018-5-25.ES; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Anon5.2018-2-27.ES.
- 1013 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
- 1014 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Työympäristön muutoksesta ks. myös Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 1015 Roth 2015, 157–158.
- 1016 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
- 1017 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 1018 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Anon6.2018-3-9.IS.
- 1019 Anon7.2018-3-16.ES.
- 1020 Roth 2015, 159–160.
- 1021 Stirrat 2008.
- 1022 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 1023 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki. Ks. myös Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.

- 1024 Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki.
- 1025 Roth 2015, 161.
- 1026 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
- 1027 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
- 1028 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 1029 Roth 2015, 160.
- 1030 Salakka 2006, 154–155, 203–204.
- 1031 Ks. esim. Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Senja; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
- 1032 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
- 1033 Ahonen 2017, 10–12.
- 1034 Koponen & Saaritsa 2019b, 11–12.
- 1035 Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo. Suomen kehityksestä ks. myös esim. Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 1036 Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki. Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Senja; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/ Esa Ahonen; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Nyanya.
- 1037 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
- 1038 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
- 1039 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 1040 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
- 1041 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/nimimerkki Senja; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
- 1042 Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
- 1043 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
- 1044 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
- 1045 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo; Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu.
- 1046 Anon6.2018-3-9.IS.
- 1047 Ks. esim. Anon6.2018-3-9.IS; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Marja-Leena Salin, 30.11.2017, Helsinki; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki.
- 1048 Ks. esim. Jukka Jänis, 30.1.2018, Joensuu; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen; Anon8.2018-5-25.ES; Anon1.2018-1-15.ES; Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu.
- 1049 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
- 1050 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo.
- 1051 Anon3.2018-2-15.ES; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/ nimimerkki Senja; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen.
- 1052 Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta; Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Miia Nuikka, 21.11.2017.

- 1053 Anon2.2018-2-23.ES.
1054 Slunga & Horne, 2010, 369–370.
1055 Nowicka and Rovisco 2009, 2–4.
1056 Sihvola 2009, 11–12.
1057 Nowicka & Rovisco 2009, 6, 9; Nowicka & Kaweh 2009, 58.
1058 Vrt. Nowicka & Kaweh 2009, 54–56.
1059 Nowicka & Rovisco 2009, 8.
1060 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
1061 Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo; Anon7.2018-3-16.ES; Anon4.2018-2-26.ES;
Anon5.2018-2-27.ES; Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki.
1062 Yrjö Venna, 12.3.2018, Espoo.
1063 Nowicka & Rovisco 2009, 4.
1064 Ahonen 2017, 215.
1065 Sihvola 1998, 8, 12–13; Sihvola 2009, 12.
1066 Antti Pelttari, 8.5.2018, Kauniainen.
1067 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen. Ks. myös Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää.
1068 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Anon1.2018-1-15.ES.
1069 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Boris Saltikoff, 21.2.2018, Espoo.
1070 Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki. Vastaavista kokemuksista ks. myös Nowicka &
Kaweh 2009, 57–58.
1071 Ahonen 2017, 9.
1072 Anon2.2018-2-23.ES.
1073 Anon1.2018-1-15.ES. Ks. myös Anon3.2018-2-15.ES; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Tuusula;
Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Anon2.2018-2-23.ES; SKS/KRA/Kehitysyhteis-
työ/Tupuna Mäntysaari-Laaksonen; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
1074 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
1075 Aimo Juhola, 27.4.2018, Hyvinkää; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu; Anon6.2018-3-
9.IS; Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki; Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli; Päivi Ahonen,
14.12.2017, Oulu; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki.
1076 Sihvola 2009, 11–12.
1077 Päivi Ahonen, 14.12.2017, Oulu.
1078 Miia Nuikka, 21.11.2017, Helsinki.
1079 Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta.
1080 Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki.
1081 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
1082 Kyto Salin, 30.11.2017, Helsinki.
1083 Eyben 2006, 1–17; Eyben 2014.
1084 Roth 2015, 13–14.
1085 Fechter 2010, 131–148; Fechter 2012, 1475–1491.
1086 Fechter 2016, 228–243; Roth 2015, 13.
1087 Ks. Rist 2008, 19–24; Johansson 2017, 159–164.
1088 Kääriäinen 2015.
1089 Anon4.2018-2-26.ES; Anon7.2018-3-16.ES; Anon5.2018-2-27.ES; Anon8.2018-5-25.ES.
1090 Anon3.2018-2-15.ES.

- 1091 Anon7.2018-3-16.ES.
- 1092 Esko Ikävalko, 17.10.2017, Lappeenranta.
- 1093 Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
- 1094 Raimo Lilja, 14.11.2017, Mikkeli.
- 1095 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna.
- 1096 Ks. esim. Eeva Heikka, 7.11.2017, Lappeenranta; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Helena Laukko, 21.11.2017, Helsinki; Anon7.2018-3-16.ES; Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Esa Ahonen.
- 1097 Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Anon2.2018-2-23.ES; Jaana Rannikko, 5.7.2018, Vantaa; Elina Lehtomäki, 28.3.2018, Oulu; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen; Riitta Kujala, 1.11.2017, Hämeenlinna.
- 1098 KA/KePa//Sambia/14/56/Kehitysjoukkolaisten loppuraportti 1994/Hannele Kankurin loppuraportti; KA/KePa/Sambia/14/56/Kehitysjoukkolaisten loppuraportti 1995/Jari Vainion loppuraportti.
- 1099 KA/KePa/Mosambik/22/64/Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1993–1995/Krista Suden loppuraportti.
- 1100 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Pirkko Suppanen.
- 1101 Jyrki Parkkinen, 14.2.2018, Espoo; Martti Toiviainen, 6.10.2017, Joensuu; Anon6.2018-3-9.IS.
- 1102 Vainio 2017, 240–241.
- 1103 Jussi Ojala, 16.5.2018, Hämeenlinna; Esa Hurtig, 1.6.2018, Espoo; SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/Heimo Mikkola; Kääriäinen 2015, 64–65.
- 1104 Anon6.2018-3-9.IS; Anon2.2018-2-23.ES; Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki; Johansson 2017, 127–133.
- 1105 Hannele Kankuri, 23.4.2018, Helsinki.
- 1106 Anon6.2018-3-9.IS.
- 1107 Anon6.2018-3-9.IS.
- 1108 SKS/KRA/Kehitysyhteistyö/konsultti (s. 1957).
- 1109 Ks. Koponen 2005a.

Lähteet ja kirjallisuus

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

- Kehitysyhteistyön palvelukeskus Kepa ry:n arkisto
 - Perustamisasiakirjat (1983–1985)
 - Hallituksen kokousasiakirjat (1985–1995)
 - Hallituksen työvaliokunnan kokousasiakirjat (1985–1995)
 - Syyskokousasiakirjat (1985–1995)
 - Kevätkokousasiakirjat (1986–1995)
 - Kehitysjoukko-ohjelma (1982–1986)
 - Kehitysjoukkojaoston kokousasiakirjat (1985–1995)
 - TES-jaoston kokouspöytäkirjat (1986–1993)
 - Rekrytointijaoston kokousasiakirjat (1986–1994)
 - Valmennusjaosto (1985–1995)
- Mosambik (1991–1995)
 - Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit 1991–1994
 - Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1993–1995
 - Kirjeenvaihto 1990–1993
 - Matkaraportit 1989–1992
- Nicaragua (1990–1995)
 - Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit 1990–1995
 - Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1994–1995
 - Kirjeenvaihto 1990–1993
 - Matkaraportit 1988–1993
 - Olosuhteet
 - Kehitysjoukkoseminaarit
 - Kenttäkomitean pöytäkirjat
 - Koperanttiyhdistyksen kirjeenvaihto
- Sambia (1988–1992)
 - Kehitysjoukkolaisten vuosiraportit 1988–1995
 - Kehitysjoukkolaisten loppuraportit 1994–1995
 - Evaluatation seurantaryhmän kokouspöytäkirjat 1991–1992
 - Kenttäkomitean kokouspöytäkirjat 1988–1989
 - Kirjeenvaihto 1987–1995
- Kotimaiset ja ulkomaiset asiakirjat (kirjeenvaihto)
 - Saapuneet asiakirjat 1985–1995
 - Lähteneet asiakirjat 1985–1995
- Prosenttiliike 1979–1990

Kirkon Ulkomaanavun arkisto (KUA)

Kirkon Ulkomaanavun valiokunta (1971–1975)

Pöytäkirjat 1974–1975

Afrikka, Aasia, Etelä-Amerikka, Lähi-itä (1974–1975)

Raportteja 1974–1975

Luterilaisen Maailmanliiton suomalaisen kansalliskomitean arkisto (LMSK)

Kansalliskomitean kokouspöytäkirjat liitteinen (1949–1973)

Maailmanpalvelun jaoston pöytäkirjat liitteinen (1964–1973)

Kirjeenvaihto (1948–1963)

Kotimaan kirjeenvaihto (1964–1973)

Ulkomaan kirjeenvaihto (1964–1973)

Avustustoiminta (1958–1973)

Keräystoiminta (1962–1973)

Toimintaohjeet ja -kertomukset (1953–1973)

Marttaliiton arkisto II

Kenia (1980–1990)

Sambia (1984–1995)

Zimbabwe (1986–2000)

Mannerheimin Lastensuojeluliiton arkisto II

Matkakertomukset (1968–1990)

Kirkon Ulkomaanavun arkisto (KUA), Helsinki

00 01 Hallitus

00.01.00:1 Hallituksen pöytäkirjat 1997

03 02 Hankkeiden hallinta

03.02.14.14 Evaluaatioraportit eri maista 1994–2007

03.02.14.4 Hankkeiden hallinta: Ruanda, Uganda, ym. 1994–2002

05 05 Kirjeenvaihto

05.05.02:1–6 Afrikka kirjeenvaihto 1993–1996

Ulkoministeriön arkisto (UM), Helsinki

12 R Suomen kehitysyhteistyö

Yleistä

010 Toimintaa koskevia selvityksiä ja katsauksia; kehitysapua koskevat sopimukset; hankintaperiaatteet; matkaraportit

Suomi 2a

293–294, 299 Kehitysaputoimiston ja -osaston kokoukset 1966–1976

Suomi 16

428 Kehitysjoukkotoiminta

Pohjoismaat

141 Kehitysjoukkotoiminta

Etiopia

046 Asiantuntijaraportteja

Latinalainen Amerikka

074–075 Suomen kehitysapu Latinalaiseen Amerikkaan; Suomen kehitysapu Andiryhmän kehityskorporaatiolle

Nicaragua

649–650 Apupyynnöt, tiedustelut & ehdotukset

651 Kehitysyhteistyö yleensä

654 Karjatalous

655 Koulutus

656 Lääkintäala

659–660 Maitotalous

661 Metsäala

Sambia

248 Yleistä

255 Metsäteollisuuden kehittäminen

276 Asiantuntijaraportteja

Tansania

430 Apupyynnöt, tiedustelut, ehdotukset

435 Suomen bilateraalin apu Tansanialle

444–445 Vuoriteollisuus

503–504 Kehitysjoukkotoiminta

498–499 Asiantuntijaraportteja

5 G Edustustojen tarkastukset

Dar es Salaam 1976

Nairobi 1976

Lusaka 1976

Suomen Lähetysseuran arkisto (SLS), Helsinki

Afrikan sihteerin ja toimiston sekä Afrikan työn sihteerin asiakirjat (ASTO)

II 4 Muut asiakirjat 1966–1971

II 8 Muut asiakirjat 1968–1976

Hca:1

Angolan kehitysyhteistyöhankkeiden asiakirjat 1977–1994

Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA), Mikkeli

Stora Enso Forest Consulting

Kansiot 222, 229, 307

Matkakertomukset 1977–1999

Eduskunnan kirjasto/arkisto

Hallituksen kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle vuodelta 1989. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1990.

Hallituksen kehitysyhteistyökertomus eduskunnalle vuodelta 1988. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1989.

Kansalais- ja lähetysjärjestöjen kehitysyhteistyö. Evaluointiryhmän raportti. Lokakuu 1984. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1984.

Kehitysjoukkomitean mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1984.

Suomen kehitysyhteistyön vuosikertomus 1985–1986. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1987.

Suomen kehitysyhteistyön vuosikertomus 1987. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1988.

Suomi ja kehitysyhteistyö 1967–68. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Helsinki (SKS)

Kansanrunousarkisto (KRA)

Suomalaisen kehitysyhteistyön tekijät- muistitietokeräys (kehitysyhteistyö)

Työväen Arkisto

327. 2. Kansainvälinen solidaarisuussäätiö

HBA2 Angola, Kwanza Sul

HBB2 Matkaraportteja

HBB3 Angola

HBB12–13 Angola, Kwanza Sul

HBC1 Helena Laukko, Rauli Warty, Uganda

329.5 Sosialidemokraattinen puolue, kansainvälinen toiminta

HFL2 Afrikka: Tansania, Mosambik, Sambia

HFM12 Vietnam

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin Sanomat

Suomen Kuvalehti

Suomenmaa

Keskisuomalainen

Taloussanomat

Länsi-Savo

Etelä-Suomen Sanomat

Maaseudun Tulevaisuus

KIRJALLISUUS

- Abrams, Lynn 2010: *Oral History Theory*. London: Routledge.
- Adler, Nancy J. 1981: Re-Entry: Managing Cross-Cultural Transitions. – *Group & Organization Studies* 6(3) s. 341–356.
- Ahonen, Marika – Heikkilä, Niko – Leskelä-Kärki, Maarit 2019: ”Merkillinen on tulevaisuuden ranta”. Tulkintoja vuodesta 1968. Teoksessa Leskelä-Kärki, Maarit – Ahonen, Marika – Heikkilä, Niko (toim.) *Toivon ja raivon vuosi 1968*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 7–14.
- Ahonen, Sirkka 2017: *Suomalaisuuden monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ahtisaari, Martti 1973: Kehitysapukysymyksen esiintulo Suomessa. Teoksessa Rimón, Ariel (toim.) *Kehitysmaat ja Suomi*. Turku: Turun yliopisto. 9–24.
- Ainamo, Antti – Lindy, Ilari – Sutinen Erkki 2011: Altruismi ja taloudellinen itsekkyys kehitysyhteistyössä. Teoksessa Pessi, Anna Birgitta & Saari, Juho (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 121–143.
- Airaksinen, Jaana 2000: 1990-luvun globalisaatiokriittinen liike. Teoksessa Hakkarainen, Outi – Toikka, Miia – Wallgren, Thomas (toim.) *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehitysaaliikkeen juurilla*. Helsinki: Like Kustannus. 173–180.
- Alanaatu, Ritva 1974: *Suomi ja kehitysyhteistyö*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Alho, Olli 1980: *Kehitysyhteistyöasiantuntija vieraassa kulttuurissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Arto, Juhani 2005: *Kohti kumppanuutta. Kuinka Suomi oppi tekemään kehitysyhteistyötä 1965–2005*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Barnett, Michael 2011: *Empire of Humanity. A History of Humanitarianism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Bashford, Alison 2004: *Medicine, Gender, and Empire*. Teoksessa: Levine, Philippa (toim.) *Gender and Empire*. Oxford: Oxford University Press. 112–133.
- Bayart, Jean-Francois 1993: *The State in Africa: the Politics of the Belly*. London: New York: Longman.
- Berg, Annika 2010: Power, Knowledge and Acknowledgement of Expertise: Signe and Axel Höjer’s Strategies to Launch Public Health Ideas, 1919-1970. Teoksessa Lundqvist, Åsa & Petersen, Klaus (toim.) *In Experts We Trust. Knowledge, Politics and Bureaucracy in Nordic Welfare States*. Odense: University Press of Southern Denmark. 181–221.
- Bilzen, Gerard Van 2015: *The Development of Aid*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Blouin, Francis X. Jr. & Rosenberg, William G. (toim.) 2007: *Archives, Documentation and Institutions of Social Memory. Essays from the Sawyer Seminar*. Michigan: University of Michigan.
- Blundo, Giorgio – Olivier de Sardan, Jean-Pierre – Arifari, N. B. – Alou, M. T. (toim.) 2006: *Everyday Corruption and the State. Citizens and Public Officials in Africa*. Cape Town: Zed Books.

- Boesen, Jannik, – Storgaard Madsen, Birgit – Moody, Tony 1977: *Ujamaa – Socialism from Above*. Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies.
- Bonsdorf, Johan von 2000: 60-luvun kuvit. Teoksessa Hakkarainen, Outi – Toikka, Miia – Wallgren, Thomas (toim.) *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehityksmaailmaan juurilla*. Helsinki: Like Kustannus. 37–39.
- Bourdieu, Pierre 1994: *Language and Symbolic Power*. Kääntänyt Gino Raymond. Cambridge: Polity Press.
- Boyer, Pascal & Wertsch, James V. 2009: *Memory in Mind and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bracking, Sarah 2007: *Corruption and Development. The Anti-Corruption Campaigns*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bähre, Erik 2005: How to Ignore Corruption. Reporting the Shortcomings of Development in South Africa. –*Current Anthropology* 46 s. 107–120.
- Cobbs, Elizabeth A. 1996: Decolonization, the Cold War, and the Foreign Policy of the Peace Corps. –*Diplomatic History* 20 s. 79–105.
- Coles, Anne & Fechter, Anne-Meike (toim.) 2008: *Gender and Family among Transnational Professionals*. New York: Routledge.
- Cooksey, Brian 2006: Trends in corruption during the Mkapa era – who wants to know? Teoksessa Havnevik, Kjell & Isinika, C. (toim.) *Tanzania in Transition. From Nyerere to Mkapa*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyoka Publishers. 179–206.
- Cooper, Frederick & Packard, Randall (toim.) 1998: *International Development and the Social Sciences. Essays on the History and Politics of Knowledge*. Berkeley: University of California.
- Cooper, Frederick 2005: *Colonialism in Question. Theory, Knowledge, History*. Berkeley: University of California Press.
- Cooper, Frederick 1998: Modernizing Bureaucrats, Backward Africans, and the Development Concept. Teoksessa Cooper, Frederick & Packard, Randall (toim.) *International Development and the Social Sciences. Essays on the History and Politics of Knowledge*. Berkeley: University of California. 64–85.
- Coulson, Andrew 1982: *Tanzania. A Political Economy*. Oxford: Clarendon Press.
- Cowen, Michael & Shenton, Robert 1996: *Doctrines of Development*. London: Routledge.
- Cowen, Michael & Shenton, Robert 1995: The Invention of Development. Teoksessa Crush, Jonathan (toim.) *Power of Development*. London: Routledge. 27–43.
- Crush, Jonathan (toim.) 1995: *Power of Development*. London: Routledge.
- Curtis, Kenneth 1992: Cooperation and Cooptation: The Struggle for Market Control in the Bukoba District of Colonial Tanganyika. – *The International Journal of African Historical Studies* 25, 505–538.
- Develtere, Patrick 2021: *How Do We Help? The Free Market of Development Aid*. Leuven: Leuven University Press.
- De Jong, Sara 2011: False Binaries. Altruism and Selfishness in NGO Work. Teoksessa Hindman, Heather & Fechter, Anne-Meike (toim.) *Inside the Everyday Lives of Development Workers. The Challenges and Futures of Aidland*. Sterling: Kumarian Press. 21–40.
- Laine-Frigren, Tuomas – Eilola, Jari – Hokkanen, Markku (toim.) 2018: *Encountering Crises of the Mind. Madness, Culture and Society, 1200s–1900s*. Leiden: Brill.

- Escobar, Arturo 1993: *Encontering Development. The Making and Unmaking of the Third World*. New Jersey: Princeton University Press.
- Esteve, Gustavo 2010: Development. Teoksessa Sachs, Wolfgang (toim.) *The Development Dictionary. A Guide to Knowledge as Power*. Toinen painos. London: Zed Books. 1–23.
- Etherington, Norman (toim.) 2005: *Missions and Empire*. Oxford: Oxford University Press.
- Eyben, Rosalind 2012: Fellow Travellers in Development. – *Third World Quarterly* 33 s. 1405–1421.
- Eyben, Rosalind 2006: Introduction. Teoksessa: Eyben, Rosalind (toim.) *Relationships for Aid*. London: Earthscan. 1–17.
- Eyben, Rosalind 2014: *International Aid and the Making of a Better World. Reflexive Practice*. New York: Routledge.
- Eyben, Rosalind 2006: *Relationships for Aid*. London: Earthscan.
- Fechter, Anne-Meike & Walsh, Katie (toim.) 2012: *The New Expatriates. Postcolonial Approaches to Mobile Professionals*. New York: Routledge.
- Fechter, Anne-Meike 2012a: "Living Well" while "Doing Good"? (Missing) debates on altruism and professionalism in aid work. – *Third World Quarterly* 33 s. 1475–1491.
- Fechter, Anne-Meike 2016a: Aid work as moral labour. – *Critique of Anthropology* 36 s. 228–243.
- Fechter, Anne-Meike 2011: Anybody at Home? The Inhabitants of Aidland. Teoksessa Hindman, Heather & Fechter, Anne-Meike (toim.) *Inside the Everyday Lives of Development Workers. The Challenges and Futures of Aidland*. Sterling: Kumarian Press. 131–148.
- Fechter, Anne-Meike 2012b: The Personal and the Professional: Aid workers' relationships and values in the development process. – *Third World Quarterly* 33 s. 1387–1404.
- Fechter, Anne-Meike 2016b: *Transnational Lives. Expatriates in Indonesia*. New York: Routledge Publishing.
- Ferguson, James & Lohmann, Larry 1994: The Anti-Politics Machine: "Development," Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho. – *The Ecologist* 24 s. 176–181.
- Fingerroos, Outi 2010: Muisti, kertomus ja Oral History -liike. Teoksessa Grönholm, Pertti & Sivula, Anna (toim.) *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Turku: Turun historiallinen yhdistys, 60–81.
- Finnagro. Consulting company for agriculture and the agro- and food industries*. (s.l. s.d.).
- Friedrich, Carl J. 2009: Corruption concepts in historical Perspective. Teoksessa Heidenheimer, Arnold J. & Johnston, Michael (toim.) *Political Corruption. Concepts & Contexts*. Uudistettu painos. New Brunswick; London: Transaction Publishers. 15–23.
- Genkova, Petia & Pollinger, Johanna 2022: Acculturation and Re-entry Culture Confrontation: The Case of Development Workers. – *Journal of International Migration and Integration* 23 s. 931–946. <https://doi.org/10.1007/s12134-021-00849-7>.
- Ginzburg, Carlo 1996: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.
- Gould, Jeremy 1989: *Luapula. Dependence or Development*. Helsinki: Finnish Society of Development Studies.
- Grimshaw, Patricia & Sherlock, Peter 2005: Women and Cultural Exchanges. Teoksessa Etherington, Norman (toim.) *Missions and Empire*. Oxford: Oxford University Press. 173–193.

- Haapala, Pertti & Peltola, Jarmo 2018: Elinkeinorakenne 1750–2000. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino. 170–209.
- Haapala, Pertti (toim.) 2018: *Suomen Rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino.
- Hakkarainen, Jani – Hartimo, Mirja – Virta, Jaana (toim.) 2014: *Muisti*. Tampere: Tampere University Press.
- Hakkarainen, Outi & Onali, Anja (toim.) 2005: *Suomi ja köyhdytetyt. Kehityskausiin vuosituhannen vaihteessa*. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus & Like Kustannus.
- Hakkarainen, Outi – Toikka, Miia – Wallgren, Thomas (toim.) 2000: *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehityskausiin juurilla*. Helsinki: Like Kustannus.
- Halbwachs, Maurice 1992: *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hannikainen, Matti 2018: Rakennemuutos ja hyvinvointivaltio 1900–2000. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.) *Suomen Rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino. 244–267.
- Harju, Kaisa (2024): *Exporting Expertise: Somalia-Finland Tuberculosis Control and Training Project, 1980–1990*. Tieteiden ja aatteiden historian väitöskirja, Oulun yliopisto (luonnos).
- Harju, Kaisa 2018: Suomesta maailmalle terveyden puolesta. Somalian tuberkuloosihankkeen synty. – *Historiallinen Aikakauskirja* 116 s. 43–55.
- Harrison, Elizabeth 2013: Beyond the looking glass? ‘Aidland’ reconsidered. – *Critique of Anthropology* 33 s. 263–279.
- Harvala, Jukka (toim.) 2003: *Minunkin Afrikkani*. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Havnevik, Kjell & Isinika, C. (toim.) 2006: *Tanzania in Transition. From Nyerere to Mkapa*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyoka Publishers.
- Hedengren, Viveca 2000: Kaukokaipuu ja lähikosketus – kokemuksia kansainvälisyydestä. Teoksessa Hakkarainen, Outi – Toikka, Miia – Wallgren, Thomas (toim.) *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehityskausiin juurilla*. Helsinki: Like Kustannus. 40–45.
- Hedlund, Stefan & Lundahl, Mats 1989: *Ideology as a Determinant of Economic Systems. Nyerere and Ujamaa in Tanzania*. Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies.
- Heinonen, Visa 2005: Kultainen 60-luku. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino. 145–166.
- Heinonen, Visa 2008: Vapaa-aika, matkailu, harrastukset. Teoksessa Häggman, Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) *Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi*. Helsinki: Weilin + Göös. 111–125.
- Helander, Eila 2001: *Kutsumus kantaa. Naislähetit Suomen Lähetysseuran työssä toisen maailmansodan jälkeen*. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Hentschel, Christine 2015: *Security in the Bubble. Navigating Crime in Urban South Africa*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
- Herranen, Timo 2012: *Rohkeiden rakentajien vuosisata. YIT 1912–2012*. Helsinki: Edit Publishing.
- Heuser, Eric Anton 2012: Befriending the Field: culture and friendships in development worlds. – *Third World Quarterly* 33 s. 1423–1437.

- Hindman, Heather & Fechter, Anne-Meike (toim.) 2011: *Inside the Everyday Lives of Development Workers. The Challenges and Futures of Aidland*. Sterling: Kumarian Press.
- Hindman, Heather & Anne-Meike Fachter 2011: Introduction. Teoksessa Hindman, Heather & Fechter, Anne-Meike (toim.) *Inside the Everyday Lives of Development Workers. The Challenges and Futures of Aidland*. Sterling: Kumarian Press. 1–19.
- Hintikainen, Katja 2011: *Kehityspolitiikan ruohonjuurella. Kansalaisjärjestöt Suomen kehitysyhteistyössä 1974-2010*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Hodge, Joseph Morgan 2007: *Triumph of the Expert. Agrarian Doctrines of Development and the Legacies of British Colonialism*. Athens: Ohio University Press.
- Hoebink, Paul & Stokke, Olav (toim.) 2005: *Perspectives on European Development Cooperation. Policy and Performance of Individual Donor Countries and the EU*. London: Routledge.
- Hokkanen, Markku 2017: *Medicine, Mobility and the Empire. Nyasaland Networks, 1859–1960*. Manchester: Manchester University Press.
- Hokkanen, Markku 2006: *Quests for Health in Colonial Society. Scottish Missionaries and Medical Culture in the Northern Malawi Region, 1875–1930*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Honkanen, Sanni 2016: Aidland konfliktikontekstissa. Suomalaisten avustustyöntekijöiden työkokemuksia Afganistanista. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Hyvärinen, Matti 2017: Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, Matti – Nikander, Pirjo – Ruusuvoori, Johanna (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 11–45.
- Iloniemi, Jaakko 1990: Avun antamisesta avun määrittelyyn. – *Kehitys* 2/1990 s. 15.
- Iloniemi, Jaakko 1969: Kehitysapu ja Ulkoasiainministeriö. Teoksessa *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1968*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö. 258–260.
- Immonen, Kari 2019: Tulevaisuuksien vuosi 1968. Teoksessa Leskelä-Kärki, Maarit – Ahonen, Marika – Heikkilä, Niko (toim.) *Toivon ja raivon vuosi 1968*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 15–31.
- Jalava, Marja-Leena (toim.) 2022: *Liftausmuistoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jauhainen, Jussi 1989: *Suomalaisten interrailmatkailu*. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus ry.
- Jensen-Eriksen, Niklas 2007: *Läpimurto. Metsäteollisuus kasvuun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950–1973*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Johansson, Frank 2017: *Hyvän tekemisen markkinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Johnston, Michael 2005: *Syndromes of Corruption. Wealth, Power and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jouhki, Essi & Lalu, Liisa 2018, "Hei me itse nyt tehdään!" Muistoja nuoruudesta teinikuntatoiminnassa ja nuortaistolaisessa liikkeessä – *Elore* 25: 2, s. 9–32.
- Jouhki, Essi 2020: *Teinikuntatoiminnan sukupolvet. Muistitietohistoria oppikoulujen koululaisliikkeestä 1950–70-luvuilla*. Historian väitöskirja. Oulun yliopisto.
- Jouhki, J. & Pennanen, Henna-Riikka 2016: The Imagined West: Exploring Occidentalism. – *Suomen Antropologi* 41 s. 1–10.
- Junkkari, Kaija & Junkkari, Lari 2003: *Nykyajan paimentolaiset. Työ ja koti maailmalla*. Helsinki: Otava.

- Järvelä, Johanna 2008: Etujoukoista valtavirtaan. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan kehitysyhteistyön historiaa 1950-luvulta nykypäivään. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Kalela, Jorma 2005: Hyvinvointivaltion rakentaminen. Teoksessa Perna, Ville & Niemi, Mari K. (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Helsinki: Edita Publishing. 205–224.
- Kalliokoski, Seppo 2000: Elämää kristillisessä yhteisvastuussa. Teoksessa Hakkarainen, Outi – Toikka, Miia – Wallgren, Thomas (toim.) *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehitysmalliin juurilla*. Helsinki: Like Kustannus. 22–23.
- Karisto, Antti (toim.) 2005: *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino.
- Karisto, Antti – Martikainen, Pekka – Mäki, Netta – Rahkonen, Ossi 2005: Suuren muuton pyörteisä. Liikkuvuus ja liikkumattomuus. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) 2005: *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino. 92–114.
- Kelemen, Paul 2006: Modernising Colonialism. The British Labour Movement and Africa. – *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 34 s. 223–244.
- Kempainen, Kati 2006: *Auringon varjot*. Helsinki: Suomen Lähetysseura 2006.
- Kennedy, Dane 1987: *Islands of White: Settler Society and Culture in Kenya and Southern Rhodesia*. Durham: Duke University Press.
- Kenny, Charles 2007: Construction, Corruption, and Developing Countries. <http://econ.worldbank.org> Viitattu 29.8.2019.
- Kervinen, Heljä 2005: *Asuinsija Afrikassa. Jalanjälkiä Tansaniassa*. Helsinki: Heljä Kervinen.
- Khan, Mishal S. 2018: Oxfam: sex scandal or governance failure? – *The Lancet* 391 s. 1019–1020.
- Kiljunen, Kimmo, 2000: Kehitysyhteistyö globalisoituvassa taloudessa. Kommentteja. Teoksessa Hakkarainen, Outi – Toikka, Miia – Wallgren, Thomas (toim.) *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehitysmalliin juurilla*. Helsinki: Like Kustannus. 87–90.
- Kjerland, K. A. 1999: Fighting for employment and a say. The relationship between the anthropologists and the Norwegian development aid, 1952–87. – *Historisk Tidsskrift* 78 s. 322–346.
- Koechlin, Lucy 2013: *Corruption as an Empty Signifier. Politics and Political Order in Africa*. Leiden: Brill.
- Koivisto, Hanne – Kärki, Kimi – Leskelä-Kärki, Maarit (toim.) 2016: *Ilmestyskirja. Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Koivunen, Leila 2011: *Terveisii Kiinasta ja Afrikasta. Suomen Lähetysseuran näyttelytoiminta 1870–1930-luvuilla*. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Koivunen, Pia 2020: *Rauhanuskovaiset. Suomalaiset maailman nuorisofestivaaleilla 1940–1950-luvuilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kolbe, Laura 1996: *Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960–1990*. Helsinki: Otava.
- Kolbe, Laura 2008: From Memory to History. Year 1968 in Finland. – *Scandinavian Journal of History* 33 s. 366–381.
- Kontinen, Tiina & Seppänen, Maarja (toim.) 2003: *Development. Concepts, policies and practices. Essays in the memory of Michael Cowen*. Helsinki: Finnish Society for Development Research.

- Kontinen, Tiina 2008: Vapaaehtoiset järjestöjen kehitysyhteistyössä. Teoksessa Hakkarainen, Outi & Kontinen, Tiina (toim.) *Vapaaehtoisuus kehitysyhteistyössä*. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus. 39–50.
- Kontinen, Tiina 2007: *Learning challenges of NGOs in development. Co-operation of Finnish NGOs in Morogoro, Tanzania*. Helsinki: University of Helsinki.
- Kontinen, Tiina 2005: Turhaa hankepuuhastelua vai ruohonjuuritason vaikuttamistoimintaa? Pienten kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyön motiiveista ja haasteista. Teoksessa Hakkarainen, Outi & Onali, Anja (toim.) *Suomi ja köyhdytetyt. Kehityksmaaliike vuosituhanen vaihteessa*. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus & Like Kustannus. 38–50.
- Kontinen, Tiina 2004: Intervention negotiated? Production of shared object and power relations in the planning of a development co-operation project. Teoksessa: Kontinen, Tiina (toim.) *Development Intervention. Actor and activity perspectives*. Helsinki: University of Helsinki. 82–104.
- Kontinen, Tiina (toim.) 2004: *Development Intervention. Actor and activity perspectives*. Helsinki: University of Helsinki.
- Kontinen, Tiina 2003: Partnership and Trusteeship in Management of Development Co-Operation Projects. Case of Finnish NGO development co-operation in Tanzania. Teoksessa: Tiina Kontinen & Maaria Seppänen (toim.) *Development. Concepts, policies and practices. Essays in the memory of Michael Cowen*. Helsinki: Finnish Society for Development Research. 131–159.
- Koponen, Juhani & Heinonen, Hannu 2002: Africa in Finnish policy – deepening involvement. Teoksessa Wohlgenuth, Lennart (toim.) *The Nordic Countries and Africa. Old and New Relations*. Uppsala: Nordic Africa Institute. 15–28.
- Koponen, Juhani & Siitonen, Lauri 2005: Finland: Aid and Identity. Teoksessa Hoebink, Paul & Stokke, Olav (toim.) *Perspectives on European Development Cooperation. Policy and Performance of Individual Donor Countries and the EU*. London: Routledge. 215–241.
- Koponen, Juhani & Saaritsa, Sakari (toim.) 2019: *Nälkämäasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koponen, Juhani & Saaritsa, Sakari 2019a: Tie Suomeen: toinen kertomus. Teoksessa Koponen Juhani & Saaritsa, Sakari (toim.) *Nälkämäasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Helsinki: Gaudeamus. 347–383.
- Koponen, Juhani & Saaritsa, Sakari 2019b: Suomi, historia ja kehitys. Teoksessa Koponen Juhani & Saaritsa, Sakari (toim.) *Nälkämäasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Helsinki: Gaudeamus. 11–32.
- Koponen, Juhani & Kontinen, Tiina 2011: Keisari ulos kaapista! Teoksessa Koponen, Juhani & Kontinen, Tiina (toim.) *Kehitysapukeisarin vaatekaapilla*. Helsinki: Into. 165–176.
- Koponen, Juhani 1995: *Development for Exploitation. German colonial policies in mainland Tanzania, 1884–1914*. Helsinki: Finnish Historical Society.
- Koponen, Juhani 2004: Development intervention and development studies. Teoksessa Kontinen, Tiina (toim.) *Development Intervention. Actor and activity perspectives*. Helsinki: University of Helsinki. 5–13.
- Koponen, Juhani 1999: *Developmentalism vs. instrumentalism. An interpretation of the history of Finnish development aid*. Helsinki: University of Helsinki.

- Koponen Juhani – Lanki, Jari – Sato, Mariko – Kervinen, Anna (toim.) 2016: *Kehityksen tutkimus. Johdatus perusteisiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koponen, Juhani 2005a: Oma suu ja kontin suu. Suppea katsaus Suomen kehitysyhteistyön historiaan (luonnos). Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Koponen, Juhani 2005b: Kehitysyhteistyön sukupuoli – niin paljon on muuttunut ja... Teoksessa Hirsiaho, Anu – Korpela, Mari – Rantalaiho, Liisa (toim.) *Kohtaamisia rajoilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 151–171.
- Korhonen, Unto 1973: Suomen välittömän kehitysavun muodot ja vaikutukset. Teoksessa Rimón, Ariel (toim.) *Kehitysmaat ja Suomi*. Turku: Turun yliopisto. 56–75.
- Korpela, Katariina 1995: "Missä ollaan, mikä maa?" Suomalaisten matkailu Välimeren aurinkorannoille 1960- ja 1970-luvuilla. Teoksessa Kostiainen, Auvo & Korpela, Katariina (toim.) *Mikä maa – mikä valuutta? Matkakirja turismin historiaan*. Turku: Turun yliopisto. 174–189.
- Kostiainen, Auvo & Korpela, Katariina (toim.) 1995: *Mikä maa – mikä valuutta? Matkakirja turismin historiaan*. Turku: Turun yliopisto.
- Kostiainen, Auvo 1995: Massaturismin historiallinen syntyä. Teoksessa Kostiainen, Auvo & Korpela, Katariina (toim.) *Mikä maa – mikä valuutta? Matkakirja turismin historiaan*. Turku: Turun yliopisto. 9–27.
- Kothari, Uma 2006a: An agenda for thinking about 'race' in development. – *Progress in Development Studies* 6 s. 9–23.
- Kothari, Uma, 2006b: From Colonialism to development. Reflections of former Colonial Officers. – *Commonwealth & Comparative Politics* 44 s. 118–136.
- Kuhanen, Jan & Hokkanen, Markku 2020: Kolonialistista kosmopoliittiin. Länsimaisen humanitarismin ja kehitysavun historialliset jatkumot. – *Historiallinen Aikakauskirja* 118 s. 50–65.
- Kuhanen, Jan 2017: Contraband Coffee. Illegal Economy and Coffee Smuggling in East and Central Africa, ca. 1950–1980. – *The International Journal of African Historical Studies* 50 s. 327–347.
- Kuhanen, Jan 2005: *Poverty, Health and Reproduction in Early Colonial Uganda*. Joensuu: University of Joensuu.
- Kurvinen, Heidi 2013: "En mä oo mies enkä nainen. Mä oon toimittaja". *Sukupuoli ja suomalainen toimittajakunta 1960- ja 1970-luvuilla*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kämäräinen, Harri & Wanner Petri 2017: Vanhan vesihankkeen jäljillä Sri Lankalla. <https://blogit.ulkoministerio.fi/kehitysentekijat/vanhan-vesihankkeen-jaljilla-sri-lankalla/>. Viitattu 13.3.2018.
- Kääriäinen, Matti 2015: *Kehitysavun kirous*. Helsinki: Into.
- Laakso, Mikko & Tamminen, Seppo 2014: *Rakentajat maailmalla. Vientirakentamisen vuosikymmenet*. Helsinki: Suomen Rakennusinsinöörien Liitto.
- Laine-Frigren, Tuomas – Eilola, Jari – Hokkanen, Markku 2018: Sufferers, Specialists, Spaces and Society. Historical Approaches to Crises of the Mind. Teoksessa Laine-Frigren, Tuomas – Eilola, Jari – Hokkanen, Markku (toim.) *Encountering Crises of the Mind. Madness, Culture and Society, 1200s–1900s*. Leiden: Brill. 1–38.
- Laine-Frigren, Tuomas – Eilola, Jari – Hokkanen, Markku (toim.) 2018: *Encountering Crises of the Mind: Madness, Culture and Society, 1200s–1900s*. Leiden: Brill.

- Lalu, Liisa 2016: "Kädet irti Vietnamista!" Vietnamin puolesta taisteleva nuoris. Teoksessa Koivisto, Hanne – Kärki, Kimi – Leskelä-Kärki, Maarit (toim.) *Ilmestyskirja. Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 307–328.
- Lamberg, Marko 2018: Yliarjainen Suomi 1300–2000. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.) *Suomen Rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino. 31–66.
- Lancaster, Carol 2006: *Foreign Aid. Diplomacy, Development, Domestic Politics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Launiala, Annika 1998: *Muu maa mustikka. Suomalaisena kulttuureja kohtaamassa*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Leskelä-Kärki, Maarit – Ahonen, Marika – Heikkilä, Niko (toim.) 2019: *Toivon ja raivon vuosi 1968*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Leskinen, Tapio 2015: Altruismi – lähimmäisenrakkautta ja humanismia. Teoksessa Vuola, Elina (toim.) *Uskonto ja kehitys. Näkökulmia suomalaisen kehitysyhteistyöhön ja -tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 84–92.
- Leskinen, Tapio 2011: Muukalaisten auttaminen. Suomalaiset ja kehitysapu. Teoksessa Pessi, Anna Birgitta & Saari, Juho (toim.) *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 91–120.
- Lesonen, Väinö 1999: *Pole sana Afrika*. Helsinki: Like Kustannus.
- Levine, Philippa (toim.) 2004: *Gender and Empire*. Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, David 2014: Commodifying Development Experience. Deconstructing Development as Gift in the Development Blockbuster. – *Anthropological Forum* 24 s. 440–453.
- Lugard, F. D. 1922: *The Dual Mandate in British Tropical Africa*. Edinburgh: William Blackwood and Sons.
- Lundqvist, Åsa & Petersen, Klaus (toim.) 2010: *In Experts We Trust. Knowledge, Politics and Bureaucracy in Nordic Welfare States*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Lundström, Catrin 2012: "Mistresses" and "maids" in transnational "contact zones". Expatriate wives and the intersection of difference and intimacy in Swedish domestic spaces in Singapore. – *Women's Studies International Forum* 36 s. 44–53.
- Löytty, Olli 2006: *Ambomaamme. Suomalaisen lähetykskirjallisuuden me ja muut*. Tampere: Vastapaino.
- Macekura, Stephen 2019: Whither growth? International development, social indicators, and the politics of measurement, 1920s–1970s. – *Journal of Global History* 14 s. 261–279.
- Malinen, Pekka 1989: *Kehitysapu täysremonttiin. Tutkimus kehitysyhteistyön tuloksellisuudesta*. Helsinki: Sitra.
- Maliyamkono, T. L. & Bagachwa, M. S. D. 1990: *The Second Economy in Tanzania*. London: James Currey.
- Malkavaara, Mikko 1997: Suomen luterilainen kirkko ulkomaisen avun vastaanottajana. Teoksessa Murtorinne, Eino – Malkavaara Mikko – Yrjö Höysniemi (toim.) *Kansainvälisen vastuun oppivuodet. Kirkon ulkomaanavun kehityslinjoja*. Helsinki: Kirkon ulkomaanapu.
- Malkki, Liisa H. 2015: *The Need to Help. The Domestic Arts of International Humanitarianism*. Durham & London: Duke University Press.
- Manji, Firoze & O'Coill, Carl 2002: The Missionary Position. NGOs and Development in Africa. – *International Affairs* 78 s. 567–583.

- Markkola, Pirjo & Ann-Catrin Östman 2019: Ei vain ahkeruudesta: naiset, työ ja tasa-arvo. Teoksessa Koponen, Juhani & Saaritsa, Sakari (toim.) *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Helsinki: Gaudeamus.167–182.
- Martini, Ermina & Jauhola, Marjaana 2014: Journeys in Aidland. An Autobiographic Exploration of Resistance to Development Aid. – *Journal of Narrative Politics* 1 s. 76–96.
- Maunula, Markus 2013: Kenen leipää syöt, sen lauluja laulat? Pienten ja keskusuurten kansalaisjärjestöjen asema Suomen valtiollisessa kehitysyhteistyössä. Pro gradu – tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Mayer, Minna 2017: "They Come from Above." *Exploring Finnish Development Cooperation in the Field of Meteorology, 1968–2015*. Helsinki: University of Helsinki.
- McCracken, John 2011: Bicycles in Colonial Malawi. A Short History. – *The Society of Malawi Journal* 64 s. 1–12.
- Médard, Jean-Francois 2009: Corruption in the Neo-Patrimonial States of Sub-Saharan Africa. Teoksessa Heidenheimer, Arnold J. & Johnston, Michael (toim) *Political Corruption. Concepts & Contexts*. Uudistettu painos. New Brunswick; London: Transaction Publishers. 379–402.
- Merenlahti, Petri 2015: "Miten se uskonto tähän liittyy?" Uskonnollistaustaisten järjestöjen luonteesta ja lisäarvosta. Teoksessa Elina Vuola (toim.) *Uskonto ja kehitys. Näkökulmia suomalaisen kehitysyhteistyöhön ja -tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 56–76.
- Merivirta, Raita – Koivunen, Leila – Särkkä, Timo 2021: Finns in the Colonial World. Teoksessa Merivirta, Raita – Koivunen, Leila – Särkkä, Timo (toim.) *Finnish Colonial Encounters: From Anti-Imperialism to Cultural Colonialism and Complicity*. Cham: Palgrave Macmillan. 1–38.
- Mesaki, Simeon 1994: Witch-Killing in Sukumaland. Teoksessa Abrahams, Ray (toim.) *Witchcraft in Contemporary Tanzania*. University of Cambridge. 47–60.
- Metsämäki, Mikko & Nisula, Petteri 2006. *Aktivistit. Suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina*. Helsinki: Edita Publishing.
- Miettinen, Kari 2005: *On the Way to Whiteness. Christianization, Conflict and Change in Colonial Ovamboland, 1910–1965*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Miettunen, Katja-Maria 2009: *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Miettunen, Katja-Maria 2014: Muistelu historian tutkimuksen haasteena ja mahdollisuutena. Teoksessa Hakkarainen, Jani – Hartimo, Mirja – Virta, Jaana (toim.) *Muisti*. Tampere: Tampere University Press. 167–177.
- Miller, Michael J. 2011: Persistent Illegal Logging in Costa Rica. The Role of Corruption Among Forestry Regulators. – *Journal of Environment & Development* 20 s. 50–68.
- Minkkinen, Tapio 1969: Ulkoasiainministeriö vientimme edistäjänä. Teoksessa *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1968*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Mosse, David (toim.) 2013: *Adventures in Aidland. The Anthropology of Professionals in International Development*. New York: Berghahn.
- Mosse, David 2004: *Cultivating Development. An Ethnography of Aid Policy and Practice*. London: Pluto Press.
- Mosse, David 2004: Introduction. The Anthropology of Expertise and Professionals in

- International Development. Teoksessa Mosse, David (toim.) *Adventures in Aidland. The Anthropology of Professionals in International Development*. New York: Berghahn. 1–31.
- Mungiu-Pippidi, Alina (2015): *The Quest for Good Governance. How Societies Develop Control of Corruption*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murtorinne, Eino – Malkavaara, Mikko – Höysniemi, Yrjö (toim.) 1997: *Kansainvälisen vastuun oppivuodet. Kirkon Ulkomaanavun kehityslinjoja*. Helsinki: Kirkon Ulkomaanapu.
- Mäkelä, Pia –Mustonen, Heli – Tigerstedt, Christoffer (toim.) 2010: *Suomi juo. Suomalaisen alkoholinkäyttö ja sen muutokset 1968–2008*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Niinivaara, Susanna 1995: Metsähankkeet syyniin. *Kumppani 4*.
- Nowicka, Magdalena & Rovisco, Maria 2009: Introduction. Making Sense of Cosmopolitanism. Teoksessa Nowicka, Magdalena & Rovisco, Maria (toim.) *Cosmopolitanism in Practice*. Aldershot: Ashgate. 1–16.
- Nowicka, Magdalena & Kaweh, Ramin 2009: Looking at the Practice of UN Professionals. Strategies for Managing Differences and the Emergence of a Cosmopolitan Identity. Teoksessa Nowicka, Magdalena & Rovisco Maria (toim.) *Cosmopolitanism in Practice*. Aldershot: Ashgate. 51–71.
- Nummela, Ilkka 2018: Väestö, asutus ja elintaso ennen teollistumista 1500–1900. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.) *Suomen Rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino. 92–113.
- Odén, Bertil & Wohlgemuth, Lennart 2007: *Swedish Development Cooperation Policy in an International Perspective*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Olivier de Sardan, Jean-Pierre 1999: A Moral Economy of Corruption in Africa? – *The Journal of Modern African Studies* 37 s. 25–52.
- Olivier de Sardan, Jean-Pierre 2005: *Anthropology and Development. Understanding Contemporary Social Change*. London: Zed Books.
- Osman, Hannele 1991: *Kun UNICEF auttoi Suomea 1947–1951*. Helsinki: Suomen Unicef-yhdistys.
- Paaskesen, Kristian Ravn 2010: A Bleak Chapter in Nordic Development Aid History? The Nordic Co-operative Assistance Project in Tanzania. – *Scandinavian Journal of History* 35 s. 451–470.
- Packard, Randall 2016: *A History of Global Health. Interventions into the Lives of Other Peoples*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Pakkasvirta, Jussi – Jukka Aronen 1998: *Kahvi, pahvi ja tango. Suomen ja Latinalaisen Amerikan suhteet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pels, Peter 1999: *A Politics of Presence. Contacts Between Missionaries and Waluguru in Late Colonial Tanganyika*. London: Routledge.
- Peltola, Pekka 2011: *Afriikassa*. Helsinki: Into.
- Peltonen, Matti 1999: *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pernaa, Ville & Niemi, Mari K. (toim.) 2005: *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Helsinki: Edita Publishing.
- Pessi, Anna B. & Saari, Juho (toim.) 2011: *Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Pietilä, Sanni 2013: Kasvukipuja. Suomen kehitysyhteistyön alku Nicaraguassa 1979–1982 osana kehitysyhteistyöpolitiikan esiinnousua. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

- Porvali, Harri – Ruotsi, Jorma – Laaksonen, Kalle – Vuorela, Ulla 1995: *Evaluation of the Development Cooperation between the United Republic of Tanzania and Finland*. Helsinki: Ministry of Foreign Affairs.
- Potter, Simon 2007: Webs, Networks, and Systems. Globalization and the Mass Media in the Nineteenth- and Twentieth-Century British Empire. – *Journal of British Studies*, 46(3) s. 621–646.
- Pulkkinen, Matti 1985: *Romaanienkilön kuolema*. Helsinki: Gummerus.
- Rekrytointi kehitysyhteistyötehtäviin*. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1987.
- Rist, Gilbert 2008: *The History of Development. From Western Origins to Global Faith*. Kolmas painos. London: Zed Books.
- Ritchie, Donald A. 2014: *Doing Oral History. A Practical Guide*. Kolmas painos. Oxford: Oxford University Press.
- Robinson, Mark 1998: Corruption and Development. An Introduction. Teoksessa Robinson, Mark (toim.) *Corruption and Development*. London: Frank Cass. 1–14.
- Roth, Silke 2012: Professionalisation Trends and Inequality. Experiences and practices in aid relationships. – *Third World Quarterly* 33 s. 1459–1474.
- Roth, Silke 2015: *The Paradoxes of Aid Work: Passionate Professionals*. New York: Routledge.
- Saaritsa, Sakari 2019: Miten Suomi lakkasi olemasta kehitysmaa? Taloudellinen ja inhimillinen kehitys 1800- ja 1900-luvuilla. Teoksessa Koponen, Juhani & Saaritsa, Sakari (toim.) *Nälkämäasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Helsinki: Gaudeamus. 33–50.
- Saasa, Oliver & Carlsson, Jerker 1996: *The Aid Relationship in Zambia. A Conflict Scenario*. Uppsala: The Nordic Africa Institute.
- Salakka, Markku 2006: *Suomeen palaavien lähetystyöntekijöiden paluuta koskevat puhelut. Paluusokki ja monikulttuuriset jännitteet*. Kasvatustieteiden väitöskirja. Oulun yliopisto.
- Salonen, Kirsi 2005: Keva – Nuori aikuinen. Teoksessa Hakkarainen, Outi & Onali, Anja (toim.) *Suomi ja köyhdytetyt. Kehitysmalli keuhitusmaaliike vuosituhanen vaihteessa*. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus & Like Kustannus. 82–104.
- Salonen, Kirsi & Rekola, Juha 2005: *Keva 20 vuotta. Historiikki – lyhyt oppimäärä*. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus.
- Salokoski, Märta 1975: *Finländare i tekniskt bistånd. En undersökning av finländska biståndsexperter under 1960-talet senare hälft. Pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.
- Salonen, Kirsi & Rekola, Juha 2005: *Keva 20 vuotta. Historiikki – lyhyt oppimäärä*. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus.
- Sampson, Steven 2011: *Welcome to Aidland*. Teoksessa: Haugaard, N. & Kilsmark, N. (toim.) *Wish You Were Here*. Lund: Revolver Publishing. 60–63.
- Savolainen, Suvi 2003: *Ulkopolitiikan sivuraiteella. Kehitysyhteistyön ja ulkopoliittikan aktivoituminen 1970-luvun alussa. Tarkastelukohteena kansainvälisen kehitysyhteistyön periaateohjelma 1974. Pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.
- Savolainen, Taru 2016: *Ministeri perämiehenä, parlamentti paitsiossa. Poliittiset toimijat Suomen kehityspoliitikassa vuosina 1995–2010. Pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto.

- Selby, S. – Braunack-Mayer A. – Jones A. – Clark S. – Moulding N. – Beilby J. 2011: Special People? An Exploratory Study into Re-entering Missionaries' Identity and Resilience. – *Journal of Religion and Health* 50 s. 1007–1023.
- Seppälä, Raimo 2004: *Korvessa karjui se karvainen karhu. Jaakko Pöyryän pitkä tie Sodankylästä kuuteen maanosaan*. Helsinki: Otava.
- Sihvola, Juha 2009: *Maailmankansalaisen etiikka*. Neljäs painos. Helsinki: Otava.
- Sihvola, Juha 1998: Kotiseutu, kansainvälisyys, maailmankansalaisuus. – *Tiedepolitiikka* 23(1) s. 7–14.
- Siitonen, Lauri & Sitari, Taimi 1990: *Kehitysyhteistyön perusteet ja toteutus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Siitonen, Lauri 2005: *Aid and identity policy. Small donors and aid regime norms*. Turku: University of Turku.
- Simensen, Jarle 2007: Writing the history of development aid. A Norwegian example. Some reflections on methods and results. – *Scandinavian Journal of History* 32 s. 167–182.
- Sindzingre, Alice 2009: A Comparative Analysis of African and East Asian Corruption. Teoksessa Heidenheimer, Arnold J. & Johnston, Michael (toim.) *Political Corruption. Concepts & Contexts*. Uudistettu painos. New Brunswick; London: Transaction Publishers. 441–460.
- Slunga, Glenda & Horne Julia 2010: Cosmopolitanism. Its Pasts and Practices. – *Journal of World History* 21(3) s. 369–373.
- Smiley, Sarah L. 2010b: Exclusionary Space in Dar es Salaam. Fear and Difference in Expatriate Communities. – *Africa Today* 56 s. 24–40.
- Smiley, Sarah L. 2010a: Expatriate everyday life in Dar es Salaam, Tanzania. Colonial origins and contemporary legacies. – *Social & Cultural Geography* 11 s. 327–342.
- Smorti, Andrea 2011: Autobiographical memory and autobiographical narrative. What is the relationship? – *Narrative Enquiry* 21 s. 303–310.
- Snellman, Hanna 2019: Tiedon ja taidon kierto. Maastamuuttajien Suomi ja Ruotsi. Teoksessa Koponen, Juhani & Saaritsa, Sakari (toim.) *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Helsinki: Gaudeamus. 185–198.
- Soikkanen, Timo 2008: *Presidentin ministeriö 1970–1981. Ulkoasiainhallinto ja ulkopolitiikan hoito Kekkonen kaudella II*. Helsinki: Otava.
- Soikkanen, Timo 2003: *Presidentin ministeriö 1956–1969. Ulkoasiainhallinto ja ulkopolitiikan hoito Kekkonen kaudella I*. Helsinki: Otava.
- Soreide, Tina 2014: *Drivers of Corruption. A Brief Review*. Washington: The World Bank.
- Stirrat, Roderick L. 2000: Cultures of Consultancy. – *Critique of Anthropology* 20 s. 31–46.
- Stirrat, Roderick L. 2008: Mercenaries, Missionaries and Misfits. Representations of Development Personnel. – *Critique of Anthropology* 28 s. 406–425.
- Stokke, Olav 2009: *UN and Development. From Aid to Cooperation*. Bloomington: Indiana University Press.
- Stoler, Ann L. 2007: Colonial Archives and the Arts of Governance. On the Content in the Form. Teoksessa Blouin, Francis X. Jr. & Rosenberg, William G. (toim.) *Archives, Documentation and Institutions of Social Memory. Essays from the Sawyer Seminar*. Michigan: University of Michigan. 267–279.
- Swantz, Marja-Liisa 2000: Monta vuosikymmentä etsintää ja toimintaa. Teoksessa

- Hakkarainen, Outi – Toikka, Miia – Wallgren, Thomas (toim.) *Unelmia maailmasta. Suomalaisen kehitysmaaliikkeen juurilla*. Helsinki: Like Kustannus. 14–20.
- Taithe, Bertrand 2004: Reinventing (French) universalism: religion, humanitarianism and the 'French doctors'. – *Modern & Contemporary French* 12 s. 147–158.
- Teräs, Kari & Koivunen, Pia 2017: Historiallinen muistitietohaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti – Nikander, Pirjo – Ruusuvoori, Johanna (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 193–213.
- The United Republic of Tanzania 1996: Report of the Presidential Commission on Corruption. Luonnos. Dar es Salaam.
- Tommola, Sirkku-Maria 2000: *Maailman monet kasvat*. Helsinki: Sirkku-Maria Tommola.
- Tsey, Komla 2011: *Re-thinking Development in Africa. An Oral History Approach from Botoku, Rural Ghana*. Oxford: African Books Collective.
- Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1968*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.
- Unasylva* (FAO) 1963: 17 no 69.
- Vainio, Jari 2017: *Viidakkotohtori. Dokoto Jalin päiväkirjat 1987–1993*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Wallgren, Thomas, 2005: Kehitysmaaliike muuttaa maailmaa – ja Suomea. Teoksessa Hakkarainen, Outi & Onali, Anja (toim.) *Suomi ja köyhdytetyt. Kehitysmaaliike vuosituuhannen vaihteessa*. Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus & Like Kustannus. 13–19.
- Vansina, Jan 2010: *Being Colonized. The Kuba Experience in Rural Congo, 1880–1960*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Warinowski, Anu 2012: *Maailmalle yhtenä, takaisin toisena? Suomalaisten ekspatriaattiperheiden lapset kulttuurisissa siirtymissä*. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Watson, Marcus D. 2013: The Colonial Gesture of Development: The Interpersonal as a Promising Site for Rethinking Aid to Africa. – *Africa Today* 59 s. 2–28.
- Verma, Ritu 2011: Intercultural Encounters, Colonial Continuities and Contemporary Disconnects in Rural Aid. An Ethnography of Development Practitioners in Madagascar. Teoksessa Hindman, Heather & Fechter, Anne-Meike (toim.) *Inside the Everyday Lives of Development Workers. The Challenges and Futures of Aidland*. Sterling: Kumarian Press. 59–82.
- Wertsch, James V. 2009: Collective Memory. Teoksessa Boyer, Pascal & Wertsch, James V. *Memory in Mind and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press. 117–137.
- Wetterstrand, Tuija 2012: *Kirjeitä Somaliasta. Maa, joka lakkasi olemasta*. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- White, Pamela & Devereux, Peter 2018: 'Learning' Development. – *Forum for Development Studies* 45 s. 119–141.
- White, Pamela 2015: The Spectrum of Motivations, Experiences and Attitudes in Technical Development Cooperation. – *Forum for Development Studies*, 42 s. 89–112.
- White, Pamela 2020: *The Go-Betweens. The Role of 'Technical Assistance' in International Development Cooperation*. Helsinki: University of Helsinki.
- White, Sarah 2002: Thinking Race, Thinking Development. – *Third World Quarterly* 23 s. 407–419.
- Virtanen, Rauli 2013: *Kaivoja köyhille? Suomalaisen kehitysyhteistyön vuosikymmenet*. Helsinki: WSOY.

- Wohlgemuth, Lennart (toim.) 2002: *The Nordic Countries and Africa – Old and New Relations*. Uppsala: The Nordic Africa Institute.
- Vuola Elina (toim.) 2015: *Uskonto ja kehitys. Näkökulmia suomalaiseen kehitysyhteistyöhön ja -tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuola, Elina 2015: Johdanto. Teoksessa: Vuola Elina (toim.) *Uskonto ja kehitys. Näkökulmia suomalaiseen kehitysyhteistyöhön ja -tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 7–26.
- Vuola, Elina 2015: Uskonto ja kehitys – vastakkainasettelusta vuoropuheluun? Teoksessa Vuola Elina (toim.) *Uskonto ja kehitys. Näkökulmia suomalaiseen kehitysyhteistyöhön ja -tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 29–55.
- Vänskä, Seppo: Lähetyskutsu ja lähetystyöntekijältä edellytettävät ominaisuudet. Luento STI 30.1.2008. Elektr. dokumentti. Luettu 8.9.2021.

Kirjoittajat

FT, dos. **Jan Kuhanen** toimii yliopistotutkijana Oulun yliopiston Tieteiden ja aatteiden historian oppiaineessa.

 <https://orcid.org/0000-0002-1250-0833>

FM **Kaisa Harju** toimii väitöskirjatutkijana Oulun yliopiston Tieteiden ja aatteiden historian oppiaineessa.

 <https://orcid.org/0000-0002-1374-0185>

FT, dos. **Markku Hokkanen** on historian yliopistonlehtori Oulun yliopistossa.

 <https://orcid.org/0000-0002-1996-9263>

Abstract

Meaning, Doubt, Memories. Finns in Aidland 1965–2000

The book approaches the history of Finnish development cooperation through the experiences of development aid workers. At its core is a small group of Finns (experts and officials from different fields) who have worked with international development aid in Asia, Africa and Latin America. Their memories and experiences, together with diverse archival material offer an interesting window into the world of development (cooperation), or “Aidland”, from the 1960s to the turn of the millennium.

The research focuses on the personal motives and experiences of Finnish aid workers from the 1960s to the 2000s. The book offers perspectives on the historical construction of Aidland since the 1940s and on the gradual integration of Finland and the Finns into its structures. It describes the mindset of the first two generations of aid workers and the factors that made them interested in developing countries. The book follows their education, their first contacts with Aidland, adaptation to work and conditions, returning home and the challenges that come with it. The study gives the reader a view of the power positions, hierarchies and contradictions in Aidland and development cooperation, which at times led Finns to reassess their motives and justify to themselves the meaningfulness of the entire undertaking. Through their experiences, the book also deals with the less-known side of development cooperation,

such as corruption, prejudices, and opposition to development projects, as well as their occasionally unwanted consequences in partner/recipient countries. It also sheds light on the effects of the Aidland experience on an individual's worldview and identity.

The book is an academic study suitable for a wide audience, from university students to ordinary readers interested in development cooperation. The book helps to understand both the history of development and the construction of multi-level connections of Finnish society with the countries of the Global South. It is therefore also ideally suited for readers interested in the development of Finland's internationalization in the late twentieth century. For its part, the book contributes to wider public debates on development cooperation.

Asiahakemisto

- 60-lukulaisuus 38, 63, 80, 82, 85, 91–93, 98–101, 140–141
- 70-lukulaisuus 38, 63, 80, 82, 100–101, 103–105, 108–109, 141
- Aidland* ks. Apumaa
- alikehitys 49, 245, 309
- aktivismi 63, 80, 100, 108, ks. myös nuorisoliike
- aliurakoitsija 258–259
- alkoholi 31, 34, 193, 233–238, 240–241, 254
- ammatti-identiteetti 87, 117, 120–121
- ammattitaito 63, 101, 108, 195, 203–205, 209, 211, 215, 217, 310–311
- ammattiyhdistysliike 45, 47, 68, 82, 310
- apartheid 80, 101, 182, 225
- apulaiskoordinaattori 213–214
- Apumaa
- eng. *Aidland* 376–377
- alkoholi ja ihmissuhteet 233–238, 240–241
- arki 32, 52, 142, 177, 187–188, 249, 252–254, 296–297
- asunnot ja asuminen 86, 114, 125, 142, 148–155, 173, 178–179, 181, 184, 187–189, 214, 218, 221, 264, 271–273, 311
- avioliitot 157
- elintaso 112–114, 118, 166, 172–173, 187, 244, 274–275, 286, 307, 313
- eläimistö 124, 143
- hakeutuminen 85–98, 140
- hallinto 46, 139, 146, 148, 199, 209, 216, 220–227, 250–251, 255, 265, 304–305, 311
- hankesuunnitelmat 53, 123, 153, 191–196, 207, 238–239, 282
- harrastukset 31, 86, 171, 210, 233, ja arvo maailma 116, 171
- henkilösuhteet 21, 205, 209–214, 222, 233–238
- hierarkkisuus 19, 30, 47, 172, 209–221, 225–226, 306
- historia 10, 16–18, 20–21, 23–35, 47–49, 56, 76, 129, 157, 170–171, 187, 243, 250–251, 299, 308, 314–315
- ilmasto-olosuhteet 8, 143–145
- infrastrukturi 15, 51, 67, 70, 72, 149–150, 154, 173, 182, 195, 247, 301–302
- ja sukupuoli 25, 73–75, 166, 187, 210
- ja tutkimus 9–10, 18–19, 22–26, 28–30, 33–34, 112–113, 119, 123, 224, 299
- jännitteet 115, 147, 209–221
- korruptio 8, 30–32, 139, 163, 175, 224–225, 229, 242, 249–266, 304–305, 308
- koulunkäynti 157–158, 187
- kulkuneuvot 86, 115–116, 133, 155–156, 174–177, 180–182, 184, 199, 215, 223–226, 230–232, 310
- liikenne 155, 164, 174–177
- määritelmä 19
- palvelusväki 144, 156, 159, 173, 179–180, 183, 185, 223
- paradoksaalisuus 24, 26, 121, 174, 286, 294, 296–309, 313
- pelon infrastrukturi 182
- perhe-elämä 25, 29, 112, 114–115, 125, 128, 133, 142, 144–145, 148–159, 164, 169, 173, 184, 187–188, 221, 236, 240, 268, 284, 286
- raportointi, tiedonkulun ongelmat 20–21, 30, 47, 56, 123, 154, 215, 225, 227, 231, 238–239, 268
- rikollisuus 174–175, 177–184, 183–184, 228–230
- sodat 8, 32, 52–53, 78, 80, 97, 100–101, 104, 124, 138, 145–147, 174, 182, 185–186
- sopeutuminen 15, 142, 154, 158–174, 187–188, 190, 271–273, 311
- sosiaaliset kontaktit 21, 88, 99, 156, 158, 167–168, 269, 284, 303
- sosiaaliset roolit 25, 34, 37, 87, 105, 107, 110, 157, 162, 170, 187, 206, 210, 283–284
- suomalaisten suhteet paikallisiin 21, 33–

- 34, 160–163, 166–169, 173, 196, 208–209, 213–214, 221–234, 238–242, 302, 314
tehtävänkuvaukset 24, 42, 44, 88, 127–128, 132–135, 165, 189–190, 198–199, 202–203, 205–209, 213, 239, 298
toimintakulttuuri 19, 21, 28, 312
turvallisuus 142, 155–156, 174–188, 232, 270, 311
työkulttuuri 137, 167, 202, 222, 224–225, 239–240
työtehtävät 19, 42, 128, 132–133, 135, 197, 202–209
verkostot 10, 20, 66, 88–89, 108, 191, 233, 250, 252, 269, 303, 308, 311
yhteiskunnalliset olot 50, 52, 139, 143, 146–147, 250, 274–275, 290–291
arkisto 41, 45–47, 174, 224, 239–241, 252, 303, 311
arvot 38, 65, 82–83, 86, 90, 101–105, 108–109, 120, 123, 141, 148, 160, 268, 272–273, 276, 284, 287–288, 292–295, 307–308
altruismi 8, 102–103, 109–113, 116–119, 229
arvokonflikti 102, 202, 276, 307
materiaaliset 284
poliittiset 103–104, 108–109
uskonnolliset 8, 22, 82, 86, 101–102, 160, 310
yhteiskunnalliset 101, 284
asiantuntija
bilateraaliset asiantuntijat 42, 90, 98–100, 112–114, 117–118, 203, 205
elintaso 172–174
rooli 170, 205, 281
syyllistäminen 116–117, 225, 304
YK-apulaisasiantuntijat 42, 59, 88, 108, 114
YK-asiantuntijat 56–59
asuminen 151–154, 271, ks. myös Apumaa
asuntopula 151, 154
autot 86, 95, 115–116, 133, 155–156, 174–177, 180–182, 184, 199, 215, 223–224, 226, 230–235, 237, 310, ks. myös Apumaa
avustustyöntekijät 19, 31–32, 312
arkkiyyt (R. Stirrat) 22, 116–117, 314
byrokraatia 9, 25, 84, 123, 138, 196, 201, 254, 298, 304, 308, 311
CD (Corps diplomatique) 215
Colonial Development and Welfare Act 52
counterpart, contraparte ks. vastapari
dekolonisaatio 14, 53–55, 80
demokratia 7, 13, 25, 148
dialektiikka 50
diplomatia 307
edistys 8, 50–53, 56, 246
eduskunta 107
edunvalvonta (*trusteeship*) 51
ekspatriaatti (ekspatit) 24, 29, 31–32, 114, 116, 118, 136, 154, 156, 160, 167–174, 177, 179–182, 185, 187, 205, 232–233, 238, 243, 248, 271–272, 288, 300, 311
eksotiikka 90, 95, 156, 188, 313
ekumeeninen diakonia 76–79
elintarvikepula 145, 173, 246
eläinlääketiede 58, 74, 158, 198, 205, 244
eläinlääkäri 158, 205
eläköityminen 43, 57, 314
ennakkoluulot 31, 35, 187, 229, 249, 278, 288, ks. myös rasismi
epärehellisyys 163, 224, 229, 249
epätasa-arvo 20, 86–87, 116, 163, 165, 191, 292
eristäytyminen 168, 174, 185, 272
etnosentrismi 129
etuoikeudet 87, 117, 167, 187, 270, 275, 298
evoluutio 50–51
export led -strategia 306
globaali etelä 10, 18, 21, 23–24, 72, 89, 95–96, 105, 245, 282, 284–285, 298
globaali pohjoinen 7, 21, 23–24, 87, 122, 271–272, 281–282, 298, 312
globaali talousjärjestelmä 52, 60, 121, 245
globalisaatio 10, 121
globalisaatiokriittinen liike 28, 109–110

- haastattelu tutkimusmenetelmänä 36–37, 43
hallinto 52, 63, 139, 146, 148, 199, 209, 214,
216, 220, 225, 227, 250–251, 255, 265, 304–
305, 311 ks. myös Apumaa
hankkeet ks. kehityshankkeet
hankesuunnitelma 191, 196, 207, ks. myös
Apumaa
harrastus 31, 86, 98, 123, 171, 210, 233, ks.
myös Apumaa
historiakuva 38, 91, 287
humanismi 82
humanitaarinen apu 19–20, 22–23, 30, 74
katastrofiapu 78
pakolaisapu 77–78
hyvinvointivaltio 52, 60, 162, 270, 275, 288
- idealismi 103–104, 110, 115–117, 119, 171, 314
identiteetti 10, 17, 29, 36–38, 87, 93, 115, 117,
120, 134, 141, 209, 267–268, 273, 281, 283,
287–288, 292–294, 308, 313
ihmisoikeudet 14, 25, 56, 104, 296, 298
ikä
lapsuus 33, 89–90, 94–95, 98, 101, 285, 293
nuoruus 63–64, 86, 89, 91–94, 98, 101,
103, 105, 108, 120, 124, 137, 140–141, 211–
212, 285
imagopolitiikka 27, 66, 73
imperialismi 51, 309
peace corps 13
vastustus 54, 63, 80, 101
Yhdysvallat 54
individualismi 17, 116
Interrail-sukupolvi 162
interventio 35, 245, 299
infrastruktuuri 15, 51, 67, 70, 149, 182, ks.
myös Apumaa
irtisanoutuminen 121, 132, 181, 221, 235, 238,
270
islam 165
itsekkyyt 28, 115–116, 140, 310
- juurettomuus 158, 162, 269
jälleenrakennus 92
Länsi-Eurooppa 14, 53–54, 76
- järjestötyö ks. opiskelijatoiminta, kansalais-
järjestöt
kansainvälisyys 18–19, 58–59, 63, 71–73, 86,
90–96, 100–101, 104, 108, 119, 140, 281,
292–295, 311, 313
kansalaisjärjestöt 18, 24, 26, 68, 70, 73,
82–84, 87, 95–96, 108, 110, 113, 117–118,
135–136, 140–141, 172–173, 200–201, 243,
262–263, 310
kansalaisyhteiskunta 31, 79–82, 98–100, 105,
122–123, 247–248, ks. myös kansalaisjär-
jestöt, opiskelijatoiminta, ammattiyhdis-
tystoiminta, nuorisoliike, vaihtoetoliike
kansandemokratia 92
kansanrintamahallitus 82
kapinalliset 185–186, ks. myös sissiliike
katastrofiapu 78, ks. myös humanitaarinen
apu
kaupalliset sihteerit 67, 103
kauppapolitiikka 24–25, 27, 64, 66–70, 99,
147–148, 310, 313
kehitys
”globaali uskonto” 299
eriarvoistava 23–25, 242–243, 297, 299
meta-ideologia 38, 266
-optimismi, 14, 63, 82, 110, 245, 310
-ajattelu 49–53, 56, 73–74, 109–110, 122
paikallisten suhtautuminen 242–243, 245–
249
-politiikka 13, 24–26, 122–123, 191–192, 218,
305–307
Suomessa 59–60, 92–96, 121, 128, 277–280,
285–288
tulokset 245, 300–301
-tutkimus 9, 19, 26
välittäjät 197, 243, ks. myös vastapari
kehitysapu ks. kehitysyhteistyö
kehitysapuseminaari 79, 99
kehitysaputoimisto, ks. kehitysyhteistyö-
osasto
kehityshankkeet
budjetti 195–196, 227, 255, 258–259, 305
EU- 196, 305

- henkilösuhteet 21, 160–162, 164–173, 205, 209–214, 221–226, 233, 235–236, 238–241
hyödyt paikallisille 199–201, 203–205, 242–246, 253–256, 300–302
johtaja 164–166, 210, 221–222, 227, 246, 255, 265–266
kilpailu 84, 192–196, 211, 245–246, 260–261, 298
koloniaaliset 52, 245
koneet ja laitteet 66, 193–194, 223, 227–228, 266
osuustoiminta- 85–86, 131, 151, 190, 198, 203, 207, 255–256
paikallisten aloitteet 66, 193, 245
palkkaus 71–72, 127, 211, 313, ks. myös palkka
projektisykli 192, 268, 312
rahoittaja 28, 122–123, 191–192, 196, 210, 256–258, 266
suunnittelu 20, 66, 122–123, 153–154, 189–196, 202–203, 206–208, 238–239, 245–247, 260–261
toteuttaja 24, 67, 70, 73, 123, 210, 219–220, 239, 243, 245, 259, 262–263
työllistävä vaikutus 70–71, 243–244
työnjohto 198, 222–224, 239, 254, 303
valmistelu 70, 190, 193, 123, 313, ks. myös suunnittelu
valvonta 123, 196, 200, 223, 227–231, 256–260, 304–305
varkaudet 165–166, 223, 227–230, 257 ks. myös Apumaa, rikollisuus
vastustus 245–248
vastuualueet 151, 203–206, 208, 209–210, 238–239, 259
viivästyminen 196, 207–208, 210, 215, 221–222, 254
väärinkäytökset 200–201, 221–222, 229–231, 252–266, 304 ks. myös varkaudet
yhteispohjoismaiset 14, 41, 59, 61, 65, 73, 79, 85, 89–90, 98, 118, 125, 131, 154, 189–190, 198, 203, 207, 247, 255–266
kehitysjoukot, ks. myös Kehitysyttesityön palvelukeskus
peace corps 13–14
perustaminen 12–14, 83
Pohjoismaat 13–14
saapuminen Tansaniaan 15–16, 149–150, 155
Suomi 12–14, 63, 83–84, 96, 105, 107–108, 117, 122, 160, 162–163, 168, 171–172, 175–179, 197–199, 202, 211–214, 232–233, 239, ks. myös vapaaehtoiset
valmennus 132–134
Yhdysvallat 13–14
kehitysvapaaehtoisuus 80–82, 97–98
kehitysvapaaehtoisuus 105–106
kehitysvapaaehtoisuus 90, 123–124, 186–187, 277–278
kehitysvapaaehtoisuus 26, 82, 104, 108–109, 124 ks. myös prosenttiliike
kehitysvapaaehtoisuus 127
kehitysvapaaehtoisuus 105, 109
kehitysvapaaehtoisuus
ja Apumaa 19–25, 86, 111, 114–117, 120–121, 140, 142, 156–157, 159, 166, 171–172, 174, 182, 187–188, 191–192, 209–210, 214, 224, 233, 243, 297–300, 305–307, ks. myös Apumaa
ammattilistuminen 113, 119, 123
asiantuntija-apu 65–66, 68, 70–72, 122, 197, 203–205, 211, 218, 233, 246
bilateraalinen 14, 27, 41, 44, 55, 59, 61–63, 65–70, (88–90), 113, 117–118, 129, 133, 155, 190, 203, 205, 238–239
budjettituki 304–305
ehdollisuus 122–123, 251, 306–307
ja elinkeinoelämä 27, 45, 66–72, 135–136, 192–195, 247–248, 258–261, 313, ks. myös konsultit
gap filling 72, 206, 304
hallinto 45–46, 60–61, 63–64, 99–100, 150–151, 212–221, 227, 239–240, 304–305
henkilöapu ks. asiantuntija-apu
historia 20, 24–27, 49–84, 171, 243, 308
julkisuuskuva 32, 38–39, 63, 84, 105, 111–112
korruptio 30–32, 163, 175, 224–225, 229, 249–266, 290, 304–305, 308
kritiikki 25, 28, 30–34, 38–39, 67–68, 171,

- 187, 206, 217, 245–248, 263, 299, 304–306
kutsumuksena 86, 97–98, 102, 111–112, 299
lahja-apu 66
mielekkyyys 111, 114, 121–122, 140–142, 188,
202, 205–206, 209, 238–241, 284, 297–303,
308, 311–312
mielettömyys 24, 33, 303–307, 311–312
moraalisena työnä (A. Fechter) 299
määrärahat 18–19, 38–39, 65, 67–71, 82–84,
99, 105, 122, 132, 183, 194, 201, 227–228, 256,
258–259, 313
-organisaatiot 19, 22, 24–25, 41, 53–59, 112,
114, 118–119, 125, 195, 209, 210, 217, 270,
304–305, 308 ks. myös kansalaisjärjestöt,
lähetystyö, kehitys yhteistyöosasto, Kehitys-
yhteistyön palvelukeskus
palkka- ja hallintokulut 14, 117, 305 ks. myös
palkka
politisointuminen 80, 100, 103–109
projektiapu 67–68, ks. myös kehityshank-
keet
-sihteerit 195, 211, 220, 236
suhtautuminen 22, 63, 68, 84, 118, 300,
310–311 ks. myös kritiikki
tekninen apu, 60, 65–67, ks. myös asian-
tuntija-apu, kehityshankkeet ja elinkeino-
elämä, konsultit
tulokset 121, 189–190, 193–195, 207–209,
245, 254–256, 297–298, 300–304, 311–312
tutkimus 19–23, 26–30
ulkopolitiikkana 13–14, 26–27, 54–56, 65,
146–148, 307
uskonnolliset organisaatiot 24, 26, 45, 102–
103, 200, 243, 263 ks. myös lähetystyö
velvollisuutena 7–8, 22, 53, 82, 105, 291–
292, 308, 310
yhteispohjoismainen ks. kehitys yhteistyö-
hankkeet
kehitysluotto 65, 67–68, 72
kehitys yhteistyöministeri 64
kehitys yhteistyöosasto 41, 70–72, 82, 100,
129, 136–137, 146, 193, 215, 219–220, 240,
256–257, 259–260
asiantuntemus 216–218, 220–221, 304
deski (*desk officer*) 217
henkilöstö 75, 195, 216, 220
kehitys yhteistyösihteeri 171, 195, 209, 211,
220, 236
maavastaava 221
määrärahat 18, 65, 67–71, 83–84, 99, 105,
122, 132, 183, 194, 201, 227–228, 256, 313
organisaatio 70–71, 216
osastopäällikkö 221
virkailijat 61–64, 99–100, 216–217, 258, 263
kenttäkoordinaattori 162, 168, 183, 212–214,
237–238, 263–264
keskustapuolue 192
kerskakulutus 314
keskinäisriippuvuus 8, 290, 295–296, ks. myös
globalisaatio
keräykset 44, 78, 82, 257
kielikurssi 15, 93, 126–127, 131–133, 137, 168
kielitaito 63, 84, 94, 108, 126, 134, 158, 161–
162, 167–169, 171, 187, 213, 268, 281
kilpailuyhteiskunta 288
kiniini 144
kokemuskoulu 275, 277, 308, 314
kolmas maailma 13–14, 38, 56, 63, 69–70,
76, 81–82, 86, 100–101, 103, 216, 310
kolonialismi 14, 20, 23, 25, 51–54, 127, 167,
201, 245, 248, 297, 304, 309
kommunismi 13, 55, 80, 92, 146–147, 208–
209, 309
konsultit 19, 23, 40–42, 44, 66–68, 70–72,
87, 89–90, 95, 114, 117–118, 127, 135–136,
146, 155, 167, 173, 177, 190, 192–196, 206,
208, 210–211, 215–217, 221, 239, 240, 247,
280, 282–284, 301, 313
kilpailu 194–195, 245
korruptio 252, 254–265
kontraparti ks. vastapari
korruptio ks. Apumaa
kosmopoliitti 22, 299, 308, 312–313
kotimaa 8, 10, 86, 95, 105, 116, 118, 121, 128,
140, 151–152, 162, 172, 174, 219–220, 240,
269–274, 280, 282–284, 286–287, 290,
294, 298, 307–308, 310, ks. myös Suomi
koulutus 13, 31, 60, 63, 72–75, 84, 95, 99,

- 107, 112, 114, 119, 122–123, 126, 129–136, 169, 176, 179, 187, 189, 193, 197–198, 205–206, 226, 248, 288, 292
- kristinusko 82, 86, 101–102, 127, 160
- kulttuuri 12, 15, 20–24, 27, 29, 32–35, 37, 64, 86–87, 90, 94, 96, 108, 125–126, 129, 134, 136–137, 146, 148, 163, 170, 213, 250–251, 254, 278, 289–292, 294–296, 308, 314
- ekspatriaatti- 160, 300
- erot 130, 132–133, 138–139, 156, 160–163, 166, 171–172, 187–188, 225, 228, 248–249, 272, 290–292, 312
- islamilainen 164–165
- koloniaalinen 167
- kristillinen 160
- macho- 165
- miesvaltainen 164–165
- monikulttuurisuus 273
- yhteisö- 276
- kulttuuriantropologia 129
- kulttuurisokki 29, 137, 162, 166, 268, 271–274, 284, ks. myös paluusokki
- kulutussyhteiskunta 109, ks. myös kerskakulutus
- kumppanuus 25, 34–35, 122, 133–134, 266, 307, 312
- kumppanuusohjelma (Kepa) 122, 213
- kylmä sota 10, 25, 53–55, 297, 309–310, 313
- kyläistäminen 146, 246
- kynnysraha 259
- kynnisyys 22, 114, 116, 118
- köyhyys 25, 27, 50, 52, 75, 109, 112, 161, 163, 177, 182, 246, 250, 274–275, 287
- lahjonta 254–255, 258–259, ks. myös korruptio
- lama 10, 52, 121–122, 140, 195, 278–279, 281
- lapset 90, 156–158, 169, 236, 269, 286, ks. myös Apumaa
- liberalismi 13, 25, 109, 201, 218, 251, 254, 306
- lobbaus 260–261
- luonnonkatastrofit 174, 185–186, 270
- lähetystyö 9, 23, 30, 56, 76–79, 92, 94, 97, 124, 127, 299
- lähetyskutsu 102
- lähetyskurssi 126–127
- suhde kehitysyhteistyöhön 30, 76–79, 102–103
- maahanmuuttaja 280
- maailmankansalaisuus 7, 10, 287–296, 308
- maailmankuva 109, 162, 171, 267–268, 271, 273–274, 276, 297, 307, 314
- maatalous 41, 57, 59–60, 72, 75, 78, 92, 121, 133, 149, 179, 189, 202–203, 206–208, 248, 306
- maa- ja metsätalous 40, 67, 70, 77, 96, 193
- maasai-kansa 163–164
- maitotalous 58, 193–194
- malaria ks. sairaudet
- materialismi 50, 276
- matkustaminen 15, 66, 87, 90, 92–93, 108, 124, 131, 140–141, 154, 190, 260, 283, 291, 294–295, 310
- interrail-matkat 94
- turistimatkat, seuramatkat, opiskelijavaihto 92–95
- vapaaehtoistyöjaksot 96–97, 105, 162, 170, ks. myös vapaaehtoistyö
- meijeri 58, 193–194
- metsäasiantuntijat 60, 66, 170, 230, 261
- metsähallitus 57, 66
- Kenia 258, 260
- metsäkolonialismi 248
- metsäteollisuus 57, 66, 148
- modernisaatio 63, 245–246
- moraalinen yhteisö 187
- motiivit 9, 15, 16–17, 24–25, 29–30, 34–35, 37, 43, 45, 51, 85–87, 89, 95, 101–113, 120, 122–123, 140–141, 148, 163, 177, 200–201, 212, 226, 299, 308, 310, ks. myös arvot
- auttaminen 85–87, 97, 101, 111, 140, 238, ks. myös solidaarisuus
- eri projektimuodoissa 89, 118–119
- kaukokaipuu 86–87, 89, 238, ks. myös matkustaminen
- muutos 86, 268
- syllisyys 87

- taloudelliset syyt 86–87, 111–113, 115, 140–141, 238
ura ja oppiminen 86–87, 97, 111, 120, 140, 238
muistelmat 30–31, 35, 37, 42, 44–45, 161, 188, 242, 264
muisti 35–39, 45–46, 126, 161, 166, 201
musta pörssi 145
- naisliike 109
nepotismi 148, 252, 263
nostalgia 285
nousukausi ks. talouskasvu
nuorisoliike 38, 63, 100
näälänhätä 145–146
- ohjelmasuunnittelu 196
olosuhteet ks. Apumaa
omistajuus (*ownership*) 122–123, ks. myös kehitys
onnettomuudet 133, 175–176, 249, 270
opiskelijatoiminta 79–80, 98–99, 102, 105
osallistaminen 132–133, 213
osuustoiminta 59, 85–86, 131, 154, 190, 198, 203, 207, 234, 255–256
overhead-kulut 305
- paikallisyhteisö 160, 172, 245
pakolaisapu 77–78, ks. myös humanitaarinen apu
pakolaiset 78, 146
pakolaiskriisi 146, 280
pakolaisleirit 97, 275
palkka 14, 85–86, 111–114, 127–128, 178, 211–212, 217, 254, 305, 310, 313, ks. myös motiivit
palvelusväki ks. Apumaa
paluusokki 273–274, 278–279, 281, 284
paradoksi ks. Apumaa
pelko 124–125, 143, 182, 185, 225, 229, 235, 269, 278, 298
perhe 25, 29, 90. 94–95, 112, 114–115, 125, 128–129, 133, 137, 142, 144–145, 148–159, 161, 164–165, 168–169, 171, 173, 177, 183–185, 187–188, 212, 221–222, 236, 240, 244, 249, 252, 264, 268, 270, 284, 286, 291–292, 310–311, ks. myös Apumaa
politiikka 13, 25, 27, 46, 56, 67, 80, 82, 95, 97, 99, 138–139, 212, 246, 280, 282, 306–307
polkupyörä 208, 232
porakaivo 173, 248
post-strukturaalinen 37
pragmatismi 114, 117–118, 118, 120
projektit ks. kehityshankkeet
prosenttiliike 105, 107
protestiliike 247
pula 13, 121, 126, 143, 145, 147, 151, 154, 173, 191, 197, 199, 201, 206, 231, 246
puoliso 31, 93, 112, 115, 125–126, 128–129, 131, 174, 268, ks. myös Apumaa
- radikalismi 38, 63, 80, 82
rakennemuutos 60, 73, 92, 121, 140
rasismi 34, 166–167, 229, 279
rauhanaate 63, 80
rekrytointi 10, 13, 29, 61, 65, 71–72, 84, 88, 96, 121–122, 132, 134–135, 137, 147, 211–212, 217, 233, 236
resilienssi 137
rikollisuus 50, 174, 177, 180–185, 246, ks. myös Apumaa, ks. myös kehityshankkeet, varkaudet
- sairaudet 52, 124, 127, 129, 143–145, 187, 246
sandinistit 138, 147, 182–183
sauna 159, 173, 237
sekundaarisopimus 258–259
siirtolaisuus 92
siirtomaavalta 14, 51–54, 56, 100, 170–171, 243, 369
siirtomaahallitus 24, 52, 54, 100
siirtomaasodat 80
sisällissodat 97, 138, 146–147, 182
sissiliike 182, 186
sivistysmissio 51, 76
solidaarisuus 15, 82, 84, 86, 98, 100–101, 104–105, 107–109, 118, 140, 295, 310
sopeutuminen ks. Apumaa

- soveltuvuuskoe 129, 132
Suomen sosialidemokraattinen puolue 80
sosiaaliset roolit 25, 34, 37, 87, 105, 107, 110, 157, 162, 170, 187, 206, 210, 283–284
stereotypia 21–22, 115–117, 140–141, 167, 233, 241, 243, 278
struktuurilinen 37
suahili 15, 129, 131–132, 137, 168, 173
sukupolvet 18, 38, 41, 89–90, 93–98, 103–104, 109, 112, 115, 118–119, 123, 127, 130, 140–141, 162, 233, 267, 271, 274–276, 279, 288, 299–300, 308, 310, 312
sukupuoli 25, 35, 73–74, 127–128, 141, 166, 187, 210, 225
suomalaisuus 170, 288–289, 293–295
Suomi-kuva 65, 310
suurlähetystö 150–151, 177, 209, 230–231, 236, 257–258
suvaitsevaisuus 96, 133, 279, 291
syyllisyys 87, 117, 158, 270
sähköistäminen 301–302
- taistolaisuus 80, 104–105
talouskasvu 49, 53, 60, 73, 93, 122, 278–279
Tansania-aktio 78
tarjouskilpailu 67, 195, 260–261, 264
tasa-arvo 25, 28, 84, 97, 109–110, 133, 141, 165, 287–288, 291–292, 294, 296, 312
tehtäväkuvaus ks. Apumaa
teinikunnat 99
telakka 194, 208
televisio 80, 89, 264, 274
terveysala 74–75, 141
tiedonvälitys 80
tilintarkastus 229, 259, 263
tribalisismi 148
tuberkuloosihanke (Somalia) 221
turvallisuus 8, 17, 112, 138, 142, 155–156, 174–175, 177–188, 232, 248, 253, 266, 270, 288, 311, ks. myös rikollisuus
tyytymättömyys 24, 269–270, 274–275
työ 201–209
työkulttuuri 137, 167, 202, 222, 224–225, 233, 239–240
työlainsäädäntö 92
työmarkkinat 128, 281–283
työsopimus 125, 149, 152, 181, 203, 238, 262, 265, 268–269, 284
työsuhde-edut 22, 86, 112–114, 117–118, 300, 310, 313
työleiri 96, ks. myös vapaaehtoistyö
työmotivaatio 22, 24, 84–85, 87, 108, 111, 117, 142, 168, 197, 200–201, 207–209, 216, 233, 240, 299
työttömyys 122, 279
työvoimapula 13, 121, 126, 197, 199, 210, 206
- uhuru* (vapaus) 245
ujamaa ks. kyläistäminen
ulkoministeriö 11–12, 15, 41–42, 47, 62–64, 66–69, 71–72, 75, 87–88, 93, 96, 100, 104, 108, 123, 127–130, 132, 135–136, 138, 144, 146, 151–152, 180–181, 184, 187, 191–195, 205, 209–211, 214–221, 227, 233, 238–240, 247, 255–256, 258–259, 263, 280, 282, 304
edustustot 67, 151, 180, 182, 191, 195, 214–216, 218–220, 227, 236, 239–240, 257–260, 262, 304, ks. myös suurlähetystöt
virkaillijat 26–27, 72, 187, 193, 195, 214–218, 220, 257–261, 263, 304, ks. myös kehitysyhteistyöosasto
ulkopolitiikka 27, 46, 65, 307
urakehitys 16, 32, 40–41, 44, 73, 85–88, 95, 98, 100–101, 103, 107–108, 110–114, 118–123, 125, 140–141, 190, 216–217, 258, 265, 267–268, 283–285, 294, 297–299, 311–313
uran rajattomuus (*boundaryless career*, S. Roth) 118
Suomessa 156, 216–217, 269, 280
verkostot 72, 269, ks. myös Apumaa
uusliberalismi 25, 109, 218, 254, 306
- Yhdistyneet Kansakunnat (YK) 7, 13, 27, 39, 52–53, 55–56, 61, 69, 72, 76, 84, 103, 114, 134, 291, 307, 309–310
ihmisoikeuksien julistus 14
kehityksen vuosikymmen (1960-luku) 14, 61, 63

- suomalaisiasiantuntijat 56–59, 66, 88, 108, 111, 173
Yhteisvastuu-keräys 78
yksilökeskeisyys ks. individualismi
yksinäisyys 233, 236, 238, 276
ympäristöliike 109
- vaihtoehtoliike 82, 105, 109
vaikeneminen 34, 113, 242, 264, 266
valta 20, 24–25, 30, 35, 37, 46, 51, 54, 63, 74, 148, 163, 209, 213, 217–218, 250–251, 262–263, 291, 297–299, 305–306, 309
valtioneuvoisto 14, 61, 84
valtionvarainministeriö 63–64, 198
vapaa-aika 92–95, 171, 183, 188, 203, 233, 235, 237, 240, 254, 266, ks. myös harrastus
vapaaehtoiset 12, 19, 87, 96–98, 118, 133, 155, 157, 160, 171, 180–186, 199, 205–206, 211–213, 228, 231, 237–238, 248
vapaaehtoistyö 84, 95–97, 105, 113, 118, 122, 130, 134, 156, 162
- vapautusliikkeet 79–80, 100, 224
vartijat 159, 173, 177, 179–180, 182–183, 185, 223, 266
vasemmisto, vasemmistolaisuus 8, 38, 63–64, 80, 82, 92, 100, 103–105, 109, 140, 146
vastapari 152–153, 190, 197–202, 207–209, 213, 230, 234, 238
vesihuolto 72, 150, 195
vesivoimala 247
vientiteollisuus 67, 306, 313
Vietnamin sota 8, 80–81, 100–101, 104
virkavapaus 121, 125, 156, 268–269
voimaannuttaminen (*empowerment*) 122, 253
voimalaitos 247
voluntäärit (volot) ks. vapaaehtoiset
väkivalta 31, 34, 51–52, 174, 178, 180, 182, 184
- öljykriisi 73, 94, 145

Nimihakemisto

- Aasia 10, 27, 51, 55–56, 59, 67, 76, 79, 96,
100, 160, 164–165, 167, 247, 250–251, 255,
261–262, 315
- Aasian kehityspankki 53, 262
- Addis Abeba 58, 146, 150
- Afganistan 55, 58
- Afrikan kehityspankki 59
- Afrikka 10, 27, 30–31, 33, 51, 54–6, 65, 67, 76,
79–80, 89–90, 93–94, 97, 100–101, 121,
128–129, 155, 157, 159, 164, 175, 177, 180,
201, 228, 232, 250–254, 300, 315
- Ahlqvist, Marga 77
- Ahonen, Esa 101, 103, 105, 126, 144
- Ahonen, Päivi 97, 132, 269
- Ahonen, Sirkka 287
- Ahtisaari, Martti 14, 61, 63
- Aleksandria 58
- Algeria 55
- Alho, Olli 28–31, 34, 73, 87, 93, 112–114, 116,
128–131, 135, 138, 141, 151, 156, 160, 162, 166–
167, 202, 211, 214, 224–225, 227, 235, 269
- Allende, Salvador 148
- Ambo-Kavango 78–79
- Ambomaa 78–79, 90
- Amerikka 146
- Amin, Idi 185
- Amnesty International 28
- Angola 146, 169, 224
- Anttila, Aarre 15, 149, 157–158, 178
- Anttila, Kirsti (os. Rysä) 158, 178
- Apthorpe, Raymond 19
- Auranen, Ahti 77
- Bangladesh 70, 96, 102, 165
- Barre, Siad 186, 221
- Berlingske Tidende* 88
- Biafra 78, 80
- Boaco-Camoapa 194, 205
- Bolivia 99
- Brotherus, Tapani 14, 61
- Bryssel 93
- Bukoba 152–154, 185
- Burjatia 144
- Burma 70
- Bähre, Erik 253
- Carazo 184
- Carpentier, Axel 58
- Chile 65–66, 80, 146, 148, 172
- Chipata 226
- CIDA (Kanada)
- Comecon 55
- Comte, Auguste 50–51
- Corn Island 184
- Costa Rica 126
- Dahlin, Dan 181
- Danish International Development Agency
(DANIDA) 42, 73, 88, 100, 129, 131–132, 137
- Dar es Salaam 15, 144, 149–158, 171, 176–179,
235
- Darwin, Charles 50
- Development Assistance Committee (DAC)
54
- Devereux, Peter 112
- Diriamba 183–184
- Dodoma 197
- ECOSOC 53
- Egypti 55, 69, 164
- Eklund, Risto 58
- Englanti 97
- Enso-Gutzeit 260
- Espoo 12
- Estel 264
- Etelä-Afrikka 80, 182, 253
- Etelä-Amerikka 95, 202, 301
- Etiopia 14, 65, 70, 78–79, 121, 146–147, 150,
165–166, 168, 203, 206, 230, 255, 302
- Eurooppa 14, 50–51, 58–59, 89, 93, 95, 287

- Länsi-Eurooppa 14, 60
Euroopan unioni (EU) 10, 121, 195–196, 305
Euroopan talouskomissio (ECE) 57
Eyben, Rosalind 20, 297–299, 306
Expanded Programme of Technical Assistance 53
- Filippiinit 265
FinnAgro136, 192–195, 200, 207, 217
Finnfund 69
Finnish Compound 154
Finnish Mining Group (FMG) 223
Finnwater 173
Fechter, Anne-Meike 111, 172, 299
Food and Agriculture Organization (FAO) 57–59, 66, 88, 191, 193, 305
Forestry Master Plan 260
Forsberg, John 77
- Geneve 57, 77
Geologian Tutkimuskeskus 153
Glasin, Veikko 149
Gripenberg, Henrik 66
Guevara, Che 107
Guinea 55
Gyllenberg, Helge 176
- Haapala, Pertti 280
Halonen Oy 193
Hankkija 192
Hanoi 209
Hartman, Lars 57
Hegel, G. F. W. 50–51
Heikka, Eeva 144–145, 165, 208, 295
Heinonen, Hannu 56
Helsingin Kauppakorkeakoulu 100
Helsingin Sanomat 88
Helsingin yliopiston kehitysmainstituutti 101
Helsinki 10, 15, 47, 61, 70, 78, 90, 100–101, 126, 195, 212–217, 236, 238, 240, 264–265, 304
Heuser, Eric 172
Hirvonen, Kullervo 59
Honduras 97
- Hong Kong 78
Honkanen, Selma 193
Hurtig, Esa 88, 205
Hyttinen, Lars 61
- Ikävalko, Esko 121, 157, 177, 191, 200, 207–208, 217, 230, 248, 254–256, 301
Iloniemi, Jaakko 61
Iltä-Sanomat 271
Iisalmi 78
Indonesia 56, 70
International Volunteer Service (IVS) 180
Intia 55, 58, 60, 66, 96–97, 127, 172
Islanti 13
Iso-Britannia 13, 190
Itä-Afrikka 58, 68, 256
Itä-Eurooppa 92
Itä-Saksa (Saksan demokraattinen tasavalta) 77
Itävalta 77
- Jaakko Pöyry Consulting 260–261
Janakkala 120
Johansson, Frank 28, 30
Juhola, Aimo 205, 227–228, 258, 261–262, 265
Juigalpa 265
Jyväskylä 98
Jänis, Jukka 100–101, 108, 118, 203, 217, 230, 234
- Kainuu 78
Kanada 54, 92, 102, 154
Kankaanniemi, Toimi 64
Kankuri, Hannele 72–73, 165, 196, 208, 232, 237, 284
Kansainliitto 52
Kansainvälinen Kehittämisyhteistyö (IDA) 59
Kansainvälisen kehitysavun toimisto 12, 61
Kansainvälinen rahoitusyhtiö (IFC) 59
Kansainvälinen solidaarisuussäätiö (KSS) 224
Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF) 53, 59
Kansainvälinen vapaaehtoisten työleirijärjestö (KVT) 96

- Kansainvälinen Ylioppilashuolto 98
Kaprio, Leo 58
Karanko, Kari 11, 98–101, 193–194, 220, 243, 252
Karjalainen, Ahti 68, 247
Karuro 260
Katara, Tapani 59
Katete 155, 232
Katondwe 161, 186, 304
Kehitysyhteistyön palvelukeskus (Kepa) 42, 47, 83, 89, 95–97, 103, 105, 107–108, 118, 122, 130, 132–135, 138, 155, 157, 163, 165, 169, 176–177, 181, 183–186, 198, 205–206, 211–223, 231–232, 236–238, 240, 263–265, 288
Kekkonen, Urho 67
Kemira 192
Kenia 14, 59, 65, 70, 85–86, 97, 129, 146, 148, 154, 163, 168, 186, 190, 198, 205, 246, 256, 258–261, 263, 279
Kennedy, John F. 13
Kervinen, Heljä 31, 154
Keski-Aasia 55, 165
Kiina 55, 76
Kirkkojen Maailmanneuvosto (World Council of Churches, WCC) 78
Kirkon Ulkomaanapu (KUA) 47, 77–79
Kirkon ulkomaanavun toimikunta (KUT) 77
Kitwe 227–228
Kiuru, Sakari 63
Koivisto, Mauno 290
Kolbe, Laura 38, 92
Kongo (DRC) 186
Koivunen, Pia 92
Kontinen, Tiina 27, 87, 98, 120
Koponen, Juhani 9, 11, 27, 35, 56, 60, 287
Koppinen, Jouko 107, 138, 158–159, 165, 198, 205
Koskela, Anni 226
Kujala, Riitta 87, 120, 135, 163, 185, 285, 288, 301
Kulutusosuuskuntien Keskusliitto 62
Kuuba 65, 55, 146, 147
Kuurojen Liitto 135
Kyerwa 152–153, 190–191, 203, 221–222, 224, 230, 254
Kyerwa Tin Project 215
Kääriäinen, Matti 28, 30, 218, 221, 300
Lahti, Marjatta 150
Lappi 269
Latalainen Amerikka 55–56, 67
Latalaisen Amerikan Kehityspankki 59
Laukko, Helena 108, 135–136
Lehtomäki, Elina 135, 137, 164
Lehtonen, Aleks (arkkipiispa) 77
Lesonen, Väinö 33–34
Libya 58
Lilja, Raimo 109, 164, 177, 207, 301
Lindholm, Glen 236
Lindi 145, 173
Lintunen, Esko 145
Liverpool 127, 135
Lounais-Afrikka 76, 79–80
Luangwa 257
Luapula 177, 191, 215, 217, 244, 248, 301
Lundström, Catrin 156
Luoto, Marja 212
Lusaka 83, 150, 154, 177, 179–181, 186, 217, 220, 236, 301
Luterilainen Maailmanliitto (Lutheran World Federation LWF) 77
Suomalainen Kansalliskomitea (LMSK) 77–78
Maailmanpalvelun jaosto 77
Lähi-Itä 55, 58, 76, 160
Maailmanpankki 53, 59–60, 198, 251, 306
Maailman nuorisofestivaali 92
Maailman terveysjärjestö (WHO) 57–58
Malawi 163, 226
Malecela, John 247
Mali 55
Managua 182–183, 263–264
Mansa 172, 181
Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL) 47, 301
Marttaliitto 47, 165
Marx, Karl 50–51
Matinkylä 12
Matovaara ks. Mtwara

- Mbarali 15, 149
Mbeya 189
Meksiko 70
Metsähallitus 57, 66
Miettunen, Katja-Maria 91
Mikkeli 109
Mischelfelder, Sylvester 77
Mosambik 47, 70, 84, 135, 146–147, 156, 162, 168, 173, 182, 186, 244, 249, 303
Moskova 55
Mosse, David 20, 24–25, 30, 191, 209
Mtwara 173, 248
Musoma 179, 234
Myllymäki, Väinö 169
Mwanza 150
- Nacala 159
Nairobi 128–129, 154, 156, 179–180, 258, 260
Nakuru 246
Namibia 90, 170
National Transport Corporation (Sambia) 229
Nepal 70, 96–97, 101, 127, 144, 149, 168, 186, 301
Nepalin yhdistynyt lähetys (United Mission to Nepal) 127
Neuvostoliitto 13, 54–55, 92, 198
Niiniskorpi, Veikko 153, 221
Nikkola, Einari 15
Nicaragua 47, 70, 84, 96, 107, 134, 138, 146–147, 157–158, 165, 169, 172, 182–186, 193–194, 205, 212–213, 225, 228, 232–233, 263, 265, 313
Nokia-Suomi 313
Norja 14, 48, 97, 172, 180, 257
Nuikka, Miia 97, 169, 213–214, 237
Nummi 15
Nyerere, Julius 139, 145
- Ojala, Jussi 88, 146–147, 168, 170, 182, 205–206, 219, 233, 255, 258, 302
Olivier de Sarden, Jean-Pierre 20, 35, 202, 242, 251
Onnela 236
Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) 54, 61
Organization for European Economic Cooperation (OEEC) 54
Osara, Nils 57–58
Oyster Bay 154
- Paakkanen, Jouko 61
Paasio, Rafael 82
Pakistan 58, 76, 96
Palonen, Pentti 77
Pangani 247
Paraguay 57
Parkkinen, Jyrki 138, 152–154, 185, 190–191, 203, 214–216, 221–222, 254, 290
Pasanen, Paula 225, 228
Peltola, Jarmo 280
Peltola, Pekka 30–31, 169
Pelttari, Antti 96–97, 108, 130, 132, 134, 138, 157, 169–170, 183–184, 205–206, 232, 237, 279, 288, 292
Pelttari, Päivi 157
Peru 65, 70, 79
Pesonen, Pekka 260–261
Pha Rung 194
Pietilä, Hilikka 77
Pohjois-Amerikka 51
Pohjoismaat 56, 61, 67, 75, 88, 146, 154, 180, 182, 243, 246–248, 256, 259, 310
Portugali 94
Pulkkinen, Matti 33–34
Punjab 60
Puola 34, 55, 77, 97
Puumala 78
- Rannikko, Jaana 103, 165
Ranska 13, 52, 55
Renamo 186
Rhodesia 145–146
Rist, Gilbert 299
Rooma 58
Roth, Silke 23–24, 87, 111, 118, 166, 269, 271, 282, 284, 286, 298–299
Ruotsi 14, 60–61, 63, 68, 77, 88, 93, 114, 131, 172, 180

- Räsänen, Maija 149, 168
Rysä, Kirsti 157
- Saari, Eino 57
Saaritsa, Sakari 59, 60, 287
Sadankomitea 80
Sahlman, Eliel 66
Saksan liittotasavalta 13, 55, 190
Saltikoff, Boris 163, 221, 245, 290
Salvador 58
Salakka, Markku 276, 281, 287
Salin, Kyto 93, 126, 143, 150, 226
Salin, Marja-Leena 93–94, 127, 146, 166, 203, 284–285
Salokoski, Märta 29–30
Salonen, Kirsi 84, 104, 122
Sambia 28, 32, 42, 65–66, 69, 83–84, 87, 97, 103, 107, 121, 143, 145–146, 150–151, 154–155, 162, 165, 168, 172, 176–177, 180–182, 184–186, 190–191, 200–202, 207–208, 212, 217, 221, 226–232, 236–238, 244, 248, 254, 256, 264, 283, 300–301, 304
Sansibar 33
Santiago de Chile 57
Saukkola 15
Selassie, Haile 146
Sihvola, Juha 291, 293, 295
Siikala, Kalervo 99, 116
Siitonen, Erkki 178
Siitonen, Lauri 9
Siperia 144–145
Solidaarisuussäätiö 224
Somalia 31–32, 70, 186, 221
Sorsa, Kalevi 69, 82
Sri Lanka 69, 147, 195
Stigzelius, Herman 30
Stirrat, Roderick 20, 22–23, 116–117, 119, 284
Sosiaalidemokraattiset Nuoret Ry (Demari-
nuoret) 108
Sudan 58, 70, 147
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 7, 11, 35, 39, 144, 149, 176, 204, 234, 244
Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto
(ELKA) 47
Suomen evankelis-luterilainen kirkko (SELK)
76–77, 80, 82, 310
Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto 92
Suomen Kuvalehti 136, 259–260
Suomen Lähetysseura (SLS) 47, 76, 78–79, 90, 101, 126–128, 146, 150, 156–158, 203
Suomen Pankki 65
Suomen Punainen Risti (SPR) 98
Suomen Vapaakirkko 127
Suomen Vapaa Ulkolähetys 79
Suomen Ylioppilaskuntien Liitto (SYL) 79, 100
Suppanen, Pirkko 135, 303–304
SWAPO (South West Africa People's Organi-
zation) 224–225
Swedish Free Mission 152
Swedish International Development Coopera-
tion Agency (SIDA) 42, 88, 131–132, 215
Syyria 58
Säästöpankkiopisto 12
- Tabora 234
Taksvärkki ry 108
Tanganjika 58, 76, 79
Tansania 12, 14–15, 28, 31, 33, 59, 64–65, 69–70, 76, 78–79, 87–88, 90, 93, 98, 100, 102, 131–132, 135, 139, 145–147, 149–155, 157, 162, 166, 168–169, 171–172, 176, 178–179, 185, 189–191, 198, 202–204, 207, 214, 223, 234, 246–248, 251, 256, 258, 296, 306, 313
Tanska 14, 63, 88, 131, 180
Tarzan 89
Technical Assistance Board 53
Technical Assistance Committee (TAC) 53
Teiniliitto 80, 99, 104, 108
Teollinen kehitysyhteistyörahasto (TEKERA)
68–69
Teräväinen, Matti 85–86, 118
Thaimaa 94
Tie- ja vesirakennushallitus (TVH) 194
Toiviainen, Martti 147, 174, 189–190, 215, 248
TRAMA 166
Tricont 100–101
Truman, Harry S. 49–50, 52–53

- Turkia, Rauni 61, 171
TWICO (Tanzania Wood Industry Corporation) 258
Työläjärvi, Riitta 265
Työväen arkisto 47
- Uganda 88, 120, 163, 185-186, 285, 288, 297, 301
United Nations Development Programme (UNDP) 59, 153, 305
Unicef 57
Unkari 55, 77-78, 97-98
USAID 54
Uyole 179, 189-190, 248
- Vaasa 285
Vainio, Jari 32, 143, 186, 257, 264-265, 304
Valio 192
Valmet 66, 166
Venna, Yrjö 73, 125, 129, 154, 158, 246
Vietnam 8, 65, 69, 80-81, 100-101, 104, 146-147, 168, 194, 208, 230, 255, 272, 301-302
Virolainen, Johannes 68
Virtanen, Rauli 27
Välimeri 93
Väyrynen, Paavo 69
- Wallgren, Thomas 82
Wetterstrand, Tuija 31-32
White, Pamela 11, 29-30, 87, 103, 110, 112, 116, 118-119, 122
WHO ks. Maaailman terveysjärjestö
- Yhdysvallat 13-14, 49, 54-57, 77, 92-95, 97, 147-148
Ylioppilaiden Kansainvälinen Apu (YKA) 14, 79, 98-100
Ylioppilaiden YK-liitto 80
- Zaire (DRC) 181
Zimbabwe 70